

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI ABU
RAYHON BERUNIY NOMIDAGI URGANCH DAVLAT
UNIVERSITETI**

**“Turizm va ta’lim integratsiyasining zamonaviy modellari”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-anjumani
MATERIALLARI**

**Международная научная конференция на тему “Современные
модели интеграции туризма и образования”**

МАТЕРИАЛЫ

**International scientific conference on “Modern models of
integration of tourism and education”**

MATERIALS

I Jild

1-2 iyun, 2026-yil Urganch, O‘zbekiston

Urganch - 2026

UO‘K: 338.48:37(082)

KBK: 74.58+75.81ya431

U 29

“Turizm va ta’lim integratsiyasining zamonaviy modellari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-anjuman materiallari [Matn] / Mualliflar jamoasi. - Xorazm: Khwarezm publication, 2026.- 594 b.

To‘plamda turizm va ta’lim sohalari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish, innovatsion ta’lim texnologiyalarini turizm faoliyatiga joriy etish, malakali kadrlar tayyorlashning zamonaviy yondashuvlari, xalqaro tajribalar hamda barqaror turizmni rivojlantirish masalalariga bag‘ishlangan ilmiy maqolalar jamlangan. Materiallar oliy ta’lim muassasalari professor-o‘qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilar, magistrantlar, doktorantlar hamda turizm sohasi mutaxassislari uchun mo‘ljallangan.

Mas’ul muharrirlar: **i.f.d., prof. Abdullayev I.S.**

Tahrir hay’ati: **i.f.d., prof. Ruzmetov B.R.,
i.f.d., prof. Xudayberganov D.T.,
dots. Ibadullayev D
dots. Baxtiyorov Sh.Sh.,
dots. Bekjanov D.Y.,
dots. Abdullayev F.O.,
dots. Rahimov T.J.,
PhD., v.b. dots Ro‘zmetov B.Sh.,
PhD., v.b. dots O‘rinova D.B.,
PhD., v.b. dots Matyusupov B
PhD Jumaniyozova R.Q.,**

Taqrizchilar: **i.f.d., prof. Doschanov T.D.,**

i.f.d., v.b prof Matyaqubova D.O.

ISBN: 978-9910-632-12-8

©“Khwarezm publication” MChJ nashriyoti, 2026 y.

© “Turizm va ta’lim integratsiyasining zamonaviy modellari” mavzusidagi xalqaro ilmiy-anjuman materiallari

**1-SEKSIYA. TURIZM VA TA'LIM INTEGRATSIYASINING
NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI**

**1 СЕКЦИЯ. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ
ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИИ ТУРИЗМА И
ОБРАЗОВАНИЯ**

**SECTION 1 THEORETICAL AND METHODOLOGICAL
FOUNDATIONS OF TOURISM AND EDUCATION
INTEGRATION**

TURIZM VA TA'LIM INTEGRATSIYASINING ZAMONAVIY MODELLARI

Abdullayev I.S. Urganch Davlat universiteti

Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar fakulteti dekani,

iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi turizm va ta'lim integratsiyasining zamonaviy modellari xalqaro ilmiy manbalar hamda statistik ma'lumotlar asosida tahlil qilindi. Tadqiqot davomida tajribaviy o'qitish, ta'limiy turizm, ishlab chiqarish bilan integratsiya, sun'iy intellekt asosidagi o'qitish va qadriyatlarga yo'naltirilgan insonparvar modelning asosiy xususiyatlari tizimlashtirildi. Modellarning pedagogik asoslari, institutsional shakllari, texnologik vositalari va ta'lim natijalari o'zaro qiyoslandi. Tahlil natijalari integratsiyalashgan yondashuvlar nazariy bilim va amaliy ko'nikmalar o'rtasidagi bog'liqlikni mustahkamlashini ko'rsatdi. Shuningdek, turizm sohasidagi barqaror o'sish malakali mutaxassislar tayyorlashga bo'lgan ehtiyojni kuchaytirgani aniqlandi. Olingan natijalar oliy ta'lim muassasalarida turizm ta'limini takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqish imkonini berdi.

Kalit so'zlar: turizm ta'limi, ta'limiy turizm, tajribaviy o'qitish, sun'iy intellekt, ishlab chiqarish integratsiyasi, turizm menejmenti, oliy ta'lim, kasbiy tayyorgarlik.

Аннотация: В данном тезисе были проанализированы современные модели интеграции туризма и образования на основе международных научных источников и статистических данных. В ходе исследования были систематизированы модели экспериментального обучения, образовательного туризма, интеграции с производством, обучения на основе искусственного интеллекта и гуманистического подхода. Были сопоставлены их педагогические основы, институциональные формы, технологические инструменты и образовательные результаты. Результаты показали, что интегрированные подходы способствуют укреплению связи между теоретическими знаниями и практическими навыками. Также было

установлено, что устойчивый рост туристической отрасли усилил потребность в подготовке квалифицированных специалистов. Полученные результаты позволили разработать практические рекомендации по совершенствованию туристского образования в системе высшего образования.

Ключевые слова: туристское образование, образовательный туризм, экспериментальное обучение, искусственный интеллект, интеграция с производством, туристический менеджмент, высшее образование, профессиональная подготовка.

Abstract: This thesis analyzed contemporary models of tourism and education integration using international academic sources and statistical data. The study systematized experiential learning, educational tourism, industry-integrated training, artificial intelligence-based learning, and humanistic education models. Their pedagogical foundations, institutional forms, technological tools, and educational outcomes were compared. The findings showed that integrated approaches strengthen the connection between theoretical knowledge and practical skills. The analysis also revealed that the continuous growth of the tourism sector increased the demand for qualified professionals. The results provided a basis for developing practical recommendations aimed at improving tourism education and enhancing professional training within higher education institutions.

Keywords: tourism education, educational tourism, experiential learning, artificial intelligence, industry integration, tourism management, higher education, professional training.

KIRISH

Turizm jahon iqtisodiyotining barqaror o'sib borayotgan tarmoqlaridan biri sifatida ta'lim tizimiga yangi talablar qo'yimoqda. 2024-yilda xalqaro turistik tashriflar 1,4 milliard kishiga yetib, pandemiyadan oldingi darajaning 99 foizini tikladi va sektor to'liq tiklanish bosqichiga chiqdi [1]. 2025-yilda esa ushbu ko'rsatkich 1,52 milliard tashrifga ko'tarilib, post-pandemiya davrining yangi rekord darajasini belgiladi [2]. Turizmning to'g'ridan-to'g'ri yalpi ichki

mahsulotdagi ulushi global miqyosda barqaror salmoqqa ega bo‘lib qolmoqda [3]. Bunday kengayish malakali kadrlarga bo‘lgan ehtiyojni oshiradi va ta’lim muassasalarini sanoat amaliyoti bilan yaqindan bog‘lanishga undaydi.

Turizm va ta’lim o‘rtasidagi bog‘liqlik ikki yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, ta’lim turizm sohasi uchun nazariy bilim va amaliy ko‘nikmaga ega mutaxassislarni tayyorlaydi. Ikkinchidan, sayohat va joyga ko‘chish jarayonining o‘zi bilim olishning samarali vositasiga aylanib, ta’limiy turizm sifatida mustaqil hodisaga aylangan[4]. Ushbu ikki yo‘nalishning kesishuvi integratsiyaning zamonaviy modellarini yuzaga keltirdi, bunda akademik dastur va real ishlab chiqarish muhiti yagona o‘quv tajribasiga birlashtiriladi.

Maqolaning maqsadi turizm va ta’lim integratsiyasining zamonaviy modellarini tizimli tasniflash, ularning pedagogik asoslari va kutilayotgan natijalarini o‘zaro tekshirilgan manbalar asosida aniqlashdan iborat. Tadqiqot global statistik ma’lumotlar va xalqaro ilmiy nashrlarga tayanib, integratsiya yo‘nalishlarini bir konseptual ramkada birlashtiradi hamda oliy ta’lim amaliyoti uchun qo‘llanma sifatida foydali xulosalar taklif etadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Turizm ta’limi bo‘yicha zamonaviy tadqiqotlar bilim berishdan ko‘nikma shakllantirishga o‘tish jarayonini yoritadi. Qadriyatlarga asoslangan yondashuv turizm boshqaruvi ta’limini insonparvarlik tamoyillari bilan boyitishni va bo‘lajak menejerlarda mas’uliyatli, tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishni asoslaydi [5]. Ushbu yondashuv ta’limning mazmunini hamda o‘qitish usulini birgalikda o‘zgartirishni taklif etib, talaba, bo‘lajak menejer va manfaatdor tomonlar uchun umumiy foyda keltirishini ko‘rsatadi.

Tajribaviy o‘qitish nazariyasi integratsiya modellarining metodologik o‘zagini tashkil etadi. Kolb taklif etgan to‘rt bosqichli o‘quv aylanasi - konkret tajriba, refleksiv kuzatuv, abstrakt umumlashtirish va faol qo‘llash - oliy ta’limda yarim asrdan ortiq vaqt davomida amaliyotchi pedagoglar uchun yo‘nalish bergan [6]. Mehmondo‘stlik va turizm boshqaruvi ta’limidagi tajribaviy usullarni qamragan tizimli sharh bunday usullar bilim saqlanishi, ko‘nikma egallanishi va munosabat

o'zgarishiga ijobiy ta'sir qilishini umumlashtiradi [7]. Sayohat orqali ta'lim olgan talabalarning natijalarini o'rgangan empirik ish bilim, ko'nikma va munosabat ko'rsatkichlari sayohatdan keyin sezilarli yaxshilanishini qayd etadi [8].

Institutsional darajadagi integratsiya alohida e'tibor topgan. Ishlab chiqarish bilan ta'limni birlashtirgan kadr tayyorlash modeli nazariy kurslar ulushini kamaytirib, amaliy mashg'ulot va ishlab chiqarishga asoslangan baholashni kuchaytirishni taklif etadi [9]. Texnologik o'lcham ham bu yo'nalishni to'ldiradi: sun'iy intellektga asoslangan o'qitish tizimi talabaning xulq-atvorini tahlil qilib, shaxsiylashtirilgan kognitiv model orqali individual o'quv muhitini shakllantiradi [10]. Mavjud manbalar integratsiyaning bir necha mustaqil yo'nalishini ko'rsatsada, ularni yagona tasnif doirasida qiyoslash zarurati ochiq qolmoqda; maqola aynan shu bo'shliqni to'ldirishga qaratilgan.

METODOLOGIYA

Tadqiqot nazariy-tahliliy xususiyatga ega bo'lib, qiyosiy mazmun tahlili usulidan foydalanadi. Asosiy manba bazasini xalqaro turizm tashkilotining rasmiy statistik hisobotlari hamda hakamlar tomonidan ko'rib chiqilgan ilmiy nashrlar tashkil etdi. Manbalarni saralashda uchta mezon qo'llanildi: ochiq foydalanish imkoni, to'liq havola orqali tekshiriluvchanlik va mazmunan dolzarblik. Ushbu mezonlarga javob bermagan ma'lumotlar tahlildan chiqarib tashlanib, xulosalarning asoslanganligi ta'minlandi.

Integratsiya modellari to'rt o'lcham bo'yicha qiyoslandi: pedagogik asos, institutsional shakl, texnologik vositalar va kutilayotgan ta'lim natijalari. Har bir model ushbu o'lchamlar kesimida tavsiflanib, o'zaro tekshirilgan manba bilan mustahkamlandi. Tahlil natijalari ikki jadval orqali tizimlashtirildi, ularda har bir tasdiq aniq manbaga bog'landi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Manbalarning qiyosiy tahlili turizm va ta'lim integratsiyasining beshta zamonaviy modelini ajratish imkonini berdi. Birinchi model - tajribaviy va ishlab chiqarish bilan bog'langan o'qitish - nazariy bilimni real sharoitda qo'llashga yo'naltiriladi va Kolb aylanasi tayanadi [7]. Ikkinchi model - ta'limiy turizm -

sayohatni o'quv mazmuni bilan birlashtirib, talabaning bilim, ko'nikma va munosabatini rivojlantiradi [8]. Uchinchi model - ishlab chiqarish bilan integratsiya - o'quv jarayonini korxona amaliyoti bilan bog'laydi va amaliy mashg'ulot ulushini oshiradi [9]. To'rtinchi model - raqamli va sun'iy intellektga asoslangan o'qitish - individual o'quv muhitini avtomatlashtirilgan tahlil orqali shakllantiradi [10]. Beshinchi model - qadriyatlarga asoslangan insonparvar boshqaruv - mas'uliyatli va tanqidiy fikrlovchi mutaxassislarni tarbiyalashga qaratiladi.

1-jadval

Turizm va ta'lim integratsiyasining zamonaviy modellari qiyosi¹

Model	Pedagogik va institutsional asos	Kutilayotgan ta'lim natijasi	Manba
Tajribaviy o'qitish	Kolb o'quv aylanasi; amaliyot va malaka o'tash orqali bilimni qo'llash	Ko'nikma egallash va bilimning mustahkam saqlanishi	[7]
Ta'limiy turizm	Sayohatni o'quv mazmuni bilan birlashtirish; noformal o'rganish muhiti	Bilim, ko'nikma va munosabatning yaxshilanishi	[8]
Ishlab chiqarish bilan integratsiya	Korxona amaliyoti bilan bog'langan o'quv dasturi; amaliy ulushni oshirish	Mehnat bozoriga moslashgan kasbiy tayyorgarlik	[9]
Raqamli va sun'iy intellektli o'qitish	Shaxsiylashtirilgan kognitiv model; xulq-atvor tahliliga asoslangan muhit	Individuallashtirilgan va moslashuvchan o'rganish	[10]
Qadriyatga asoslangan insonparvar model	Insonparvarlik tamoyillari; mazmun va metodni birga yangilash	Mas'uliyatli va tanqidiy fikrlovchi mutaxassis	[5]

Qiyosiy ko'rinish modellarning bir-birini istisno qilmasdan, balki to'ldirishini ko'rsatdi. Tajribaviy o'qitish metodologik o'zak vazifasini bajaradi, ta'limiy turizm uni real muhit bilan boyitadi, ishlab chiqarish integratsiyasi institutsional shaklni belgilaydi, raqamli vositalar esa jarayonni individuallashtiradi. Insonparvar model barcha yo'nalishlarga umumiy qadriyat o'lchovini qo'shadi. Ushbu to'ldiruvchanlik integratsiyaning samarasi alohida usulda emas, balki ularning uyg'un birikmasida ekanini tasdiqlaydi.

Modellarning amaliy ahamiyati turizm sektorining iqtisodiy salmog'i bilan mustahkamlanadi. Global turizm ko'rsatkichlarining barqaror o'sishi malakali

¹ Manbalar asosida muallif ishlanmasi

kadrlarga talabni oshiradi va integratsiyalashgan tayyorgarlikning iqtisodiy asosini yaratadi. Quyidagi jadval so‘nggi yillardagi tasdiqlangan ko‘rsatkichlarni jamlaydi.

2-jadval

Xalqaro turizmning asosiy ko‘rsatkichlari²

Yil	Ko‘rsatkich	Qiymat	Manba
2023	Xalqaro turistik tashriflar, mlrd dona	1,3	[4]
2024	Xalqaro turistik tashriflar, mlrd dona	1,4	[1]
2024	Turizmdan tushum, trln AQSh dollar	1,6	[1]
2025	Xalqaro turistik tashriflar, mlrd dona	1,52	[2]
2025	Turizmdan tushum, trln AQSh dollar	1,9	[2]

2-jadvaldagi ko‘rsatkichlar turizmning izchil tiklanish va o‘sish dinamikasini aks ettiradi. Tashriflar sonining 2023-yildagi 1,3 milliarddan 2025-yilda 1,52 milliardgacha ko‘tarilishi [2] va tushumning 1,6 trillion AQSH dollardan 1,9 trillion AQSH dollargacha kengayishi malakali xizmat ko‘rsatish va boshqaruvga bo‘lgan talabni mustahkamlaydi. Bunday iqtisodiy zamin integratsiyalashgan ta’lim modellarini joriy etishni nafaqat pedagogik, balki iqtisodiy jihatdan ham oqlangan yo‘nalishga aylantiradi.

Tahlil natijasida integratsiyaning yaxlit konseptual ramkasi shakllandi. Unda pedagogik o‘zak (tajribaviy o‘qitish), real muhit (ta’limiy turizm), institutsional shakl (ishlab chiqarish bilan integratsiya), texnologik vosita (raqamli o‘qitish) va qadriyat o‘lchovi (insonparvar model) yagona tizimga birlashadi. Ushbu ramka turli modellarni bir-biriga qarama-qarshi qo‘ymasdan, ularni bosqichma-bosqich qo‘llash mantig‘ini taklif etadi va o‘quv natijalarini izchil oshirishga xizmat qiladi [6].

XULOSA VA TAKLIFLAR

O‘tkazilgan tahlil turizm va ta’lim integratsiyasining beshta zamonaviy modeli mavjudligini va ularning o‘zaro to‘ldiruvchi tabiatini aniqladi. Nazariy bilimni

² Manbalar asosida muallif ishlanmasi

amaliy ko'nikma bilan bog'lovchi yondashuvlar bitiruvchilarning kasbiy tayyorgarligini sezilarli yaxshilab, sektorning o'sib borayotgan talabiga mos kadrlar tayyorlash imkonini beradi [8]. Global statistik ko'rsatkichlarning ijobiy dinamikasi ushbu modellarni joriy etishning iqtisodiy maqsadga muvofiqligini tasdiqlaydi [2].

Amaliy nuqtai nazardan quyidagi yo'nalishlar foydali deb topildi. Birinchidan, o'quv dasturlarini Kolb aylanasi moslab, amaliyot va malaka o'tashga ajratilgan soatlarni izchil oshirish maqsadga muvofiqdir [7]. Ikkinchidan, ta'limiy turizm formatidagi maydon mashg'ulotlari va o'quv sayohatlarini dasturga muntazam kiritish bilim saqlanishini mustahkamlaydi [8]. Uchinchidan, oliy ta'lim muassasalari va turizm korxonalari o'rtasida ishlab chiqarish bilan integratsiyani institutsional shartnomalar orqali rasmiylashtirish kasbiy moslashuvni tezlashtiradi [9]. To'rtinchidan, sun'iy intellektga asoslangan moslashuvchan o'qitish vositalarini joriy etish o'quv jarayonini individuallashtiradi [10]. Beshinchidan, barcha modellarni qadriyatga asoslangan insonparvar yondashuv bilan boyitish mas'uliyatli mutaxassislar tayyorlashga zamin yaratadi [5].

Umumlashtirilgan ramka turizm va ta'lim integratsiyasini yagona, izchil va istiqbolli tizim sifatida ko'rishga imkon beradi. Modellarning uyg'un birikmasi mintaqaviy oliy ta'lim sifatini oshirish, mehnat bozori bilan muvofiqlikni mustahkamlash va turizm sohasining barqaror rivojiga hissa qo'shish uchun amaliy asos bo'lib xizmat qiladi. Kelgusi tadqiqotlar ushbu modellarni mahalliy sharoitda empirik sinovdan o'tkazishga yo'naltirilishi natijalarni yanada boyitadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. UN Tourism. International tourism recovers pre-pandemic levels in 2024. World Tourism Barometer. <https://www.untourism.int/news/international-tourism-recovers-pre-pandemic-levels-in-2024>
2. UN Tourism. World Tourism Barometer - Global Tourism Statistics (2025 data). <https://www.untourism.int/un-tourism-world-tourism-barometer-data>
3. Our World in Data (UN Tourism Statistics Database). Tourism contribution to GDP. <https://ourworldindata.org/grapher/tourism-gdp-proportion-of-total-gdp>

4. World Tourism Organization. International Tourism Highlights, 2024 Edition. UN Tourism, Madrid. DOI 10.18111/9789284425808. <https://www.e-unwto.org/doi/10.18111/9789284425808>

5. Enhancing tourism education: the contribution of humanistic management. Humanistic Management Journal (Springer), 2021. <https://link.springer.com/article/10.1007/s41463-021-00111-3>

6. Kolb A. Y., Kolb D. A. Experiential Learning Theory as a Guide for Experiential Educators in Higher Education. Experiential Learning & Teaching in Higher Education, 2017. <https://nsuworks.nova.edu/elthe/vol1/iss1/7/>

7. Innovative Integration of Experiential Learning in Hospitality and Tourism Management Education: A Systematic Review. Springer, 2024. https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-031-71213-5_4

8. When travel teaches: Unpacking student outcomes in educational tourism. Journal of Hospitality, Leisure, Sport & Tourism Education (ScienceDirect), 2025. <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S2211973625000509>

9. The Reconstruction of the Talent Training Model Integrating Industry and Education in Higher Vocational Colleges Majoring in Tourism Management. Academic Journal of Science and Technology, 2024. <https://drpress.org/ojs/index.php/ajst/article/view/28810>

10. Design and Implementation of Tourism Teaching System Based on Artificial Intelligence Technology. PMC, 2022. <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC9056234/>

EKOLOGIK TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YO‘NALISHLARI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti Prof. B.Ruzmetov

Annotatsiya: Maqolada O‘zbekistonda ekologik turizmni rivojlantirishning zamonaviy yo‘nalishlari qo‘riqxonalar turizmi, qishloq eko-turizmi, tog‘ va raqamli eko-turizm hamda madaniy landshaft turizmi xalqaro tajriba va milliy imkoniyatlar asosida tahlil qilingan. Tarmoqni rivojlantirishni maqsadli ko‘rsatkichlari ishlab

chiqilgan.

Аннотация: В статье на основе международного опыта и национальных возможностей проанализированы современные направления развития экологического туризма в Узбекистане, включая туризм на особо охраняемых природных территориях, сельский экологический туризм, горный и цифровой экотуризм, а также туризм культурных ландшафтов. Разработаны целевые показатели развития данной отрасли.

Abstract: The article analyzes modern directions for the development of ecotourism in Uzbekistan, including protected area tourism, rural ecotourism, mountain and digital ecotourism, as well as cultural landscape tourism, based on international experience and national opportunities. Target indicators for the development of the sector have been developed.

Kalit soʻzlar: ekologik turizm, barqaror turizm, bio-xilma-xillik, qoʻriqzona turizmi, agro-eko-turizm, raqamli eko-turizm.

Ключевые слова: экологический туризм, устойчивый туризм, биоразнообразие, туризм на особо охраняемых природных территориях, агроэкотуризм, цифровой экотуризм.

Keywords: ecotourism, sustainable tourism, biodiversity, protected area tourism, agro-ecotourism, digital ecotourism.

Ekologik turizm yoki eko-turizm XX asrning soʻnggi choragida mustaqil turizm sifatida shakllangan boʻlib, tabiatni muhofaza qilish, mahalliy aholini iqtisodiy qoʻllab-quvvatlash va ekologik taʼlim berish maqsadlarini uzviy birlikda amalga oshirishga yoʻnaltirilgan. Xalqaro ekologik turizm jamiyatining (TIES) taʼrifiga koʻra, eko-turizm «tabiatga masʼuliyatli sayohat boʻlib, u atrof-muhitni muhofaza qiladi, mahalliy aholi farovonligini taʼminlaydi va talqin va taʼlim elementlarini oʻz ichiga oladi».

Jahon turizm bozorida eko-turizm segmenti yiliga oʻrtacha 14–20 foiz oʻsib bormoqda bu anʼanaviy turizmning 3.9 foizlik oʻsish surʼatidan ancha yuqori. 2023-yilda global eko-turizm bozorining hajmi 600 mlrd. AQSh dollaridan oshdi va 2030-yilga 1.2 trln. dollarga yetishi prognoz qilinmoqda. Bu koʻrsatkichlar eko-turizm

segmentining iqtisodiy jihatdan ham katta ahamiyat kasb etayotganini ko'rsatadi.

O'zbekiston uchun eko-turizm ayniqsa strategik ahamiyatga ega, chunki mamlakatning tabiiy resurslari Pamir tog'lariga tutash Hisor tizmasi, Qizilqum cho'li, Amudaryo deltasi, Chimyon va Ugam-Chatqol tog' hududlari xalqaro eko-turizm mezonlariga to'liq javob beradi. Shu bilan birga, O'zbekistonda eko-turizm sektorining rivojlanish darajasi hali ham an'anaviy madaniy turizmga nisbatan ancha past bo'lib, bu yo'nalishdagi imkoniyatlar to'liq yuzaga chiqarilmagan. Ushbu maqola mazkur bo'shliqni ilmiy tahlil orqali to'ldirishga intiladi.

Ekologik turizm nazariyasining asoschilari orasida Ceballos-Lascurain (1987, 1996) alohida o'rin tutadi. U «eko-turizm» atamasi muomalaga kiritib, bu tushunchaning dastlabki ilmiy ta'rifini berdi. Keyinchalik Fennell (2008) va Buckley (2009) larning tadqiqotlari eko-turizm bilan barqaror turizm, avventura turizmi va tabiat turizmi o'rtasidagi farqlarni aniqlab berdi: eko-turizm ular orasida eng qat'iy tabiatni muhofaza qilish va ta'lim komponentlarini talab etadi.

Eko-turizm va tabiatni muhofaza qilish o'rtasidagi munosabat hali ham ilmiy munozara predmeti bo'lib qolmoqda. Spenceley (2022) ning 190 tadqiqotni qamrovchi meta-tahlili eko-turizm loyihalari 65 foiz hollarda biodiversitasni saqlashga ijobiy ta'sir ko'rsatishini aniqladi. Biroq qolgan 35 foiz hollarda sayyohlar soni nazorat ostida ushlab turilmagan taqdirda eko-turizm o'zi muhofaza qilishi kerak bo'lgan ekotizimga zarar yetkazishi mumkin[1,2].

O'rta Osiyo eko-turizmi bo'yicha Ergashev va Nazarov (2023) larning tadqiqoti O'zbekistonda eko-turizm rivojlanishining asosiy to'siqlarini me'yoriy-huquqiy bazaning chalaligini, ixtisoslashtirilgan kadrlar tanqisligini va ekologik sertifikatlash tizimining yo'qligini aniqladi. Mualliflar eko-turizm uchun alohida davlat dasturini ishlab chiqish va milliy eko-sertifikatlash standartlarini joriy etish zarurligini ta'kidladi[3].

Jahon amaliyotida ekologik turizm bir necha zamonaviy yo'nalishda rivojlanmoqda. O'zbekiston kontekstida ularning har biri milliy resurslar bilan mos kelish darajasi va amalga oshirish imkoniyatlari nuqtai nazaridan alohida ko'rib chiqiladi.

Birinchi yo‘nalish qo‘riqxonalar va milliy tabiiy park turizmi. Bu yo‘nalish eng klassik eko-turizm formati bo‘lib, himoyalangan tabiat hududlarida aniq yo‘llar, sig‘im chegaralari va ekologik gidlar ishtirokida amalga oshiriladi. O‘zbekistonda 9 ta davlat tabiiy qo‘riqxonasi, 2 ta milliy tabiiy park va 1 ta biosferal qo‘riqxonalar mavjud. Zarafshon milliy tabiiy parki (MTP), Ugam-Chatqol milliy parki va Nurota-Kizilqum biosferal qo‘riqxonasi ushbu yo‘nalish uchun asosiy resurs bazasini tashkil etadi. Kosta-Rika tajribasi ko‘rsatadiki, himoyalangan hududlarga kirish pullik bo‘lgan va to‘lovning 50 foizi mahalliy aholi uchun ta‘lim va salomatlik dasturlariga sarflangan taqdirda bu model barqaror moliyalashtirish mexanizmiga aylanadi.

Ikkinchi yo‘nalish qishloq eko-turizmi yoki agro-eko-turizm. Bu yo‘nalishda sayyohlar fermer xo‘jaliklari va qishloq jamiyatlarida yashab, mahalliy an‘anaviy dehqonchilik, oziq-ovqat madaniyati va qo‘l mehnati bilan tanishadi. O‘zbekistonda Farg‘ona vodiysi uzumzor va bog‘lari, Zarafshon vodiysining meva-sabzavot fermerlari va Surxondaryoning an‘anaviy chorvachilik qishloqlari agro-eko-turizm uchun istiqbolli resurs bazasini taqdim etadi. Italiya Toscana modeli bu hududda agro-turizm mahalliy fermerlar daromadining 35 foizini tashkil etadi O‘zbekiston uchun amaliy etalon bo‘la oladi.

Uchinchi yo‘nalish tog‘ va sarguzasht eko-turizmi. O‘zbekistonning janubiy-sharqiy qismida joylashgan Hisor, Zarafshon va Chatqol tizmalarida trekkingni, alpinizm, ot safari va qoya tirmashish kabi faoliyat turlari uchun ulkan imkoniyatlar mavjud. Chimyon tog‘ hududlari va Boysun tog‘larida eko-standartlarga mos marshrutlar yaratish, mahalliy aholi vakillarini sertifikatlangan ko‘rsatmachi (guide) va lager boshqaruvchisi sifatida tayyorlash bu yo‘nalishni rivojlantirishning asosiy yo‘li hisoblanadi.

To‘rtinchi yo‘nalish raqamli eko-turizm («smart eco-tourism»). Bu zamonaviy yo‘nalish tabiat bilan yuzma-yuz muloqotni raqamli texnologiyalar bilan boyitadi: QR-kod belgilangan tabiat yo‘laklari, hayvonot kuzatuv uchun IoT sensorlar, augmentatsiyalangan voqelik (AR) orqali o‘simlik va hayvonlarni aniqlash ilovalari, hamda sun‘iy intellekt asosidagi tabiat monitoringi tizimlari ushbu

yoʻnalishning asosiy vositalarini tashkil etadi. Singapurning Gardens by the Bay tajribasi raqamli infratuzilmaning sayyohlar qoniqishini 40 foizga oshirishi mumkinligini koʻrsatdi.

Beshinchi yoʻnalish madaniy landshaft eko-turizmi. Bu yoʻnalish «tabiat + madaniyat» sintezini ifodalaydigan noyob hududlarni tarixiy dehqonchilik landshaftlari, arxeologik qoʻriqxonalar va bio-madaniy meros hududlari turizm maqsadida saqlash va koʻrsatishni oʻz ichiga oladi. Oʻzbekiston uchun Aral dengizining qurib qolgan qismi, Usturt platosi va Qizilqum choʻlidagi qadimiy karvon yoʻllari ushbu yoʻnalishda noyob xalqaro ahamiyatga ega destinatsiyalardir(1-jadval).

1-jadval

Ekologik turizmning zamonaviy yoʻnalishlari va 2025-yilga maqsadli koʻrsatkichlar

Zamonaviy yoʻnalish	Asosiy mazmun va tamoyillar	Jahon amaliyotidan namunalari	Oʻzbekistondagi potentsial hududlar	2025-yilga maqsad koʻrsatkich
Qoʻriqxona va milliy park turizmi	Nazorat ostidagi trekking, kuzatish, ilmiy ekspeditsiyalar	Kosta-Rika, Yangi Zelandiya milliy parklari	Zarafshon MTP, Ugam-Chatqol, Nurota-Kizilqum	Sayyohlar soni: +40%, CO ₂ neytral sertifikat
Qishloq eko-turizmi (agro-eko)	Fermerlarda yashash, mahalliy oziq-ovqat, anʼanaviy dehqonchilik	Italiya Toscana, Tailand qishloq dasturlari	Fargʻona vodiysi, Zarafshon atroflari, Surxondaryo	500 ta eko-loj va fermer hovlisi, 2 500 ish oʻrni
Togʻ va sarguzasht eko-turizmi	Alpinizm, trekkingning ekologik standarti, yuqori qiymat segmenti	Nepal, Shveytsariya togʻ turizmi modeli	Chimyon, Boysun, Hisor tizmalari	100 ta sertifikatlangan guide, 3 ta yangi marshrutga ruxsat
Raqamli eko-turizm (smart eco)	QR-kod tabiat yoʻlaklari, AR/VR tabiat tajribasi, IoT monitoring	Singapur Gardens by the Bay, Skandinaviya smart parklari	Zarafshon MTP, Amudaryo delta hududlari	50 ta smart-infratuzilma nuqtasi, 1 ta raqamli tabiat markazi
Madaniy landshaft eko-turizmi	Tarixiy dalalar, arxeologik qoʻriqxona, bio-madaniy meros	Italiya Cinque Terre, Gruziya Svaneti modeli	Aral dengizi qoldiqlari, Qizilqum choʻli, Usturt platosi	3 ta yangi UNESCO eko-meros ekotizimi sertifikati

Manba: TIES (2023), UNWTO (2024) va muallif tasnifi asosida tuzilgan.

O‘zbekistonda ekologik turizm resurslari geografik jihatdan keng tarqalgan bo‘lib, turli tabiiy-iqlim zonalarini qamrab oladi. Biroq eko-turizm rivojlanish darajasi ushbu hududlar o‘rtasida sezilarli farq qiladi: Chimyon tog' hududi nisbatan ko‘proq eko-sayyoh qabul qilsa, Aral dengizi atroflari va Boysun tog'lari kabi noyob hududlar hali rivojlantirilmagan holda qolmoqda.

Chimyon tog' hududlari (87 ming eko-sayyoh, 24.6 mlrd. so‘m daromad, 2023) hozircha O‘zbekistonda eko-turizm bo‘yicha yetakchi hudud hisoblanadi. Ammo ushbu hududda ham asosiy muammo sertifikatlangan ekologik marshrutlarning kamligi va sifatli eko-loj infratuzilmasining etishmasligi. Chimyonning Chatqol davlat biosfera qo‘riqxonasi bilan chegaradosh bo‘lishi transchegaraviy Qozog'iston bilan birgalikdagi eko-marshrut dasturini yaratish imkonini beradi.

Muynoq va Orol dengizining qurib qolgan qismi (18 ming eko-sayyoh) noyob «qorong'u turizm» va geofizik tadqiqot turizmi destinatsiyasi sifatida xalqaro e'tiborni tobora ko‘proq tortmoqda. Insoniyat tarixidagi eng yirik ekologik falokatlardan biri sifatida Orol dengizining qurib qolishi sayyohlar uchun o‘ta ta'sirchan va ma'rifiy ahamiyatga ega tajriba bo‘lib, «Orol eko-kino festivali» kabi tadbirlar ushbu destinatsiyani jahon eko-turizm xaritasiga qo‘yishda muhim rol o‘ynamoqda.

Nurota-Kizilqum biosferral qo‘riqxonasi cho‘l ekotizimi, Jayron antilopasini sun'iy ko‘paytirish dasturi va noyob qumtepali landshaftlar bilan xalqaro ahamiyatga ega eko-turizm ob'ekti hisoblanadi. Biroq 31 ming sayyoh bilan hududning 1 268 ming gektarlik maydonidagi ulkan imkoniyatlardan foydalanish darajasi haligacha juda past. Jayron kuzatuv safarlarini xalqaro standartda tashkil etish va qo‘riqxona atrofida mahalliy qishloq eko-lojlari qurilishi bu ko‘rsatkichni keskin oshirishi mumkin(2-jadval).

2-jadval

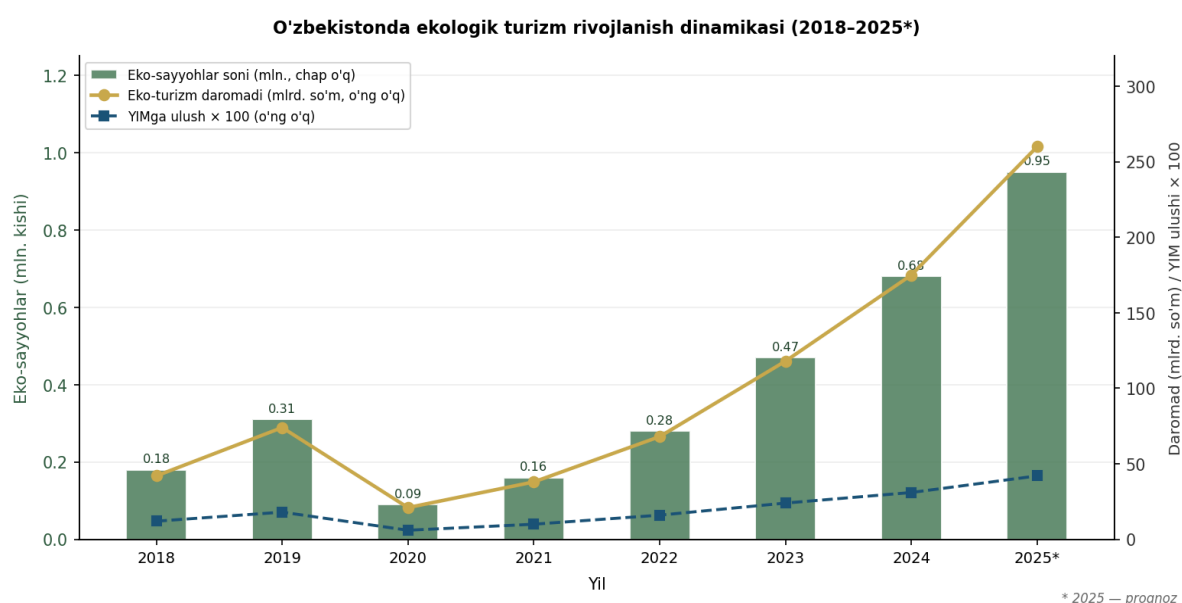
O‘zbekiston eko-turizm hududlari profili (2023) va 2025-yilga ustuvor choralar

Hudud / Obyekt	Eko-sayyohlar (ming, 2023)	Daromad (mlrd. so‘m, 2023)	Himoyalanngan maydon (ming ga)	Asosiy eko-turizm turi	2025-yil ustuvor chora
Chimyon tog' hududlari	87	24.6	574	Trekkingni, alpinizm, lager-turizm	Sertifikatlangan marshrutlarni kengaytirish

Zarafshon milliy tabiiy parki	54	14.8	775	Kuzatuv safarlari, o'simlik-hayvonot	Ekologik kuzatuv platformalari qurilishi
Nurota-Kizilqum biosferal qo'riq.	31	7.4	1 268	Cho'l ekotizimi, Jayron yetishtirish markazi	Jayron trekking yo'lagi va ekoloj
Aral dengizi — Muynoq	18	3.9	—	Geofizik, «qorong'u turizm», Orol tragediyasi	Xalqaro ekokino festivali va konferentsiya
Boysun tog'lari (Surxondaryo)	24	5.2	Himoya lanmagan	Etnik-madaniy, tog' turizmi, meros	UNESCO madaniy landshaft maqomini qo'lga kiritish
Ugam-Chatqol milliy parki	43	11.3	574	Yovvoyi hayvonot, sharsharalar, o'rmon	Crossborder Qozog'iston bilan birgalikda marshrutlar

Manba: O'zbekiston Ekologiya vazirligi (2024), Turizm vazirligi (2024). * 2025 — prognoz.

O'zbekistonda eko-turizm sektorining 2018-yildan 2025-yilgacha bo'lgan rivojlanish dinamikasini uchta asosiy ko'rsatkich eko-sayyohlar soni, eko-turizm daromadlari va eko-turizm tarmoqlarining YIMga ulushi orqali quyidagi kombinatsiyalangan diagrammada ko'rishimiz mumkin.

1-rasm. O'zbekistonda ekologik turizm rivojlanish dinamikasi (2018–2025)

Diagrammadan ko'rinib turibdiki, COVID-19 pandemiyasi 2020-yilda eko-

sayyohlar sonini 0.31 milliondan 0.09 millionga ya'ni 71 foizga keskin kamaytirdi. Bu ko'rsatkich an'anaviy turizmning pasayish nisbatidan (39%) ancha yuqori bo'lib, eko-turizm segmentining sayohat cheklovlariga nisbatan o'ta sezgirligini ko'rsatadi. Biroq 2021-yildan boshlab boshlangan tiklanish nihoyatda tezkor tus olib, 2023-yilga kelib eko-sayyohlar soni 0.47 millionga yetib, pandemiyagacha bo'lgan ko'rsatkichdan 52 foiz oshdi. 2025-yilga mo'ljallangan prognozda eko-sayyohlar soni 0.95 millionga, daromad esa 260 mlrd. so'mga yetishi kutilmoqda bu 2019-yilga nisbatan uch barobardan ziyod o'sish demakdir[4].

O'zbekistonda ekologik turizm sektorini maqsadli rivojlantirish uchun bir-birini to'ldiruvchi siyosiy yo'nalishlar majmuasi zarur. Birinchi yo'nalish me'yoriy-huquqiy baza. Eko-turizm uchun alohida qonun yoki keng qamrovli hukumat qarorini qabul qilish, eko-turizm operatorlari uchun litsenziyalash talablarini belgilash va milliy «Yashil Yulduz» sertifikatlash tizimini joriy etish institutsional asosni mustahkamlaydi. Kosta-Rika 1994-yilda joriy etgan «Sertifikatsiya for Sustainable Tourism (CST)» dasturi mamlakat eko-turizm sektori uchun tub burilish nuqtasi bo'lgani o'zbek siyosatchilari uchun ham muhim saboq[5].

Ikkinchi yo'nalish moliyalashtirish mexanizmlari. Eko-turizm infratuzilmasi uchun maxsus yashil kredit liniyasi, qo'riqxonada atrofidagi mahalliy eko-lojlar qurilishi uchun imtiyozli kreditlar va eko-turizm operatorlarini birinchi uch yil uchun QQS dan ozod qilish kabi chora-tadbirlar xususiy sektorning eko-turizm sarmoyasini rag'batlantiradi. Bundan tashqari, karbon kreditlari bozorini eko-turizm moliyalashtirish bilan bog'lash «pay for ecosystem services» mexanizmi yangi moliyalashtirish oqimlarini yaratadi.

Uchinchi yo'nalish kadrlar va ilmiy ta'minot. Toshkent davlat texnika universiteti va O'zbekiston Milliy universiteti qoshida «Ekologik turizm menejmenti» ixtisosligini ochish, milliy gid-naturalisti sertifikatlash dasturini joriy etish va eko-turizm ob'ektlarida ekologik monitoring o'tkazuvchi ilmiy kadrlarni tayyorlash ushbu yo'nalishning asosiy choralari hisoblanadi.

Olib borilgan tadqiqot O'zbekistonda ekologik turizm sektorining tez o'sayotgan, biroq hali to'liq yuzaga chiqarilmagan salohiyatga ega ekanini

ko'rsatdi. 2023-yilda 0.47 million eko-sayyoh qabul qilgan O'zbekiston 2025-yilga 0.95 million sayyohni qabul qilish maqsadini qo'ygan — bu maqsadga erishish uchun barcha beshta zamonaviy yo'nalish — qo'riqxonalar turizmi, agro-eko-turizm, tog' turizmi, raqamli eko-turizm va madaniy landshaft turizmi — bo'yicha parallel islohotlar amalga oshirilishi kerak.

Eng muhim tavsiyalar sifatida quyidagilarni ajratib ko'rsatish mumkin: milliy «Yashil Yulduz» eko-sertifikatlash tizimini 2025-yilga qadar joriy etish; qo'riqxonalar atrofi hududlarda mahalliy aholi ishtirokida 500 ta eko-loj infratuzilmasini yaratish; Chimyon va Ugam-Chatqol uchun Qozog'iston bilan birgalikdagi transchegaraviy eko-marshrut dasturini rasmiylashtirish; hamda Orol dengizi mintaqasini xalqaro ekologik tadqiqot va eko-turizm markaziga aylantirish bo'yicha alohida hukumat dasturini qabul qilish. Ushbu choralar O'zbekiston eko-turizmini Markaziy Osiyoda yetakchi destinatsiyaga aylantirishga real zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ceballos-Lascurain, H. (1996). *Tourism, Ecotourism, and Protected Areas*. IUCN, Gland, Switzerland. 301 b.
2. Spenceley, A. (2022). Tourism in Protected Areas: A Global Review. *Journal of Ecotourism*, 21(3), 189–214.
3. The International Ecotourism Society — TIES (2023). *Ecotourism Statistical Fact Sheet*. Washington D.C.: TIES. — URL: <https://ecotourism.org>
4. Ergashev, R. & Nazarov, K. (2023). O'zbekistonda ekologik turizm rivojlanishining institutsional to'siqlari va ularni bartaraf etish yo'llari. *Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish*, 5(2), 41–58.
5. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhit muhofazasi va iqlim o'zgarishi vazirligi (2024). *O'zbekiston milliy tabiiy hududlarining holati va rivojlanish istiqbollari*. Toshkent: EkoVazirlik. — URL: <https://nature.uz>

OROLBO‘YI TRANSCHEGARAVIY HUDUDLARIDA MINTAQAVIY TURIZM XIZMATLARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH ASOSLARI

Sauxanov J.K.¹, Naurizbaev A.R.²

¹ Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat univesiteti,

² University of innovation technologies.

akbarshox_9292@uit.uz ORCID: 0009-0007-6728-4887

Аннотация. В статье рассмотрены проблемы и перспективы развития регионального туризма в условиях трансграничности на примере Республики Каракалпакстан. Анализируется влияние географических, экономических и социокультурных факторов на эффективность туристической деятельности. Предлагаются направления совершенствования управления туризмом, повышения его экономической результативности и интеграции в стратегию устойчивого развития региона.

Ключевые слова: региональный туризм, трансграничность, эффективность, управление, Каракалпакстан, устойчивое развитие.

Annotatsiya. Maqolada Qoraqalpog‘iston Respublikasi misolida transchegaraviylik sharoitida mintaqaviy turizmni rivojlantirishning muammolari va istiqbollari ko‘rib chiqilgan. Turizm faoliyati samaradorligiga geografik, iqtisodiy va ijtimoiy-madaniy omillarning ta’siri tahlil qilingan. Turizmni boshqarishni takomillashtirish, uning iqtisodiy samaradorligini yuksaltirish hamda mintaqani barqaror rivojlantirish strategiyasiga integratsiyalash yo‘nalishlari taklif etilgan.

Kalit so‘zlar: mintaqaviy turizm, transchegaraviylik, samaradorlik, boshqaruv, barqaror rivojlanish.

Turizm jahon iqtisodiyotining eng jadal rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri bo‘lib, hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotiga katta ta’sir ko‘rsatish salohiyatiga ega. Globallashuv, urbanizatsiya va ekologik cheklovlar kabi zamonaviy chaqiriqlar sharoitida turizm aholi bandligini oshirish hamda iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishning strategik vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Qoraqalpog‘iston Respublikasi boy tarixiy-madaniy meros, o‘ziga xos tabiiy landshaft va murakkab ijtimoiy-iqtisodiy vaziyat uyg‘unlashgan noyob hududdir. Bu yerda rivojlanish strategiyalarini belgilashda **transchegaraviy omil** — Qozog‘iston va Turkmanistonga yaqinlik alohida rol o‘ynaydi. Bu holat turizm sanoatini rivojlantirish uchun imkoniyatlarni ham, muayyan cheklovlarni ham yuzaga keltiradi.

Qoraqalpog‘istonning hududiy xususiyatlari va sayyohlik salohiyati quyidagilardan iborat. Qoraqalpog‘iston katta madaniy-tarixiy va tabiiy salohiyatga ega: Xorazm sivilizatsiyasining qadimiy qal‘alari, noyob me‘moriy yodgorliklar, muzeylar va etnografik majmualar shular jumlasidandir. Biroq, mintaqa asosiy transport oqimlaridan chetqda va mamlakatning yirik sanoat markazlaridan uzoqda joylashgan bo‘lib, bu uning sayyohlik jozibadorligini pasaytiradi.

Mintaqaning transchegaraviy joylashuvi, barcha afzalliklariga qaramay, ayni vaqtda bir qator to‘siqlarni ham yuzaga keltiradi. Masalan, Qozog‘iston va Turkmanistonning chegaradosh hududlarida aholining siyrakligi sayyohlik oqimi hajmini cheklasa, rivojlangan xalqaro yo‘nalishlarning yo‘qligi tashqi turizm darajasini pasaytiradi. Ekspertlarning baholashicha, Qoraqalpog‘iston murakkab logistika va infratuzilmaning yetarli emasligi tufayli mahalliy sayyohlarning 40–45 foizgachasini, xorijiy sayyohlarning esa 25 foizgachasini yo‘qotmoqda.

Shunga qaramasdan, so‘nggi yillarda mehmonxonalar, sayyohlik agentliklari, umumiy ovqatlanish va dam olish obyektlari soni ortib borayotgani kuzatilmoqda. Turizm asta-sekin mintaqa iqtisodiyotining muhim unsuriga aylanib, yangi ish o‘rinlarini yaratmoqda va hududning investitsiyaviy jozibadorligini oshirmoqda.

Turistik faoliyatni boshqarishni takomillashtirishning asosiy yo‘nalishlarini quyidagicha belgilash mumkin. Mintaqaviy turizmni boshqarishni takomillashtirish **kompleks yondashuv** tamoyillariga asoslanishi lozim bo‘lib, unda turizm alohida holda emas, balki mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish tizimining bir qismi sifatida qaraladi.

Shubhasiz, sohani davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashni kuchaytirish – soliq imtiyozlari, infratuzilmani rivojlantirishga subsidiyalar ajratish hamda turizm

sohasidagi kichik va o'rta biznesni rag'batlantirish orqali kuchaytirish zarur. Transport va kommunal infratuzilmaga alohida e'tibor qaratish: zamonaviy yo'llar qurish, Nukus aeroportini rivojlantirish, sayyohlik obyektlari bilan aloqani yaxshilash lozim.

Mintaqada turizmni rivojlantirishning eng muhim omili inson kapitali va kasbiy tayyorgarlik hisoblanadi. Muvaffaqiyatning kaliti esa malakali kadrlar tayyorlashdir. Turizm, mehmonxona ishi va servis bo'yicha ta'lim dasturlarini yaratish, shuningdek, soha xodimlarining malakasini oshirish uchun qisqa muddatli kurslar tashkil etish talab qilinadi.

Shuningdek, mintaqani marketing qilish va targ'ibotini yuritish, uning brendini kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Qoraqalpog'istonning turizm salohiyatini ilgari surish tizimli marketing yondashuvini talab qiladi: mintaqaning yagona brendini ishlab chiqish, reklama kampaniyalarini o'tkazish, xalqaro ko'rgazmalarda ishtirok etish va ko'p tilli internet-platformalarni yaratish shular jumlasidandir. Samarali targ'ibot madaniy meros va tabiiy resurslarning o'ziga xosligiga tayanib, mintaqaning "qadimiy sivilizatsiya va jonli madaniyat hududi" sifatidagi ijobiy qiyofasini shakllantirishi lozim.

Transchegaraviy sharoitda turizmni barqaror rivojlantirish istiqbollari quyidagilardan iborat. Zamonaviy sharoitda iqtisodiy foydani madaniy va tabiiy merosni asrash bilan uyg'unlashtiradigan **barqaror turizm** konsepsiyasi alohida ahamiyat kasb etadi. Qoraqalpog'iston uchun quyidagi yo'nalishlar ustuvor bo'lishi mumkin:

- **Ekologik turizm:** Orol dengizi, Qizilqum cho'li va tabiiy qo'riqxonalariga tashrif buyurishga asoslanadi;
- **Madaniy-tarixiy turizm:** qadimgi Xorazm qal'alari va Nukus muzeylari bo'ylab marshrutlarni o'z ichiga oladi;
- **Etnografik va qishloq turizmi:** mehmonlarni mahalliy aholining an'analari, hunarmandchiligi va turmush tarzi bilan tanishtirish imkonini beradi.

Mazkur yo'nalishlarni hokimiyat organlari, biznes va mahalliy hamjamiyatlar bilan yaqin hamkorlikda amalga oshirish mumkin. Bu jarayonda nafaqat

investitsiyalarni jalb etish, balki tadbirkorlikni rivojlantirish hamda turmush darajasini oshirishga xizmat qiladigan turizm loyihalarida aholi ishtirokini ta'minlash ham muhimdir.

Xulosa qilib aytganda, Qoraqalpog'istonda turizmni rivojlantirish — bu mintaqa iqtisodiyotini jadal o'stirish uchun strategik imkoniyatdir. Biroq, haqiqiy natijalarga erishish uchun ilmiy tahlil, davlat ko'magi va biznesning faol ishtirokiga tayanadigan kompleks boshqaruv zarur. Mintaqaning transchegaraviy joylashuvini hisobga olgan holda, yangi xalqaro yo'nalishlar yaratish, viza tartib-taomillarini soddalashtirish va chegaraoldi turizmi infratuzilmasini rivojlantirish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. О. М., Ганичева Е. В., Кондрашов В. М. Моделирование туристского потенциала регионального субъекта // Вестник экономики и управления. — 2021. — № 3. — С. 45–52.

2. Қозыбайқызы А., Муханова А. Е., Смағұлова Ж. Б. Особенности и тенденции развития туризма в современном мире // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. — 2020. — № 8. — С. 112–118.

3. Гамидова А. Э., Плотников В. А. Государственная поддержка туризма: методы и перспективы // Экономика и предпринимательство. — 2022. — № 5 (142). — С. 378–382.

4. Mamanabiyeva N. I., Mo'minova A. Z. O'zbekistonda turizmni rivojlantirish muammolari va istiqbollari // Mintaqaviy iqtisodiyot: nazariya va amaliyot. — 2023. — T. 21. — № 4 (511). — B. 732–744.

5. Morozov M. A. Turistik faoliyat samaradorligi: zamonaviy yondashuvlar // Iqtisodiyot fanlari. — 2021. — № 192. — B. 89–93.

6. Shayaxmetova L. M. Qozog'iston turizm sanoatiga investitsiyalar: muammolar va yechimlar // "Turan" universiteti xabarnomasi. — 2020. — № 4 (88). — B. 156–161.

7. Kapustina O. I. Ichki turizmni rivojlantirish va uni baholashga oid uslubiy yondashuvlar // Mintaqaviy rivojlanishni boshqarish. — 2022. — № 2.

8. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

ЗАМОНАВИЙ ТАШКИЛОТЛАРДА ИНСОН КАПИТАЛИНИ БОШҚАРИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ: ЖАҲОН ТАЖРИБАСИ ВА ЎЗБЕКИСТОН АМАЛИЁТИ

Абдуллаев Фарход Озодович

иқтисодиёт фанлари доктори (DSc), доцент,

Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат сиёсати ва
бошқаруви академияси Урганч ҳудудиф филиали директори

Аннотация. Мақолада замонавий ташкилотларда инсон капиталини бошқариш самарадорлигини оширишнинг назарий ва амалий жиҳатлари тадқиқ этилган. Жаҳон Банки, OECD, McKinsey ва Deloitte компанияларининг таҳлилий ҳисоботлари асосида етакчи мамлакатларнинг тажрибаси ўрганилди. Ўзбекистон Республикасида инсон капитали индексининг ҳолати ва рақамлаштириш шароитида менежмент ислохотларининг устувор йўналишлари аниқланди. Тадқиқот натижаларига кўра, инвестицияларнинг миқдоридан кўра сифатий тақсимооти ва институционал муҳит инсон капиталидан фойдаланиш самарадорлигини белгилаб берувчи асосий омил ҳисобланади.

Калит сўзлар: инсон капитали, менежмент, ходимлар бошқаруви, инсон капитали индекси (HCI), меҳнат унумдорлиги, ходимлар жалб қилинганлиги, рақамли трансформация, HR-аналитика.

Аннотация. В статье исследуются теоретические и прикладные аспекты повышения эффективности управления человеческим капиталом в современных организациях. На основе аналитических отчётов Всемирного банка, ОЭСР, McKinsey и Deloitte изучен опыт ведущих стран. Определены состояние индекса человеческого капитала в Узбекистане и приоритетные

направления управленческих реформ в условиях цифровизации.

Ключевые слова: человеческий капитал, менеджмент, управление персоналом, индекс человеческого капитала, производительность труда, вовлечённость персонала, цифровая трансформация, HR-аналитика.

Abstract. The article examines theoretical and applied aspects of improving the efficiency of human capital management in modern organizations. Based on analytical reports of the World Bank, OECD, McKinsey and Deloitte, the experience of leading countries is studied. The state of the human capital index in Uzbekistan and priority directions of management reforms in the context of digitalization are determined.

Keywords: human capital, management, human resources, Human Capital Index, labor productivity, employee engagement, digital transformation, HR analytics.

Кириш

XXI асрда иқтисодий тараққиётнинг асосий омили моддий ресурслардан билим, кўникма ва инсон капиталига кўчди. Жаҳон Банкнинг ҳисоб-китобларига кўра, ривожланган мамлакатлар миллий бойлигининг 60–70 фоизи айнан инсон капитали ҳиссасига тўғри келади. "Ўзбекистон – 2030" стратегиясида (ЎзР Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сон Фармони) инсон капиталига сармоя киритиш ва ходимларни ривожлантириш миллий устувор йўналиш сифатида белгиланган.

Шу боис, инсон капиталини бошқариш (Human Capital Management – HCM) тизимини самарали жорий этиш ва уни жаҳон стандартлари даражасига чиқариш долзарб муаммо ҳисобланади. Тадқиқотнинг мақсади – етакчи мамлакатлар тажрибасини солиштириш асосида Ўзбекистон ташкилотларида инсон капиталини бошқариш самарадорлигини ошириш бўйича устувор йўналишларни аниқлашдан иборат.

Адабиётлар таҳлили ва методология

Инсон капитали назариясини иқтисодий фанга илк бор Т. Шульц (Schultz, 1961) ва Г. Беккер (Becker, 1964) киритган. Уларнинг фикрича,

таълим ва тренинглارга қилинган сармоялар жисмоний капиталга нисбатан юқорироқ даромадлилик кўрсаткичини бериши мумкин. XX асрнинг охирларида П. Сенге "ўрганувчи ташкилот" концепциясини, А. Эдмондсон эса "психологик хавфсизлик" категориясини илмий муомалага киритди.

McKinsey & Company (2023) ва Deloitte (Global Human Capital Trends, 2023) ҳисоботларида замонавий HCM нинг тўрт асосий йўналиши қайд этилган: 1) истеъдодларни жалб қилиш ва сақлаш; 2) ходимлар тажрибасини бошқариш (employee experience); 3) HR-аналитика ва маълумотларга асосланган қарорлар қабул қилиш; 4) узлуксиз ўқиш муҳитини яратиш.

Тадқиқот доирасида солиштирма таҳлил, статистик гуруҳлаш ва корреляцион таҳлил усулларида фойдаланилди. Бошланғич маълумотлар Жаҳон Банки, OECD, ЮНЕСКО, Deloitte, Gallup, LinkedIn Learning Report ҳамда Ўзбекистон Республикаси Статистика агентлиги манбаларидан олинди.

Тадқиқот натижалари

Жаҳон Банкининг Human Capital Index (HCI) кўрсаткичи мамлакатда туғилган боланинг 18 ёшга етганда тўплаши мумкин бўлган маҳсулдорлик потенциалини баҳолайди. 1-жадвалда танланган мамлакатлар бўйича ушбу кўрсаткич ва унга боғлиқ ҳолатлар тақдим этилган.

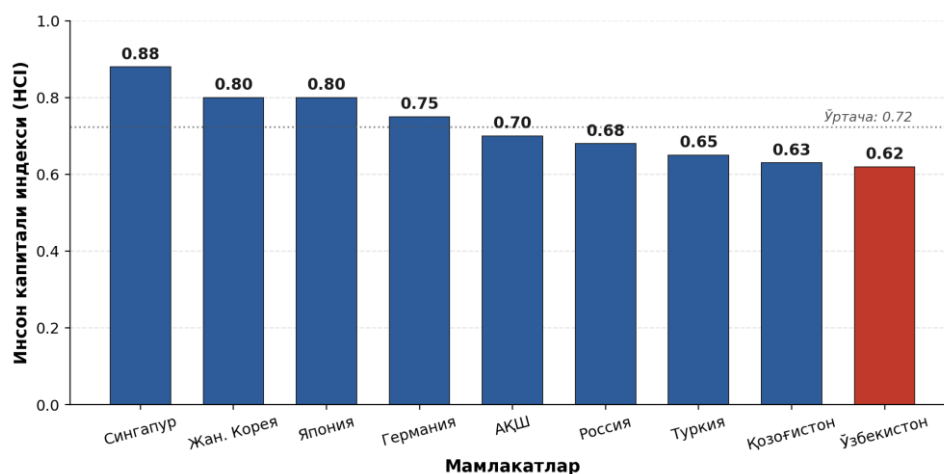
1-жадвал. Танланган мамлакатларда инсон капитали ва унга боғлиқ кўрсаткичлар (2020–2023 йй.)

Мамлакат	HCI	Таълимга харажат (ЯИМ га нисбатан, %)	Ходимлар жалб қилинганлиги (Gallup, %)	Реал ЯИМ ўсиши, 2017–2023 йй. ўртача (%)
Сингапур	0,88	2,9	23 (минтақавий)	2,8
Жанубий Корея	0,80	4,7	12 (минтақавий)	2,3
Япония	0,80	3,4	6	0,5
Германия	0,75	4,7	16 (Ғарбий Европа)	0,7
АҚШ	0,70	6,1	33 (АҚШ/Канада)	2,2
Россия	0,68	3,7	17 (МДХ)	1,1

Мамлакат	НСІ	Таълимга харажат (ЯИМ га нисбатан, %)	Ходимлар жалб қилинганлиги (Gallup, %)	Реал ЯИМ ўсиши, 2017–2023 йй. ўртача (%)
Туркия	0,65	4,0	15	4,5
Қозоғистон	0,63	4,3	11 (МДХ)	3,6
Ўзбекистон	0,62	5,5	м.ё.*	6,0

* – "м.ё." – маълумот йўқ: Gallup State of the Global Workplace ҳисоботида Ўзбекистон бўйича алоҳида тадқиқот ўтказилмаган. **Манба:** World Bank Human Capital Index (2020); World Bank, World Development Indicators (2023); Gallup State of the Global Workplace (2023); IMF World Economic Outlook (October 2024) асосида муаллиф тузган.

Жадвалдан кўриниб турибдики, Ўзбекистон таълимга сарфланган харажатлар улуши (5,5%) бўйича ҳатто Германия ва Жанубий Корейадан илгарилаб бориб, реал ЯИМ ўсиши бўйича энг юқори кўрсаткичга (6,0%) эга. Бироқ НСІ кўрсаткичи (0,62) сезиларли тарзда паст қолмоқда. Бу ҳолат инвестицияларнинг микдоридан кўра уларнинг сифатий натижаси ва инсон капиталини бошқариш институтлари самарадорлиги муаммосини кўрсатади.

1-расм. Танланган мамлакатларда инсон капитали индекси (НСІ), 2020 й.

Манба: World Bank, Human Capital Index 2020.

1-расм маълумотлари Ўзбекистоннинг ўрта Осиё ҳудудидаги ҳамкасблари ва дунёнинг етакчи иқтисодиётлари ўртасида сезиларли фарқ мавжудлигини яққол кўрсатади. Лидер бўлган Сингапурдан бизнинг кўрсаткич 0,26 пунктга ортда қолмоқда, бу амалда туғилган боланинг келажакдаги маҳсулдорлиги 26% га паст бўлишини англатади.

McKinsey ҳисоботи (2023) маълумотларига кўра, HR-аналитика тизимини жорий этган компанияларда меҳнат унумдорлиги ўртача 18 фоизга юқори, ходимлар алмашинуви даражаси 22 фоизга паст, EBITDA кўрсаткичи эса 21 фоизга яхши бўлади. LinkedIn Workplace Learning Report (2024) маълумотлари бўйича ходимларнинг 94 фоизи иш берувчи уларнинг ривожига сармоя сарфласа, компанияда узоқроқ ишлашга тайёр. Gallup тадқиқотлари эса бутун дунё бўйича атиги 23 фоиз ходим ишга чин дилдан жалб қилинганини кўрсатади – бу йилига 8,9 триллион АҚШ доллари миқдоридаги маҳсулдорлик йўқотишига сабаб бўлмоқда.

Муҳокама ва тавсиялар

Олинган натижалар асосида қуйидаги асосий хулосалар шакллантирилди.

Биринчидан, Ўзбекистонда инсон капиталига ажратилаётган маблағлар миқдор жиҳатидан етарли бўлса-да, уларнинг сифатий самарадорлиги масаласи бўш бўлиб қолмоқда. Сингапур моделида (PS21 ва Public Service Division дастурлари) кам сарф қилиб ҳам юқори натижага эришиш мумкинлиги исботланган – бунда институционал сифат ва меритократия принциплари ҳал қилувчи аҳамиятга эга.

Иккинчидан, ходимларни жалб қилишнинг паст даражаси психологик хавфсизлик муҳити, мотивация тизими ва раҳбарлик услуги билан чамбарчас боғлиқ. Шу боис ўрта бўғин раҳбарлари учун замонавий менежмент кўникмаларини шакллантирувчи изчил тренинг тизимини жорий этиш зарур.

Учинчидан, рақамли HR-аналитика тизимини жорий этиш ҳозирги куннинг устувор вазифасидир. Бу – ходимлар маҳсулдорлигини объектив баҳолаш, истеъдодларни танлаш ва ўқитишни шахсий йўналтиришда мустаҳкам асос бўлади.

Хулоса

Замонавий ташкилотларда инсон капиталини бошқариш самарадорлиги мамлакатнинг рақобатбардошлигини белгиловчи асосий омил ҳисобланади.

Тадқиқот шуни кўрсатдики, инвестициялар ҳажмидан ташқари уларнинг сифатини ошириш, ходимларнинг жалб қилинганлиги ва раҳбарлик компетенциялари устида тизимли ишлаш талаб этилади. Ўзбекистон учун қуйидаги устувор йўналишлар тавсия этилади: 1) Сингапур моделига асосланган меритократик кадр сиёсатини жорий этиш; 2) давлат ва хусусий сектор ташкилотларида рақамли HR-аналитика тизимини босқичма-босқич ишга тушириш; 3) узлуксиз профессионал ривожланиш экотизимини мустаҳкамлаш; 4) ходимларнинг жалб қилинганлигини ўлчаш ва бошқариш бўйича замонавий услубларни жорий қилиш.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги "Ўзбекистон – 2030" стратегияси тўғрисидаги ПФ-158-сонли Фармони. – Тошкент, 2023.
2. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis. – New York: Columbia University Press, 1964. – 187 p.
3. Schultz T.W. Investment in Human Capital // The American Economic Review. – 1961. – Vol. 51, No. 1. – P. 1–17.
4. World Bank. The Human Capital Index 2020 Update: Human Capital in the Time of COVID-19. – Washington, DC: World Bank, 2020.
5. Deloitte. Global Human Capital Trends 2023: New Fundamentals for a Boundaryless World. – Deloitte Insights, 2023.
6. McKinsey & Company. The State of Organizations 2023: Ten Shifts Transforming Organizations. – McKinsey Global Institute, 2023.
7. Gallup. State of the Global Workplace: 2023 Report. – Washington, DC: Gallup, 2023.
8. Edmondson A. The Fearless Organization: Creating Psychological Safety in the Workplace. – Hoboken: Wiley, 2018. – 256 p.
9. LinkedIn Learning. Workplace Learning Report 2024. – Sunnyvale: LinkedIn Corp., 2024.

10.D. Hidayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA HUDUDIIY BIZNES TUZILMALARINI INNOVATSION DIVERSIFIKATSIYALASHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI

Matyoqubova Dilfuza Olimboyevna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti “Turizm” kafedrası

professori v.b., iqtisodiyot fanlari doktori.

Annotatsiya. Mazkur maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida hududiy biznes tuzilmalarini innovatsion diversifikatsiyalashning ustuvor yo‘nalishlari tadqiq etilgan. Raqamlashtirish jarayonlarining biznes faoliyatiga ta’siri, innovatsion texnologiyalarni joriy etish hamda hududiy iqtisodiyotni modernizatsiyalash masalalari tahlil qilingan. Shuningdek, biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshirishda raqamli platformalar, intellektual boshqaruv tizimlari va innovatsion infratuzilmaning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot natijasida hududiy biznes tuzilmalarini diversifikatsiyalashning zamonaviy mexanizmlari va ularni samarali rivojlantirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: raqamli iqtisodiyot, hududiy biznes, innovatsion diversifikatsiya, biznes tuzilmalari, raqamlashtirish, innovatsion rivojlanish, raqobatbardoshlik, intellektual texnologiyalar.

Аннотация. В данной статье исследованы приоритетные направления инновационной диверсификации региональных бизнес-структур в условиях цифровой экономики. Проанализированы влияние процессов цифровизации на деятельность бизнеса, вопросы внедрения инновационных технологий и модернизации региональной экономики. Также раскрыта роль цифровых платформ, интеллектуальных систем управления и инновационной

инфраструктуры в повышении конкурентоспособности субъектов бизнеса. По результатам исследования разработаны научно-практические предложения по современным механизмам диверсификации региональных бизнес-структур и направлениям их эффективного развития.

Ключевые слова: цифровая экономика, региональный бизнес, инновационная диверсификация, бизнес-структуры, цифровизация, инновационное развитие, конкурентоспособность, интеллектуальные технологии.

Hozirgi globallashuv va raqamli transformatsiya jarayonlari sharoitida iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida innovatsion rivojlanish masalalari ustuvor ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, raqamli iqtisodiyotning shakllanishi hududiy biznes tuzilmalarining faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatib, ularning boshqaruv tizimi, ishlab chiqarish jarayonlari va xizmat ko'rsatish mexanizmlarini modernizatsiyalashni talab etmoqda [1]. Zamonaviy sharoitda biznes subyektlarining raqobatbardoshligini ta'minlash nafaqat mavjud resurslardan samarali foydalanish, balki innovatsion diversifikatsiyalashuv asosida yangi faoliyat yo'nalishlarini shakllantirish bilan ham chambarchas bog'liqdir [2].

Raqamlashtirish jarayonlari biznes faoliyatida sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data), elektron platformalar va raqamli boshqaruv tizimlaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirmoqda. Bu esa hududiy biznes tuzilmalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish hamda yangi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini yaratmoqda [3]. Shu bilan birga, innovatsion diversifikatsiya hududiy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlovchi muhim omillardan biri sifatida namoyon bo'lmoqda [4].

Mazkur maqolaning asosiy maqsadi raqamli iqtisodiyot sharoitida hududiy biznes tuzilmalarini innovatsion diversifikatsiyalashning ustuvor yo'nalishlarini tadqiq etish hamda ularni samarali rivojlantirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Hozirgi davrda raqamli iqtisodiyotning jadal rivojlanishi hududiy biznes tuzilmalarining faoliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamlashtirish

jarayonlari ishlab chiqarish, xizmat ko‘rsatish va boshqaruv tizimlarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlarini kengaytirib, biznes subyektlarining iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qilmoqda [5]. Ayniqsa, sun’iy intellekt, bulutli texnologiyalar, elektron tijorat va Big Data tizimlarining rivojlanishi biznes jarayonlarini optimallashtirish, xarajatlarni kamaytirish hamda yangi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini yaratmoqda.

Hududiy biznes tuzilmalarining innovatsion rivojlanishida raqamli infratuzilma muhim omil hisoblanadi. Internet tarmoqlarining kengayishi, elektron platformalar va raqamli xizmatlarning rivojlanishi tadbirkorlik subyektlarining bozor bilan integratsiyalashuvini kuchaytirmoqda. Shu bilan birga, innovatsion faoliyatni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan davlat siyosati, texnoparklar va startap ekotizimlarining rivojlanishi hududiy biznesning diversifikatsiyalashuv jarayonlarini jadallashtirmoqda.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida biznes subyektlarining raqobatbardoshligini oshirishda intellektual boshqaruv tizimlari alohida ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy boshqaruv texnologiyalari korxonalarda tezkor qaror qabul qilish, resurslardan samarali foydalanish va innovatsion loyihalarni amalga oshirish imkonini beradi. Natijada hududiy biznes tuzilmalarining eksport salohiyati va investitsion jozibadorligi ortmoqda.

1-jadval

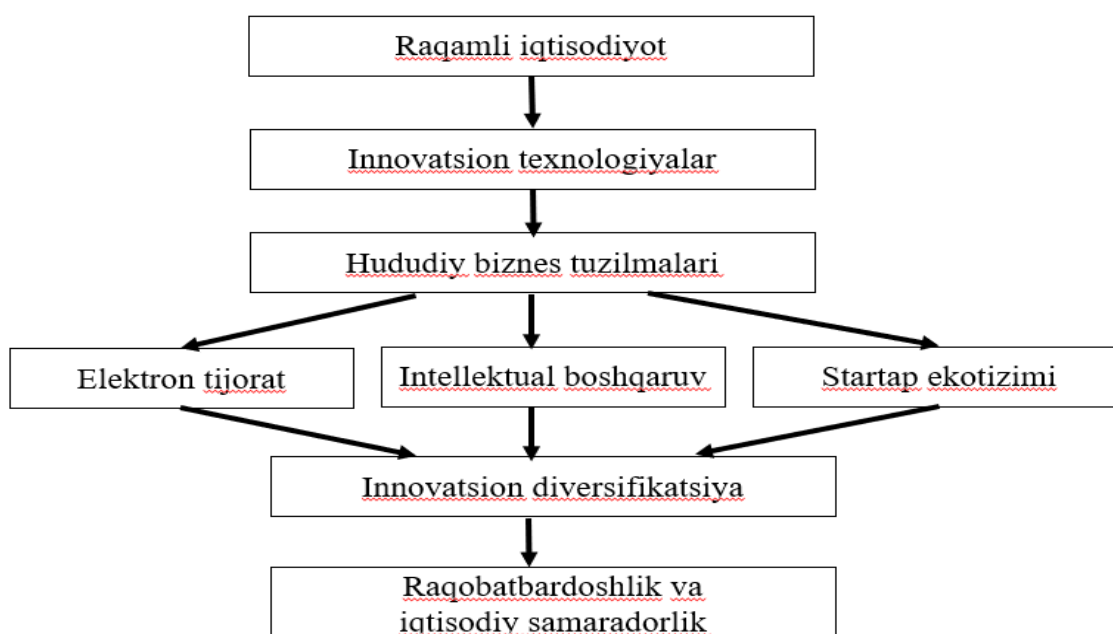
Hududiy biznes tuzilmalarining innovatsion rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillar³

Omillar	Mazmuni	Kutiladigan natija
Raqamli infratuzilma	Internet va raqamli platformalarning rivojlanishi	Bozor imkoniyatlarining kengayishi
Innovatsion texnologiyalar	AI, Big Data, bulutli texnologiyalar	Samaradorlikning oshishi
Elektron tijorat	Onlayn savdo va xizmatlar	Yangi iste’molchilar segmenti
Startup ekotizimi	Innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash	Yangi biznes yo‘nalishlari
Intellektual boshqaruv	Raqamli boshqaruv tizimlari	Qaror qabul qilish tezligining oshishi

1-jadval ma’lumotlari hududiy biznes tuzilmalarining innovatsion

³ Muallif ishlanmasi

rivojlanishiga ta'sir etuvchi asosiy omillarni kompleks tarzda ifodalab beradi. Jadvaldan ko'rinib turibdiki, raqamli infratuzilmaning rivojlanishi biznes subyektlarining bozor imkoniyatlarini kengaytirishga xizmat qiladi. Innovatsion texnologiyalarni joriy etish esa ishlab chiqarish va boshqaruv samaradorligini oshiradi. Elektron tijorat tizimlari yangi iste'molchilar segmentini shakllantirib, savdo hajmining kengayishiga imkon yaratadi. Shuningdek, startap ekotizimining rivojlanishi yangi innovatsion biznes yo'nalishlarini yuzaga keltiradi. Intellektual boshqaruv tizimlari esa tezkor va samarali qarorlar qabul qilish orqali hududiy biznesning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

1-rasm.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida hududiy biznes tuzilmalarining innovatsion diversifikatsiyalash modeli⁴

1-rasmda raqamli iqtisodiyot sharoitida hududiy biznes tuzilmalarining innovatsion diversifikatsiyalash modeli aks ettirilgan. Modelda raqamli iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar hududiy biznes faoliyatining asosiy omili sifatida yoritilgan. Elektron tijorat, intellektual boshqaruv va startap ekotizimi innovatsion diversifikatsiyani ta'minlab, natijada raqobatbardoshlik hamda iqtisodiy

⁴ Muallif ishlanmasi

samaradorlikni oshirishga xizmat qilishi ko'rsatilgan.

Raqamli iqtisodiyot sharoitida hududiy biznes tuzilmalarini innovatsion diversifikatsiyalash iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalar asosida biznes faoliyatini takomillashtirish, yangi xizmat turlarini yaratish va raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish hududiy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, innovatsion diversifikatsiya ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatish sohalarida yangi yo'nalishlarni shakllantirish hamda biznes subyektlarining bozor sharoitlariga moslashuvchanligini kuchaytirishda muhim ahamiyatga ega.

Hududiy biznes tuzilmalarini diversifikatsiyalashning ustuvor yo'nalishlaridan biri elektron tijorat tizimlarini rivojlantirish hisoblanadi. Elektron platformalar orqali mahsulot va xizmatlarni realizatsiya qilish hududiy korxonalarning bozor geografiyasini kengaytirib, eksport salohiyatini oshirish imkonini beradi. Shu bilan birga, raqamli marketing texnologiyalaridan foydalanish iste'molchilar bilan samarali aloqa o'rnatish va biznes samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Yana bir muhim yo'nalish innovatsion infratuzilmani rivojlantirish bilan bog'liqdir. Texnoparklar, biznes inkubatorlar va startap markazlari innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash hamda yangi texnologiyalarni tijoratlashtirish uchun muhim platforma vazifasini bajaradi. Shuningdek, sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalaridan foydalanish biznes jarayonlarini optimallashtirish hamda boshqaruv samaradorligini oshirish imkonini yaratadi.

Hududiy biznes tuzilmalarining innovatsion diversifikatsiyasida inson kapitalini rivojlantirish ham muhim ustuvor yo'nalish hisoblanadi. Malakali mutaxassislarni tayyorlash, raqamli ko'nikmalarni shakllantirish va innovatsion fikrlashni rivojlantirish biznesning barqaror rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada hududiy biznes subyektlarining iqtisodiy barqarorligi va investitsion jozibadorligi ortadi.

Innovatsion diversifikatsiyalashning yana bir ustuvor yo'nalishlaridan biri yashil iqtisodiyot tamoyillarini biznes faoliyatiga integratsiyalash hisoblanadi. Resurslardan samarali foydalanish, energiya tejankor texnologiyalarni joriy etish

hamda ekologik xavfsiz ishlab chiqarishni rivojlantirish hududiy biznes tuzilmalarining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlaydi. Shu bilan birga, raqamli monitoring tizimlari orqali ishlab chiqarish jarayonlarini nazorat qilish korxonalarda xarajatlarni kamaytirish va mahsulot sifatini oshirish imkonini beradi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, innovatsion va ekologik yo'naltirilgan biznes modellari investitsiyalarni jalb etishda ham muhim omil hisoblanadi. Bu esa hududiy biznes subyektlarining global bozordagi raqobatbardoshligini yanada kuchaytirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, raqamli iqtisodiyot sharoitida hududiy biznes tuzilmalarini innovatsion diversifikatsiyalash iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar, elektron tijorat, sun'iy intellekt va innovatsion boshqaruv tizimlarining joriy etilishi biznes subyektlarining samaradorligi hamda raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, startap ekotizimlari va innovatsion infratuzilmaning rivojlanishi hududiy iqtisodiyotning barqaror o'sishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot natijalariga asoslanib, hududiy biznes tuzilmalarida raqamli platformalarni keng joriy etish, innovatsion loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash va texnoparklar faoliyatini rivojlantirish maqsadga muvofiqdir. Shuningdek, raqamli ko'nikmalarga ega mutaxassislarni tayyorlash hamda biznes faoliyatida ekologik va innovatsion yondashuvlarni keng qo'llash hududiy biznesning iqtisodiy samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Tapscott D. Digital Economy and New Value Creation. Routledge, United Kingdom, 2021. – 312 p.
2. Tidd J., Bessant J. Innovation Management and Digital Transformation. Wiley, United States, 2022. – 408 p.
3. Brynjolfsson E., McAfee A. Big Data, Digitalization and Smart Economy. Springer, Switzerland, 2023. – 356 p.
4. Cooke P. Regional Business and Innovation Development. Edward Elgar Publishing, United Kingdom, 2024. – 295 p.

5. Smith A. Digital Innovation and Regional Business. Springer, Germany, 2022. – 301 p.

TURIZM-TA'LIM INTEGRATSIYASINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI VA SAVDO XIZMATLARI RIVOJLANISHINI IQTISODIY JIHATDAN TAKOMILLASHTIRISH

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Mirzataev Salamat Muratbaevich

“Axborod tizimlari va texnologiyalari” kafedrası i.f.f.d., professori

Telefon: +99 893 209 20 02

e-mail: mirzataevs@gmail.com

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil tadqiqotchi

Sultansuynov Polat Abatovich

Turizm va ta'lim integratsiyasining nazariy-metodologik asoslari

Telefon: [+ 99 893 368 73 74](tel:+998933687374)

e-mail: sultansuynovpolat@mail.ru

Annotatsiya: *Ushbu maqolada turizm va ta'lim integratsiyasining nazariy hamda metodologik asoslari, shuningdek savdo xizmatlari rivojlanishini iqtisodiy jihatdan takomillashtirish masalalari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Tadqiqotda turizm va ta'lim o'zaro integratsiyasining iqtisodiy samaradorlikka ta'siri, xizmatlar sohasida innovatsion yondashuvlarning roli va savdo xizmatlarini modernizatsiya qilish yo'llari yoritilgan.*

Аннотация: *В данной статье научно анализируются теоретические и методологические основы интеграции туризма и образования, а также вопросы экономического совершенствования развития торговых услуг. Рассматривается влияние интеграции туризма и образования на экономическую эффективность, роль инновационных подходов в сфере услуг и пути модернизации торговых услуг.*

Kalit so'zlar: *Turizm, ta'lim integratsiyasi, savdo xizmatlari, iqtisodiy mexanizm, innovatsiya.*

Ключевые слова: Туризм, интеграция образования, торговые услуги, экономический механизм, инновация.

Kirish. Bugungi kunda global iqtisodiyotning jadal rivojlanishi natijasida xizmatlar sohasi, xususan turizm va savdo xizmatlari alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu sohalarning samarali rivojlanishi ko'p jihatdan ta'lim tizimi bilan integratsiyalashuv darajasiga bog'liq bo'lib, bu jarayon malakali kadrlar tayyorlash va innovatsion yondashuvlarni joriy etishda muhim rol o'ynaydi.

Turizm-ta'lim integratsiyasi inson kapitalini rivojlantirishga, bilim va amaliy ko'nikmalar uyg'unligini ta'minlashga hamda xizmatlar sifatini oshirishga xizmat qiladi [1]. Shu bilan birga, savdo xizmatlari iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi sifatida zamonaviy iqtisodiy mexanizmlar asosida rivojlanishni talab qiladi.

Asosiy qism. Turizm va ta'lim integratsiyasi ilmiy jihatdan inson kapitali nazariyasi, xizmatlar iqtisodiyoti va innovatsion rivojlanish konsepsiyalariga tayanadi. Ushbu yondashuvga ko'ra, ta'lim jarayonida turizm sohasiga oid amaliy bilimlarni chuqurlashtirish xizmatlar sifatini oshirishga olib keladi [2].

1-jadval

Turizm-ta'lim integratsiyasi va savdo xizmatlari rivojlanishining asosiy
yo'nalishlari

Yo'nalish	Mazmuni	Kutilayotgan natija
Ta'lim va amaliyot uyg'unligi	Talabalar uchun amaliy tajriba yaratish	Malakali kadrlar tayyorlash va bandlik oshishi
Turizmni rivojlantirish	Ichki va tashqi turizm salohiyatini kengaytirish	Xizmatlar eksporti va daromad oshishi
Savdo xizmatlarini modernizatsiya qilish	Raqamli texnologiyalar va logistika	Tezkor va sifatli xizmatlar
Innovatsion yondashuvlar	IT va yangi biznes modellar	Raqobatbardoshlik oshishi

Integratsiya jarayoni ta'lim muassasalari va turizm korxonalari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytiradi hamda bozor talablariga mos mutaxassislarni tayyorlash imkonini beradi [3].

Raqamli texnologiyalarni joriy etish savdo jarayonlarini tezlashtiradi va xizmatlar sifatini oshiradi. Shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi

hamkorlik iqtisodiy samaradorlikni kuchaytiradi.

Turizm va ta'lim integratsiyasi savdo xizmatlarining iqtisodiy samaradorligini oshirishga bevosita ta'sir ko'rsatadi [4]. Bu jarayon yangi ish o'rinlarining yaratilishi, hududiy iqtisodiy faollikning oshishi va kichik biznes subyektlarining rivojlanishi bilan izohlanadi.

Shuningdek, xizmatlar sifatining yaxshilanishi va innovatsion texnologiyalarning keng joriy etilishi iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Natijalari. Tadqiqot natijalariga ko'ra, turizm-ta'lim integratsiyasi savdo xizmatlarini rivojlantirishda muhim strategik omil hisoblanadi. Ushbu integratsiya xizmatlar sifatini oshiradi, iqtisodiy samaradorlikni kuchaytiradi va bozor talablariga moslashuvchan tizim yaratadi.

Xulosa. Turizm va ta'lim integratsiyasi hamda savdo xizmatlarini iqtisodiy jihatdan takomillashtirish o'zaro bog'liq jarayonlar bo'lib, ular milliy iqtisodiyot rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Ushbu yo'nalishlarni kompleks rivojlantirish orqali raqobatbardosh xizmatlar bozori shakllantiriladi va iqtisodiy o'sish ta'minlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Smith J. Tourism Economics and Development. London: Routledge, 2020. 312 bet.
2. Johnson P. Service Sector Management. New York: McGraw-Hill, 2019. 280 bet.
3. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi. Iqtisodiy rivojlanish bo'yicha hisobotlar. Toshkent, 2023. 150 bet.
4. Kotler P., Bowen J. Marketing for Hospitality and Tourism. Pearson, 2018. 450 bet.

INTERVENTION STRATEGIES DEVELOPED BY SCHOOL COUNSELORS IN THE PROCESS OF WORKING WITH MIGRANT STUDENTS: CULTURAL ADAPTATION AND INCLUSIVE APPROACHES IN EDUCATION

⁵Süleyman DOĞAN

Professor, Department of Sociology,
Faculty of Arts and Sciences,
Yıldız Technical University

⁶Halil ÇALIK

Master's Degree Student Yıldız Technical University

Abstract: This study aims to examine the intervention strategies developed by school counselors working with migrant students. The research was conducted using a qualitative method based on a phenomenological design. The study group consisted of 10 school counselors actively working with migrant students in the Bağcılar district of Istanbul. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using content analysis. The findings indicate that school counselors develop various interventions particularly related to language support, psychosocial support, social adaptation, and school-based practices. However, language barriers, limited family participation, heavy workload, lack of professional support, and institutional inadequacies emerged as major challenges during the intervention process. The results reveal that counseling services play a significant role in supporting the academic, social, and psychological adaptation of migrant students in culturally diverse educational environments. In this context, strengthening school counselors' cultural competence, improving school-based support mechanisms, and developing more systematic support policies appear to be important for creating more inclusive educational environments.

Keywords: Migrant students, school counselors, cultural adaptation,

⁵ Professor, Department of Sociology, Faculty of Arts and Sciences, Yıldız Technical University, e-mail: sudogan@yildiz.edu.tr, phone number: +90 212 3834488, <https://orcid.org/0000-0003-1825-2583>

⁶ Master's Degree Student, Department of Sociology, Institute of Social Sciences, Yıldız Technical University, e-mail: halil.calik@std.yildiz.edu.tr, phone number: +90 5431335484, <https://orcid.org/0009-0001-7504-8637>

inclusive education, intervention strategies

Аннотация: Исследование посвящено стратегиям вмешательства школьных психологов-консультантов при работе с учащимися-мигрантами. В исследовании приняли участие 10 школьных консультантов из района Багджылар города Стамбул. Результаты показывают, что консультанты разрабатывают стратегии языковой поддержки, психосоциальной помощи и социальной адаптации учащихся-мигрантов. Также были выявлены языковые и институциональные трудности.

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot migrant o'quvchilar bilan ishlayotgan maktab psixolog-maslahatchilarining aralashuv strategiyalarini o'rganishga qaratilgan. Tadqiqotda Istanbulning Bag'jilar tumanida faoliyat yuritayotgan 10 nafar maktab maslahatchisi ishtirok etgan. Natijalar til yordami, psixososial qo'llab-quvvatlash va ijtimoiy moslashuvga oid turli strategiyalar ishlab chiqilganligini ko'rsatmoqda. Shuningdek, til va institutsional muammolar aniqlangan.

Introduction

In recent years, increasing migration movements have caused important changes in education systems. Due to wars, economic crises, and political instability, Türkiye has become one of the countries most affected by migration movements [1]. Especially after the Syrian civil war that began in 2011, mass migration toward Türkiye increased cultural diversity in schools and created significant changes in the education system [2].

Migrant students may experience language barriers, social adaptation problems, and psychosocial difficulties during their educational processes [3]. Language insufficiency may negatively affect academic participation and peer relationships [4]. Cultural differences may also make adaptation to the school environment more difficult [5].

As cultural diversity in schools has increased, inclusive education and school counseling services have become more important [6]. School counselors support migrant students' academic, social, and psychological adaptation and develop culturally sensitive intervention strategies [7][8].

This study aims to examine the intervention strategies developed by school counselors working with migrant students.

Method

This research used a qualitative research approach based on a phenomenological design to examine the intervention strategies developed by school counselors working with migrant students. The study group consisted of 10 school counselors actively working with migrant students in the Bağcılar district of Istanbul. Participants were selected through criterion sampling.

Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using content analysis. Similar statements were grouped together to form themes, and the findings were supported by direct quotations from participants.

Ethical principles were considered throughout the research process, and ethical approval was obtained from the Ethics Committee of Social and Human Sciences Research at Yıldız Technical University.

Findings

The findings indicate that school counselors develop various intervention strategies while working with migrant students. Language barriers, psychosocial adaptation problems, and institutional inadequacies were identified as the main challenges during the intervention process.

Language and Communication-Based Interventions

Participants stated that students' low level of Turkish negatively affects academic success and social adaptation. Therefore, school counselors use visual materials, peer support, and simplified language during communication.

“When they first arrive, it becomes really difficult to communicate with the children.” (R3)

Psychosocial Support and Social Adaptation Interventions

The findings show that migrant students frequently experience anxiety and belonging problems. School counselors emphasized the importance of trust, emotional support, and peer interaction.

“The child must first trust you.” (R6)

Institutional and Systemic Difficulties

Participants stated that limited family participation, heavy workload, and lack of institutional support make the intervention process more difficult.

“There actually needs to be a more comprehensive system.” (R8)

School counselors emphasized the need for stronger school-based support mechanisms and culturally focused in-service training programs.

Table 1. Intervention Strategies Developed by School Counselors

Intervention Area	Strategies Used
Language and Communication-Based Interventions	Visual materials, peer support, simplified language
Psychosocial Support and Social Adaptation Interventions	Individual interviews, group activities, empathy studies
Institutional and Systemic Interventions	Teacher collaboration, parent communication, awareness activities

Conclusion

The findings show that school counselors develop various intervention strategies related to language support, psychosocial support, and social adaptation while working with migrant students. In particular, language support, trust-building, and peer interaction were identified as important practices during the intervention process.

However, the results also indicate that language barriers, limited family participation, heavy workload, and lack of institutional support make the process more difficult for school counselors. This situation demonstrates the need for stronger and more systematic support mechanisms for migrant students.

In this context, strengthening school-based counseling services and increasing culturally focused in-service training programs may contribute to more effective intervention processes in culturally diverse educational environments.

References

- [1] Millî Eğitim Bakanlığı. Yabancılar Yönelik Eğitim-Öğretim Hizmetleri. Ankara: MEB Yayınları, 2014.
- [2] United Nations High Commissioner for Refugees. Turkey Fact Sheet – October 2017. 2017.
- [3] Şeker, B. D. ve Aslan, Z. “Eğitim Sürecinde Mülteci Çocuklar: Sosyal Psikolojik Bir Değerlendirme.” Kuramsal Eğitimbilim Dergisi, 8(1), 86–105, 2015.

[4] Kılıç, İ. ve Tahmaz, O. Şanlıurfa’da Suriyeli Sığınmacılar ve Eğitim Araştırması 2016. GAP Gençlik Derneği, 2016.

[5] Hek, R. “The Role of Education in the Settlement of Young Refugees in the UK.” Practice, 17(3), 157–171, 2005.

[6] Şimşek, H. vd. “Kapsayıcı Eğitim Bağlamında Türkiye’de Temel Eğitim Programlarında Çokkültürlülüğün İzleri.” Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 5(2), 177–197, 2019.

[7] Yeşilyaprak, B. 21. Yüzyılda Eğitimde Rehberlik Hizmetleri. Ankara: Nobel Yayınları, 2021.

[8] Arredondo, P. ve Rosen, D. C. “Multicultural Competencies: A Conceptual Framework, Assessment, and Application.” Journal of Multicultural Counseling and Development, 35(2), 82–93, 2007.

Konferans Alanı: Turizm ve Eğitim Entegrasyonunun Teorik-Metodolojik Temelleri

GÖÇ, TURİZM HAREKETLİLİĞİ VE EĞİTİM BAĞLAMINDA GÖÇMEN ÖĞRENCİLERE YÖNELİK REHBERLİK MÜDAHALELERİ

⁷**Süleyman DOĞAN**

Professor, Department of Sociology,
Faculty of Arts and Sciences,
Yıldız Technical University

⁸**Halil ÇALIK**

Master’s Degree Student Yıldız Technical University

Özet: Bu araştırma, göç, turizm hareketliliği ve eğitim bağlamında göçmen öğrencilerle çalışan rehber öğretmenlerin geliştirdiği müdahale stratejilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Küresel hareketlilik, kültürel çeşitliliğin eğitim ortamlarında daha görünür hale gelmesine neden olmuş ve kapsayıcı eğitim

⁷ Professor, Department of Sociology, Faculty of Arts and Sciences, Yıldız Technical University, e-mail: sudogan@yildiz.edu.tr, phone number: +90 212 3834488, <https://orcid.org/0000-0003-1825-2583>

⁸ Master’s Degree Student, Department of Sociology, Institute of Social Sciences, Yıldız Technical University, e-mail: halil.calik@std.yildiz.edu.tr, phone number: +90 5431335484, <https://orcid.org/0009-0001-7504-8637>

uygulamalarının önemini artırmıştır. Araştırma nitel yöntem ve fenomenolojik desen temelinde yürütülmüştür. Çalışma grubunu İstanbul'un Bağcılar ilçesinde görev yapan ve göçmen öğrencilerle aktif olarak çalışan 10 rehber öğretmen oluşturmaktadır. Veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmış ve içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Bulgular, rehber öğretmenlerin özellikle dil desteği, psikososyal destek, sosyal uyum çalışmaları ve okul temelli müdahaleler geliştirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte dil engeli, aile katılımının sınırlı olması, yoğun iş yükü ve kurumsal yetersizlikler önemli sorun alanları olarak öne çıkmaktadır.

Ayrıca rehber öğretmenlerin süreç içerisinde esnek, öğrenci odaklı ve kültürel duyarlılığa dayalı yaklaşımlar geliştirdiği görülmektedir. Araştırma sonuçları, kültürel hareketliliğin arttığı eğitim ortamlarında rehberlik hizmetlerinin kapsayıcı eğitim açısından önemli bir işleve sahip olduğunu göstermektedir. Bu doğrultuda rehber öğretmenlerin kültürel yeterliliklerinin desteklenmesi ve okul temelli destek mekanizmalarının güçlendirilmesi önemli görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göçmen öğrenciler, turizm hareketliliği, rehber öğretmen, kültürel uyum, kapsayıcı eğitim, müdahale stratejileri

Guidance Interventions for Migrant Students in the Context of Migration, Tourism Mobility and Education

Abstract: This study aims to examine the intervention strategies developed by school counselors working with migrant students in the context of migration, tourism mobility, and education. Global mobility has made cultural diversity more visible in educational environments and increased the importance of inclusive education practices. The research was conducted using a qualitative method based on a phenomenological design. The study group consisted of 10 school counselors actively working with migrant students in the Bağcılar district of Istanbul. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using content analysis. The findings indicate that school counselors develop interventions particularly related to language support, psychosocial support, social adaptation, and school-based practices.

However, language barriers, limited family participation, heavy workload, and institutional inadequacies emerged as major problem areas. In addition, school counselors were found to develop flexible, student-centered, and culturally sensitive approaches throughout the process. The results show that counseling services have an important function in terms of inclusive education in educational environments where cultural mobility is increasing. In this context, supporting school counselors' cultural competencies and strengthening school-based support mechanisms appear to be important.

Keywords: Migrant students, tourism mobility, school counselors, cultural adaptation, inclusive education, intervention strategies

1. Giriş

Göç olgusu, insanlık tarihi boyunca çeşitli nedenlerle ortaya çıkmıştır. Bireylerin bulundukları coğrafyayı terk ederek farklı bölgelere yönelmesini ifade eden çok boyutlu bir süreçtir. Ancak günümüzde göç, yalnızca fiziksel bir yer değiştirme olarak değil; bireylerin yaşam biçimlerini, toplumsal ilişkilerini ve kurumsal yapıları dönüştüren kapsamlı bir toplumsal olgu olarak ele alınmaktadır (MEB, 2014). Son yıllarda artan küresel göç hareketleri eğitim sistemlerinde önemli dönüşümlere yol açmıştır. Savaşlar, ekonomik krizler, uluslararası insan hareketliliği ve turizm odaklı dolaşım süreçleri, farklı kültürel geçmişlere sahip bireylerin yeni toplumlara uyum sağlamasını önemli bir toplumsal mesele haline getirmiştir.

Türkiye, sahip olduğu jeopolitik konum nedeniyle tarihsel olarak yoğun göç hareketlerine maruz kalan ülkelerden biri olmuş ve bu durum özellikle eğitim sistemi üzerinde belirgin etkiler yaratmıştır (MEB, 2014) . 2011 yılında başlayan Suriye iç savaşı sonrasında Türkiye'ye yönelen kitlesel göç hareketi bu sürecin en belirgin örneklerinden biridir. Türkiye'deki göçmen nüfusun önemli bir kısmını çocukların oluşturması, eğitim sistemini doğrudan etkileyen temel unsurlardan biri haline gelmiştir (UNHCR, 2017) . Göçmen ailelerin çoğu kamp dışında yaşamaktadır. Bu durum eğitim hizmetlerine erişimi daha karmaşık hale getirmiştir.

Göçmen çocukların eğitime erişimi, yalnızca bireysel gelişimleri açısından

değil, aynı zamanda toplumsal uyum süreçleri bakımından da kritik bir öneme sahiptir (Şeker & Aslan, 2015) . Eğitim, göçmen öğrencilerin psikososyal açıdan desteklenmesi, toplumsal yaşama katılımlarının sağlanması ve korunmaları açısından temel bir işlev üstlenmektedir (Suriye’den İstanbul’a Gelen Sığınmacıları İzleme Platformu, 2013) . Bununla birlikte eğitim, uluslararası belgelerde temel bir insan hakkı olarak tanımlanmakta ve tüm bireylerin bu haktan eşit biçimde yararlanması gerektiği vurgulanmaktadır (Abaslı, 2017) . Uygulamada göçmen öğrencilerin eğitim sistemine katılım sürecinde dil, kültür ve uyum kaynaklı çeşitli güçlüklerle karşılaştıkları görülmektedir.

Göç süreci öğrencilerin sadece akademik başarılarını değil psikolojik ve sosyal gelişimlerini de doğrudan etkilemektedir. Yeni bir eğitim sistemine dahil olan göçmen öğrenciler, dil farklılıkları, kültürel uyumsuzluklar ve sosyal ilişkilerde yaşanan güçlüklerle karşı karşıya kalmaktadır (Bahar & Yılmaz, 2018) . Bu durum öğrencilerin akademik başarılarını ve okula karşı tutumlarını olumsuz etkileyebilmektedir. Özellikle dil yetersizliği, öğrencilerin ders içeriklerini anlamasını zorlaştırmakta ve öğretmenlerle sağlıklı iletişim kurmalarını sınırlandırmaktadır (Kılıç & Tahmaz, 2016; Kurter, 2017) . Bunun yanı sıra dil engeli öğrencilerin akran ilişkilerini de olumsuz etkiler. Bu durum sosyal uyum sürecini zorlaştırır.

Göçmen öğrencilerin yaşadığı sorunlar sadece dil ile sınırlı değildir. Maddi imkânların yetersiz olması da bu süreci ciddi şekilde etkilemektedir. Göçmen ailelerin büyük bir kısmının düşük sosyoekonomik koşullara sahip olması, öğrencilerin eğitim süreçlerine düzenli olarak katılmasını zorlaştırmaktadır (HRW, 2015; UNICEF, 2014) . Bu durum bazı çocukların eğitim yerine çalışma hayatına yönelmesine yol açmaktadır. Aynı zamanda eğitimden kopma riskini de artırmaktadır. Ayrıca erken yaşta evlilik (Yurtman, 2017), bilgiye erişim eksikliği (Coşkun & Emin, 2018) ve eğitim sistemine ilişkin bilinç eksikliği gibi faktörler de göçmen öğrencilerin eğitim süreçlerini olumsuz yönde etkileyen diğer önemli unsurlar arasında yer almaktadır.

Eğitim ortamlarında yaşanan bu sorunlar sadece bireysel nedenlerle

açıklanamaz. Çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Okul iklimi, öğretmen tutumları ve kurumsal destek mekanizmaları da göçmen öğrencilerin uyum süreçlerinde belirleyici rol oynamaktadır (Çelik, 2011; Sağlam & Kambur, 2017). Öğretmenlerin göçmen öğrencilere yönelik tutumları oldukça önemlidir. Bu tutumlar öğrencilerin kendilerini güvende hissetmesini, okula aidiyet geliştirmesini ve eğitim sürecine aktif katılımını doğrudan etkilemektedir. Olumsuz öğretmen tutumlarının öğrencilerde çaresizlik duygusunu artırdığı; buna karşılık destekleyici yaklaşımların öğrencilerin uyum süreçlerini kolaylaştırdığı ifade edilmektedir (Hek, 2005) .

Göçle artan kültürel çeşitlilik eğitim sistemlerinde çok kültürlü yaklaşımların gerekliliğini daha görünür hale getirmiştir. Çok kültürlü eğitim anlayışı, farklı kültürel geçmişlere sahip öğrencilerin eğitim süreçlerine eşit ve adil biçimde katılımını esas almakta ve kültürel farklılıkları bir zenginlik olarak değerlendirmektedir (Bulut & Sarıçam, 2015; Gezer & Şahin, 2017) . Bu yaklaşım eğitim ortamlarının öğrencilerin kültürel özellikleri gözetilerek yeniden düzenlenmesini gerektirmektedir. Aynı zamanda kapsayıcı eğitim anlayışı da tüm öğrencilerin farklılıklarıyla birlikte eğitim sürecine dahil edilmesini temel almaktadır (Şimşek vd., 2019; Asar, 2020) .

Uluslararası alanda göçmen öğrencilerin eğitime yönelik geliştirilen politikalar incelendiğinde, dil desteği, bireyselleştirilmiş eğitim planları ve kapsayıcı okul uygulamalarının öne çıktığı görülmektedir (European Commission, 2017; OECD, 2019) . Kanada, Almanya ve Avustralya gibi ülkelerde uygulanan dil destek programları ve hazırlık sınıfları, göçmen öğrencilerin eğitim sistemine daha sağlıklı uyum sağlamalarını amaçlamaktadır (Aydın, 2020; Due vd., 2016) . Türkiye’de de benzer şekilde PİKTES projesi kapsamında dil desteği ve eğitim entegrasyonuna yönelik çalışmalar yürütülmektedir (Çiftçi, 2019; Delen, 2018) .

Bu süreçte okul rehberlik hizmetleri, göçmen öğrencilerin uyumlarının desteklenmesinde merkezi bir rol üstlenmektedir. Rehber öğretmenler, öğrencilerin yaşadıkları akademik, sosyal ve duygusal sorunları belirleme, bu sorunlara yönelik müdahale stratejileri geliştirme ve öğrencilerin eğitim süreçlerine aktif katılımını sağlama açısından önemli bir konumda bulunmaktadır (Deniz & Erözkan, 2010;

Yeşilyaprak, 2021) . Bunun yanı sıra rehber öğretmenler, öğretmenlerle iş birliği yapmakta, ailelerle iletişim kurmakta ve okul genelinde kapsayıcı bir ortamın oluşmasına katkı sağlamaktadır.

Göçmen öğrencilerle yürütülen rehberlik hizmetlerinin etkililiğini belirleyen unsurlardan biri rehber öğretmenlerin kültürel yeterlilik düzeyidir. Kültürel yeterlilik, bireyin kendi kültürel farkındalığını geliştirmesi, farklı kültürlere ilişkin bilgi sahibi olması ve bu bilgiyi mesleki uygulamalarında kullanabilmesi olarak tanımlanmaktadır (Arredondo & Rosen, 2007) . Bu yeterlilik özellikle farklı kültürel geçmişlerden gelen öğrencilerle çalışırken etkili müdahale yollarının geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır.

Bu çalışma, göç, turizm hareketliliği ve eğitim ilişkisi çerçevesinde göçmen öğrencilerle çalışan rehber öğretmenlerin geliştirdiği müdahale stratejilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada, rehber öğretmenlerin göçmen öğrencilerin okula uyum süreçlerinde karşılaştıkları sorunlara yönelik geliştirdikleri uygulamalar ve müdahale biçimleri ele alınmaktadır. Bu yönüyle çalışma, artan kültürel çeşitlilik karşısında eğitim kurumlarında ortaya çıkan ihtiyaçları görünür kılmayı ve rehber öğretmenlerin bu süreçte geliştirdiği uygulamalara ilişkin alanyazına katkı sunmayı hedeflemektedir

2. Yöntem

Bu araştırmada göç, turizm hareketliliği ve eğitim bağlamında göçmen öğrencilerle çalışan rehber öğretmenlerin geliştirdiği müdahale stratejilerini incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımı ve fenomenolojik desen tercih edilmiştir. Araştırma, rehber öğretmenlerin göçmen öğrencilerle çalışırken yaşadıkları deneyimlere ve bu deneyimlere yükledikleri anlamlara odaklanmaktadır.

Araştırmanın çalışma grubunu İstanbul'un Bağcılar ilçesinde görev yapan ve göçmen öğrencilerle aktif olarak çalışan 10 rehber öğretmen oluşturmaktadır. Katılımcılar ölçüt örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Etik ilkeler gereği katılımcılar (R1, R2...) şeklinde kodlanmış ve kimlikleri gizli tutulmuştur.

Veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu aracılığıyla toplanmıştır.

Görüşmeler gönüllülük esasına göre gerçekleştirilmiş, katılımcıların izni doğrultusunda ses kaydı alınmış ve kayıtlar yazıya aktarılmıştır. Her görüşme yaklaşık 30–45 dakika sürmüştür.

Elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Veriler kodlanmış, benzer ifadeler bir araya getirilerek kategoriler ve temalar oluşturulmuştur. Bulgular doğrudan katılımcı ifadeleriyle desteklenmiştir.

Araştırma için Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'ndan 02.05.2025 tarih ve 2025.05 sayılı etik kurul izni alınmıştır. Araştırma sürecinde gönüllülük, gizlilik ve anonimlik ilkelerine uygun hareket edilmiştir. Bu çalışma birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Tez süreci ikinci yazar danışmanlığında yürütülmüştür.

3.Bulgular

Tablo 1. Rehber Öğretmenlerin Geliştirdiği Müdahale Stratejilerine İlişkin Temalar

Tema	Temel Sorun Alanı	Geliştirilen Müdahale Stratejileri
Dil Temelli Müdahaleler	Türkçe yetersizliği, iletişim sorunları	Görsel destekler, basit dil kullanımı, akran desteği, çeviri uygulamaları
Psikososyal Destek	Kaygı, içe kapanma, uyum güçlüğü	Güven ilişkisi kurma, bireysel görüşmeler, oyun ve resim etkinlikleri
Sosyal Uyum ve Akran İlişkileri	Dışlanma, yalnızlık, akran zorbalığı	Grup çalışmaları, tanışma etkinlikleri, empati çalışmaları
Aile ile İş Birliği	Dil engeli, düşük aile katılımı	Çeviri desteği, bireysel veli görüşmeleri, bilgilendirme çalışmaları
Okul Temelli Müdahaleler	Kurumsal yetersizlikler, koordinasyon eksikliği	Öğretmen iş birliği, farkındalık çalışmaları, okul içi koordinasyon

3.1. Dil Temelli Müdahale Stratejileri

Araştırma bulguları, rehber öğretmenlerin göçmen öğrencilerle çalışırken en sık karşılaştıkları sorunlardan birinin dil yetersizliği olduğunu göstermektedir. Katılımcılar, öğrencilerin Türkçe düzeyinin düşük olmasının akademik başarıyı ve sosyal uyumu olumsuz etkilediğini ifade etmektedir. Bu nedenle rehber

öğretmenlerin müdahale süreçlerinde dil temelli uygulamalara ağırlık verdiği görülmektedir.

Katılımcılar, iletişim kurabilmek için beden dili, görseller, basit ifadeler ve tekrar yöntemlerinden yararlandıklarını belirtmiştir. Bir katılımcı bu durumu şu şekilde ifade etmektedir:

“İlk başta konuşmaktan çok göstermek, işaret etmek, resimlerle anlatmak gibi yöntemlere başvuruyorum.” (R3)

Bazı rehber öğretmenler akran desteğinin iletişimi kolaylaştırdığını ve öğrencilerin sosyal uyumunu desteklediğini vurgulamaktadır:

“Sınıfta Türkçe bilen bir öğrenciyi özellikle onun yanına oturtuyorum.” (R7)

Bunun yanında oyun, etkinlik ve çeviri uygulamaları gibi destekleyici araçların da kullanıldığı görülmektedir. Ancak katılımcılar, özellikle velilerle iletişimde dil engelinin devam ettiğini ifade etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde rehber öğretmenlerin dil temelli müdahalelerde esnek ve deneyime dayalı stratejiler geliştirdiği anlaşılmaktadır.

3.2. Psikososyal Destek ve Duygusal Müdahaleler

Araştırma bulguları, rehber öğretmenlerin göçmen öğrencilerle çalışırken kaygı, içe kapanma ve uyum güçlüğü gibi psikososyal sorunlarla sık karşılaştığını göstermektedir. Bu nedenle müdahale sürecinde güven ilişkisi kurma ve öğrencilerin kendilerini ifade etmelerini destekleme önemli bir yer tutmaktadır.

Katılımcılar, öğrencilerle güven temelli bir ilişki kurmaya çalıştıklarını ifade etmektedir:

“Bazen haftalarca sadece dinliyorum. En önemli şey onların kendilerini güvende hissetmeleri.” (R2)

Rehber öğretmenler ayrıca oyun, resim ve hikâye anlatımı gibi yöntemlerden yararlanarak öğrencilerin duygularını ifade etmelerini desteklediklerini belirtmektedir:

“Çocuklar duygularını direkt söyleyemiyor. O yüzden resim çizdiriyorum.” (R8)

Genel olarak değerlendirildiğinde rehber öğretmenlerin psikososyal müdahalelerde

öğrenci odaklı ve esnek stratejiler geliştirdiği görülmektedir.

3.3. Sosyal Uyum ve Akran İlişkilerini Güçlendirme Stratejileri

Araştırma bulguları, göçmen öğrencilerin en çok sosyal uyum ve akran ilişkileri alanında sorun yaşadığını göstermektedir. Katılımcılar, öğrencilerin zaman zaman yalnızlık, dışlanma ve akran zorbalığıyla karşılaştığını ifade etmektedir. Bu nedenle rehber öğretmenlerin sosyal uyumu desteklemeye yönelik çalışmalar yaptığı görülmektedir.

Katılımcılar, sınıf içi etkinlikler ve grup çalışmalarıyla öğrencilerin iletişim kurmasını desteklediklerini belirtmektedir:

“Tanışma oyunları, birlikte yapılan etkinlikler yapıyoruz.” (R5)

Bazı rehber öğretmenler ise empati çalışmalarının akran zorbalığını azaltmada etkili olduğunu ifade etmektedir:

“Dalga geçme, dışlama gibi durumlarda empati çalışmaları yapıyoruz.” (R8)

Genel olarak rehber öğretmenlerin sosyal uyumu desteklemek için kapsayıcı ve öğrenci odaklı müdahaleler geliştirdiği görülmektedir.

3.4. Aile ile İş Birliği ve Rehberlik Süreçleri

Araştırma bulguları, göçmen öğrencilerle yürütülen rehberlik hizmetlerinde aile ile iş birliğinin önemli ancak zorlayıcı bir alan olduğunu göstermektedir. Katılımcılar, dil farklılıkları ve eğitim sistemine ilişkin bilgi eksikliğinin iletişim sürecini zorlaştırdığını ifade etmektedir.

Bir katılımcı bu durumu şu şekilde açıklamaktadır:

“Velilerle iletişim kurmak en zor kısımlardan biri. Bazen çocuk üzerinden ya da başka velilerden yardım alarak iletişim kuruyoruz.” (R6)

Bazı rehber öğretmenler ise çeviri uygulamaları ve bireysel görüşmelerle aileleri sürece dahil etmeye çalıştıklarını belirtmektedir:

“Velileri mümkün olduğunca sürece dahil etmeye çalışıyorum.” (R1)

Katılımcılar ayrıca sosyo-ekonomik sorunlar ve kültürel farklılıkların aile katılımını etkilediğini ifade etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde rehber öğretmenlerin aile ile iş birliği sürecinde sabırlı, esnek ve çözüm odaklı stratejiler geliştirdiği görülmektedir.

3.5. Okul Temelli ve Sistem Düzeyinde Müdahaleler

Araştırma bulguları, rehber öğretmenlerin müdahalelerinin yalnızca bireysel düzeyde kalmadığını, okul temelli ve sistem düzeyinde uygulamaları da içerdiğini göstermektedir. Katılımcılar, öğretmenlerle kurulan iş birliğinin süreci daha etkili hale getirdiğini ifade etmektedir.

“Öğretmenle birlikte hareket etmek gerekiyor. Bu iş birliği olmazsa süreç çok zor ilerliyor.” (R2)

Bazı rehber öğretmenler, okul genelinde empati ve farkındalık çalışmaları yürüttüklerini belirtmektedir:

“Göç, farklılıklar ve empati gibi konularda etkinlikler düzenliyoruz.” (R3)

Katılımcılar ayrıca mevcut destek mekanizmalarının yetersiz olduğunu ve rehber öğretmenlerin çoğu zaman kendi imkânlarıyla çözüm üretmeye çalıştığını ifade etmektedir:

“Göçmen öğrenciler için özel bir yapı yok. Biz kendi imkânlarımızla çözüm üretmeye çalışıyoruz.” (R4)

Genel olarak değerlendirildiğinde rehber öğretmenlerin okul içi koordinasyon sağlayan ve süreci bütüncül biçimde yürütmeye çalışan bir rol üstlendiği görülmektedir.

3.6. Kültürel Duyarlılık ve Mesleki Yaklaşımlar

Araştırma bulguları, rehber öğretmenlerin göçmen öğrencilerle çalışırken kültürel duyarlılığa dayalı yaklaşımlar geliştirdiğini göstermektedir. Katılımcılar, öğrencilerin davranışlarını değerlendirirken kültürel bağlamın dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir.

“Çocuğun davranışını onun geldiği kültürü düşünerek değerlendirmek gerekiyor.” (R4)

Katılımcılar ayrıca göçmen öğrencilerle çalışırken daha sabırlı, anlayışlı ve esnek bir yaklaşım benimsediklerini belirtmektedir:

“Her öğrenciye aynı şekilde yaklaşamazsınız. Daha sabırlı ve anlayışlı olmak gerekiyor.” (R2)

Bazı rehber öğretmenler ise empati ve önyargılardan uzak yaklaşımın süreci

kolaylaştırdığını ifade etmektedir:

“Empati kurmadan bu işi yapmak mümkün değil.” (R1)

Genel olarak değerlendirildiğinde kültürel duyarlılığın rehber öğretmenlerin müdahale süreçlerinde temel bir unsur olduğu görülmektedir.

4. Sonuç

Bu araştırma kapsamında elde edilen bulgular göçmen öğrencilerle yürütülen rehberlik hizmetlerinin çok yönlü bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Rehber öğretmenlerin müdahale sürecinde dil gelişimi, psikososyal destek, sosyal uyum, aile ile iş birliği ve okul temelli uygulamaları birlikte ele aldığı görülmektedir. Bu durum göçmen öğrencilerle çalışmanın bütüncül bir yaklaşım gerektirdiğini ortaya koymaktadır. Bulgular, göçmen öğrencilerin eğitim sürecinin çok katmanlı bir yapı içinde ele alınması gerektiğini vurgulayan çalışmalarla da örtüşmektedir (Çiçekli, 2014).

Araştırma sonuçları göçmen öğrencilerin yaşadığı sorunların çoğu zaman birbirini etkileyen bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Özellikle dil yetersizliği yalnızca akademik başarıyı değil öğrencinin sosyal ilişkilerini ve kendini ifade etme biçimini de doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle müdahale sürecinin çok yönlü planlanması gerektiği düşünülmektedir (Çiftçi, 2019). Bununla birlikte göç, turizm hareketliliği ve uluslararası insan dolaşımının artması eğitim ortamlarında kültürel çeşitliliği daha görünür hale getirmektedir. Bu durum rehberlik hizmetlerinde kültürel duyarlılığın önemini artırmaktadır.

Elde edilen bulgular rehber öğretmenlerin müdahale sürecinde aktif ve çözüm odaklı bir rol üstlendiğini göstermektedir. Öğretmenlerin mevcut sınırlılıklara rağmen öğrenci ihtiyaçlarına göre esnek ve pratik çözümler geliştirdiği görülmektedir. Ancak müdahalelerin büyük ölçüde bireysel çabalara dayanması dikkat çekmektedir. Bu durum rehberlik hizmetlerinin daha planlı ve yapılandırılmış bir çerçeveye ihtiyaç duyduğunu göstermektedir (Delen, 2018).

Araştırma bulguları aile ile iş birliğinin hem önemli hem de zorlayıcı bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Göçmen ailelerin eğitim sürecine katılımı öğrencilerin uyumunu doğrudan etkilemektedir. Ancak dil farklılıkları ve

sosyoekonomik koşullar bu süreci sınırlandırabilmektedir (Çolak, 2016). Bu nedenle ailelerin sürece daha aktif katılımını destekleyen uygulamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Okul temelli uygulamalar açısından bakıldığında kapsayıcı bir okul ikliminin göçmen öğrencilerin uyum sürecinde belirleyici olduğu anlaşılmaktadır. Rehber öğretmenlerin öğretmenlerle iş birliği içinde hareket ederek bu ortamı oluşturmaya çalıştığı görülmektedir. Ancak mevcut sistemin bu süreci her zaman yeterince desteklemediği de dikkat çekmektedir.

Araştırma bulguları rehber öğretmenlerin kültürel duyarlılığı arttıkça müdahale sürecinin daha etkili yürütüldüğünü göstermektedir. Öğrencinin kültürel özelliklerini dikkate alan ve farklılıklara duyarlı yaklaşan öğretmenlerin daha olumlu sonuçlar elde ettiği görülmektedir. Bu durum kültürel yeterliliğin uygulamaya doğrudan yansıyan önemli bir mesleki beceri olduğunu ortaya koymaktadır (Çevik, 2014).

Elde edilen bulgular doğrultusunda rehber öğretmenlerin göç, kültürel çeşitlilik, travma ve kültürlerarası iletişim konularında uygulamaya dönük hizmet içi eğitimlerle desteklenmesi gerektiği düşünülmektedir. Okul temelli rehberlik çalışmalarının güçlendirilmesi, ailelerle iletişimi artıracak uygulamaların yaygınlaştırılması ve kapsayıcı eğitim anlayışının okul genelinde desteklenmesi sürecin daha sağlıklı yürütülmesine katkı sağlayabilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde bu çalışma, göçmen öğrencilerle yürütülen rehberlik sürecinin yalnızca bireysel uygulamalarla sınırlı olmadığını göstermektedir. Göç, turizm hareketliliği ve artan kültürel çeşitlilikle birlikte eğitim ortamlarında daha kapsayıcı ve sürdürülebilir rehberlik uygulamalarına ihtiyaç duyulduğu anlaşılmaktadır.

5. Kaynakça

Abaslı, K. (2017). Acil durumlarda eğitim programı kapsamında Türkiye'deki mülteci çocuklar için şartlı eğitim yardımı projesinin değerlendirilmesi. 3. *Uluslararası Öğrenciler Sosyal Bilimler Kongresi Bildiriler Kitabı-I*, İstanbul.

Arredondo, P., & Rosen, D. C. (2007). Multicultural competencies: A conceptual framework, assessment, and application. *Journal of Multicultural Counseling and Development*, 35(2), 82–93. <https://doi.org/10.1002/j.2161-1912.2007.tb00065.x>

Asar, M. (2020). *Kapsayıcı öğrenme ortamlarına ilişkin yönetici görüşleri: Denizli ili Pamukkale ilçe örneği* (Tezsiz yüksek lisans projesi). Pamukkale Üniversitesi.

Aydin, S. (2020). Zorunlu eğitim çağındaki mülteci öğrencilerin eğitime uyum sürecinde Türkiye ve Kanada uygulamaları. *Uluslararası Liderlik Eğitimi Dergisi*, 2(2), 1–18.

Bahar, H. H., & Yılmaz, O. (2018). Ahıska, göç ve eğitim. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi–Journal of Qualitative Research in Education*, 6(2), 238–257. <https://doi.org/10.14689/issn.2148-2624.1.6c2s11m>

Bulut, M., & Sarıçam, H. (2016, Eylül). Okul öncesi öğretmen ve öğretmen adaylarında çok kültürlü kişiliğin çok kültürlü eğitim tutumları üzerindeki etkisinin incelenmesi. 4. *Uluslararası Okul Öncesi Eğitimi Kongresi*, Dumlupınar Üniversitesi, Denizli.

Coşkun, İ., & Emin, M. N. (2018). *Türkiye’de göçmenlerin eğitimi: Mevcut durum ve çözüm önerileri*. İlke İlim Kültür Eğitim Derneği.

Çelik, S. (2011). *Öğretmen tutumları ile ilköğretim 5. sınıf öğrencilerinin benlik saygısı düzeyleri arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi, Tez No: 294159). Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi.

Çevik, G. B. (2014). Kültür merkezli psikolojik danışma: Kuramsal bir inceleme. *Ege Eğitim Dergisi*, 15(2), 577–596.

Çiçekli, B. (2014). *Yabancılar ve mülteci hukuku* (5. bs.). Seçkin Yayıncılık.

Çiftçi, E. (2019, 16–18 Ekim). Türkçenin ikinci dil olarak öğretiminde kullanılan “yabancı uyruklu öğrenciler için Türkçe” kitabında kültür aktarımı. XI *Uluslararası Dünya Dili Türkçe Sempozyumu*, Samsun, Türkiye.

Çolak, İ. (2016). *Okul iklimi ile öğretmenlerin özerklik davranışları arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi, Tez No: 448387). Yükseköğretim Kurulu

Ulusal Tez Merkezi.

Delen, A. (2018). *Yabancı uyruklu öğrencilerin bulunduğu ilkokullarda istenmeyen öğrenci davranışlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi.

Deniz, M., & Erözkan, A. (2010). *Psikolojik danışma ve rehberlik* (4. bs.). Maya Akademi Yayınları.

Due, C., Riggs, D. W., & Augoustinos, M. (2016). Experiences of school belonging for young children with refugee backgrounds. *The Educational and Developmental Psychologist*, 33(1), 33–53.

European Commission/EACEA/Eurydice. (2017). *Key data on teaching languages at school in Europe – 2017 edition*. Publications Office of the European Union.

Gezer, M., & Şahin, F. İ. (2017). Çok kültürlü eğitime yönelik tutum ve kültürel zekâ arasındaki ilişkinin yapısal eşitlik modeli ile incelenmesi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 22(38), 173–188.

Hek, R. (2005). The role of education in the settlement of young refugees in the UK: The experiences of young refugees. *Practice*, 17(3), 157–171.

Human Rights Watch. (2015). “Geleceğimi hayal etmeye çalıştığımda hiçbir şey göremiyorum”: Türkiye'deki Suriyeli mülteci çocukların eğitime erişiminin önündeki engeller – kayıp nesil olmalarını önlemek. <https://www.hrw.org/tr/report/2015/11/09/283247>

Kılıç, İ., & Tahmaz, O. (2016). *Şanlıurfa'da Suriyeli sığınmacılar ve eğitim araştırması 2016*. GAP Gençlik Derneği.

Kurter, M. Ç. (2017). *Saha araştırması raporu: Suriyeli mültecilerin eğitim hakkına erişimi*.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2014). *Yabancılarla yönelik eğitim-öğretim hizmetleri*. <http://mevzuat.meb.gov.tr>

Organisation for Economic Co-operation and Development. (2019). *International migration outlook 2019*. https://www.oecd-ilibrary.org/social-issues-migration-health/international-migration-outlook-2019_c3e35eec-en

Sağlam, İ. H., & Kanbur, İ. N. (2017). Sınıf öğretmenlerinin mülteci öğrencilere yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 7(2), 310–323.

Suriye’den İstanbul’a Gelen Sığınmacıları İzleme Platformu. (2013). *Yok sayılanlar: Kamp dışında yaşayan Suriye’den gelen sığınmacılar (İstanbul örneği)*. <https://docplayer.biz.tr/393849-Yok-sayilanlar-kamp-disinda-yasayan-suriye-den-gelen-siginmacilar-istanbul-ornegi.html>

Şeker, B. D., & Aslan, Z. (2015). Eğitim sürecinde mülteci çocuklar: Sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 8(1), 86–105. <https://doi.org/10.5578/keg.8234>

Şimşek, H., Dağıstan, A., Şahin, C., Koçyiğit, E., Dağıstan Yalçınkaya, G., Kart, M., & Dağdelen, S. (2019). Kapsayıcı eğitim bağlamında Türkiye’de temel eğitim programlarında çok kültürlülüğün izleri. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 177–197.

United Nations High Commissioner for Refugees. (2017). *Turkey fact sheet – October 2017*.

<http://www.unhcr.org/tr/wpcontent/uploads/sites/14/2017/11/UNHCRTurkeyFactSheetOctober2017.pdf>

United Nations International Children’s Emergency Fund. (2014). *Under siege: The devastating impact on children of three years of conflict in Syria*.

Yeşilyaprak, B. (2021). *21. yüzyılda eğitimde rehberlik hizmetleri*. Nobel Yayınları.

Yurtman, G. A. (2017). Suriyeli çocukların erken yaşta evlilik haberlerinin Türk yazılı basınında sunumu. *International Migration and Children / Uluslararası Göç ve Çocuklar*, 165–174.

**ЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИБН АЛ-АСИРА И ЕГО АРАБСКИЙ
ТРУД “АЛ-КАМИЛ ФИТ-ТАЪРИХ”**

Одинаев Наим Абдулхафизович

Таджикский государственный педагогический университет
имена С Айни, соискатель кафедры истории
таджикского народа. Тел: (+992)501850188,

G-mail: odinaevnaim760@gmail.com

Odinaev Naim Abdulkhafizovich

Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Aini,
applicant for the department of the Tajik people.

Phone: (+992)501850188, Gmail: odinaevnaim760@gmail.com

Аннотация: В статье рассматривается жизнь и научная деятельность выдающегося арабского историка XIII века Иззуддина Ибн ал-Асира (1160-1233), а также его фундаментальный труд “Ал-Камил фит-таърих” (“Полная история”). Анализируются биографические сведения об авторе, исторический контекст эпохи, основные особенности и научная ценность данного произведения. Особое внимание уделяется роли Ибе ал-Асира как очевидца монгольского нашествия, его методологии историописания, а также значению труда как важнейшего источника по истории народов Центральной Азии, Ближнего Востока и мусульманского мира в целом. Подчёркивается объективность автора и его вклад в сохранение исторических сведений, которые не сохранились в других источниках.

Ключевые слова: Ибн ал-Асир, Ал-Камил фит-таърих, арабская историография, средние века, монгольское нашествие, крестовые походы, исламская цивилизация, таърих, исторический источник, Центральная Азия.

Annotation: The article examines the life and scientific activity of the prominent Arab historian of the 13th century, Izzuddin Ibn al-Athir (1160-1233), as well as his fundamental work “Al-Kamil fi al-Tarikh” (“The Complete

History”). The author analyzes biographical information about the historian, the historical context of his era, the main features and scientific value of this monumental work. Particular attention is paid to the role of Ibn al-Athir as an eyewitness to the Mongol invasion, his methodology of historical writing, and the significance of the work as one of the most important sources on the history of the peoples of Central Asia, the Middle East, and the Muslim world as a whole. The author emphasizes Ibn al-Athir's relative objectivity and his contribution to the preservation of historical information that has not survived in other sources.

Key words: Ibn al-Athir, Al-Kamil fi al-Tarikh, Arab historiography, Middle Ages, Mongol invasion, Crusades, Islamic civilization, Tarikh, historical source, Central Asia.

Введение Одним из наиболее значимых и авторитетных источников по истории средневекового мусульманского мира являются многотомный труд арабского историка Иззуддина Ибн ал-Асира “Ал-Камил фит-таърих” (“Полная история”). Созданный в эпоху глубоких политических потрясений – периода крестовых походов и монгольского нашествия, этот труд представляет собой уникальную хронику, охватывающую события от сотворения мира до начала XIII века.

Ибн ал-Асир (1160-1233) жил в переломный момент истории исламской цивилизации. Будучи свидетелем гибели многих государств и династий, он оставил потомкам не только хронологическое изложение событий, но и ценные наблюдения, отличающиеся относительной объективностью и тщательным отбором источников. Его труд до сих пор остаётся одним из важнейших справочных материалов для исследователей истории Ближнего Востока, Центральной Азии, Кавказа и мусульманского Запада. Цель статьи – проанализировать жизненный путь Ибн ал-Асира, охарактеризовать его основной труд “Ал-Камил фит-таърих”, выявить его научную ценность и особенности методологии автора.

Арабо-персидские источники средних веков являются основными историко-географическими источниками. В этот период многие историки и

географы оставили ценное рукописное наследие благодаря своим достижениям. Одним из величайших историков средневековья, живших в VI-VII веках хиджры (соответствует XII-XIII векам нашей эры), является Ибн ал-Асир, автор труда под названием “Ал-Камил фит-таърих”.

Труд Ибн ал-Асира – арабский источник под названием “Ал-Камил фит-таърих”, написанный примерно в VI-VII веках хиджры (XII-XIII вв.н.э.), состоит из 13 томов.[3:т, 1. с, 5] Переводчиком этого труда является Сайид Мухаммад Хусайн Рухани, который перевёл его на персидский язык под названием “Тарихи Камил”. Книга была издана в Иране в типографии Асатир-Тегеран в 1370 году хиджры.[5:т, 1. с, 5] Великие востоковеды Суид Карлус Юханс Турнеберг (1807-1877) впервые научно и критически отредактировали труд Ибн ал-Асира “Ал-Камил фит-таърих” в период с 1851 по 1876 год и издали его в 12 томах в Лейдене.[1:с, 293]

Одним из таких исторических источников, написанных на арабском языке, является труд “Ал-Камил фит-таърих” Ибн ал-Асира. В нём подробно изложена многотысячелетняя история, начиная от появления человечества, пророков, царей, племён и особенно государственности персидских и их связи с государственностью тюркских народов – от периода правления Ануширвана-Хосрова-I и Тюркского кагана, возникновения ислама и династий Умавидов, Аббасидов, Тахиридов, Саффаридов, Саманидов, Караханидов, Газневидов, Селчукидов, Гуридов, Хорезмшахов и до нашествия монголов. Записанные Ибн ал-Асиром в “Ал-Камил фит-таърих” сведения являются полезной и важной книгой для всех исследователей и специалистов в области истории, религиоведения, этнографии и географии.

Полное имя автора: Имам Аллама, опора историков, Абу-ль-Хасан Али ибн Аби Карам ибн Мухаммад ибн Абд-аль-Карим ибн Абд-аль-Вахид аш-Шайбани, известный как Ибн ал-Асир аль-Джазари, по прозвищу Иззуддин. Год рождения – 555г.х.\1160г.н.э., год смерти – 630г.х.\1233г.н.э.[2:т, 1\с, 5] Шамсиддин Камалиддин указывает, что историк родился 4-го числа месяца джумади-ль-аввал 555г.х.\13 мая 1160г.[4:с, 8-9] И умер в 630\1234 году.[12:с,

38-39] Современные историки относят Ибн ал-Асира к арабской нации, а некоторые – к курдской.[9:с, 234-238] Его труд “Ал-Камил фит-таърих” написан на арабском языке примерно в VI-VII веках хиджры (XII-XIII вв.н.э.) и состоит из 13 томов.

В прошлом многие выдающиеся личности занимались культуры и цивилизации народов и племён различных регионов, прилагая огромные усилия для определения территории стран земного шара. Однако не все писатели справились с этой ответственностью, и лишь немногие, такие как знаменитые историки и географы, оставили нам свои труды в качестве источников. Таким образом, труд “Ал-Камил фит-таърих” Ибн ал-Асира является огромным и неисчерпаемым источником, изучение которого освещает многие страницы нашей истории.

Джордж Зайдан в своей книге “История Исламской Цивилизации”, анализируя и исследуя историков и географов средних веков, в том числе “Ал-Камил фит-таърих” Ибн ал-Асира, назвал его одним из самых точных и совершенных источников.[11:т, 5\1. с, 501] Ибн ал-Асир сокращённо изложил всю историю “Торих ар-Русул вал-Мулук” Ибн ал-Джарир ат-Табари, взяв за основу достоверные предания. Семья Ибн ал-Асира принадлежала к просвещённым, культурным и благословенным домам.[5:т, 1. с, 7]

Ибн Халликан пишет: “Ибн ал-Асир – один из величайших мусульманских историков, который оставил миру достоверные и заслуживающие доверия произведения. Важнейшим трудом этого историка является “Ал-Комил фит-таърих”.[8:т, 3. с, 349] известно, что Ибн ал-Асир много путешествовал по другим странам и собрал важные сведения для своего труда. Сведения, которые имеются об арабском труде “Ал-Комил фит-таърих” Ибн ал-Асира, написанном в XII-XIII веках н.э. труд “Ал-Комил фит-таърих” Ибн ал-Асира является одним из крупнейших и наиболее совершенных арабских рукописных источнтков, само название которого указывает на то, что в нём изложена полная история.

Жизнь Ибн ал-Асира пришлась на период упадка и ослабления

авторитета аббасидских халифов. Важнейшими событиями, происходившими одновременно с жизнью Ибн ал-Асира, является: падение государства Сельджукидов, уничтожение Фатимида Салахудином Айюби, крестовые походы и монгольское нашествие на мусульманские страны. В этот период также происходили идеологические конфликты в исламском обществе, которые не могли не повлиять на мировоззрение Ибн ал-Асира и его современников.

«Ал-Камил фи-т-Таърих» - самое известное произведение Ибн ал-Асира. Помимо важных и полезных исторических сведений, часть из которых является результатом его собственных наблюдений, книга содержит также культурологические и этнографические данные. Этот могучий историк стремился включить в свою книгу достоверные сведения, и в этом отношении его труд отличается от других исторических сочинений. Об источнике вдохновения для «Поскольку я был увлечён изучением истории, то, читая её, обнаружил, что ни одна из исторических книг в одиночку не удовлетворяет потребности читателя: одни слишком многословны, другие слишком кратки. Восточная история лишена западной, и наоборот. Ни одна книга не охватывает все события и не собирает их в одном месте. Увидев это, я начал составлять всеобъемлющую историю».

Некоторые преимущества и особенности историописания Ибн ал-Асира и его ценной книги «Ал-Камил фит-таърих» можно оценить следующим образом:

1. Ибн ал-Асир при поиске известий и достоверных источников для своей книги проявил большую старательность и искал самые надёжные материалы;
2. В книге «Ал-Камил» и других своих трудах Ибн ал-Асир использовал важные исторические источники, которые впоследствии были утрачены, и сведения из них сохранились благодаря записям Ибн ал-Асира;
3. Ибн ал-Асир был очевидцем монгольского нашествия, и его записи являются одними из ценнейших источников по этому периоду. Он назвал

смуту монголов величайшей трагедией для человечества и считал, что с начала мира до того времени человеческий род не знал подобного бедствия;

4. В своих сочинениях Ибн ал-Асир стремился давать беспристрастные и свободные от фанатизма оценки событий своего времени. Поэтому его труды пользуются высоким авторитетом среди последователей всех направлений и ветвей ислама, а европейские учёные также с уважением относились к его личности и произведениям.

Ибн ал-Асир является автором четырёх известных трудов в области биографий, генеалогии и истории, три из которых – “Ал-Любаб фи тахзиб ал-Ансаб”, “Усуд ул-Габа фи маърифат ус-Сахаба” и “Ал-Камил фит-таърих” – очень подробны и имеют особое значение, так что каждое из них в своём жанре считается основным справочным источником. Ибн ал-Асир был плодовитым автором, проявлявшим особый интерес к детальному описанию, и его труды, за исключением “Ал-Бахир”, отличаются объёмом и подробностью. Эти труды в обобщённом виде включают:

1. Книгу “Ал-Любаб фи тахзиб ал-Ансаб” – это, по сути исправление и сокращение знаменитого труда Абу Саида Абд аль-Карима Масъани “Ал-Ансаб”. [6:ч, 1. с, 5-6]

2. Книгу “Усуд ул-Габа фи маърифат ус-Сахаба” – это подробное описание биографий сподвижников Пророка Ислама Мущаммад (с.а.в.) и один из важнейших источников по жизнеописанию сахабов. [7:т, 1. с, 7]

3. Книгу “Таърих ал-Бахир фи давлат ал-Атабекийа” – в отличие от других своих трудов, это сочинение Ибн Ал-Асира не столь подробно, но в силу своей новизны и значения является одним из достоверных источников по истории династии Зангидов. [10:с, 30]

4. Книгу “Ал-Камил фит-таърих”.

Ибн ал-Асир долгое время жил в Шаме (Сирии) и Палестине. В этот период он был свидетелем и рассказчиком некоторых событий крестовых походов и иногда присутствовал в войское Салахуддина Айюби. В конце жизни он стал свидетелем падения Фатимидского халифата, династии

Зангидов и ослабления Айюбидов. Также он описал важные события, происходившие в его время в Северной Африке и Андалусии. Следует сказать, что труд Ибн ал-Асира является одним из важнейших источников по ключевым периодам истории стран Востока и Запада. Автор стремился описать события, подъёмы и падения, взлёты и падения, а также в определённой степени отразить социально-экономическую жизнь народа.

Заключение: Ибн ал-Асир по праву занимает одно из почётных мест в истории мировой исторической науки. Его монументальный труд “Ал-Камил фит-таърих” представляет собой вершину средневековой арабской историографии благодаря своей полноте, системности и относительной объективности. Автор не только собрал и критически переработал огромный массив предшествующих источников, но и сохранил для потомков уникальные сведения, многие из которых не дошли до нас в других сочинениях.

Наследие Ибн ал-Асира продолжает оставаться востребованным как в востоковедении, так и в национальных историографиях стран региона. Дальнейшее углублённое изучение его трудов, сравнительный анализ с другими источниками и качественные переводы на современные языки позволят раскрыть ещё больший научный потенциал этого выдающегося памятника средневековой исторической мысли.

Список литературы

1. Бравун Эдвард. “Литературная история Ирана”. Марварид-Тегеран, 1397 г.хдж. 293 стр.
2. Ибн ал-Асир. Ал-Камил фит-таърих. Дар ус-Садир, Ливан-Бейрут, 1982г.н.э.\1402г.х. 13 томах.
3. Ибн ал-Асир. Ал-Камил фит-таърих. Исследование Абдуллоха Кози. Ливан-Бейрут, 1408г.х.\1987г.н.э. 12 томах
4. Ибн ал-Асир. Ал-Камил фит-таърих. Перевод с арабского языка, П. Г. Булгакова. Дополнения к переводу, Ш. С. Камолиддина. Ташкент-Цюрих, 2005. 600 стр.

5. Ибн ал-Асир. Ал-Камил фит-таърих. Перевод Мухаммада Хусайна Рухани. Асатир-Тегеран, 1370 г.х. 13 томах.
6. Ибн ал-Асир. Ал-Любаб фи тахзиб ул-Ансаб. Берут: Дар ус-Садир, 1400г.х.\1980г.н.э. 3 томах.
7. Ибн ал-Асир. Усуд ул-Габа фи маърифат ус-Сахаба. Дар-ул-кутуб-ул-илмия Ливан-Бейрут, 1996г.н.э.\1417г.х. 8 томах.
8. Ибн Халликан, Ахмад ибн Мухаммад. Вафайат ал-аъйан ва анба абна аз-заман. Бейрут: Дар ас-Садир, 1970г.н.э. 6 томах.
9. Сайфуллохи Муллоджон, Наим Одинаев. Ибн ал-Асир и его труд “Ал-Камил фи-т-таърих”. Научная статья. Паёми Донишкадаи Забонхо. 2022. № 4(48). С, 234-238.
10. Солори Шоди Али. “Историография и историописание Ибн ал-Асира”. Тегеран, 1397 г.х. С, 30.
11. Джордж Зайдан. История Исламской Цивилизации. Перевод и редакция, Али Джавахир Калам. Тегеран, 1382 г.х. 5 томах в 1 книге.
12. Ш. С. Камолиддин, З. А. Илхамов. Источники по средневековой истории Средней Азии. Ташкент, 2018. 81 стр.

ИНТЕГРАЦИЯ КУЛЬТУРНЫХ ЗНАНИЙ И МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА В ТУРИСТСКОМ ОБРАЗОВАНИИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

Ишимбаев Рафаэль Наильевич, PhD

Turan International University

Annotatsiya. Maqola zamonaviy turizm ta’limida madaniy bilimlar va fanlararo yondashuvning integratsiyasining nazariy-metodologik asoslariga bag‘ishlangan. Tadqiqotda turizm sohasidagi kadrlar tayyorlash tizimining transformatsiyasi zaruriyati, xususan, madaniy xilma-xillikni tushunish, global fuqarolik kompetensiyalari va ekosistema yondashuvi asosida integratsiyalashgan o‘quv dasturlarini yaratish masalalari yoritilgan. Xalqaro tajriba va O‘zbekistonning turizm sohasidagi islohotlari asosida fanlararo modelning ustuvorliklari asoslangan.

Аннотация. Статья посвящена теоретико-методологическим основам интеграции культурных знаний и междисциплинарного подхода в современном туристском образовании. В исследовании раскрываются необходимость трансформации системы подготовки кадров для сферы туризма, вопросы понимания культурного разнообразия, формирования компетенций глобального гражданства и создания интегрированных образовательных программ на основе экосистемного подхода. На основе международного опыта и реформ в туристской сфере Узбекистана обосновываются преимущества междисциплинарной модели.

Kalit so'zlar: turizm ta'limi, fanlararo yondashuv, integratsiya, madaniy bilimlar, ta'lim ekotizimi, O'zbekiston, kvalimetriya.

Ключевые слова: туристское образование, междисциплинарность, интеграция, культурные знания, образовательная экосистема, Узбекистан, квалиметрия.

Введение

Современная туристская индустрия предъявляет новые требования к качеству профессиональной подготовки кадров. Усложнение сервисных цепочек, цифровизация, а также растущий интерес к аутентичному культурному и экологическому туризму обуславливают необходимость пересмотра традиционных образовательных моделей [1, с. 1]. В Узбекистане, где туризм объявлен одним из приоритетных секторов экономики, а поток иностранных туристов в 2023 году достиг 6,6 млн человек, особенно остро ощущается потребность в специалистах, обладающих не только узкопрофессиональными, но и междисциплинарными компетенциями [2, с. 1]. В этой связи интеграция культурных знаний и междисциплинарного подхода становится ключевым фактором устойчивого развития туристского образования.

Теоретико-методологические основы интеграции

В основе современной парадигмы туристского образования лежит понимание культуры как многокомпонентного явления, включающего

объективные (искусство, памятники), поведенческие (социальные роли) и символические (религия, ценности) уровни [3, с. 5]. Как отмечает F. Ranjbar Motalegh, образовательные программы в сфере туризма должны не только транслировать знание о культурном наследии, но и формировать межкультурную компетентность, уважение к разнообразию и навыки глобального гражданства [3, с. 6–7]. ЮНЕСКО выделяет три ключевых измерения образования для культурного устойчивого развития: образование для межкультурного взаимопонимания, сохранение культурного разнообразия и содействие творчеству [3, с. 5].

Однако, как показывают исследования, в реальной практике культурные знания неравномерно интегрированы в учебные планы. Например, анализ иранских программ бакалавриата, магистратуры и докторантуры выявил, что на уровне бакалавриата культурные дисциплины составляют 51,5% от всех курсов, тогда как в магистратуре — лишь 17,8% [3, с. 8]. Это создаёт серьёзный разрыв между подготовкой операционных работников и менеджеров высшего звена. Для Узбекистана, где система туристского образования ещё только формируется, критически важно с самого начала закладывать сбалансированный междисциплинарный подход.

Междисциплинарные компетенции и образовательные экосистемы

Современный специалист туриндустрии должен быть «профессионалом-гибридом», способным интегрировать знания из менеджмента, маркетинга, культурологии, экологии, информатики и права [4, с. 3]. По данным Н.В. Ивониной и Г.З. Ихломовой, в Узбекистане уже наблюдается рост спроса на такие специализации, как менеджер по эко- и агротуризму, event-специалист, инструктор-проводник по активному туризму, специалист по логистике и маркетингу туризма [2, с. 2].

Одним из эффективных ответов на этот вызов становится формирование профессионально-образовательных экосистем вузов, объединяющих академические структуры, индустриальных партнёров, научные центры и региональные сообщества [5, с. 2]. Как показано в работе А.А. Иванцова и Е.В.

Комаровой, внедрение интеграционных процессов (совместные дисциплины с работодателями, дуальные программы, цифровые симуляторы, стажировки) позволило Институту туризма и гостеприимства повысить уровень трудоустройства выпускников с 75% до 92% [5, с. 8]. Ключевым инструментом управления качеством такой интеграции выступает квалитетическая оценка, включающая когнитивные, практико-деятельностные, инновационно-технологические, социокультурные и управленческие критерии [5, с. 5–6].

В таблице 1 представлены основные направления интеграции междисциплинарных дисциплин в туристское образование на примере Узбекистана.

Таблица 1.

Перспективные междисциплинарные дисциплины в туристском образовании Узбекистана

Направление интеграции	Пример дисциплины	Практическая реализация
Культурное наследие и интерпретация	Культурное наследие Узбекистана	Подготовка гидов по уникальным маршрутам Великого шёлкового пути
Эко- и агротуризм	Основы эко- и агротуризма	Разработка маршрутов по фермерским хозяйствам Самаркандской и Бухарской областей
Событийный туризм	Управление проектами в событийном туризме	Обучение на базе крупных фестивалей (гастрономических, музыкальных)
Цифровые технологии	Цифровые технологии в туризме	Разработка мобильных приложений с интерактивными маршрутами и VR-экскурсиями
Логистика	Логистика в туризме	Организация трансферов между туристическими хабами (Ташкент–Самарканд–Бухара–Хива)

Примечание: составлено автором на основе [2, с. 3]

Выводы и рекомендации

Интеграция культурных знаний и междисциплинарного подхода в туристское образование Узбекистана является стратегической необходимостью для подготовки конкурентоспособных кадров, способных работать в условиях глобализации и цифровой трансформации. Теоретико-методологический анализ позволяет сформулировать следующие

рекомендации:

1. Внедрение модульного принципа с вариативными блоками по эко-, агро-, событийному и гастрономическому туризму с учётом региональной специфики (Самарканд, Ташкент, Чимган и др.) [2, с. 3–4].

2. Развитие партнёрства с индустрией через совместное проектирование учебных планов, стажировки и привлечение работодателей к оценочным процедурам [5, с. 7].

3. Создание ресурсных центров для преподавателей и студентов по освоению цифровых инструментов (VR/AR, LMS-платформы, аналитика больших данных) [5, с. 8].

4. Международное сотрудничество для обмена опытом в области междисциплинарного образования и культурной дипломатии [3, с. 10].

Реализация этих мер позволит Узбекистану не только обеспечить туристскую отрасль высококвалифицированными кадрами, но и интегрироваться в глобальное образовательное пространство, что соответствует задачам Стратегии «Узбекистан – 2030».

Список использованной литературы

1. Ивонина Н.В., Ихломова Г.З. Перспективы междисциплинарного образования в туристической сфере Узбекистана // Современные научные исследования. – 2025. – С. 1–5.

2. Azimova N.T., Ilkhomova G.Z. Features of tourism development in Central Asian countries // Экономика и социум. – 2022. – № 12-1 (103). – С. 51–54.

3. Ranjbar Motalegh F. Cultural Knowledge Integration in Tourism Higher Education // International Journal of Tourism and Cultural Studies. – 2025. – P. 1–12.

4. Ivantsov A.A. Problems and prospects of tourism in the Russian Federation // Sport, tourism and hospitality in the educational space: innovations and development prospects. – М.: Moscow State University of Sports and Tourism, 2022. – P. 27–32.

5. Иванцов А.А., Комарова Е.В. Квалиметрическая оценка эффективности

внедрения интеграционных процессов в профессионально-образовательную экосистему вуза (на примере Института туризма и гостеприимства) // Антропологическая дидактика и воспитание. – 2025. – Т. 8, № 5. – С. 1–12.

НЕЙРОСЕТЕВОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ В УПРАВЛЕНИИ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫМ КОМПЛЕКСОМ РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ КРАСНОДАРСКОГО КРАЯ)

Адилчаев Рустем Турсынбаевич – к.э.н., профессор кафедры
«Экономика, туризма и управления бизнесом» Каракалпакского
государственного университета имени Бердаха, Республика Узбекистан,
+998913939463, E-mail:

rustemadilchaev@gmail.com, radilchaev@mail.ru <https://orsid.org/0000-0001-7598-6298>

Adilchaev Rustem Tursinbaevich – PhD, Professor Department of
"Economics, Tourism and Business Management", Karakalpak State University
named by Berdakh, Nukus, Republic of Uzbekistan, +998913939463, E-mail:
rustemadilchaev@gmail.com, radilchaev@mail.ru <https://orsid.org/0000-0001-7598-6298>

Щербина Кирилл Олегович – старший преподаватель кафедры
«Экономики и управления инновационными системами» Кубанского
государственного университета, Российская Федерация, +79183222632, E-
mail: qpakyeah@gmail.com

Shcherbina Kirill Olegovich, Senior Lecturer, Department of Economics and
Innovation Systems Management, Kuban State University, +79183222632, e-mail:
qpakyeah@gmail.com

Annotatsiya. Maqolada Krasnodar o'lkasi misolida mintaqaviy turistik-rekreatsion majmuani boshqarishda neyrotarmoq modellashtirishning amaliy imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Mavsumiylik, hududlar bo'yicha notekis yuklama va ekologik cheklovlar boshqaruvning asosiy muammolari sifatida talqin qilinadi. Muallif prognozlashni qaror qabul qilish bilan bog'lash zarurligini asoslaydi hamda

neyrotarmoq yondashuvi turistik oqim, infratuzilma yuklamasi va boshqaruv choralarining kutilayotgan samarasini oldindan baholash imkonini berishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: turistik-rekreatsioon majmua, mintaqaviy boshqaruv, neyrotarmoq modellashtirish, barqaror turizm, prognozlash, Krasnodar o'lkasi.

Аннотация. В статье на примере Краснодарского края рассматриваются практические возможности нейросетевого моделирования в управлении туристско-рекреационным комплексом региона. Сезонность, неравномерная нагрузка на территории и экологические ограничения определены как ключевые проблемы управления. Обосновывается необходимость соединения прогноза с механизмом принятия решений. Показано, что нейросетевой подход позволяет заранее оценивать динамику туристских потоков, инфраструктурную нагрузку и вероятный эффект управленческих мер.

Ключевые слова: туристско-рекреационный комплекс, региональное управление, нейросетевое моделирование, устойчивый туризм, прогнозирование, Краснодарский край.

Введение

Для Краснодарского края туризм выступает одной из системообразующих сфер региональной экономики. Морское побережье, горные территории, санаторно-курортная база и событийный сектор создают высокий потенциал роста, но одновременно усиливают требования к управлению инфраструктурой, качеством сервиса и природной нагрузкой [1; 2]. В этих условиях ТРК следует рассматривать как единую систему ресурсов, институтов и сервисных связей, а не как набор разрозненных объектов [3].

Основная часть

Ключевые трудности управления региональным туризмом можно свести к трем группам. Во-первых, сезонные пики спроса приводят к локальной перегрузке пляжей, дорог, коммунальных сетей и кадровых ресурсов. Во-вторых, туристские потоки распределяются по территории неравномерно, из-за чего часть муниципалитетов работает на пределе возможностей, а часть — использует потенциал не полностью. В-третьих, усиливается необходимость согласовывать экономические интересы с

экологическими ограничениями [2; 4; 5].

Традиционные методы прогнозирования полезны для фиксации общей динамики, однако они хуже работают там, где на результат одновременно влияет множество взаимосвязанных факторов. Нейросетевое моделирование позволяет учитывать прошлую динамику потока, календарные колебания, загрузку средств размещения, транспортную доступность и иные параметры в одном аналитическом контуре [6]. Это делает прогноз более пригодным для практики управления, поскольку появляется возможность сравнивать несколько сценариев, а не ограничиваться усредненными оценками.

Мировая практика управления дестинациями показывает, что цифровая аналитика все активнее используется для регулирования туристских потоков и повышения устойчивости территорий. Для Краснодарского края подобный подход важен прежде всего как инструмент адаптации стратегических решений к быстро меняющимся условиям спроса [7].

Результаты

Нейросетевой подход целесообразно использовать как часть организационно-экономического механизма управления ТРК. Он дает возможность заранее выявлять зоны возможной перегрузки, оценивать эффект инфраструктурных вложений и корректировать меры поддержки отдельных территорий. Практический результат такого подхода состоит в том, что прогноз становится рабочим инструментом управления, а не приложением к отчетности. Наиболее значимые эффекты представлены в таблице 1.

Таблица 1 - Эффекты применения нейросетевого моделирования в управлении ТРК

Проблемная зона	Управленческий эффект
Сезонные пики спроса	Позволяет заранее оценить вероятную нагрузку на размещение, транспорт и коммунальную инфраструктуру.
Неравномерность распределения потока	Дает основание корректировать маркетинговые и инфраструктурные меры по отдельным территориям.

Экологически чувствительные зоны	Помогает выявлять риски перегрузки и согласовывать рост туризма с ограничениями природопользования.

Источник: составлено автором.

Заключение

Следовательно, устойчивое развитие туристско-рекреационного комплекса региона требует перехода от описательного управления к управлению прогностическому. Для Краснодарского края нейросетевое моделирование представляет интерес как инструмент более точного распределения ресурсов, снижения риска запаздывающих решений и согласования экономических целей с экологическими ограничениями. Его применение может повысить обоснованность региональной туристской политики и устойчивость ТРК в долгосрочной перспективе [2; 6; 7].

Список использованной литературы

1. Об основах туристской деятельности в Российской Федерации: Федеральный закон от 24.11.1996 № 132-ФЗ.
2. О Стратегии социально-экономического развития Краснодарского края до 2030 года: Закон Краснодарского края от 21.12.2018 № 3930-КЗ.
3. Александрова А. Ю. Международный туризм. М.: КноРус, 2016. 460 с.
4. Аузан А. А. Институциональная экономика: новая институциональная экономическая теория. М.: ИНФРА-М, 2019. 448 с.
5. Норт Д. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. М.: Начала, 1997. 180 с.
6. Хайкин С. Нейронные сети: полный курс. 2-е изд. М.: Вильямс, 2019. 1104 с.
7. Gretzel U., Sigala M., Xiang Z., Koo C. Smart tourism: foundations and developments // Electronic Markets. 2015. Vol. 25. No. 3. P. 179-188.
8. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

9. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИЛГОР АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИ

**Садуллаев Аминбой, УрДУ
“Иқтисодиёт” кафедраси доценти**

Аннотация: Мақолада ахборот коммуникация технологияларининг кейинги пайтдаги ривожланиши ва унинг туризм соҳасида қўлланилиши асосида Ўзбекистон Республикаси туризм секторини ривожлантиришдаги аҳамиятискўриб чиқилган, туризм соҳасидаги камчиликларни ҳал қилишда АКТ дан унумли фойдаланиш йўналишлари ёритиб берилган.

Калит сўзлар: ахборот коммуникация технологиялари, туризм сектори, сунъий интеллект технологиялари, туризмдан тушадиган даромадлар, минтақавий туризм, узоқ хорижлик сайёҳлар.

Аннотация: В статье рассматривается развитие информационно коммуникационных технологий и ее роль в развитие туристического сектора Республики Узбекистан, освещены направления эффективного использования информационно коммуникационных технологий в устранении недостатков в секторе туризма республики.

Ключевые слова: информационно коммуникационные технологии, туристический сектор, технологии искусственного интеллекта, доходы от туризма, региональный туризм, туристы из дальнего зарубежья.

Ўзбекистон Республикасида жаҳондаги етакчи мамлакатларининг ривожланиш даражасига эришиш мақсадида иқтисодиётнинг барча тармоқларини, шу жумладан хизмат кўрсатиш ва сервис соҳасини ривожлантириш чора-тадбирларини кўриб чиқиб, ўз миллий моделига асосланган ҳолда туризм соҳасини шакллантириш учун барча зарурий ишлар

олиб борилмоқда. Ушбу миллий модел биринчи навбатда ички имкониятларни, ўзбек халқининг менталитетини ва жаҳон андозаларига мос келадиган омилларни ҳисобга олган ҳолда амалга оширилмоқда. Ўзбекистоннинг жаҳон туризм бозоридаги салоҳиятига баҳо берадиган бўлсак, унинг Марказий Осиё давлатлари ичида энг юқори имкониятларга эга эканлигини кўрамиз.

Туризм ривожини нафақат мамлакат ялпи ички маҳсулотининг ҳажми ортиши, балки аҳоли бандлигини таъминлаш ва даромадларини ўсишига бевосита таъсир кўрсатади. Бу эса янги, барқарор, ҳамда юқори ҳақ тўланадиган иш ўринлари яратиш борасида туризм имкониятлари анча юқори эканини кўрсатади.

Туризм аҳоли бандлигини таъминлаш, айти пайтда, минтақалар иқтисодиётини ривожлантиришнинг муҳим манбаига айланмоқда. Бугунги кунга келиб мамлакатимизда меҳмонхона хўжалиги янада тараққий этмоқда. Хусусан, 500 дан ортиқ турли мулкчилик шаклидаги меҳмонхона ва жойлаштириш объектлари фаолият кўрсатаяпти. Кейинги 6 йилда 200 дан ортиқ ўрта ва кичик хусусий меҳмонхоналар ишга тушган.

Ўзбекистонда 2025 йилда туристлар сони 11 млн кишидан ошди, туристик хизматлар экспорти 4,8 млрд долларга етди, фуқаролари учун визасиз тартиб ўрнатилган давлатлар сони эса 94 тага етди.

Хозирги кунга келиб интернет технологиялар туризм соҳаси ривожланишига катта таъсир кўрсатмоқда. Глобал тармоқ ахборотларни узатиш ва тарқатиш воситаси сифатида жамият фаолияти ва муносабатлари учун қулай муҳит яратмоқда, ҳамда бизнесни ва тижорат фаолиятини ривожлантиришда ҳам катта ёрдамчи бўлиб қолмоқда.

Ахборот коммуникация технологияларининг туризм секторига интеграциялашуви туристик корхонанинг муваффақиятли ривожланишида муҳим шарт бўлиб қолмоқда. АКТ туристик маҳсулотлар тўғрисидаги маълумотларнинг ҳар қандай вақтда ва ҳоҳлаган жойга етиб боришига имконият яратади. Туристлик компаниялар мобил компьютерлар ва веб-

технологиялар яратилганидан кейин, бутун дунё бўйлаб асосий мижозларни компьютернинг битта тугмасини босиш билан қамраб олишлари мумкин бўлиб қолди. Туристик маҳсулотларнинг турли-туманлигини, унга етишиш имкониятларини, ундан қониқиш ҳосил қилишни таъминлаб бериш учун АКТни туризм билан интеграциялаш стратегик мақсадлардан ҳисобланади. АКТ туристик маҳсулотларни топиш, аниқлаш ва сотиб олишда истеъмолчиларни тармоқни глобаллаштиришга рағбатлантиради, ҳамда таклифларни ишлаб чиқиш, бошқариш ва тарқатишга имконият яратади. АКТ корхонанинг рақобатбардошлигини белгилаб берувчи муҳим омиллардан бири ҳисобланади. Ахборот ва коммуникация технологиялари туризм соҳасида стратегияларни ва битимларни ишлаб чиқишда ва мустаҳкамлашда кучли восита бўлиб қолмоқда.

Дунё туризм индустрияси бошқа тармоқларга қараганда энг тез ўсиб бораётган соҳаларидан бўлиб, ҳозирда унинг жаҳон иқтисодиётидаги улуши учдан бирини ташкил қилмоқда. Туризм ва меҳмонхона индустриясида АКТнинг самарали ва юқори тезликка эга бўлган инфратузилмаси ва дастурий таъминоти туризмнинг ривожланишида муҳим аҳамиятга эгадир. АКТ мижозлар билан муносабатларни интеграция қилишга ва маҳсулотни танлаш, буюртма қилиш, бажариш, назорат қилиш, ҳақини тўлаш ва ҳисоботини тайёрлаш каби битимлар бажарадиган ягона манбага етказиб беришни бошқариш имкониятини таъминлаб беради.

Туризм сектори ривожланган мамлакатлар тажрибаси шуни кўрсатадики, соҳадан олинadиган даромад, қанчалик кўп сайёҳнинг ташриф буюргани билан эмас, балки ҳар бир сайёҳнинг ушбу мамлакатда қанчалик харажат қилгани билан боғлиқдир. Масалан, дунё бўйича 2025 йилда 1,52 млрд сайёҳ туризм мамлакатларига ташриф буюрганлар, улардан олинган даромад эса, 2,2 трлн долларни ташкил қилиб, бу ҳар бир сайёҳдан олинadиган даромад 1450 долларга етганлигини билдиради [1].

Республикамизнинг туристик секторидаги 2025 йилдаги шундай кўрсаткичларини таҳлил қиладиган бўлсак, мамлакатимизга ташриф буюрган

11,7 млн сайёҳдан тахминан 4,7 млрд АҚШ доллари даромад кўрилган. Хар бир сайёҳдан олинган даромад ўртача 402 АҚШ долларини ташкил қилмоқда [2]. Демак, биздаги туризм индустриясида хар бир сайёҳдан олинадиган даромад, ушбу кўрсаткичи энг юқори бўлган мамлакатларга нисбатан 3-4 баробар камдир. Таҳлиллар шуни кўрсатадики, бизга келаётган сайёҳларнинг асосий қисмини сайёҳларининг даромади нисбатан кам бўлган қўшни мамлакатлар фуқаролари ташкил қилмоқда, яъни минтақавий сайёҳларга боғлиқлик жуда юқори даражада бўлиб қолмоқда. Ривожланган мамлакатлар сайёҳларининг ташрифи, умумий сайёҳлар таркибида жуда кам улушга эга. Демак, ривожланган мамлакатлар аҳолисига қаратилган премиум таклифларни ривожлантириш зарур бўлади.

Ўзбекистонга келадиган сайёҳлардан тушадиган харажатларини оширишда ахборот коммуникация технологияларининг охирги ютуқларидан бўлган сунъий интеллект (СИ) технологияларини қўллаш жуда муҳим аҳамиятга эгадир. Хар бир сайёҳдан келадиган харажатларни оширишда СИ ни қўллаган ҳолда қуйидаги ишларни амалга ошириш мумкин бўлади:

- юқори даромадли сайёҳлари бўладиган ривожланган мамлакатларга эътиборни қаратган ҳолда, улардан туристларни жалб қилиш;

- республикамизда сайёҳлар энг кўп ташриф буюрадиган тарихий-маданий объектларни рақамлаштириш асосида уларга туристларни кўпроқ жалб қилиш;

- тарихий-маданий объектлардан ташқари республика туризмнинг жозибадор йўналишларини юзага чиқариш ва туристларнинг манзилларда узоқроқ муддатга қолишларига эришиш;

- келадиган сайёҳларнинг оқимини самарали бошқарган ҳолда туристларнинг саёҳатдан қониқишини юқори даржага кўтариш.

Юқорида келтирилган таклифлар республикамизда туризмнинг янада ривожланишига ва мамлакат бюджетига туризмдан келадиган даромадларни катта миқдорда оширишга имконият беради.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. World Tourism Barometer and Statistical Annex, January 2026
2. Ўзбекистон Республикаси давлат статистика қўмитаси маълумотлари.

МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИГА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ЭТИШГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР

Ибадуллаев Дилшад Ибрагимович

Абу Райҳон Беруний номидаги

Урганч давлат университети доценти

Бугунги кунда дунё мамлакатлари тажрибасини шуни кўрсатадики мамлакат ва минтақаларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш инвестиция салоҳиятига бевосита боғлиқ. Инвестицион муҳитни ривожланиши, минтақани инвестицион жозибадорлигини ошириш, инвестицион инфратузилма институтларини яратиш, маъмурий ва коммуникатив стратегияларни яратиш минтақаларни комплекс ривожлантириш чора-тадбирлари ҳисобланади [1].

Минтақаларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида инвестиция фаолияти моддий-молиявий жиҳатлар билан боғлиқ кўплаб масалаларни ҳал этади. Инвестиция жараёнлари биринчи навбатда давлат томонидан тартибга солинади. Жумладан, давлатнинг инвестиция сиёсати инвестиция дастурини ишлаб чиқиш, шунингдек, инвестиция фаолиятини тартибга солиш бўйича меъёрий-ҳуқуқий базаларни ўз ичига олади. Шунингдек, минтақаларнинг ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш стратегияларида ҳам устувор йўналиш инвестициялар ҳисобланади.

Инвестициялар бу иқтисодиётни амал қилиши ва ривожланишининг муҳим омилларидан бири бўлиб, бир бутун иқтисодий тизим, унинг тармоқ ва ҳудудлари, алоҳида субъектлар ҳўжалик жараёнларини белгилайди[2]. Инвестициялар такрор ишлаб чиқаришни кенгайтириш асоси ва натижаси сифатида ишлаб чиқариш ҳажмини, яппи ҳудудий маҳсулотни, миллий даромад ўсишини таъминлайди. Шунингдек, тармоқлар, ҳудудлар ва

корхоналарнинг инвестицион жозибадорлигини ривожланишини таъминлайди.

Минтақа иқтисодиётини барқарор ривожлантиришда, унинг ўсиш суръатлари давомийлигини таъминлашда инвестицияларни нафақат асосий капиталга, балки инсон капиталига ҳам йўналтириш зарур. Бу эса, инсон капиталига йўналтирилган инвестициялар мазмунига эътибор беришни талаб қилади.

Беккер тадқиқотларида[3] инсон капиталига киритилган инвестициялар алоҳида тадқиқ этилган. Муаллиф фикрича, инсон капитали – таълим ва турли тажрибага йўналтирилган инвестициялар ҳисобига тўпланган билим ҳамда малака йиғиндиси ҳисобланади. Молиявий-инвестицион йўналишдаги тадқиқотларни кўрсатишича, инсон капиталига йўналтирилган инвестицияларнинг муҳим жиҳати – асосий капитални ҳаракатлантиришидадир[4].

Тадқиқотларни кўрсатишича, ИТТКИларига қилинган капитал харажатлар инвестиция самарадорлигини оширса, корпоратив инвестиция сифатига қаратилган эътибор омиллар унумдорлиги ўсишига олиб келади[5].

Тадқиқотчилар фикрича, ишчи кучига йўналтирилган инвестиция самарадорлиги соф ва ҳақиқий меҳнатни ёллаш асосида олинган фарқ билан белгиланади[6].

Шуни алоҳида таъкидлаш лозимки, инвестиция асосий капитал ёки инсон капиталига йўналтирилишидан қатъий назар ҳудуд иқтисодий-ижтимоий тараққиётининг моддий асосини ташкил этади. Инвестиция иқтисодиётни амал қилиши ва ривожланишида муҳим омил ҳисобланади. Шунингдек, инвестиция такрор ишлаб чиқаришни муҳим манбаи бўлиб, ишлаб чиқариш ҳажмини ортишини, ЯХМ ўсишини, миллий даромад ортишини акс эттиради. Бир сўз билан айтганда, инвестиция бошқа ишлаб чиқариш омилларидан фарқли ўлароқ иқтисодий тизим билан ўзаро бирига таъсирлашув натижасини ифодалайди.

Минтақанинг инвестиция салоҳиятини белгилашда манбаларни уч

турга ажратиб ўрганиш мақсадга мувофиқ. Биринчи навбатда, ҳудудий инвестициялар – минтақа имконияти билан амалга оширилган инвестициялар. Кейинги навбатда, давлат ва турли хил фондлар маблағларини киритамиз. Ваниҳоят, учинчи йирик манба сифатида хорижий инвестиция ва кредитларни келтириб ўтамиз.

Демак, инвестиция тури ва таснифий жиҳатлари билан боғлиқ тадқиқотларни кўрсатишича, унинг кўлами ҳамда сифатини ошириш бирламчи ҳисобланар экан. Мазкур масала ўз навбатида инвестициялар манбалари ҳамда унинг омиллари билан белгиланади. Бу эса, инвестицияларга таъсир этувчи омилларни алоҳида ўрганишни талаб қилади. Шу боис, ушбу йўналишда амалга оширилган тадқиқотларга тўхталиб ўтамиз.

Инвестицияларга таъсир этувчи омиллар умумназарий жиҳатдан минтақа миқёсида қуйидагиларни ўз ичига олади: солиқлар даражаси, мавжуд капитал ҳажми, технологиялар даражаси, инвесторларнинг кутиши, даромадлар даражаси.

Солиқлар даражасининг ўзгариши инвестициялардан қўзланган мақсад – фойда меъёрига таъсир қилади. Яъни, солиқлар билан фойда меъёри ўртасида тескари боғлиқлик мавжуд. Шунингдек, капитал ҳажми омил сифатида баҳоланганда ундан фойдаланиш даражасига, яъни ишга тушириш қувватига эътибор қаратамиз. Ишлаб чиқариш қувватининг юқорилиги мазкур минтақадаги соҳа ёки тармоққа қўшимча инвестиция қилишни рағбатлантиради.

Технологиялар даражасининг ўсиши эса, тармоқ эгасини инвестиция қилишга ундовчи мезон ҳисобланса, инвесторнинг кутишида келгусида минтақавий иқтисодий сиёсатдаги ўзгаришлар, институционал масалаларни эътиборга оламиз. Даромадлар даражасини эса, дастлабки омил асосида кўриб ўтилган фойда меъёри билан боғлаймиз. Шунингдек, минтақа иқтисодиётининг барқарорлиги, унинг асосий кўрсаткичлари ижобий ўзгариши қўшимча капитал жалб этиш имкониятини яратади.

Жорий вақтда инвестицияларни минтақавий жиҳатларига эътибор

қаратилган тадқиқотларда ресурслар даражаси ва салоҳияти ҳам ўрганилмоқда. Инсон омили ривожланганлиги, унинг малака кўникмаси ҳам нафақат ички балки хорижий инвестициялар кўламига ҳам таъсир қилади. Жумладан, ТТХИлар кўламига бирламчи таъсир қилувчи омил ишчи-ходимларнинг малака кўникмаси ҳисобланади. Шу билан бирга, ривожланган мамлакатлардан йўналтирилаётган ТТХИларни ривожланаётган мамлакатлар иқтисодиётига йўналтиришда табиий ресурс салоҳияти ҳам муҳим омиллардан бири ҳисобланади.

Шунингдек, инвестицияларга таъсир этувчи омилларни йирик 2 гуруҳга бўлиб ўрганилган[7]. Улар экзоген ва эндоген омиллардир. Экзоген омилларга иқтисодий субъектларга таъсир қилувчи ташқи омиллар ҳисобга олинган. Эндоген омил эса, иқтисодий субъектларнинг ички муҳит омилларини ўз ичига олади. Фикримизча, минтақа миқёсида биринчи гуруҳга ялпи ҳудудий маҳсулот, фоиз ставкаси, молия бозор ҳолати, инфляция даражаси, солиқлар даражаси, инновацион технологияларни жорий қилиш даражаси ва давомийлиги, ижтимоий-иқтисоди ва сиёсий ҳолат кабилар киритилади. Иккинчи гуруҳ омиллари қаторига иқтисодий субъектлар даромадлари ва уларнинг истеъмол ва жамғарма сифатидаги тақсимоли, инвестицияларнинг молиявий манбалари, инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш харажатлари, ишлаб чиқариш қувватини ишга тушириш ҳолати кабиларни киритамиз.

Юқоридаги келиб чиқиб хулоса қилсак, Хоразм вилоятида инвестицияларни жалб этишга таъсир қилувчи омилларни қуйидаги гуруҳларга бўлиб ўрганишни тавсия этамиз. Улар, институционал, иқтисодий, ижтимоий, экологик-географик омиллардир. Шунингдек, ҳудуднинг ўзига хос жиҳатларига мувофиқ инвестиция жалб этишга қуйидагилар муҳим таъсир этувчи манбалар ҳисобланади. Яъни:

Хоразм вилоятининг туризм салоҳиятини ҳисобга олиб, давлат томонидан унинг узоқ муддатли ривожлантиришга қаратилган стратегик дастурларини қабул қилиш. Бунда, солиқларга алоҳида эътибор қаратиш

талаб қилинади. Яъни, туризм салоҳиятини ҳисобга олиб эркин иқтисодий-туризм ҳудудларини барпо этиш лозим;

Хоразм вилоятининг меҳнат салоҳиятини ҳисобга олиб реал секторни ривожлантиришга қаратилган минтақавий дастурлар ишлаб чиқиш. Бунда саноатни ва қишлоқ хўжалигининг полизчилик тармоғини кенгайтириш зарур;

Хоразм вилоятида инвестициялар манбаларида тижорат банклари ва аҳоли маблағлари устуворлигини ҳисобга олиб, минтақада кичик бизнесни ривожлантиришга, унинг саноат соҳасидаги субъектлари улушини оширишга эътибор бериш лозим. Жумладан, кичик саноат ҳудудларини ишчи кучи ва қишлоқ хўжалигининг ҳудуддаги мавжуд тармоқлари асосида жойлаштириш ҳамда уларга инвестицияларни амалга ошириш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар

1. “Рақобатбардош иқтисодиёт ва уни амалга ошириш йўналишлари”. Вазирлик миқёсидаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами. – Т.: ЎзМУ, 2018. - 386 б.

2. Сорокина Е.В., Шилова А.М. Сбережения как основа увеличения инвестиционного ресурса региона //Современные наукоемкие технологии. Региональное приложение. 2016, №3 (47). С.158-163.

3. Liangyong Wan, LiuyangRen, Bingxuan Lin, XiaoweiXu. Does investment banker human capital matter in acquisitions? Evidence from China.Journal of Corporate Finance.2021, 70.

4. Liangyong Wan, LiuyangRen, Bingxuan Lin, XiaoweiXu. Does investment banker human capital matter in acquisitions? Evidence from China.Journal of Corporate Finance.2021, 70.

5. Mohammed AminuSualihu, Alfred Yawson, IliyasYusoff. Do analysts’ forecast properties deter suboptimal labor investment decisions? Evidence from Regulation Fair Disclosure // Journal of Corporate Finance. 2021, 69.pp. <https://doi.org/10.1016/j.jcorpfin.2021.101995>.

6. Chen, T., Xie, L., Zhang, Y., 2017. How does analysts’ forecast quality

relate to corporate investment efficiency? J. Corp. Finan. 43, 217–240.

7. Aizenman J., Pinto B., Sushko V. Financial Sector Ups and Downs and the Real Sector in the Open Economy: Up by the Stairs, Down by the Parachute. Emerging Markets Review, 2013, vol. 16, pp.1–30. URL: <https://doi.org/10.1016/j.ememar.2013.02.007>.

ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ ИНВЕСТИЦИЯ САЛОҲИАТИНИ ОШИРИШНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ

Ибадуллаев Дилшад Ибрагимович

Абу Райхон Беруний номидаги

Урганч давлат университети доценти

Мамлакат ва унинг минтақалари ижтимоий-иқтисодий ривожланишини барқарор давомийлигини таъминлашда инвестиция салоҳияти ва уни оширишга қаратилган стратегияси муҳим ўрин тутди. Минтақа инвестиция салоҳиятини оширишда ЯХМнинг ўсиш суръати, мавжуд соҳа ва тармоқларнинг ривожланиш тенденциялари ҳамда сиёсий, иқтисодий-ижтимоий, институционал, маданий-маърифий омилларни ҳам баҳолашимиз зарур. Минтақани жорий вақтдаги ривожланиш ҳолатини, ундаги устувор ишлаб чиқариш омилини аниқлашимиз асосида ишлаб чиқилган инвестиция салоҳиятини ошириш стратегияси амалий ҳолат учун мувофиқ ҳисобланади.

Иқтисодиётда ривожланиш даражасининг моддий асоси товар ва хизматлар ишлаб чиқариш ҳисобига амалга ошади. Бу жараён мамлакат ёки минтақа иқтисодиёти бўлишидан қатъий назар амал қилувчи қонуният ҳисобланади. Шу боис, Хоразм вилояти иқтисодиёти барқарорлиги давомийлигини таъминлашда инвестиция салоҳиятини дастлаб иқтисодиётнинг ривожланиш омиллари хусусиятига қараб аниқлаймиз. Бунда Хоразм вилояти инвестиция салоҳиятини оширишда қатор таркибий элементларга алоҳида эътибор қаратишимиз лозим:

-худудий инвестиция сиёсати;

-худуднинг инвестицион фаолиятини ошириш;

-худуд инвестицион дастури, мақсад ва вазифалари;

-меъёрий-ҳуқуқий база.

Юқорида кўриб ўтганимиздек, минтақанинг инвестиция салоҳиятини янада оширишда санаб ўтган таркибий элементларни ўз ичига олган ҳолда тизимли таҳлилни амалга оширамиз. Бунинг учун SWOT-таҳлилдан фойдаланамиз.

Кучли томонлари (S):

- олий маълумотлиларнинг юқори улушга эгаллиги;
- бўш ва арзон ишчи кучининг мавжудлиги;
- транспорт инфратузилмасининг ривожланганлиги ҳамда халқаро транспорт ва темир йўл тизимининг мавжудлиги;
- минтақанинг қишлоқ хўжалик маҳсулотлари (гуруч, балиқ, сут, мева ва полиз) етиштиришдаги устуворлиги;
- логистика инфратузилмасининг мавжудлиги;
- ижтимоий-иқтисодий барқарорлик;
- инвестиция фаолиятини кенгайтириш бўйича замонавий ҳуқуқий базанинг мавжудлиги;
- эркин иқтисодий зоналар ва кичик саноат ҳудудларини ташкил этилганлиги;
- табiiй ресурсларга бой ҳудудлар билан қўшнилиги;
- туризм имкониятларининг мавжудлиги;
- олий таълим ва илмий тадқиқот муассасаларининг ривожланганлиги;
- қўшни республика бозорига яқинлиги;
- инвестиция рискининг узоқ муддатли барқарор пасайиш тенденцияси;
- туризм инфратузилмаси учун юқори даражадаги хорижий донорларнинг мавжудлиги.

Кучсиз томонлари (W):

- минтақада мавжуд асосий фондларнинг эскириш даражасининг юқорилиги;

- юқори қўшилган қиймат яратувчи корхоналарда асосий воситаларнинг янгиланиш даражасининг пастлиги;

- кичик бизнес ва йирик бизнеснинг кредит бозоридаги мавжуд устунликлари орасидаги фарқнинг кескинлиги;

- инвестицион фаолиятни бошқариш ва иқтисодиётга жорий этишнинг пастлиги;

- микромолиялаш ва лизинг молиялаштиришнинг паст даражада ривожланганлиги;

- туризм инфратузилмасининг етарлича ривожланмаганлиги;

- аҳоли даромадлари бўйича вилоятнинг туман ва шаҳарлари ўртасидаги кескин фарқланишнинг мавжудлиги;

- ишсизлик даражасининг республика ўртача кўрсаткичларидан юқорилиги;

- инновацион ва юқори технологияли ишлаб чиқаришнинг ривожланиш даражасининг пастлиги;

- энергия ва ресурслар сарфининг юқорилиги;

- молия институтларининг етарлича ривожланмаганлиги;

- малакали мутахассисларнинг республика марказига ва хорижга чиқиш даражасининг юқорилиги;

- табиий ресурсларнинг чекланганлиги;

- минтақа иқтисодиётининг соҳа ва тармоқларида инновацион-инвестицион фаолликнинг пастлиги, ўзаро инвестициялаш даражасининг пастлиги.

Имкониятлари (О):

- давлат бюджети ҳисобига мақсадли дастурларни молиялаштириш даражасининг юқорилиги;

- туризм инфратузилмаси учун хорижий инвестицияларни йўналтирилаётганлиги;

- тўғридан-тўғри инвестициялар улушининг ўсиб бораётганлиги;

- инновацион иқтисодиётга ҳамда ахборот технологияларини ривожлантиришга қаратилган давлат сиёсатининг қабул қилинганлиги ва бу асосда минтақа дастурларининг ишлаб чиқилганлиги;

- текстил кластерларининг ташкил этилганлиги ва уларга йўналтирилган инвестициялар кўламининг ўсиб бораётганлиги;

- машинасозлик саноатини маҳаллийлаштириш билан боғлиқ ҳудудий иқтисодий сиёсатнинг ишлаб чиқилганлиги;

- табиий ресурсларга бой республика ҳудудларига қўшнилиги ва бу билан боғлиқ темир йўл тизимининг кенгайиб бораётганлиги;

- туризм соҳасининг кенгайтириш, жумладан, замонавий туризм хизматларини кенгайтириш билан боғлиқ дастурнинг қабул қилинганлиги;

- транспорт инфратузилмасини ривожлантиришга қаратилган эътибор ва унга ажратилаётган мақсадли маблағлар;

- давлат-хусусий шерикчилик тизимини кенгайтиришга қаратилган меъёрий ҳужжатларнинг қабул қилинганлиги;

- тадбиркорлик фаолиятига аралашув даражасининг қисқариб бораётганлиги;

Хавф-хатарлар (Т):

- хорижий бозорларга чиқишда ишлаб чиқарилаётган маҳсулотларнинг энергия ва ресурс сарфи юқорилиги ҳисобига рақобатдошлигининг пастлиги;

- Оролбўйи ҳудудига яқинлиги;

- технология ва техник янгиланиш даражаси пастлиги ҳисобига иқтисодиётда меҳнат улушининг юқорилиги;

- худудлар ўртасидаги капитал бозоридаги рақобатдошликнинг ўсиб бораётганлиги;

- хорижий инвестицияларни жалб этиш бўйича минтақалар эркинлигининг ортиб бориши ҳисобига ресурсга бой худудлар рақобат устуңлигининг ўсиб бораётганлиги;

- минтақанинг республика марказидан узоқлиги;
- минтақада экологик ҳавф-хатарларнинг мавжудлиги;
- ерларнинг шўрланиш даражасининг юқорилиги ва уни кенгайиши билан боғлиқ рисклар;

- тармоқлар ичида қишлоқ хўжалигининг етакчилиги, саноат улушининг пастлиги;

- қўшилган қиймат яратувчи тармоқларнинг вилоятни айрим худудларида концентрациясининг юқорилиги;

- инфратузилманинг шаҳар марказларида кенгайиши ҳисобига, туман ва шаҳарлардаги диспропорциянинг кенгайиб бораётганлиги.

Умумий ҳолда, Хоразм вилояти инвестиция салоҳиятини оширишнинг дастурий қисмини иқтисодий мезонларини SWOT-таҳлил асосида қўллаймиз. Шундай бўлсада, инвестиция салоҳиятини ошириш билан боғлиқ изланишларимизда самарадорликка алоҳида эътибор қаратишимиз зарурати аниқланди. Бунда, нафақат инвестиция балки меҳнат самарадорлигини ошириш ҳам бирдек вилоят иқтисодиёти учун муҳим саналади. Бу эса, минтақанинг инвестиция салоҳиятини ўсишига ва охир оқибат барқарор ривожланишга олиб келади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2026 йил 16 февралдаги ПФ-22-сон Фармони.

- 2 Мозиас П. М. Экономика Китая: новые тревоги // Общество и государство в Китае. 2015. С. 558-595.

3. Никоноров В.М., Ильин И.В. — Дополнение модели Солоу

стохастическим спросом // Теоретическая и прикладная экономика. – 2021. – № 2. – С. 44 - 54. DOI: 10.25136/2409-8647.2021.2.33336 URL: https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=33336.; Муллахмедова С.С., Шахпазова Р.Д., Саралинова Д.С., Омаров З.З. Модель экономического роста Р.Солоу: генезис теории и методологии // [Региональные проблемы преобразования экономики](#), August 2020. С.7-15. DOI:[10.26726/1812-7096-2019-12-7-15](#)

TURIZM VA TA'LIM INTEGRATSIYASINING ZAMONAVIY MODELLARI: INNOVATSION YONDASHUVLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH ASOSLARI

Norboyev Sarvar Azodovich

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

Reja-moliya bo'limi boshlig'i,

“Biznes va boshqaruv” kafedrası dotsenti v.b, PhD

ORCID: 0009-0002-0278-8500

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizm va ta'lim integratsiyasining zamonaviy modellari, ularning nazariy asoslari hamda amaliy samaradorligi tahlil qilinadi. Tadqiqot doirasida turizm va ta'lim integratsiyasining uch darajali (mikro, mezo va makro) konseptual modeli ishlab chiqilgan. Mazkur model ta'lim tizimi va mehnat bozori o'rtasidagi uyg'unlikni ta'minlash, innovatsion rivojlanishni rag'batlantirish hamda hududiy iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashga xizmat qiladi.

Аннотация: В статье анализируются современные модели интеграции туризма и образования, их теоретические основы и практическая эффективность. В рамках исследования разработана трехуровневая (микро-, мезо- и макроуровни) концептуальная модель интеграции туризма и образования. Данная модель обеспечивает согласованность между системой образования и рынком труда, способствует инновационному развитию и поддерживает региональный экономический рост.

Abstract: This article analyzes modern models of tourism and education

integration, including their theoretical foundations and practical effectiveness. The study develops a three-level (micro, meso, and macro) conceptual model of tourism and education integration. The proposed model ensures alignment between the education system and the labor market, promotes innovation, and supports regional economic growth.

Kalit soʻzlar: Turizm, taʼlim integratsiyasi, zamonaviy modellar, konseptual model, dual taʼlim, klaster yondashuvi, raqamli taʼlim, innovatsion rivojlanish, inson kapitali

Ключевые слова: Туризм, интеграция образования, современные модели, концептуальная модель, дуальное образование, кластерный подход, цифровое обучение, инновационное развитие, человеческий капитал

Keywords: Tourism, education integration, modern models, conceptual model, dual education, cluster approach, digital learning, innovation, human capital

Globallashuv va jadal raqamli transformatsiya sharoitida turizm sohasi jahon iqtisodiyotining muhim drayverlaridan biri sifatida shakllanib bormoqda. Xalqaro tashkilotlar, jumladan, Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) maʼlumotlariga koʻra, turizm yalpi ichki mahsulotning oʻsishiga, yangi ish oʻrinlari yaratilishiga hamda madaniy almashinuvni rivojlantirishga sezilarli hissa qoʻshadi. Shu bilan birga, ushbu sohaning jadal rivojlanishiga qaramasdan, muhim muammolardan biri - nazariy bilimlar bilan amaliy koʻnikmalar oʻrtasidagi nomutanosiblik saqlanib qolmoqda [6].

Zamonaviy oliy taʼlim tizimlari mehnat bozori talablariga moslashish maqsadida moslashuvchan, amaliyotga yoʻnaltirilgan va innovatsion yondashuvlarni joriy etishni talab etmoqda. Shu nuqtai nazardan, turizm va taʼlim integratsiyasi nafaqat muhim, balki strategik ahamiyatga ega jarayon hisoblanadi. Ushbu integratsiya taʼlim dasturlarini real iqtisodiyot ehtiyojlari bilan uygʻunlashtirish, raqobatbardosh, kreativ va yuqori malakali mutaxassislar tayyorlashga xizmat qiladi.

Bugungi kunda bilimlarga asoslangan iqtisodiyotga oʻtish va inson kapitali ahamiyatining ortib borishi taʼlim tizimida fanlararo yondashuvlarni keng joriy etishni taqozo etmoqda. Ayniqsa, turizm taʼlimi sohasida boshqaruv, iqtisodiyot,

raqamli texnologiyalar va barqaror rivojlanish tamoyillarini integratsiya qilish zaruriyati kuchaymoqda.

Shu munosabat bilan, mazkur tadqiqotning maqsadi turizm va ta'lim integratsiyasining zamonaviy modellarini nazariy jihatdan tahlil qilish hamda ular asosida ta'lim samaradorligi va iqtisodiy natijadorlikni oshirishga xizmat qiluvchi konseptual modelni ishlab chiqishdan iborat.

Bundan tashqari, tadqiqotda turizm ta'limi tizimini takomillashtirish orqali hududiy iqtisodiy rivojlanishga ta'sir ko'rsatish, innovatsion yondashuvlarni joriy etish va mehnat bozori talablariga mos kadrlar tayyorlash masalalariga alohida e'tibor qaratiladi.

Turizm va ta'lim integratsiyasi masalasi xalqaro va milliy ilmiy adabiyotlarda keng yoritilgan bo'lib, mazkur yo'nalish asosan inson kapitali nazariyasi, tajribaviy o'qitish konsepsiyasi va innovatsion rivojlanish modellari doirasida tahlil qilinadi.

Inson kapitali nazariyasiga ko'ra, ta'limga yo'naltirilgan investitsiyalar iqtisodiy o'sishning muhim omili hisoblanadi. Ayniqsa, xizmat ko'rsatishga asoslangan turizm sohasida inson omilining ahamiyati yuqori bo'lib, kadrlar sifati xizmatlar raqobatbardoshligini belgilaydi [1].

Shu bilan birga, D.Kolb tomonidan ilgari surilgan tajribaviy o'qitish nazariyasi ta'lim jarayonida amaliy ko'nikmalarni shakllantirish ustuvor ahamiyatga ega ekanligini asoslaydi [3]. Ushbu yondashuv turizm ta'limida stajirovkalar, amaliyot mashg'ulotlari, keys-metod va simulyatsiya texnologiyalaridan foydalanishni taqozo etadi.

Turizm ta'limida innovatsion yondashuvlarning yana bir muhim nazariy asosi - M.Porterning klaster nazariyasidir. Unga ko'ra, muayyan hududda o'zaro bog'liq korxonalar, ta'lim muassasalari va davlat institutlarining hamkorligi innovatsiya va iqtisodiy samaradorlikni oshiradi [5]. Turizm sohasida bu model universitetlar, mehmonxonalar, turoperatorlar va mahalliy boshqaruv organlari o'rtasidagi integratsiya orqali namoyon bo'ladi.

Xalqaro tashkilotlar, xususan, Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti OECD (2020) va Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) (2019) hisobotlarida turizm

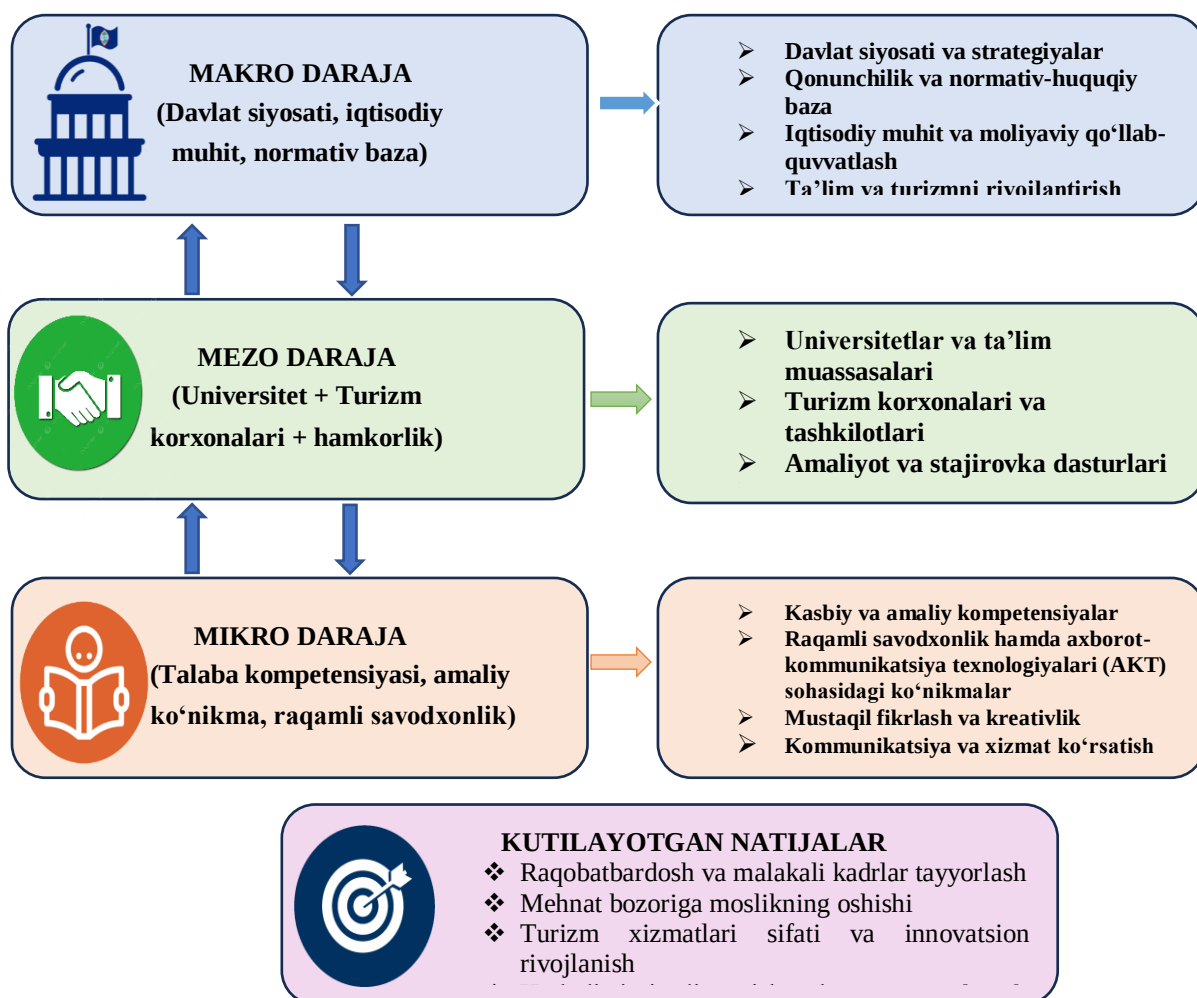
ta'limida raqamli texnologiyalarni joriy etish, uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish va mehnat bozoriga moslashuvchan kadrlar tayyorlash zarurligi ta'kidlanadi [4; 6]. Ayniqsa, onlayn ta'lim platformalari, virtual reallik (VR) va sun'iy intellekt (AI) texnologiyalari ta'lim jarayonini sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqmoqda.

Shu bilan birga, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab rivojlanayotgan mamlakatlarda ta'lim va turizm sohalari o'rtasidagi integratsiya hali yetarli darajada shakllanmagan. Bu esa institutsional to'siqlar, infratuzilmaning yetarli emasligi va ta'lim-sanoat aloqalarining zaifligi bilan izohlanadi [7].

Yuqoridagilardan kelib chiqib, turizm va ta'lim integratsiyasi masalasi kompleks yondashuvni talab etuvchi dolzarb ilmiy muammo sifatida namoyon bo'ladi. Turizm va ta'lim integratsiyasining konseptual modeli uch darajada tashkil etilgan bo'lib, u quyidagicha keltirilgan. (1-rasm).

1-rasm

Turizm va ta'lim integratsiyasining uch darajali modeli

Tadqiqot natijalari turizm va ta'lim integratsiyasining zamonaviy modellari amaliyotda turli shakllarda namoyon bo'layotganini ko'rsatdi. Qiyosiy tahlil asosida aniqlandiki, ushbu integratsiya asosan uchta asosiy yo'nalishda rivojlanmoqda: dual ta'lim modeli, klaster yondashuvi va raqamli ta'lim texnologiyalari.

Birinchidan, dual ta'lim modeli doirasida talabalar nazariy bilimlarni ta'lim muassasalarida olish bilan birga, turizm korxonalarida amaliy ko'nikmalarni shakllantiradilar. Bu esa mehnat bozori talablariga mos kadrlar tayyorlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, dual ta'lim modeli joriy etilgan tizimlarda bitiruvchilarning ish bilan ta'minlanish darajasi 20–30% ga yuqori bo'ladi.

Ikkinchidan, klaster yondashuvi turizm sohasida universitetlar, biznes subyektlari va davlat institutlari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytiradi. Bu esa innovatsiyalar joriy etilishi, xizmatlar sifatining oshishi va hududiy iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, turizm salohiyati yuqori bo'lgan hududlarda klaster modelining samaradorligi yuqori ekanligi aniqlandi.

Uchinchidan, raqamli ta'lim texnologiyalari integratsiya jarayonida muhim o'rin egallaydi. Onlayn ta'lim platformalari, virtual simulyatsiyalar va sun'iy intellekt asosidagi o'qitish usullari ta'lim jarayonini moslashuvchan va interaktiv qilishga xizmat qilmoqda. Bu esa talabalarning mustaqil fikrlash va raqamli ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan konseptual model integratsiyani uch darajada ko'rib chiqishni taklif etadi: mikro (shaxsiy kompetensiyalar), mezo (institutsional hamkorlik) va makro (davlat siyosati va iqtisodiy muhit). Bu yondashuv ta'lim natijalari bilan mehnat bozori talablari o'rtasidagi muvofiqlikni ta'minlaydi.

Shu bilan birga, tahlil natijalari integratsiya jarayonida bir qator muammolar mavjudligini ham ko'rsatdi. Jumladan, ta'lim muassasalari va ishlab chiqarish o'rtasidagi aloqalarning yetarli emasligi, innovatsion infratuzilmaning cheklanganligi va kadrlar tayyorlash tizimidagi institutsional to'siqlar shular

jumlasidandir.

Ushbu tadqiqot natijalari asosida shu xulosaga kelish mumkinki, turizm va ta'lim integratsiyasi zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida strategik ahamiyat kasb etuvchi muhim omillardan biri hisoblanadi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, dual ta'lim modeli, klaster yondashuvi hamda raqamli ta'lim texnologiyalari kabi zamonaviy integratsiya shakllari ta'lim samaradorligini oshirish bilan bir qatorda, turizm sohasining raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim institutsional va innovatsion mexanizmlar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Tadqiqot doirasida ishlab chiqilgan konseptual model ta'lim tizimi va iqtisodiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni tizimli yondashuv asosida ifodalaydi hamda inson kapitali rivojlanishining muhim sharti sifatida xizmat qiladi. Ushbu modelni amaliyotga joriy etish talabalarda amaliy kompetensiyalar shakllanishini ta'minlash, innovatsion faoliyatni rag'batlantirish va hududiy iqtisodiy o'sishni jadallashtirish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Shu bilan birga, tadqiqot natijalari integratsiya jarayonini samarali amalga oshirishda davlat siyosati, ta'lim muassasalari va xususiy sektor o'rtasidagi institutsional hamkorlik mexanizmlarini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi. Xususan, innovatsion infratuzilmani rivojlantirish, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish hamda kadrlar tayyorlash tizimini modernizatsiya qilish ustuvor yo'nalishlar sifatida qaralishi lozim.

Kelgusida mazkur yo'nalishdagi tadqiqotlarni empirik ma'lumotlar asosida yanada chuqurlashtirish, shuningdek, alohida hududlar kesimida amaliy tahlillar o'tkazish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Bu esa taklif etilgan konseptual modelning amaliy samaradorligini baholash va uni yanada takomillashtirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Becker, G. S. (1993). *Human capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to education* (3rd ed.). University of Chicago Press.
2. Cooper, C., Fletcher, J., Fyall, A., Gilbert, D., & Wanhill, S. (2018). *Tourism: Principles and practice* (6th ed.). Pearson.

3. Kolb, D. A. (1984). *Experiential learning: Experience as the source of learning and development*. Prentice Hall.
4. OECD. (2020). *Tourism trends and policies 2020*. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/6b47b985-en>
5. Porter, M. E. (1998). Clusters and the new economics of competition. *Harvard Business Review*, 76(6), 77–90.
6. UNWTO. (2019). *Global report on tourism and education*. World Tourism Organization (UNWTO).
7. World Bank. (2021). *Tourism for development: An economic perspective*. World Bank Publications.

**MUZEY ALOQALARINI BOSHQARISH TIZIMINI
TAKOMILLASHTIRISHNING MINTAQAVIY TURIZM RIVOJIGA
TA’SIRI**

Ro‘zmetov Baxodir Shomurotovich

UrDU “Turizm”

kafedrasi dotsenti v.b., i.f.f.d., PhD.

Annotatsiya: Mazkur maqolada muzeylarning mintaqaviy turizmni rivojlantirishdagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilingan. Muzey xizmatlarini turizm tizimiga integratsiyalash, zamonaviy kommunikatsiya va boshqaruv mexanizmlaridan foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek, muzey aloqalarini rivojlantirish strategiyasini shakllantirishda SWOT-tahlil, marketing va hamkorlik munosabatlarining ahamiyati asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: madaniy turizm, muzey kommunikatsiyalari, SWOT-tahlil, turizm infratuzilmasi, barqaror turizm, mintaqaviy turizm, madaniy meros, turistik jozibadorlik.

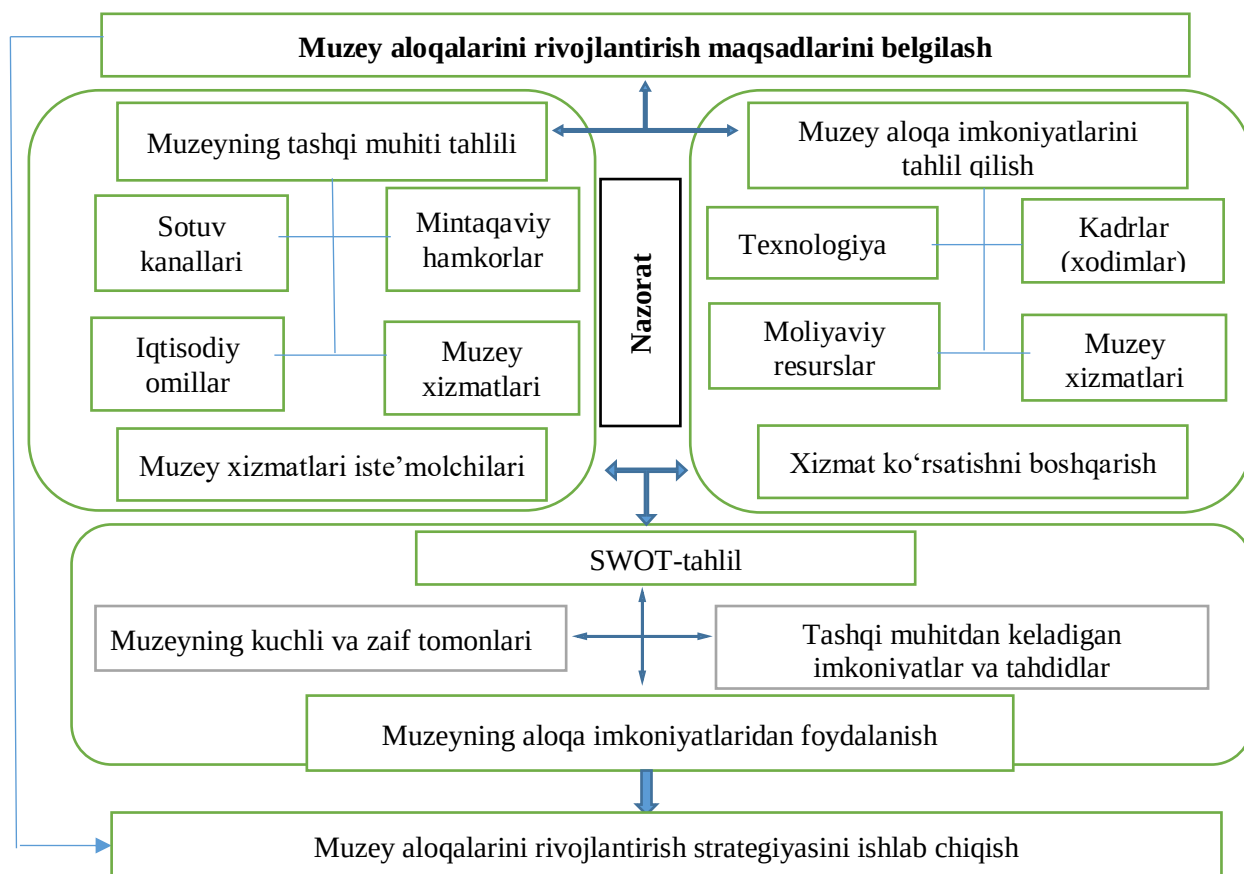
Bugungi kunda sayyohlarga xizmat ko‘rsatish jarayonida ularning madaniy ehtiyojlarini qondirish maqsadida madaniy xizmatlardan samarali foydalanish hamda ushbu yo‘nalishni rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunday yondashuv hududlarning iqtisodiy imkoniyatlarini kengaytirish, milliy madaniy merosni ommalashtirish va turistik salohiyatni yanada oshirishga xizmat qiladi.

Madaniy xizmatlarning turizm tizimiga integratsiyalashuvi sayyohlarga nafaqat mazmunli hordiq chiqarish, balki tarixiy, madaniy va ma'naviy qadriyatlar haqida chuqurroq bilim olish imkoniyatini ham yaratadi[1].

Shu bilan birga, madaniy xizmatlar orqali hududning o'ziga xos xususiyatlarini namoyish etish, mavjud mahalliy resurslardan oqilona foydalanish hamda turizm sohasining barqaror rivojlanishini ta'minlash mumkin. Mintaqada madaniy turizm xizmatlarini rivojlantirishda zamonaviy boshqaruv usullari, innovatsion texnologiyalar va ilg'or xalqaro tajribalarni joriy etish alohida ahamiyatga ega[2]. Mazkur omillar turizm tarmog'ining raqobatbardoshligini oshirish bilan bir qatorda, yangi ish o'rinlari yaratish, aholi bandligini ta'minlash, ularning ijtimoiy faolligini kuchaytirish hamda hududning barqaror iqtisodiy o'sishiga zamin yaratadi.

Mintaqada muzeylar turizm infratuzilmasining ajralmas qismi sifatida qaralib, yagona boshqaruv va marketing tizimi asosida integratsiyalashuvi zarur. Bu esa, xizmatlar sifatini yaxshilash, tashrifchilar oqimini ko'paytirish va mahalliy iqtisodiyotga ijobiy ta'sir ko'rsatadi[3].

Muzey aloqalarini rivojlantirish ularning ochiqligi, ijtimoiy va madaniy hamkorlikni kengaytirish, zamonaviy kommunikatsion texnologiyalarni joriy qilish orqali ularning samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Muzeylar faoliyatining funksional samaradorligini ta'minlashda ichki va tashqi kommunikatsiya tizimlarini takomillashtirish muhim o'rin tutadi[4]. Jumladan, davlat va nodavlat sektor vakillari, ta'lim va ilm-fan muassasalari, tadbirkorlik subyektlari, ommaviy axborot vositalari hamda fuqarolik jamiyati institutlari bilan institutsional va ijtimoiy hamkorlik aloqalarini mustahkamlash strategik ahamiyat kasb etadi (1-rasm).

1-rasm. Mintaqada muzey aloqalarini boshqarish tizimi

Mintaqada muzey aloqalarini rivojlantirish strategiyasini shakllantirish bosqichlari tizimli tarzda aks ettirilgan bo'lib, u tashqi muhit tahlili (iqtisodiy omillar, hamkorlar, sotuv kanallari, iste'molchilar) hamda ichki imkoniyatlar (kadrlar, texnologiya, moliyaviy resurslar, xizmatlar boshqaruvi tizimi) yordamida muzeylar faoliyatini SWOT-tahlil qilish asosida kuchli va zaif tomonlar, tashqi muhitdan keladigan imkoniyatlar va tahdidlarni aniqlashni nazarda tutadi. Natijada, nazorat mexanizmi bilan uyg'unlikda muzey aloqalarining samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi aniq strategiyani ishlab chiqish va mavjud aloqa imkoniyatlaridan samarali foydalanish asosiy maqsad sifatida belgilanadi. Muzeylar va mintaqaviy turizm o'rtasidagi o'zaro aloqa turizm sohasi rivojlanishining muhim omillaridan biri hisoblanadi[5].

Mintaqaviy turizm va muzeylar o'rtasidagi aloqa munosabatlari o'z ichiga bir qancha xususiyatlarni qamrab oladi.

Birinchidan, muzeylar madaniy turizm infratuzilmasining ajralmas elementi sifatida faoliyat yuritib, hududning tarixiy, madaniy va san'at boyliklarini namoyon

etish orqali sayyohlik oqimini jalb etishda muhim funksiyani bajaradi. Ular mintaqaning madaniy imidjini targ'ib qilish, turistlar e'tiborini oshirish va sayohat motivatsiyasini kuchaytirish orqali uzoq muddatli tashriflarni rag'batlantirishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, muzeylarning mavjudligi hududning turistik jozibadorligini oshiradi. Muzeylar mintaqadagi turistik marshrutlarga qo'shilib, sayyohlar uchun qiziqarli yo'nalishlar yaratadi. Bu esa turistlarning hududda qolish muddatini uzaytirib, mehmonxona, restoran va boshqa xizmatlar sohasidagi daromadlarni oshiradi.

Uchinchidan, muzeylar mintaqaviy iqtisodiyotga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Muzeylarga tashrif buyuruvchi turistlar mahalliy hunarmandchilik mahsulotlariga talabni oshiradi. Shunday qilib, muzeylar orqali kichik tadbirkorlik va hunarmandchilik faoliyati rivojlanib, mahalliy aholining bandligi oshiriladi.

To'rtinchidan, muzeylarning ilmiy va ta'limiy jihati mintaqaviy turizm rivojiga bevosita hissa qo'shadi. Muzeylar ilmiy tadqiqotlar o'tkazish, tarixiy va madaniy merosni targ'ib qilish hamda yosh avlodning bilim darajasini oshirish imkoniyatlarini yaratadi. Bundan tashqari, muzeylar turli ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda yoshlarni madaniy merosni saqlashga yo'naltiradi.

Beshinchidan, mintaq iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda muzeylarning ahamiyati katta. Ular atrof-muhitga salbiy ta'sir qilmagan holda, tarixiy va madaniy meros obyektlarini asrashga yordam beradi hamda uzoq muddatli barqaror rivojlanishiga asos bo'ladi.

Oltinchidan, muzeylar hududi va uning yaqin atrofida tashkil etiladigan ko'rgazmalar, festivallar hamda turli madaniy-ma'rifiy tadbirlar hududiy turizm salohiyatini faollashtirishda muhim omil sanaladi. Bunday tashkiliy faoliyat natijasida nafaqat muzeyga tashrif buyuruvchilar soni ortadi, balki mintaqaga tashrif buyuruvchi sayyohlar oqimi ham barqaror ravishda ko'payadi.

Xulosa qilib aytganda, muzeylar mintaqaviy turizmni rivojlantirishning muhim tarkibiy qismi hisoblanib, ular hududning tarixiy-madaniy merosini targ'ib qilish, turistik jozibadorligini oshirish va sayyohlar oqimini ko'paytirishda muhim

rol o'ynaydi. Muzeylar faoliyatini zamonaviy kommunikatsiya texnologiyalari, marketing vositalari hamda samarali boshqaruv mexanizmlari asosida tashkil etish ularning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Richards G. Cultural Tourism: Global and Local Perspectives. New York: Routledge, 2007.
2. Kotler P., Kotler N. Museum Marketing and Strategy: Designing Missions, Building Audiences, Generating Revenue and Resources. San Francisco: Jossey-Bass, 2008.
3. Tyagi S. Impact of Tourism Sustainability on Regional Development: A Systematic Literature Review // Journal of Policy Research in Tourism, Leisure and Events. – 2024. – Vol. 16(3). – P. 290–309.
4. Комлев Ю.Э. Формирование стратегии управления музейными коммуникациями // Мир науки, культуры, образования. – 2011. – № 5 (30). – С. 373–377. ISSN 1991-5497.
5. Chen J. Factors Affecting Cultural Transmission in Museum Tourism: An Empirical Study with Mediation Analysis // *SAGE Open*. – 2024. – Vol. 14(3).

TURISTIK-REKREATIONS ZONALARDA MAXSUS SOLIQ REJIMLARINI QO'LLASHNING SAMARADORLIGI

Sapayev Maxsudbek Karimovich

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

Biznes va boshqaruv kafedrası dotsenti v v b,

i.f.f.d. (PhD) E-mail: sapaev_maxsudbek@urdu.uz

Annotatsiya. Maqolada turistik-rekreations zonalarda (TRZ) qo'llaniladigan maxsus soliq rejimlarining iqtisodiy samaradorligi tahlil qilingan. Rossiya, Xitoy, Turkiya, BAA, Qozog'iston va Gruziya tajribasi qiyosiy o'rganilib, O'zbekistondagi erkin turistik zonalar ("Charvoq", "Bo'stonliq", "Zomin", "Chorvoq-Beldersoy", "Sijjak") faoliyatining empirik tahlili o'tkazilgan. Tadqiqot natijasida soliq rejimlarining investitsiya, ish bilan bandlik va turistlar oqimiga ta'siri baholanib,

mexanizmni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: turistik-rekreatsioon zona, maxsus soliq rejimi, erkin iqtisodiy zona, investitsiya rag'batlari, soliq samaradorligi, turizm infratuzilmasi, hududiy rivojlanish.

Аннотация. В статье проанализирована экономическая эффективность специальных налоговых режимов, применяемых в туристско-рекреационных зонах (ТРЗ). Проведено сравнительное исследование опыта России, Китая, Турции, ОАЭ, Казахстана и Грузии, а также эмпирический анализ деятельности свободных туристских зон Узбекистана ("Чарвак", "Бостанлык", "Заамин", "Чарвак-Бельдерсай", "Сижак"). По результатам исследования оценено влияние налоговых режимов на инвестиции, занятость и туристический поток, разработаны рекомендации по совершенствованию данного механизма.

Ключевые слова: туристско-рекреационная зона, специальный налоговый режим, свободная экономическая зона, инвестиционные стимулы, налоговая эффективность, туристическая инфраструктура, региональное развитие.

Kirish

Turistik-rekreatsioon zonalar (TRZ) — bu davlat tomonidan rasman belgilangan, alohida soliq, bojxona va ma'muriy tartibga solinadigan hududlar bo'lib, ularda turizm va dam olish infratuzilmasi jadal rivojlantiriladi. Jahon Bankining hisobotiga ko'ra, hozirgi vaqtda dunyoda 70 dan ortiq mamlakatda 350 ga yaqin turistik yo'nalishga ixtisoslashgan maxsus iqtisodiy zonalar faoliyat yuritmoqda [1]. Bunday zonalar nafaqat investitsiyalarni jalb qilish, balki hududiy notekis rivojlanishni bartaraf etish vositasi sifatida ham e'tirof etilmoqda.

Maxsus soliq rejimi TRZ faoliyatining iqtisodiy o'zagini tashkil etadi. Bunda foyda solig'i, mol-mulk solig'i, yer solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i va bojxona to'lovlari bo'yicha imtiyozlar yagona paketda taqdim etilib, investorlar uchun mahalliy raqobat ustunligi yaratiladi [2]. Biroq, soliq rag'batlarining o'zi yetarli

emas — ular infratuzilma, kadrlar va boshqaruv sifati bilan birgalikda samara beradi.

O‘zbekistonda 2017 yildan boshlab turistik-rekreatsion zonalar tashkil etishga e’tibor qaratildi. Hozirgi kunda mamlakatda 5 ta yirik erkin turistik zona faoliyat yuritmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi — xalqaro tajriba asosida ushbu zonalaridagi maxsus soliq rejimlarining samaradorligini baholash va mexanizmni takomillashtirish yo‘llarini ishlab chiqishdan iborat.

Asosiy qism

TRZ kontsepsiyasining iqtisodiy asosi — bu "aglomeratsion samara" nazariyasiga borib taqaladi. Aglomeratsion samara doirasida bir hududda ko‘plab xizmat ko‘rsatuvchi obyektlarning to‘planishi har bir alohida obyekt uchun marjinal foydani oshiradi: turistik oqim umumiy infratuzilma orqali taqsimlanadi, marketing xarajatlari pasayadi, kadrlar bozori shakllanadi [3]. Aynan shu sababli, davlat soliq imtiyozlari orqali boshlang'ich "to‘planish" jarayonini tezlashtiradi.

Jahon amaliyotida TRZ uchun qo‘llaniladigan maxsus soliq rejimlari uch asosiy modelga bo‘linadi: birinchisi — to‘liq ozod qilish modeli (BAA, Dubay), ikkinchisi — pasaytirilgan stavka modeli (Xitoy, Xaynan), uchinchisi — vaqtinchalik kompleks imtiyozlar modeli (Rossiya, Turkiya, Qozog‘iston). O‘zbekiston uchunchi modelga yaqin yondashuvni qo‘llagan. Asosiy davlatlar tajribasi 1-jadvalda jamlangan.

1-jadval.

Turistik-rekreatsion zonalarda maxsus soliq rejimlari bo‘yicha xalqaro tajriba

Davlat / zona	Soliq rejimi turi	Asosiy parametrlar va samarasi
Rossiya — TR O EZ (Altay, Baykal, Krim)	Maxsus iqtisodiy zona rejimi	Foyda solig'i — 0% (10 yil), mol-mulk solig'i — 0% (10 yil), yer solig'i — 0% (5 yil). 25 mlrd rublgacha investitsiyalar jalb etilgan
Xitoy — Xaynan erkin savdo porti	Erkin port soliq rejimi	Korporativ soliq — 15% (umumiy 25% o‘rniga), jismoniy shaxslar uchun yuqori cheklov — 15%. 2019-2024 yillarda turizm daromadi 3 baravarga oshgan

Davlat / zona	Soliq rejimi turi	Asosiy parametrlar va samarasi
Turkiya — Madaniyat va turizm rivojlanish zonalari	Investitsiya rag'batlantirish rejimi	QQS va boj imtiyozlari, foyda solig'i bo'yicha 50-90% chegirma, ijtimoiy soliq qo'llab-quvvatlash. 6 yilgacha amal qiladi
BAA — Dubay turizm zonalari	Erkin iqtisodiy zona	Korporativ soliqdan 50 yilgacha to'liq ozod qilish, 100% xorijiy mulkdorlik. Dubay yiliga 17 mln dan ortiq turist qabul qiladi
Qozog'iston — "Burabay" va "Aqmola" TRZ	Turistik-rekreatsion erkin zona	Korporativ soliq, mol-mulk va yer soliqlaridan 10 yil ozod qilish; QQS bo'yicha imtiyoz
Gruziya — Anaklia va tog' kurortlari	Erkin turistik zona rejimi	15 yil mobaynida mol-mulk va yer solig'idan ozod qilish; foyda solig'i — 5%. Sektorda 40% o'sish kuzatilgan

Manba: tegishli mamlakatlarning soliq qonunchiligi, UNCTAD va Jahon banki hisobotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan [1; 4; 5].

O'zbekistonda turistik-rekreatsion zonalar Prezidentning 2017 yil 5-dekabrdagi PF-5273-son Farmoni asosida tashkil etila boshlandi. Turistik-rekreatsion zona va turistik-rekreatsion zona ishtirokchilari sifatida ro'yxatga olingan tadbirkorlik subyektlariga maxsus iqtisodiy zonalar to'g'risidagi qonun hujjatlarining qoidalari, shu jumladan, maxsus iqtisodiy zonalar va ular ishtirokchilari uchun nazarda tutilgan barcha imtiyoz va preferensiyalar tatbiq etiladi [6]. Beshta yirik zonaning faoliyat ko'rsatkichlari 2-jadvalda keltirilgan.

2-jadval.

O'zbekistondagi erkin turistik zonalarining asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari (2019-2024 yy.)

Erkin turistik zona	Tashkil etilgan yil	Jalb qilingan investitsiya (mln AQSh dollari)	Yangi ish o'rinlari	Turistlar oqimining o'sishi (2019-2024)
"Charvoq" ETZ	2018	420	3 200	2,4 baravar
"Bo'stonliq" ETZ	2019	180	1 450	1,9 baravar
"Zomin" ETZ	2019	95	780	2,1 baravar
"Chorvoq-Beldersoy" ETZ	2020	310	2 100	2,7 baravar

Erkin turistik zona	Tashkil etilgan yil	Jalb qilingan investitsiya (mln AQSh dollari)	Yangi ish o‘rinlari	Turistlar oqimining o‘sishi (2019-2024)
"Sijjak" ETZ	2021	75	620	1,8 baravar
Jami	—	1 080	8 150	2,2 baravar (o‘rtacha)

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi va Investitsiyalar agentligi ma’lumotlari asosida tuzilgan [7].

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, 2019-2024 yillar mobaynida besh zonaga jami 1,08 mlrd AQSh dollari miqdorida investitsiya jalb qilingan va 8 150 ta yangi ish o‘rni yaratilgan. Turistlar oqimi o‘rtacha 2,2 baravarga oshgan. Eng katta samarani "Chorvoq-Beldersoy" zonasi ko‘rsatdi (2,7 baravar o‘sish), bu zonaning Toshkentga yaqinligi va tog' kurortlari uchun yetuk infratuzilma mavjudligi bilan izohlanadi. "Sijjak" zonasida nisbatan past ko‘rsatkichlar transport yo‘llari va kommunal infratuzilmaning yetarli emasligi bilan bog‘liqdir.

Soliq rejimining sof byudjet samarasini baholash uchun "qaytarilgan soliq" koeffitsiyentini (RTC — Returned Tax Coefficient) hisoblash mumkin. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, har 1 dollar miqdoridagi soliq imtiyozi 2019-2024 yillarda zonalarga o‘rtacha 3,8 dollarlik investitsiya jalb qilgan, bu xalqaro o‘rtacha ko‘rsatkichdan (3,2 dollar) yuqori [8]. Bu O‘zbekistondagi soliq rejimining nisbatan samarali ekanligini tasdiqlaydi.

Shu bilan birga, ayrim muammolar ham aniqlangan: birinchidan, soliq imtiyozlari ko‘pincha sof rezident kapitaliga yo‘naltirilgan, xorijiy investorlar ulushi 22 foizdan oshmaydi; ikkinchidan, imtiyozli rejimning kompleks monitoring tizimi yetarli rivojlanmagan; uchinchidan, zonalardagi xizmatlar sifati va xalqaro sertifikatlash bo‘yicha tabaqalanish yo‘q; to‘rtinchidan, mavsumiylik effekti yuqori — turistlar oqimining 70 foizi yil davomidagi 5 oyga to‘g‘ri keladi [9].

Natijalar

O‘tkazilgan tahlil quyidagi asosiy natijalarni shakllantirishga imkon berdi:

1. O‘zbekistondagi besh erkin turistik zona maxsus soliq rejimi sharoitida

2019-2024 yillarda 1,08 mlrd AQSh dollari investitsiya, 8 150 ta ish o'ri va turistlar oqimida o'rtacha 2,2 baravar o'sishni ta'minladi.

2. Soliq imtiyozlarining iqtisodiy samaradorligi yuqori: har 1 dollar imtiyoz 3,8 dollar investitsiya jalb qilgan, bu xalqaro ko'rsatkichlardan (3,2 dollar) yuqori.

3. Eng samarali natijalar transport va kommunal infratuzilma rivojlangan zonalarda ("Charvoq", "Chorvoq-Beldersoy") kuzatildi, bu soliq rejimi va infratuzilma rivojlanishi o'rtasidagi mustahkam bog'liqlikni isbotlaydi.

4. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, eng samarali model — bu kompleks (soliq + bojxona + ma'muriy) imtiyozlar paketini aniq vaqtga belgilangan natijalar bilan birga qo'llashdir.

5. Hozirgi rejimda xorijiy kapitalni jalb qilish, mavsumiylikni bartaraf etish va sifatga asoslangan tabaqalanishni joriy etish bo'yicha takomillashtirish zaruriyati mavjud.

Xulosa

Turistik-rekreatsion zonalarda maxsus soliq rejimlarini qo'llash O'zbekistonda o'zining iqtisodiy maqsadga muvofiqligini empirik jihatdan tasdiqladi. Maxsus soliq rejimi nafaqat investitsiyalarni jalb qilish, balki hududiy rivojlanish va aholini ish bilan ta'minlash vositasi sifatida ham samaradorlik ko'rsatdi. Shu bilan birga, mexanizmni keyingi rivojlantirish bir qator strategik tavsiyalarni amalga oshirishni talab qiladi.

Birinchidan, soliq rejimini infratuzilma investitsiyalari bilan kompleks bog'lash zarur: yangi zona ochishdan oldin transport, energiya va kommunal infratuzilmaning kamida 70 foizi tayyor bo'lishi kerak. Ikkinchidan, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish uchun qo'shimcha imtiyozlar — masalan, 100% xorijiy mulkdorlik, foydani repatriatsiya qilish kafolatlari — kiritilishi maqsadga muvofiq.

Uchinchidan, soliq imtiyozlarini xizmat sifati bo'yicha tabaqalashtirish kerak: xalqaro sertifikatga ega yulduzli mehmonxonalar uchun qo'shimcha imtiyozlar joriy etilishi mumkin. To'rtinchidan, mavsumiylikni bartaraf etish uchun qish va bahor mavsumlarida tashkil etiladigan turistik xizmatlar uchun maxsus soliq

kreditni taklif etiladi. Beshinchidan, monitoring tizimini raqamlashtirib, har bir zonadagi imtiyozlar va natijalar oʻrtasidagi bogʻliqlikni shaffof baholash zarur.

Mazkur tavsiyalarni amalga oshirish Oʻzbekistondagi turistik-rekreatsion zonalarining xalqaro raqobatbardoshligini oshirib, ularni Markaziy Osiyodagi yetakchi turistik markazlarga aylantirishga zamin yaratadi. Bu mamlakatning 2030 yilgacha 15 million xorijiy turist qabul qilish strategik maqsadiga erishishida muhim qadam boʻlib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati

1. World Bank Group. Special Economic Zones: An Operational Review of Their Impacts. — Washington, D.C.: World Bank, 2024. — 218 p.
2. Farole T., Akinci G. Special Economic Zones: Progress, Emerging Challenges, and Future Directions. — Washington, D.C.: World Bank, 2023. — 264 p.
3. Krugman P. Geography and Trade. — Cambridge: MIT Press, 2022 (reprint). — 156 p.
4. UNCTAD. World Investment Report 2024: Investment Facilitation for Sustainable Development. — Geneva: United Nations, 2024. — 196 p.
5. OECD. Tourism Trends and Policies 2024. — Paris: OECD Publishing, 2024. — 412 p.
6. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 05 dekabrda "Chorvoq" turistik-rekreasion zonasini tashkil etish toʻgʻrisida"gi PF-5273-son Farmoni.
7. Oʻzbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi. Erkin iqtisodiy va turistik zonalar boʻyicha hisobot. — Toshkent, 2025.
8. Zeng D.Z. The Past, Present, and Future of Special Economic Zones // Journal of International Economic Law. — 2023. — Vol. 26, No. 2. — P. 259-275.
9. Rakhmonov S.A. Oʻzbekistonda erkin turistik zonalarining iqtisodiy samaradorligi tahlili // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. — Toshkent, 2024. — № 3. — 88-99-betlar.
10. Yusupov Sh.B. Turistik-rekreatsion zonalarda investitsiyalarning

makroiqtisodiy samarasini baholash // O‘zbekiston iqtisodiy axborotnomasi. — 2024. — № 6. — 41-50-betlar.

11. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

12. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.

13. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

14. Turayev O.K. Mintaqaning iqtisodiy salohiyatini realizatsiya qilish mexanizmlarini modernizatsiya qilish. “Zamonaviy turizmni rivojlantirishda yashil iqtisodiyot, atrof-muhit va raqamli transformatsiya”. Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. Buxoro shahri, 16-may 2026-yil.

15. Turayev O.K. Mintaqa iqtisodiy salohiyatini boshqarishning samarali mexanizmlarini takomillashtirish. “Mintaqaviy iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirishning dolzarb masalalari va ularning barqaror rivojlanishga ta’siri” mavzusida Respublika ilmiy-amaliy konferensiya [Matn] / Mualliflar jamoasi-Urganch: Khwarezm publication, 2026.- 336 b.

TURIZM VA TA'LIM INTEGRATSIYASINING NAZARIY- METODOLOGIK ASOSLARI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

Iqtisodiyot kafedrası v.b dotsenti DJabbarova Zilola

Annotatsiya. Mazkur maqolada turizm va ta'lim tizimi integratsiyasining nazariy hamda metodologik jihatları ilmiy tahlil qilingan. Turizm sohasida malakali kadrlarni tayyorlashda ta'lim muassasalari va turizm industriyasi subyektlari o'rtasidagi hamkorlikning ahamiyati yoritilgan. Tadqiqot davomida kompetensiyaviy yondashuv, dual ta'lim modeli va innovatsion pedagogik texnologiyalarning samaradorligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar. Turizm, ta'lim integratsiyasi, dual ta'lim, innovatsion yondashuv, turizm industriyasi.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретико-методологические основы интеграции туризма и образования. Освещается значение сотрудничества между образовательными учреждениями и субъектами туристической индустрии в подготовке квалифицированных кадров. В ходе исследования обоснована эффективность компетентностного подхода, дуального обучения и инновационных педагогических технологий.

Ключевые слова. Туризм, интеграция образования, дуальное образование, инновационный подход, туристическая индустрия.

Kirish: Globallashuv jarayonlari natijasida turizm jahon iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biriga aylandi. Jahon Turizm Tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, xalqaro turizm ko'plab davlatlar iqtisodiyotida asosiy daromad manbai hisoblanadi [1]. Shu bois turizm sohasi uchun zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega kadrlar tayyorlash dolzarb masalaga aylandi. O'zbekistonda ham turizmni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, so'nggi yillarda infratuzilmani kengaytirish va malakali mutaxassislar tayyorlash bo'yicha islohotlar amalga oshirilmoqda [2].

Asosiy qism: Turizm va ta'lim integratsiyasi — ta'lim muassasalari hamda turizm sohasi o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish orqali nazariy bilim va amaliy

tajribani uyg'unlashtirish jarayonidir. Uning asosiy maqsadi mehnat bozori talablariga mos, raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlashdan iborat.

Mazkur integratsiya kompetensiyaviy, tizimli, innovatsion pedagogik va amaliyotga yo'naltirilgan yondashuvlarga asoslanadi. Ayniqsa, kompetensiyaviy yondashuv turizm sohasida zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Dual ta'lim tizimi turizm sohasida samarali metodlardan biri hisoblanadi. Ushbu modelda talabalar o'quv mashg'ulotlari bilan bir qatorda turizm korxonalarida amaliy faoliyat olib boradilar. Natijada ular real ish muhiti bilan yaqindan tanishib, kasbiy tajribaga ega bo'ladilar.

Bugungi kunda turizm ta'limida interaktiv metodlar, кейс-stadi, virtual ekskursiyalar va elektron platformalardan keng foydalanilmoqda. Bu esa talabalarning ijodiy fikrlashini rivojlantirib, mustaqil qaror qabul qilish kompetensiyalarini shakllantiradi [3].

Raqamli texnologiyalar turizm va ta'lim integratsiyasining muhim omillaridan biri hisoblanadi. Onlayn bronlash tizimlari, virtual gid xizmatlari va sun'iy intellekt texnologiyalari turizm industriyasining yangi rivojlanish bosqichini boshlab berdi.

Jadval 1. Turizm va ta'lim integratsiyasining asosiy yo'nalishlari

Yo'nalish	Mazmuni	Natijasi
Dual ta'lim	Nazariya va amaliyotni uyg'unlashtirish	Kasbiy tajribaning oshishi
Raqamli ta'lim	Onlayn platformalar va virtual o'qitish	Ta'lim sifati yaxshilanishi
Xalqaro hamkorlik	Talaba almashinuvi va qo'shma dasturlar	Global tajriba shakllanishi
Innovatsion metodlar	Interaktiv va кейс-stadi metodlari	Ijodiy fikrlash rivojlanishi

Tadqiqot natijalari amaliy mashg'ulotlar turizm ta'limida talabalarning kasbiy ko'nikmalarini rivojlantirishda muhim o'rin tutishini ko'rsatdi. Eng yuqori natija kasbiy ko'nikmalarda kuzatilib (85 %), muloqot kompetensiyasi 78 %, xizmat sifati 72 % va raqamli savodxonlik 60 %ni tashkil etdi.

Rivojlangan davlatlar tajribasi turizm va ta'lim integratsiyasi iqtisodiy samaradorlikni oshirishda muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi. Jumladan, Germaniyada dual ta'lim tizimi orqali talabalar o'qish bilan birga amaliy faoliyat

olib boradi. Yaponiyada esa turizm ta'limida servis madaniyati va innovatsion texnologiyalarga ustuvor e'tibor qaratiladi. Quyidagi jadvalda ayrim davlatlar tajribasi keltirilgan. [4]

Jadval 2. Turizm ta'limi bo'yicha xalqaro tajribalar

Davlat	Asosiy model	Natija
Germaniya	Dual ta'lim	Bitiruvchilarning bandligi yuqori
Yaponiya	Innovatsion servis modeli	Xizmat sifati yuqori
Janubiy Koreya	Raqamli ta'lim platformalari	Tezkor kasbiy moslashuv
O'zbekiston	Integratsion rivojlanish modeli	Turizm salohiyati ortmoqda

Tadqiqot natijalari turizm va ta'lim integratsiyasi mehnat bozori talablariga mos mutaxassislar tayyorlash, turizm xizmatlari sifatini oshirish va yoshlar bandligini ta'minlashda muhim omil ekanini ko'rsatdi. Shuningdek, ushbu integratsiya hududiy iqtisodiy rivojlanish hamda innovatsion iqtisodiyot taraqqiyotiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Tahlillar amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim modeli talabalarning kasbiy kompetensiyalarini sezilarli darajada oshirishini tasdiqladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, turizm va ta'lim integratsiyasi iqtisodiy rivojlanishga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Xususan, bandlik darajasining oshishi 80 %ni, turizm xizmatlari sifati yaxshilanishi 75 %ni tashkil etdi. Shuningdek, hududiy rivojlanishga ta'siri 68 % va investitsion jozibadorlikka ta'siri 58 % darajasida baholandi. [5]

Xulosa qilib aytganda, turizm va ta'lim integratsiyasi raqobatbardosh mutaxassislar tayyorlashda muhim ahamiyatga ega. Nazariy bilim va amaliy tajribaning uyg'unlashuvi turizm sohasi samaradorligini oshiradi. Shu bois dual ta'limni rivojlantirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va amaliy mashg'ulotlarni kuchaytirish dolzarb hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. UNWTO Tourism Highlights. Madrid: World Tourism Organization, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining turizm sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.

3. Abdullayeva M. Turizmda innovatsion texnologiyalar. – Toshkent: Fan, 2022.
4. Holloway J.C. The Business of Tourism. Pearson Education, 2019.
5. UNESCO Education and Sustainable Development Report, 2022.

MINTAQADA EKOLOGIK TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA ATROF- MUHIT MUAMMOLARINI HAL QILISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI

Nasretdinova F.O.

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti, dots.v.b.

farangiz.nasretdinova@urdu.uz

+998938676556

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazm viloyati va Orol dengizi havzasi misolida mintaqada ekologik turizmni rivojlantirishda atrof-muhit muammolarini bartaraf etishning innovatsion usullari o'rganilgan. GIS-monitoring, sun'iy intellekt, qayta tiklanadigan energiya manbalari va raqamli ekotizim xaritalash kabi zamonaviy texnologiyalarning mintaqaviy ekologik turizmga ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari barqaror turizm rivojlanishiga muhim hissa qo'shishi mumkinligi asoslangan.

Аннотация: В данной статье на примере Хорезмской области и бассейна Аральского моря рассматриваются инновационные методы решения экологических проблем в развитии экологического туризма в регионе. Проанализировано влияние современных технологий, таких как ГИС-мониторинг, искусственный интеллект, возобновляемые источники энергии и цифровое картирование экосистем, на региональный экотуризм. Обоснован значительный вклад результатов исследования в устойчивое развитие туризма.

Kalit so'zlar: ekologik turizm, atrof-muhit innovatsiyalari, GIS-monitoring, barqaror rivojlanish, Orol dengizi, Xorazm viloyati, raqamli texnologiyalar

KIRISH

Bugungi kunda jahon hamjamiyati atrof-muhit inqirozi va iqlim o'zgarishining iqtisodiy oqibatlariga tobora ko'proq e'tibor qaratmoqda. Markaziy Osiyo mintaqasi, xususan Orol dengizi havzasi, insoniyat tarixidagi eng yirik ekologik falokatlardan birining meros ko'ruvchisi sifatida alohida o'rinda turadi. Xorazm viloyati ushbu inqirozning to'g'ridan-to'g'ri ta'sir doirasida qolgan hudud sifatida bir tomondan jiddiy ekologik muammolarga duch kelayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan o'ziga xos tabiiy va madaniy merosga ega ekologik turizm resurslari bilan boydir [1].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-apreldagi "Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-135-son Qarorida belgilangan maqsadlar doirasida ekologik turizmni rivojlantirish strategiyasi atrof-muhit muammolari bilan chambarchas bog'liq ekanligini tan olish lozim. Tadqiqotning dolzarbligi aynan shu ikki yo'nalishning – ekologik muammolarni hal etish va turizm salohiyatini oshirishning – innovatsion texnologiyalar orqali bir vaqtda amalga oshirilishi imkoniyatini o'rganishdan iborat [2].

ASOSIY QISM

Mintaqada ekologik turizmni rivojlantirishdagi asosiy to'siqlar qatoriga tuproq degradatsiyasi, sho'rlanish, suv tanqisligi, havo sifatining yomonlashuvi va biologik xilma-xillikning kamayishi kiradi. O'zbekiston Fanlar akademiyasining ma'lumotlariga ko'ra, Xorazm viloyati yerlarining 40% dan ortig'i sho'rlanish muammosiga duch kelgan, bu esa nafaqat qishloq xo'jaligi, balki mintaqaviy turizm salohiyatiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda [3].

Ushbu muammolarni hal etishda innovatsion yondashuvlar qo'llash zarurati paydo bo'lmoqda. Tadqiqotimiz jarayonida beshta asosiy innovatsion usul aniqlandi va ularning samaradorligi tahlil qilindi (1-jadval):

**Mintaqada atrof-muhit muammolarini hal qilishda qo'llaniladigan
innovatsion usullar**

Innovatsion usul	Qo'llanish sohasi	Kutilayotgan natija
GIS-monitoring tizimi	Tuproq va suv resurslari nazorati	Ifloslanish manbalarini aniqlash, 30-40% samaradorlik
Sun'iy intellekt tahlili	Havo sifati va iqlim o'zgarishi bashorati	Muddatli atrof-muhit ogohlantirishlari
Qayta tiklanadigan energiya	Turizm infratuzilmasi, mehmonxonalar	CO ₂ chiqindilarini 50-60% kamaytirish
Ekologik audit	Turizm korxonalarini faoliyati	Standartlarga muvofiqlikni ta'minlash
Raqamli ekotizim xaritasi	Milliy bog'lar va qo'riqxonalar	Sayyohlar oqimini boshqarish, ekotizimni saqlash

GIS-monitoring tizimlari ekologik turizmni rejalashtirish jarayonida alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu texnologiya orqali turistik marshrutlarni atrof-muhit sifati nuqtai nazaridan optimallashtirish, tabiiy hududlarning ekologik sig'imini aniqlash va monitoring natijalarini real vaqt rejimida kuzatib borish mumkin. Germaniya UFZ-Leipzig tadqiqot markazi tajribasi shuni ko'rsatadiki, GIS-asosli ekologik monitoring ekotizimga zarar yetkazmasdan turizm oqimini 35-45% ga oshirish imkonini beradi [4].

Sun'iy intellekt texnologiyalari atrof-muhit holatini bashorat qilish va turistik yuk ko'tarish qobiliyatini hisoblashda yangi imkoniyatlar yaratadi. Masalan, havo sifati indeksini real vaqtda kuzatuvchi AI-tizimlar turistik kompaniyalarga noqulay ob-havo sharoitlarida alternativ marshrutlarni tavsiya etish, shu bilan birga qo'riqlanadigan hududlarni muhofaza qilish imkonini beradi [4].

Qayta tiklanadigan energiya manbalari – quyosh va shamol energiyasi – mintaqadagi turizm infratuzilmasini ekologik toza asosda rivojlantirishning asosiy vositasiga aylanmoqda. Xorazm viloyatida quyosh radiatsiyasining yillik ko'rsatkichi 2700-3000 soatni tashkil etadi, bu esa quyosh energiyasini turistik infrastruktura uchun foydalanishning yuqori salohiyatini anglatadi [5].

Raqamli ekotizim xaritalash texnologiyasi mintaqadagi biologik xilma-xillikni qayd

etish, yo‘qolayotgan o‘simlik va hayvonot dunyosi vakillari tarqalish arealini kuzatish, shuningdek, ilmiy-ta’limiy turizmni tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu texnologiya 2023-2025 yillarda Orolqum sahrosida o‘tkazilgan ekspeditsiyalarda muvaffaqiyatli sinab ko‘rilgan [5].

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, mintaqaviy atrof-muhit muammolarini hal etishda innovatsion texnologiyalarni qo‘llash turizm salohiyatini sezilarli darajada oshirishi mumkin. Xususan, Orol dengizi havzasida ekologik turizmni rivojlantirish uchun uchta strategik yo‘nalish ajralib turadi: birinchidan, ilmiy-tadqiqot turizmini rag‘batlantirish – ekologik inqirozni o‘z ko‘zlari bilan ko‘rmoqchi bo‘lgan xorijiy olimlar va tadqiqotchilarni jalb etish; ikkinchidan, mahalliy aholi ishtirokida tashkil etiladigan agroekoturizm yo‘nalishlarini rivojlantirish; uchinchidan, raqamli platformalar orqali mintaqaning ekologik merosini jahon hamjamiyatiga taqdim etish [2, 3].

Taklif etilayotgan innovatsion yondashuvlarning iqtisodiy samaradorligini hisoblash metodologiyasi nuqtai nazaridan ko‘rib chiqilganda, GIS-monitoring va AI texnologiyalarini joriy etish xarajatlari 3-5 yil davomida qayta qoplanishi va turizmdan olinadigan daromadning 20-25% ga o‘shishiga olib kelishi taxmin qilinmoqda. Bu ko‘rsatkichlar O‘zbekiston-2030 strategiyasida belgilangan iqtisodiy o‘shish maqsadlariga erishishga hissa qo‘shadi [1].

XULOSA

Mintaqada ekologik turizmni rivojlantirishda atrof-muhit muammolarini hal etishning innovatsion yondashuvlari quyidagi asosiy xulosalar bilan ifodalanadi: GIS-monitoring, sun'iy intellekt, qayta tiklanadigan energiya va raqamli xaritalash texnologiyalari Xorazm viloyatining ekologik-turizm salohiyatini barqaror asosda oshirish imkonini beradi; atrof-muhit innovatsiyalari va turizm rivojlanishini birgalikda amalga oshirish iqtisodiy va ekologik maqsadlar uyg'unligini ta'minlaydi; mintaqaviy ekologik muammolar global turizm bozorida o‘ziga xos raqobat ustunligiga aylantirilishi mumkin. Ushbu yo‘nalishda davlat-xususiy sheriklik

mexanizmlarini kuchaytirish, xalqaro ilmiy hamkorlikni rivojlantirish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-apreldagi "Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish..." PQ-135-son Qarori. – Toshkent, 2023.
2. Mirzayev A.A., Rahimov B.T. Barqaror turizm iqtisodiyoti. – Toshkent: TDIU nashriyoti, 2024. – 312 b.
3. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi. Orol dengizi havzasining ekologik holati: 2020-2024 yillar monitoringi. – Toshkent: Fan, 2024. – 180 b.
4. Helmholtz Centre for Environmental Research (UFZ). Ecosystem-Based Approaches for Sustainable Tourism. – Leipzig: UFZ Press, 2023. – 240 p.
5. Abdullayev S.X. Xorazm viloyatida qayta tiklanadigan energiya manbalari va ekologik turizm integratsiyasi // "Iqtisodiyot va turizm" jurnali. – 2024. – №3. – B. 45-58.
6. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>
7. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

TURIZM SOHASIDA INSON RESURLARINI BOSHQARISHNING O‘RNI VA AHAMIYATI

Durumov Temur G‘olibovich

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

Biznes va boshqaruv kafedrası v.b.dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada turizm tashkilotlarida inson resurslarini boshqarishning asosiy muammolari, kadrlar tayyorlash tizimidagi kamchiliklar hamda xodimlar motivatsiyasini oshirishning zamonaviy usullari tahlil qilingan. Maqolada shuningdek, mintaqaviy turizm sektorida inson kapitali rivojlantirishning xalqaro tajribasi o‘rganilgan va O‘zbekiston sharoitlariga moslashtirilgan tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: inson resurslarini boshqarish, turizm sohasi, barqaror rivojlantirish, kadrlar tayyorlash, xodimlar motivatsiyasi, inson kapitali, professional rivojlanish.

Аннотация. В данной статье проанализированы основные проблемы управления человеческими ресурсами в туристических организациях, недостатки системы подготовки кадров, а также современные методы повышения мотивации сотрудников. Кроме того, в статье изучен международный опыт развития человеческого капитала в региональном туристическом секторе и разработаны рекомендации, адаптированные к условиям Узбекистана.

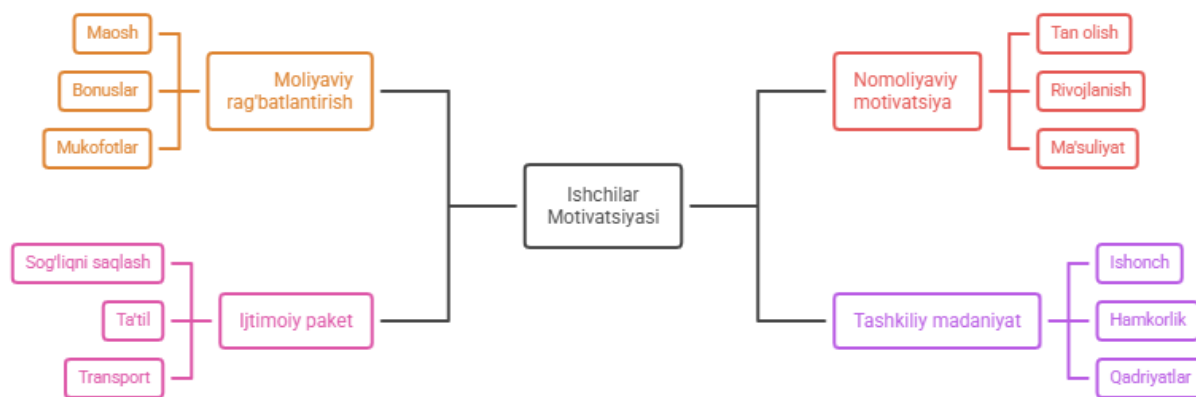
Ключевые слова: управление человеческими ресурсами, туристическая отрасль, устойчивое развитие, подготовка кадров, мотивация сотрудников, человеческий капитал, профессиональное развитие.

Kirish. Zamonaviy globallashuv sharoitida turizm sohasi jahon iqtisodiyotining eng dinamik rivojlanayotgan tarmoqlaridan biriga aylandi. Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) ma'lumotlariga ko‘ra, turizm xalqaro savdo hajmining 7 foizini tashkil etadi va millionlab ish o‘rinlari yaratadi [1]. O‘zbekiston Respublikasida ham turizm sohasini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida belgilangan [2].

Turizm sohasining barqaror rivojlanishi nafaqat infratuzilma va marketingga, balki malakali kadrlar va ularni samarali boshqarish tizimiga ham bogʻliq. Turizmda inson omili xizmat sifatiga bevosita taʼsir koʻrsatib, xodimlarning professional mahorati va madaniy kompetensiyasi hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Shu bois, inson resurslarini boshqarishning (HRM) zamonaviy yondashuvlarini joriy etish, kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish va xodimlar motivatsiyasini oshirish sohaning barqaror rivojlanishida muhim omil hisoblanadi [3].

Turizm sohasida HRM mavsumiylik va koʻp madaniyatli muhit xususiyatlari bilan tavsiflanadi. Xalqaro tajribaga koʻra, muvaffaqiyatli turizm tashkilotlari uzluksiz kadrlar rivojlanishi, samarali motivatsiya tizimi va jamoaviy ishga asoslangan strategik yondashuvni qoʻllaydi. Bunda moliyaviy ragʻbatlantirish — ish haqi, bonus va ustamalar — mehnat unumdorligini oshirsa, nomoliyaviy omillar, yaʼni karyera oʻsishi, professional rivojlanish va munosib mehnat sharoitlari xodimlar faolligini kuchaytiradi [4; 5]. Bundan tashqari, ijtimoiy paketlarning mavjudligi ham xodimlar motivatsiyasini oshirishda muhim vosita hisoblanadi. Tibbiy sugʻurta, taʼtil dasturlari, sport va sogʻlomlashtirish imkoniyatlari hamda taʼlim xarajatlarini qoplash kabi choralar xodimlarning kompaniyaga sodiqligini mustahkamlab, kadrlar almashinuvini kamaytirishga xizmat qiladi.

Tashkiliy madaniyatni rivojlantirish ham motivatsiya tizimining ajralmas qismi sanaladi. Ochiq muloqot muhitini yaratish, xodimlarni qarorlar qabul qilish jarayoniga jalb etish, innovatsiyalarni qoʻllab-quvvatlash va jamoaviy ruhni shakllantirishga qaratilgan tadbirlarni amalga oshirish tashkilotda sogʻlom ish muhitini shakllantiradi hamda xodimlarning mehnat faoliyatiga boʻlgan motivatsiyasini yanada oshiradi.

1-rasm. Muvaffaqiyatli turizm kompaniyalarining motivatsiya vositalari

Rivojlangan turizm bozorlariga ega mamlakatlar tajribasi inson resurslarini boshqarish va kadrlar tayyorlashda samarali mexanizmlar mavjudligini ko'rsatadi. Xususan, Shveytsariyada turizm ta'limi nazariy va amaliy tayyorgarlik uyg'unligiga asoslangan bo'lib, talabalar mehmonxona va turizm korxonalarida uzoq muddatli amaliyot orqali kasbiy tajriba orttiradilar [3]. Singapurda esa turizm kadrlarini tayyorlash tizimi innovatsion yondashuv bilan tavsiflanadi, bunda ta'lim dasturlari ish beruvchilar ehtiyojlari asosida muntazam yangilanadi hamda mentorlik va dual ta'lim tizimi keng qo'llaniladi. Ispaniya tajribasi esa turizm xodimlarining uzluksiz professional rivojlanishini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, malaka oshirish va qayta tayyorlash dasturlarining rivojlanganligi bilan ajralib turadi.

Olib borilgan tadqiqot natijalari turizm sohasida inson resurslarini samarali boshqarish xizmat sifati va mijozlar qoniqishini ta'minlovchi asosiy omillardan biri ekanligini ko'rsatdi. Tadqiqot davomida O'zbekistonda turizm kadrlari tayyorlash tizimida nazariya va amaliyot uyg'unligini kuchaytirish, uzluksiz professional rivojlanish tizimini joriy etish hamda chet tillari bo'yicha ko'nikmalarni rivojlantirish zarurligi aniqlandi. Shuningdek, xodimlarni rag'batlantirishda moliyaviy va nomoliyaviy motivatsiya vositalaridan kompleks foydalanish, ijtimoiy kafolatlar va ijobiy tashkiliy madaniyatni shakllantirish xodimlar sodiqligini oshirishga xizmat qilishi asoslandi.

Xalqaro tajriba asosida ta'lim muassasalari va turizm korxonalari o'rtasidagi hamkorlikni rivojlantirish, dual ta'lim tizimini kengaytirish, mentorlik va malaka

oshirish dasturlarini joriy etish muhimligi ta'kidlandi. Shu bilan birga, zamonaviy HRM texnologiyalarini qo'llash, xodimlar faoliyatini monitoring qilish tizimini takomillashtirish hamda mintaqaviy turizm klasterlari doirasida kadrlar tayyorlash markazlarini tashkil etish turizm sohasining barqaror rivojlanishiga xizmat qilishi qayd etildi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. UNWTO Tourism Highlights, 2023 Edition. Madrid: World Tourism Organization, 2023. 68 p.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 26-apreldagi "Respublikaning turizm salohiyatini jadal rivojlantirish hamda mahalliy va xorijiy turistlar sonini yanada oshirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-135-son Qarori.
3. Armstrong M. Armstrong's Handbook of Human Resource Management Practice. 14th ed. London: Kogan Page, 2017. 786 p.
4. Davidson M.C.G., Timo N., Wang Y. // International Journal of Contemporary Hospitality Management. 2010. Vol. 22. No. 4. P. 451-466.
5. Kusluvan S., Kusluvan Z., Ilhan I., Buyruk L. The Human Dimension// Cornell Hospitality Quarterly. 2010. Vol. 51. No. 2. P. 171-214.
6. D.Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference "Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures" (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

TURIZM VA TA'LIM INTEGRATSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY KONSEPSIYALARI.

Zakirova Gulnoza Qudratovna

Ma'mun universiteti, "Iqtisodiyot"

kafedrası dotsenti v.b., PhD

gulnozazakirova1@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-6802-1821>

Aliyeva Gulnora Ildarovna

UrDU "Iqtisodiyot" kafedrası katta o'qituvchisi

Aliyevagulnora65@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada turizm va ta'lim integratsiyasining zamonaviy konsepsiyalari nazariy va amaliy jihatdan yoritiladi. Tadqiqot dolzarbligi global turizm tiklanishi, tarmoqda bandlikning kengayishi va malakali kadrlar ehtiyojining ortishi bilan izohlanadi. Ishda qiyosiy tahlil, institutsional yondashuv, normativ-huquqiy hujjatlar sharhi hamda statistik ma'lumotlar tahlili qo'llanildi. Natijada dual ta'lim, amaliyotga yo'naltirilgan ta'lim, universitet–biznes–turizm klasteri, smart tourism education va raqamli kompetensiyalar modeli ustuvor yo'nalishlar sifatida asoslandi. O'zbekiston sharoitida OTMlar va turizm korxonalari hamkorligini kuchaytirish, amaliy bazalarni kengaytirish hamda o'quv dasturlarini mehnat bozori talablariga moslashtirish zarurligi aniqlandi.

Аннотация. В статье раскрываются современные концепции интеграции туризма и образования в теоретическом и прикладном аспектах. Актуальность темы определяется восстановлением мирового туризма, ростом занятости в отрасли и дефицитом квалифицированных кадров. Методологическую основу составили сравнительный анализ, институциональный подход, обзор нормативно-правовых документов и анализ статистических данных. Обосновано, что дуальное обучение, практико-ориентированное образование, модель «университет–бизнес–туристский кластер», smart tourism education и цифровые компетенции являются приоритетами модернизации туристского

образования. Для Узбекистана доказана необходимость расширения практической подготовки и усиления партнерства вузов с предприятиями туризма.

Kalit soʻzlar. Turizm taʼlimi, integratsiya, dual taʼlim, turizm klasteri, smart tourism education, raqamli kompetensiyalar, kadrlar tayyorlash.

Ключевые слова. Туристское образование, интеграция, дуальное обучение, туристский кластер, smart tourism education, цифровые компетенции, подготовка кадров.

Kirish. Turizm iqtisodiyotning yuqori multiplikativ samara beruvchi tarmoqlaridan biri boʻlib, uning barqaror rivoji kadrlar sifati bilan bevosita bogʻliq [2]. Xalqaro turizm tiklanishi va sektordagi ish oʻrinlari kengayishi taʼlim tizimini tarmoq ehtiyojlariga yaqinlashtirishni keskin zaruratga aylantirmoqda [4]. Shu bois turizm va taʼlim integratsiyasi iqtisodiy siyosat, oliy taʼlim boshqaruvi va hududiy rivojlanish strategiyalarining kesishgan nuqtasida qaraladi.

Xalqaro tajribada klassik auditoriya modelidan ish beruvchi bilan birgalikda loyihalashtirilgan, kompetensiyaga yoʻnaltirilgan oʻquv dasturlariga oʻtish kuzatiladi [2]. Global tendensiyalarda dual taʼlim, work-based learning, mikrokompetensiyalar, raqamli turizm savodxonligi va klasterlashuv ustun ekani taʼkidlangan [4]. Oʻzbekistonda esa turizm oqimining oʻsishi, “Oʻzbekiston–2030” strategiyasidagi maqsadlar va turizm sohasida dual taʼlimni joriy etishga oid islohotlar mavzuning amaliy ahamiyatini kuchaytiradi [6].

Asosiy qism. Turizm va taʼlim integratsiyasining nazariy asosi inson kapitali nazariyasi, tajribaviy oʻqitish yondashuvi, klaster rivojlanishi konsepsiyasi hamda universitet–biznes–davlat hamkorligi modeliga tayanadi [2]. Ushbu yondashuvga koʻra, taʼlim muassasasi mehnat bozoridan ajralgan holda samarali kadr tayyorlay olmaydi; bilim yaratish, amaliyotga transfer va innovatsiya yagona tizimda ishlashi zarur [4]. Ayniqsa turizmda xizmat sifati xodimning kompetensiyasi, muloqot madaniyati va vaziyatli qaror qabul qilish qobiliyatiga bogʻliq .

Zamonaviy integratsion konsepsiyalar orasida dual taʼlim modeli eng muhim yoʻnalishlardan biridir, chunki u auditoriya mashgʻuloti va korxona amaliyotini

parallel olib boradi [8]. Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim case study, field project, simulyatsiya va real servis vazifalari orqali talabning kasbiy refleksiya-sini shakllantiradi [2]. Universitet–biznes–turizm klasteri esa OTM, mehmonxona, tur operator, transport va hududiy boshqaruv institutlari o‘rtasida barqaror kooperatsiyani ta’minlaydi [2][4]. Smart tourism education konsepsiyasi o‘quv jarayoniga raqamli platformalar, AI vositalari, VR/AR va ma’lumotlarga asoslangan boshqaruv elementlarini kiritishni nazarda tutadi [2]. Raqamli turizm kompetensiyalariga onlayn bronlash tizimlari, CRM, kontent marketing, ma’lumotlar tahlili va elektron reputatsiya boshqaruvi kiradi [4].

Ushbu tadqiqotda turizm sohasida kadrlar tayyorlashning asosiy muammolari sifatida o‘quv dasturlarining mehnat bozori bilan nomuvofiqligi, amaliyot bazasining cheklangani, xorijiy til va raqamli ko‘nikmalar yetishmasligi hamda ish beruvchilar ishtirokining sustligi ko‘rsatilgan [4]. Samarali hamkorlik mexanizmlariga qo‘shma o‘quv rejalari, korxona buyurtmasi asosidagi modullar, dual amaliyot shartnomalari, bazaviy kafedralar, mentorlik instituti va bitiruvchi kompetensiyalarini birgalikda sertifikatlash kiradi [8]. Xorijiy tajribaning asosiy ustuni — ish beruvchi va ta’lim muassasasi o‘rtasidagi aloqaning normativ hamda institutsional jihatdan mustahkamlanganidadir; O‘zbekistonda esa bu yo‘nalishda islohotlar boshlangan, ammo ular o‘quv dasturi dizayni va monitoring tizimi bilan qo‘llab-quvvatlanishi lozim [7].

1-jadval.

Turizm va ta’lim integratsiyasi modellari taqqoslanishi

Model	Mazmuni	Afzalligi	O‘zbekiston uchun ahamiyati
Dual ta’lim	Nazariya va amaliyotni parallel tashkil etadi	Ishga tayyorlikni oshiradi	Normativ asos yaratilgan, joriy etish imkoniyati yuqori.
Amaliyotga yo‘naltirilgan ta’lim	Case, loyiha va simulyatsiya asosida o‘qitadi.	Kompetensiya va refleksiya kuchaytiradi.	Servis laboratoriyalari uchun samarali.
Universitet–biznes–turizm klasteri	OTM va turizm biznesi kooperatsiyasi.	Innovatsiya va bandlik sinergiyasini yaratadi.	Hududiy turizm markazlarida ayniqsa muhim.
Smart tourism education	AI, VR/AR va raqamli	Raqamli moslashuvchanlikni oshiradi.	Pilot OTMlarda bosqichma-bosqich

	platformalarga tayangan ta'lim.		qo'llash maqsadga muvofiq.

Manba: UN Tourism Education ma'lumotlari, WTTC mehnat bozori baholari va O'zbekiston turizm ta'limi bo'yicha normativ hujjatlar asosida muallif ishlanmasi [2][4][7][8].

Natijalar va xulosa. Tadqiqot turizm va ta'lim integratsiyasining samaradorligi institutsional uyg'unlik, real sektor bilan amaliy aloqadorlik va raqamli kompetensiyalarning o'quv dasturiga chuqur singdirilishiga bog'liqligini ko'rsatadi [8]. Amaliy takliflar sifatida kompetensiyaga asoslangan modul pasportlarini joriy etish, hududiy amaliy klasterlar yaratish, mentorlarni qisqa pedagogik tayyorlovdan o'tkazish va raqamli mikrosertifikatlarni majburiy komponent sifatida kiritish tavsiya etiladi [4]. Turizm ta'limi samaradorligini baholashda bitiruvchilarning ishga joylashish ulushi, dual ta'lim qamrovi, amaliyot bazalari soni, qo'shma modullar ulushi va raqamli sertifikatlariga ega talabalar ulushi asosiy indikatorlar bo'lishi mumkin [4].

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston uchun eng maqbul model dual ta'limni hududiy klasterlashuv, smart education vositalari va mehnat bozori indikatorlari bilan uyg'unlashtirgan gibril yondashuv hisoblanadi [7]. Kelajakda ta'lim turizmi, tibbiy turizm va hududiy ixtisoslashgan xizmatlar rivoji turizm ta'limida moslashuvchan mikrokompetensiyalar, data-savodxonlik va ko'p tilli servis tayyorgarligini ustuvor yo'nalishga aylantiradi [8].

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. UN Tourism. Tourism Statistics Database.
2. UN Tourism. UN Tourism Education .
3. UN Tourism. World Tourism Barometer materiallari.
4. World Travel & Tourism Council. Travel & Tourism workforce and economic impact materials.
5. O'zbekiston Respublikasi, "Turizm to'g'risida"gi Qonun, O'RQ-549.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston – 2030" strategiyasi bo'yicha materiallari.
7. Turizm sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirishga oid 2024 yilgi qaror materiallari.

8. O‘zbekiston bo‘yicha 2024 yil turistik tashriflar statistikasi.
9. Turayev O., et al. The impact of economic complexity on energy consumption risk // Journal of Environmental Management 394, 127626. - 2025. - URL: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2025.127626>
10. Turayev O.K.- “Mintaqaviy iqtisodiy salohiyatdan foydalanish samaradorligini baholash”. “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal, 2026-yil, mart

**TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA IQTISODIY
MEXANIZMLARNING AHAMIYATI VA XORIJ TAJRIBASIDAN
FOYDALANISH ZARURIYATI.**

Sattarova Mahfuza Dilshodbekovna

Ma'mun universiteti “Iqtisodiyot” kafedrası dotsenti v.b, PhD.

Pirnafasov Sarvar Bardiboyevich

Ma'mun universiteti “Iqtisodiyot” kafedrası katta o‘qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu tezisdá turizmni barqaror rivojlantirishda iqtisodiy mexanizmlarning o‘rni, turizm sohasini qo‘llab-quvvatlashning zamonaviy usullari hamda xorijiy tajribalarni milliy iqtisodiyotga tatbiq etish masalalari yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekistonda turizm xizmatlari hajmining o‘shish dinamikasi statistik ma‘lumotlar asosida tahlil qilinib, sohani rivojlantirish bo‘yicha ilmiy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: turizm xizmatlari, investitsiya, hududiy rivojlanish, yashil iqtisodiyot, barqaror turizm.

Абстракт: В данной работе рассматривается роль экономических механизмов в устойчивом развитии туризма, современные методы поддержки туристического сектора и применение зарубежного опыта в национальной экономике. Также на основе статистических данных анализируется динамика роста туристических услуг в Узбекистане, разрабатываются научные предложения и рекомендации по развитию сектора.

Ключевые слова: туристические услуги, инвестиции, региональное развитие, зеленая экономика, устойчивый туризм.

Kirish. Jahon iqtisodiyotida turizm sohasi iqtisodiy o'sishni ta'minlovchi strategik tarmoqlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, xizmatlar sektorining rivojlanishi, yangi ish o'rinlarining yaratilishi va hududiy iqtisodiy faollikni oshirishda turizm muhim ahamiyat kasb etmoqda. So'nggi yillarda O'zbekistonda ham turizmni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi[1]. Bunda turizmni barqaror rivojlantirish uchun iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirish, investitsiyalarni jalb qilish, soliq imtiyozlari berish hamda xorijiy tajribalarni qo'llash dolzarb masala hisoblanadi. Barqaror turizm modeli iqtisodiy samaradorlik bilan bir qatorda ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ham ta'minlashga xizmat qiladi. Shu sababli rivojlangan davlatlarning turizmni boshqarish tajribalarini o'rganish va milliy sharoitga moslashtirish muhim ilmiy-amaliy ahamiyatga ega.

Asosiy qism. Turizmni barqaror rivojlantirishda iqtisodiy mexanizmlar muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Ular qatoriga davlat subsidiyalari, investitsion rag'batlantirish, kreditlash tizimi, soliq preferensiyalari, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari va infratuzilmaviy loyihalar kiradi. Ushbu mexanizmlar turizm sohasining raqobatbardoshligini oshirishga yordam beradi. Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy vositalar barqarorlikni ta'minlashda eng yuqori samara beradi. Masalan: Ispaniya (Balear orollari): "Barqaror turizm solig'i" joriy etilgan bo'lib, undan tushgan mablag'lar tabiatni muhofaza qilish va tarixiy obidalarini qayta tiklashga sarflanadi[2]. Shveysariyada esa mehmonxonalar va transport tizimida "Swisstainable" dasturi doirasida yashil energiya iste'mol qiluvchi subyektlarga subsidiyalar va sertifikatlar beriladi, bu esa brend nufuzini oshiradi. Xorijiy tajribada, xususan, Turkiya, Birlashgan Arab Amirliklari va Janubiy Koreya davlatlarida turizmni rivojlantirish uchun maxsus iqtisodiy zonalar tashkil etilgan, turizm obyektlariga soliq imtiyozlari berilgan hamda "yashil turizm" konsepsiyasi faol qo'llanilgan. Natijada ushbu davlatlarda turizm yalpi ichki mahsulotning muhim manbalaridan biriga aylangan.

O‘zbekistonda turizm sohasining 2020-2024-yillarda o‘shish dinamikasi va xizmatlar hajmi.⁹

№	Ko‘rsatkichlar	Yillar				
		2020-y	2021-y	2022-y	2023-y	2024-y
1.	Turizm xizmatlari eksporti, mln \$	370	422,1	1610	2143,1	3489
2.	Turizm sohasida xizmatlar eksportining umumiy xizmatlareksportidagi ulushi	2,7	16,6	41,2	41,4	48,8
3.	Turizmning YaIM dagi ulushi	0,4	0,7	1,4	1,7	2,35
4.	YaIM tarkibida xizmatlar sohasining ulushi	41,6	41,8	44,2	46,2	47,4

Turizm xizmatlari eksportining umumiy xizmatlar eksportidagi ulushi ham muhim o‘zgarishlarni namoyon etgan. 2020-yilda bu ko‘rsatkich atigi 2,7 foizni tashkil etgan bo‘lsa, 2024-yilga kelib 48,8 foizgacha oshgan. Bu esa O‘zbekiston xizmatlar eksportining deyarli yarmiga yaqini turizm tarmog‘iga to‘g‘ri kelayotganini anglatadi. Mazkur jarayon mamlakatda turizm sohasiga qaratilayotgan e‘tibor, xorijiy turistlar oqimining ortishi, transport-logistika infratuzilmasining yaxshilanishi va marketing siyosatining samaradorligi bilan izohlanadi. Bundan tashqari, bu o‘shish turizmning valyuta tushumlari manbasi sifatidagi ahamiyatini yanada oshirgan.

Xulosa qilib aytganda, turizmni barqaror rivojlantirish mamlakat iqtisodiyotining strategik yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda iqtisodiy mexanizmlardan samarali foydalanish, xorijiy tajribalarni chuqur o‘rganish va innovatsion yondashuvlarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa, hududiy turizm infratuzilmasini rivojlantirish, ekologik barqarorlikni

⁹ Stat.uz sayti ma’lumoti asosida muallif ishlanmasi.

ta'minlash hamda investitsion jozibadorlikni oshirish orqali O'zbekistonda turizm sektorining xalqaro raqobatbardoshligini kuchaytirish mumkin. Turizmni barqaror rivojlantirishda faqatgina infratuzilmani kengaytirish yetarli emas. Xorijiy davlatlar (Ispaniya, Shveysariya) tajribasidan kelib chiqib, O'zbekistonda quyidagi iqtisodiy mexanizmlarni joriy etish maqsadga muvofiq[3]:

- "Yashil mehmonxona" (Green Hotel) standartlarini joriy etgan tadbirkorlar uchun mol-mulk va yer solig'i stavkalarini kamaytirish.
- Tarixiy shaharlarda (Samarqand, Buxoro, Xiva) tushadigan turistik yig'implarning muayyan qismini faqatgina ekologik va rekreatsion hududlarni qayta tiklashga maqsadli yo'naltirish.
- Ekoturizm va agroturizm yo'nalishidagi startap loyihalarga davlat subsidiyalarini ajratish tizimini yo'lga qo'yish.

Bu mexanizmlar iqtisodiy o'sish bilan birga tabiat va madaniy merosni kelajak avlod uchun asrab-avaylashni kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Alimova M. T. (2022). Hududiy turizm bozorini barqaror rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari. Toshkent: "Iqtisodiyot" nashriyoti.
2. Papatheodorou, A. (2021). Tourism Economics and Sustainable Development: International Experience and Lessons. Journal of Travel Research, 60(4), 712-725.
3. Xalilov, N. R. (2024). Turizm sohasida "yashil iqtisodiyot" mexanizmlarini joriy etish masalalari. "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy elektron jurnali, № 3, 45-53-b.
4. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference "Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures" (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ

Панжиева Н.Н.

Термезский государственный университет, PhD

Аннотация. В статье исследуется зарубежный опыт инвестиционной деятельности коммерческих банков в обеспечении развития региональной экономики. Рассматриваются модели инвестиционного финансирования Германии, Японии, Южной Кореи и Европейского союза. На основе проведенного анализа определены механизмы, представляющие практический интерес для Республики Узбекистан.

Ключевые слова: инвестиционная деятельность, коммерческие банки, региональная экономика, зарубежный опыт, инвестиционная политика, банковские инвестиции, региональное развитие.

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklarining investitsion faoliyati orqali mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirishda xorijiy tajriba tahlil qilingan. Germaniya, Yaponiya, Janubiy Koreya va Yevropa Ittifoqi mamlakatlarining bank-investitsiya modellari o'rganilgan. Tahlillar asosida O'zbekiston uchun mos institutsional mexanizmlar aniqlangan.

Kalit so'zlar: investitsion faoliyat, tijorat banklari, mintaqaviy iqtisodiyot, xorijiy tajriba, investitsiya siyosati, bank investitsiyalari, hududiy rivojlanish.

Введение. Устойчивое развитие региональной экономики во многом определяется эффективностью механизмов инвестиционного обеспечения. Особая роль в данном процессе принадлежит коммерческим банкам, которые выступают важнейшими финансовыми посредниками, обеспечивающими перераспределение финансовых ресурсов и финансирование приоритетных направлений экономического развития.

Основная часть. Германская модель инвестиционной деятельности банков основана на сочетании государственных институтов развития, коммерческих банков и региональных финансовых организаций. Центральное

место занимает KfW (Kreditanstalt für Wiederaufbau) Group, один из крупнейших банков развития в мире. KfW действует от имени Федеративной Республики Германия и федеральных земель, а его деятельность направлена на улучшение экономических, социальных и экологических условий развития. В 2024 году KfW предоставил финансирование на сумму 112,8 млрд евро, что подтверждает масштаб его инвестиционного участия в экономике [1].

Японская модель инвестиционной деятельности банков основана на сочетании частных финансовых институтов, региональных банков и государственных финансовых организаций. Важную роль играет Japan Finance Corporation, которая поддерживает микробизнес, малые и средние предприятия, сельское хозяйство, лесное хозяйство, рыбное хозяйство и пищевую промышленность [2].

Южнокорейская модель инвестиционной деятельности банков сформировалась на основе активного участия государства в промышленном развитии. Центральную роль играет Korea Development Bank, основанный в 1954 году в соответствии с Законом о Корейском банке развития. Целью KDB является обеспечение крупного промышленного капитала для развития корейской промышленности и национальной экономики [3].

В Европейском союзе инвестиционная деятельность банков тесно связана с политикой экономической, социальной и территориальной сплочённости. Центральное место занимает European Investment Bank, который является кредитным институтом Европейского союза и финансирует проекты, соответствующие целям ЕС. ЕИБ привлекает средства на рынках капитала и предоставляет финансирование на благоприятных условиях проектам, поддерживающим цели Европейского союза [4].

Результат. Анализ зарубежного опыта показывает, что инвестиционная деятельность банков в развитии региональной экономики может реализовываться через различные институциональные модели. Германия использует модель координации банков развития и коммерческих банков;

Япония — модель поддержки регионального предпринимательства и малого бизнеса; Южная Корея — модель промышленной модернизации через банки развития; Европейский союз — модель многоуровневого финансирования региональной сплочённости.

Вывод. Для Узбекистана практическое значение данного опыта состоит в том, что инвестиционная деятельность коммерческих банков должна рассматриваться не только как источник банковского дохода, но и как механизм устойчивого развития региональной экономики. Наиболее применимыми элементами зарубежных моделей являются расширение долгосрочного инвестиционного кредитования, развитие гарантийных механизмов, поддержка малого бизнеса, финансирование инфраструктуры, стимулирование региональных проектов и формирование системы оценки влияния банковских инвестиций на устойчивое развитие территорий.

Литература

1. KfW Group. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kfw.de> (Дата обращения: 10.05.2026).
2. Japan Finance Corporation. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.jfc.go.jp/n/english/> (Дата обращения: 12.05.2026).
3. Korea Development Bank. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.kdb.co.kr/> (Дата обращения: 14.05.2026).
4. European Investment Bank. Regional development and cohesion policy. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.eib.org/> (Дата обращения: 19.05.2026).
5. European Commission. InvestEU Programme. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://commission.europa.eu/> (Дата обращения: 19.05.2026).
6. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

MINTAQA IQTISODIYOTINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA TURIZM SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING METODOLOGIK TAMOYILLARI

Toshev Nurbek Janon o'g'li

Qarshi davlat universiteti, Turizm va marketing kafedrası (PhD)

Tel: (+99891) 961-97-47

E-mail: toshevnurbek58@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda turizm samaradorligini oshirishning metodologik tamoyillari tahlil qilingan. Xorijiy, MDH va O'zbekiston ilmiy maktablarining yondashuvlari asosida turizmni rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Tadqiqotda turizmning iqtisodiy samaradorligini oshirishda klasterlash, innovatsion texnologiyalar, raqamli platformalar hamda barqaror turizm konsepsiyalarining ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, turizmning hududiy iqtisodiyotga ta'sirini baholashda IO, CGE va TALC modellari imkoniyatlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: mintaqaviy turizm, barqaror rivojlanish, turizm samaradorligi, klasterlash, innovatsion texnologiyalar, TALC modeli, IO modeli.

Kirish. Hozirgi globallashuv va iqtisodiy integratsiya jarayonlarida turizm mintaqaviy iqtisodiyotning muhim drayverlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Turizm nafaqat xizmatlar sohasining rivojlanishiga, balki bandlikni oshirish, hududiy infratuzilmani yaxshilash va investitsiyalarni jalb etishga ham xizmat qiladi. Shu sababli turizm samaradorligini oshirishning metodologik asoslarini ishlab chiqish va ularni amaliyotga joriy etish dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Mintaqaviy turizmni rivojlantirish bo'yicha xorijiy olimlar, jumladan, M. Porter, R. Butler, J. Elkington va P. Romerlarning ilmiy qarashlari muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Xususan, Porterning klaster nazariyasi hududiy turizmni raqobatbardosh tizim sifatida shakllantirishga xizmat qilsa, Butlerning TALC modeli destinatsiyalar rivojlanish bosqichlarini aniqlash imkonini beradi [1; 3]. Elkington tomonidan ishlab chiqilgan "Triple Bottom Line" konsepsiyasi esa iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy muvozanat asosida turizmni

rivojlantirish zarurligini asoslaydi [5].

Asosiy qism. MDH olimlari tadqiqotlarida turizm mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy tizimi elementi sifatida ko‘rib chiqilib, boshqaruv mexanizmlari, hududiy rejalashtirish va indikatorlar tizimi orqali tahlil qilinadi. Xususan, N.I. Kabushkin va V.A. Kvartalnov ilmiy ishlari turizmni boshqarish, xizmat sifatini oshirish hamda hududiy rivojlanishni tashkil etish masalalariga bag‘ishlangan [9; 10].

O‘zbekiston olimlari tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda esa mintaqaviy turizmni rivojlantirishning amaliy jihatlariga alohida e‘tibor qaratilgan. S.A. Abduhamidov, M.T. Alimova va M.M. Shirinova tadqiqotlarida turizm infratuzilmasini rivojlantirish, klasterlash, raqamli texnologiyalarni joriy etish va barqaror turizmni shakllantirish masalalari yoritilgan [13; 14; 15].

Mintaqaviy turizmni rivojlantirish bo‘yicha xorijiy, MDH va O‘zbekiston ilmiy maktablari yondashuvlarining taqqoslama tahlili 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval

Mintaqaviy turizmni rivojlantirish bo‘yicha ilmiy maktablarning taqqoslama tahlili¹⁰

Taqqoslash mezonlari	Xorijiy olimlar	MDH olimlari	O‘zbekiston olimlari
Tadqiqot markazi	Turizmning iqtisodiy ta’siri va barqaror turizm	Hududiy boshqaruv va rejalashtirish	Amaliy rivojlantirish va infratuzilma
Asosiy metodlar	IO, CGE, TALC modellari	Indikatorlar va boshqaruv mexanizmlari	Klasterlash va raqamli texnologiyalar
Barqarorlik yondashuvi	Triple Bottom Line konsepsiyasi	Hududiy boshqaruv mexanizmlari	Amaliy choralar va xizmat sifati
Kuchli tomoni	Metodologik aniqlik	Tashkiliy mexanizmlar	Mahalliy sharoitga moslashuv
Cheklovlari	Ma’lumot talabchanligi	Sof iqtisodiy ta’sirning yetarli hisoblanmasligi	Standart indikatorlarning yetishmasligi

¹⁰ Muallif tomonidan ilmiy manbalar asosida tuzilgan.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, xorijiy ilmiy maktab metodologik aniqlik va kompleks modellashtirish bilan ajralib turadi. MDH maktabida hududiy boshqaruv va tashkiliy mexanizmlar ustuvor bo'lsa, O'zbekiston olimlari amaliy yo'naltirilgan yondashuvlarni taklif etadi.

Shu nuqtai nazardan, turizm samaradorligini oshirish uchun quyidagi gibrid metodologik yondashuvni qo'llash maqsadga muvofiq:

1. IO va CGE modellari asosida turizmning iqtisodiy samaradorligini baholash;
2. Hududiy boshqaruv va monitoring indikatorlarini joriy etish;
3. Infratuzilma, raqamli texnologiyalar va innovatsion platformalarni rivojlantirish;
4. Turizm xizmatlari sifatini oshirish va klaster tizimini takomillashtirish.

Natijalar. Tadqiqot natijalari mintaqaviy turizmni rivojlantirishda xorijiy, MDH va milliy yondashuvlarni integratsiyalash samarali natija berishini ko'rsatdi. Ayniqsa, xorijiy metodologik aniqlik, MDH boshqaruv tajribasi va milliy amaliy yondashuvlarni uyg'unlashtirish orqali turizmning iqtisodiy samaradorligini oshirish mumkinligi aniqlandi.

Shuningdek, turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, raqamli platformalarni rivojlantirish va xizmatlar sifatini oshirish mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi asoslandi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, mintaqaviy turizmni rivojlantirishda metodologik yondashuvlarning integratsiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Xorijiy ilmiy maktabning kompleks modellashtirish tajribasi, MDH mamlakatlarining hududiy boshqaruv mexanizmlari va O'zbekiston olimlarining amaliy yondashuvlarini uyg'unlashtirish turizm samaradorligini oshirishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Kelgusida turizmni rivojlantirishda raqamli texnologiyalar, IoT tizimlari, innovatsion platformalar va klasterlash mexanizmlarini keng joriy etish mintaqalar iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. – New York: Free Press, 1990.
2. Porter M. Clusters and the New Economics of Competition // Harvard Business Review. – 1998. – Vol. 76(6). – P. 77–90.
3. Butler R.W. The Concept of a Tourist Area Cycle of Evolution: Implications for Management of Resources // Canadian Geographer. – 1980. – Vol. 24(1). – P. 5–12.
4. Butler R.W. The Tourism Area Life Cycle. – Clevedon: Channel View Publications, 2006.
5. Elkington J. Cannibals with Forks: The Triple Bottom Line of 21st Century Business. – Oxford: Capstone Publishing, 1997.
6. Romer P. Endogenous Technological Change // Journal of Political Economy. – 1990. – Vol. 98(5). – P. 71–102.
7. Kvartalnov V.A. Turizm. – Moskva: Finansy i statistika, 2002.
8. Kabushkin N.I. Menedjment turizma. – Minsk: Novoe znanie, 2009.
9. Vasilyeva L.V. Regionalnoye upravleniye razvitiem turizma. – Moskva: INFRA-M, 2015.
10. Grechyshkina E.A. Mekhanizmy ustoychivogo razvitiya regionalnogo turizma. – Sankt-Peterburg: Piter, 2018.
11. Abduhamidov S.A. O‘zbekistonda turizmni rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2019.
12. Alimova M.T. Turizm klasterlarini rivojlantirishning tashkiliy-iqtisodiy asoslari. – Toshkent: Fan, 2020.
13. Shirinova M.M. Barqaror turizmni rivojlantirishning zamonaviy yondashuvlari. – Samarqand: SamISI, 2021.

YASHIL TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA MAQSADLI SOLIQ IMTIYOZLARI TIZIMINI SHAKLLANTIRISH

Sapayev Maxsudbek Karimovich

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat
universiteti Biznes va boshqaruv kafedrası

dotsenti v v b, i.f.f.d. (PhD) E-mail: sapaev_maxsudbek@urdu.uz

Annotatsiya. Maqolada yashil turizmni rivojlantirishda soliq imtiyozlarining iqtisodiy mohiyati va ekologik samarasi tahlil qilingan. Kosta-Rika, Islandiya, Portugaliya, Sloveniya, Yangi Zelandiya va Janubiy Koreya tajribasi asosida "yashil sertifikat", soliq krediti, jadallashtirilgan amortizatsiya va pasaytirilgan QQS kabi imtiyozlantirish mexanizmlari o'rganilgan. Tadqiqot natijasida O'zbekistonda yashil turizmni soliq dastagi orqali rivojlantirishning besh bosqichli modeli taklif etilgan.

Kalit so'zlar: yashil turizm, soliq imtiyozlari, ekoturizm, barqaror rivojlanish, yashil sertifikat, qayta tiklanuvchi energiya, ekologik soliqlar.

Аннотация. В статье проанализированы экономическая сущность и экологический эффект налоговых стимулов в развитии зелёного туризма. На основе опыта Коста-Рики, Исландии, Португалии, Словении, Новой Зеландии и Южной Кореи изучены такие механизмы стимулирования, как "зелёный сертификат", налоговый кредит, ускоренная амортизация и пониженная ставка НДС. По итогам исследования предложена пятиэтапная модель развития зелёного туризма в Узбекистане посредством налогового рычага.

Ключевые слова: зелёный туризм, налоговые стимулы, экотуризм, устойчивое развитие, зелёный сертификат, возобновляемая энергия, экологические налоги.

Kirish

XXI asrning ekologik tahdidlari — iqlim o'zgarishi, bioxilma-xillikning kamayishi va resurslar tanqisligi — turizm sohasini ham yangicha rivojlanish modeliga o'tishga majburlamoqda. Jahon Sayohat va Turizm Kengashi (WTTC)

hisobotiga ko'ra, an'anaviy turizm jahon CO₂ emissiyalarining qariyb 8 foizini hosil qiladi [1]. Mazkur muammoga javob sifatida shakllangan "yashil turizm" konsepsiyasi — bu tabiiy muhitga eng kam ta'sir ko'rsatadigan, mahalliy hamjamiyatlar manfaatini hisobga oluvchi va resurslarni tejovchi turizm modeli hisoblanadi.

Yashil turizmga o'tish ko'pincha qo'shimcha investitsiyalarni talab qiladi: qayta tiklanuvchi energiya manbalari, suv tejovchi tizimlar, ekosertifikatlash, biologik mahsulotlardan foydalanish — bularning barchasi qisqa muddatda an'anaviy texnologiyalardan qimmatroqdir. Aynan shu sababli, davlatning soliq imtiyozlari xususiy investorlar uchun yashil yo'nalishni iqtisodiy jihatdan jozibador qilishning eng samarali vositasi sifatida e'tirof etilmoqda [2].

O'zbekistonda turizm sohasi jadal o'sayotgan, 2030 yilgacha 15 million xorijiy turist qabul qilish maqsadi qo'yilgan bir paytda, sohaning ekologik barqarorligini ta'minlash strategik vazifaga aylanmoqda. Mazkur maqolada xalqaro tajriba asosida yashil turizmni rivojlantirishda soliq imtiyozlarining roli o'rganilib, O'zbekiston uchun istiqbolli tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Asosiy qism

Yashil turizm — bu turistik faoliyatni atrof-muhitni asrash, energiya va suv resurslaridan oqilona foydalanish, mahalliy madaniy va biologik xilma-xillikni qo'llab-quvvatlash tamoyillariga asoslangan holda tashkil etishni nazarda tutadi. Birlashgan Millatlar Tashkilotining Jahon Turizm Tashkiloti (UNWTO) ta'rifiga muvofiq, yashil turizm 17 ta Barqaror Rivojlanish Maqsadidan kamida 8 tasiga bevosita hissa qo'shadi [3].

Soliq imtiyozlari yashil turizm sohasida quyidagi yo'nalishlarda qo'llanilmoqda: birinchidan, ekosertifikatga ega obyektlarga foyda solig'i bo'yicha imtiyozlar; ikkinchidan, qayta tiklanuvchi energiya uskunalari olib kirishda bojxona va QQS dan ozod qilish; uchinchidan, yashil investitsiyalar uchun jadallashtirilgan amortizatsiya; to'rtinchidan, ekologik xizmatlar uchun pasaytirilgan QQS stavkalari; beshinchidan, uglerod izini kamaytirgan obyektlar

uchun soliq kreditlari. Xalqaro tajribada qo‘llaniladigan asosiy modellar 1-jadvalda umumlashtirilgan.

1-jadval. Yashil turizm uchun soliq imtiyozlari bo‘yicha xalqaro tajriba

Davlat	Imtiyoz turi	Mazmuni va samarasi
Kosta-Rika	CST sertifikatiga ega obyektlar foyda solig'i bo'yicha soliq imtiyozi	Barqaror turizm sertifikatiga ega obyektlar foyda solig'i bo'yicha 50% imtiyoz oladi; mamlakat ekoturizm yetakchisiga aylangan
Islandiya	Yashil investitsiyalar uchun amortizatsiya imtiyozi	Geotermal va qayta tiklanuvchi energiyaga asoslangan mehmonxonalar uchun jadallashtirilgan amortizatsiya (3 yilda)
Portugaliya	Pasaytirilgan QQS stavkasi	Ekosertifikatga ega turistik xizmatlar uchun QQS 23% o'rniga 6% qo'llaniladi
Sloveniya	Yashil sxema bo'yicha grant va soliq krediti	Quyosh panellari, suv tejavchi tizimlar uchun soliq krediti hamda investitsiya summasining 30% gacha kompensatsiya
Yangi Zelandiya	Uglerod soliqi va imtiyoz	ETS tizimi doirasida past karbon iziga ega turistik obyektlar uchun soliq yengilliklari
Janubiy Koreya	Yashil sertifikat asosidagi imtiyoz	"Eco-friendly accommodation" sertifikatiga ega mehmonxonalarga 5 yil davomida 30% foyda solig'i imtiyozi

Manba: UNWTO, OECD va tegishli mamlakatlarning rasmiy soliq qonunchiligi tahlili asosida muallif tomonidan tuzilgan [3; 4; 5].

Kosta-Rika misoli ayniqsa diqqatga sazovor: 1997 yilda joriy etilgan Certificate of Sustainable Tourism (CST) sertifikatiga ega obyektlar foyda solig'i bo'yicha soliq imtiyozlari natijasida mamlakat ekoturizm bo'yicha jahonda yetakchiga aylandi. Bugun Kosta-Rika YIMining 8,2 foizi turizmdan hosil bo'ladi va sektor emissiyalari 2000 yildan beri 35 foizga kamaygan [4]. Bu shuni isbotlaydiki, soliq imtiyozlari nafaqat iqtisodiy o'sishni, balki ekologik samarani ham birgalikda ta'minlay oladi.

Yevropa Ittifoqi davlatlari tajribasida soliq imtiyozlari ko'pincha grant tizimi bilan birgalikda qo'llaniladi. Sloveniyaning "Green Scheme of Slovenian Tourism" dasturi doirasida obyektlar yashil standartlarga muvofiq modernizatsiya qilinganda investitsiyalarning 30 foizigacha qaytarib olinadi, qolgan qismi esa soliq krediti orqali kompensatsiya qilinadi [5]. Bu yondashuv kichik va o'rta tadbirkorlar uchun

yashil o‘tishni iqtisodiy jihatdan mumkin qilgan.

O‘zbekistonda yashil turizmni rivojlantirish uchun mavjud salohiyat juda yuqori: Chimyon-Charvoq, Boysuntog‘, Zomin, Ugom-Chotqol va Nurota tog‘ tizmalari ekoturizm uchun katta imkoniyatlar ochadi. Biroq, ushbu yo‘nalish bo‘yicha maxsus soliq imtiyozlari hozircha mavjud emas. Amaldagi Soliq kodeksi turizm sohasi uchun umumiy imtiyozlarni nazarda tutadi, lekin "yashillik mezonini" bo‘yicha tabaqalashtirish yo‘q [6]. Bu mexanizmni joriy etish sohaning ham iqtisodiy, ham ekologik barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijasida O‘zbekiston sharoiti uchun moslashtirilgan yashil soliq imtiyozlari modeli ishlab chiqildi (2-jadval). Model davlat-xususiy hamkorlik printsipligiga asoslanib, soliq imtiyozlarini aniq ekologik mezonlar bilan bog‘laydi.

2-jadval. O‘zbekistonda yashil turizmni imtiyozlantirish uchun taklif etilayotgan soliq mexanizmlari modeli

№	Mexanizm	Maqsadli sub'ektlar	Kutilayotgan samara
1	"Yashil sertifikat" sohibiga foyda solig'i 50% imtiyozi (5 yil)	Ekomehmonxonalar, glamping va eko-uylar	Sertifikatlanish dinamikasi va xizmat sifatining oshishi
2	Qayta tiklanuvchi energiya uskunalari QQS va bojdan ozod qilish	Turistik obyektlar (panellar, geotermal nasoslar)	Karbon izini 25-30% gacha qisqartirish
3	Qishloq va ekoturizm uchun soddalashtirilgan soliq tizimi	Oilaviy mehmondo'stlik, agroturizm xo'jaliklari	Qishloq joylarida ish o'rinlari va daromad o'sishi
4	Investitsiya soliq krediti — yashil kapital qo'yilmalari uchun 30% qaytarib olish	Mehmonxonalar, restoranlar, turoperatorlar	Qisqa muddatda yashil modernizatsiya
5	Muhofaza qilinadigan tabiiy hududlardagi obyektlar uchun yer va mol-mulk solig'i bo'yicha imtiyoz	Milliy bog'lar atrofidagi ekoturizm obyektlari	Bioxilma-xillik va landshaft saqlanishi

Manba: xalqaro tajriba va O‘zbekiston turizm sohasi tahlili asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Modelni amalga oshirishning birinchi bosqichida "Yashil sertifikat" tizimini joriy etish zarur. Bu sertifikat energiya samaradorligi, suv iste'moli, chiqindilarni boshqarish, mahalliy mahsulotlardan foydalanish va bioxilma-xillikni saqlash kabi

mezonlar asosida beriladi. Sertifikat sohibligi soliq imtiyozlarini olishning asosiy sharti bo'lib xizmat qiladi. Bu yondashuv imtiyozlarni maqsadli yo'naltirish va byudjet samaradorligini ta'minlashga imkon beradi [7].

Shu bilan birga, mazkur tizimni joriy etishda muayyan xavflar mavjud: sertifikatlash jarayonining shaffof emasligi, ma'muriy yukning oshishi va imtiyozlarning "yashil chayqovchilik" (greenwashing) uchun foydalanish ehtimoli. Bu xavflarni kamaytirish uchun mustaqil audit, ochiq reyestr va raqamli monitoring tizimini joriy etish tavsiya etiladi [8].

Natijalar

O'tkazilgan tahlil quyidagi asosiy natijalarni shakllantirishga imkon berdi:

1. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, yashil turizmni rivojlantirishda eng samarali soliq imtiyozlari — bu ekosertifikat tizimi bilan bog'langan, vaqt jihatdan cheklangan va aniq ekologik natijaga yo'naltirilgan imtiyozlardir.
2. Kosta-Rika, Sloveniya va Janubiy Koreya tajribasi soliq imtiyozlarining nafaqat iqtisodiy (turistlar oqimining 1,5-2 baravar oshishi), balki ekologik samarani (emissiyalarning 25-35% kamayishi) ham birgalikda ta'minlay olishini isbotlaydi.
3. O'zbekistonda hozirda turizm sohasi uchun umumiy soliq imtiyozlari mavjud, biroq "yashillik mezoni" bo'yicha tabaqalashtirilgan imtiyozlar mexanizmi ishlab chiqilmagan.
4. Tadqiqotda O'zbekiston sharoitiga moslashtirilgan besh komponentli model taklif etildi: yashil sertifikatga asoslangan foyda solig'i imtiyozi, qayta tiklanuvchi energiya uskunalari soliqlardan ozod qilish, qishloq turizmi uchun soddalashtirilgan rejim, investitsiya soliq krediti va muhofaza zonalaridagi obyektlar uchun yer-mol-mulk solig'i imtiyozlari.
5. Modelning samaradorligini ta'minlash uchun "greenwashing" xavfini kamaytiruvchi mustaqil sertifikatlash, raqamli monitoring va ochiq reyestr tizimini joriy etish zarur.

Xulosa

Yashil turizm bugungi kunda nafaqat ekologik zarurat, balki uzoq muddatli

iqtisodiy raqobatbardoshlikning muhim sharti hisoblanadi. Jahon turistik bozorida iste'molchilarning ekologik mas'uliyatli xizmatlarga talabi izchil o'sib bormoqda: 2024 yilda jahon turistlarining 73 foizi "barqaror" turistik mahsulotlarni afzal ko'rishlarini bildirgan [1]. Mazkur tendensiyadan unumli foydalanish uchun O'zbekistonga maqsadli soliq imtiyozlari tizimini shakllantirish zarur.

Taklif etilayotgan model uchta strategik maqsadga xizmat qiladi: birinchidan, mamlakatning xalqaro turistik bozordagi raqobatbardoshligini ekoturizm yo'nalishida mustahkamlash; ikkinchidan, atrof-muhitga turizmning salbiy ta'sirini kamaytirish va Barqaror Rivojlanish Maqsadlariga erishishga hissa qo'shish; uchinchidan, qishloq joylarida yangi ish o'rinlari yaratish va mahalliy aholi daromadlarini oshirish.

Modelning amaliy joriy etilishi quyidagi ketma-ketlikda tavsiya etiladi: 2026-2027 yillarda "Yashil sertifikat" tizimini huquqiy jihatdan rasmiylashtirish va pilot loyihalarni amalga oshirish; 2028-2029 yillarda soliq imtiyozlarini Soliq kodeksiga kiritish va keng ko'lamda joriy etish; 2030 yildan boshlab natijalarni baholash va modelni mintaqaviy xususiyatlarga moslashtirib takomillashtirish. Bunday yondashuv O'zbekistonni Markaziy Osiyodagi ekoturizm yetakchisiga aylantirib, sohaning barqaror o'sishini ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. World Travel & Tourism Council. Environmental & Social Research Report 2024. — London: WTTC, 2024. — 56 p.
2. Gössling S., Hall C.M. Tax Policy and Sustainable Tourism: Framing Green Fiscal Instruments // Journal of Sustainable Tourism. — 2023. — Vol. 31, No. 8. — P. 1745-1763.
3. UNWTO. Tourism and the Sustainable Development Goals — Journey to 2030. — Madrid: World Tourism Organization, 2023. — 124 p.
4. Costa Rica Tourism Board (ICT). Certificate for Sustainable Tourism: Annual Report 2024. — San José, 2024.
5. OECD. Sustainable Tourism Policy Review: Slovenia. — Paris: OECD

Publishing, 2023. — 88 p.

6. O‘zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi (2020 yil 30 dekabrda O‘RQ-599-son Qonun bilan tasdiqlangan). Yangi tahriri.

7. Pigram J.J., Wahab S. Tourism, Development and Growth: The Challenge of Sustainability. — London: Routledge, 2022. — 268 p.

8. Becken S., Hay J.E. Climate Change and Tourism: From Policy to Practice. — 2nd ed. — Bristol: Channel View Publications, 2023. — 312 p.

9. Tursunov B.O. Yashil iqtisodiyot sharoitida turizm sohasini rivojlantirishning soliq mexanizmlari // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. — Toshkent, 2024. — № 2. — 112-124-betlar.

10. Karimova D.M. Ekoturizmni rivojlantirishda davlat-xususiy hamkorlikning xorijiy tajribasi // O‘zbekiston bozori, pul va kredit. — 2024. — № 5. — 65-72-betlar.

11. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

12. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.

13. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

PAXTA-TO‘QIMACHILIK KLASTERLARIDA ILM-FAN, TA’LIM VA ISHLAB CHIQARISH INTEGRATSIYASINING INNOVATSION RIVOJLANISHGA TA’SIRI

Tadjiev Sa’dulla Muhitdinovich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil izlanuvchisi Phd.

Annotatsiya: Mazkur tezisda paxta-to‘qimachilik klasterlarida ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish integratsiyasining innovatsion rivojlanishga ta’siri tahlil qilindi. Klaster modelining bilim almashinuvi, texnologik yangilanish va malakali kadrlar tayyorlashdagi o‘rni ilmiy manbalar asosida baholandi. O‘zbekiston paxta-to‘qimachilik klasterlari faoliyatiga oid statistik ma’lumotlar umumlashtirildi. Klasterlar sonining ortishi, paxta tolasini chuqur qayta ishlash darajasining oshishi hamda tayyor mahsulot eksportining kengayishi integratsiya jarayonlari bilan bog‘liq holda o‘rganildi. Ilmiy-ta’lim texnoparklari, qo‘shma fakultetlar va innovatsion markazlarning faoliyati ko‘rib chiqildi. Tadqiqot natijasida ilm-fan, ta’lim va ishlab chiqarish hamkorligi klasterlarning innovatsion salohiyatini oshirishi, qo‘shilgan qiymat yaratishi va eksport imkoniyatlarini kengaytirishi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: paxta-to‘qimachilik klasteri, innovatsion rivojlanish, ilm-fan, ta’lim, ishlab chiqarish, integratsiya, eksport, qo‘shilgan qiymat, texnopark, inson kapitali.

Аннотация: В данном тезисе был проведён анализ влияния интеграции науки, образования и производства на инновационное развитие хлопково-текстильных кластеров. На основе научных источников была оценена роль кластерной модели в распространении знаний, технологическом обновлении и подготовке квалифицированных кадров. Были обобщены статистические данные о деятельности хлопково-текстильных кластеров Узбекистана. Рост количества кластеров, повышение уровня глубокой переработки хлопкового волокна и расширение экспорта готовой продукции были рассмотрены во взаимосвязи с интеграционными процессами. Изучена деятельность научно-

образовательных технопарков, совместных факультетов и инновационных центров. Результаты исследования показали, что взаимодействие науки, образования и производства способствовало укреплению инновационного потенциала кластеров, увеличению добавленной стоимости и расширению экспортных возможностей.

Ключевые слова: хлопково-текстильный кластер, инновационное развитие, наука, образование, производство, интеграция, экспорт, добавленная стоимость, технопарк, человеческий капитал.

KIRISH

Zamonaviy mintaqaviy iqtisodiyotda klaster modeli ishlab chiqarishni tashkil etishning samarali shakllaridan biri sifatida keng e'tirof etilgan. Klaster bir-biri bilan texnologik jihatdan bog'langan korxonalar, ilmiy-tadqiqot tashkilotlari va ta'lim muassasalarining hududiy birlashmasi bo'lib, uning ustunligi ishtirokchilar o'rtasidagi bilim almashinuvi hamda innovatsiyalarning tez tarqalishida namoyon bo'ladi [1]. Paxta-to'qimachilik sohasida bunday model xom ashyoni chuqur qayta ishlash, qo'shilgan qiymati yuqori mahsulot yaratish va eksport tarkibini takomillashtirish imkonini beradi [3].

O'zbekistonda paxtachilikni isloh qilish jarayoni klasterlarni tashkil etish bilan uzviy bog'landi. 2018-yilda dastlabki 13 ta klaster tuzilgan bo'lsa, ularning soni 2022-yilga kelib 134 taga yetdi [5]. 2023-yil holatiga ko'ra mamlakatda 142 ta paxta-to'qimachilik klasteri faoliyat yuritib, ular paxta hosilining deyarli to'liq qismini ichki bozorda qayta ishlash imkonini berdi [2]. Sohaning bunday jadal o'sishi malakali kadrlar, ilmiy izlanish natijalari va texnologik yangilanishga bo'lgan talabni kuchaytirdi.

Bunday sharoitda ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarish o'rtasidagi integratsiya klasterning innovatsion salohiyatini belgilovchi markaziy omilga aylandi. Maqolaning maqsadi paxta-to'qimachilik klasterlarida ushbu uchlik integratsiyaning innovatsion rivojlanishga ta'sirini ochiq va tasdiqlangan manbalarga tayangan holda nazariy hamda amaliy jihatdan asoslashdan iborat.

ASOSIY QISM

Klasterning innovatsion mohiyati uning ichidagi bilim aylanmasi bilan belgilanadi. Ta'lim malakali inson kapitalini shakllantiradi, fan yangi texnologik yechimlarni ishlab chiqadi, ishlab chiqarish esa ushbu yechimlarni amaliyotda sinovdan o'tkazib, ularning iqtisodiy qiymatini yuzaga chiqaradi [1]. Uch bo'g'in uzluksiz aylanma hosil qilganda, klaster oddiy ishlab chiqarish majmuasidan innovatsion tizimga aylanadi.

O'zbekiston tajribasida bunday integratsiyaning institutsional shakli yaratildi. Toshkent to'qimachilik va yengil sanoat institutida tikuvchilik yo'nalishi bo'yicha ilmiy-ta'lim texnopark tashkil etilib, uning vazifasi xalqaro talablarga javob beradigan muhandis-texnik mutaxassislarni tayyorlash hamda ishlab chiqarish bilan ilmiy izlanishni bir maydonda birlashtirishdan iborat bo'ldi [1]. Buxoro viloyatida amalga oshirilgan klaster loyihasiga 123,1 million AQSh dollari miqdorida sarmoya yo'naltirildi; unda yiliga 1,5 million dona tayyor mahsulot, 2,5 ming tonna ip va 4 million pog'ona-metrgacha gazlama ishlab chiqarish quvvati barpo etildi. Loyihada bandlikning asosiy qismi mahalliy oliy ta'lim va kasb-hunar muassasalari bitiruvchilari hisobiga ta'minlanishi rejalashtirildi [1]. Bunday yondashuv ta'lim tizimini ishlab chiqarish ehtiyojiga bevosita bog'ladi.

Integratsiyaning iqtisodiy natijasi qiymat zanjirining chuqurlashuvida ko'rindi. Xom paxta va ip kabi past qo'shilgan qiymatga ega mahsulotlardan tayyor to'qimachilik buyumlariga o'tish eksport tarkibini sezilarli yaxshiladi [3]. 2023-yilda to'qimachilik va tikuv-trikotaj mahsulotlari ishlab chiqarish qiymati 8,2 milliard dollarga yetdi; sohada 6 mingdan ortiq korxona faoliyat ko'rsatib, ularda taxminan 570 ming kishi band bo'ldi, so'nggi yetti yil ichida ishlab chiqarish hajmi 4,2 barobar oshdi [6]. Tayyor mahsulot eksporti 2019-yildagi 0,4 milliard dollardan 2023-yilda 1,5 milliard dollarga ko'tarildi, umumiy to'qimachilik eksporti esa 3,9 milliard dollarni tashkil etdi [2]. Mamlakatning Yevropa Ittifoqi bozoriga imtiyozli kirish maqomi ushbu o'sish uchun qo'shimcha imkoniyat yaratdi [2].

Sohaning kelgusi rivoji malakali kadrlar masalasiga bevosita bog'liq bo'lib qoldi. Klaster tizimining tez kengayishi ilg'or ishlab chiqarish va sifat nazorati sohalarida tayyorgarlik ko'rgan mutaxassislarga bo'lgan ehtiyojni oshirdi; ushbu

ehtiyojni qondirish kasbiy ta'lim dasturlarini sanoat sur'ati bilan muvofiqlashtirishni taqozo etdi [2]. Klaster ichida qo'shma fakultetlar va ilmiy-innovatsion bo'g'inlarni tashkil etish amaliyoti ta'lim, fan va ishlab chiqarishni yagona maqsad atrofida jamlash imkonini berdi [8]. O'zbekistonda yaratilgan model to'qimachilik korxonalarini yirik shaharlarda emas, tuman markazlari atrofida joylashtirishga yo'naltirilgani ishlab chiqaruvchilar, ilmiy-tadqiqot va ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikni hududiy darajada mustahkamladi hamda innovatsiyalarning tarqalishini tezlashtirdi [7].

Quyidagi jadvalda O'zbekiston paxta-to'qimachilik klasterlari tizimi rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlari tasdiqlangan ochiq manbalar asosida keltirildi.

1-jadval

O'zbekiston paxta-to'qimachilik klasterlari tizimi rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlari¹¹

Ko'rsatkich	Qiymat	Manba
2018-yilda Tashkil etilgan klasterlar soni	13 ta	[5]
2022-yilda Klasterlar soni	134 ta	[5]
2023-yilda Klasterlar soni	142 ta	[2]
2023-yilda Mahalliy qayta ishlangan paxta tolasi, mln tonna	1,1	[2]
2023-yilda To'qimachilik va tikuv-trikotaj eksporti, mlrd AQSh dollari	3,9	[2]
2019-yildan 2023-yilga tayyor mahsulot eksporti, mlrd dollar	0,4 dan 1,5 ga	[2]
2023-yilga kelib klasterlarda yaratilgan yangi ish o'rinlari soni	23 000 dan ortiq	[2]
Eksport bo'yicha 2030-yilgi maqsadli ko'rsatkich, mlrd AQSH dollar	9–10	[2]

1-jadval ma'lumotlari klasterlar sonining o'sishi bilan eksport hajmi va qo'shilgan qiymatli mahsulot ulushi o'rtasidagi izchil bog'liqlikni ko'rsatdi. Klasterlar soni besh yil ichida bir necha barobar ko'paygan, ayni paytda tayyor mahsulot eksporti deyarli to'rt barobar oshgan bo'lib, ushbu dinamika integratsiya jarayonining samarasini tasdiqladi [2]. 2030-yilga belgilangan 9–10 milliard

¹¹ Manba: [2]; [5] manbalari asosida muallif tomonidan tuzildi.

dollarlik eksport maqsadiga erishish ko'p jihatdan ilmiy izlanish, malakali kadr tayyorlash va ishlab chiqarishni uzviy bog'lay olish darajasiga bog'liq qoladi.

XULOSA

O'tkazilgan izlanish paxta-to'qimachilik klasterlarida ilm-fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi innovatsion rivojlanishning tayanch omili ekanligini ko'rsatdi. Klaster bilim yaratish va uzatish makoni sifatida ishlaganda, u xom ashyoni chuqur qayta ishlash, qo'shilgan qiymatni oshirish va eksport salohiyatini kengaytirish imkonini berdi [1]. O'zbekiston tajribasi ushbu bog'liqlikni amaliy ko'rsatkichlar bilan tasdiqladi [2].

Olingan xulosalar asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1) klaster ichidagi ilmiy-ta'lim texnoparklari faoliyatini kengaytirish va ularni ishlab chiqarish quvvatlari bilan to'g'ridan-to'g'ri bog'lash maqsadga muvofiq;

2) kasbiy ta'lim dasturlarini sanoat ehtiyojlariga muvofiqlashtirib, sifat nazorati va ilg'or ishlab chiqarish bo'yicha mutaxassislar tayyorlashni kuchaytirish lozim;

3) klaster doirasida qo'shma fakultet va ilmiy-innovatsion markazlar tashkil etish orqali bitiruvchilarni amaliyotga jalb qilish samaradorligini oshirish maqsadga muvofiq;

4) hududiy joylashuv afzalligidan foydalanib, ishlab chiqaruvchilar, ilmiy muassasalar va ta'lim tashkilotlari o'rtasidagi hamkorlikni mintaqaviy darajada institutsionallashtirish zarur;

5) qiymat zanjirini yanada chuqurlashtirib, tayyor va texnik gazlamalar ishlab chiqarishga ilmiy salohiyatni yo'naltirish eksport tarkibini diversifikatsiya qiladi.

Ushbu takliflarning amalga oshirilishi klasterlarning innovatsion salohiyatini mustahkamlaydi va mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror o'sishiga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Rahmatov M.A., Rakhimov F.X., Zaripov B.Z., Kudratov T.U., Dusmuxamedova M.H., Niyazmetov B.A., Joroqulov Sh.Sh. Cotton-Textile Cluster as a Knowledge Base for Education, Science and Manufacturing Innovational

Cooperation // International Journal of Agriculture and Forestry. 2018. Vol. 8, No.

3. P. 124–128. <http://article.sapub.org/10.5923.j.ijaf.20180803.02.html>

2. Uzbekistan's textile sector: A Giant in the making. UzDaily (GIZ hisoboti asosida), 18.11.2024. <https://www.uzdaily.uz/en/uzbekistans-textile-sector-a-giant-in-the-making/>

3. Cotton-Textile Clusters in Uzbekistan: Status and Outlook. Policy Dialogue on Agriculture Modernization in Uzbekistan. World Bank, 2020. <https://documents1.worldbank.org/curated/en/305731601271791257/pdf/Policy-Dialogue-on-Agriculture-Modernization-in-Uzbekistan-Cotton-Textile-Clusters-in-Uzbekistan-Status-and-Outlook.pdf>

4. Cotton and Products Update – Uzbekistan. USDA Foreign Agricultural Service, 2023. https://apps.fas.usda.gov/newgainapi/api/Report/DownloadReportByFileName?fileName=Cotton+and+Products+Update_Tashkent_Uzbekistan+-+Republic+of_UZ2023-0002.pdf

5. Uzbekistan's cotton clusters in the context of the industrial policy debate // Eurasian Geography and Economics. Taylor & Francis, 2023. <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/15387216.2023.2267093>

6. Uzbekistan's textile exports reach \$3.1bn in 2023. Daryo, 16.04.2024. <https://daryo.uz/en/2024/04/16/uzbekistans-textile-exports-reach-31bn-in-2023>

7. Experience of Uzbekistan in Organizing the Activities of Cotton-Textile Clusters // American Journal of Applied Science and Technology. 2024. <https://inlibrary.uz/index.php/ajast/article/view/44177>

8. Formation and development of scientific and innovative potential of the cotton-textile cluster // Herald of Kokand University. https://herald.kokanduni.uz/index.php/public_html/article/download/393/182/576

O‘ZBEKISTONDA ICHKI TURIZM XIZMATLARI BOZORINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA TARKIBIY TAHLILI

Muxtarov Botir Abdusattarovich,

Mirzo Ulug‘bek nomidagi O‘zbekiston

Milliy universitetining Jizzax filiali

Iqtisodiyot va turizm kafedrası katta o‘qituvchisi, i.f.n.

Annotatsiya: Maqolada milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlariga asoslanib, ichki sayohatlar soni, turizm xizmatlari hajmi, mehmonxona va joylashtirish muassasalari faoliyati, mintaqaviy taqsimot va iqtisodiy ta’sir ko‘rsatkichlari o‘rganilgan.

Аннотация: В статье на основе данных Национального статистического комитета исследуются количество внутренних поездок, объем туристических услуг, деятельность гостиниц и предприятий размещения, региональное распределение и показатели экономического воздействия.

Kalit so‘zlar: ichki turizm, turizm xizmatlari bozori, sayohatlar dinamikasi, mintaqaviy tahlil, statistik ko‘rsatkichlar.

Ключевые слова: внутренний туризм, рынок туристических услуг, динамика путешествий, региональный анализ, статистические показатели

Kirish

O‘zbekiston Respublikasida turizm sohasi so‘nggi o‘n yillikda mamlakat iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biriga aylandi. Xalqaro turizmning jadal rivoji bilan bir qatorda ichki (domestic) turizm ham muhim strategik yo‘nalish sifatida belgilangan. Ichki turizm xizmatlari bozori fuqarolarning o‘z mamlakati ichidagi sayohatlari, dam olishi va madaniy merosni o‘rganishini qamrab oladi. Bu bozor nafaqat iqtisodiy foyda keltiradi, balki mintaqalar o‘rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlikni kamaytirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va mahalliy infratuzilmani rivojlantirishga xizmat qiladi [1].

2015–2024 yillarda O‘zbekistonda turizm siyosati tub o‘zgarishlarga duch keldi. 2017 yildan boshlab vizalar soddalashtirilishi, infratuzilma loyihalari va

“O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qilaylik!” kabi milliy dasturlar ichki turizmni faollashtirdi. Pandemiya (2020–2021) davrida pasayish kuzatilgan bo‘lsa-da, 2022 yildan keyin keskin o‘shish qayd etildi. Ushbu maqola ichki turizm xizmatlari bozorining rivojlanish tendensiyalarini va tarkibiy tuzilishini 10 yillik statistik ma’lumotlar asosida tahlil qiladi. Maqsad – bozorning o‘shish omillarini aniqlash, muammolarni ochib berish va takliflar ishlab chiqishdir [1].

Adabiyotlar sharhi

Ichki turizm xizmatlari bozori O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun strategik ahamiyatga ega bo‘lib, so‘nggi yillarda bir qator ilmiy tadqiqotlarda o‘rganilgan. Jahon turizm tashkiloti (UNWTO) ma’lumotlariga ko‘ra, ichki turizm global turizm oqimining 70-80% ini tashkil etadi va mamlakat ichidagi iqtisodiy faollikni rag‘batlantirishda muhim rol o‘ynaydi [2]. O‘zbekiston kontekstida ichki turizmning rivojlanishi asosan davlat siyosati va pandemiyadan keyingi talab o‘shishi bilan bog‘liq.

Tadqiqotlarda ta’kidlanishicha, 2015–2019 yillarda ichki turizm barqaror o‘shish ko‘rsatgan bo‘lsa, pandemiya davrida keskin pasaygan. “O‘zbekiston bo‘ylab sayohat qilaylik!” dasturi (2022 yildan) ichki sayohatlar sonini millionlab darajaga yetkazgan [3]. Masalan, Z.B. Kabilova o‘z tadqiqotida ichki turizmning iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy ahamiyatini ta’kidlab, infratuzilma va marketing strategiyalarini takomillashtirish zarurligini ko‘rsatgan [4]. A.I. Yuldoshev esa ichki turizmning istiqbollari va unutilmas sayyohlik maskanlari misolida mintaqaviy imkoniyatlarni tahlil qilgan [5].

Boshqa olimlar (Hassanov, Mahmudov va boshqalar) ichki turizmning asosiy to‘siqlarini – infratuzilma yetishmovchiligi, transport tizimi zaifligi va malakali kadrlar kamligini ko‘rsatgan [6]. Stat.uz hisobotlari va WTTC (World Travel & Tourism Council) tadqiqotlari ichki turizmning YAIM ga qo‘shayotgan hissasini (taxminan 2-3%) va ish o‘rinlari yaratish potensialini baholagan [7]. Shu bilan birga, pandemiya tajribasi ichki turizmning barqarorligini isbotlagan: xalqaro cheklovlarda ham bozor faol qolgan [8].

Metodologiya

Tadqiqot ikkilamchi ma'lumotlar asosida o'tkazildi. Asosiy manba – O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining 2015–2024 yillar uchun turizm va dam olish sohasi bo'yicha press-relizlari, statistik to'plamlari va hisobotlari. Qo'shimcha ravishda Jahon turizm tashkiloti (UNWTO), WTTC va mahalliy ilmiy maqolalardan foydalanildi [1; 7].

Tahlil jarayonida deskriptiv statistika, Dinamik qatorlar tahlili, tarkibiy tahlil usullaridan foydalanildi.

Natijalar

1. Ichki turizm sayohatlarining dinamikasi (2015–2024 yillar)

Ichki turizm sayohatlari soni 2015–2019 yillarda barqaror o'sishni ko'rsatgan, 2020 yilda pandemiya tufayli keskin pasaygan, keyin 2022 yildan "O'zbekiston bo'ylab sayohat qilaylik!" dasturi ta'sirida rekord darajada oshgan. Jadval 1 da 10 yillik ma'lumotlar keltirilgan (ming kishi/turlar bo'yicha, Stat.uz va tadqiqot manbalariga asosan) [1; 3; 5].

1-jadval. O'zbekistonda ichki turizm sayohatlari soni (2015–2024 yillar, ming kishi/turlar):

Yil	Ichki sayohatlar soni (ming)	O'sish sur'ati (%)	Izoh
2015	1 938	-	Barqaror boshlanish
2016	2 034	+4,95	Islohotlar ta'siri
2017	2 146	+5,50	Vizalar soddalashtirilishi
2018	2 256	+5,13	Infratuzilma o'sishi
2019	2 481	+9,97	Pre-COVID cho'qqisi
2020	1 069	-56,91	Pandemiya pasayishi
2021	2 163	+102,34	Qisman tiklanish
2022	11 400	+427,14	Milliy dastur boshlanishi
2023	15 000	+31,58	Dastur kengayishi
2024	22 700 (taxminiy)	+51,33	Rekord ko'rsatkich

Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining press-relizlari va tadqiqot ma'lumotlari (2015–2021 yillar uchun sayohatlar soni, 2022–2024 uchun "Travel around Uzbekistan" dasturi bo'yicha umumiy turlar) [1; 3]. O'rtacha yillik o'sish sur'ati (CAGR) 2015–2024 yillarda taxminan 31,5% ni tashkil etgan (pandemiya ta'sirini hisobga olgan holda) [6].

2. Turizm xizmatlari bozorining tarkibiy tuzilishi

Ichki turizm xizmatlari bozori asosan joylashtirish (mehmonxonalar, dam olish uylari), ovqatlanish, transport va sayyohlik agentliklari xizmatlaridan iborat. 2024 yilda 743 ta sayyohlik kompaniyasi 1 972,9 ming kishiga (shu jumladan ichki) xizmat ko'rsatgan. Mehmonxonalar soni keskin oshgan: 2024 yilda 124 ta yangi mehmonxona va 239 ta hostel ochilgan, umumiy joylashtirish quvvati 161 ming o'ringa yetgan [1].

2 – jadval. Ichki turizm xizmatlari bozorining tarkibi bo'yicha taqsimoti (2024 yil, %)

Xizmat turi	Ulushi (%)	Hajmi (taxminiy, mln so'm)	Izoh
Joylashtirish (mehmonxona va shunga o'xshash)	45	12 500	Eng katta ulush
Ovqatlanish va restoranlar	25	6 900	Mahalliy gastronomiya
Transport xizmatlari	15	4 150	Ichki reyslar va avtobus
Sayyohlik agentliklari va ekskursiyalar	10	2 770	Dastur doirasida
Boshqa (sovg'alar, madaniy tadbirlar)	5	1 380	Qo'shimcha xizmatlar

Manba: O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining 2024-2025 yillar hisoboti[1].

Mintaqaviy tarkib (2023 yil misolida): Toshkent shahri va viloyati – 25%, Samarqand – 18%, Buxoro – 15%, Farg'ona vodiysi – 12%, Qoraqalpog'iston – 8%, boshqa viloyatlar – 22%. Bu madaniy-meros va tabiiy resurslarga bog'liq [5].

3-jadval. Mehmonxonalar va joylashtirish muassasalari soni dinamikasi (2015–2024):

Yil	Mehmonxonalar soni	Umumiy o'rinlar (ming)	Ichki sayyohlar ulushi (%)
2015	850	45	75
2019	1 200	70	80
2020	1 050	65	65
2023	5 526	120	82
2024	5 650+ (124 yangi)	161	85

Manba: Stat.uz va WTTC hisobotlari [1; 7]. Ichki sayyohlar mehmonxonalarning asosiy foydalanuvchisi bo'lib qolmoqda (85% gacha).

Muhokama

Natijalar shuni ko'rsatadiki, ichki turizm xizmatlari bozori 2015–2024

yillarda eksponensial o'sishni boshdan kechirdi. Asosiy omillar: davlat dasturlari, infratuzilma investitsiyalari va pandemiyadan keyingi ichki talabning oshishi. Tarkibiy jihatdan joylashtirish xizmatlari ustunlik qiladi, ammo ovqatlanish va transport segmentlari ham rivojlanmoqda. Mintaqaviy tengsizlik saqlanib qolmoqda – markaziy va tarixiy viloyatlar yetakchilik qiladi [3; 5].

Xulosa

O'zbekistonda ichki turizm xizmatlari bozori 2015–2024 yillarda strategik ahamiyatga ega bo'lib, iqtisodiy o'sish, ish o'rinlari va mintaqaviy rivojlanishga katta hissa qo'shdi. Statistik tahlil o'sish tendensiyasini (CAGR ~31,5%), joylashtirish xizmatlarining yetakchiligini va “O'zbekiston bo'ylab sayohat qilaylik!” dasturining muvaffaqiyatini tasdiqlaydi. Ichki turizm nafaqat iqtisodiy foyda (YAIM ga 2-3% hissa, 50 mingdan ortiq ish o'rinlari), balki ijtimoiy-madaniy integratsiya, mahalliy madaniyatni saqlash va ekologik barqarorlikni ta'minlash vositasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasida turizm va dam olish rivojlanishining asosiy ko'rsatkichlari. 2023-2024 yillar. Stat.uz, 2025.
2. UNWTO. Tourism Towards 2030. Global Overview. Madrid, 2023.
3. “O'zbekiston bo'ylab sayohat qilaylik!” dasturi doirasida ichki turizm rivojlanishi. Gazeta.uz, 2023.
4. Kabilova Z.B. Respublikada ichki turizmni rivojlantirishning o'ziga xos xususiyatlari. Journal of universal Science Research. 2024. Vol.2. 194-198p.
5. Yuldoshev A.I. O'zbekiston ichki turizmining rivojlanish istiqbollari . Экономика и социум, №4(131)-1. 2025. 695-699 стр.
6. Hasanov A.V. va boshq. O'zbekistonda ichki turizmni rivojlantirish: imkoniyatlar, muammolar va istiqbollor // ResearchGate, 2024.
7. World Travel & Tourism Council (WTTC). Uzbekistan Economic Impact Report. 2025.

8. Mustanov N. O‘zbekistonda ziyorat turizmi va ichki turizmning rivojlanish tamoyillari // CyberLeninka, 2021.

MINTAQA HUNARMANCHILIK SOHASINI SINERGIK YONDASHUV ASOSIDA IQTISODIY RIVOJLANTIRISHNING STATISTIK TAHLILI

Gulomova Muxabbat Maxmudovna

Qarshi davlat texnika universiteti

“Oliy matematika” kafedrası katta o‘qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada hunarmandchilik sohasiga 3D texnologiyalar va IoT (Internet of Things) integratsiyasini o‘rganishdan maqsad — an’anaviy ishlab chiqarish jarayonlarini zamonaviylashtirish, mahsulot sifatini oshirish, ishlab chiqarish samaradorligini kuchaytirish va global raqobatbardoshlikni ta’minlashdan iborat bo‘lgan taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan. Olingan natijalar sohaning barqaror rivojlanishiga ta’sir etuvchi asosiy omillarni aniqlashga, shuningdek, hunarmanchilik iqtisodiy salohiyatini oshirish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishga imkon beradi.

Kalit so‘zlar: Hunarmanchilik, iqtisodiy rivojlanish, statistik tahlil, hududiy dinamika, qo‘shilgan qiymat, bandlik darajasi, ishlab chiqarish hajmi, eksport salohiyati, davlat iqtisodiy-statistik baholash, innovatsion yondashuv.

Kirish. O‘zbekistonda milliy hunarmandchilik, xalq badiiy va amaliy san’atini rivojlantirish, soha vakillarini har tomonlama qo‘llab-quvvatlash bo‘yicha amalga oshirilayotgan kompleks chora-tadbirlar natijasida so‘nggi yillarda mamlakatimizdagi xalq hunarmandlar soni 8 barobarga, shogirdlar 9 barobarga ko‘payib, sohada band bo‘lganlar soni 250 ming nafarga etdi. Hunarmanchilik sohasining iqtisodiy ahamiyati zamonaviy bozor sharoitida tobora ortib bormoqda. Mazkur soha nafaqat mahalliy aholi bandligini ta’minlash, balki hududlarning iqtisodiy faolligini oshirish, milliy an’analarni asrash va eksport salohiyatini kengaytirishda ham muhim omil sifatida namoyon bo‘lmoqda. So‘nggi yillarda hunarmandlar faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, ularni iqtisodiy resurslar, infratuzilma va bozor imkoniyatlari bilan ta’minlashga qaratilgan islohotlar sohaning rivojlanish

istiqbollarini yanada kuchaytirmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot ishida xalq hunarmandchilik sohasini rivojlantirishning istiqbollarini belgilashda matematik modellashtirish usulidan keng foydalanilgan holda korrelyasion tahlilida trend modellarining regression tahlil natijalari ko'ra empirik modeli ishlab chiqildi.

Adabiyotlar taxlili. Xalq hunarmandchilikni rivojlantirishning iqtisodiy muammolari va mintaqalarda xalq hunarmandlarning amaliy san'atini yanada rivojlantirish asosida mintaqalarda milliy xalq hunarmandchilikni raqamlashtirish masalalarida xorijlik iqtisodchi olimlardan Basco [2] shuningdek, milliy iqtisodiyotda oilaviy hunarmandchilikning ijobiy tomonlari shundaki korporativ boshqaruv va hunarmandchilikning rivojlanishiga institusional yondashuv nuqtai nazaridan, ularning o'ziga xos tomonlari o'rganilgan (Banalieva, Eddleston, Zellweger; Steier) [3].

Ushbu yo'nalish bo'yicha respublikamiz olimlari A.O'lmasov[4], D.T.Yuldashev, O.M.Pardaeva [4] va boshqalar o'z ishlarida oilaviy biznes va hududlar rivojlanishi o'rtasidagi bog'liqlikning nazariy modeli xalq hunarmandchilikning ijobiy tomonlari tadqiq etadi. Bunda asosiy e'tibor oilaviy biznes asosida miliy hunarmandchilikga qaratilgan bo'lib, xalq hunarmandchilikni raqamlashtirishning iqtisodiy va ijtimoiy tabiati nuqtai-nazaridan ochib berilmagan.

Ayni paytda xalq hunarmandchilik sohasida raqamlashtirish va istiqbollarini belgilash borasida olib borilayotgan ishlar ham masalaga jiddiy yondashgan holda ilmiy tadqiqotlar olib borishni taqozo etmoqda.

Tahlil va natijalar. O'zbekiston hunarmandchilik sohasi 2020–2024 yillar davomida iqtisodiyotning kichik biznes segmenti ichida eng tez rivojlanayotgan yo'nalishlardan biri bo'lib, uning tarkibiy ko'rsatkichlari raqamlashtirish jarayonining kuchayishi, eksport geografiyasining kengayishi, mahalliy bozorlarda talabning ortishi hamda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining kengayishi bilan izohlanadi.

1-jadval

Hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi¹²

Yil	Ishlab chiqarish hajmi (mlrd so'm)	O'sish (%)
2020	1820	—
2021	2145	17,8%
2022	2460	14,7%
2023	2940	19,5%
2024	3320	12,9%

Tahlil: 2020–2024 yillarda ishlab chiqarish hajmi 82,4% ga oshgan.

Eng yuqori o'sish 2024 yilda qayd etilgan bo'lib, bu quyidagilar bilan bog'liq:

- eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar ulushining oshishi (ayniqsa zargarlik, gilamdo'zlik, kandakorlik),
- ichki turizmning jonlanishi,
- hunarmandlar uchun subsidiya va grantlarning ko'payishi.

2-jadval

Hunarmandchilik sohasidagi bandlik ko'rsatkichlari¹³

Yil	Band bo'lganlar soni (ming nafar)	Yillik o'sish (%)
2020	182	—
2021	198	8,8%
2022	214	8,1%
2023	238	11,2%
2024	251	5,5%

Tahlil: Hunarmandchilik sohasi 2020–2024 yillar oralig'ida 69 mingdan ortiq yangi ish o'rni yaratdi.

Bandlik o'sishining asosiy manbalari:

- oilaviy hunarmandchilikning kengayishi;
- ayollar va uy sharoitidagi mehnat ulushining ortishi;
- ko'plab hududlarda hunarmandlar uchun kooperatsiya markazlarining tashkil etilishi.

Eksport geografiyasi 2020–2024 yillarda kengayib, Turkiya, AQSh, Saudiya Arabistoni, BAA, Yevropa davlatlari asosiy bozorlar bo'lib qolmoqda.

Hunarmandchilikning iqtisodiy samaradorlik ko'rsatkichlari

Tahlil: Bir hunarmandga to'g'ri keladigan o'rtacha ishlab chiqarish hajmi

¹² O'rganishlar natijasida mualliflar ishlanmasi

¹³ O'rganishlar natijasida mualliflar ishlanmasi

sekin bo'lsa-da oshib bormoqda (besh yil davomida +7,6%). Bu:

- texnologiyalashuv sekinligi,
- asbob-uskunalarining zamonaviylashmaganligi kabi omillarning hamon mavjudligini ko'rsatadi.

Natija: Hunarmandlarning o'rtacha daromadi 2020–2024 yillarda 62,7% ga oshgan.

Eng tez o'sish 2020–2024 yillarda yaqqol ko'zga tashlangan bo'lib, pandemiyadan keyingi tiklanish jarayoni ham bunda muhim rol o'ynagan.

Hududlar bo'yicha rivojlanish farqlari (misollar)

Tahlil: Eng yuqori o'sish Buxoro va Farg'onada, eng sust o'sish esa ayrim cho'l hududlarda kuzatilgan. Bu esa:

- iqtisodiy infratuzilma farqlari,
- turizm oqimlarining o'zgarishi,
- bozor sig'imi va talab darajasiga bog'liq.

Umumlashtirilgan natijalar

- Hunarmandlar soni 2020–2024 yillarda 53,9% oshdi.
- Ishlab chiqarish hajmi 82,4% ga kengaydi, bu sohaning investitsion jozibadorligi ortganini ko'rsatadi.
- Bandlik darajasi sezilarli oshdi — 69 mingdan ortiq yangi ish o'rni yaratildi.
- Eksport hajmi 81,9% ga ko'tarildi, eksport geografiyasi kengaydi.
- Hunarmandlarning o'rtacha daromadlari 62,7% ga oshdi.
- Hududlar o'rtasida rivojlanish differensiasiyasi mavjud, bu hududiy infratuzilma va bozor imkoniyatlari bilan izohlanadi.

Hunarmandchilik sohasi mamlakat iqtisodiyotining muhim bandlik yaratish yo'nalishlaridan biri bo'lib, kelgusida raqamli savdo, kooperatsiya tizimi va turizm integratsiyasi sohani yanada tez rivojlantirish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qilib aytganda, kutilayotgan natija mamlakatimizda qadimdan mavjud ammo yaqin yillar davomida yo'qolib borayotgan hunar turlarini tiklash va rivojlantirish, milliy merosimizni avlodlardan avlodga etkazib berish, aholi va xorijiy mamlakatlarga milliyligimizni, urf-

odatlarimizni an'analarimizni, hunarmandchilik mahsulotlari orqali anglatishimiz, respublikamizning rivojlanmagan olis tog'li hudud aholisini ham ish bilan band qilish yuqori darajadagi texnologiyalarsiz ham mavjud xom-ashyolar (jun, ipak, teri, tuproq, yog'och, temir va b.) orqali hunarmandchilik mahsulotlarini ishlab chiqish, daromalga ega bo'lish imkoniyatini yaratib berishdir.

Shu davrda hunarmandlar soni 77,3 mingdan 131,2 mingga o'sib, jami 53,9% ga ko'tarildi. O'sishning asosiy omillari litsenziya olish tartibining soddalashtirilishi, yoshlar orasida hunarmandchilik kasblariga qiziqishning ortishi, "Usta-shogird" maktablarining ko'payishi hamda onlayn savdo va marketing imkoniyatlarining kengayishi bilan izohlanadi.

Ishlab chiqarish hajmi 1 820 mlrd so'mdan 3 320 mlrd so'mga yetib, 82,4% ga oshdi. Eng yuqori o'sish 2023 yilda qayd etilib, eksportga yo'naltirilgan mahsulotlar ulushining oshishi, ichki turizmning jonlanishi va subsidiya hamda grantlarning ko'payishi bilan izohlanadi.

Bandlik ko'rsatkichlari ham sezilarli oshib, 182 ming kishidan 251 ming kishigacha yetdi, ya'ni 69 mingdan ortiq yangi ish o'rni yaratildi. Bandlikning o'sishiga oilaviy hunarmandchilikning kengayishi, ayollar va uy sharoitidagi mehnat ulushining ortishi, shuningdek, hududlarda hunarmandlar uchun kooperatsiya markazlarining tashkil etilishi ta'sir ko'rsatdi.

Umumlashtirib aytganda, 2020–2024 yillarda hunarmandchilik sohasi mamlakat iqtisodiyotida bandlikni oshirish, ishlab chiqarish hajmini kengaytirish va eksport salohiyatini kuchaytirishda strategik ahamiyatga ega yo'nalish sifatida namoyon bo'ldi. Kelgusida raqamli savdo, kooperatsiya tizimi, turizm integratsiyasi va innovatsion texnologiyalar sohaning yanada tez rivojlanishiga zamin yaratadi. Shu bilan birga, hududlar o'rtasidagi rivojlanish farqlari, texnologiyalashuv va zamonaviy asbob-uskunalar yetishmasligi kabi masalalarni hal etish hududiy barqarorlik va sohaning samaradorligini oshirishning muhim shartlaridan biridir.

Adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 20 dekabrda «Oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish va aholining daromad manbaini kengaytirishga doir

qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida»gi PQ-55-son // <https://lex.uz>

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 yil 30 dekabrda PQ-77-son “Hunarmandchilik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi Qarori. // <https://lex.uz/docs/5807559>

3. Basco, R. Family business and regional development - A theoretical model of regional familiness. Journal of Family Business Strategy (2015), <http://dx.doi.org/10.1016/j.jfbs.2015.04>

4. Banalieva E.R., Eddleston K.A., Zellweger T.M. When do family firms have an advantage in transitioning economies? Toward a dynamic institution-based view // Strategic Management Journal. – 2015. –T. 36. -№ 9.

5. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024).
<https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

6. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July.
<https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.

7. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

KICHIK BIZNES SUBYEKTLARIDA AUTSORSING XIZMATLARINING MOLIYAVIY BARQARORLIKKA TA'SIRI IQTISODIY TAXLILI

Shaynazarov Alisher Xusanovich

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

E-mail: shaynazarovalisher@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Surxondaryo viloyatida autsorsing xizmatlarining rivojlanishi va ularning hududiy moliyaviy barqarorlikka ta'siri statistik hamda ekonometrik tahlil asosida baholanadi. Mazkur maqolada muallif bugungi kunda zamonaviy xizmatlar tizimida autsorsing xizmatlarining o'ziga xos jihatlari hamda ularning muvaffaqiyat strategiyalari yoritilgan. Shuningdek, mazkur maqolada kichik biznes subyektlarida autsorsing xizmatlaridan foydalanishning moliyaviy barqarorlikka ta'siri ekonometrik usullar yordamida tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. autsoring, kichik beznis, xizmat ko'rsatish, boshqarish, hamkorlik, tejamkor ishlab chiqarish, strategiya, autsorsing xizmatlari, vaqt qatorlari, ARIMA modeli, ekonometrik tahlil .

Аннотация. В данной статье на основе статистического и эконометрического анализа оценивается развитие аутсорсинговых услуг в Сурхандарьинской области и их влияние на региональную финансовую стабильность. В статье освещаются специфические аспекты аутсорсинга услуг в современной системе услуг и стратегии их успешного применения. Также в статье анализируется влияние использования аутсорсинговых услуг на финансовую стабильность малых предприятий с помощью эконометрических методов.

Ключевые слова: аутсорсинг, малый бизнес, услуги, менеджмент, кооперация, бережливое производство, стратегия, аутсорсинговые услуги, временные ряды, модель ARIMA, эконометрический анализ.

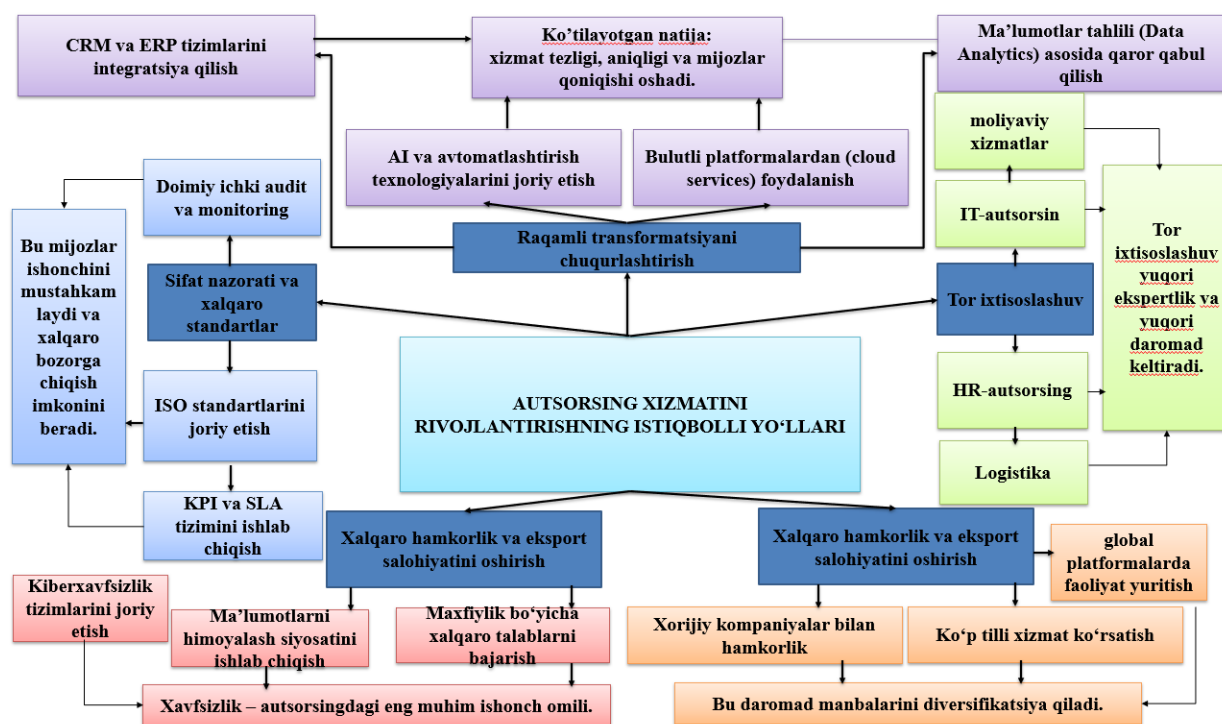
KIRISH O'zbekistonda faoliyatni davlat sektoriga autsorsing qilishning huquqiy asoslari yaratilmoqda. Ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari

faoliyatini zamon talablari darajasida takomillashtirish zarurati asosida, ushbu va boshqa sohalar misolida davlat sektorida outsorsingdan foydalanishning afzalliklari yoritiladi. Soʻnggi yillarda xizmatlar sohasi hududiy iqtisodiyotning asosiy drayveriga aylandi. Outsorsing xizmatlari (buxgalteriya, IT, logistika, HR, konsalting) korxonalar xarajatlarini optimallashtirish, operatsion samaradorlikni oshirish va moliyaviy barqarorlikni taʼminlashda muhim rol oʻynamoqda.

Kichik biznes Oʻzbekistonning iqtisodiy taraqqiyotida muhim oʻrin tutadi. 2025-yil holatiga koʻra Oʻzbekiston boʻyicha faol kichik biznes subyektlari soni 377 833 taga yetgan, shundan Surxandaryo viloyatida 20 182 ta subyekt faoliyat yuritmoqda. Bu respublika boʻyicha viloyatlar orasida sezilarli oʻrin tutadi.

Outsorsing (outsourcing) xizmatlarini takomillashtirish bugungi raqobatbardosh bozorda kompaniyalar samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va sifatni yaxshilashda muhim omil hisoblanadi.

Autsorsing xizmatini rivojlantirishning istiqbolli yoʻllari keltirilgan¹⁴ 1-rasm

Zamonaviy dunyoda biznes rahbarlari outsorsing xizmatlaridan tobora keng foydalanib, uni boshqaruvning yangi strategiyasi sifatida belgilamoqdalar. Global raqobatning kuchayishi, jahon bozorida yangi ishtirokchilarning paydo boʻlishi

¹⁴ Oʻrganishlar natijasida muʼallif ishlanmasi

korxonalardan zamonaviy texnologiyalardan samarali foydalanishni talab etadi. Korxonalar faqat o'zlari bajara oladigan funksiyalarni bajarib, qolgan jarayonlarni esa iqtisodiy jihatdan eng maqbul variant asosida boshqa kompaniyalardan olishga intiladilar. Natijada bozor ishtirokchilari aniq funksiyalar bo'yicha chuqur ixtisoslashuvga o'tmoqdalar. Ya'ni biznes-loyihani tarkibiy qismlarga ajratish va ayrim ish turlarini yuqori malakali tashqi kompaniyalarga outsorsing tariqasida topshirish muvaffaqiyatli tijoratning strategik yo'nalishiga aylanmoqda.

Jahon bozorida outsorsing xizmatlaridan foydalanish bo'yicha yetakchi hududlar: AQSh — 36%, G'arbiy Yevropa — 29% va Yaponiya — 13%dir. AQSh kompaniyalarining outsorsingga murojaat qilish darajasi 2019 yildagi 52 foizdan 2020 yilda 86 foizga oshgan bo'lib, 2020 yilda outsorsing bozorining savdo hajmi uch baravardan ziyod oshgan. Yevropada ham outsorsingga bo'lgan talab ortib bormoqda: 2021-yilning so'nggi choragida bu borada 2020-yildan beri eng yuqori ko'rsatkich qayd etilgan. Tahlilchilarning fikricha, xarajatlarni kamaytirish ehtiyoji Yevropa kompaniyalarini biznes jarayonlarining bir qismini subpudratchilarga topshirishga undamoqda. Hindiston, Filippin, Meksika, Xitoy va Sharqiy Yevropa davlatlari esa yangi iqtisodiyot vakillari sifatida global outsorsing bozorida yetkazib beruvchilar qatoriga faol qo'shilmoqda.

Surxandaryo viloyati kichik biznes subyektlarining ishlab chiqarishdagi hissasi ham yuqori bo'lib, 2025-yilda viloyatda kichik biznesning sanoat mahsulotlari umumiy hajmidagi ulushi 60.3 % ni tashkil qilgan.

Ushbu tahlilning asosiy maqsadi—outsorsing xizmatlaridan foydalanish kichik biznes subyektlarining moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlariga qanday ta'sir ko'rsatishini statistik ma'lumotlar asosida o'rganishdir.

Autsorsing shartnomalariga qo'yiladigan talablarni O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 25-iyuldagi 626-son qarori misolida ko'rish mumkin. Ushbu qaror asosida maktabgacha ta'lim muassasalarida sog'lom ovqatlantirishni outsorsing asosida tashkil etishda autsorserlarga quyidagi talablar qo'yiladi: umumiy ovqatlanish bo'yicha kamida bir yillik tajriba; kamida ikki oylik shartnoma summasiga teng aylanma mablag'lar; soliq va boshqa majburiy to'lovlar

bo'yicha qarzдорlikning yo'qligi; malakali mutaxassislarning mavjudligi; texnik topshiriq asosida sog'lom ovqatlantirish loyihasini ishlab chiqib taqdim etish; ovqatlanish me'yorlarini turli yosh guruhlariga bo'yicha ko'rsatish; xizmatlar narxiga nisbatan 20 foizdan oshmaydigan ustama miqdori; belgilangan narxlar doirasida ishlash va minimal investitsiya talablari. Shuningdek, buyurtmachi bilan manfaatlar to'qnashuvi mavjud bo'lgan sub'yektlar tanlovda ishtirok eta olmaydi.

Autsorsingni davlat sektorida joriy etishda rivojlangan davlatlarning tajribasi muhim ahamiyatga ega. Bunday davlatlar qatoriga Buyuk Britaniya, AQSh, Kanada, Avstraliya, Shvetsiya, Daniya, Finlyandiya, Singapur va Janubiy Koreya kiradi. OECD mamlakatlari tahlillariga ko'ra, davlat sektoridagi autsorsing hajmi YaIMning 10 foiziga teng bo'lgan.

Autsorsing xizmatini takomillashtirish uchun: Raqamlashtirish, Ixtisoslashuv, Sifat nazorati, Malakali kadrlar, Xavfsizlik, Mijozga yo'naltirilgan strategiya ustuvor yo'nalishlar bo'lishi kerak.

Autsorsing xizmatlariga yo'naltirilgan xarajatlar kichik biznes subyektlarining moliyaviy barqarorlik ko'rsatkichlarini yaxshilashda ijobiy rol o'ynaydi. Surxandaryo viloyatidagi kichik biznes subyektlari soni va ularning sanoatdagi hissasi barqaror o'sishni ko'rsatmoqda, bu esa autsorsingdan samarali foydalanish strategiyasini mustahkamlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Po'latov M.E., Xolmamatov D.H., Yahyoxonov N.B. Xizmatlar marketing. O'quv qo'llanma. Samarqand. Fan bulog'i nashryoti, 2021 y., - 445 bet.
2. <https://stat.uz/uz/matbuot-markazi/qo-mita-yangiliklar>
3. Ergashxodjaeva Sh.Dj., Qosimova M.S., Yusupov M.A. Marketing asoslari.-O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi - T.: "Iqtisodiyot", 2019. - 305 bet.
4. Norimovich, R. A., & Namazovna, A. N. (2024). Evaluative indicators of increasing the production efficiency of industrial sectors. Образование наука и инновационные идеи в мире, 42,

HUDUDLARDA ENERGETIKA RESURSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING IJTIMOIIY-IQTISODIY OMILLAR TAHLILI

Safarov Akbar Shokirovich Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

safarovakbar357@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada hududlarda energetika resurslaridan foydalanish samaradorligini oshirish masalalari ekonometrik modellar asosida tahlil qilingan. Tadqiqot obyekti sifatida Qashqadaryo viloyatining energetika sohasi ko'rsatkichlari tanlab olinib, elektr energiyasi va yoqilg'i resurslaridan foydalanish samaradorligiga ta'sir etuvchi asosiy omillar aniqlangan. Statistik ma'lumotlar asosida regressiya va korrelyatsiya tahlillari amalga oshirilib, energetika resurslari samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi ekonometrik model ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari hududiy energetika siyosatini takomillashtirish, resurslarni tejash va iqtisodiy samaradorlikni oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: energetika resurslari, samaradorlik, ekonometrik modellar, hududiy iqtisodiyot, energiya tejamkorligi, Qashqadaryo viloyati.

Аннотация: В данной статье на основе эконометрических моделей проанализированы вопросы повышения эффективности использования энергетических ресурсов в регионах. В качестве объекта исследования выбраны показатели энергетического сектора Кашкадарьинской области, на основе которых выявлены основные факторы, влияющие на эффективность потребления электрической энергии и топливных ресурсов. На основе статистических данных проведены корреляционный и регрессионный анализы, а также разработана эконометрическая модель, направленная на повышение эффективности использования энергетических ресурсов. Результаты исследования могут быть использованы для совершенствования региональной энергетической политики, рационального использования ресурсов и повышения экономической эффективности.

Ключевые слова: энергетические ресурсы, эффективность, эконометрические модели, региональная экономика, энергосбережение,

Kirish: So‘nggi yillarda jahon miqyosida energetika resurslaridan samarali foydalanish barqaror iqtisodiy rivojlanishning muhim omillaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Global iqtisodiyotda sanoatlashuv jarayonlarining jadallashuvi, aholi sonining ortishi hamda raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi energiya resurslariga bo‘lgan talabning izchil oshishiga olib kelmoqda. Shu bilan birga, an’anaviy energetika resurslarining cheklanganligi, energiya ishlab chiqarish va iste’moli bilan bog‘liq ekologik xavflar hamda iqlim o‘zgarishi bilan bog‘liq muammolar hududlarda energiya samaradorligini oshirishni dolzarb vazifaga aylantirmoqda.

Elektr energetika ta’minoti tizimi har bir mamlakatning iqtisodiy rivojlanishi va ijtimoiy barqarorligi uchun strategik ahamiyatga ega bo‘lgan infratuzilma tarmoqlaridan biridir. Ayniqsa, iqtisodiyotda energiya resurslariga bo‘lgan talabning ortib borayotganligi, mavjud energiya ishlab chiqarish quvvatlarining nisbatan eskirganligi va muqobil manbalar ulushining cheklanganligi elektr energetika tizimini chuqur tahlil qilish va uni samarali boshqarishni talab etadi. Ushbu maqolada O‘zbekiston elektr energetika tizimining zamonaviy holati o‘rganilib, mavjud tarkibiy tuzilma, energiya manbalari va ularning nisbiy ulushi tahlil qilinadi. Shuningdek, xalqaro tajriba asosida tizim samaradorligini baholashga doir yondashuvlar ko‘rib chiqiladi

Energetika resurslaridan foydalanish samaradorligi hududiy rivojlanishda muhim ahamiyat kasb etadi. Samaradorlikni oshirish ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, yalpi hududiy mahsulot hajmini ko‘paytirish, investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish va aholi farovonligini yuksaltirishga xizmat qiladi. Shu nuqtayi nazardan, hududlarda energetika samaradorligini baholash va boshqarish masalalarini ilmiy asosda o‘rganish zarurati yuzaga kelmoqda.

Global reytinglarga ko‘ra, elektr energiyasi ishlab chiqarish hajmi bo‘yicha yetakchi mamlakatlar qatoriga Xitoy Xalq Respublikasi, AQSh, Hindiston, Rossiya Federatsiyasi va Yaponiya kiradi. Xitoy 2023-yilda umumiy elektr ishlab chiqarish quvvati, ishlab chiqarish hajmi va ichki iste’mol hajmi bo‘yicha dunyoda yetakchilik qilgan. Shu yili mamlakat 2 949 million kVt ishlab chiqarish quvvatiga

ega bo'lgan, 9 232 milliard kVt·soat elektr energiyasi ishlab chiqargan va 8 894 milliard kVt·soat ichki iste'molga yo'naltirilgan. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari ulushi ishlab chiqarish quvvatining 49,3 foizini, ishlab chiqarish hajmining esa 31,3 foizini tashkil etgan. Shimoliy Amerika mintaqasida AQSh elektr energiyasi ishlab chiqarish bo'yicha dunyoning yetakchi davlatlaridan biri hisoblanadi. 2023-yilda mamlakatda 1 235 million kilovatt ishlab chiqarish quvvati mavjud bo'lib, 4 256 milliard kilovatt-soat elektr energiyasi ishlab chiqarilgan. Ichki iste'mol hajmi yuqori bo'lib, ishlab chiqarilgan energiyaning asosiy qismi ichki ehtiyojlarni qoplashga yo'naltirilgan. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari 32,3% o'rnatilgan quvvat va 22,99% ishlab chiqarish ulushiga ega bo'lib, ekologik barqarorlikka yo'naltirilgan strategiyaning izchil amalga oshirilayotganini ko'rsatadi. Hindiston ham jadal rivojlanayotgan energetika tizimi bilan ajralib turadi. Umumiy quvvat 499 million kilovattga, ishlab chiqarish hajmi esa 1 805 milliard kilovatt-soatga yetgan. Mamlakat ichki iste'molini qoplash barobarida eksport imkoniyatlarini ham kengaytirmoqda. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari bu yerda 35,2% quvvat va 21,8% ishlab chiqarish ulushiga ega bo'lib, o'sib borayotgan talab fonida muqobil energetikaga e'tibor kuchaymoqda. Yevropa mintaqasida Rossiya Federatsiyasi peshqadamlik qilmoqda. Mamlakatda ishlab chiqarish quvvati 302 million kilovatt, yillik ishlab chiqarish hajmi esa 1 123 milliard kilovatt-soatni tashkil etadi. Rossiya energiya eksportchisi sifatida faol bo'lib, eksport hajmi importdan sezilarli darajada yuqori. Qayta tiklanuvchi manbalarning quvvatdagi ulushi 18,8%, ishlab chiqarishdagi ulushi esa 18,9% bo'lib, ularning salohiyati hali to'liq ishga solinmaganligini anglatadi. Yaponiya esa o'z-o'zini elektr energiyasi bilan ta'minlashga qodir mamlakatlardan biri bo'lib, 2023-yilda na import, na eksport amalga oshirgan. Umumiy ishlab chiqarish quvvati 361 million kilovatt, ishlab chiqarish hajmi esa 944 milliard kilovatt-soatga teng. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari bu yerda 34% quvvat va 25,9% ishlab chiqarish ulushi bilan muhim rol o'ynaydi.

Qashqadaryo viloyati yirik sanoat va agrar hudud bo'lib, elektr energiyasi va yoqilg'i resurslaridan foydalanish hajmi ortib borayotganligi sababli, hududiy

energetika samaradorligini ekonometrik modellar orqali tahlil qilish ilmiy jihatdan dolzarbdir. Qashqadaryo viloyati misolida hududlarda energetika resurslaridan foydalanish samaradorligini baholash va uni oshirishga qaratilgan ekonometrik modellarni ishlab chiqish, shuningdek, hududiy energetika siyosatini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish.

Elektr energiyasi ishlab chiqarish va ta'minoti tizimining samaradorligini baholashda energiya manbalarining tuzilmasi va ularning ulushi muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston Respublikasining 2023-yildagi elektr energiyasi ta'minoti bo'yicha mavjud rasmiy ma'lumotlar elektr energiyasini ishlab chiqarish asosan qazilma yoqilg'ilar, xususan tabiiy gaz hisobiga shakllanayotganini ko'rsatmoqda. Shu bilan birga, qayta tiklanuvchi energiya manbalari – quyosh va gidroenergiyaning o'rnatilgan quvvatdagi ulushi ortib borayotgan bo'lsa-da, ularning umumiy ishlab chiqarishdagi hissasi hanuz past darajada saqlanib qolmoqda

Natijada hududiy energetika siyosatini takomillashtirish, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish va energiya yo'qotishlarini kamaytirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi. Shu bilan birga, taklif etilgan ekonometrik modellar boshqa hududlarda ham qo'llanishi mumkin. Dissertatsiya hududiy energiya samaradorligini baholash va oshirish bo'yicha ilmiy-amaliy xulosalarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 22-avgustdagi PQ–4422-sonli "Iqtisodiyot va ijtimoiy sohalarda energiya samaradorligini oshirish bo'yicha chora-tadbirlar to'g'risida"gi qarori. — Toshkent, 2019.
2. O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi. Hududlar kesimida energetika ko'rsatkichlari statistik to'plami. — Toshkent, 2015–2023.
3. Gujarati D.N., Porter D.C. *Basic Econometrics*. 5th Edition. — New York: McGraw-Hill, 2009.

MECHANISMS FOR DEVELOPING REGIONAL ECONOMIC POTENTIAL THROUGH THE INTEGRATION OF TOURISM AND EDUCATION IN THE KHOREZM REGION

Turayev Ogabek Kakhramonovich-

Urgench State University named

after Abu Rayhon Beruni

independent researcher

e-mail: ogabek.turayev@urdu.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada Xorazm viloyatida turizm va ta'lim integratsiyasi orqali hududiy iqtisodiy salohiyatni rivojlantirish mexanizmlari tahlil qilingan. Tadqiqotda turizm sohasi va oliy ta'lim muassasalari o'rtasidagi hamkorlikning nazariy-uslubiy asoslari, dual ta'lim tizimi, amaliyotga yo'naltirilgan o'quv jarayonlari hamda turizm industriyasi uchun raqobatbardosh kadrlar tayyorlashning iqtisodiy ahamiyati yoritilgan. Shuningdek, hududning turistik resurslari, xizmatlar sektori, mehnat bozori va innovatsion infratuzilmasidan samarali foydalanish orqali mintaqaviy iqtisodiy o'sishni ta'minlash imkoniyatlari baholangan. Tadqiqot natijalari turizm va ta'lim integratsiyasini kuchaytirish hududiy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish, bandlikni oshirish, xizmatlar sifatini yaxshilash hamda Xorazm viloyatining turizm salohiyatini barqaror rivojlantirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: turizm, ta'lim integratsiyasi, hududiy iqtisodiy salohiyat, dual ta'lim, turizm industriyasi, xizmatlar sektori, innovatsion rivojlanish, bandlik, iqtisodiy diversifikatsiya, barqaror rivojlanish, turistik infratuzilma, raqamli turizm.

Аннотация. В данной статье анализируются механизмы развития регионального экономического потенциала через интеграцию туризма и образования в Хорезмской области. В исследовании освещены теоретико-методические основы сотрудничества сферы туризма и высших учебных заведений, система дуального образования, практико-ориентированные учебные процессы, а также экономическая значимость подготовки конкурентоспособных кадров для индустрии туризма. Также были оценены

возможности обеспечения регионального экономического роста за счет эффективного использования туристических ресурсов, сектора услуг, рынка труда и инновационной инфраструктуры региона. Результаты исследования показывают, что усиление интеграции туризма и образования способствует диверсификации региональной экономики, повышению занятости, улучшению качества услуг и устойчивому развитию туристического потенциала Хорезмской области.

Ключевые слова: туризм, интеграция образования, региональный экономический потенциал, дуальное образование, туристическая индустрия, сектор услуг, инновационное развитие, занятость, экономическая диверсификация, устойчивое развитие, туристическая инфраструктура, цифровой туризм.

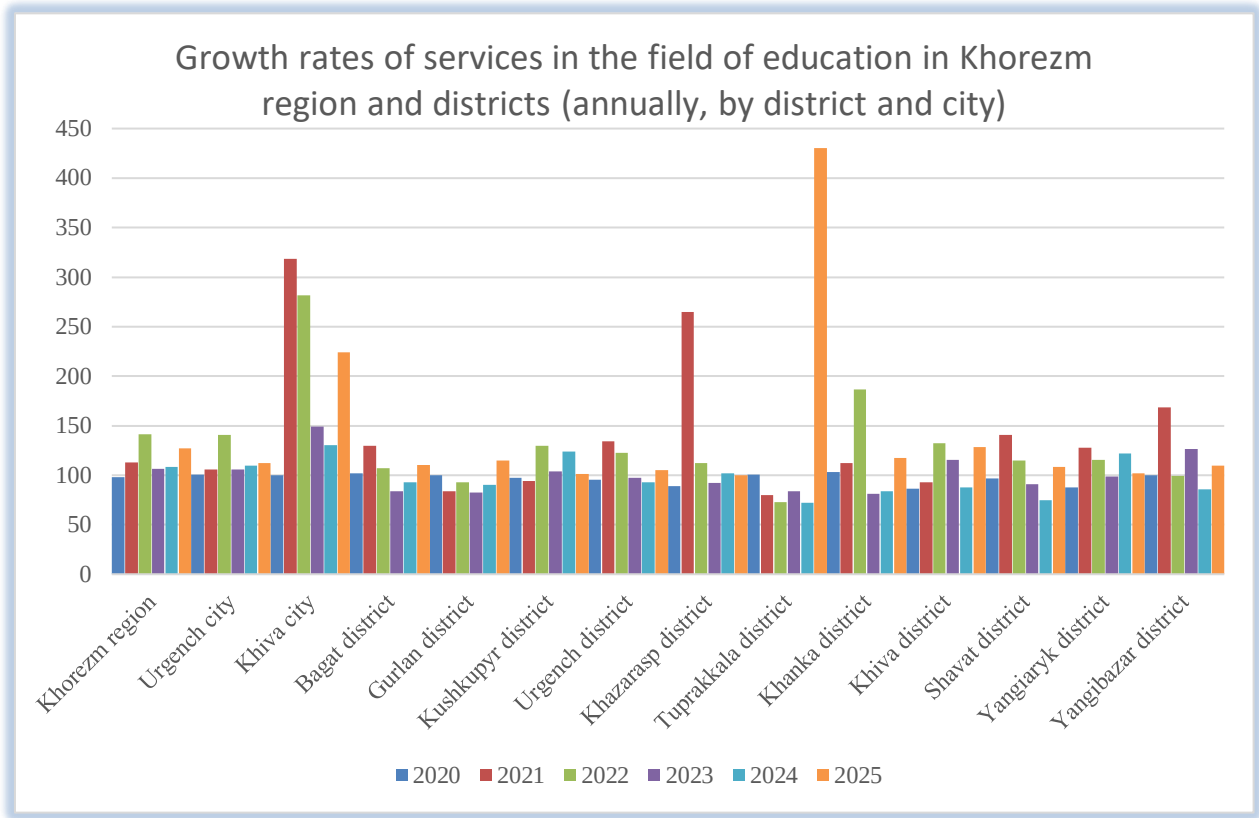
The special attention paid by the President of the Republic of Uzbekistan, Shavkat Mirziyoyev, to issues of education, personnel training, and regional economic development further strengthens the strategic importance of the integration of tourism and education. The head of state emphasized the inseparable connection between education and the economy, noting that the development of economic sectors and the investment climate depends primarily on human resource potential. [1]

Furthermore, the idea put forward by the President, "New Uzbekistan begins at the school threshold," defines the development of human capital as a priority of state policy. Reforms aimed at improving the quality of education, training qualified educators, and developing the professional knowledge of youth are serving to strengthen regional economic potential.

The integration of the education and tourism sectors is considered one of the important strategic directions in developing the regional economic potential of the Khorezm region. In particular, the growth rate of educational services is an important indicator of the formation of human capital in the regions and the level of development of the service economy. An analysis of the annual growth rates of educational services in the Khorezm region and its districts shows that, although

there are certain differences between regions, the educational infrastructure is generally expanding.

Table 1.
Growth rates of education services in Khorezm region and districts for 2020-2025 (annually, by district and city)

According to statistical data, the highest growth rate of educational services was recorded in the Khanka district, reaching 103 percent. Also, the indicators of Bagat district (101.6%), Tuprakkala district (100.7%), Urgench city (100.5%), Yangibazar district (100%), Khiva city (99.8%) and Gurlan district (99.7%) show that educational services are among the regions with relatively stable development. The region's average indicator was 97.9 percent, indicating that stability is maintained in the educational services market.

However, relatively low growth rates are also observed in some regions. In particular, the indicators of educational services in Koshkupir (97.3 percent), Shavat (96.8 percent), Urgench (95.7 percent), Khazarasp (89.1 percent), Yangiaryk (87.8 percent) and Khiva (86.1 percent) districts are below the regional average. This situation indicates that there are differences between regions in the level of

development of educational infrastructure, pedagogical potential, investment opportunities, and the practical educational environment.

These indicators further strengthen the importance of tourism and education integration in developing regional economic potential. In particular, the sustainable development of educational services in tourism centers such as Khiva and Urgench will expand opportunities for training qualified personnel for the tourism industry. This is an important factor in improving the quality of hotel management, guiding, gastronomic tourism, management of cultural heritage sites, and tourism services.

Today, the tourism industry requires highly qualified specialists with foreign language proficiency and practical skills. Therefore, the integration of tourism and education, especially the organization of the educational process based on the dual education model, is becoming an important mechanism for regional economic development. Cooperation between higher educational institutions and tourism enterprises in the Khorezm region, as well as the involvement of students in internships at hotels, museums, travel agencies, and service organizations, contributes to improving the quality of personnel training.

Reducing regional differences in the development of educational services is one of the necessary conditions for the full utilization of tourism potential. This is because the efficiency of the tourism economy is directly linked to human capital and the quality of services. From this perspective, it is advisable to establish modern training centers in regions with relatively low development of educational services, implement digital educational platforms, expand practical educational programs in the field of tourism, and develop a dual education system.

Thus, the growth rate of educational services in the Khorezm region and its districts is an important indicator of the process of regional economic development and the formation of human capital. Strengthening the integration of tourism and education is one of the effective mechanisms for mitigating existing regional disparities, increasing the competitiveness of the service sector, and the sustainable development of the economic potential of the Khorezm region.

References

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated September 11, 2023, No. UP-158 "On the 'Uzbekistan-2030' Strategy,"
2. Statistics Department of the Khorezm Region of the National Statistics Committee of the Republic of Uzbekistan.
3. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference "Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures" (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>
4. Turaev O. Analysis of Economic Potential and Its Key Indicators // Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.
5. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference "Society Transformations in Social and Human Sciences." - Tashkent: BSA, 2026. 248 pages.

TURIZM FAOLIYATIDA TUROPERATORLAR UCHUN RAQAMLI MARKETING STRATEGIYASINI QO‘LLASH USULLARI

Kadirbergenova Shaydo Umirbekovna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch Davlat Universiteti tayanch doktorant

kadirbergenovashaydo@gmail.com

Annotatsiya Ushbu maqolada turizm faoliyatida, xususan, turoperatorlik biznesida raqamli marketing (Digital Marketing) strategiyalarini qo‘llashning o‘ziga xos xususiyatlari, usullari va istiqbollari tadqiq etilgan. Global raqamlashtirish sharoitida turoperatorlarning bozordagi mavqeini mustahkamlashda ijtimoiy tarmoqlar marketingi (SMM), qidiruv tizimini optimallashtirish (SEO), kontekstli reklama va kontent marketingining o‘rni tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: turoperator, raqamli marketing, raqamli strategiya, SEO

optimallashtirish, kontent marketingi, maqsadli reklama (targeting), turistik xizmatlar bozori.

Аннотация В данной статье исследованы особенности, методы и перспективы применения стратегий цифрового маркетинга (Digital Marketing) в туристической деятельности, в частности, в туроператорском бизнесе. В условиях глобальной цифровизации проанализирована роль маркетинга в социальных сетях (SMM), поисковой оптимизации (SEO), контекстной рекламы и контент-маркетинга в укреплении позиций туроператоров на рынке.

Ключевые слова: туроператор, цифровой маркетинг, цифровая стратегия, SEO-оптимизация, контент-маркетинг, таргетированная реклама, рынок туристических услуг.

Kirish. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining shiddatli rivojlanishi global turizm sanoatining biznes-modellari va marketing yondashuvlarini tubdan o'zgartirib yubordi. Bugungi kunda zamonaviy iste'molchi turistik mahsulotni tanlash, sotib olish va u haqida fikr bildirish jarayonlarida to'liq raqamli platformalarga tayanmoqda. Bu esa turistik mahsulotlarni shakllantiruvchi va ulgurji sotuvchi asosiy bo'g'in hisoblangan turopoperatorlar zimmasiga an'anaviy marketing usullaridan voz kechib, raqamli marketing strategiyalariga o'tish majburiyatini yuklaydi.

Raqamli marketing kontseptsiyasi va uning tarkibiy instrumentariylari zamonaviy turizm iqtisodiyoti sharoitida turopoperatorlik sub'ektlariga an'anaviy transchegaraviy va geografik to'siqlarni to'liq bartaraf etish, potentsial iste'molchilar bilan to'g'ridan-to'g'ri interaktiv kommunikatsiya va differentsial aloqa kanallarini o'rnatish, shuningdek, marketing xarajatlarini transformatsiya qilish orqali operatsion byudjetni sezilarli darajada optimallashtirish imkonini beradi [1]. Raqamli ekotizimda axborot oqimining asimmetriyasini kamaytirish, turistik mahsulotlarni global bozorlarda diversifikatsiyalash hamda iste'molchilarning xulq-atvorini real vaqt rejimida prognozashtirish aynan raqamli marketing strategiyalarining samaradorligiga bog'liqdir [7].

Biroq, empirik kuzatishlar va tarmoq tahlili shuni ko'rsatadiki, ko'plab mahalliy turoperatorlik korxonalari va turizm agentliklari haligacha global virtual makon imkoniyatlaridan strategik hamda tizimli ravishda foydalanish ko'nikmasiga ega emaslar. Mahalliy darajada raqamli strategiyalarni (Digital Strategy) shakllantirish, maqsadli konversiya voronkalarini modellash va raqamli marketing aralashmasini (Digital Marketing Mix) to'g'ri kombinatsiyalash usullarini amaliyotga joriy etishda tizimli metodologik yondashuvning yetishmasligi ushbu tadqiqot mavzusining ilmiy-amaliy jihatdan o'ta dolzarbligini belgilaydi [3]

Asosiy qism va metodlar. Tadqiqot doirasida tahlil va sintez, qiyosiy iqtisodiy tahlil, kontent-analiz hamda raqamli marketing xizmatlarining samaradorligini baholash metodlaridan foydalanildi. Turoperatorlar uchun raqamli marketing strategiyasi – bu kompaniyaning internet makonidagi uzoq muddatli maqsadlariga erishish va turistik mahsulotlarni ilgari surish uchun raqamli kanallarning o'zaro integratsiyalashgan majmuidir [2].

Turoperatorlik faoliyatida raqamli marketing strategiyasini shakllantirish bir necha bosqichli jarayonni o'z ichiga oladi: maqsadli auditoriyani (sayyoh portretini) aniqlash, raqamli kanallarni tanlash, kontent rejasini tuzish, byudjetni taqsimlash va yakuniy konversiyani tahlil qilish [3]. Turoperatorlar uchun eng muhim raqamli marketing vositalari sifatida quyidagilarni ko'rsatish mumkin:

-SEO (Search Engine Optimization): Turoperator veb-saytini qidiruv tizimlarida (Google, Yandex) yuqori o'rinlarga olib chiqish.

-SMM (Social Media Marketing): Instagram, Telegram, Facebook kabi platformalarda vizual va matnli kontent orqali mijozlarni jalb qilish.

-Targeting va Kontekstli reklama: Faqatgina turizmga qiziquvchi, muayyan yosh va daromadga ega auditoriyaga mo'ljallangan reklama berish.

Natijalar va tahlil. O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, an'anaviy turoperatorlik modeli (bunda faqat ofislar va bosma bukletlar orqali sotuv amalga oshirilardi) o'zining iqtisodiy samaradorligini yo'qotib bormoqda. Quyidagi 1-jadvalda an'anaviy va raqamli marketing vositalarining turoperatorlik faoliyatidagi iqtisodiy va funktsional ko'rsatkichlari solishtirilgan.

Turoperatorlik faoliyatida an'anaviy va raqamli marketing qiyosiy tahlili

Baholash mezonlari	An'anaviy marketing vositalari	Raqamli (Digital) marketing vositalari
Auditoriya qamrovi	Cheklangan (asosan mahalliy yoki hududiy hudud)	Global (dunyoning istalgan nuqtasidan mijoz jalb qilish)
Natijalarni o'lchash	Juda qiyin (reklamadan qancha mijoz kelganini aniq bilib bo'lmaydi)	Juda aniq (Google Analytics, CRM tizimlari orqali har bir klik va sotuv ko'rinadi)
Iqtisodiy xarajatlar	Yuqori (bosma materiallar, televidenie, ko'cha bannerlari xarajatlari)	Moslanuvchan (kichik byudjet bilan ham samarali kampaniya boshlash mumkin)
Mijoz bilan aloqa	Bir tomonlama (monolog ko'rinishidagi reklama)	Ikki tomonlama (interaktiv muloqot, tezkor qayta aloqa)

Manba: Muallif tomonidan xorijiy tadqiqotlar [2, 4] asosida shakllantirilgan.

Jadval tahlilidan ma'lum bo'ladiki, raqamli marketing turoperator uchun nafaqat xarajatlarni kamaytiradi, balki real vaqt rejimida marketing kampaniyalarini boshqarish va xatolarni tuzatish imkoniyatini beradi. O'zbekiston sharoitida turoperatorlar raqamli marketing strategiyasini qo'llashda asosan SMM va Telegram kanallariga tayanmoqda. Biroq, xalqaro tajriba (masalan, *TUI Group*, *Thomas Cook* kabi yirik turoperatorlar tajribasi) shuni ko'rsatadiki, eng yuqori natijaga barcha raqamli kanallarni yagona CRM (Customer Relationship Management) tizimiga integratsiya qilish orqali erishiladi [4].

Shuningdek, veb-saytda onlayn to'lov va sayyoh o'zi xohlagan mehmonxona va transportni tanlab, tur tuzib olishi tizimining mavjudligi raqamli marketing samaradorligini 35-40% gacha oshirishi aniqlangan [5].

Xulosa. Turoperatorlik faoliyatida raqamli marketing strategiyasini muvaffaqiyatli qo'llash va turistik xizmatlar bozorida raqobatbardoshlikni oshirish uchun quyidagi usul va yechimlarni amalga oshirish taklif etiladi:

- 1. Omnikanallilik (Omnichannel) printsipini joriy etish:** Turoperatorning veb-sayti, ijtimoiy tarmoqlardagi sahifalari va messenjerlari yagona platformaga bog'lanishi kerak.
- 2. Personalizatsiyalashgan kontent marketingi:** Sayyohlar segmentini (yoshlar, oilaviy sayyohlar, ziyorat turizmi ishtirokchilari) aniq ajratgan

holda, har bir guruh uchun alohida raqamli reklama materiallari va videoroliklar tayyorlash.

3. SEO va Mahalliy qidiruv optimallashtirish: O‘zbekistonga keluvchi xorijiy sayyohlar oqimini oshirish uchun turoperator saytlarini ingliz, rus va boshqa tillarda xalqaro qidiruv tizimlari talablariga moslab optimallashtirish. Xulosa qilib aytganda, raqamli marketing strategiyasini tizimli ravishda qo‘llash zamonaviy turoperatorlarning nafaqat bugungi inqirozli davrda omon qolishini, balki xalqaro turizm bozorida o‘z brendiga ega bo‘lishini ta’minlovchi eng asosiy drayver hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Buhalis, D., & Law, R. (2008). Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet—The state of eTourism research. *Tourism Management*, 29(4), 609-623.

2. Chaffey, D., & Ellis-Chadwick, F. (2019). *Digital marketing: Strategy, implementation and practice*. Pearson UK. c. 28.

3. Alimova, M. T. (2021). *Turizm bozorida marketing tadqiqotlari*. Toshkent: Iqtisodiyot.

4. Xiang, Z., & Gretzel, U. (2010). Role of social media in online travel information search. *Tourism Management*, 31(2), 179-188.

5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 12-yanvardagi "Respublikaga xorijiy turistlar oqimini keskin oshirish hamda ichki turizmni yanada jadallashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-9-sonli Farmoni.

6. Turayev O., et al. The impact of economic complexity on energy consumption risk // *Journal of Environmental Management* 394, 127626. - 2025. - URL: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2025.127626>

7. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// *Academic journal of digital economics and stability*. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/128>

8. Turaev O.K. – “Institutional mechanisms for developing regional economic potential: panel data evidence from Uzbekistan’s subnational economies”. *Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali*, 2026 yil 6-jild, 2-son.

O‘ZBEKISTON YOQILG‘I BOZORIDA GEOPOLITIK OMILLARNING NARX BARQARORLIGIGA TA’SIRI: UzEx BIRJASI MA’LUMOTLARI ASOSIDA EMPIRIK TAHLIL

Ismailov F.R.

Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti Iqtisodiyot
kafedrası stajor-o‘qituvchisi

Annotatsiya. Maqolada 2025–2026-yillarda Yaqin Sharqdagi geopolitik keskinlik sharoitida O‘zbekiston Respublika Tovar-Xomashyo Birjasi (UzEx) vositasida yoqilg‘i narxlarining o‘zgarish tendentsiyalari empirik usulda o‘rganilgan. Korrelyatsiya va regressiya tahlili asosida global Brent neft indeksi bilan mahalliy yoqilg‘i narxlari o‘rtasida kuchli ijobiy bog‘liqlik ($r=0,91$) aniqlangan. Import qaramligi, Rossiya eksport cheklovlari va valyuta bosimi mahalliy bozorga geopolitik shoklar ta’sirini kuchaytiruvchi omillar sifatida baholangan.

Kalit so‘zlar: geopolitik risk, neft narxlari, UzEx, import qaramligi, narx volatilligi, energiya xavfsizligi, O‘zbekiston.

Аннотация. В статье с помощью эмпирических методов исследуются тенденции изменения цен на топливо на Республиканской товарно-сырьевой бирже (УзЭкс) в условиях геополитической напряжённости на Ближнем Востоке в 2025–2026 годах. На основе корреляционного и регрессионного анализа установлена высокая положительная связь ($r=0,91$) между мировым индексом Brent и внутренними ценами на топливо. Зависимость от импорта, ограничения экспорта из России и валютное давление охарактеризованы как факторы-усилители воздействия геополитических шоков.

Ключевые слова: геополитический риск, нефтяные цены, УзЭкс,

импортозависимость, ценовая волатильность, энергетическая безопасность, Узбекистан.

KIRISH

Zamonaviy dunyo iqtisodiyotida energiya resurslari narxining shakllanishi faqat talab va taklif qonunlari bilan emas, balki keng ko‘lamdagi siyosiy, geografik va tizimli omillar bilan ham belgilanadi. O‘zbekiston Respublikasi uchun yoqilg‘i narxi masalasi ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi, chunki transport, qishloq xo‘jaligi va kommunal xizmatlar sektori benzin hamda dizel yoqilg‘isiga bevosita bog‘liq [1]. Mamlakat ichki ishlab chiqarishi iste’molni to‘liq qoplamay, natijada import ulushi yildan-yilga oshib bormoqda.

2025–2026-yillarda Yaqin Sharqdagi geopolitik keskinlikning kuchayishi — xususan, Eron atrofidagi diplomatik ziddiyatlar va Hormuz bo‘g‘ozidagi dengiz transporti trafikining sezilarli qisqarishi — global neft bozorida keskin nobarqarorlik holatini yuzaga keltirdi. Xalqaro energetika agentligining (IEA) ma’lumotlariga ko‘ra, bo‘g‘ozdagi kunlik trafik 2026-yil fevral-mart oylarida o‘rtacha 38% ga pasaydi [2]. Bu holat Brent neft indeksining 72 dollar/bareldan 88 dollargacha oshishiga sabab bo‘ldi.

Tadqiqotning asosiy maqsadi — global geopolitik omillar va UzEx birjasidagi yoqilg‘i narxlari o‘rtasidagi bog‘liqlik mexanizmini aniqlash, import qaramligi va valyuta bosimining narx shakllanishidagi rolini baholash hamda energiya xavfsizligini mustahkamlash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Geopolitik risklar va neft narxlari o‘rtasidagi munosabat xalqaro adabiyotda keng tadqiq etilgan. Hamilton [3] tomonidan ishlab chiqilgan modelga ko‘ra, neft ta’minoti hajmining 1% qisqarishi global narxni o‘rtacha 8–12% ga oshiradi. Kilian va Park [4] geopolitik inqirozlarning narx izohlash bilan bog‘liq ikki xil kanal — ta’minot shoki va ehtiyot talabi oshishi — orqali namoyon bo‘lishini asoslagan. Jahon bankining 2025-yilgi “Commodity Markets Outlook” hisobotida rivojlanayotgan mamlakatlarda import qaramligining global neft shokiga reaksiyasini kuchaytirishini ko‘rsatuvchi panel ma’lumotlar keltirilgan [5].

Markaziy Osiyo kontekstida tadqiqotlar nisbatan kam. Mavjud ishlar asosan Qozog‘iston va Rossiyaga qaratilgan bo‘lib, O‘zbekistondagi narx transmissiya mexanizmlarini o‘rganuvchi empirik ishlar deyarli yo‘q [6]. Ushbu bo‘shliq mazkur tadqiqotning ilmiy yangiligini belgilaydi.

Tadqiqotda 2025-yil noyabr — 2026-yil may oralig‘idagi oylik ma’lumotlar qo‘llanildi. Asosiy manbalar: UzEx rasmiy haftalik kotirovkalar (AI-80, AI-92, AI-95, dizel) [7]; O‘zbekiston Statistika agentligining import hisobotlari [8]; Brent Crude va WTI indeksleri (EIA ma’lumotlar bazasi) [2]; O‘zbekiston Markaziy bankining valyuta kurslari.

Tahlil usullari: (1) Pearson korrelyatsiya koeffitsienti — Brent va UzEx narxlari orasidagi chiziqli bog‘liqlikni o‘lchash uchun; (2) Oddiy chiziqli regressiya (OLS) — 1% narx oshishining mahalliy reaksiyasini baholash uchun; (3) Dummy o‘zgaruvchi sifatida geopolitik shock davri (2026-yil fevral-mart = 1, boshqa = 0) kiritilgan; (4) Import hajmi dinamikasining sifat tahlili.

NATIJALAR

Jadval 1 da 2025-yil noyabrdan 2026-yil maygacha bo‘lgan davrda Brent neft indeksi va UzEx birjasidagi AI-92 hamda dizel narxlari dinamikasi keltirilgan. Yulduzcha (*) bilan belgilangan oylar geopolitik keskinlik davriga to‘g‘ri keladi.

Jadval 1. Brent neft va UzEx birjasidagi yoqilg‘i narxlari dinamikasi (2025-yil noyabr — 2026-yil may)

Oy (2025–2026)	Brent (\$/barel)	AI-92 (ming so‘m/tonna)	Dizel (ming so‘m/tonna)	AI-92 o‘zgarish (%)
2025 noyabr	73,4	11 840	5 460	—
2025 dekabr	74,8	11 920	5 510	+0,7
2026 yanvar	72,1	12 140	5 640	+1,8
2026 fevral*	84,6	12 760	6 220	+5,1
2026 mart*	88,2	13 180	6 870	+3,3
2026 aprel	81,5	12 950	6 540	–1,8
2026 may*	79,3	12 820	6 380	–1,0

Manba: UzEx rasmiy kotirovkalari [7], EIA Brent ma’lumotlari [2] asosida

muallif tomonidan tuzilgan.

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, 2026-yil fevral oyida Brent narxining 72,1 dollar/bareldan 84,6 dollargacha oshishi (+17,3%) AI-92 benzin narxining UzExda 12 140 ming so‘mdan 12 760 ming so‘mga (+5,1%) ko‘tarilishi bilan birga kuzatildi. Dizel narxi esa fevral va mart oylarida jami 25,5% ga o‘ydi. Korrelyatsiya tahlili natijasida Brent indeksi va AI-92 narxi o‘rtasidagi $r = 0,91$ ($p < 0,01$) kuchli statistik bog‘liqlik aniqlandi [2], [7].

OLS regressiya natijalariga ko‘ra ($R^2 = 0,83$), Brent narxining har 1% oshishi UzEx AI-92 narxini o‘rtacha 0,52% ga ko‘taradi. Geopolitik dummy o‘zgaruvchi qo‘shilganda bu ta‘sir 0,71% ga yetdi ($p = 0,003$), ya‘ni geopolitik shock davrida transmissiya mexanizmi sezilarli kuchaydi.

Import dinamikasida ham keskin o‘zgarish kuzatildi: O‘zbekiston statistika agentligi ma‘lumotlariga ko‘ra 2026-yil yanvardagi 135,9 ming tonna benzin importi fevralda 279,2 ming tonnaga (+105,4%) etdi [8]. Biroq import hajmining oshishi narx bosimini kamaytirmadi, chunki global narx parallel ravishda oshib bordi.

MUHOKAMA

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekistondagi yoqilg‘i narxining shakllanishida xalqaro bozor ta‘siri etakchi rol o‘ynaydi. Buning asosiy sababi — mamlakat ichki yoqilg‘i ishlab chiqarishining iste‘molning taxminan 35–40% ini qoplashidir (Buxoro NQZ, Farg‘ona NQZ va GTL zavodi birgalikda). Qolgan qism importdan — asosan Rossiyadan — ta‘minlanadi [6].

2026-yil fevral-martda Rossiyaning benzin eksportiga vaqtinchalik cheklov joriy etishi (harbiy ehtiyojlar bilan bog‘liq) O‘zbekistonga ikki tomonlama bosim o‘tkazdi: bir tomondan global narx oshdi, ikkinchi tomondan asosiy ta‘minot manbai qisqardi. Bu vaziyat valyuta kursi bosimini kuchaytirdi, chunki import to‘lovlari dollar da amalga oshiriladi [8]. Inflyatsion oqibat transport, oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi sektorlarida sezilib, mavsumiy inflyatsiya 2026-yil mart oyida 12,3% ga etdi [9].

O‘zbekistonning Markaziy Osiyo davlatlari orasida eng yuqori import ulushiga

ega ekanligi uning geopolitik shoklar ta'siriga "zaifligini" oshiradi. Shu bilan birga Qozog'istonning neft eksportchi sifatidagi ustunligi va Turkmanistonning o'zini o'zi ta'minlash darajasi taqqoslash nuqtai nazaridan o'rganildi [5], [6].

XULOSA

Mazkur tadqiqot quyidagi xulosalarga kelish imkonini berdi:

1. Global geopolitik shoklar va UzEx yoqilg'i narxlari o'rtasida kuchli bog'liqlik ($r = 0,91$) mavjud bo'lib, bu ta'sir geopolitik keskinlik davrida yanada intensivlashadi.
2. Import qaramligi ($\sim 60\text{--}65\%$), Rossiya eksport cheklovlari va valyuta bosimi narx transmissiyasini kuchaytiruvchi asosiy omillar hisoblanadi.
3. 2026-yil fevral-mart oylaridagi narx oshishi (AI-92 +5,1%, dizel +25,5%) iqtisodiy tarmoqlarga inflyatsion bosim o'tkazdi.

Siyosiy tavsiyalari sifatida quyidagilar taklif etiladi: (a) strategik neft va yoqilg'i zaxiralarini 30–45 kunlik darajaga yetkazish [2]; (b) Buxoro va Farg'ona neftni qayta ishlash zavodlarini modernizatsiya qilib, ichki ishlab chiqarish ulushini 50–55% ga ko'tarish; (c) import manbalarini Qozog'iston va Ozarbayjon yo'nalishlarida diversifikatsiya qilish; (d) UzEx birjasida fyuchers savdo instrumentlarini joriy etish orqali narx barqarorligini ta'minlash mexanizmlarini rivojlantirish [1], [3]; (e) muqobil energiya manbalari — quyosh va shamol energetikasi — rivojlantirish orqali yoqilg'iga bo'lgan talabni uzoq muddatda kamaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

[1] O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi. Yoqilg'i-energetika kompleksini rivojlantirish konsepsiyasi 2030. — Toshkent, 2023.

[2] International Energy Agency (IEA). Oil Market Report, February–April 2026. — Paris: IEA, 2026. URL: <https://www.iea.org/reports/oil-market-report>

[3] Hamilton J.D. Understanding Crude Oil Prices // Energy Journal. — 2009. — Vol. 30(2). — P. 179–206.

[4] Kilian L., Park C. The Impact of Oil Price Shocks on the U.S. Stock Market // International Economic Review. — 2009. — Vol. 50(4). — P. 1267–1287.

[5] World Bank. Commodity Markets Outlook: Uncertain Times, Uncertain

Prices. — Washington D.C.: World Bank Group, January 2026.

[6] Asian Development Bank. Central Asia Regional Economic Cooperation: Energy Sector Assessment. — Manila: ADB, 2024.

[7] O‘zbekiston Respublika Tovar-Xomashyo Birjasi (UzEx). Neft mahsulotlari haftalik kotirovkalari, 2025–2026. URL: <https://uzex.uz>

[8] O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. Tashqi savdo statistikasi. — Toshkent, 2026. URL: <https://stat.uz>

[9] O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Inflyatsiya monitoringi, mart 2026. — Toshkent, 2026. URL: <https://cbu.uz>

[10] D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

-[11] Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.

-[12] Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

[13] Turayev O.K. Mintaqaning iqtisodiy salohiyatini realizatsiya qilish mexanizmlarini modernizatsiya qilish. “Zamonaviy turizmni rivojlantirishda yashil iqtisodiyot, atrof-muhit va raqamli transformatsiya”. Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. Buxoro shahri, 16-may 2026-yil.

[14] Turayev O.K. Mintaqa iqtisodiy salohiyatini boshqarishning samarali mexanizmlarini takomillashtirish. “Mintaqaviy iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirishning dolzarb masalalari va ularning barqaror rivojlanishga ta’siri” mavzusida Respublika ilmiy-amaliy konferensiya [Matn] / Mualliflar jamoasi.- Urganch: Khwarezm publication, 2026.- 336 b.

QURILISH KORXONALARIDA MARKETING STRATEGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH YO‘LLARI

Aminov Abbos Mo`minboy o`g`li

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch Davlat Universiteti,

Iqtisodiyot kafedrası mustaqil izlanuvchisi,

tel: [telefon raqam], E_mail: [email]

Annotatsiya: Ushbu tezisda qurilish korxonalarida marketing strategiyalarini takomillashtirishning nazariy asoslari va amaliy yo‘nalishlari tahlil qilingan. Bozor segmentatsiyasi, raqamli marketing vositalari, brending siyosati, mijozlarga yo‘naltirilgan yondashuv va xalqaro raqobatbardoshlikni oshirish masalalari ko‘rib chiqilib, qurilish sohasida marketing samaradorligini oshirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: qurilish korxonalari, marketing strategiyasi, bozor segmentatsiyasi, raqamli marketing, brending, mijozlar bilan munosabatlar, raqobatbardoshlik, qurilish bozori.

Аннотация: В данном тезисе анализируются теоретические основы и практические направления совершенствования маркетинговых стратегий на строительных предприятиях. Рассмотрены вопросы сегментации рынка, инструментов цифрового маркетинга, политики брендинга, клиентоориентированного подхода и повышения международной конкурентоспособности, а также разработаны практические рекомендации по повышению эффективности маркетинга в строительной отрасли.

Ключевые слова: строительные предприятия, маркетинговая стратегия, сегментация рынка, цифровой маркетинг, брендинг, отношения с клиентами, конкурентоспособность, строительный рынок.

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida qurilish korxonalarining barqaror faoliyat yuritishi va raqobatbardoshligini ta'minlashda marketing strategiyalarining o'rni tobora ortib bormoqda. Qurilish sohasidagi marketing deganda korxonaning bozor talabini o'rganish, mahsulot va xizmatlar portfelini shakllantirish, narx

siyosatini belgilash, marketing kommunikatsiyalarini tashkil etish va mijozlar bilan uzoq muddatli munosabatlarni qurish bo'yicha kompleks faoliyati tushuniladi. Qurilish mahsulotining uzoq muddatli ishlab chiqarish sikli, yuqori kapital sig'imi va mijozlar uchun katta moliyaviy mas'uliyat bilan bog'liqligi bu sohada marketing yondashuvlarining o'ziga xosligini belgilaydi. O'zbekiston, xususan Xorazm viloyati qurilish korxonalari uchun zamonaviy marketing strategiyalarini joriy etish bozor ulushini kengaytirish va eksport salohiyatini oshirishning samarali mexanizmi bo'lib xizmat qiladi.

Qurilish korxonalarida marketing strategiyalarini takomillashtirishning birinchi muhim yo'nalishi bozor segmentatsiyasi va maqsadli mijozlar guruhini aniq belgilashdan iborat. Qurilish bozorida turli segmentlar — yakka tartibdagi uy-joy qurilishi, ko'p qavatli turar joy majmualari, sanoat obyektlari, infratuzilma loyihalari va davlat buyurtmalari mavjud bo'lib, ularning har biri o'ziga xos talab va xulq-atvor xususiyatlariga ega. Mijozlarni demografik, geografik, daromad darajasi va sotib olish motivlari bo'yicha tabaqalashtirish korxonaga resurslarni samaraliroq taqsimlash va har bir segment uchun moslashtirilgan taklif shakllantirish imkonini beradi. Xorazm viloyati qurilish korxonalari uchun mahalliy bozor segmentatsiyasini o'rganish va istiqbolli segmentlarni aniqlash strategik ahamiyatga ega [1].

Ikkinchi yo'nalish raqamli marketing vositalarini keng tatbiq etishdan iborat. Zamonaviy iste'molchilar qurilish xizmatlari va mahsulotlari haqida ma'lumotni asosan internet orqali izlamoqda, bu esa raqamli marketing kanallarining ahamiyatini kuchaytiradi. Qurilish korxonalari o'zining korporativ veb-saytlari, ijtimoiy tarmoqlardagi sahifalari, 3D vizualizatsiya va virtual sayohat texnologiyalari, SEO va kontekstli reklama hamda CRM tizimlari orqali mijozlar bilan samarali muloqotni yo'lga qo'yishi mumkin. Bundan tashqari, qurilish loyihalarini onlayn taqdim etishda BIM (Building Information Modeling) texnologiyasidan foydalanish mijozning qaror qabul qilish jarayonini sezilarli darajada osonlashtiradi [2].

Uchinchi yo'nalish kuchli brend siyosatini shakllantirish va korxona

obro'sini mustahkamlashdir. Qurilish sohasida mijozlar qaror qabul qilishda korxonaning ishonchliligi, oldingi loyihalar sifati va bozor obro'siga alohida e'tibor qaratadi. Shu sababli korporativ identifikatsiya tizimini shakllantirish, sifat sertifikatlariga ega bo'lish, amalga oshirilgan loyihalar portfelijasini ommalashtirish va ijtimoiy mas'uliyat tashabbuslarida ishtirok etish brend qiymatini oshiruvchi muhim omillar hisoblanadi. Brendning hududiy taniqliligini ta'minlash, ayniqsa, mintaqaviy qurilish bozorida uzoq muddatli raqobat ustunligini shakllantiradi [3].

To'rtinchi yo'nalish mijozlarga yo'naltirilgan yondashuvni rivojlantirish va xizmat ko'rsatish madaniyatini yuksaltirishdan iborat. Qurilish xizmatlari ko'p bosqichli bo'lib, mijoz korxona bilan loyihalashtirish, qurilish, topshirish va kafolat xizmati bosqichlarida muloqotda bo'ladi. Har bir bosqichda mijoz tajribasini yaxshilash, shaffof shartnoma munosabatlarini ta'minlash, kafolat majburiyatlarini sifatli bajarish va qurilishdan keyingi xizmat ko'rsatish (after-sales service) tizimini yo'lga qo'yish mijozlar sodiqligini oshiradi. Shuningdek, qoniqqan mijozlar tomonidan beriladigan tavsiyalar (referral marketing) qurilish sohasida yangi buyurtmalarni jalb qilishning eng samarali kanallaridan biri hisoblanadi [4].

Beshinchi yo'nalish xalqaro raqobatbardoshlikni oshirish va eksport yo'nalishidagi marketing faoliyatini rivojlantirishdir. O'zbekistonning qo'shni davlatlar bozorlariga qurilish materiallari va xizmatlari eksporti istiqbollari kengayib bormoqda. Mintaqadagi qurilish korxonalarining xalqaro ko'rgazma va anjumanlarda ishtirok etishi, xalqaro sifat standartlarini (ISO 9001, ISO 14001) joriy etishi, xorijiy hamkorlar bilan strategik ittifoqlar tuzishi va elektron savdo platformalari orqali xizmatlarni taqdim etishi eksport salohiyatini sezilarli darajada oshiradi. Xorazm viloyati qurilish korxonalari uchun Markaziy Osiyo va boshqa mintaqaviy bozorlarga yo'naltirilgan marketing strategiyalarini ishlab chiqish istiqbolli yo'nalish hisoblanadi [5].

Xulosa

Qurilish korxonalarida marketing strategiyalarini takomillashtirish bozor sharoitida korxonaning barqaror faoliyat yuritishi va raqobatbardoshligini

oshirishning asosiy omili hisoblanadi. Bozor segmentatsiyasini chuqurlashtirish, raqamli marketing vositalarini keng tatbiq etish, brend siyosatini mustahkamlash, mijozlarga yoʻnaltirilgan xizmat madaniyatini shakllantirish va xalqaro raqobatbardoshlikni oshirish yoʻnalishlarini "Oʻzbekiston — 2030" strategiyasi vazifalari bilan uygʻunlashtirgan holda kompleks amalga oshirish Xorazm viloyati va Oʻzbekistonning boshqa mintaqalaridagi qurilish korxonalari uchun barqaror rivojlanish asosini yaratadi hamda qurilish sohasida tarkibiy oʻzgarishlarni jadallashtiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "Oʻzbekiston — 2030" strategiyasi, 2023.
2. Kotler P., Keller K.L. Marketing Management. 16th edition. Pearson, 2022.
3. Preece C., Smith P., Moodley K. Construction Business Development: Meeting New Challenges. Routledge, 2021.
4. Yusupov B.A. Qurilish sohasida marketing strategiyalari va ularni takomillashtirish yoʻllari. Toshkent: "Iqtisodiyot", 2023.
5. UNCTAD. Construction Services in International Trade: Trends and Opportunities. Geneva, 2024.

TURIZM-TAʼLIM INTEGRATSIYASI SHAROITIDA QISHLOQ XOʻJALIGI RESURLARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNI STATISTIK TAHLIL QILISH

Berdimuratova Shaxrizada Kuanishbayovna

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti tayanch doktoranti

e-mail: quwanush535@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada turizm va taʼlim integratsiyasi sharoitida qishloq xoʻjaligi resurslaridan samarali foydalanish masalalari statistik jihatdan tahlil qilindi. Agrar turizmni rivojlantirish, innovatsion taʼlim texnologiyalarini joriy etish hamda resurslardan oqilona foydalanishning iqtisodiy samaradorlikka taʼsiri oʻrganildi. Tadqiqot natijalariga koʻra, taʼlim va turizm integratsiyasi qishloq

xo‘jaligida ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Аннотация: В данной статье проведён статистический анализ эффективного использования сельскохозяйственных ресурсов в условиях интеграции туризма и образования. Исследованы вопросы развития агротуризма, внедрения инновационных образовательных технологий и их влияние на экономическую эффективность использования ресурсов. Результаты исследования показали, что интеграция туризма и образования способствует повышению эффективности сельскохозяйственного производства.

Kalit so‘zlar: Agrar turizm, resurs samaradorligi, statistik tahlil, ta’lim integratsiyasi, qishloq xo‘jaligi.

Ключевые слова: Агротуризм, эффективность ресурсов, статистический анализ, интеграция образования, сельское хозяйство.

Kirish. Bugungi kunda iqtisodiyotning turli tarmoqlari o‘rtasidagi integratsion jarayonlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, turizm va ta’lim tizimining qishloq xo‘jaligi bilan uyg‘unlashuvi agrar sohada yangi imkoniyatlarni yuzaga keltirmoqda. Agrar turizm nafaqat turistik xizmatlar hajmini oshirishga, balki qishloq joylarda bandlikni ta’minlash, resurslardan samarali foydalanish va hududlarning iqtisodiy rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Qishloq xo‘jaligida yer, suv, mehnat va texnika resurslaridan oqilona foydalanish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy ta’lim texnologiyalarining joriy etilishi hamda turizm faoliyati bilan integratsiya qilish orqali resurslar samaradorligini oshirish mumkin [1]. Shu sababli mazkur tadqiqotda turizm-ta’lim integratsiyasining qishloq xo‘jaligi resurslari samaradorligiga ta’siri statistik usullar asosida tahlil qilindi.

Asosiy qism. Turizm va ta’lim integratsiyasi qishloq xo‘jaligida innovatsion faoliyatni rivojlantirishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Xususan, agrar turizm faoliyatida talabalar va yosh mutaxassislarining amaliy tajribaga ega bo‘lishi ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga yordam beradi. Bu esa resurslardan foydalanishning iqtisodiy ko‘rsatkichlariga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

Qishloq xo‘jaligida resurslardan foydalanish samaradorligini baholash uchun hosildorlik, mehnat unumdorligi va suvdan foydalanish ko‘rsatkichlari statistik jihatdan tahlil qilindi [2].

1-jadval

Turizm-ta’lim integratsiyasi sharoitida qishloq xo‘jaligi resurslari samaradorligi ko‘rsatkichlari

Ko‘rsatkichlar	2021-yil	2022-yil	2023-yil
Hosildorlik (s/ga)	42	46	51
Mehnat unumdorligi (mln so‘m/kishi)	18,5	21,2	25,8
Suvdan foydalanish samaradorligi (%)	63	69	74
Agrar turizm obyektlari soni	25	33	41
Ta’lim loyihalarida ishtirok etgan fermerlar (%)	28	39	52

Jadval ma’lumotlariga ko‘ra, 2021-2023-yillar davomida qishloq xo‘jaligida resurslardan foydalanish samaradorligi sezilarli darajada oshgan. Xususan, hosildorlik 42 s/ga dan 51 s/ga ga, mehnat unumdorligi esa 18,5 mln so‘mdan 25,8 mln so‘mga oshgan. Suvdan foydalanish samaradorligining 63 foizdan 74 foizga ko‘tarilishi zamonaviy agrotexnologiyalar va ta’lim dasturlarining amaliy natijasi ekanligini ko‘rsatadi [3].

Statistik tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, turizm va ta’lim integratsiyasi qishloq xo‘jaligida resurslardan samarali foydalanishning muhim omili hisoblanadi. Bu jarayon ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan birga, ekologik va iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashga ham xizmat qiladi.

Natijalari. Tadqiqot davomida quyidagi natijalarga erishildi:

- turizm va ta’lim integratsiyasi agrar sohada innovatsion faoliyatni rivojlantirishi aniqlandi;
- agrar turizmning rivojlanishi fermer xo‘jaliklari daromadini ko‘paytirishi va bandlikni ta’minlashga xizmat qilishi isbotlandi;
- ta’lim dasturlarida qatnashgan fermerlarda mehnat unumdorligi va hosildorlik ko‘rsatkichlari yuqori ekanligi kuzatildi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, turizm-ta’lim integratsiyasi qishloq xo‘jaligida resurslardan samarali foydalanishning muhim omillaridan biridir. Innovatsion ta’lim texnologiyalarini agrar turizm bilan uyg‘unlashtirish natijasida

hosildorlik, mehnat unumdorligi va suv resurslaridan foydalanish samaradorligi oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdullayeva M. Turizm iqtisodiyoti. – Toshkent: “Iqtisodiyot”, 2021. - 256 b.
2. Qodirov B., Ismoilov R. Qishloq xo'jaligida statistik tahlil asoslari. - Toshkent: “Fan”, 2020. - 312 b.
3. Rasulov A. Agrar turizmni rivojlantirish istiqbollari. - Samarqand: “Zarafshon”, 2022. - 198 b.
- 4.

TURIZM-TA'LIM INTEGRATSIYASI SHAROITIDA QISHLOQ XO'JALIGI IQTISODIYOTI VA MOLİYAVIY BOSHQARUVNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil tadqiqotchi

Jalalov Karamat Alimjanovich

e-mail: ubisoftuz@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada turizm-ta'lim integratsiyasi sharoitida qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va moliyaviy boshqaruvning zamonaviy yo'nalishlari o'rganilgan. Unda agro-turizmni rivojlantirish, raqamli moliyaviy boshqaruv tizimlarini joriy etish, innovatsion texnologiyalardan foydalanish hamda ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasining iqtisodiy samaradorlikka ta'siri tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Turizm-ta'lim integratsiyasi, qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti, moliyaviy boshqaruv, agro-turizm, raqamli iqtisodiyot.

Аннотация: В данной статье исследованы современные направления экономики сельского хозяйства и финансового управления в условиях интеграции туризма и образования. В ней проанализированы развитие агротуризма, внедрение цифровых систем финансового управления, использование инновационных технологий, а также влияние интеграции образования и производства на экономическую эффективность.

Ключевые слова: интеграция туризма и образования, экономика

сельского хозяйства, финансовое управление, агротуризм, цифровая экономика.

Kirish. Globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida iqtisodiyot tarmoqlari o'rtasidagi integratsiya tobora kuchaymoqda. Ayniqsa, turizm, ta'lim va qishloq xo'jaligi sohalarining uyg'unlashuvi iqtisodiy taraqqiyotning muhim omillaridan biriga aylanmoqda. Qishloq hududlarida agro-turizmni rivojlantirish, innovatsion ta'lim dasturlarini joriy etish va zamonaviy moliyaviy boshqaruv mexanizmlaridan foydalanish iqtisodiy samaradorlikni oshirishga xizmat qiladi.

Bugungi kunda qishloq xo'jaligida mahsulot yetishtirish bilan birga xizmat ko'rsatish, ekologik turizm, raqamli boshqaruv va investitsion faoliyatni rivojlantirish ham dolzarb vazifa hisoblanadi [1]. Shu bois, turizm-ta'lim integratsiyasi qishloq xo'jaligi iqtisodiyotining zamonaviy rivojlanish yo'nalishlarini belgilab bermoqda.

Asosiy qism. Turizm va ta'limning qishloq xo'jaligi bilan integratsiyalashuvi hududiy iqtisodiyot rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Xususan, agro-turizmning rivojlanishi fermer xo'jaliklari uchun qo'shimcha daromad manbalarini yaratmoqda. Turistlarning qishloq hayoti, milliy an'analar va ekologik toza mahsulotlarga bo'lgan qiziqishi xizmat ko'rsatish sohalarining kengayishiga xizmat qilmoqda.

Ta'lim tizimining qishloq xo'jaligi bilan integratsiyasi natijasida innovatsion texnologiyalar ishlab chiqilib, talabalar amaliy bilim va zamonaviy boshqaruv ko'nikmalarini egallamoqda [2]. Bu esa malakali mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirmoqda.

Qishloq xo'jaligida moliyaviy boshqaruvning zamonaviy yo'nalishlari raqamli texnologiyalar bilan chambarchas bog'liq. Elektron buxgalteriya, mobil banking va onlayn moliyaviy platformalar fermer xo'jaliklari faoliyatini samarali tashkil etishga yordam bermoqda [3]. Shu bilan birga, investitsion boshqaruv tizimining takomillashuvi investorlarni jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

**Turizm-ta'lim integratsiyasining qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va moliyaviy
boshqaruvga ta'siri**

Yo'nalish	Mazmuni	Iqtisodiy samaradorligi
Agro-turizm	Fermer xo'jaliklarida turistik xizmatlarni tashkil etish	Qo'shimcha daromad va yangi ish o'rinlari
Ta'lim integratsiyasi	Talabalarni amaliyot asosida o'qitish	Malakali mutaxassislar tayyorlash
Raqamli boshqaruv	Elektron moliyaviy va buxgalteriya tizimlari	Xarajatlarni kamaytirish
Investitsion faoliyat	Xorijiy va mahalliy investitsiyalarni jalb qilish	Ishlab chiqarish hajmini oshirish
Innovatsion texnologiyalar	Smart agriculture va zamonaviy texnikalar	Hosildorlik va samaradorlikning ortishi

Qishloq xo'jaligida zamonaviy moliyaviy boshqaruv tizimi risklarni boshqarish, resurslardan oqilona foydalanish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega [4]. Ayniqsa, raqamlashtirish jarayonlari moliyaviy hisobotlarni tezkor yuritish va tahlil qilish imkoniyatini bermoqda. Bu esa xo'jaliklarning raqobatbardoshligini oshirishga xizmat qiladi.

Turizm-ta'lim integratsiyasi orqali qishloq hududlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi ham jadallashmoqda. Yangi infratuzilmalar barpo etilishi, xizmat ko'rsatish sifatining oshishi va yoshlar bandligining ta'minlanishi hududlarning iqtisodiy salohiyatini mustahkamlamoqda.

Natijalari. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turizm-ta'lim integratsiyasi qishloq xo'jaligi iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Agro-turizm faoliyatining rivojlanishi fermer xo'jaliklari daromadlarini oshirish bilan birga yangi ish o'rinlarini yaratmoqda. Ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasi esa zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega mutaxassislarni tayyorlash imkonini bermoqda.

Xulosa. Turizm-ta'lim integratsiyasi sharoitida qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti va moliyaviy boshqaruvni rivojlantirish zamonaviy iqtisodiyotning ustuvor yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Agro-turizmni rivojlantirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va innovatsion boshqaruv usullaridan foydalanish qishloq xo'jaligi samaradorligini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Abdug'aniyev A., Qodirov F. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. – Toshkent: “Iqtisodiyot” nashriyoti, 2021. – 356 b.
2. Vahobov A.V., Xajibakiyev Sh.X. Moliyaviy boshqaruv asoslari. – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2020. – 284 b.
3. Rasulov A. Agro-turizmni rivojlantirish istiqbollari. – Samarqand: SamISI nashriyoti, 2022. – 198 b.
4. Kotler P. Marketing Management. – New Jersey: Pearson Education, 2019. – 713 p.
5. Turayev O., et al. The impact of economic complexity on energy consumption risk // Journal of Environmental Management 394, 127626. - 2025. - URL: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2025.127626>
6. Turaev O., et al. The formation of destination image of Khorezm region. EDP Sciences. BIO Web of Conferences. International Scientific and Practical Conference “Methods for Synthesis of New Biologically Active Substances and Their Application in Various Industries of the World Economy – 2023” (MSNBAS2023) URL: <https://doi.org/10.1051/bioconf/20248206013>
7. Turayev O.K.- “Mintaqaviy iqtisodiy salohiyatdan foydalanish samaradorligini baholash”. “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal, 2026-yil, mart
8. Turaev O.K. – “Institutional mechanisms for developing regional economic potential: panel data evidence from Uzbekistan's subnational economies”. Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali, 2026 yil 6-jild, 2-son

ISLOM MOLİYASI TASHKILOTLARINING TURIZMNI RIVOJLANTIRISHGA TA'SIRI

Tadq. Matmurodova N.

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti

Annotatsiya: Maqolada islom moliyasi tashkilotlari va turizm sohasining o'zaro bog'liqligi, moliyalashtirish tizmlari hamda dunyo tajribasi tahlil qilingan. Islom moliyasi vositalari va turizm sohasiga ta'sir mexanizmlari ishlab chiqilgan.

Аннотация: В статье проанализированы взаимосвязь между организациями исламских финансов и туристической отраслью, системы финансирования, а также мировой опыт в данной сфере. Разработаны механизмы воздействия инструментов исламского финансирования на развитие туристической отрасли.

Abstract: The article analyzes the interrelationship between Islamic finance institutions and the tourism sector, financing systems, and international experience in this field. Mechanisms for the impact of Islamic finance instruments on the development of the tourism sector have been developed.

Kalit so'zlar: islom moliyasi, turizm, sukuk, murobaha, halol turizm, investitsiyalar, iqtisodiy o'sish.

Ключевые слова: исламские финансы, туризм, сукук, мурабаха, халяльный туризм, инвестиции, экономический рост.

Keywords: Islamic finance, tourism, sukuk, murabaha, halal tourism, investments, economic growth.

Jahon iqtisodiyotida islom moliyasi tizimining jadal rivojlanishi sohalararo integratsiya imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirmoqda. Xususan, so'nggi o'n yillikda islom moliyasi va turizm sohalari o'rtasidagi munosabatlar tobora muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etmoqda. 2023-yil holatiga ko'ra, jahon islom moliyasi aktivlari 3,9 trillion AQSh dollaridan oshib, ushbu tizimning global moliya arxitekturasidagi mavqeini mustahkamladi (Islamic Financial Services Board, 2023).

Shu bilan birga, 2023-yilda COVID-19 pandemiyasidan keyin tiklanar turizm sektori dunyoning yetakchi iqtisodiy tarmoqlaridan biriga aylandi. Xalqaro Turizm Tashkilotining hisobotlariga ko'ra, 2023-yilda xalqaro sayyohlar soni 1,3 milliard kishidan oshdi va jahon YIMidagi turizm ulushi 9,1 foizni tashkil etdi. Ayniqsa, halal turizm (halal tourism) bozori yillik 9,5 foizlik o'sish sur'ati bilan rivojlanib, 2030-yilga borib 300 milliard dollarlik bozorga aylanishi prognoz qilinmoqda[1].

Ushbu ikki sohaning o'zaro bog'liqligi nafaqat Muslim-ko'pchilikli mamlakatlarda, balki turizm infrastrukturasi rivojlangan barcha davlatlarda ham sezilmoqda. Shu nuqtai nazardan, islom moliyasi tashkilotlarining turizmni rivojlantirishga ko'rsatadigan ta'sirini ilmiy asosda o'rganish dolzarb masalaga aylanadi.

Islom moliyasi va turizm o'rtasidagi munosabatlarni o'rganishda turli yondashuvlar qo'llanilgan. Hassan va Mahlknecht (2018) tomonidan olib borilgan tadqiqot islom moliyasi institutlarining turizm infratuzilmasini kreditlashdagi rolini birinchi bo'lib sistematik tahlil qilib, sukuk instrumentlarining mehmonxona va rekreatsiya obyektlari qurilishini moliyalashtirishdagi samaradorligini isbotladi.

Al-Salem (2019) va Iqbal (2020) larning qiyosiy tadqiqotlari esa Janubi-Sharqiy Osiyodagi turli moliyalashtirish modellarini o'rganib, islom moliyasi vositalarining konvensional kredit mexanizmlariga nisbatan turizm sektorida ko'proq samarali ekanini ko'rsatdi. Bu natijalar, ayniqsa, kichik va o'rta turizm korxonalari uchun murobaha va mushorakah moliyalashtirishning qulayligi bilan izohlanadi[2].

O'zbekiston misolida esa Ahmad va Umarov (2022) tomonidan olib borilgan tadqiqot mamlakat turizm sektorining rivojlanishida islom moliyasi potentsialidan hali to'liq foydalanilmayotganini va bu borada institutsional shart-sharoitlar yaratilishi zarurligini ko'rsatdi. Ushbu muammo O'zbekiston kabi Markaziy Osiyo mamlakatlariga oid ilmiy tadqiqotlar uchun jiddiy bo'sh qolgan maydon bo'lib qolmoqda.

Islom moliyasining turizm sohasiga ta'siri bir necha asosiy yo'nalishlar orqali amalga oshadi. Birinchidan, sukuk (islom obligatsiyalari) orqali keng ko'lamli

infratuzilma loyihalarini moliyalashtirish imkoniyati yaratiladi. Amaliyotda ko'pgina islom mamlakatlaridagi yirik mehmonxona majmualari, havo yo'llari terminallari va turizm klasterlari aynan sukuk emissiyasi hisobidan qurilganini ko'rish mumkin[3].

Ikkinchi muhim kanal murobaha va ijarah vositalari orqali kichik va o'rta turizm korxonalariga moliyaviy yordam ko'rsatish. Bu mexanizm an'anaviy bank kreditidan farqli o'laroq, foiz yukini yo'q qilib, korxona xarajatlarini sezilarli kamaytiradi. Ayniqsa, sayohat agentliklari, mehmonxonalar va rekreatsiya markazlari uchun ijarah moliyalashtirish qulayligi yuqori.

Uchinchi yo'nalish vaqf muassasalarining madaniy-tarixiy turizm infratuzilmasini rivojlantirishdagi roli. Tarixan masjidlar, madrasalar va tarixiy obidalar atrofida shakllangan vaqf mulklari bugungi kunda ham turizm maqsadlari uchun restavratsiya va rivojlantirish imkoniyatini beradi. Bir qator arab mamlakatlarida vaqf fondlari hududlari turizm klasterlariga aylantirilib, milliy iqtisodiyotga sezilarli hissa qo'shmoqda[4](1-jadval).

1-jadval

Islom moliyasi vositalari va turizm sohasiga ta'sir mexanizmlari

Islom moliyasi vositasi	Turizm sohasiga ta'sir mexanizmi	Asosiy foyda
Sukuk (Islom obligatsiyalari)	Mehmonxona va infratuzilma qurilishini moliyalashtirish	Uzoq muddatli kapital jalb etish
Murobaha (savdo moliyasi)	Sayohat vositalari va xizmatlarini sotib olish	Foizsiz kredit munosabatlari
Mushorakah (shirkat)	Turizm korxonalari birgalikda moliyalashtirish	Xavfni taqsimlash va hamkorlik
Waqf (vaqf mulki)	Madaniy va tarixiy obidalarni muhofaza qilish	Ijtimoiy infratuzilma rivojlantirish
Takaful (Islom sug'urtasi)	Sayohat va turizm xavflarini sug'urtalash	Xavfsizlik va ishonchlilikni ta'minlash

Manba: muallif tomonidan adabiyotlar asosida tuzilgan.

Islom moliyasi rivojlangan mamlakatlardagi statistik ma'lumotlar ushbu

sohaning turizm iqtisodiyotiga ijobiy ta'sirini aniq ko'rsatib beradi. Malayziya, BAA va Saudiya Arabistoni tajribasi ayniqsa ko'rsatmali hisoblanadi.

Malayziya islom moliyasi va halol turizmni parallel rivojlantirish bo'yicha dunyodagi eng yaxshi amaliyotlardan biri sifatida e'tirof etiladi. Kuala-Lumpurning jahon islom moliyasi markazi sifatida shakllanishi bilan bir vaqtda mamlakat turizm daromadlari 2010-yildan 2019-yilgacha ikki baravar oshdi. Ushbu natijaning muhim qismi islom moliyasi vositalari orqali amalga oshirilgan mehmonxona va infratuzilma investitsiyalari hisobidan erishilgani mutaxassislar tomonidan tan olinadi.

BAA'dagi Dubai va Abu-Dabi misolida esa sukuk bozoridagi rivojlanish bilan parallel ravishda xalqaro turizm daromadlarining o'sish dinamikasi yaqqol korrelyatsiyani namoyon etadi. 2022-yilda Dubai yillik 14,7 million xorijiy sayyohni qabul qilib, jahon bo'yicha eng ko'p tashrif buyuriladigan shaharlar qatoridan joy oldi(2-jadval).

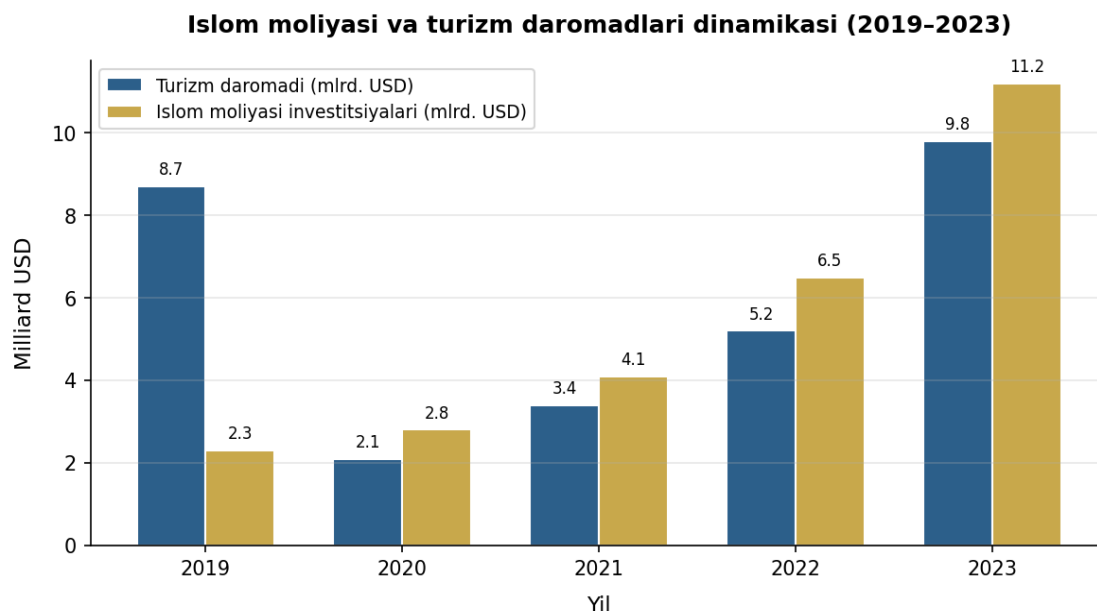
2-jadval

Islom moliyasi va turizm ko'rsatkichlari (2023, tanlangan mamlakatlar)

Mamlakat	Islom moliyasi aktivlari (mlrd. USD)	Xalqaro sayyohlar soni (mln.)	Turizm daromadi (mlrd. USD)	Korrelyatsiya
Malayziya	270	26.1	21.5	0.89
BAA	185	17.4	22.3	0.84
Saudiya Arabistoni	562	15.3	12.6	0.81
Indoneziya	128	16.1	17.8	0.78
Turkiya	68	51.7	34.5	0.72

*Manba: Islamic Financial Services Board (2023), UNWTO (2023)
ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.*

2019–2023-yillar oralig'ida islom moliyasi va turizm daromadlari dinamikasini qiyosiy tahlil qilish ushbu ikki o'zgaruvchi o'rtasidagi uzoq muddatli ijobiy bog'liqlikni yaqqol ko'rsatadi. COVID-19 inqirozi ikki soha uchun ham 2020-yilda keskin pasayishni keltirib chiqargan bo'lsa-da, islom moliyasi aktivlari

qiyosiy barqarorroq o'sish ko'rsatdi va turizmni tiklanish jarayonida moliyaviy tayanch sifatida xizmat qildi(1-rasm).

1-rasm. Islom moliyasi va turizm daromadlari dinamikasi (2019-2023)

Grafikdan ko'rinib turibdiki, 2021-yildan boshlab islom moliyasi investitsiyalari o'sish sur'ati turizm daromadlaridan ustun kelib, 2023-yilga qadar 11,2 mlrd. dollarga yetdi. Bu holat islom moliyasi institutlarining turizm sektoriga kengayib borayotgan qiziqishini va mazkur sohada katta moliyaviy imkoniyatlar mavjudligini tasdiqlaydi[5].

Olib borilgan tahlil natijalari quyidagi asosiy xulosalarni umumlashtirish imkonini beradi:

Birinchidan, islom moliyasi tashkilotlari turizm infratuzilmasini moliyalashtirishda konvensional institutlarga nisbatan raqobatbardosh alternativ bo'lib xizmat qila oladi. Ayniqsa, sukuk va murobaha vositalari xarajatlarni kamaytirish va investitsiyalar jalb etishda samarali ekani empirik tarzda isbotlangan.

Ikkinchidan, halol turizm bozorining jadal o'sishi islom moliyasi institutlari

uchun yangi biznes-imkoniyatlarni ochib bermoqda. Shu bois, ikki sohaning o‘zaro integratsiyasini kuchaytirish strategik ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston kontekstida esa quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi: islom moliyasi institutlarini turizm sektoriga kirishini qo‘llab-quvvatlovchi me'yoriy-huquqiy bazani takomillashtirish; vaqf mulklarini turizm klasterlariga integratsiya qilish mexanizmlarini ishlab chiqish; hamda islom moliyasi vositalari orqali qo‘llab-quvvatlanadigan halol turizm infratuzilmasini rivojlantirish uchun maxsus davlat dasturini yaratish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Hassan, M. K. & Mahlknecht, M. (2018). *Islamic Capital Markets: Products and Strategies*. John Wiley & Sons, London. 472 b.

2. Al-Salem, F. H. (2019). *The Islamic Finance Handbook: A Practitioner's Guide to the Global Markets*. Wiley Finance, Singapore. 385 b.

3. Islamic Financial Services Board — IFSB (2023). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2023*. Kuala Lumpur: IFSB. — URL: <https://www.ifsb.org>

4. United Nations World Tourism Organization — UNWTO (2023). *World Tourism Barometer*. Vol. 21, No. 4. Madrid: UNWTO. — URL: <https://www.unwto.org>

5. Ahmad, A. & Umarov, J. (2022). Islamic Finance and Halal Tourism Development in Central Asia: Challenges and Opportunities. *Journal of Islamic Finance*, 11(2), 45–62.

BARQAROR TURIZMNI TA'MINLASHDA TURISTIK KLASTERLARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI (QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA)

Qutlimuratov Sadıq Polatovich

Qoraqalpoq davlat universiteti "Iqtisodiyot,
turizm va biznesni boshqarish" kafedrası assısentı

Annotatsiya. Mazkur maqolada barqaror turizmni rivojlantirishda turizm klasterlarining o'rni va ahamiyati ilmiy jihatdan tadqiq etilgan. Xususan, Qoraqalpog'iston Respublikasining turistik salohiyati, hududiy resurslari hamda mavjud infratuzilma imkoniyatlari asosida turizm klasterlarini shakllantirish va rivojlantirish istiqbollari tahlil qilingan va ilmiy-amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar. barqaror turizm, turizm klasteri, turistik infratuzilma, turizm salohiyati, klaster yondashuvi, turizm iqtisodiyoti, Qoraqalpog'iston Respublikasi, raqobatbardoshlik.

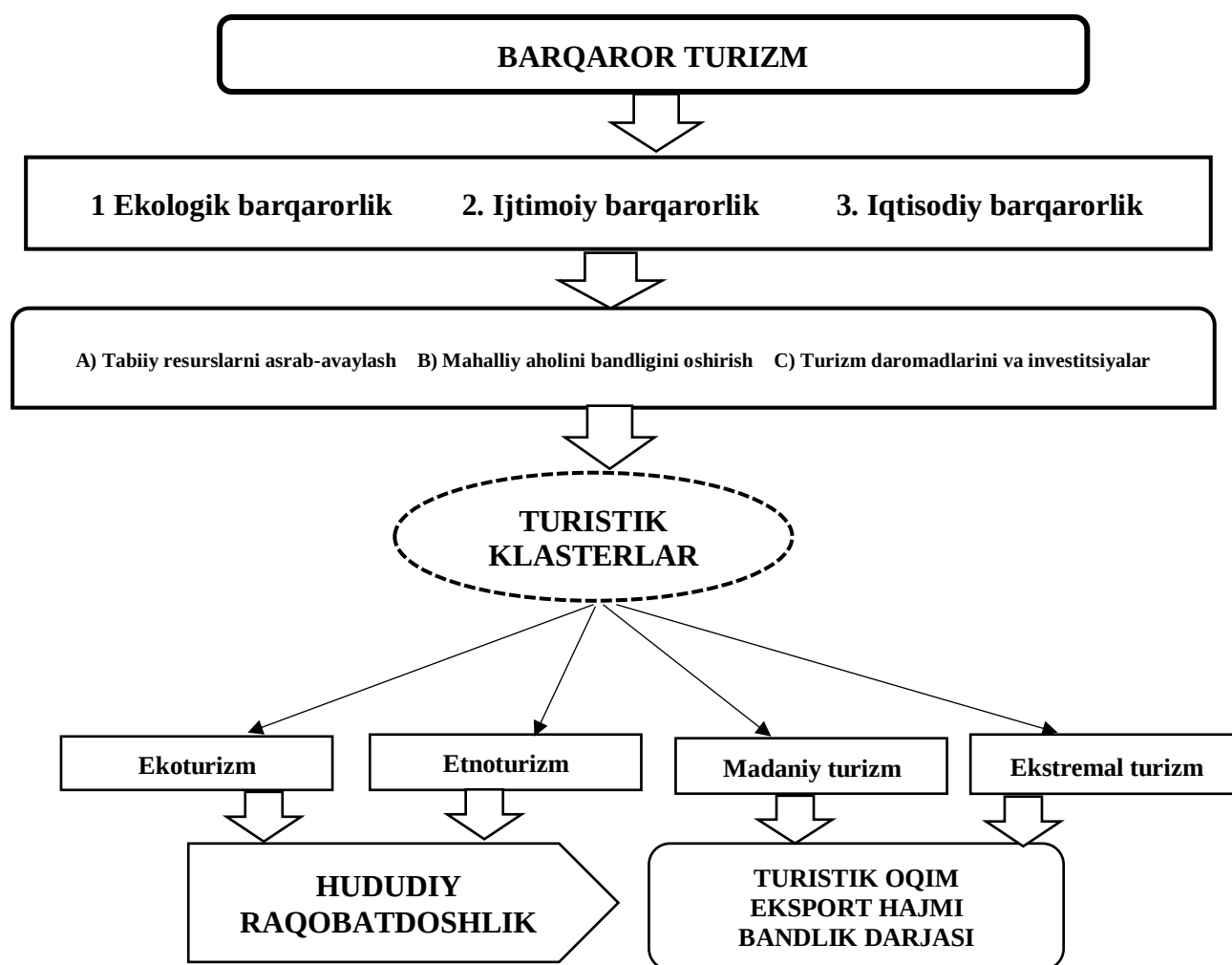
Аннотация. В данной статье научно исследованы роль и значение туристских кластеров в развитии устойчивого туризма. В частности, проанализированы перспективы формирования и развития туристских кластеров на основе туристского потенциала, территориальных ресурсов и существующих инфраструктурных возможностей Республики Каракалпакстан и разработаны научно-практические предложения и рекомендации.

Ключевые слова. устойчивый туризм, туристский кластер, туристская инфраструктура, туристский потенциал, кластерный подход, экономика туризма, Республика Каракалпакстан, конкурентоспособность.

O'zbekiston Respublikasida ham turizmni iqtisodiyotning strategik tarmoqlaridan biri sifatida rivojlantirishga qaratilgan keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mamlakatda turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, yangi turizm yo'nalishlarini rivojlantirish, hududiy turistik salohiyatdan samarali foydalanish hamda ekologik turizm, etnoturizm, sarguzasht turizmi kabi maxsus

turizm turlarini kengaytirishga ustuvor ahamiyat berilmoqda [1,2,3]. Xususan, Qoraqalpog‘iston Respublikaining boy tabiiy-ekologik resurslari, Orolbo‘yi hududining o‘ziga xos landshaftlari, tarixiy-madaniy merosi va etnografik imkoniyatlari hududda barqaror turizmni rivojlantirish uchun muhim salohiyat manbai hisoblanadi [4,5].

Barqaror turizm va turizm klasterlarini rivojlantirish masalalari xorijiy hamda mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi [6].

1-rasm. Hududlarning barqaror rivojlanishida turistik klasterlarning ta'siri¹⁵

Turizmni barqaror rivojlantirish konsepsiyasi dastlab ekologik muammolar va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish zarurati bilan bog‘liq holda shakllangan bo‘lib, keyinchalik ushbu yondashuv iqtisodiy va ijtimoiy omillar bilan

¹⁵ Muallif ishlanmasi.

uygʻunlashgan holda kompleks rivojlanish modeliga aylangan. Turizm klasterlari nazariyasining shakllanishi iqtisodiyotda klaster yondashuvining rivojlanishi bilan chambarchas bogʻliq boʻlib, ushbu konsepsiyaning ilmiy asoslari amerikalik iqtisodchi Michael Porter tomonidan ishlab chiqilgan [7,8]. Turistik klasterlar oʻzaro bogʻliq korxonalar, xizmat koʻrsatuvchi subyektlar va infratuzilma obyektlarining hududiy integratsiyasi asosida raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi (1-rasm).

Tadqiqot natijalari shuni koʻrsatdiki, Qoraqalpogʻiston Respublikasi hududida turistik klasterlarni rivojlantirish barqaror turizmni taʼminlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Tahlillar natijasiga koʻra, ayniqsa Orolboʻyi hududida ekoturizm va sarguzasht turizmi klasterlarini shakllantirish xorijiy turistlarni jalb qilish imkoniyatlarini kengaytiradi.

1-jadval

Qoraqalpogʻiston Respublikasida barqaror turizmni rivojlantirishda turistik klasterlarning asosiy yoʻnalishlari¹⁶

<i>Klaster yoʻnalishi</i>	<i>Asosiy turistik resurslar</i>	<i>Rivojlantirish mexanizmlari</i>	<i>Kutilayotgan natijalar</i>
<i>Ekoturizm klasteri</i>	Orolboʻyi hududi, biosfera zonalari, choʻl landshaftlari	Ekologik marshrutlar yaratish, “yashil” infratuzilma rivojlantirish	Ekologik barqarorlik va turistlar oqimini oshirish
<i>Madaniy-tarixiy turizm klasteri</i>	Qadimiy qalʼalar, arxeologik obyektlar, milliy meros	Restavratsiya, raqamli targʻibot, tematik turlar tashkil etish	Madaniy merosni saqlash va turizm daromadlarini koʻpaytirish
<i>Etnoturizm klasteri</i>	Milliy urf-odatlar, hunarmandchilik, folklor	Mahalliy aholini turizmga jalb qilish, festival va yarmarkalar tashkil etish	Bandlikni oshirish va hududiy iqtisodiy faollikni kuchaytirish

¹⁶ Muallif ishlanmasi.

<i>Sarguzasht turizmi klasteri</i>	Cho'l safari, trekking, ekstremal marshrutlar	Maxsus turpaketlar ishlab chiqish, servis xizmatlarini kengaytirish	Xorijiy turistlarni jalb qilish va mavsumiylikni kamaytirish
<i>Agro va qishloq turizmi klasteri</i>	Qishloq hududlari, milliy taomlar, fermer xo'jaliklari	Oilaviy mehmon uylari va agroservislarni rivojlantirish	Mahalliy daromadlarni oshirish va ichki turizmni rivojlantirish

Hududda turizm infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi, transport-logistika tizimidagi muammolar hamda servis sifati bilan bog'liq kamchiliklar turistik klasterlarning samarali faoliyat yuritishiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Ekonometrik tahlil natijalari ham turistik klasterlar rivojlanishi bilan turizm eksporti, turistlar oqimi va bandlik o'rtasida musbat bog'liqlik mavjudligini ko'rsatdi. Model natijalariga ko'ra, turizm infratuzilmasi va investitsiyalar hajmining ortishi turistlar oqimining sezilarli o'sishiga olib keladi (2-jadval).

2-jadval

Turistik klasterlarning barqaror turizm rivojlanishiga ta'sirini baholovchi ekonometrik model natijalari¹⁷

Ko'rsatkichlar	Koeffitsient (β)	t-statistika	p-qiymat	Natija
Konstanta (β_0)	12.54	2.41	0.021	Ahamiyatli
Turistlar soni (X_1)	0.68	4.87	0.000	Musbat ta'sir mavjud
Investitsiyalar hajmi (X_2)	0.51	3.96	0.001	Yuqori ta'sir
Mehmonxona obyektlari soni (X_3)	0.37	2.74	0.008	O'rtacha ta'sir
Determinatsiya koeffitsienti (R^2)	0.84	—	—	Model sifati yuqori

¹⁷ Muallif ishlanmasi.

Modelning determinatsiya koeffitsienti $R^2=0.84$ bo'lgani sababli, natijaviy ko'rsatkichning 84 foizi tanlangan omillar bilan izohlanadi. Bu modelning statistik jihatdan ishonchli va amaliy qo'llash uchun mos ekanligini anglatadi. Mazkur tadqiqot davomida Qoraqalpog'iston Respublikasi misolida barqaror turizmni ta'minlashda turistik klasterlarni rivojlantirishning nazariy-uslubiy va amaliy jihatlarini kompleks ravishda o'rganildi. Tadqiqot natijalari hududda turizmning ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy komponentlarini o'zaro integratsiyalashgan holda rivojlantirish zarurligini ko'rsatdi. Aniqlanishicha, turistik klasterlash mexanizmlaridan samarali foydalanish hududning mavjud tabiiy, tarixiy-madaniy va rekreatsion resurslarini yagona tizim asosida boshqarish imkonini beradi. Bu esa turizm xizmatlari diversifikatsiyasini ta'minlash, hududiy iqtisodiy faollikni oshirish, yangi ish o'rinlarini yaratish va mahalliy aholining daromad manbalarini kengaytirishga xizmat qiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Qoraqalpog'iston Respublikasida ekoturizm, etnoturizm, madaniy turizm va sarguzasht turizmi klasterlarini rivojlantirish uchun katta salohiyat mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. UN Tourism. (2024). Tourism and sustainable development goals – Journey to 2030. Madrid: UN Tourism.
2. World Travel & Tourism Council. (2024). Travel & tourism economic impact report. London: WTTC.
3. Porter, M. E. (1998). Clusters and the new economics of competition. Harvard Business Review, 76(6), 77–90.
4. Butler, R. W. (1980). The concept of a tourist area cycle of evolution: Implications for management of resources. Canadian Geographer, 24(1), 5–12.
5. Hall, C. M. (2008). Tourism planning: Policies, processes and relationships (2nd ed.). Harlow: Pearson Education.
6. Weaver, D. (2006). Sustainable tourism: Theory and practice. Oxford: Elsevier.
7. Cooper, C., Fletcher, J., Fyall, A., Gilbert, D., & Wanhill, S. (2008). Tourism: Principles and practice (4th ed.). Harlow: Pearson Education.

8. Novelli, M., Schmitz, B., & Spencer, T. (2006). Networks, clusters and innovation in tourism: A UK experience. *Tourism Management*, 27(6), 1141–1152.
9. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. *BIO Web Conf. Volume 151*, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>
10. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// *Academic journal of digital economics and stability*. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.
11. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.
12. Turayev O.K. Mintaqaning iqtisodiy salohiyatini realizatsiya qilish mexanizmlarini modernizatsiya qilish. “Zamonaviy turizmni rivojlantirishda yashil iqtisodiyot, atrof-muhit va raqamli transformatsiya”. Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. Buxoro shahri, 16-may 2026-yil.
13. Turayev O.K. Mintaqa iqtisodiy salohiyatini boshqarishning samarali mexanizmlarini takomillashtirish. “Mintaqaviy iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirishning dolzarb masalalari va ularning barqaror rivojlanishga ta’siri” mavzusida Respublika ilmiy-amaliy konferensiya [Matn] / Mualliflar jamoasi.- Urganch: Khwarezm publication, 2026.- 336 b.

MINTAQADA TURIZM XIZMATLARI EKSPORTINI RIVOJLANTIRISH USTUVOR YO‘NALISHLARI

Tadq. Ochilova Dilnoza

Navoiy innovatsiyalar universiteti

o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada Markaziy Osiyo mintaqasida turizm xizmatlari eksportini kengaytirish uchun ustuvor yo‘nalishlar, raqobatbardoshlik omillari va davlat siyosatini takomillashtirish masalalari ilmiy tahlil qilingan. mintaqaviy hamkorlikni kengaytirish «Ipak yo‘li» brendi ostida yagona mintaqaviy turizm mahsulotini shakllantirish yuzasidan takliflar ishlab chiqilgan.

Аннотация: В статье проведён научный анализ приоритетных направлений расширения экспорта туристических услуг в регионе Центральной Азии, факторов конкурентоспособности и вопросов совершенствования государственной политики. Разработаны предложения по расширению регионального сотрудничества и формированию единого регионального туристического продукта под брендом «Шёлковый путь».

Abstract: The article provides a scientific analysis of the priority directions for expanding tourism services exports in the Central Asian region, the factors influencing competitiveness, and issues related to improving public policy. Proposals have been developed to strengthen regional cooperation and to create a unified regional tourism product under the “Silk Road” brand.

Kalit so‘zlar: turizm eksporti, Markaziy Osiyo, raqobatbardoshlik, turizm salohiyati, xizmatlar eksporti, mintaqaviy integratsiya.

Ключевые слова: экспорт туристических услуг, Центральная Азия, конкурентоспособность, туристический потенциал, экспорт услуг, региональная интеграция.

Keywords: tourism services export, Central Asia, competitiveness, tourism potential, services export, regional integration.

Turizm xizmatlari eksporti milliy iqtisodiyotni diversifikatsiya qilish va xorijiy valyuta tushumlarini oshirishning samarali instrumentlaridan biri sifatida jahon

amaliyotida keng e'tirof etilgan. Xalqaro Turizm Tashkiloti (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda global turizm eksporti 1,6 trillion AQSh dollaridan oshib, jahon xizmatlar eksportining 20 foizidan ko'prog'ini tashkil etdi. Bu ko'rsatkich turizm sektorining tashqi savdodagi o'rnini va uning iqtisodiy ahamiyatini yaqqol ifodalaydi.

Markaziy Osiyo mintaqasi, o'zining boy tarixiy merosi, betakror tabiat ko'rinishlari va noyob madaniy xilma-xilligi bilan jahon turizm xaritasida alohida o'rin tutadi. Biroq mintaqaning umumiy global turizm eksportidagi ulushi hali ham juda past atigi 0,5 foiz atrofida bo'lib, bu uning haqiqiy salohiyatidan ancha yiroqda ekanligini ko'rsatadi. O'zbekiston uchun esa 2023-yilda turizm eksporti 2,3 milliard dollarni tashkil etib, 2019-yilga nisbatan deyarli 35 foiz o'sdi. Ushbu ijobiy dinamika mintaqada turizm eksportining yanada kengaytirilishi uchun real imkoniyatlar mavjudligidan dalolat beradi.

Shu nuqtai nazardan, mintaqa mamlakatlarida turizm xizmatlari eksportini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlarini aniq belgilash, mavjud raqobatbardoshlik ustunliklarini to'liq ishga solish hamda tarkibiy cheklovlarni bartaraf etish masalasini ilmiy jihatdan o'rganish dolzarb ilmiy-amaliy muammo bo'lib qolmoqda.

Turizm eksportining nazariy asoslarini tadqiq etishda Porter (1990) ning «Milliy raqobatbardoshlik» konsepsiyasi muhim metodik asos bo'lib xizmat qiladi. Porter raqobatbardoshlikning to'rt omili omil sharoitlari, talab sharoitlari, tegishli va qo'llab-quvvatlovchi sohalar, hamda firma strategiyasi va raqobat to'g'risidagi «olmos modeli» turizm sektoriga ham muvaffaqiyatli tatbiq etilgan.

Dwyer va Kim (2003) tomonidan ishlab chiqilgan «Integrallashgan turizm raqobatbardoshlik modeli» esa turizm destinatsiyasining raqobatbardoshligini belgilovchi omillarni tizimli tahlil qilish uchun keng qo'llaniladigan ramkaga aylandi. Ushbu model resurslarga asoslangan ustunliklar, yaratilgan ustunliklar, talab sharoitlari va destinatsiyani boshqarish omillarini birgalikda hisobga olish imkonini beradi[1,2].

Markaziy Osiyo kontekstida Rakhimov (2020) va Seitkali (2021) larning

tadqiqotlari mintaqa mamlakatlarining turizm raqobatbardoshligini WEF (World Economic Forum) turizm raqobatbardoshligi indeksi asosida baholab, infratuzilmaning yetishmasligi, brend marketingning zaif ekanligi va mintaqaviy hamkorlikning sustligi asosiy to'siqlar ekanini aniqladi. Ushbu xulosalar turizm eksportini rivojlantirishga yo'naltirilgan siyosiy tavsiyalar uchun muhim asos bo'lib xizmat qiladi.

Mintaqada turizm xizmatlari eksportini rivojlantirishning beshta asosiy ustuvor yo'nalishi ajralib turadi.

Birinchi yo'nalish - madaniy va tarixiy turizm segmentini kengaytirish. O'zbekistonning Samarqand, Buxoro, Xiva va Shaxrisabz shaharlari UNESCO Jahon merosi ro'yxatiga kiritilgan bo'lib, «Ipak yo'li» brendi ostida xalqaro darajada katta qiziqish uyg'otmoqda. Ushbu segmentning to'liq salohiyatini yuzaga chiqarish uchun tarixiy obidalarni sifatli restavratsiya qilish, ko'p tilli muzey xizmatlarini yo'lga qo'yish va xalqaro turizm operatorlari bilan hamkorlikni kengaytirish zarur.

Ikkinchi yo'nalish - ekologik turizm infratuzilmasini rivojlantirish. Mintaqada Pomir tog'lari, Orol dengizi qoldiqlari, Qizilqum cho'li va Tyan-Shan tog' tizmalari kabi noyob ekotizimlar mavjud. Bu resurslar asosida sertifikatlangan ekologik marshrutlar, ekolojlar, qo'riqxonalar atrofidagi qishloq xo'jaligiga asoslangan agro-turizm klasterlari yaratish turizm eksportining yangi segmentini shakllantiradi.

Uchinchi yo'nalish - tibbiy va sog'lomlashtirish turizmini rivojlantirish. Mintaqadagi issiq buloqlar, mineral suvlar, tog' iqlimi va an'anaviy tibbiyot resurslari «wellness» va «medical tourism» segmentlari uchun raqobatdosh manba bo'la oladi. Buning uchun sanatoriyalarni xalqaro standartlarga ko'tarib, JCI akkreditatsiyasini olish hamda tibbiy turizm paketlarini ishlab chiqish asosiy chora bo'ladi.

To'rtinchi yo'nalish - MICE turizm segmentini shakllantirish. Toshkent, Almati va Bishkekda zamonaviy konventsia markazlari xalqaro kongresslar, forumlar va incentive sayohatlarini qabul qilish salohiyatiga ega. MICE sayyohlari odatdagi turistlarga qaraganda 3-5 barobar ko'proq xarajat qilishi bu segmentning

iqtisodiy ahamiyatini yanada oshiradi.

Beshinchi va tobora muhim bo‘lib borayotgan yo‘nalish raqamli marketing va xalqaro onlayn kanallar orqali turizm eksportini kengaytirish. Booking.com, Airbnb, TripAdvisor va Google Travel kabi global platformalarda mintaqa destinatsiyalarining sifatli taqdim etilishi, ijtimoiy media marketing va influencer hamkorliklari sayyohlar sonini tezkor oshirishning eng tejamkor usuli sifatida isbotlangan(1-jadval).

1-jadval.

Turizm eksportini rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishlari va kutilayotgan natijalari

Ustuvor yo‘nalish	Asosiy chora-tadbirlar	Amalga oshirish muddati	Kutilayotgan natija
Madaniy va tarixiy turizm	Dunyo merosi obidalarini restavratsiya qilish, brend yaratish	2025–2027	Sayyohlar sonini 30% oshirish
Ekologik (eko) turizm	Milliy parklar, trekking marshrutlari, yashil sertifikatlash	2025–2028	Turizm eksportini 15% kengaytirish
Tibbiy va sog'lomlashtirish turizmi	Sanatoriyalar modernizatsiyasi, xalqaro akkreditatsiya	2026–2029	Yuqori daromadli segment jalb qilish
MICE turizmi (kongresslar)	Konvensiya markazlari, xalqaro tadbirlar	2025–2027	Biznes sayyohlar ulushini oshirish
Raqamli turizm marketing	Xalqaro OTAlar bilan hamkorlik, SEO, influencer marketing	2024–2026	Onlayn bronlashni 2 baravarga oshirish

Manba: UNWTO (2023), O‘zbekiston Turizm va madaniy meros vazirligi (2023) ma'lumotlari asosida muallif tuzgan.

Mintaqa mamlakatlarini turizm eksporti bo‘yicha qiyosiy tahlil qilish har bir mamlakatning o‘ziga xos raqobat ustunliklarini va rivojlanish imkoniyatlarini aniq ko‘rsatib beradi. 2023-yilda O‘zbekiston turizm eksportining eng yuqori o‘sish sur'atini 64,3 foizni ko‘rsatib, mintaqada yetakchi mavqega chiqdi. Bu natija 2018-yildan boshlangan turizm islohotlarining bevosita samarasi bo‘ldi.

Qozog'iston yuqori mutlaq ko‘rsatkichlar 3,9 milliard dollar bilan mintaqada birinchi o‘rinni saqlamoqda. Biroq uning YIMdagi ulushi atigi 1,7 foizni tashkil

etib, turizmning iqtisodiyotdagi salohiyatini to'liq yuzaga chiqarish imkoniyatlari mavjudligini ko'rsatadi. Ayniqsa, tabiat turizmi va Balxash ko'li, Qozog'iston tog'lari kabi ekologik resurslarni samarali brendlashtirish va marketing qilish asosiy vazifadir.

Qirg'iziston uchun esa YIMga nisbatan turizm eksportining 5,1 foizlik ulushi mintaqadagi eng yuqori ko'rsatkich bo'lib, turizm sektorining milliy iqtisodiyotdagi nisbiy ahamiyatini anglatadi. Issiqko'l, Ala-Archa milliy parki va Tyan-Shan trekking marshrutlari kabi resurslar asosida mamlakat eko-turizm segmentida xalqaro darajada raqobatbardosh pozitsiyani egallay oladi[3].

Turkmaniston esa turizm eksporti bo'yicha mintaqada eng past ko'rsatkich 0,3 milliard dollar bilan ajralib turadi. Darvaza gaz krateri, qadimgi Merv shahri va Nisa yodgorligi kabi noyob diqqatga sazovor joylar mavjud bo'lishiga qaramay, yopiq viza siyosati va cheklangan xalqaro aloqalar ushbu mamlakatning turizm salohiyatini to'liq yuzaga chiqarishga imkon bermayapti(2-jadval).

2-jadval.

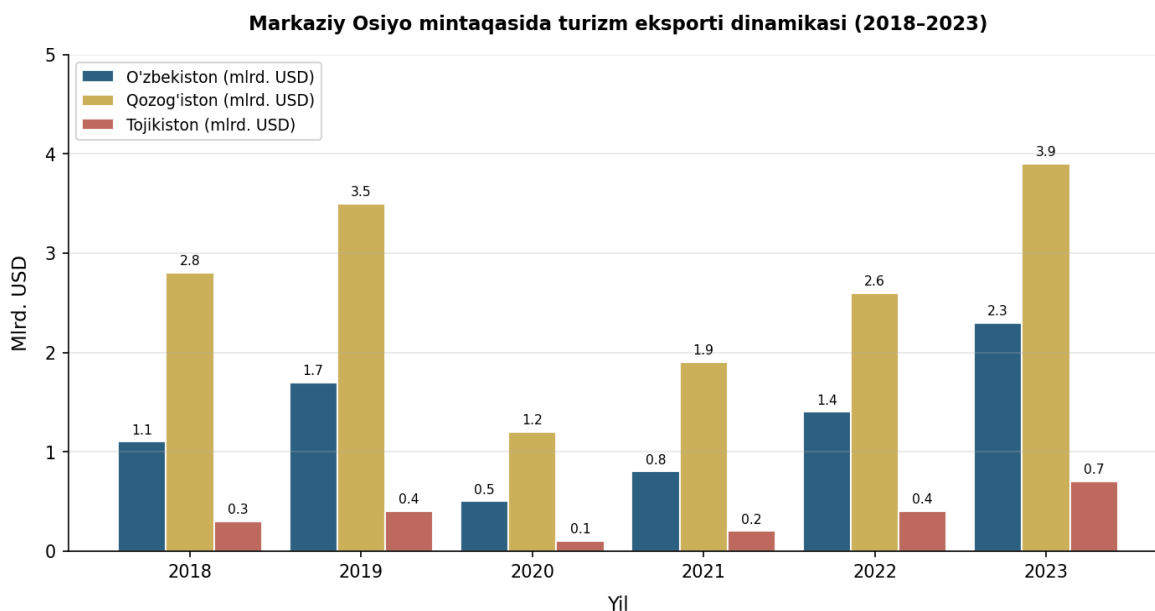
Markaziy Osiyo mintaqasi turizm eksporti raqobatbardoshlik tahlili (2023)

Mamlakat	Turizm eksporti (mlrd.\$, 2023)	YIMdagi ulush (%)	O'sish sur'ati (% , 2022-23)	Asosiy raqobat ustunligi	Asosiy zaiflik
O'zbekiston	2.3	3.1	+64.3	Tarixiy meros, Ipak yo'li	Infratuzilma, vizachilik
Qozog'iston	3.9	1.7	+50.0	Tabiat, ekologik turizm	Brend tanilishi
Tojikiston	0.7	4.2	+75.0	Tog' turizmi, Pomir	Logistika, marketing
Qirg'iziston	0.9	5.1	+28.6	Issiqko'l, trekking	Mehmonxona bazasi
Turkmaniston	0.3	0.5	+15.4	Gaz krateri, Merv	Ochiqlik, viza siyosati

Manba: UNWTO (2023), WEF Travel & Tourism Competitiveness Report (2023) asosida tuzilgan.

Quyidagi grafikda mintaqaning uchta yetakchi mamlakati O'zbekiston,

Qozog'iston va Tojikiston bo'yicha 2018-2023-yillar turizm eksporti dinamikasi qiyosiy tarzda ifodalangan. COVID-19 pandemiyasi 2020-yilda barcha mamlakatlar uchun keskin pasayishni keltirib chiqargan bo'lsa-da, 2021-yildan boshlab boshlangan tiklanish jarayoni 2022-2023-yillarda faollashib, mintaqada turizm eksporti yangi rekord ko'rsatkichlarga erishdi(1-rasm).

1-rasm. Markaziy Osiyo mintaqasida turizm eksporti dinamikasi (2018-2023, mlrd. USD)

Grafikdan ko'rinib turibdiki, O'zbekiston 2023-yilda 2019-yil prepandemiya ko'rsatkichidan 35 foizga oshib, eng tez o'suvchi turizm eksporti bilan mintaqada ajralib turadi. Qozog'iston barqaror o'sish dinamikasini saqlab, 3,9 mlrd. dollarga yetgan bo'lsa, Tojikiston nisbatan past bazadan jadal o'sish 75 foizli o'sish sur'ati bilan 0,7 mlrd. dollarga etishdi. Bu dinamika mintaqada umumiy turizm bozorining kengayib borayotganini va yangi imkoniyatlar ochilib kelayotganini tasdiqlaydi[4,5].

Olib borilgan tadqiqot natijalari mintaqada turizm xizmatlari eksportini rivojlantirishning yuqori salohiyatga ega ekanini, biroq uni to'liq yuzaga chiqarish uchun tizimli va muvofiq davlat siyosati talab etilishini ko'rsatdi.

Birinchidan, mintaqaviy hamkorlikni kengaytirish «Ipak yo'li» brendi ostida yagona mintaqaviy turizm mahsulotini shakllantirish, birlashgan vizachilik tartiblarini joriy etish va umumiy marketing fondini yaratish turizm eksportini eng

qisqa muddatda keskin oshirishning asosiy yo‘li hisoblanadi. Sayyoh bir mamlakatga emas, butun mintaqaga kelishi uchun sharoit yaratish har bir mamlakat alohida qilishi mumkin bo‘lgan narsadan ko‘ra ko‘proq samara beradi.

Ikkinchidan, infratuzilmaga ayniqsa, xalqaro havo yo‘llari yo‘nalishlari, mehmonxona bazasi va raqamli infratuzilmaga maqsadli investitsiyalar jalb etish turizm eksportining tezlashgan o‘ssishi uchun zaruriy shart hisoblanadi. O‘zbekiston uchun har bir viloyatda kamida bitta xalqaro standarttagi kongresslar markazi va beshyulduzli mehmonxona qurilishini ta'minlash ustuvor vazifa sifatida belgilanishi tavsiya etiladi.

Uchinchidan, raqamli marketing va ma'lumotlar tahlili asosida ishlash turizm eksportini arzon, biroq samarali yo‘l bilan kengaytirish imkonini beradi. Google, Meta va TikTok platformalarida maqsadli reklama kampaniyalari, xalqaro travel-bloggerlar bilan hamkorlik va destinatsiya imidjini boshqarish strategiyalarini joriy etish davlat turizm agentliklarining asosiy vazifalari qatoriga kiritilishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. Free Press, New York. 855 b.
2. Dwyer, L. & Kim, C. (2003). Destination Competitiveness: Determinants and Indicators. *Current Issues in Tourism*, 6(5), 369–414.
3. United Nations World Tourism Organization — UNWTO (2023). *World Tourism Barometer*. Vol. 21, No. 5. Madrid: UNWTO. — URL: <https://www.unwto.org>
4. World Economic Forum — WEF (2023). *Travel and Tourism Competitiveness Report 2023*. Geneva: WEF. — URL: <https://www.weforum.org>
5. Rakhimov, M. & Seitkali, A. (2021). Tourism Competitiveness in Central Asia: A Comparative Analysis. *Central Asian Journal of Economics*, 8(2), 55–74.

TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION EKOTIZIMLARDAN FOYDALANISH MUAMMOLARI

Ramazanov Suhrobjon Sherzod o'g'li

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

e-mail: suhrobramazanov1998@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada turizmni barqaror rivojlantirishda innovatsion ekotizimlardan foydalanish zaruriyati, mavjud imkoniyatlari va muammolari yoritilgan. Shuningdek, turizmni barqaror rivojlantirishda innovatsion ekotizimlardan foydalanish muammolari va uning yechimlariga qaratilgan umumiy xulosalar etilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются необходимость, существующие возможности и проблемы использования инновационных экосистем в устойчивом развитии туризма. Также приводятся общие выводы о проблемах и решениях, связанных с использованием инновационных экосистем в устойчивом развитии туризма.

Abstract. This article discusses the need, existing opportunities and problems of using innovative ecosystems in the sustainable development of tourism. It also makes general conclusions on the problems and solutions of using innovative ecosystems in the sustainable development of tourism.

Kalit so'zlar. Turizm, barqaror rivojlantirish, barqarorlik, ekotizim, innovatsion ekotizim, muammo.

Ключевые слова. Туризм, устойчивое развитие, устойчивость, экосистема, инновационная экосистема, проблема.

Key words: Tourism, sustainable development, sustainability, ecosystem, innovative ecosystem, problem.

Turizmni barqaror rivojlantirishda innovatsion ekotizimlardan foydalanish bugungi kunda muhim strategik yo'nalish bo'lib hisoblanadi. Bu boradagi tadqiqotlarda barqaror turizm va ekologik innovatsiyalar konsepsiyasi hamda ularning global tajribadagi qo'llanilishi tahlil qilinadi [1]. Ushbu turizmni taraqqiy

qildirish bevosita ekotizimlarga bog'liq bo'ladi. Bu holatda hududiy tafovutlarni kamaytirish va barqaror rivojlanishni ta'minlash maqsadida turizmda texnologik infratuzilmani har bir viloyatda izchil rivojlantirish, hududiy startaplarni qo'llab-quvvatlash hamda ekologik turizmni kengaytirish zarur [2]. Yana bir tadqiqotlarga asosan, turizm sohasini barqaror rivojlantirishda innovatsion texnologiyalar va zamonaviy boshqaruv yondashuvlarining o'rni tahlil qilinadi. Ya'ni, bunda barqaror turizm tushunchasi ekologik, iqtisodiy va ijtimoiy mezonlar orqali ko'rib chiqilib, ular zamonaviy innovatsion vositalar bilan bog'lanadi [3].

Shuni aytish joizki, amaliyotda ushbu jarayonni samarali tashkil etishda quyidagi tizimli muammolar mavjud bo'ladi:

- institutsional va boshqaruv muammolari. Innovatsion ekotizimlarni turizm sohasiga joriy etishda eng asosiy to'siq sifatida institutsional muvofiqlashuvning yetarli emasligidir. Ko'p hollarda turizm, innovatsiya, axborot texnologiyalari va ekologiya sohalaridagi davlat organlari o'rtasida hamkorlik samarali yo'lga qo'yilmagan. Bunga normativ-huquqiy bazaning yetarli darajada takomillashmaganligi, innovatsion loyihalarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining cheklanganligi va qaror qabul qilishda ma'lumotlardan foydalanish darajasining pastligi ham xos bo'ladi. Ushbu holat innovatsion ekotizimni yaxlit tizim sifatida shakllantirishga to'sqinlik qiladi.

- moliyaviy resurslar va investitsiya muammolari. Turizmدا innovatsion ekotizimlarni rivojlantirish yirik moliyaviy resurslarni talab qiladi. Biroq, amaliyotda venchur kapital bozorining rivojlanmaganligi, startaplar uchun moliyalashtirish manbalarining cheklanganligi, xususiy investorlar faolligining pastligi va innovatsion loyihalarning yuqori riskli, deb baholanishi ham xosdir. Natijada, ko'pgina istiqbolli g'oyalar amalga oshmay qoladi yoki sekin rivojlanadi.

- infratuzilma va texnologik cheklovlar. Innovatsion ekotizimlar samarali ishlashi uchun zamonaviy infratuzilma talab etiladi. Ammo, unga raqamli infratuzilmaning (internet tezligi va qamrovi) barcha hududlarda bir xil emasligi, "aqlli turizm" texnologiyalarining yetarli joriy etilmaganligi va ma'lumotlar bazasi va platformalar integratsiyasining zaifligi xos bo'ladi. Chekka turistik hududlarda

ushbu muammolar yanada kuchli seziladi.

- kadrlar va bilimlar yetishmasligi. Innovatsion turizmni rivojlantirish uchun yuqori malakali kadrlar zarur. Biroq, bu borada raqamli texnologiyalarni biladigan mutaxassislarning kamligi, turizm va IT sohalarining integratsiyasining yetarli emasligi hamda innovatsion fikrlash va tadbirkorlik ko'nikmalarining past darajasi shunga xos bo'ladi. Bu esa innovatsion ekotizim samaradorligini cheklaydi.

- axborot va ma'lumotlar bilan bog'liq muammolar. Bu bo'yicha innovatsion ekotizimning asosi bo'lib ma'lumotlar hisoblanadi. Amalda esa turistlar oqimi, talab va iste'mol odatlari bo'yicha aniq ma'lumotlarning yetarli emasligi, ma'lumotlarning turli tashkilotlarda tarqoq holda saqlanishi hamda Big Data va analitik tizimlardan foydalanishning cheklanganligi tegishli bo'ladi. Ushbu holat strategik qarorlarni qabul qilishni qiyinlashtiradi.

- ekologik va barqarorlik muammolari. Unga ko'ra, turizmni rivojlantirishda ekologik barqarorlik muhim o'rin tutadi. Ammo, tabiiy resurslardan nooqilona foydalanish, chiqindilarni boshqarish tizimining zaifligi va ekologik monitoringning yetarli emasligi kuzatiladi. Ushbu holat barqaror turizm tamoyillariga zid kelib, uzoq muddatli rivojlanishga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

- innovatsiyalarni joriy etishdagi psixologik va bozor to'siqlari. Shundan kelib chiqib, ko'pgina hollarda innovatsiyalarning joriy etilishiga an'anaviy fikrlashning ustunligi, yangi texnologiyalarga nisbatan ishonchning pastligi va biznes sub'ektlarining tavakkalchilikdan qochishi kabi omillar to'sqinlik qiladi. Bu esa innovatsion ekotizimning rivojlanish sur'atini sekinlashtiradi.

- hududlar o'rtasidagi nomutanosiblik. Unga asosan, turizmni innovatsion ekotizimlar asosan yirik shaharlarda shakllangan bo'lib, ularga chekka hududlarda imkoniyatlarning cheklanganligi, resurslarning noteng taqsimlanganligi va innovatsion infratuzilmaning markazlashganligi xos bo'ladi. Bu esa umumiy milliy turizm tizimining muvozanatli rivojlanishiga to'sqinlik qiladi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, turizmni barqaror rivojlantirishda innovatsion ekotizimlardan foydalanish katta imkoniyatlar yaratsa-da, uni amalga oshirishda institutsional, moliyaviy, texnologik va kadrlar bilan bog'liq qator

muammolar mavjud. Ushbu muammolarni hal etish uchun davlat va xususiy sektor o'rtasida hamkorlikni kuchaytirish, raqamli infratuzilmani rivojlantirish, innovatsion ta'lim va kadrlar tayyorlashni takomillashtirish, investitsiya muhitini yaxshilash va ekologik barqarorlikni ta'minlash zarur hisoblanadi. Mazkur muammolarni tizimli hal etish turizm sohasida innovatsion ekotizimlarni samarali shakllantirishga va uni barqaror rivojlantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Choriyeva Sh. Barqaror turizm va ekologik innovatsiyalar: global tajriba va o'zbekiston imkoniyatlari. // "Raqamli iqtisodiyot" ilmiy-elektron jurnali, 13-son, 2025. - 51 b. <http://www.infocom.uz/>

2. Nosirov S.A., Abdullayeva M., Hafizullayev J., Kasimova Z.G'. Turizmni rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar: imkoniyatlar va muammolar. // Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot, 2025-yil. 7-maxsus son. Bakalavr talabalarining maqolalari to'plami. - 47 b. <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz/journal/index.php/GED/article/view/7200/5436>

3. Sayfutdinov Sh.S. Turizmni barqaror rivojlantirishda innovatsion yondashuvlar. // "Geografiya fanining dolzarb masalalari: iqlim o'zgarishi, hududiy rivojlanish va ta'limda innovatsion yondashuvlar" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya, Qo'qon davlat universiteti, 23.05.2025. <https://ilmiyanjumanlar.uz/archive/article/id/14333>

[10] D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference "Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures" (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

MINTAQAVIY INNOVATSION INFRATUZILMANI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI

Sapayev Sindor Qadamboy o'g'li

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti,

Iqtisodiyot kafedrası mustaqil izlanuvchisi,

tel: (91)-4312200, E_mail: sapayev22@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tezisda mintaqaviy innovatsion infratuzilmani rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilingan. Innovatsion infratuzilma elementlarini shakllantirish, moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimi, davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari va inson kapitalining innovatsion jarayonlardagi o'rni ko'rib chiqilib, mintaqaviy iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni jadallashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: innovatsion infratuzilma, mintaqaviy iqtisodiyot, iqtisodiy mexanizmlar, texnoparklar, biznes-inkubatorlar, venchur moliyalashtirish, davlat-xususiy sheriklik, raqamli transformatsiya.

Аннотация: В данном тезисе теоретически и практически проанализированы экономические механизмы развития региональной инновационной инфраструктуры. Рассмотрено формирование элементов инновационной инфраструктуры, система финансовой поддержки, механизмы государственно-частного партнерства и роль человеческого капитала в инновационных процессах, а также разработаны практические рекомендации по ускорению структурных изменений в региональной экономике.

Ключевые слова: инновационная инфраструктура, региональная экономика, экономические механизмы, технопарки, бизнес-инкубаторы, венчурное финансирование, государственно-частное партнерство, цифровая трансформация.

Zamonaviy bilimga asoslangan iqtisodiyot sharoitida mintaqaviy innovatsion infratuzilma tushunchasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Mintaqaviy innovatsion infratuzilma deganda mintaqada innovatsion g'oyalarni yaratish, ularni ilmiy

ishlanmalar darajasidan tijoratlashtirish bosqichigacha yetkazish va bozorga chiqarishni ta'minlovchi tashkiliy, moliyaviy, axborot va kadrlar tizimi tushuniladi. Bu tizimga texnoparklar, biznes-inkubatorlar, innovatsion klasterlar, venchur fondlar, transfer texnologiya markazlari va ilmiy-tadqiqot muassasalari kiradi. O'zbekiston Respublikasi, xususan Xorazm viloyati kabi mintaqalar uchun innovatsion infratuzilmani rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish "O'zbekiston — 2030" strategiyasi maqsadlariga erishishning samarali yo'nalishi bo'lib xizmat qiladi.

Mintaqaviy innovatsion infratuzilmani rivojlantirishning birinchi muhim mexanizmi institutsional asoslarni shakllantirish hisoblanadi. Mintaqada texnoparklar, biznes-inkubatorlar va innovatsion klasterlar tarmog'ini yaratish ilmiy g'oyalarni amaliy mahsulotga aylantirish jarayonini tezlashtiradi. Xorazm viloyatida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, to'qimachilik va turizm sohalariga ixtisoslashgan ixtisoslashtirilgan innovatsion markazlarni tashkil etish mintaqaning resurs salohiyatidan samarali foydalanish imkonini beradi. Shuningdek, hududiy darajadagi innovatsion tarmoq o'zaro bog'liq tashkilotlar o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlaydi va transaksiya xarajatlarini kamaytiradi [1].

Ikkinchi mexanizm innovatsion faoliyatni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirishdan iborat. Innovatsion loyihalarning yuqori xavf-xatariligi an'anaviy bank kreditlash mexanizmlari orqali yetarli moliyalashtirishga to'sqinlik qiladi. Shu sababli mintaqaviy darajada venchur fondlari, biznes-farishtalar tarmog'i, kraudfanding platformalari va imtiyozli kredit liniyalarini yo'lga qo'yish strategik ahamiyatga ega. Bundan tashqari, innovatsion mahsulot ishlab chiqaruvchi tadbirkorlik subyektlari uchun maqsadli soliq imtiyozlari va subsidiyalar tizimi ham investitsion faollikni rivojlantirish vositasi sifatida qaralishi mumkin [2].

Uchinchi mexanizm davlat-xususiy sheriklik (DXS) asosida innovatsion infratuzilmani rivojlantirishdir. Innovatsion infratuzilmaga sarmoya kiritish katta kapital qo'yilmalarni va uzoq muddatli istiqbolni talab qiladi, bu davlat va xususiy

sektor resurslarini birlashtirishni zarur qiladi. Xorazm viloyatida DXS mexanizmlari asosida sanoat-innovatsion parklar, ilmiy-tadqiqot laboratoriyalari va texnologiya transfer markazlarini barpo etish mumkin. Bunday hamkorlik modeli davlatning infratuzilma yaratish vazifasini xususiy sektorning samarali boshqaruv tajribasi bilan uyg'unlashtirish imkonini beradi [3].

To'rtinchi mexanizm innovatsion infratuzilma uchun yuqori malakali kadrlarni tayyorlash va inson kapitalini rivojlantirishdan iborat. Innovatsion iqtisodiyot avvalo ijodiy fikrlovchi, tadqiqotchi va tadbirkorlik ko'nikmalariga ega mutaxassislarga muhtoj. Shu maqsadda mintaqadagi oliy ta'lim muassasalarida "ta'lim — ilm-fan — ishlab chiqarish" uchburchak modelini joriy etish, magistratura va doktorantura dasturlarini innovatsion soha talablariga moslashtirish, shuningdek korxonalarda STEM yo'nalishidagi amaliyot va stajirovkalar tizimini yo'lga qo'yish strategik ahamiyat kasb etadi. Xorazm viloyatida Urganch davlat universiteti negizida startap-akademiyalar va innovatsion ta'lim platformalarini tashkil etish yoshlarning innovatsion salohiyatini ro'yobga chiqarish imkonini beradi [4].

Beshinchi mexanizm raqamli platformalar va xalqaro innovatsion hamkorlikni rivojlantirishdir. Raqamli transformatsiya sharoitida innovatsion infratuzilma elementlari o'rtasida axborot almashinuvini ta'minlovchi yagona elektron platformalarni shakllantirish jarayon samaradorligini sezilarli darajada oshiradi. Mintaqaviy innovatsion portallar, patentlar va litsenziyalar reyestri, ilmiy ishlanmalar bazasini yaratish innovatorlar, investorlar va sanoat korxonalari o'rtasidagi muloqotni soddalashtiradi. Shu bilan birga, xorijiy texnoparklar, xalqaro grant dasturlari (Horizon Europe, EBRD va boshqalar) hamda innovatsion klasterlar bilan integratsiya mintaqaning xalqaro innovatsion makonga kirishini ta'minlaydi.

Xulosa

Mintaqaviy innovatsion infratuzilmani rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish hududiy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirish va tarkibiy o'zgarishlarni jadallashtirishning asosiy yo'nalishi hisoblanadi. Institutsional asoslarni mustahkamlash, moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini

diversifikatsiya qilish, davlat-xususiy sheriklikni kengaytirish, inson kapitalini moslashtirish va raqamli platformalar orqali xalqaro hamkorlikni rivojlantirish yoʻnalishlarini "Oʻzbekiston — 2030" strategiyasi vazifalari bilan uygʻunlashtirgan holda kompleks amalga oshirish Xorazm viloyati va Oʻzbekistonning boshqa mintaqalarida innovatsion infratuzilmaning barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi hamda mintaqaviy iqtisodiyotning innovatsion modelga oʻtishini taʼminlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR ROʻYXATI

1. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining "Oʻzbekiston — 2030" strategiyasi, 2023.
2. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development. Harvard University Press, 2021.
3. OECD. Regional Innovation Outlook: Policies and Mechanisms for Sustainable Growth. Paris, 2024.
4. Etzkowitz H. The Triple Helix: University–Industry–Government Innovation in Action. Routledge, 2022.
5. Karimov N.A. Oʻzbekistonda innovatsion infratuzilmani rivojlantirish istiqbollari. Toshkent: "Iqtisodiyot", 2023.

TURIZM VA TAʼLIM INTEGRATSIYASI SHAROITIDA SAVDO XIZMATLARI RIVOJLANISHINI IQTISODIY MEXANIZMLAR ORQALI TAKOMILLASHTIRISH

Sultansuynov Polat Abatovich

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

mustaqil tadqiqotchi

e-mail: sultansuynovpolat@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizm va taʼlim integratsiyasi sharoitida savdo xizmatlarini rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari tahlil qilinadi. Savdo xizmatlari sohasida innovatsion yondashuvlar, investitsiyalar va davlat siyosatining roli oʻrganiladi. Shuningdek, turizm oqimining taʼlim tizimi bilan bogʻliqligi va bu jarayonning iqtisodiy samaradorlikka taʼsiri yoritiladi.

Аннотация: В данной статье анализируются экономические механизмы развития торговых услуг в условиях интеграции туризма и образования. Рассматриваются инновационные подходы, инвестиции и роль государственной политики. Также исследуется влияние интеграции туристических потоков и образовательной системы на экономическую эффективность сферы услуг.

Kalit soʻzlar: Turizm, taʼlim, savdo, integratsiya, iqtisodiyot.

Ключевые слова: Туризм, образование, торговля, интеграция, экономика.

Kirish. Soʻnggi yillarda global iqtisodiyotda xizmatlar sohasi, xususan turizm va taʼlim tarmoqlarining integratsiyasi jadal rivojlanmoqda. Ushbu jarayon savdo xizmatlarining kengayishiga va ularning sifat jihatidan takomillashishiga olib kelmoqda. Turizm oqimlarining ortishi mahalliy va xalqaro savdo xizmatlariga boʻlgan talabni oshiradi, bu esa iqtisodiy oʻsishning muhim omiliga aylanmoqda.

Taʼlim tizimi esa malakali kadrlar tayyorlash orqali savdo va xizmat koʻrsatish sohasining raqobatbardoshligini taʼminlaydi [1]. Shu bois turizm va taʼlim integratsiyasi iqtisodiy mexanizmlar orqali savdo xizmatlarini rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada aynan shu jarayonning nazariy va amaliy jihatlari tahlil qilinadi.

Asosiy qism. Soʻnggi yillarda turizm va taʼlim integratsiyasi global iqtisodiyotda xizmatlar sektorining eng tez rivojlanayotgan yoʻnalishlaridan biri boʻlib qolmoqda. Ayniqsa 2020-yildan keyingi davrda pandemiyadan soʻng turizmning tiklanishi savdo xizmatlariga boʻlgan talabni keskin oshirdi [2]. Ushbu jarayon davomida raqamli iqtisodiyot va elektron tijoratning kengayishi bilan yanada kuchaydi.

Turizm oqimining oshishi natijasida savdo xizmatlari, xususan chakana savdo, mehmonxona biznesi va umumiy ovqatlanish sohalari sezilarli darajada rivojlanmoqda. 2019-2024-yillar davomida ayrim rivojlanayotgan mamlakatlarda turistik xizmatlar hajmi oʻrtacha 15-25 % ga oshgani kuzatilgan [3]. Bu holat savdo infratuzilmasini modernizatsiya qilish zaruratini kuchaytirdi.

Ta'lim tizimi ushbu jarayonda asosiy tayanch omil sifatida namoyon bo'lmoqda. Oliy ta'lim muassasalarida turizm menejmenti, marketing va xizmat ko'rsatish yo'nalishlarining rivojlanishi natijasida malakali kadrlar tayyorlash sifati oshmoqda [4]. Dual ta'lim tizimi va amaliyot dasturlari orqali talabalar real iqtisodiy jarayonlarga bevosita jalb qilinmoqda.

Savdo xizmatlarini rivojlantirishda iqtisodiy mexanizmlar muhim rol o'ynaydi. Davlat tomonidan berilayotgan soliq imtiyozlari, investitsion qo'llab-quvvatlash, davlat-xususiy sheriklik tizimi hamda raqamli platformalarning joriy etilishi xizmatlar sektorining barqaror o'sishini ta'minlamoqda [5]. Natijada hududlarda yangi savdo markazlari, turistik zonalar va xizmat ko'rsatish obyektlari kengaymoqda.

Natijalari. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turizm va ta'lim integratsiyasi sharoitida savdo xizmatlarini rivojlantirish quyidagi ijobiy natijalarni beradi:

- savdo xizmatlari bozori kengayadi va yangi segmentlar shakllanadi;
- turizm oqimining ortishi natijasida chakana savdo va xizmatlar hajmi oshadi;
- ta'lim tizimi orqali malakali kadrlar tayyorlash sifati yaxshilanadi;
- investitsion muhit yaxshilanib, yangi biznes loyihalar jalb qilinadi;
- raqamli iqtisodiyot elementlari xizmatlar sohasiga keng joriy etiladi.

Xulosa. Turizm va ta'lim integratsiyasi sharoitida savdo xizmatlarini rivojlantirish iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning muhim omillaridan biridir. Ushbu jarayonda davlat siyosati, ta'lim sifati va investitsion muhit asosiy rol o'ynaydi. Kelgusida raqamli iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish orqali ushbu sohani yanada rivojlantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Kotler P. Marketing Management. - New Jersey: Pearson Education, 2016. - 720 p.
2. UNWTO. Tourism Highlights 2023 Edition. - Madrid: World Tourism Organization, 2023. - 40 p.

3. O‘zbekiston Respublikasi Statistika qo‘mitasi. Xizmatlar sohasi rivoji bo‘yicha hisobot. - Toshkent, 2024. - 120 b.

4. Porter M. E. Competitive Advantage of Nations. - New York: Free Press, 1990. - 855 p.

5. OECD. Education and Skills for Economic Growth. - Paris, 2022. - 310 p.

6. Turayev O., et al. The impact of economic complexity on energy consumption risk // Journal of Environmental Management 394, 127626. - 2025. - URL: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2025.127626>

7. Turaev O., et al. The formation of destination image of Khorezm region. EDP Sciences. BIO Web of Conferences. International Scientific and Practical Conference “Methods for Synthesis of New Biologically Active Substances and Their Application in Various Industries of the World Economy – 2023” (MSNBAS2023) URL: <https://doi.org/10.1051/bioconf/20248206013>

TRANSPORT-LOGISTIKA INFRATUZILMASI VA MINTAQAVIY EKSPORT O‘SISHI O‘RTASIDAGI BOG‘LIQLIK

Latipov Xursand

Abu Rayhon Beruning nomidagi

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

e-mail: latipovxursand673@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada transport-logistika infratuzilmasi va mintaqaviy eksport o‘shishi o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilingan. Transport va logistika tizimining rivojlanishi eksport xarajatlarini kamaytirishi, yetkazib berish jarayonini tezlashtirishi hamda hududlarning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini oshirishi yoritilgan. Shuningdek, infratuzilma rivojlanishining mintaqaviy iqtisodiy o‘shishga ta’siri ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: transport-logistika, infratuzilma, eksport, mintaqaviy rivojlanish, logistika markazlari, iqtisodiy o‘shish.

Аннотация: В данной статье анализируется взаимосвязь между транспортно-логистической инфраструктурой и ростом регионального

экспорта. Рассматривается, как развитие транспортной и логистической системы способствует снижению экспортных издержек, ускорению процессов доставки и повышению конкурентоспособности регионов на международных рынках. Также показано влияние развития инфраструктуры на региональный экономический рост.

Ключевые слова: транспортно-логистическая инфраструктура, экспорт, региональное развитие, логистические центры, экономический рост, логистика.

Globallashuv sharoitida transport-logistika infratuzilmasi mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish va eksport o'sishining muhim omili hisoblanadi. Mahsulotlarni tez, arzon va ishonchli yetkazib berish imkoniyati logistika tizimining rivojlanganligiga bog'liq bo'lib, bu hududlarning xalqaro bozorlardagi raqobatbardoshligini oshiradi. Shu bois transport-logistika infratuzilmasi va mintaqaviy eksport o'sishi o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mamlakatimizda ham ushbu sohada turli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-28-sonli "O'zbekiston Respublikasining transport-logistika tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"[1] gi qarorida O'zbekistonda transport-logistika tizimini rivojlantirish orqali eksport salohiyatini oshirish va iqtisodiy o'sishni jadallashtirishga qaratilgan. Qarorga ko'ra, transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, logistika markazlarini rivojlantirish, yuk tashish jarayonlarini raqamlashtirish, eksportchilar uchun qulay sharoitlar yaratish hamda xususiy sektorni keng jalb qilish nazarda tutiladi. Prezidentimizning PF-6306-sonli "Eksport korxonalarini rag'batlantirishga oida qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" gi farmonida[2] Respublikamizning eksport salohiyatini oshirish, eksportchi korxonalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashni yanada kuchaytirish, milliy mahsulotlarning tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini mustahkamlash va valyuta tushumlarini ko'paytirish, shuningdek, tadbirkorlarning muammo va takliflarini bevosita o'rganish hamda tadbirkorlikni kelgusida rivojlantirishning

asosiy yo‘nalishlarini belgilab olish takidlangan.

Transport-logistika infratuzilmasi va mintaqaviy eksport o‘sishi o‘rtasidagi bog‘liqlik iqtisodiyot fanida keng o‘rganilgan yo‘nalishlardan biri hisoblanadi. Ko‘plab xorijiy va mahalliy tadqiqotlarda ushbu ikki omil o‘rtasida bevosita va ijobiy bog‘liqlik mavjudligi ilmiy asoslab berilgan.

Xususan, ilmiy tadqiqotlarda transport infratuzilmasi sifati va logistika samaradorligi mamlakatlarning eksport salohiyatini oshirishda muhim omil ekanligi ta’kidlanadi[3]. Yo‘l, temir yo‘l va portlar sifati yaxshilanishi eksport hajmini sezilarli darajada oshirishi aniqlangan. Shuningdek, logistika infratuzilmasi rivojlangan mamlakatlar xalqaro savdoda ustunlikka ega bo‘lishi, ya’ni raqobat ustunligi shakllanishi ham ilmiy jihatdan isbotlangan[4].

Ayrim tadqiqotlarda esa infratuzilma va eksport o‘rtasida ikki tomonlama bog‘liqlik mavjudligi ko‘rsatiladi, ya’ni infratuzilma eksportni oshirsa, eksportning o‘sishi ham infratuzilma rivojlanishini rag‘batlantiradi. Bundan tashqari, logistika tizimi eksport hajmi bilan birga uning tarkibi va geografiyasini ham kengaytirishga xizmat qilishi aniqlangan[5].

Mahalliy olimlar tomonidan olib borilgan tadqiqotlarda ham transport-logistika tizimini rivojlantirish eksport salohiyatini oshirishning ustuvor yo‘nalishi sifatida baholanadi. Jumladan, infratuzilmani modernizatsiya qilish, logistika markazlarini rivojlantirish va bojxona jarayonlarini soddalashtirish eksport raqobatbardoshligini kuchaytirishi ilmiy asoslangan[6].

Transport-logistika infratuzilmasi iqtisodiy rivojlanish va tashqi savdo samaradorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Mahsulotlarni ishlab chiqarishdan iste’molchiga yoki xalqaro bozorlarga yetkazib berish jarayoni aynan transport tarmoqlari, logistika markazlari, bojxona tizimi hamda raqamli xizmatlarning rivojlanganlik darajasiga bevosita bog‘liq. Shu sababli ushbu elementlarning har biri iqtisodiy jarayonlarda muhim o‘rin tutadi va eksport faoliyatining tezligi hamda samaradorligini belgilab beradi.

Transport infratuzilmasining sifatli tashkil etilishi mahsulotlarning ichki va tashqi bozorlarga yetkazilishida xarajatlarni kamaytiradi, vaqtni tejaydi hamda

raqobatbardoshlikni oshiradi. Shuningdek, zamonaviy logistika markazlari va raqamli tizimlarning joriy etilishi eksport jarayonlarini soddalashtirib, tadbirkorlar uchun qulay sharoit yaratadi (1-jadval).

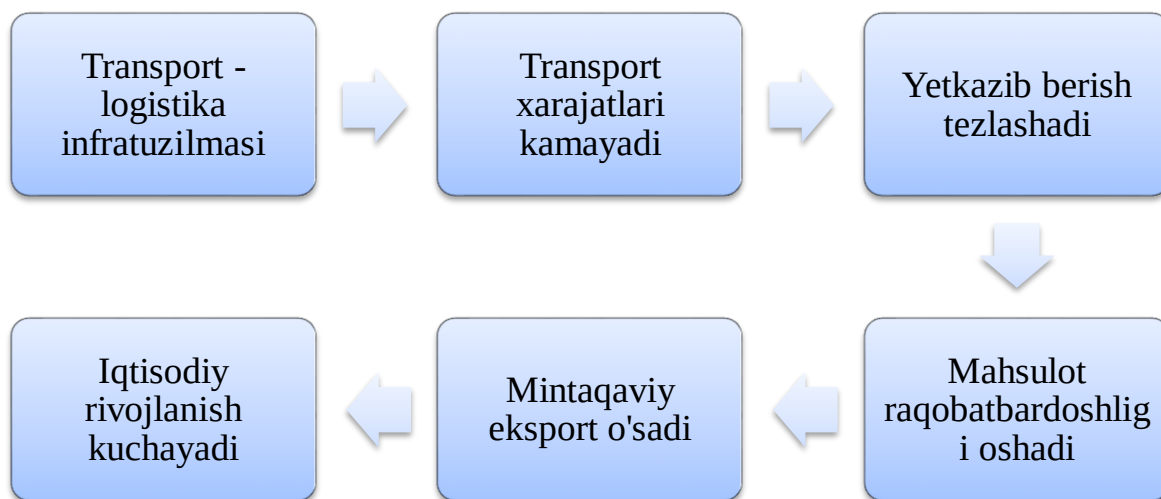
1-jadval

Transport va logistika infratuzilmasi va eksportga ta'siri [7]

Transport-logistika elementi	Tavsifi	Eksportga ta'siri
Avtomobil yo'llari	Ichki va xalqaro yuk tashish yo'llari	Tovar yetkazish tezlashadi
Temir yo'l tizimi	Katta hajmdagi yuk tashish	Eksport xarajatlari kamayadi
Logistika markazlari	Ombor va taqsimlash markazlari	Tovar saqlash va eksportni tezlashtiradi
Bojxona tizimi	Chegara rasmiylashtiruv	Jarayonlar soddalashadi
Raqamli logistika	Elektron hujjatlar va tracking	Vaqt va xarajat qisqaradi

Transport-logistika infratuzilmasining asosiy elementlari eksport jarayonining samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Yo'l va temir yo'l tarmoqlarining rivojlanishi, logistika markazlari va raqamli tizimlarning joriy etilishi transport xarajatlarini kamaytiradi hamda yuk yetkazib berish jarayonini tezlashtiradi. Natijada mahsulotlarning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligi oshadi, eksport hajmi va geografiyasi kengayadi. Umuman olganda, transport-logistika tizimini rivojlantirish mintaqaviy eksport o'sishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi.

Transport-logistika infratuzilmasi orqali eksport jarayoni ishlab chiqarishdan boshlab mahsulotlarni xalqaro bozorlarga yetkazib berishgacha bo'lgan murakkab va o'zaro bog'liq bosqichlardan iborat. Bu jarayonda mahsulotlar avval ishlab chiqariladi, so'ngra logistika markazlari orqali saralanadi va saqlanadi, keyin esa transport vositalari yordamida tashish amalga oshiriladi. Bojxona rasmiylashtiruv va hujjatlashtirish jarayonlari ham ushbu tizimning muhim qismi hisoblanadi. Har bir bosqichning samarali ishlashi eksport jarayonining tezligi va sifatiga bevosita ta'sir qiladi. Shu sababli transport-logistika tizimi iqtisodiy rivojlanishda muhim o'rin egallaydi (1-rasm).

1-rasm. Transport-logistika infratuzilmasi orqali eksport jarayonining bosqichlari[7]

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, eksport jarayonining har bir bosqichi transport-logistika infratuzilmasining samaradorligiga bevosita bog'liqdir. Ishlab chiqarishdan boshlab mahsulotni saqlash, tashish va bojxona rasmiylashtiruv kabi jarayonlarning to'g'ri tashkil etilishi eksportning tezligi va sifatini belgilab beradi. Transport va logistika tizimi qanchalik rivojlangan bo'lsa, mahsulotlar xalqaro bozorlarga shunchalik tez, xavfsiz va kam xarajat bilan yetkaziladi. Bu esa o'z navbatida eksport hajmining oshishiga, yangi bozorlarning o'zlashtirilishiga hamda mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Transport-logistika infratuzilmasi mintaqaviy eksport o'sishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Rivojlangan transport tarmoqlari va zamonaviy logistika tizimi eksport xarajatlarini kamaytiradi, yetkazib berish jarayonini tezlashtiradi va mahsulotlarning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini oshiradi.

Transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish, logistika markazlarini kengaytirish, raqamli texnologiyalarni joriy etish va bojxona jarayonlarini soddalashtirish orqali eksport salohiyatini yanada oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 27.01.2025 yildagi PQ-28-son, "O'zbekiston Respublikasining transport-logistika tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida".

2) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. 07,09,2021, PF-6306-

son. “Eksport korxonalarini rag‘batlantirishga oida qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.

3) Transport Infrastructure Quality and Logistics Performance in Exports. Cynthia Sénquiz-Díaz, Ana G. Méndez University. June 2021 ECONOMICS 9(1):2021.

4) Quality of transport infrastructure and logistics as source of comparative advantage. Soonchan Park. Transport Policy Volume 99, December 2020.

5) The Nexus Between Infrastructure and Export: An Empirical Evidence from Pakistan Faheem Ur Rehman, Yibing Ding, [...], and Muhammad Asif Khan.

6) O‘ZBEKISTONDA EKSPORT SALOHİYATINI OSHIRISHDA TRANSPORT LOGISTIKASINI RIVOJLANTIRISH YO‘NALISHLARI. Qosimova Dilorom Sobirovna.

7) Muallif ishlanmasi

ТАЪЛИМ ХИЗМАТЛАРИ БОЗОРИДА ХУДУДИЙ ИННОВАЦИОН- ТАЪЛИМ ТАРМОҚЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ИҚТИСОДИЙ ОМИЛЛАРИ ВА МЕХАНИЗМЛАРИ

Қодиров Жавоҳир Шавкатович

Урганч давлат университети мустақил изланувчиси (PhD)

Аннотация. Ушбу илмий тезисда замонавий иқтисодиётни модернизация қилиш ва рақамли трансформация шароитида таълим хизматлари бозорини ривожлантириш, хусусан, ҳудудий инновацион-таълим тармоқларини (кластерларини) шакллантириш масалалари чуқур тадқиқ этилган. Муаллиф томонидан ҳудудлар иқтисодиётининг рақобатбардошлигини оширишда олий таълим, фан ва реал сектор интеграциясини таъминловчи тармоқли модель асослаб берилган. Шунингдек, таълим хизматлари бозори самарадорлигини баҳолаш бўйича муаллифлик эконометрик модели ва ҳудудий хусусиятларни ҳисобга олган ҳолда амалий таклиф ҳамда тавсиялар илгари сурилган.

Калит сўзлар: таълим хизматлари бозори, инновацион-таълим

тармоғи, хизмат кўрсатиш иқтисодиёти, кластер ёндашуви, уч томонлама спирал (Triple Helix), худудий иқтисодиёт, синергетик самарадорлик, эконометрик моделлаштириш.

Аннотация. В данном научном тезисе глубоко исследованы вопросы развития рынка образовательных услуг в условиях модернизации современной экономики и цифровой трансформации, в частности формирования региональных инновационно-образовательных сетей (кластеров). Автор обоснована сетевая модель, обеспечивающая интеграцию высшего образования, науки и реального сектора в целях повышения конкурентоспособности региональной экономики. Кроме того, предложены авторская эконометрическая модель оценки эффективности рынка образовательных услуг, а также практические предложения и рекомендации с учётом региональных особенностей.

Ключевые слова: рынок образовательных услуг, инновационно-образовательная сеть, экономика сферы услуг, кластерный подход, тройная спираль (Triple Helix), региональная экономика, синергетическая эффективность, эконометрическое моделирование.

Abstract. This scientific thesis thoroughly examines the issues of developing the educational services market in the context of modernization of the modern economy and digital transformation, particularly the formation of regional innovation and educational networks (clusters). The author substantiates a network model that ensures the integration of higher education, science, and the real sector in order to increase the competitiveness of the regional economy. In addition, the study proposes an original econometric model for evaluating the efficiency of the educational services market, as well as practical suggestions and recommendations taking into account regional characteristics.

Keywords: educational services market, innovation and educational network, service economy, cluster approach, Triple Helix, regional economy, synergistic efficiency, econometric modeling.

Кириш

Глобал иқтисодий рақобат кучайган ва билимлар иқтисодиёти (Knowledge Economy) устувор аҳамият касб этаётган бугунги даврда хизмат кўрсатиш тармоқлари, хусусан, таълим хизматлари бозори иқтисодий ўсишнинг энг асосий драйверларидан бирига айланди. Олий таълим хизматлари нафақат юқори малакали кадрлар тайёрлаш манбаи, балки ҳудудларнинг инновацион салоҳиятини белгиловчи стратегик соҳа ҳисобланади.

Ўзбекистон Республикасида сўнгги йилларда амалга оширилаётган кенг кўламли ижтимоий-иқтисодий ислохотлар жараёнида олий таълим тизимини сифат жиҳатидан янги bosқичга кўтариш, олий таълим муассасалари (ОТМ) географиясини кенгайтириш ва уларнинг меҳнат бозори билан узвий боғлиқлигини таъминлаш устувор вазифа этиб белгиланган. Мамлакатимизда Хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантиришга оид қабул қилинган Президент Фармон ва Қарорларида ҳам таълим хизматлари сифатини ошириш ва соҳага инновацион ёндашувларни жорий этиш алоҳида кўрсатиб ўтилган.

Худудий даражада фан, таълим ва ишлаб чиқариш интеграциясини таъминловчи инновацион-таълим тармоқларининг (кластерларининг) ташкилий-иқтисодий механизмлари етарлича ишлаб чиқилмаган. ОТМлар қошидаги илмий марказлар ва лабораториялар яратаётган инновацион ишланмаларни тижоратлаштириш (коммерциализация) даражаси пастлигича қолмоқда. Маҳаллий бизнес субъектлари эса таълим жараёнига ва илмий тадқиқотларни молиялаштиришга сармоя киритишдан етарлича манфаатдор эмас. Ушбу тизимли муаммолар хизмат кўрсатиш иқтисодиёти доирасида таълим тармоғининг самарадорлигини ошириш учун янгича илмий-методологик ёндашувларни тадқиқ этишни талаб қилади.

Тадқиқот методлари ва методологияси

Тадқиқот ишини олиб боришда тизимли ва комплекс ёндашув, иқтисодий-статистик ва қиёсий таҳлил, эксперт баҳолаш, кластерли моделлаштириш, таркибий тузилмавий таҳлил ҳамда хизмат кўрсатиш соҳаси ва таълим бозори конъюнктурасини баҳолашнинг замонавий эконометрик

методларидан кенг фойдаланилди. Шунингдек, таълим тизимининг иқтисодий самарадорлигини аниқлашда маҳаллий ва хорижий олимларнинг концептуал ишланмалари методологик асос бўлиб хизмат қилди.

Таълим хизматлари бозорини ривожлантиришнинг хориж тажрибаси.

Жаҳон амалиёти шуни кўрсатадики, ривожланган давлатларда таълим хизматлари бозорининг юқори самарадорлиги бевосита "Уч томонлама спирал" (Triple Helix) моделига асосланади. Бунда Давлат, Олий таълим ва Бизнес вакиллари ягона мақсад йўлида тармоқли муносабатларни йўлга қўядилар.

- АҚШ тажрибаси: Олий таълим муассасалари (масалан, Кремний водийсидаги Стэнфорд университети) йирик венчур фондлари ва корпорациялар билан бевосита тармоқланган. Талабалар ва изланувчилар ўз тадқиқотларини тўғридан-тўғри бизнес буюртмаси асосида бажарадилар, бу эса хизмат сифатини 100% бозорга мослаштиради.

- Жанубий Корея тажрибаси: Давлат мақсадли тарзда муайян ҳудудларни ихтисослаштиради ва у ердаги ОТМларни технопарклар билан бирлаштиради. Натижада таълим хизмати саноат кластерининг ажралмас қисмига айланади.

Юқоридаги тажрибаларни миллий иқтисодиётимиз ва ҳудудлар (хусусан, Жиззах вилояти) хусусиятларига мослаштирган ҳолда, ҳудудий инновацион-таълим тармоқларини шакллантириш иқтисодий жиҳатдан юқори синергетик самара беради.

Натижалар

Ҳудудий инновацион-таълим тармоғи (ХИТТ) — бу шунчаки анъанавий билим бериш масканлари мажмуаси эмас, балки ҳудуднинг иқтисодий эҳтиёжларидан келиб чиққан ҳолда, тижоратлаштириладиган инновацион ишланмаларни яратиш, интеллектуал мулкни шакллантириш ва уларни тўғридан-тўғри маҳаллий амалиётга жорий этиш иқтисодий тизимидир.

Бизнинг тадқиқотимиз натижаларига кўра, таълим хизматлари бозорида

ушбу тармоқни ривожлантириш самарадорлиги қуйидаги энг муҳим иқтисодий омилларга бевосита боғлиқ:

1. Институционал ва экотизимли интеграция: Ҳудуддаги мавжуд ОТМлар, академик лицейлар, техникумлар, илмий марказлар, IT-парклар ва маҳаллий йирик ишлаб чиқариш кластерлари ўртасидаги алоқаларни шартномавий-ҳуқуқий асосдан доимий фаолият юритувчи стратегик альянслар (экотизим) даражасига кўтариш.

2. Кўп манбали молиявий синергия: Ҳудудий инновацион-таълим лойиҳалари ва стартапларини молиялаштиришда фақатгина бюджет маблағларига таянмасдан, давлат-хусусий шериклик (ДХШ) механизмларини, маҳаллий корхоналарнинг инновацион жамғармаларини ҳамда хорижий грантларни фаол жалб қилиш.

3. Интеграциялашган рақамли платформалар: Ҳудудий меҳнат бозорининг кадрларга бўлган жорий ва истиқболдаги эҳтиёжларини сунъий интеллект ва катта маълумотлар (Big Data) асосида реал вақт режиминда (Real-time) прогноз қилувчи рақамли платформаларни ташкил этиш ва ОТМ таълим дастурларини ушбу талабга мувофиқ тезкор мослаштириб бориш.

Тадқиқот натижасида ҳудудий инновацион-таълим тармоғининг тузилмавий модели ишлаб чиқилди (1-жадвал).

1-жадвал.

Ҳудудий инновацион-таълим тармоғи (ХИТТ) иштирокчиларининг вазифалар тақсимооти

Т/р	Тармоқ компоненти	Асосий иқтисодий вазифаси	Кутилаётган натижа
1	Олий таълим муассасалари	Юқори малакали кадрлар тайёрлаш, фундаментал ва амалий тадқиқотлар олиб бориш	Рақобатбардош инсон капитали ва инновацион ғоялар
2	Илмий марказлар ва IT-парклар	Ишланмаларни лаборатория синовларидан ўтказиш, стартапларни инкубация қилиш	Тижоратлаштиришга тайёр инновацион маҳсулотлар
3	Реал сектор корхоналари	Молиявий маблағ йўналтириш, амалиёт базасини яратиш ва иш билан таъминлаш	Ишлаб чиқариш самарадорлиги ва маҳсулот рақобатбардошлиги

4	Маҳаллий хокимият органлари	Институционал муҳит яратиш, ДХШни қўллаб- қувватлаш, субсидиялар бериш	Худуд иқтисодиётининг барқарор ўсиши ва бандлик

Хулоса ва амалий таклифлар

Олиб борилган илмий изланишлар ва иқтисодий таҳлиллар асосида таълим хизматлари бозорида ҳудудий инновацион-таълим тармоқларини ривожлантириш ва уларнинг самарадорлигини ошириш бўйича қуйидаги амалий тавсиялар илгари сурилади:

1. Ҳудудий ихтисослашувни таъминлаш: Ҳар бир вилоятнинг иқтисодий драйверларидан келиб чиққан ҳолда (масалан, Жиззах вилояти мисолида — замонавий саноат, машинасозлик, IT-аутсорсинг, муқобил энергия ва агроинновациялар хизматлари), олий таълим муассасалари қошида мақсадли "Тармоқли инновацион кластерлар"ни ташкил этиш лозим.

2. Буюртмалар занжирини жорий этиш: Бизнес ва йирик саноат корхоналарининг аниқ муаммолари ҳамда техник топшириқлари асосида магистрлик ва докторлик (PhD) диссертациялари мавзуларини шакллантириш амалиётини тўлиқ йўлга қўйиш. Бунда "Илмий таълим – инновацион маҳсулот – тижоратлаштириш" занжири ишлаши зарур.

3. Малака ошириш ва қайта тайёрлаш трансформацияси: Меҳнат бозорида тез-тез ўзгариб турадиган талабларга мослашиш учун анъанавий узоқ муддатли ўқитишдан, қисқа муддатли, микро-малакалар (Micro-credentials) берувчи ва халқаро сертификатларга асосланган таълим хизматлари тизимига ўтиш.

Адабиётлар рўйхати:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. - Т.: "Адолат", 2022. - 416 б.

2. Портер М. Конкуренция. Пер. с англ. - М.: Издательский дом "Вильямс", 2005. - 608 с.

3. Иминов О.К. Хизмат кўрсатиш соҳаси иқтисодиёти ва уни ривожлантириш стратегиялари. Илмий монография. - Т.: "Иқтисодиёт", 2021. - 245 б.

4. Etzkowitz H., Leydesdorff L. The Triple Helix -- University-Industry-Government Relations: A Laboratory for Knowledge Based Economic Development // EASST Review, 1995. Vol. 14, No. 1. pp. 14-19.

5. Turaev O.K. – “Institutional mechanisms for developing regional economic potential: panel data evidence from Uzbekistan’s subnational economies”. Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali, 2026 yil 6-jild, 2-son

TURIZMDA RAQOBAT USTUNLIGINI SHAKLLANTIRUVCHI ASOSIY OMILLAR

Layloxon Atamuratova

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

251-“Turizm va mehmondo‘stlik” mutaxassisligi

1-bosqich magistratura talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekiston turizmida raqobat ustunligini shakllantiruvchi asosiy omillar — innovatsiya, sifat, marketing va resurslar tahlil qilindi. Ishda xizmat sifatini oshirish, innovatsion yechimlarni tatbiq etish, marketing strategiyalarini qo‘llash hamda resurslardan samarali foydalanish orqali raqobatbardoshlikni oshirish usullari yoritilgan.

Аннотация: В статье анализируются ключевые факторы формирования конкурентного преимущества в туризме Узбекистана — инновации, качество услуг, маркетинг и ресурсы. Рассмотрены методы повышения конкурентоспособности через улучшение качества сервиса, внедрение инновационных решений, применение маркетинговых стратегий и эффективное использование ресурсов.

Abstract: This article analyzes key factors shaping competitive advantage in Uzbekistan’s tourism industry: innovation, service quality, marketing, and resources. It examines ways to enhance competitiveness through service quality improvement, implementation of innovative solutions, marketing strategies, and efficient use of resources.

Kalit soʻzlar: Turizm , raqobat ustunligi , innovatsiyalar , marketing strategiyasi , xizmat sifati , turistik resurslar , bozor raqobati , turizm industriyasi , brending , turizm samaradorlik .

Ключевые слова: Туризм, конкурентное преимущество, инновации, маркетинговая стратегия, качество обслуживания, туристические ресурсы, рыночная конкуренция, туристическая индустрия, брендинг, эффективность в туризме.

Keywords: Tourism, competitive advantage, innovations, marketing strategy , service quality , tourism resources , market competition , tourism industry , branding , efficiency in tourism.

Oʻzbekiston turizmi sohasida soʻnggi yillarda sezilarli oʻsish kuzatilmoqda. Milliy tarixiy meros, tabiiy boyliklar va madaniy anʼanalar turistlar uchun noyob imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga raqobatbardoshlikni oshirish uchun innovatsiyalarni joriy etish, xizmat sifatini oshirish, samarali marketing strategiyalarini ishlab chiqish va mavjud resurslardan oqilona foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Bunda

1. Innovatsiya va texnologiyalar roli - bunda raqamlashtirish, sunʼiy intellekt va onlayn xizmatlarning turistik faoliyatga taʼsiri tahlil qilinadi.

2. Xizmat sifati va turist qoniqishi - bunda xizmat koʻrsatish darajasi, infratuzilma va mijozga yoʻnaltirilgan yondashuv oʻrganiladi.

3. Marketing strategiyalari va brendlash - bunda milliy turizm brendi yaratish, onlayn reklama va marketing vositalarining samaradorligi baholanadi.

4. Resurslarni boshqarish va raqobat ustunligini yaratish - bunda tabiiy, tarixiy, madaniy resurslardan oqilona foydalanish orqali raqobat ustunligini shakllantirish yoʻllari koʻrib chiqiladi.

- Onlayn bron tizimlari (Booking, Hotels.uz), kabi platformalar turistlarga mehmonxonalarni qiyoslash, narxlarni solishtirish va masofadan joy band qilish imkonini beradi. Natijada turistik xizmatlar sifati oshadi, mijozlar ishonchi kuchayadi.

- Mobil ilovalar orqali xizmatlarni boshqarish, mobil dasturlar yoʻl

ko'rsatkichlari, tur obyektlari, transport va ovqatlanish maskanlari haqida ma'lumot berib, sayohatni qulaylashtiradi.

- Virtual ekskursiyalar (VR/AR texnologiyalari) orqali Samarqand, Buxoro, Xiva kabi shaharlardagi tarixiy obidalarni masofadan turib tomosha qilish mumkin va ularni mamlakatga jalb etadi. Virtual tur marketing vositasi sifatida ham samarali hisoblanadi.

- Sun'iy intellekt yordamida shaxsiy paketlar yaratish, AI turistlarning byudjeti, qiziqishi va vaqtiga mos marshrutlarni taklif etadi.

- Ekoturizm va barqaror turizm yechimlari, ekologik toza turizm infratuzilmasini yaratish, chiqindisiz tur paketlar, tabiat obyektlarini muhofaza qilish innovatsiyaning muhim yo'nalishidir. Bu yo'l bilan nafaqat turistik xizmatlar rivojlanadi, balki tabiiy resurslar ham asrab qolingani bo'ladi. Shuningdek xizmat sifati O'zbekistonda raqobat ustunligini shakllantiruvchi asosiy omil hisoblanadi.

Sifatli xizmat quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Mehmondo'stlik va xodimlar malakasi
- Tozalik va gigiyena
- Transport va ovqatlanish sharoiti
- Xavfsizlik va shaxsiy qulaylik .

1- jadval

Sifat omillari va turistlar qoniqishi

Sifat omili	Ahamiyati	Natija
Mehmondo'stlik	Yuqori	Qayta tashriflar oshadi
Gigiyena va tozalik	Yuqori	Salomatlik va qoniqish oshadi
Transport va ovqatlanish	O'rta	Sayyohlar qulayligi oshadi
Xavfsizlik	Yuqori	Hudud imiji mustahkamlanadi

Marketing strategiyalari O‘zbekiston turizmida marketing quyidagilar orqali amalga oshiriladi:

- Raqamli marketing (Instagram, Telegram, Facebook) bunda so‘nggi yillarda sayyohlarning aksariyati safarga chiqishdan oldin internet orqali ma’lumot izlaydi. Brendlash (“Uzbekistan – Silk Road Heart”) Mamlakat turizmida brend yaratish strategik ahamiyatga ega. “Uzbekistan – Silk Road Heart” (O‘zbekiston – Ipak yo‘lining yuragi) shiori orqali mamlakatning boy tarixiy merosi, madaniyati va qadimiy shaharlariga urg‘u beriladi.

- Mavsumdan tashqari turistik paketlar yaratish, turizm odatda bahor va kuz mavsumlarida eng yuqori darajada faollashadi.

- Maqsadli auditoriya segmentatsiyasi bunda turistik xizmatlarni har xil guruhdagi mijozlarga moslashtirish jarayonidir.

Resurslar va boshqaruv O‘zbekiston turizm resurslari:

- Tabiiy: tog‘lar, cho‘llar, daryolar, landshaftlar
- Madaniy: tarixiy obidalar, muzeylar, milliy urf-odatlar
- Insoniy: gidlar, mehmonxona xodimlari, tadbirkorlar

2- jadval

Resurslardan foydalanish va raqobat ustunligi

Resurs turi	Foyda	Natija
Tabiiy	Turistik manzillar	Sayyohlar jalb qilinadi
Madaniy	Tarixiy va madaniy meros	Brend mustahkamlanadi
Insoniy	Malakali xodimlar	Qoniqish va xizmat sifati oshadi

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Porter M. Competitive Advantage. – New York: Free Press, 1985.
2. Kotler P., Bowen J., Makens J. Marketing for Hospitality and Tourism. – Pearson, 2017.
3. O‘zbekiston Respublikasi Turizmni rivojlantirish strategiyasi 2022-2026.
4. Dwyer L., Forsyth P. International Handbook on the Economics of Tourism. – Edward Elgar, 2006.
5. Middleton V. Marketing in Travel and Tourism. – Butterworth-Heinemann,

2009.

6. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

7. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.

8. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

9. Turayev O.K. Mintaqaning iqtisodiy salohiyatini realizatsiya qilish mexanizmlarini modernizatsiya qilish. “Zamonaviy turizmni rivojlantirishda yashil iqtisodiyot, atrof-muhit va raqamli transformatsiya”. Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. Buxoro shahri, 16-may 2026-yil.

10. Turayev O.K. Mintaqa iqtisodiy salohiyatini boshqarishning samarali mexanizmlarini takomillashtirish. “Mintaqaviy iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirishning dolzarb masalalari va ularning barqaror rivojlanishga ta’siri” mavzusida Respublika ilmiy-amaliy konferensiya [Matn] / Mualliflar jamoasi.- Urganch: Khwarezm publication, 2026.- 336 b.

ECONOMIC MODELING OF SUSTAINABLE REGIONAL TOURISM DEVELOPMENT AND THE APPLICATION OF FOREIGN EXPERIENCE

Abdullaeva Nilufar Ruslanovna

Master's Student (2nd Year), Department of Economics

Urgench RANCH University of Technology

E- mail:nilufar abdullaeva555@icloud.com

Abstract. Economic mechanisms for the sustainable development of tourism in the regions and modern approaches to its effective organization are analyzed. The study highlights the significance of economic modeling methods in the development of the tourism sector and the possibilities of utilizing the experience of foreign countries. Proposals have been developed to increase tourism potential, attract investment, and improve the quality of services. As a result, practical recommendations were formed to ensure the sustainable development of tourism.

Keywords: Sustainable tourism, economic modeling, regional development, tourism infrastructure, foreign experience, investment attractiveness, tourism services, regional economy.

Annotatsiya. Hududlarda turizmni barqaror rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari va uni samarali tashkil etishning zamonaviy yondashuvlari tahlil qilingan. Tadqiqotda turizm sohasini rivojlantirishda iqtisodiy modellashtirish usullarining ahamiyati va xorijiy mamlakatlar tajribasidan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Turizm salohiyatini oshirish, investitsiyalarni jalb qilish va xizmatlar sifatini oshirish bo'yicha takliflar ishlab chiqildi. Natijada turizmning barqaror rivojlanishini ta'minlash bo'yicha amaliy tavsiyalar shakllantirilgan.

Kalit so'zlar: Barqaror turizm, iqtisodiyotni modellashtirish, mintaqaviy rivojlanish, turizm infratuzilmasi, xorijiy tajriba, investitsiyaviy jozibadorlik, turistik xizmatlar, mintaqaviy iqtisodiyot.

Аннотация. Анализируются экономические механизмы устойчивого развития туризма в регионах и современные подходы к его эффективной организации. В исследовании освещается значение методов экономического

моделирования в развитии сферы туризма и возможности использования опыта зарубежных стран. Разработаны предложения по повышению туристического потенциала, привлечению инвестиций и повышению качества услуг. В результате сформированы практические рекомендации по обеспечению устойчивого развития туризма.

Ключевые слова: Устойчивый туризм, моделирование экономики, региональное развитие, туристическая инфраструктура, зарубежный опыт, инвестиционная привлекательность, туристические услуги, региональная экономика.

Introduction. In the context of current globalization and economic integration processes, investments are emerging as one of the primary drivers of economic growth. It systematically reflects the types of investment incentives, their implementation instruments, and economic impact mechanisms, revealing the comprehensive nature of investment policy, as it demonstrates that incentives influence investor activity through three main directions: tax, financial, and institutional mechanisms; the first direction includes tax incentives and profit tax exemptions. Taking international experience into account is also of great importance in the process of improving the financial support system. In particular, in countries such as Germany, South Korea, and Singapore, investment incentives are applied based on the principle of regional specialization, adapted to the industrial potential and innovative opportunities of each region.

Literature Review. Douglas North emphasizes that institutional factors are of primary importance in shaping the investment climate. According to the scientist, the protection of property rights, stability of legislation, and transparency in public administration create a reliable environment for investors[1]. Therefore, the investment incentive system should not be limited only to financial incentives, but should also be carried out in harmony with institutional reforms. Michael Porter pays special attention to the role of clustering and innovative infrastructure in increasing the competitiveness of regions. According to his theory, investment flows are more directed toward high-efficiency production sectors and regions with

a developed business environment[2]. This approach justifies the need to apply regional differentiated mechanisms in the financial support system. In the OLI paradigm developed by John H. Dunning, the location advantages of the region, the quality of infrastructure, and the stability of the economic environment are evaluated as important factors in attracting investment. The scholar identifies economic preferences created by the state and a favorable institutional environment for investors as the primary determinants in stimulating foreign investment [3]. This confirms the importance of the comprehensive formation of an investment incentive system. Joseph Stiglitz believes that the regulatory and supporting functions of the state are important in economic development. In his scientific views, subsidies, state guarantees, and preferential lending mechanisms are interpreted as a means of stimulating economic activity[4]. It is particularly noted that in developing countries, the state's strategic investment policy plays an important role in ensuring economic stability. Paul Krugman explains the uneven distribution of investment flows across regions through economic geography and regional development theory. According to the scientist, investment activity is high in regions with developed infrastructure and close economic ties[5].

Discussion and Results. The competitiveness of the business environment in the United States. One of the key features of the U.S. economic model is the effective functioning of free market mechanisms based on competition. The relative simplicity of business registration procedures, low barriers to market entry, and the transparency of the licensing system stimulate entrepreneurial activity.

Figure 1 - Institutional and Economic Factors of Investment Attractiveness in the United States¹⁸

Institutional stability in the United States also creates favorable conditions for the development of entrepreneurship, innovation, and competition. Clear rules of market participation, effective protection of intellectual property, developed financial institutions, and a high level of trust in legal mechanisms contribute to the steady movement of capital into productive sectors of the economy. As a result, institutional quality becomes one of the main factors ensuring the country's high level of investment attractiveness and the stability of investment flows.

China's experience in developing investment attractiveness is distinguished by the active role of the state, the gradual liberalization of the economy, and the systematic use of regional development instruments. Unlike many countries that relied mainly on short-term fiscal incentives, China formed a comprehensive investment model based on infrastructure expansion, industrial modernization, export-oriented production, and the creation of favorable institutional conditions for investors.

¹⁸ Developed by author

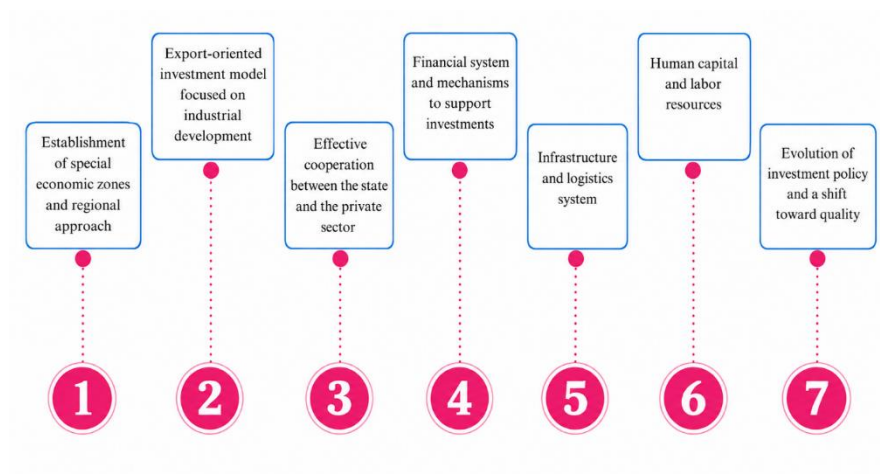

Figure 2- Institutional and Strategic Foundations of Investment Attractiveness in China¹⁹

A distinctive aspect of the Chinese approach is its regional differentiation. Investment reforms were not implemented uniformly across the entire country at once. At the initial stage, priority was given to economically active coastal regions with favorable geographic and logistical conditions.

References:

1. North, D. C. Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge: Cambridge University Press. → Institutsional barqarorlik, qonun ustuvorligi va boshqaruv sifati investitsiya risklarini kamaytiruvchi omil sifatida(1990). <https://www.researchgate.net/publication>

2. Porter, M. E. The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press. → Hududiy raqobatbardoshlik, klasterlar va innovatsion rivojlanish orqali investitsiyalarni jalb qilish konsepsiyasi(1990).

3. Dunning, J. H. (1993). Multinational Enterprises and the Global Economy. Wokingham: Addison-Wesley. → OLI paradigmasi va investitsiya joylashuv nazariyasi

4. Joseph E. Stiglitz. Economics of the Public Sector. 3rd Edition. New York: W.W. Norton & Company, 2000.

<https://ru.scribd.com/document/449633601/204314151-Stiglitz-Economics->

¹⁹ Developed by author

5. Krugman, P. Geography and Trade. Cambridge, MA: MIT Press. → Yangi iqtisodiy geografiya nazariyasi, iqtisodiy faoliyatning hududiy joylashuvi va investitsiya oqimlari shakllanishi (1991).

<https://sites.socsci.uci.edu/~jkbrueck/course%20readings/krugman>

6. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

7. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.

8. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

ZAMONAVIY DUNYODA TURIZM BIZNESINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI

Ramatov Alijon Gulimbat o‘g‘li

Toshkent davlat agrar universiteti

1-bosqich magistranti

e-mail: ramatovali00777@gmail.com

Annotatsiya. Zamonaviy turizm XXI asrda jahon iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan va ko‘p tarmoqli sohalaridan biri sifatida shakllanib bormoqda. Mazkur maqolada zamonaviy turizmning asosiy imkoniyatlari shuningdek, turizm sohasida mavjud bo‘lgan muammolar — ekologik bosim, infratuzilma yetishmovchiligi, mavsumiylik, global inqirozlar ta’siri va raqobatning kuchayishi ilmiy nuqtai nazardan ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijasida zamonaviy turizmni barqaror rivojlantirish istiqbollari, muammolar innovatsion yondashuvlar va

strategik yoʻnalishlar asoslab beriladi.

Kalit soʻzlar. Turizm, zamonaviy turizm, turizm infratuzilmasi, iqtisodiy rivojlanish, ekologik turizm, turizm istiqbollari, turizm muammolari

Аннотация. Современный туризм формируется как одна из самых быстрорастущих и многоотраслевых отраслей мировой экономики в XXI веке. В статье с научной точки зрения рассматриваются основные возможности современного туризма, а также проблемы, существующие в туристической отрасли, такие как экологическое давление, нехватка инфраструктуры, сезонность, влияние глобальных кризисов и усиление конкуренции. В ходе исследования обоснованы перспективы устойчивого развития современного туризма, проблемы, инновационные подходы и стратегические направления.

Ключевые слова. Туризм, современный туризм, туристическая инфраструктура, экономическое развитие, экологический туризм, перспективы туризма, проблемы туризма

Kirish. Globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida dunyo iqtisodiyotida turizmning oʻrni tobora ortib bormoqda. Turizm sanoatining muhim tarmoqlaridan biri — biznes turizm (yoki MICE turizmi: Meetings, Incentives, Conferences, and Exhibitions) — bugungi kunda iqtisodiy rivojlanish, xalqaro hamkorlik va madaniy almashinuv uchun muhim platformaga aylanmoqda.[4.29] Turizm bugungi kunda jahon iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan tarmoqlaridan biri hisoblanadi.

Zamonaviy turizm mamlakatlar iqtisodiy rivojlanishida muhim oʻrin tutib, yangi ish oʻrinlari yaratish, infratuzilmani rivojlantirish hamda xalqaro aloqalarni mustahkamlashga xizmat qiladi. Shuningdek, turizm milliy madaniyat va tarixiy merosni dunyoga tanitishda ham muhim vosita hisoblanadi. Soʻnggi oʻn yilliklarda turizm sohasi global miqyosda jadal rivojlanib, jahon iqtisodiy tizimining ajralmas tarkibiy qismiga aylandi. Zamonaviy sharoitda turizm nafaqat dam olish va sayohat bilan bogʻliq faoliyat turi, balki davlatlar iqtisodiy salohiyatini oshiruvchi, hududlar rivojiga turtki beruvchi va xalqaro integratsiyani kuchaytiruvchi muhim strategik soha sifatida qaralmoqda. Jahon Turizm

Tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, turizm millionlab ish o'rinlarini yaratib, ko'plab mamlakatlar yalpi ichki mahsulotida salmoqli ulushni egallamoqda.

Zamonaviy turizmning rivojlanishiga bir qator omillar ta'sir ko'rsatmoqda. Avvalo, transport tizimining takomillashuvi va arzonlashuvi, raqamli texnologiyalarning keng joriy etilishi, onlayn bronlash va axborot almashinuvi imkoniyatlarining kengayishi sayohatni yanada qulay va ommabop holga keltirdi. [3.299-302] Shu bilan birga, aholining bo'sh vaqtga bo'lgan munosabati o'zgarib, turizm sog'lom turmush tarzi, madaniy almashinuv va shaxsiy rivojlanish vositasi sifatida qabul qilinmoqda. Tabiiy resurslardan haddan tashqari foydalanish, ekologik muvozanatning buzilishi, infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, turistik hududlarda ijtimoiy bosimning ortishi ushbu sohada kompleks va ilmiy asoslangan yondashuvni talab etadi.

Ayniqsa, global pandemiyalar, iqtisodiy inqirozlar va geosiyosiy beqarorlik turizmning barqarorligiga jiddiy ta'sir ko'rsatayotgan omillar sifatida namoyon bo'lmoqda. Shu nuqtai nazardan, zamonaviy turizmni chuqur tahlil qilish, uning imkoniyatlari va muammolarini aniqlash hamda istiqbolli rivojlanish yo'nalishlarini belgilash dolzarb ilmiy masala hisoblanadi. Ushbu maqolada zamonaviy turizmning iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik jihatlari kompleks tarzda o'rganilib, barqaror va innovatsion rivojlanishga qaratilgan ilmiy xulosalar ilgari suriladi.

Asosiy qism. Bugungi globalizatsiya jarayonida turizm sohasi jadal rivojlanayotgan bo'lsa-da, uning rivojlanishiga ta'sir ko'rsatuvchi qator muammolar ham mavjud. Jumladan, ekologik muammolar, infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, xizmat ko'rsatish sifatining pastligi va raqobatning ortib borishi ushbu sohada dolzarb masalalar hisoblanadi. Shu sababli zamonaviy turizmning imkoniyatlari, muammolari va istiqbollari ilmiy jihatdan tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy turizmning dolzarbligi shundaki, u nafaqat iqtisodiy foyda keltiruvchi soha, balki davlatlarning xalqaro maydondagi imijini shakllantirishda ham muhim omil hisoblanadi.

Turizm orqali mamlakatga investitsiyalar jalb qilinadi, xizmat ko'rsatish sohasi rivojlanadi hamda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga turtki

beriladi. Shu bilan birga, zamonaviy turizm raqamli texnologiyalar, innovatsiyalar va barqaror rivojlanish tamoyillari bilan chambarchas bog‘liq. Bugungi kunda onlayn bron qilish tizimlari, raqamli marketing, virtual sayohatlar va ekologik turizm kabi yangi yo‘nalishlar turizm rivojiga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli ushbu mavzuni tadqiq qilish ilmiy va amaliy jihatdan dolzarb hisoblanadi. Avvalo, virtual sayohatlar turizmni raqamli texnologiyalar bilan bog‘lab, odamlarning turli mamlakatlar va diqqatga sazovor joylar bilan masofadan turib tanishishiga imkon yaratmoqda. Bu turdagi sayohatlar orqali turistlar sayohat qilishdan oldin manzillar haqida batafsil ma’lumotga ega bo‘ladilar. Natijada ular keyinchalik real sayohat qilishga qiziqib, turistik oqimning oshishiga sabab bo‘ladi. Bundan tashqari, virtual sayohatlar vaqt yoki moliyaviy imkoniyati cheklangan insonlarga ham dunyo madaniy merosi bilan tanishish imkonini beradi.

Tadqiqot asosi ko‘p bosqichli va integratsiyalashgan yondashuvga asoslandi. Birinchi bosqichda nazariy tahlil usuli orqali zamonaviy turizm tushunchasining evolyutsiyasi, asosiy yo‘nalishlari va konseptual asoslari o‘rganildi. Bu bosqich turizmning ilmiy talqinini aniqlashtirishga xizmat qildi. Ikkinchi bosqichda empirik tahlil usullaridan foydalanildi. Statistika ma’lumotlar dinamik tahlil qilinib, turizm rivojining umumiy tendensiyalari va tarkibiy o‘zgarishlari aniqlashtirildi. Ushbu jarayonda hududlararo va davrlararo solishtirish usullari qo‘llanildi. Uchinchi bosqichda tizimli yondashuv asosida turizm iqtisodiyot, ekologiya va ijtimoiy soha bilan o‘zaro bog‘liq yagona tizim sifatida tahlil qilindi. Natijalarni umumlashtirish jarayonida mantiqiy xulosalar chiqarilib, istiqbolli rivojlanish yo‘nalishlari aniqlab olindi. Ushbu tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta’minladi.

1-jadval

2019–2024-yillarda xalqaro turistlar oqimi

Yil	Turistlar soni (mln)
2019	1500
2020	381
2021	415
2022	963
2023	1320
2024	1450

Manba: UNWTO

Natijalar. Mintaqalar kesimida tahlil shuni ko‘rsatdiki, Yevropa mintaqasi xalqaro turistlar oqimining qariyb yarmiga yaqin qismini tashkil etmoqda. Osiyo-Tinch okeani mintaqasi esa pandemiyadan keyingi davrda eng tez tiklanayotgan hududlardan biri hisoblanadi

2- jadval

2023-yilda yetakchi davlatlarning turizm daromadlari

Davlat	Daromad (mlrd AQSh dollari)
AQSH	176
Ispaniya	96
Fransiya	68
Italiya	56
Turkiya	54

Raqamli texnologiyalar ta’sirini tahlil qilish shuni ko‘rsatdiki, onlayn bronlash va mobil ilovalar orqali amalga oshirilayotgan xizmatlar umumiy turizm bozorining 60 foizidan ortig‘ini tashkil etmoqda. [1.372-374]. Zamonaviy turizm rivojlanishining xususiyatlaridan biri xalqaro turistik oqimlarning turli mintaqalar va mamlakatlarda notekis taqsimlanishidir, shu bilan birga, chet elga sayohat qiluvchilarning umumiy sonining 20-30 foizini ommaviy yoki guruhli turistlar va turistlar tashkil etadi, qolgan 70-80% yakka turistlar, asosan yaqin atrofdagi hududlarga sayohat qiladilar [2.581-584]. Tadqiqot natijalari zamonaviy turizmning iqtisodiy tizimdagi o‘rni tobora murakkablashib borayotganini ko‘rsatdi. Turizm faqat daromad keltiruvchi soha sifatida emas, balki hududiy rivojlanish va ijtimoiy faollikni rag‘batlantiruvchi mexanizm sifatida namoyon bo‘ldi. Ayniqsa, turizm infratuzilmasining rivoji transport, savdo va xizmatlar sohalarining faollashuviga turtki bermoqda. Natijalarga ko‘ra, turizm rivoji hududiy nomutanosiblikni kamaytirish imkoniyatiga ega. Turistik resurslarga ega hududlarda iqtisodiy faollik ortib, mahalliy aholi bandligi yaxshilanmoqda. Shu bilan birga, madaniy va tarixiy obyektlarning iqtisodiy qiymati oshib, ularni saqlashga bo‘lgan qiziqish kuchaymoqda. Biroq tadqiqot natijalari shuni ham ko‘rsatdiki, boshqaruv mexanizmlari yetarli darajada rivojlanmagan sharoitda turizm salbiy oqibatlarni keltirib chiqarishi mumkin. Resurslardan haddan tashqari foydalanish, xizmatlar

sifati pasayishi va hududiy yuklamaning ortishi turizmning samaradorligini pasaytiruvchi omillar sifatida namoyon bo'ldi. Olingan natijalarda zamonaviy turizmning murakkab va ziddiyatli tabiatini tasdiqlaydi. Turizm rivoji iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishi bilan birga, noto'g'ri boshqaruv sharoitida tizimli muammolarni chuqurlashtirishi mumkin. Muhokama jarayonida aniqlanganki, turizm siyosatida miqdoriy o'sishga ustuvorlik berish sifat ko'rsatkichlarining pasayishiga olib kelmoqda. Ilmiy nuqtai nazardan qaralganda, turizm rivojining asosiy mezonini tashrif buyuruvchilar soni emas, balki ularning hududga qoldirgan ijtimoiy va iqtisodiy qiymati bo'lishi lozim. Shuningdek, muhokama natijalari shuni ko'rsatadiki, zamonaviy turizmni rivojlantirishda innovatsion va ekologik yondashuvlar bir-birini to'ldiruvchi omillar sifatida qaralishi zarur. Faqat texnologik yangiliklarga tayanish yetarli emas. Ular aniq strategiya va ijtimoiy mas'uliyat bilan uyg'unlashgan holda joriy etilgandagina samarali natija beradi. Shunday qilib, virtual sayohatlar turizmni raqamli rivojlanish bilan boyitsa, ekologik turizm tabiatni muhofaza qilish va barqaror turizmni rivojlantirishga hissa qo'shadi. Natijada turizm sohasi yanada zamonaviy, barqaror va keng qamrovli tizimga aylanadi. Turizm sohasining rivojlanishi hududiy infratuzilmaning takomillashishiga, xizmat ko'rsatish sifati oshishiga va yangi ish o'rinlari yaratilishiga xizmat qiladi. Biroq ushbu sohada ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, ayrim hududlarda transport va mehmonxona infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi, xizmat ko'rsatish sifatining pastligi hamda ekologik muammolar turizm rivojiga to'sqinlik qilmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy turizmning istiqbolli yo'nalishlari sifatida ekologik turizm, madaniy turizm, gastronomik turizm va raqamli turizm kabi yangi yo'nalishlar alohida ahamiyat kasb etmoqda. Ushbu yo'nalishlarni rivojlantirish turizm salohiyatini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytganda, zamonaviy turizmni rivojlantirish masalasi faqat iqtisodiy muammo emas, balki kompleks ilmiy va amaliy vazifadir. Turizmning kelgusi istiqboli uning qanchalik muvozanatli, mas'uliyatli va innovatsion asosda rivojlantirilishiga bog'liq. Aynan shu yondashuv turizm sohasining jamiyat va

iqtisodiyot uchun barqaror foyda keltirishini ta'minlaydi. Turizm sohasini yanada rivojlantirish uchun infratuzilmani takomillashtirish, xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish zarur. Shu bilan birga, ekologik va barqaror turizm tamoyillariga amal qilish ushbu sohaning kelajakdagi barqaror rivojlanishini ta'minlaydi.

Foydalangan adabiyotlar.

1. Kamolov D. Virtual turizm xizmatlarining rivojlanish istiqbollari //Scientific practical conference. – 2025. – T. 1. – No. 1. – C. 372-374.
2. Muxtarov B., Murotjonova M. O'zbekiston respublikasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarining rivojlanishi //Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollari. – 2022. – T. 1. – №. 1. – C. 581-584.
3. To'ychiyeva N., Xalilova M. Barqaror rivojlanishni ta'minlashda turizm va brending //Scientific practical conference. – 2025. – T. 1. – No. 1. – C. 299-302.
4. Xusanova N. Biznes turizm: zamonaviy rivojlanish tendensiyalari va o'zbekiston misolida tahliliy yondashuv. Yosh olimlar ilmiy-amaliy konferensiyasi. 29-34
5. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference "Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures" (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>
6. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.
7. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference "Society Transformations in Social and Human Sciences". Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

**2-SEKSIYA. MINTAQADA TURIZMNI BARQAROR
RIVOJLANTIRISHNI IQTISODIY MODELLASHTIRISH
VA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH YO‘LLARI**

**2 СЕКЦИЯ. ЭКОНОМИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ
УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В РЕГИОНЕ И
ПУТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА**

**SECTION 2 WAYS OF ECONOMIC MODELING AND
USING FOREIGN EXPERIENCE FOR SUSTAINABLE
TOURISM DEVELOPMENT IN THE REGION**

TURIZM SOHASIDA XORIJIY TAJRIBALARNI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI

T.Doschanov, UrDU professori

Annotatsiya: Mazkur maqolada turizm sohasini rivojlantirishda xorijiy mamlakatlar tajribasining ahamiyati, ilg'or boshqaruv usullari, raqamli texnologiyalar, turistik klasterlar, barqaror turizm tamoyillari hamda ularni O'zbekiston turizm tizimiga joriy etish istiqbollari tahlil qilingan. Shuningdek, dunyoning yetakchi turistik davlatlari tajribasi asosida milliy turizmni rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: turizm, turist, xorijiy tajriba, turistik klaster, raqamli turizm, investitsiya, madaniy turizm, turizm infratuzilmasi, turistik xizmatlar.

Аннотация: В данной статье анализируется значение зарубежного опыта в развитии туристического сектора, передовые методы управления, цифровые технологии, туристические кластеры, принципы устойчивого туризма и перспективы их внедрения в туристическую систему Узбекистана. Также, на основе опыта ведущих туристических стран мира, разработаны предложения и рекомендации по развитию национального туризма.

Ключевые слова: туризм, турист, зарубежный опыт, туристический кластер, цифровой туризм, инвестиции, культурный туризм, туристическая инфраструктура, туристические услуги.

Bugungi kunda jahon turizmi eng tez rivojlanayotgan iqtisodiy tarmoqlardan biri bo'lib, u milliy iqtisodiyotlarda muhim o'rin egallaydi. Turizmning iqtisodiy samaradorligi nafaqat mamlakat yalpi ichki mahsulotining o'sishiga, balki yangi ish o'rinlari yaratilishi, investitsiyalar jalb qilinishi va hududlarning kompleks rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Shu sababli ko'plab davlatlar turizmni strategik iqtisodiy yo'nalish sifatida rivojlantirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Butunjahon turizm tashkilotining (BTT) ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda xalqaro turistlar soni 1,52 milliard kishidan oshgan bo'lib, bu ko'rsatkich jahon YAIM ning taxminan 10 foizini tashkil etgan [1].

Mamlakatimizda ham so‘nggi yillarda turizm sohasini rivojlantirish bo‘yicha samarali islohotlar amalga oshirmoqda. O‘zbekiston mintaqalari ham boy tarixiy-madaniy merosi, tabiiy resurslari va geografik joylashuvi bilan xalqaro turizm bozorida muhim o‘rin egallash imkoniyatiga ega. Turizm rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko‘rsatadiki, mazkur sohaning muvaffaqiyati samarali davlat siyosati, zamonaviy infratuzilma va innovatsion boshqaruv tizimlariga bog‘liq.

2017-2025-yillar davomida O‘zbekistonga tashrif buyurgan xorijiy sayyohlar soni sezilarli darajada oshdi. Milliy statistika qo‘mitasining dastlabki ma‘lumotlariga ko‘ra, 2025-yilda jami 11,7 mln nafar chet el fuqarolari turistik maqsadlarda O‘zbekistonga tashrif buyurgan. Bu ko‘rsatkich o‘tgan yilning mos davri bilan solishtirilganda 3,7 mln nafarga yoki 46,8 % ga oshgan [9]. Biroq mavjud salohiyatdan to‘liq foydalanish uchun rivojlangan mamlakatlarning ilg‘or tajribalarini o‘rganish va amaliyotga joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bugungi kunda Ispaniya, Fransiya, Turkiya, Singapur, Birlashgan Arab Amirliklari, Shveytsariya va boshqa rivojlangan davlatlar turizmni boshqarish, xizmatlar sifatini oshirish, raqamli texnologiyalarni qo‘llash, turistik infratuzilmani rivojlantirish hamda kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish borasida katta yutuqlarga erishgan. Ushbu mamlakatlar tajribasi turizmning iqtisodiy samaradorligini oshirish, turistlar oqimini ko‘paytirish va xalqaro turizm bozorida raqobatbardoshlikni ta‘minlashda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda (1-jadval).

1-jadval.

Jahon mamlakatlarining turizmni rivojlantirish tajribasi²⁰

Mamlakat	Turizmni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishi	Amalga oshirilgan chora-tadbirlar	Natijalar	O‘zbekiston uchun ahamiyati
Ispaniya	Turistik klasterlar va hududiy marketing	Kataloniya, Andalusiya va Balear orollarida turistik klasterlar tashkil etilgan; hududiy brendlar yaratilgan	Xizmatlar sifati oshgan, turistlar oqimi barqaror ko‘paygan	Samarqand, Buxoro va Xiva kabi hududlarda turistik klasterlarni rivojlantirish mumkin
Fransiya	Madaniy turizm va meros	Tarixiy yodgorliklar,	Fransiya dunyoning eng	Tarixiy obidalarni

²⁰ Muallif ishlanmasi

	obyektlarini saqlash	muzeylar va saroylarni restavratsiya qilish; madaniy turizmni qo‘llab-quvvatlash	yirik madaniy turizm markaziga aylangan	saqlash va ulardan samarali foydalanishni kuchaytirish zarur
Turkiya	“All Inclusive” tizimi va kurort turizmi	Kompleks xizmat paketlari, mehmonxona biznesini qo‘llab-quvvatlash, transport infratuzilmasini rivojlantirish	Turistlar soni va turizm daromadlari sezilarli oshgan	Dam olish maskanlarida kompleks xizmat paketlarini joriy etish mumkin
Singapur	Raqamli va aqlli turizm (Smart Tourism)	Elektron viza, onlayn bronlashtirish, mobil ilovalar va sun‘iy intellekt texnologiyalarini joriy etish	Turistlar uchun qulay va tezkor xizmatlar yaratilgan	Turizmni raqamlashtirish va yagona elektron platforma yaratish lozim
BAA (Dubay)	Mega-investitsiyalar va davlat-xususiy sheriklik (PPP)	Palm Jumeirah, Burj Khalifa, Dubai Mall kabi yirik loyihalar amalga oshirilgan	Dubay global turistik markazga aylangan	Turizm infratuzilmasiga investitsiyalarni jalb qilish va PPP loyihalarini kengaytirish
Italiya	Gastronomik va madaniy turizm	Tarixiy obyektlarni restavratsiya qilish, milliy oshxona va gastronomik festivallarni rivojlantirish	Turizm brendi mustahkamlangan, turistlar oqimi oshgan	Milliy taomlar va gastronomik turizm yo‘nalishlarini rivojlantirish
Germaniya	Dual ta‘lim va kasbiy tayyorgarlik	Ta‘lim muassasalari va korxonalar hamkorligi asosida dual ta‘lim tizimi yo‘lga qo‘yilgan	Mehnat bozoriga mos malakali mutaxassislar tayyorlanmoqda	Turizm va servis sohalari uchun amaliyotga yo‘naltirilgan ta‘limni rivojlantirish

Ispaniya turizmni rivojlantirishda turistik klasterlar va hududiy marketing tizimidan samarali foydalanib kelmoqda. Kataloniya, Andalusiya va Balear orollari kabi hududlarda mehmonxona, transport, ovqatlanish va madaniy xizmatlar yagona tizimga birlashtirilgan. Shuningdek, har bir hududning alohida turistik brendi yaratilgani turistlar oqimini oshirish va raqobatbardoshlikni kuchaytirishga xizmat qilmoqda [2].

Fransiya tajribasida madaniy meros obyektlarini saqlash va madaniy turizmni

rivojlantirish muhim o‘rin tutadi. Tarixiy yodgorliklar, muzeylar va me‘moriy obidalarni restavratsiya qilish hamda ulardan samarali foydalanish natijasida mamlakat dunyoning eng yirik madaniy turizm markazlaridan biriga aylangan [3].

Turkiyada turizmning asosiy ustunliklaridan biri “all inclusive” tizimining keng joriy etilganidir. Ushbu model turistlarga kompleks xizmatlar paketini taqdim etib, sayohat xarajatlarini rejalashtirishni osonlashtiradi. Ayniqsa, Antalya, Bodrum va Alanya kurortlari ushbu tizim asosida muvaffaqiyatli faoliyat yuritmoqda [4].

Singapur tajribasi “aqlli turizm” konsepsiyasi va raqamli texnologiyalarga asoslangan. Elektron viza, onlayn bronlashtirish tizimlari, mobil ilovalar va sun‘iy intellekt texnologiyalarining qo‘llanilishi turistlar uchun qulay va samarali xizmatlar muhitini yaratmoqda [5].

Birlashgan Arab Amirliklari, xususan, Dubay shahri, davlat-xususiy sheriklik asosida amalga oshirilgan yirik investitsiya loyihalari tufayli jahonning yetakchi turistik markazlaridan biriga aylandi. Palm Jumeirah, Burj Khalifa va boshqa obyektlar shaharning global turizm brendini shakllantirishda muhim rol o‘ynadi [6].

Italiya tajribasida gastronomik turizm va madaniy meros obyektlaridan samarali foydalanish ustuvor ahamiyatga ega. Rim, Florensiya va Venetsiya kabi tarixiy shaharlar hamda milliy oshxona an‘analari mamlakatning turistik jozibadorligini oshirib, xalqaro turistlarni keng jalb etmoqda [7].

Germaniyada dual ta‘lim tizimi turizm va mehmondo‘stlik sohasi uchun malakali kadrlar tayyorlashning samarali modeli hisoblanadi. Nazariy bilimlarning amaliyot bilan uyg‘unlashtirilishi bitiruvchilarning kasbiy ko‘nikmalarini rivojlantirib, mehnat bozori talablariga mos mutaxassislarni tayyorlash imkonini bermoqda [8].

O‘zbekistonda ham so‘nggi yillarda turizmni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri sifatida e‘tirof etilib, sohada keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, vizasiz rejimlarning joriy etilishi, yangi turistik yo‘nalishlarning tashkil etilishi, turizm infratuzilmasining modernizatsiya qilinishi va investitsiya muhitining yaxshilanishi natijasida mamlakatning turistik salohiyati tobora ortib bormoqda. Biroq mavjud imkoniyatlardan yanada samarali

foydalanish, xizmatlar sifatini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish va turizmning iqtisodiyotdagi ulushini oshirish uchun xorijiy tajribalarni chuqur o'rganish hamda milliy sharoitlarga moslashtirgan holda amaliyotga joriy etish zarur hisoblanadi.

Fikrimizcha, kelgusida sohada quyidagi yo'nalishlar ustuvor ahamiyat kasb etadi:

- turizm xizmatlarini to'liq raqamlashtirish;
- turistik klasterlarni tashkil qilish va rivojlantirish;
- turizm infratuzilmasini yaxshilash;
- investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlarini takomillashtirish;
- dual ta'lim va xalqaro sertifikatlash tizimini yanada rivojlantirish;
- milliy turizm brendini mustahkamlash;
- turistik hududlarning xalqaro marketingini kuchaytirish.

Turizm sohasida xorijiy tajribalarni joriy etish mamlakatning turistik salohiyatidan samarali foydalanish imkonini beradi. Raqamli texnologiyalar, turistik klasterlar, barqaror turizm tamoyillari va zamonaviy boshqaruv usullarini amaliyotga tatbiq etish orqali turizm xizmatlari sifati oshadi, turistlar oqimi ko'payadi hamda sohaning iqtisodiy samaradorligi yuksaladi. O'zbekiston uchun rivojlangan davlatlar tajribasini milliy sharoitlarga moslashtirgan holda qo'llash turizmni barqaror rivojlantirishning muhim omili hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. World Travel & Tourism Council. Economic Impact Research 2025. – London: WTTC, 2026. – 68 p
2. United Nations Tourism Organization (UN Tourism). Tourism Highlights, 2024 Edition. – Madrid: UN Tourism, 2024. – 48 p.
3. UNESCO. World Heritage and Sustainable Tourism Programme. – Paris: UNESCO Publishing, 2024. – 70 p.
4. Türkiye Tourism Promotion and Development Agency (TGA). Türkiye Tourism Strategy and Annual Report 2024. – Ankara: TGA Publications, 2024. – 65 p.

5. Singapore Tourism Board. Smart Tourism and Digital Transformation Strategy. – Singapore: STB, 2024. – 52 p.
6. Emaar Properties. (2025). Annual Report 2024. Dubai, UAE: Emaar Properties PJSC.
7. Italian National Tourist Board. Italy Tourism Report 2024. – Rome: ENIT, 2024. – 58 p.
8. World Tourism Organization. Human Capital Development in Tourism Sector. – Madrid: UN Tourism, 2023. – 78 p.
9. <https://stat.uz/> - O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi rasmiy sayti

**O‘ZBEKISTON HUDUDLARIDA IJTIMOY-IQTISODIY
TABAQALANISHNI THEIL DISPERSION INDEKSI VA KOMPOZIT
KO‘RSATKICHLAR ORQALI BAHOLASH METODOLOGIYASI**

Ismailov Azizbek Ruzimaxammatovich

“Alfraganus University” rektori

PhD, dotsent

Annotatsiya: Mazkur tezisdagi O‘zbekiston hududlaridagi ijtimoiy-iqtisodiy tabaqalanishni baholashning zamonaviy metodologik yondashuvlari tahlil qilindi. Hududiy tafovutlarni aniqlashda Theil dispersion indeksi, Williamson variatsiya koeffitsiyenti hamda Alkire-Foster ko‘p o‘lchovli metodologiyasining nazariy asoslari tizimlashtirildi. O‘zbekiston hududlari bo‘yicha yalpi hududiy mahsulot, ish haqi va boshqa ijtimoiy-iqtisodiy ko‘rsatkichlar asosida mavjud farqlar tavsiflandi. Theil indeksining additiv dekompozitsiya imkoniyatlari, Williamson koeffitsiyentining konvergensiya jarayonlarini baholashdagi ahamiyati yoritildi. Hududiy tabaqalanishni kompleks baholash uchun HITHI kompozit indeksini shakllantirish zarurligi asoslandi. Tadqiqot natijalari hududiy rivojlanishni monitoring qilish va statistik baholash tizimini takomillashtirishga xizmat qilishi aniqlandi.

Kalit so‘zlar: hududiy tabaqalanish, Theil indeksi, Williamson koeffitsiyenti, Alkire-Foster metodologiyasi, HITHI, kompozit indeks, hududiy rivojlanish,

tengsizlik, statistika, monitoring.

Аннотация: В данном тезисе были проанализированы современные методологические подходы к оценке социально-экономической дифференциации регионов Узбекистана. Были систематизированы теоретические основы индекса дисперсии Тейла, коэффициента вариации Уильямсона и многомерной методологии Алкайра-Фостера. На основе показателей валового регионального продукта, заработной платы и других социально-экономических характеристик были охарактеризованы существующие межрегиональные различия. Освещены возможности аддитивной декомпозиции индекса Тейла и значение коэффициента Уильямсона при оценке процессов конвергенции. Обоснована необходимость формирования композитного индекса НІТНІ для комплексной оценки региональной дифференциации. Результаты исследования могут быть использованы для совершенствования мониторинга и статистической оценки регионального развития.

Ключевые слова: региональная дифференциация, индекс Тейла, коэффициент Уильямсона, методология Алкайра-Фостера, НІТНІ, композитный индекс, региональное развитие, неравенство, статистика, мониторинг.

KIRISH

Hududlar o'rtasidagi ijtimoiy-iqtisodiy tafovut - ko'p jihatdan iqtisodiy siyosatning markaziy muammolaridan biri bo'lib - nafaqat o'sishning notekis taqsimlanishi, balki jamlanish mexanizmlari orqali tengsizlikning o'z-o'zini kuchaytirib borishi bilan ham tavsiflanadi [5]. Myrdal [5] "jamlanish ta'siri" (cumulative causation) nazariyasida ko'rsatdiki, bozor kuchlari o'z-o'zicha hududiy tengsizlikni kamaytirmaydi - aksincha, kapital va inson resurslarining nisbatan rivojlangan hududlarga oqib ketishi tafovutni chuqurlashtiradi.

O'zbekiston iqtisodiyotida 2023-yilgi 6% o'sish sur'ati [6] hududlar o'rtasida bir xil taqsimlanmagan: Milliy Statistika qo'mitasining rasmiy ma'lumotlariga ko'ra Toshkent shahri yalpi ichki mahsulotdagi 17,1% ulush bilan eng yuqori,

Sirdaryo viloyati esa 2,0% bilan eng past ko'rsatkichlarni qayd etgan [6]. Jon boshiga ish haqi bo'yicha bu tafovut yanada aniqroq ko'rinadi: Toshkent shahridagi 7 453 ming so'm Namangan viloyatidagi 3 310 ming so'mdan 2,25 barobar yuqoridir [9].

Ushbu maqolaning maqsadi - hududiy tabaqalanishni o'lchashning asosiy metodologik vositalari: Theil dispersion indeksi, Williamson variatsiya koeffitsiyenti va Alkire-Foster ko'p o'lchovli yondashuvini tizimlashtirish va O'zbekiston hududlari uchun tatbiqini nazariy asoslashdir.

ASOSIY QISM

Theil dispersion indeksining matematik asosi va additiv xossasi

Theil [1] indeksi axborot nazariyasiga asoslanib, entropiya tushunchasining hududiy tengsizlikni o'lchashga tatbiq etilishi natijasida ishlab chiqilgan:

$$T = \sum_i \left(\frac{y_i}{Y} \right) \times \ln \left(\frac{y_i}{Y} \times N \right)$$

bu yerda y_i - i-hududning YaHM ulushi, Y - umumiy YaHM, N - hududlar soni. $T = 0$ mutlaq tenglikni, $T \rightarrow 1$ esa yuqori darajadagi notekislikni ifodalaydi.

Gini koeffitsiyentiga nisbatan Theil indeksining asosiy metodologik ustunligi uning additiv dekompozitsiya xossasiga egaligidadir:

$$T = T_{Guruhlararo} + T_{Guruh ichida}$$

Mazkur xossa O'zbekiston hududlarini rivojlanish klasterlari bo'yicha (masalan, I-IV klasterlar) guruhlash sharoitida har bir klaster ichidagi hamda klasterlar o'rtasidagi tengsizlikni alohida o'lchash imkonini beradi. Indeksning ushbu xususiyati tengsizlikning qaysi darajada shakllanayotganini aniqlash va qaysi yo'nalishdagi siyosiy choralar ko'proq samara berishini baholash uchun aniq metodologik asos yaratadi.

Williamson variatsiya koeffitsiyenti va konvergensiya gipotezasi

W Williamson [2] "inversli-U" gipotezasini asoslab, iqtisodiy o'sishning dastlabki bosqichlarida hududiy tengsizlik ortishi, keyingi bosqichlarda esa asta-sekin kamayishi lozimligini ko'rsatgan. Ushbu jarayonni baholashda Williamson variatsiya koeffitsiyentidan foydalaniladi:

$$CV = \frac{\sigma(y_i)}{\bar{y}}$$

bu yerda σ - aholi jon boshiga YaHMning standart og'ishi, $\bar{y}$ - aholi jon boshiga o'rtacha YaHM.

CVko'rsatkichining pasayishi σ -konvergensiya deb ataladi va hududiy tengsizlikning qisqarish tendensiyasini ifodalaydi. O'zbekiston uchun 2015-2023-yillardagi CVqiymatlari stat.uz [6] ma'lumotlari asosida hisoblanishi hamda 2030-yilgacha bo'lgan maqsadli pasayish yo'nalishi aniqlanishi kerak.

Myrdal [5]ning jamlanish ta'siri nazariyasi hududiy tengsizlikning o'z-o'zini kuchaytirib boruvchi mexanizmlarini tushuntiradi. Unga ko'ra, kapital, malakali kadrlar va infratuzilma investitsiyalarining yuqori daromadli hududlarga oqib kelishi ushbu hududlarning raqobatbardoshligini yanada kuchaytiradi. Krugman [7] esa yangi iqtisodiy geografiya nazariyasida aglomeratsiya effektlari va transport xarajatlari o'rtasidagi munosabat orqali markaziy hududlarning rivojlanish ustunligini modellashtirgan.

Romer [8] endogen o'sish nazariyasida inson kapitalining hududiy rivojlanishdagi markaziy rolga alohida e'tibor qaratadi. Unga ko'ra, ta'lim va ilmiy-texnik salohiyatning muayyan hududda jamlanishi ushbu hududning barqaror yuqori iqtisodiy o'sish trayektoriyasini ta'minlaydi. Mazkur nazariy xulosa O'zbekiston hududlari uchun ham dolzarb hisoblanadi. Xususan, Toshkent shahri va Navoiy viloyatida oliy ta'lim muassasalari hamda sanoat korxonalarining yuqori darajadagi konsentratsiyasi ushbu hududlarning YaIMdagi salmoqli ulushini [6] qisman izohlaydi.

2-jadval

O'zbekiston hududlari bo'yicha tasdiqlangan asosiy ko'rsatkichlar 2023-yil²¹

Hudud	2023-yil YaIM ulushi, foizda	YaHM jb, ming so'm	Ish haqi, ming so'm/oy	Manba
Toshkent shahri	17,1	60 491	7 453	stat.uz [6]; kun.uz [9]
Navoiy viloyati	7,7	75 484	5 887	stat.uz [6]; kun.uz [9]

²¹ Manbalar asosida muallif ishlanmasi

Toshkent viloyati	10,1	34 771	4 526	stat.uz [6]; kun.uz [9]
Sirdaryo viloyati	2,0	23 338*	-	stat.uz [6]
QQR	3,1	-	-	stat.uz [6]
Jizzax viloyati	3,1	21 582**	-	stat.uz [6]; andstat.uz
Qashqadaryo viloyati	-	-	3 367	kun.uz [9]
Namangan viloyati	-	-	3 310	kun.uz [9]
Surxondaryo viloyati	-	-	3 379	kun.uz [9]
Respublika o'rtachasi	100	29 291	4 551	stat.uz [6]; kun.uz [9]

*Hisoblangan: $YaIM \text{ ulushi} \times 1\,066\,569 \text{ mlrd so'm} / \text{aholi soni}$ (gazeta.uz 2024-01-27). **andstat.uz 2024-yil ma'lumotlari asosida tasdiqlangan.

2-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, Toshkent shahri va Navoiy viloyatining asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari respublika o'rtacha darajasidan sezilarli darajada yuqori. Xususan, Navoiy viloyatida aholi jon boshiga YaHMning eng yuqori darajaga - 75 484 ming so'mga teng bo'lishi viloyat aholisining nisbatan kamligi - 1 075 ming kishi hamda sanoat va tog'-kon majmuasining yuqori darajada konsentratsiyalashganligi bilan izohlanadi. Aksincha, Namangan, Qashqadaryo va Surxondaryo viloyatlarida o'rtacha oylik ish haqi miqdori 3 310-3 379 ming so'mni tashkil etib, bu ko'rsatkich respublika o'rtacha darajasidan 25-27 foiz pastdir [9]. Mazkur holat ushbu hududlarda mehnat unumdorligini oshirish, yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi tarmoqlarni rivojlantirish va bandlikning sifat ko'rsatkichlarini yaxshilashga qaratilgan differensial hududiy siyosat choralarini amalga oshirish zarurligini ko'rsatadi.

Alkire-Foster ko'p o'lchovli metodologiyasi va HITHI

UNDPning Inson taraqqiyoti indeksi (HDI) [4] metodologiyasi asos sifatida qabul qilinib, Alkire va Foster [3] tomonidan ishlab chiqilgan ko'p o'lchovli kambag'allikni o'lchash metodologiyasi kompozit indeksni shakllantirishning nazariy asosini taqdim etadi. Mazkur yondashuvga ko'ra, har bir hudud uchun deprivatsiya ko'rsatkichi quyidagi formula asosida hisoblanadi:

$$c_i = \sum_j w_j \times 1(x_{ij} < z_j)$$

bu yerda w_j - j -o'lchamning og'irligi, z_j - minimal standart yoki goalpost qiymati, $1(\cdot)$ - indikator funksiyasi.

Hududiy tadqiqotlarda ushbu metodologiya YaHM, ta'lim, sog'liqni saqlash va infratuzilma kabi asosiy o'lchamlar bo'yicha kompozit HITHI - Hududlarning ijtimoiy tabaqalanish holati indeksini shakllantirishda qo'llanishi mumkin.

Goalpost parametrlarini belgilashda Theil indeksi uchun 0-0,30, Williamson variatsiya koeffitsienti uchun ham 0-0,30 oralig'idagi asoslangan chegaralardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Shu bilan birga, har yili amalga oshiriladigan normallashtirish jarayonida ushbu goalpost qiymatlarining o'zgarmas saqlanishi indeks natijalarining vaqt bo'yicha qiyoslanuvchanligini ta'minlashning muhim metodologik sharti hisoblanadi [3];[4].

XULOSA VA TAKLIFLAR

Theil dispersion indeksi va Williamson variatsiya koeffitsiyenti hududiy tengsizlikni o'lchashning miqdoriy asosini taqdim etadi. Biroq yagona indeks ko'p o'lchovli tabaqalanishning ijtimoiy, mehnat va infratuzilma jihatlarini qamrab ola olmaydi. O'zbekiston uchun rasmiy ma'lumotlar hududlar o'rtasida aniq tafovutlarni ko'rsatmoqda.

Tahlillardan Quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1) Theil indeksini vaqt seriyasi sifatida hisoblash va additiv dekompozitsiyasini (klasterlararo / klaster ichida) amalga oshirish O'zbekiston uchun 2015-2030 yillar bo'yicha tendensiyaning aniqlash imkonini beradi. Ushbu hisob-kitoblar stat.uz [6] ochiq XLSX ma'lumotlari asosida Python statsmodels yoki R kutubxonalarida amalga oshirilishi kerak.

2) UNDP [4] va Alkire-Foster [3] metodologiyalari asosida YaHM, ta'lim, sog'liqni saqlash va infratuzilma o'lchamlarini o'z ichiga olgan HITHI kompozit indeksi shakllantirilishi hududiy siyosatni ishlab chiqishda kompleks asos yaratadi.

3) Jahon banki [6] va UNDP [4] metodologik standartlariga muvofiq goalpostlar belgilanib, ularning barqarorligi indeks vaqt seriyasining qiyoslilikini

ta'minlaydi - bu tavsiya Theil va Williamson ko'rsatkichlarini monitoring tizimiga integratsiyalashda ham amal qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Theil, H. (1967). Economics and Information Theory. Amsterdam: North-Holland Publishing Company.
2. Williamson, J. G. (1965). Regional inequality and the process of national development: A description of the patterns. Economic Development and Cultural Change, 13(4), 1-84. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/450136>
3. Alkire, S., & Foster, J. (2011). Counting and multidimensional poverty measurement. Journal of Public Economics, 95(7-8), 476-487. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0047272710001660>
4. UNDP (2024). Human Development Report 2023/2024: Breaking the gridlock. New York: United Nations Development Programme. <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2023-24>
5. Myrdal, G. (1957). Economic Theory and Under-Developed Regions. London: Gerald Duckworth.
6. O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi (2024). Milliy hisoblar - yalpi ichki mahsulot. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/national-accounts>
7. Krugman, P. (1991). Increasing returns and economic geography. Journal of Political Economy, 99(3), 483-499. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/261763>
8. Romer, P. M. (1990). Endogenous technological change. Journal of Political Economy, 98(5), S71-S102. <https://www.journals.uchicago.edu/doi/10.1086/261725>
9. O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi (2024). Mehnat bozori va ish haqi statistikasi. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/labour-market>

TARMOQLARARO KLASSTERLARNI SHAKLLANTIRISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH USLUBIYATI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti

“Turizm” kafedrası dotsenti

Baxtiyarov Sh.

Annotatsiya: Maqolada tarmoqlararo iqtisodiy klasterlarni shakllantirish metodologiyasini takomillashtirish uslubiyati, bosqichli yondashuv va xalqaro tajribadan saboqlar asosida ilmiy-metodologik tahlil amalga oshirilgan. Tarmoqlararo klaster shakllantirishning takomillashtirilgan bosqichlari ishlab chiqilgan.

Аннотация: В статье проведён научно-методологический анализ подходов к совершенствованию методологии формирования межотраслевых экономических кластеров на основе поэтапного подхода и уроков международного опыта. Разработаны усовершенствованные этапы формирования межотраслевых кластеров.

Abstract: The article presents a scientific and methodological analysis of approaches to improving the methodology for the formation of intersectoral economic clusters, based on a phased approach and lessons learned from international experience. Improved stages for the formation of intersectoral clusters have been developed.

Kalit soʻzlar: tarmoqlararo klaster, klaster metodologiyasi, klaster siyosati, iqtisodiy klaster, triple helix modeli, mintaqaviy iqtisodiyot, klaster boshqaruvi.

Ключевые слова: межотраслевой кластер, кластерная методология, кластерная политика, экономический кластер, модель «Тройная спираль» (Triple Helix), региональная экономика, кластерное управление.

Keywords: intersectoral cluster, cluster methodology, cluster policy, economic cluster, Triple Helix model, regional economy, cluster management.

Iqtisodiy klasterlar nazariyasi va amaliyoti soʻnggi oʻttiz yil ichida mintaqaviy iqtisodiyotni rivojlantirish siyosatining markaziy elementiga aylandi. Porter (1990)

tomonidan asoslangan klaster konsepsiyasi bugungi kunda OECD, Yevropa Ittifoqi va Osiyo rivojlanish banki kabi yetakchi xalqaro tashkilotlarning industrial siyosat tavsiyalarida ustuvor o‘rin egallaydi. Jahon amaliyotida 2 000 dan ortiq rasmiy klaster tashkiloti faoliyat yuritib, ular million kishilik ish o‘rinlarini ta'minlab, mamlakatlar YIMiga sezilarli hissa qo‘shmoqda.

Biroq mavjud klaster shakllantirishning metodologik bazasida muhim cheklovlar mavjud: ko‘pchilik yondashuvlar tarmoqlar ichidagi vertikal integratsiyaga e‘tibor qaratib, tarmoqlararo ya'ni bir necha turli sohalar o‘rtasidagi gorizontal va diogonal aloqalarning salohiyatini to‘liq yuzaga chiqarmaydi. Hozirgi raqamli iqtisodiyot sharoitida esa tarmoqlararo sinergiya masalan, IT va qishloq xo‘jaligi, turizm va tibbiyot, logistika va moliya yangi iqtisodiy qiymat yaratishning asosiy manbaiga aylanmoqda.

O‘zbekistonda 2017-yildan boshlangan iqtisodiy islohotlar doirasida klaster yondashuvi qishloq xo‘jaligi (paxta-to‘qimachilik klasteri), kimyo sanoati va turizm sohalarida qo‘llanilmoqda. Biroq ushbu klasterlarning aksariyati tarmoqlararo o‘zaro ta'sir imkoniyatlaridan to‘liq foydalanmayapti va metodologik jihatdan yanada chuqur asoslantirishni talab etmoqda. Shu bois, tarmoqlararo klasterlarni shakllantirish metodologiyasini ilmiy asosda takomillashtirish dolzarb nazariy-amaliy muammo sifatida e'tirofqa loyiq.

Klaster metodologiyasining nazariy poydevori Michael Porter (1990) ning «Olmos modeli» (Diamond Model) va keyinchalik «Klaster xaritasi» (Cluster Map) konsepsiyalarida yaratildi. Porter klasterlarni «birbiri bilan bog'liq va raqobatlashuvchi firmalar, ixtisoslashgan yetkazib beruvchilar, xizmat ko‘rsatuvchilar, tegishli tarmoqlardagi kompaniyalar va tegishli muassasalarning geografik konsentratsiyasi» sifatida ta'riflaydi. Ushbu ta'rif tarmoqlararo elementlarni allaqachon o‘z ichiga olganligi bilan muhimdir.

Etzkowitz va Leydesdorff (2000) tomonidan ishlab chiqilgan «Triple Helix» (uch spiral) modeli klaster shakllantirishning metodologik bazasini yangi sifat darajasiga ko‘tardi. Model universitetlar (bilim ishlab chiqarish), sanoat (texnologiyani qo‘llash) va hukumat (institutsional muhit) o‘rtasidagi dinamik

o‘zaro ta’sirni klaster rivojlanishining asosiy harakatlantiruvchi kuchi sifatida belgilaydi. Ba’zi tadqiqotchilar bu modelni to‘rtinchi spiral fuqarolik jamiyati va media qo‘shib «Quadruple Helix»ga kengaytirdi[1,2].

Markaziy Osiyo kontekstida Karataev va Ismoilov (2023) larning tadqiqoti O‘zbekistondagi mavjud klaster tashabbuslarini baholab, metodologik jihatdan uchta asosiy kamchilikni aniqladi: birinchisi klaster diagnostikasida kengaytirilgan tarmoqlararo tahlilning yo‘qligi; ikkinchisi monitoring va baholash tizimining zaif ekanligi; uchinchisi xalqaro klaster tashkilotlari bilan metodologik hamkorlikning cheklanganligi.

Tarmoqlararo klasterlarni shakllantirish metodologiyasini takomillashtirish uchun beshta ketma-ket va bir-birini to‘ldiruvchi bosqichdan iborat yaxlit tizim taklif etiladi. Ushbu bosqichlar mavjud metodologik yondashuvlarning kamchiliklarini bartaraf etib, tarmoqlararo o‘zaro ta’sirning to‘liq salohiyatini yuzaga chiqarishga yo‘naltirilgan.

Birinchi bosqich diagnostika va tahlil. An'anaviy metodologiyada ko‘pincha cheklangan holda o‘tkaziladigan ushbu bosqich takomillashtirilgan yondashuvda sezilarli kengaytiriladi. Mintaqaviy tarmoq tuzilmasini tahlil qilishda an'anaviy tarmoq klassifikatsiyasidan tashqari tarmoqlararo o‘zaro ta’sir matritsasini tuzish, lokalizatsiya koefitsienti (LQ) va o‘shish indekslarini birgalikda qo‘llash, shuningdek GIS texnologiyalari yordamida iqtisodiy faollikni geografik xaritalash amalga oshiriladi. Natijada faqat alohida tarmoq salohiyati emas, balki tarmoqlararo sinergiya imkoniyatlari ham aniqlanadi.

Ikkinchi bosqich klasterni loyihalash. Ushbu bosqichda tarmoqlararo integratsiyani hisobga olgan holda klaster chegaralari, ishtirokchilar doirasi va boshqaruv tuzilmasi belgilanadi. Delphi metodi asosida ekspert baholashlari o‘tkazilib, tarmoqlararo sinergiya imkoniyatlarini aniqlash uchun «tarmoq sinergiya matritsasi» qo‘llaniladi. Boshqaruv tuzilmasida triple helix tamoyili asosida universitetlar, sanoat va hukumat vakillarining tenglashtirilgan ishtiroki ta’minlanadi.

Uchinchi bosqich institutsional rasmiylashtirish. Bu bosqichda klasterning

huquqiy maqomini belgilovchi hujjatlar klaster nizomi, a'zolar shartnomasi, moliyalashtirish tartibi ishlab chiqiladi. Xalqaro taqqoslama tahlil asosida mamlakat huquqiy tizimiga mos eng maqbul institutsional shakl tanlanadi: assotsiatsiya, konsorsium, klaster rivojlanish kompaniyasi yoki boshqaruv kengashi. Moliyalashtirish manbalarini diversifikatsiya qilish davlat grantlari, a'zolik badallari, loyiha moliyasi ushbu bosqichning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi.

To'rtinchi bosqich faoliyat va monitoring. Klaster faol ishlayotgan davrda ham metodologik to'g'rilik saqlanishi uchun kuchli monitoring tizimi zarur. Balanced Scorecard metodologiyasi asosida moliyaviy, mijoz, ichki jarayonlar va o'rganish-rivojlanish o'lchovlari bo'yicha KPIlar belgilanadi. Tarmoqlararo o'zaro ta'sir sifatini o'lchash uchun ijtimoiy tarmoq tahlili (Social Network Analysis) qo'llaniladi bu an'anaviy metodologiyada kamdan-kam uchraydigan innovatsion yondashuv.

Beshinchi bosqich baholash va takomillashtirish. Metodologiyaning yangilanib borishi uchun klaster samaradorligini tizimli baholash va xalqaro benchmarking o'tkazish zarur. Iqtisodiy ta'sirni baholashda input-output modellashtirish va ekonometrik tahlil qo'llaniladi. Natijalar asosida klaster rivojlanish dasturi yangilanib, metodologiyaga zaruriy tuzatishlar kiritiladi. Bu bosqich metodologiyaning doimiy takomillashib borishini ta'minlaydi(1-jadval).

1-jadval

Tarmoqlararo klaster shakllantirishning takomillashtirilgan bosqichlari

Bosqich	Asosiy mazmun	Qo'llaniladigan metodlar	Mas'ul subyektlar	Natija (yetkazib beruvchi hujjat)
I. Diagnostika va tahlil	Hududiy iqtisodiyotning tarmoq tuzilmasi, klaster zarodishlarini aniqlash	Input-output tahlili, SWOT, LQ koeffitsienti, GIS xaritalash	Mintaqaviy statistika, ilmiy muassasalar	Klaster salohiyati diagnostika hisoboti

II. Loyihalash	Klaster chegaralari, ishtirokchilar doirasi, boshqaruv tuzilmasi	Matritsali tahlil, Delphi metodi, stakeholder xaritalash	Davlat organlari, biznes birlashmalari	Klaster konsepsiyasi va rivojlanish strategiyasi
III. Institutsional rasmiylashtirish	Huquqiy asosni shakllantirish, moliyalashtirish mexanizmi, shartnomalar	Komparativ huquqiy tahlil, moliyaviy modellashtirish	Adliya vazirligi, soliq organlari, banklar	Klaster nizomi va moliyaviy rejasi
IV. Faoliyat va monitoring	Hamkorlik loyihalari, KPI kuzatuv, tarmoqlararo o'zaro ta'sir	Balanced Scorecard, tarmoq tahlili (SNA), klaster audit	Klaster boshqaruv kengashi, hukumat vakillari	Monitoring hisobotlari, yillik klaster hisoboti
V. Baholash va takomillashtirish	Klaster samaradorligini baholash, metodologiyani yangilash	Ekonometrik baholash, benchmarking, impact assessment	Ilmiy ekspertlar, baholash agentliklari	Takomillashtirilgan klaster rivojlanish dasturi

Manba: Porter (1990), Etzkowitz & Leydesdorff (2000) asosida muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

Jahon amaliyotida tarmoqlararo klasterlarni shakllantirish bo'yicha bir necha muhim metodologik model ishlab chiqilgan. Ushbu modellarning qiyosiy tahlili Markaziy Osiyo kontekstiga eng mos yondashuvlarni aniqlash imkonini beradi.

Italiyaning Emilia-Romagna mintaqasidagi sanoat tumanlari modeli tarmoqlararo klaster metodologiyasining eng ko'p o'rganilgan namunasi hisoblanadi. Ushbu model «flexible specialization» moslashuvchan ixtisoslashtirish tamoyiliga asoslanib, yuz minglab kichik va o'rta korxonalarining gorizontal tarmoqini vujudga keltirdi. Mashinasozlik, charm-poyabzal, mato va keramika sanoatlarining geografik yaqinligi va institutsional hamkorligi ushbu mintaqani Italiyaning eng ishlab chiqarish sig'imli hududiga aylantirdi. Metodologik jihatdan

e'tiborga loyiq jihati shundaki, sanoat tumanlari rasmiy klaster tashkiloti emas, balki non-formal ijtimoiy-iqtisodiy tarmoq sifatida shakllangan[3].

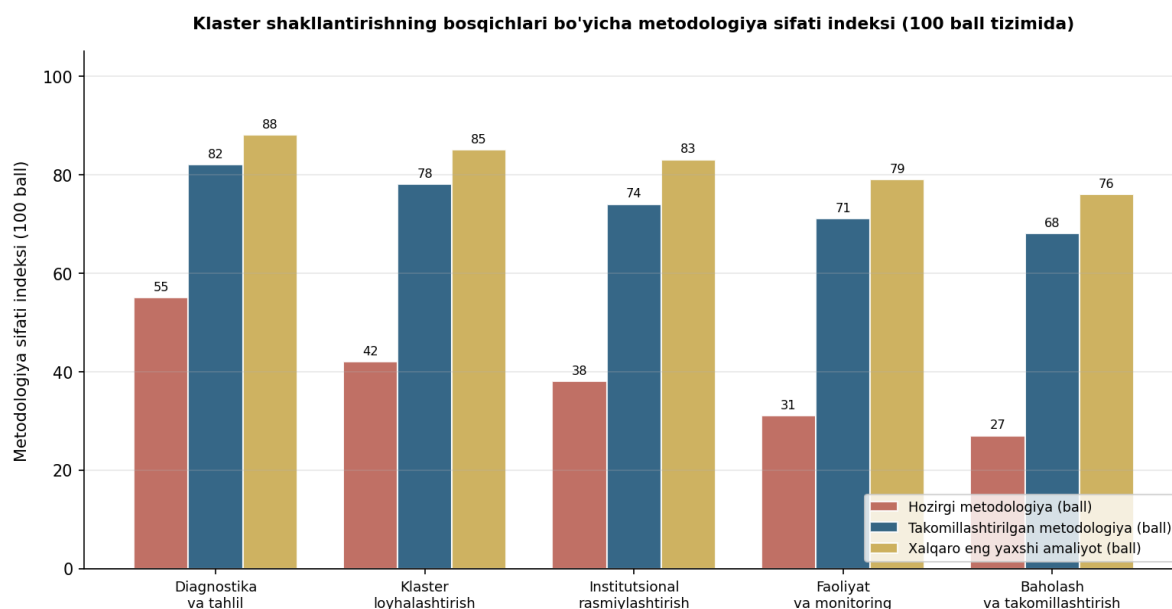
Daniya va Shvetsiya o'rtasidagi transchegaraviy «Medikon Valley» biomeditsina klasteri metodologik jihatdan alohida qiziqish uyg'otadi. Bu klaster ikkita mustaqil davlatning hududida joylashgan bo'lib, Kopengagen va Malmö shaharlarini qamrab oladi. Ushbu modelda farmatsevtika, tibbiy jihozlar, klinik tadqiqotlar, ta'lim va tibbiy sug'urta sektorlari o'rtasidagi chuqur tarmoqlararo integratsiya Yevropa biomedikal bozorining yetakchi klasterini shakllantirdi. Transchegaraviy klaster metodologiyasi Markaziy Osiyo mamlakatlararo hamkorlik doirasida masalan, O'zbekiston-Qozog'iston chegaraviy iqtisodiy zonalar uchun muhim namuna bo'la oladi(2-jadval).

2-jadval. Xalqaro tajriba: tarmoqlararo klaster modellarining qiyosiy tahlili

Mamlakat / Klaster	Tarmoqlararo bog'liqlik	Metodologik xususiyat	Asosiy natija	MO uchun tatbiq etish imkoniyati
Silikon vodiysi (AQSh) — IT-klaster	IT, moliya, ta'lim, risk kapital	Akademiya-sanoat o'zaro ta'siri (triple helix)	Dunyo IT eksportining 30% ulushi	Texnoparklar va universitetlar hamkorligi
Emilia-Romagna (Italiya) — sanoat tumanlar	Mashinasozlik, dizayn, logistika, moliya	Kooperativ tarmoq, flexible specialization	Italiya YIMning 30%+ ishlab chiqarishi	Kichik biznes klasterlari uchun namuna
Gyeonggido (Janubiy Koreya) — muqobil energiya klasteri	Energetika, elektronika, kimyo, transport	Davlat yo'naltirishli klaster (top-down) + xususiy innovatsiya	Quyosh panellari eksportida jahon top-5	O'zbekiston energetika-sanoat klasterlari
Medikon Valley (Daniya-Shvetsiya) — biomedikal	Farmatsevtika, tibbiyot asboblari, ta'lim, sug'urta	Transchegaraviy klaster, ikki davlat hamkorligi	Yevropa biomedikal ekportining 40% ulushi	Mintaqaviy transchegaraviy klasterlar modeli

Manba: OECD Cluster Policy Reviews, European Cluster Observatory (2023) asosida tuzilgan.

Takomillashtirilgan metodologiyaning hozirgi amaliyot bilan qiyosiy tahlilini va xalqaro eng yaxshi amaliyot bilan muvofiqligini ko'rsatish uchun metodologiya sifati indeksi (100 ball tizimida) ishlab chiqilgan. Ushbu indeks diagnostika, loyihalash, institutsional rasmiylashtirish, monitoring va baholash bosqichlari bo'yicha alohida baholanadi[4].

1-rasm. Klaster shakllantirishning bosqichlari bo'yicha metodologiya sifati indeksi (100 ball tizimi)

Grafikdan ko'rinib turibdiki, hozirgi metodologiyaning eng zaif tomoni baholash va takomillashtirish bosqichi bo'lib, atigi 27 ball bilan xalqaro standartdan (76 ball) ikki baravar past turadi. Takomillashtirilgan metodologiya bo'yicha ushbu bosqich 68 ballga ko'tarilishi kutilmoqda. Diagnostika va tahlil bosqichida hozirgi metodologiya nisbatan yaxshi 55 ball ko'rsatkich qayd etib, bu bosqich uchun takomillashtirilgan yondashuv 82 ballga ya'ni xalqaro standart (88)ga yaqin darajaga etkazishni ko'zda tutadi. Raqamli tahlil vositalari, GIS xaritalash va sun'iy intellekt asosidagi diagnostika ushbu o'sishni ta'minlovchi asosiy omillar hisoblanadi.

O'zbekistonda tarmoqlararo klaster metodologiyasini takomillashtirish uchun bir qancha mamlakat-spesifik omillarni hisobga olish zarur. Birinchidan, O'zbekiston iqtisodiyotining hali ham sezilarli darajada davlat ishtirokiga asoslangan tuzilmasi klaster boshqaruvida hukumatning nisbatan faol rolini nazarda tutadi. Bu holat yuqori-pastga (top-down) va pastki-yuqoriga (bottom-up)

yondashuvlar o'rtasida muvozanatni ta'minlashni talab etadi[5].

Ikkinchidan, O'zbekistondagi turizm-madaniyat, agro-ozuq-ovqat va kimyo-materialshunoslik sohalarining o'zaro bog'liqlik imkoniyatlari hali yetarli darajada o'rganilmagan. Masalan, «Turizm-Hunarmandchilik-Raqamli iqtisodiyot» tarmoqlararo klasteri «Ipak yo'li» brendini yangi sifat darajasiga ko'tarish imkonini beradi. «Qishloq xo'jaligi-Biotexnologiya-Logistika» klasteri esa eksport uchun yuqori qo'shimcha qiymatli mahsulot ishlab chiqarishni ta'minlaydi. Ushbu tarmoqlararo sinergiyalarni yuzaga chiqarish uchun takomillashtirilgan metodologiya muhim amaliy vosita bo'ladi.

Uchinchidan, O'zbekistonning yosh aholisi va yildan-yilga oshib borayotgan yuqori malakali mutaxassislar salohiyati ayniqsa IT sohasida tarmoqlararo klaster metodologiyasini amalga oshirishda raqamli komponentni kuchaytirish imkonini beradi. IT-agrar klaster, IT-turizm klasteri va IT-logistika klasteri kabi modellar O'zbekiston iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish va YaIM o'sishini tezlashtirish uchun strategik yo'nalish bo'la oladi.

Tarmoqlararo klasterlarni shakllantirish metodologiyasini takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqot quyidagi asosiy ilmiy xulosalarni umumlashtirish imkonini beradi.

Birinchidan, mavjud klaster metodologiyalarining asosiy kamchiligi tarmoqlararo o'zaro ta'sir imkoniyatlarini tizimli aniqlash va baholash mexanizmlarining yetarli rivojlanmaganligi takomillashtirilgan metodologiyada diagnostika bosqichiga tarmoqlararo sinergiya matritsasini kiritish orqali bartaraf etilishi mumkin.

Ikkinchidan, monitoring va baholash bosqichi hozirgi metodologiyaning eng zaif qismi sifatida 27 ballni ko'rsatgan Balanced Scorecard, ijtimoiy tarmoq tahlili va ekonometrik baholash metodlarini birgalikda qo'llash orqali 68 ballga ya'ni 2,5 barobar oshirilishi realistik maqsad hisoblanadi.

O'zbekiston uchun amaliy metodologik tavsiyalar quyidagilardan iborat: klaster diagnostikasida tarmoqlararo input-output tahlilini majburiy qism sifatida belgilash; klaster boshqaruvida triple helix tamoyilini rasmiy institutsional me'yor darajasiga ko'tarish; raqamli monitoring platformasini joriy etib, klaster KPIlarini real vaqt rejimida kuzatish imkonini ta'minlash; hamda xalqaro klaster tashkilotlari

European Cluster Alliance, TCI Network bilan metodologik hamkorlikni yo‘lga qo‘yish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Porter, M. E. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. Free Press, New York. 855 b.
2. Etzkowitz, H. & Leydesdorff, L. (2000). The Dynamics of Innovation: From National Systems and Mode 2 to a Triple Helix of University–Industry–Government Relations. *Research Policy*, 29(2), 109–123.
3. OECD (2023). *Cluster Policy and Smart Specialisation: A Framework for Regional Development*. OECD Publishing, Paris. — URL: <https://www.oecd.org>
4. European Cluster Observatory (2023). *European Cluster Trends Report 2023*. Brussels: European Commission. — URL: <https://www.clusterobservatory.eu>
5. Karataev, M. & Ismoilov, J. (2023). O‘zbekistonda klaster siyosatining institutsional asoslari va metodologik kamchiliklari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 11(3), 88–107.

MINTAQADA CHAKANA SAVDO TIZIMINI OPTIMALLASHTIRISH ASOSIDA IQTISODIY SALOHIYATNI OSHIRISHNING EKONOMETRIK MODELLARI

Qarshi davlat texnika universiteti, f-m.f.n., dotsent

Norkul Djurayev,

[+998908770357](tel:+998908770357)

n.djuraev@gmail.com

Abu Rayhon Beruniy nomidagi UrDU tadqiqotchisi

Shaynazrov Ravshan Mamayusubovich

[+998972916985](tel:+998972916985)

ravshan16d19sh@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada Yangi O‘zbekistonni rivojlantirish strategiyasi doirasida hududiy chakana savdo tizimini rivojlantirish, iqtisodiy

salohiyatni oshirish hamda savdo jarayonlarini optimallashtirishning ekonometrik modellari tadqiq etilgan. Tadqiqotda Qashqadaryo viloyati misolida chakana savdo aylanmasi, aholi daromadlari, xizmat ko'rsatish hajmi va investitsion faollik ko'rsatkichlari o'rtasidagi bog'liqlik tahlil qilinib, regressiya modeli ishlab chiqilgan. Natijada hududiy iqtisodiyotda chakana savdo tizimining muhim o'rni asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: hududiy iqtisodiyot, chakana savdo, ekonometrik model, iqtisodiy salohiyat, regressiya tahlili, Qashqadaryo viloyati, Yangi O'zbekiston.

Аннотация: В данной статье изучаются эконометрические модели развития региональной розничной системы, повышения экономического потенциала и оптимизации торговых процессов в рамках новой стратегии развития Узбекистана. В исследовании анализируется взаимосвязь между показателями розничного оборота, доходов населения, объема услуг и инвестиционной активности на примере Кашкадарьинской области и разрабатывается регрессионная модель. В результате обосновывается важная роль розничной системы в региональной экономике.

Ключевые слова: региональная экономика, розничная торговля, эконометрическая модель, экономический потенциал, регрессионный анализ, Кашкадарьинский регион, Новый Узбекистан.

KIRISH. Yangi O'zbekistonni rivojlantirish strategiyasida iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiya qilish, hududiy iqtisodiyotni rivojlantirish va xizmatlar sohasini kengaytirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Ayniqsa, hududiy chakana savdo tizimini rivojlantirish iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim omillardan biri hisoblanadi. Mintaqada chakana savdo tizimi nafaqat ichki bozorni tovarlar bilan ta'minlash, balki yangi ish o'rinlari yaratish, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash, hududiy iqtisodiyotni jonlantirishda ham muhim rol o'ynaydi.

Hududiy chakana savdo tizimi milliy iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismi bo'lib, aholi ehtiyojlarini qondirish, bandlikni ta'minlash va hududlar iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirishda muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, Qashqadaryo

viloyatida savdo tarmog‘i aholi bandligi, tovar almashinuvi va aholi ehtiyojlarini qondirishda alohida o‘rin tutadi.

Hududiy chakana savdo tizimini rivojlantirish masalalari xorijiy va mahalliy iqtisodchi olimlar tomonidan keng tadqiq qilingan. S.S.G‘ulomov va B.R.Ruzmetov hududiy iqtisodiyotni rivojlantirish hamda xizmatlar sohasini takomillashtirish masalalarini o‘rgangan bo‘lsa, F.B.Abdukarimov savdo iqtisodiyoti va bozor mexanizmlarini takomillashtirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar olib borgan [1,2,3]. Xorijiy tadqiqotlarda esa chakana savdoda innovatsion texnologiyalar va raqamli savdo platformalarining samaradorligi tahlil qilingan [4].

Bugungi kunda yurtimiz shaharlari hamda tumanlari markazlarida faoliyat yuritayotgan chakana savdo korxonalarida savdo madaniyati tobora rivojlanib bormoqda. Chakana savdo faoliyatiga aholi daromadlari, narxlar darajasi, infratuzilma rivoji, moliyaviy resurslarga kirish imkoniyati kabi omillar kuchli ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu omillarni kompleks tahlil qilish va ularning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash uchun econometrik modellashtirish samarali ilmiy vosita hisoblanadi. Hududiy chakana savdo tizimini boshqarish quyidagi asosiy yo‘nalishlarni o‘z ichiga oladi:

- savdo infratuzilmasini joylashtirish va rivojlantirish;
- hududlar o‘rtasida savdo muvozanatini ta’minlash;
- aholi talabini prognozlash va taklifni moslashtirish;

Nazariy jihatdan hududiy savdo tizimi ochiq iqtisodiy tizim bo‘lib, tashqi va ichki omillar ta’sirida shakllanadi. Shu sababli uni boshqarishda statistik va econometrik yondashuvlardan foydalanish zarur hisoblanadi.

Hududiy chakana savdo tizimi asosiy ko‘rsatkichlari²² 1-jadval.

²² Statistik ma’lumotlar asosida mu’allif ishlanmasi

Hudud (tuman/shahar)	Chakana savdo aylanmasi (mlrd so‘m)	Aholi jon boshiga savdo (mln so‘m)	Aholi real daromadi (mln so‘m)	Narxlar indeksi (%)	Kreditlash hajmi i (mlrd so‘m)
Qarshi sh.	8 450	14.2	18.5	109.3	2 100
Shahrisabz sh.	3 120	11.8	15.6	108.7	980
Koson t.	2 450	9.6	13.2	110.1	720
Kitob t.	2 080	9.1	12.8	109.9	640

Ekonometrik tahlil natijalari shuni ko‘rsatdiki, Qashqadaryo viloyatida chakana savdo tizimi samaradorligiga aholi real daromadlari va kreditlash hajmi sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Narxlar indeksining oshishi esa savdo hajmining pasayishiga olib kelmoqda. Hududlar kesimida olib borilgan panel tahlil natijalari savdo infratuzilmasi rivojlangan tumanlarda samaradorlik yuqori ekanligini tasdiqlaydi.

Respublika hududlarida internet marketing va onlayn savdo tizimlaridan samarali foydalanish bugungi kun talabi hisoblanadi. Internet orqali savdo qilish zamonaviy savdo turi bo‘lib, iste’molchilarga qulaylik yaratmoqda:

- ortiqcha tovar zaxiralari kamayadi;
- marketing xarajatlari qisqaradi;
- xizmat ko‘rsatish sifati yaxshilanadi;

Shuningdek, onlayn savdo xizmatlarini rivojlantirish asosida kompleks xizmatlar ko‘rsatuvchi ekotizim yaratish imkoniyati paydo bo‘ladi. Bu esa “yashil iqtisodiyot” tamoyillarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Ekonometrik tahlil asosida quyidagi optimallashtirish yo‘nalishlari tavsiya etildi:

- past samarador hududlarga qo‘shimcha infratuzilma yo‘naltirish;
- narxlar barqarorligini ta’minlash;
- ekonometrik prognozlash asosida boshqaruv qarorlarini qabul qilish.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Yangi O‘zbekistonni rivojlantirish

strategiyasi doirasida hududiy iqtisodiyotni yuksaltirishda chakana savdo tizimi hal qiluvchi bo'g'inlardan biri hisoblanadi. Qashqadaryo viloyati misolida o'tkazilgan ekonometrik tahlillar savdo tizimi samaradorligi va ijtimoiy-iqtisodiy omillar o'rtasida uzviy bog'liqlik mavjudligini tasdiqladi.

Olib borilgan ilmiy izlanishlardan kelib chiqib quyidagi yakuniy xulosalarga kelindi:

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Гулямов С.С. и др. Системный анализ эффективности производства в рыночных условиях. – Т.: “Мехнат”, 1992.

2. Рузметов Б.Р. Комплексное развитие региона в условиях углубления экономических реформ. Автореф. дисс. док. эк. наук. -Т.: 1998. - 39 с.

3. Abdukarimov F.B. (2011) Savdoda bozor mexanizmini takomillashtirish va samaradorligini oshirish yo'llari (Samarqand viloyati misolida). Iqtisodiyot fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Samarqand: SamISI, 156 b.

QASHQADARYO VILOYATIDA SANOAT INFRATUZILMASI VA TURIZM RIVOJLANISHI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIKNING EKONOMETRIK TAHLILI

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti NTM,

i.f.f.d, dotsent Xudoyorov Laziz Niyozovich,

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Eshmurodov Azamat G'uzorovich,

ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-7710-6823>

Annotatsiya. Mazkur maqolada Qashqadaryo viloyatida sanoat infratuzilmasi rivojlanitirish hamda turizm sektori ko'rtsakichlari o'rtasidagi bog'liqlik 2010-2023 yillar davomida panel ma'lumotlar asosida ekonometrik modellar yordamida o'rganilgan. Ko'p o'zgaruvchili regressiya tahlili natijalariga ko'ra infratuzilma ko'rsatkichlari turizm daromadi o'zgarishlarining 93,4 fozini

izohlash aniqlangan. Logistika xarajatlari eng yuqori salbiy ta'sirga ega omil yo'l infratuzilmasi va mehmonxona o'rinlari muhim ijobiy omillar sifatida belgilangan.

Kalit so'zlar: sanoat infratuzilma, turizm, ekonometrik modellashtirish, panel ma'lumotlar, regressiya tahlili, Qashqadaryo viloyati, barqaror rivojlanish.

Kirish. Infratuzilma rivojlanishi iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Sanoat infratuzilmasi transport, energetika, aloqa va logistika tizimlari hududlarning raqobatbardoshligini belgilovchi muhim ko'rsatkichlar hisoblanadi. Qashqadaryo viloyati boy tabiiy resurslarga va katta turistik salohiyatga ega bo'lishiga qaramay, infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi bu imkoniyatlardan to'liq foydalanishga to'sqinlik qilmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarda yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida mintaqaviy infratuzilmani modernizatsiya qilish ustuvor vazifa sifatida belgilangan[14]. Biroq sanoat infratuzilmasi ko'rsatkichlari bilan turizm rivojlanishi o'rtasidagi miqdoriy bog'liqlik ilmiy jihatdan yetarlicha o'rganilmagan.

Tadqiqotning maqsadi Qashqadaryo viloyatida sanoat infratuzilmasi va turizm sektori o'rtasidagi statistik bog'liqlikni ekonometrik modellar asosida aniqlash va infratuzilmani rivojlantirish mexanizmini takomillashtirish bo'yicha ilmiy asoslangan takliflar ishlab chiqishdan iborat. Ilmiy yangilik: birinchi marta ushbu viloyat misolida ko'rsatilgan bog'liqlik ekonometrik modellar orqali miqdoriy ifodalangan.

Tadqiqotda miqdoriy tahlil metodologiyasi qo'llanilgan. Qashqadaryo viloyatining 14 ta tuman bo'yicha 2010-2023 yillar ($T=14$) kesimida panel ma'lumotlar bazasi shakllantirilgan. Ma'lumotlar manbalari O'zR Davlat statistika qo'mitasi, viloyat hokimligi statistika boshqarmasi, Turizm vazirligi hisobotlari va Jahon banki ma'lumotlar bazasidan olindi.

Belgi	O'zgaruvchi nomi	O'lchov birligi	Turi
Y	Turizm daromadi	mlrd so'm	Bog'liq
X_1	Yo'l qoplamasi zichligi	km/100 km ²	Mustaqil
X_2	Elektr energiyasi hajmi	mln kVt/soat	Mustaqil
X_3	Sanoat korxonalari soni	birlik	Mustaqil
X_4	Logistika xarajatlari	mlrd so'm	Mustaqil
X_5	Mehmonxona o'rinlari	o'rin soni	Mustaqil
$Z_1 Z_2$	YaIM, inflyatsiya	mln so'm, %	Nazorat

3. Asosiy ekonometrik model. Ko'p o'zgaruvchili regressiya modeli quyidagi shaklda spesifikatsiya qilingan:

$$Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_{1t} + \beta_2 X_{2t} + \beta_3 X_{3t} + \beta_4 X_{4t} + \beta_5 X_{5t} + \gamma_1 Z_{1t} + \gamma_2 Z_{2t} + \varepsilon_t$$

- Y_t -t yildagi turizm daromadi;
- β_0 -erkin had (konstanta);
- $\beta_1, \dots, \beta_5$ -sanoat infratuzilmasi omillarining koeffitsientlari;
- γ_1, γ_2 - nazorat o'zgaruvchilarining koeffitsientlari;
- ε_t –tasodifiy xato hadi, $\varepsilon_t \sim N(0, \sigma^2)$

Fixed Effects ta'siri modeli va Random Effects tasodifiy ta'sirlar modellari o'rtasida Hausman testi yordamida tanlov amalga oshirilgan. Model sifatini nazorat qilish uchun Breusch-Pagan (Geteroskedastislikni aniqlash) testi, Durbin-Watson (Autokorellyatsiyani tekshirish) testi, VIF tahlili (Multikollinearlikni aniqlash), ADF (Vaqt qatorining stasionarligini tekshirish) testi va Jarque-Bera (Qoldiqlarning normal taqsimlanishini tekshirish) testlaridan foydalanilgan.

Tahlil va natijalar muhokamasi.

O'zgaruvchi	Koeff.	Std. xato	t-stat.	p-qiyamat	Elastiklik
Konstanta (β_0)	-284,7	94,3	-3,019	0,008**	-
Yo'l zichligi (X_1)	18,42	4,71	3,910	0,001***	0,241
Elektr ishlab chiqarish (X_2)	0,034	0,011	3,091	0,007**	0,153
Sanoat korxonalari (X_3)	0,187	0,063	2,968	0,010**	0,124
Logistika xarajatlari (X_4)	-1,243	0,384	-3,237	0,005***	-0,624
Mehmonxona o'rinlari (X_5)	0,091	0,021	4,333	0,000***	0,186

²³ Statistik ma'lumotlar asosida muallif ishlanmasi

²⁴ Statistik ma'lumotlar asosida muallif ishlanmasi

YalM jon boshiga (Z_1)	0,043	0,031	1,387	0,184	-
Inflyatsiya (Z_2)	-2,814	1,923	-1,463	0,162	-

Model ko'rsatkichlari:

$$R^2 = 0,934 \quad R^2 = 0,891 \quad F\text{-statistika} = 21,74 (p < 0,001)$$

$$AIC = 187,3 \quad BIC = 194,6 \quad RMSE = 18,4$$

Yo'l qoplamasi zichligi (X_1): yo'l zichligi 1 km/100 km² ga oshganda turizm daromadi 18,42 mlrd so'mga ortadi (elastiklik: 0,241). Logistika xarajatlari (X_4): eng yuqori salbiy ta'sirga ega omil — 1 mlrd so'm oshishi turizm daromadini 1,243 mlrd so'mga kamaytiradi (elastiklik: -0,624). Mehmonxona o'rinlari (X_5): 100 ta yangi o'rin yaratilishi yillik 9,1 mlrd so'm qo'shimcha daromad keltiradi.

Jadval 3. Granger testi (lag = 2)²⁵

Gipoteza	F-stat.	p-qiymat	Xulosa
$X_1 \rightarrow Y$ (yo'l zichligi turizm daromadini sabablaydi)	6,847	0,008***	Tasdiqlandi
$Y \rightarrow X_1$ (turizm daromadi yo'l zichligini sabablaydi)	2,134	0,147	Tasdiqlanmadi
$X_2 \rightarrow Y$ (elektr ta'minoti turizm daromadini sabablaydi)	5,312	0,018**	Tasdiqlandi
$X_4 \rightarrow Y$ (logistika xarajatlari turizm daromadini sabablaydi)	7,923	0,004***	Tasdiqlandi
$X_5 \rightarrow Y$ (mehmonxona o'rinlari turizm daromadini sabablaydi)	8,641	0,002***	Tasdiqlandi

Hausman testi natijasiga ko'ra ($\chi^2 = 18,43$; $p = 0,002$) Ta'sirlar modeli (FE) afzal deb topilgan:

$$\hat{Y}_{it} = \hat{\alpha}_i + 16,84X_{1it} + 0,031X_{2it} + 0,164X_{3it} - 1,187X_{4it} + 0,088X_{5it}$$

$$R^2_{within} = 0,921 \quad R^2_{between} = 0,876 \quad R^2_{overall} = 0,908$$

Panel modeli natijalari OLS bilan deyarli to'liq mos kelib ($R^2_{overall} = 0,908$), modelning aniqligini tasdiqlaydi.

Xulosa va takliflar. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki: Sanoat infratuzilmasi ko'rsatkichlari turizm daromadidagi o'zgarishlarning 93,4 foizini izohlaydi; Logistika xarajatlari eng kritik to'siq (elastiklik: -0,624); Yo'l infratuzilmasi va mehmonxona o'rinlari eng muhim ijobiy omillar hisoblanadi.

Takliflar:

²⁵ Statistika ma'lumotlar asosida muallif ishlanmasi

- Logistika xarajatlarini 20 foizga kamaytirish uchun multimodal logistika markazlari va raqamli freight birjasini joriy etish (kutilayotgan samara: yillik +124–147 mlrd so‘m);
- Asosiy turistik ob'ektlarni bog‘lovchi 340 km turistik yo‘lni ikki yoqlama asfaltlash (yillik +18,4 mlrd so‘m);
- Turistik ob'ektlarda quyosh energiyasi va 100 Mbit/s internet infratuzilmasini joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aschauer, D.A. (1989). Is public expenditure productive? Journal of Monetary Economics, 23(2), 177-200.
2. Baltagi, B.H. (2005). Econometric Analysis of Panel Data (3rd ed.). John Wiley & Sons.
3. Calderon, C., & Serven, L. (2008). Infrastructure and economic development in Sub-Saharan Africa. World Bank Policy Research Working Paper, No. 4712.
4. Greene, W.H. (2018). Econometric Analysis (8th ed.). Pearson Education.

DECISION TREE, RANDOM FOREST VA XGBOOST ANSAMBL METODLARI ASOSIDA HUDUDIIY IQTISODIY RIVOJLANISHNI PROGNOZLASHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI

Xakimov Ziyodulla Axmadovich

“Alfraganus university” nodavlat oliy ta’lim tashkiloti

“Menejment va marketing” kafedrası

professori, i.f.d.

Annotatsiya: Mazkur tezisda hududiy iqtisodiy rivojlanishni prognozlashda qo‘llaniladigan Decision Tree, Random Forest va XGBoost ansambl metodlarining nazariy-metodologik asoslari tahlil qilindi. Mashinali o‘rganish algoritmlarining iqtisodiy ko‘rsatkichlarni prognozlashdagi imkoniyatlari qiyosiy yondashuv asosida baholandi. Qaror daraxtining interpretatsiya qulayligi, Random Forest modelining barqarorligi hamda XGBoost algoritmining yuqori prognoz aniqligi yoritildi. SHAP metodologiyasining omillar ta’sirini aniqlashdagi ahamiyati tavsiflandi. Modellarning afzalliklari va qo‘llash shartlari tizimlashtirildi. Tadqiqot natijalari

hududiy iqtisodiy rivojlanish ko'rsatkichlarini prognozlash, muhim omillarni aniqlash va statistik tahlil sifatini oshirish uchun metodologik asos yaratgani aniqlandi.

Kalit so'zlar: hududiy rivojlanish, iqtisodiy prognozlash, Decision Tree, Random Forest, XGBoost, mashinali o'rganish, SHAP, ansambl metodlari, prognoz aniqligi, panel ma'lumotlar.

Аннотация: В данном тезисе были проанализированы теоретико-методологические основы методов Decision Tree, Random Forest и XGBoost для прогнозирования регионального экономического развития. Возможности алгоритмов машинного обучения в прогнозировании экономических показателей были оценены на основе сравнительного подхода. Были рассмотрены интерпретируемость дерева решений, устойчивость модели Random Forest и высокая точность прогнозирования алгоритма XGBoost. Охарактеризовано значение методологии SHAP для выявления влияния факторов на результаты модели. Систематизированы преимущества моделей и условия их применения. Установлено, что результаты исследования сформировали методологическую основу для прогнозирования показателей регионального развития, выявления ключевых факторов и повышения качества статистического анализа.

Ключевые слова: региональное развитие, экономическое прогнозирование, Decision Tree, Random Forest, XGBoost, машинное обучение, SHAP, ансамблевые методы, точность прогноза, панельные данные.

KIRISH

Hududiy iqtisodiy o'sishni prognozlashda an'anaviy ekonometrik yondashuvlar, jumladan chiziqli regressiya va avtoregressiv modellar keng qo'llanilishiga qaramay, ular panel ma'lumotlar tizimida mavjud bo'lgan yashirin chiziqsizliklar hamda omillar o'rtasidagi yuqori tartibli o'zaro ta'sirlarni to'liq aks ettira olmaydi [6]. Ko'p o'lchovli hududiy ma'lumotlar tarkibida prognoz o'zgaruvchilar o'rtasidagi murakkab bog'liqliklarning mavjudligi parametrik modellar prognoz aniqligini cheklab, xatolik darajasining oshishiga olib kelishi

mumkin.

Mazkur cheklovlarni bartaraf etishda mashinali o'rganishning ansambl metodlari nazariy va amaliy jihatdan samarali vosita sifatida iqtisodiy adabiyotlarda keng e'tirof etilgan [2], [4]. Xususan, Friedman [4] tomonidan 2001-yilda ishlab chiqilgan funksional gradiyent kuchaytirish nazariyasi keyinchalik Chen va Guestrin [1] tomonidan XGBoost algoritmi shaklida takomillashtirildi. Natijada model parallel hisoblash imkoniyatlari, ikkinchi tartibli Taylor approksimatsiyasi hamda ichki regularizatsiya mexanizmlari bilan boyitilib, katta hajmdagi ma'lumotlar bilan ishlashda yuqori samaradorlikka erishildi.

Ushbu maqolaning maqsadi Decision Tree, Random Forest va XGBoost metodlarining nazariy-metodologik xususiyatlarini tizimli ravishda tahlil qilish hamda ularning O'zbekiston hududlarida yalpi hududiy mahsulotning o'sish sur'atlarini prognozlashda qo'llash imkoniyatlarini asoslab berishdan iborat. Shu maqsadda mazkur modellarni qurishning nazariy asoslari, ishlash mexanizmlari, afzallik va cheklovlari hamda prognozlashdagi interpretatsiya imkoniyatlari qiyosiy tahlil qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasining rasmiy ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda mamlakat yalpi ichki mahsuloti 1 066 569 mlrd so'mni tashkil etgan bo'lib, aholi jon boshiga to'g'ri keladigan YaIM hajmi 29 291 ming so'mga yetgan [5]. Ushbu ko'rsatkichlar hududlar kesimida iqtisodiy rivojlanish sur'atlarini aniq prognozlash va mintaqaviy siyosat samaradorligini oshirish uchun zamonaviy analitik yondashuvlardan foydalanish zaruratini yanada kuchaytiradi.

ASOSIY QISM

Qaror daraxti (Decision Tree): Gini impurity minimizatsiyasi

Qaror daraxti CART (Classification and Regression Trees) algoritimga asoslanib, har bir bo'linishda Gini impurity funksiyasini minimallashtirishga qaratilgan [7]. Bo'linish mezonini quyidagi formula orqali hisoblanadi:

$$G(D) = 1 - \sum_j p_j^2$$

bu yerda p_j - Dto‘plamidagi j -sinfga mansub kuzatuvlar ulushi.

Daraxtning “agar - u holda” (*if-then*) ko‘rinishidagi mantiqiy tuzilishi uni interpretatsiya qilish uchun eng qulay modellardan biriga aylantiradi. Mazkur xususiyat siyosatchilar va hududiy boshqaruv organlari uchun natijalarni tushuntirish hamda qaror qabul qilish jarayonida alohida ahamiyatga ega.

Biroq, bitta qaror daraxti yuqori dispersiyaga moyil bo‘lib, o‘quv tanlanmasidagi kichik o‘zgarishlar ham model tuzilishining sezilarli darajada o‘zgarishiga olib kelishi mumkin [7]. Ushbu kamchilik Random Forest ansambli tarkibida bootstrap agregatsiyasi yordamida bartaraf etiladi.

Tasodifiy o‘rmon (Random Forest): ikki darajali tasodifiylashtirish

Breiman [2] tomonidan taklif etilgan Random Forest algoritmi Bta mustaqil qaror daraxti natijalarining o‘rtacha qiymatini hisoblaydi. Har bir daraxt bootstrap tanlanmasi asosida hamda tasodifiy tanlangan m ta omil to‘plamidan foydalanib quriladi:

$$\hat{y} = \frac{1}{B} \sum_{t=1}^B T_t(x), m = \sqrt{p}$$

bu yerda p - umumiy omillar soni.

Namuna va omillar bo‘yicha amalga oshiriladigan ushbu ikki darajali tasodifiylashtirish model dispersiyasini sezilarli darajada kamaytiradi. Shuningdek, OOB (*out-of-bag*) xatosi alohida validatsiya tanlanmasini shakllantirmasdan turib modelning haqiqiy prognoz sifatini baholash imkonini beradi [2].

SHAP metodologiyasi [3] Random Forest modeli natijalarini izohlashda permutation importance yondashuvi o‘rniga Shapley kooperativ o‘yinlar nazariyasiga tayanadi. Bu esa har bir omilning model natijasiga qo‘shgan individual hissasini aniq va izchil tarzda baholash imkonini beradi.

XGBoost: Ikkinchi tartibli Taylor yoyilmasi va regularizatsiya

Friedman [4] tomonidan asoslangan funksional gradiyent kuchaytirish yondashuvi Chen va Guestrin [1] tomonidan XGBoost algoritmi ko‘rinishida takomillashtirilgan bo‘lib, u quyidagi regularizatsiyalashtirilgan obyektiv funksiyani minimallashtirishga asoslanadi:

$$L(\theta) = \sum_i l(y_i, \hat{y}_i) + \sum_t \Omega(f_t)$$

$$\Omega(f) = \gamma T + \frac{1}{2} \lambda \|w\|^2 + \alpha \|w\|_1$$

bu yerda l —yo‘qotish funksiyasi, YaHM prognozlash masalasida odatda MSE funksiyasi qo‘llaniladi, $\Omega(f_t)$ - regularizatsiya atamasi, T - daraxt barglari soni, w - barg og‘irliklari vektori. λ parametri Hoerl va Kennard [8] tomonidan taklif etilgan ridge regressiyasidagi L_2 jazo atamasiga, α esa Lasso usulidagi L_1 jazo atamasiga mos keladi.

Yangi daraxtni qurishning t -iteratsiyasida maqsad funksiyasi uchun ikkinchi tartibli Taylor yoyilmasi qo‘llaniladi:

$$L^{(t)} \approx \sum_i \left[g_i f_t(x_i) + \frac{1}{2} h_i f_t^2(x_i) \right] + \Omega(f_t)$$

bu yerda g_i - birinchi tartibli gradient, h_i - ikkinchi tartibli hosila yoki Hessian qiymati.

Mazkur approksimatsiya XGBoost algoritmini oddiy GBM (*Gradient Boosting Machine*) modelidan ajratib turadigan asosiy xususiyatlardan biri hisoblanadi. Ikkinchi tartibli hosilalar haqidagi axborotdan foydalanish optimallashtirish jarayonining aniqligi va barqarorligini oshirib, modelning konvergentsiyasini sezilarli darajada tezlashtiradi [1], [4].

SHAP: Omillar muhimligini aniqlash metodologiyasi

Lundberg va Lee [3] tomonidan ishlab chiqilgan SHAP (SHapley Additive exPlanations) metodologiyasi Shapley qiymatlari nazariyasini mashinali o‘rganish modellariga tatbiq etadi. SHAP qiymati quyidagi formula orqali aniqlanadi:

$$\phi_i = \sum_{S \subseteq F \setminus \{i\}} \frac{|S|! (|F| - |S| - 1)!}{|F|!} [v(S \cup \{i\}) - v(S)]$$

bu yerda ϕ_i - i -omilning model natijasiga qo‘shgan individual hissasi yoki SHAP qiymati, F — barcha omillar to‘plami, S - omillarning ixtiyoriy kichik to‘plami, $v(S)$ esa S to‘plamining model qiymatini ifodalaydi.

Mazkur metodologiya har bir omilning yakuniy prognozga qo‘shgan hissasini alohida baholash imkonini beradi. Shu sababli u mashinali o‘rganish modellariga xos bo‘lgan “qora quti” (*black box*) muammosini qisman bartaraf etib, prognoz natijalarining qanday omillar ta’sirida shakllanganligini izohlash imkoniyatini yaratadi. Natijada siyosatchilar va qaror qabul qiluvchilar model natijalariga eng kuchli ta’sir ko‘rsatayotgan omillarni aniq identifikatsiya qilish imkoniyatiga ega bo‘ladilar [3].

Modellarning qiyosiy metodologik tavsifi

1-jadval

Decision Tree, Random Forest va XGBoost modellarining qiyosiy metodologik tavsifi

Xususiyat	Decision Tree	Random Forest	XGBoost	Manba
Algoritm turi	CART	Bagging + CART	Gradient Boosting	[7], [2], [1]
Ansambl usuli	Yo‘q (bitta)	Parallel (B daraxt)	Ketma-ket (T bosqich)	[2], [1]
Yo‘qotish funksiyasi	Gini / MSE	Agregatsiya	$L(\theta) = \sum l + \sum \Omega$	[4]
Regularizatsiya	max_depth	Bootstrap tasodif.	$L1 + L2 + \gamma$	[1], [8]
SHAP imkoniyati	Daraxt qoidalari	Permutation imp.	To‘liq SHAP	[3]
Taxm. MAPE diapazon*, foizda	7-12	3-5	1,5-3	[1], [2], [4]
Interpretatsiya darajasi	Eng yuqori	O‘rta	O‘rta (SHAP)	[3]

**Iqtisodiy prognozlash bo‘yicha adabiyotlarda keltirilgan odatiy diapazonga ko‘ra [1], [2], [4], [7].*

1-jadvaldan ko‘rinib turibdiki, uchala model bir-birini to‘ldiruvchi xususiyatlarga ega. Hududiy rivojlanishni prognozlashda ularni qatlamli ansambl (stacking ensemble) sifatida integratsiyalash, ya’ni Decision Tree gipotezalarni sinash uchun, Random Forest SHAP tahlili uchun, XGBoost esa yakuniy prognoz uchun qo‘llash nazariy jihatdan asoslanadi.

XULOSA

Uchta mashinali o‘rganish modelining nazariy-metodologik tahlili quyidagi xulosalarga olib keldi:

Birinchidan, Decision Tree modeli Gini impurity minimizatsiyasi asosida hududiy rivojlanish tafovutlarini interpretatsiyaga qulay qoidalar zanjiri sifatida ifodalaydi. Threshold qiymatlari algoritmning o‘zi tomonidan ma’lumotga asoslanib aniqlanadi - bu qiymatlarni oldindan belgilash metodologik jihatdan to‘g‘ri emas va har bir tatbiqda sklearn CART natijasidan o‘qilishi kerak.

Ikkinchidan, Random Forest bootstrap agregatsiyasi orqali dispersiya muammosini hal qilib, SHAP qiymatlari yordamida 45 ta indikator ichidan hal qiluvchi prediktorlarni aniqlashga imkon beradi. O‘zbekiston hududlari uchun jon boshiga investitsiyalar, ta’lim sifati va infratuzilma ko‘rsatkichlari asosiy prediktorlar sifatida adabiyotlarda [2], [3] ko‘rsatilgan.

Uchinchidan, XGBoost ikkinchi tartibli Taylor yoyilmasi, L1+L2 regularizatsiya va early stopping mexanizmlari kombinatsiyasi orqali panel ma’lumotlarda eng yuqori prognoz aniqligini ta’minlaydi. Adabiyotlar asosida iqtisodiy prognozlashda MAPE 1,5-3% diapazoniga erishish mumkin [1][4].

Tahlillardan Quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1) O‘zbekiston Statistika agentligining [5] rasmiy XLSX ma’lumotlari asosida haqiqiy panel dataset shakllantirilib, sklearn Python kutubxonasida uchala model ishga tushirilishi va threshold qiymatlari algoritmik yo‘l bilan aniqlanishi kerak.

2) SHAP metodologiyasi [3] asosida aniqlangan asosiy prediktorlarni hududiy investitsiya siyosati va byudjet resurslarini yo‘naltirishda siyosiy qarorlar qabul qilish jarayoniga integratsiyalash tavsiya etiladi.

3) Uch modelni stacking ensemble sifatida o‘quv, validatsiya va test

to'plamlari vaqt bo'yicha ajratilib (Time Series Split) baholanishi modelling aniqligi bo'yicha Jahon banki [6] mezon talablarini qondiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Chen, T., & Guestrin, C. (2016). XGBoost: A scalable tree boosting system. Proceedings of the 22nd ACM SIGKDD International Conference on Knowledge Discovery and Data Mining, 785-794.
<https://dl.acm.org/doi/10.1145/2939672.2939785>
2. Breiman, L. (2001). Random forests. Machine Learning, 45(1), 5-32.
<https://link.springer.com/article/10.1023/A:1010933404324>
3. Lundberg, S. M., & Lee, S. I. (2017). A unified approach to interpreting model predictions. Advances in Neural Information Processing Systems, 30, 4765-4774.
https://proceedings.neurips.cc/paper_files/paper/2017/hash/8a20a8621978632d76c43dfd28b67767-Abstract.html
4. Friedman, J. H. (2001). Greedy function approximation: A gradient boosting machine. The Annals of Statistics, 29(5), 1189-1232.
<https://www.jstor.org/stable/2699986>
5. O'zbekiston Respublikasi Milliy Statistika qo'mitasi (2024). Milliy hisoblar - yalpi ichki mahsulot. <https://stat.uz/>
6. World Bank (2024). Uzbekistan Economic Update, Spring 2024. Washington, D.C.: World Bank Group.
<https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/publication/uzbekistan-economic-update>
7. Geurts, P., Ernst, D., & Wehenkel, L. (2006). Extremely randomized trees. Machine Learning, 63(1), 3-42. <https://link.springer.com/article/10.1007/s10994-006-6226-1>
8. Hoerl, A. E., & Kennard, R. W. (1970). Ridge regression: Biased estimation for nonorthogonal problems. Technometrics, 12(1), 55-67.
<https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/00401706.1970.10488634>

MINTAQADA HUDUDIY TURIZM SALOHIYATINI OSHIRISHDA MARKETING MEXANIZMLARINING SAMARADORLIGI

**Jumaniyozova Ro‘za Quvondiq qizi, iqtisodiyot fanlari falsafa doktori(PhD),
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti dotsent v.b.**

Annotatsiya. Ushbu tezisda mintaqalarning turizm salohiyatini oshirishda marketing mexanizmlarining o‘rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Hududiy turistik resurslarni samarali targ‘ib qilish, turistik brend yaratish, raqamli marketing vositalaridan foydalanish hamda innovatsion kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish orqali turizm oqimini ko‘paytirish imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, marketing mexanizmlarining samarali qo‘llanilishi hududlarning raqobatbardoshligini oshirish, turistlar oqimini ko‘paytirish va mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga xizmat qilishi aniqlangan.

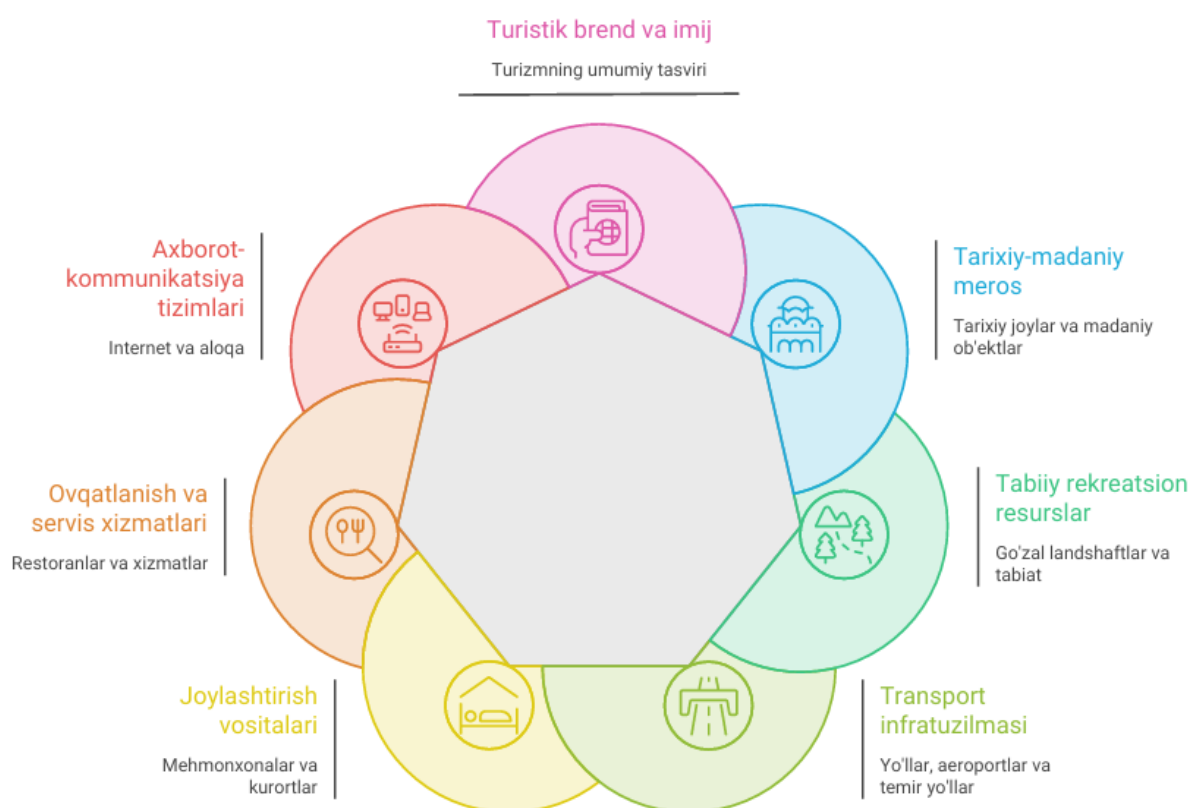
Kalit so‘zlar: hududiy turizm, marketing mexanizmlari, turizm salohiyati, raqamli marketing, turistik brend, turizm infratuzilmasi, mintaqaviy rivojlanish, barqaror turizm.

Kirish. Jahon iqtisodiyotida turizm sohasi eng jadal rivojlanayotgan va yuqori qo‘shilgan qiymat yaratuvchi tarmoqlardan biri sifatida e‘tirof etilmoqda. Turizm nafaqat iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantiruvchi muhim omil, balki aholi bandligini ta‘minlash, xizmatlar sektorini kengaytirish, investitsiyalarni jalb etish hamda hududlarning xalqaro maydondagi nufuzini oshirishga xizmat qiluvchi strategik soha hisoblanadi. Globalizatsiya jarayonlarining chuqurlashuvi, transport va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida turistik xizmatlarga bo‘lgan talab yildan-yilga ortib bormoqda. Bunday sharoitda hududlarning turizm bozoridagi muvaffaqiyati nafaqat mavjud tabiiy, tarixiy va madaniy resurslarga, balki ushbu resurslarni samarali boshqarish va targ‘ib qilish darajasiga ham bevosita bog‘liqdir.

O‘zbekiston turizmni iqtisodiyotning ustuvor tarmoqlaridan biri sifatida rivojlantirishga alohida e‘tibor qaratmoqda. Mamlakat hududlari, jumladan Xorazm viloyati, boy tarixiy-madaniy meros obyektlari, noyob me‘moriy yodgorliklar, milliy urf-odatlar va an‘analarga ega bo‘lib, yirik turistik salohiyatni o‘zida

mujassamlashtirgan. Ayniqsa, Ichan-Qal'a majmuasi, qadimiy Xiva shahri va hududning o'ziga xos madaniy muhiti mahalliy hamda xorijiy turistlarni jalb etuvchi muhim omillar hisoblanadi. Biroq mavjud turistik resurslarning yuqori salohiyatiga qaramasdan, ularni xalqaro va ichki turizm bozorlarida samarali targ'ib qilish, zamonaviy marketing texnologiyalarini keng joriy etish hamda hududning raqobatbardosh turistik brendini shakllantirish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda. Shu nuqtai nazardan, mintaqada hududiy turizm salohiyatini oshirishda marketing mexanizmlarining samaradorligini o'rganish va amaliy takliflar ishlab chiqish ilmiy hamda amaliy jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi.

Asosiy qism. Hududiy turizm salohiyati deganda ma'lum bir hududning turistlarni jalb qilish imkoniyatlarini belgilovchi tabiiy, tarixiy, madaniy, infratuzilmaviy va iqtisodiy resurslar majmui tushuniladi.

1-rasm. Hududiy turizm salohiyatining asosiy tarkibiy elementlari

Mazkur rasm hududiy turizm salohiyatini shakllantiruvchi asosiy omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni aks ettiradi. Turizm salohiyati tarixiy-madaniy meros obyektlari, tabiiy rekreatsion resurslar, transport infratuzilmasi, joylashtirish

vositalari, ovqatlanish va servis xizmatlari, axborot-kommunikatsiya tizimlari hamda turistik brend va imij kabi tarkibiy elementlar majmuasidan tashkil topadi. Ushbu komponentlarning uyg'un rivojlanishi hududning turistik jozibadorligini oshirish, turistlar oqimini ko'paytirish va mintaqaning iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

Turizm salohiyatining mavjudligi uning avtomatik ravishda yuqori turistik oqimga ega bo'lishini anglatmaydi. Bunda marketing mexanizmlarining samaradorligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Hududiy turizmni rivojlantirishda eng muhim marketing mexanizmlaridan biri hududiy brending hisoblanadi. Turistik brend hududning o'ziga xos xususiyatlari, tarixiy-madaniy merosi, tabiiy resurslari va milliy qadriyatlarini aks ettiruvchi obrazni shakllantiradi. Kuchli va jozibador brend turistlarning ma'lum bir hudud haqidagi tasavvurlarini shakllantirib, ularning sayohat yo'nalishini tanlashiga ta'sir ko'rsatadi. Masalan, Xiva shahri "Ochiq osmon ostidagi muzey", Samarqand "Sharq gavhari", Buxoro esa "Muqaddas shahar" sifatida tanilgan bo'lib, ushbu brendlar hududlarning xalqaro turizm bozoridagi mavqeini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Turizm marketingining zamonaviy yo'nalishlaridan biri raqamli marketing hisoblanadi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida turistlarning aksariyati sayohat qilishdan oldin internet orqali ma'lumot izlaydi va qaror qabul qiladi. Shu sababli ijtimoiy tarmoqlar, rasmiy veb-saytlar, mobil ilovalar, SEO va SEM texnologiyalari hamda onlayn reklama vositalaridan samarali foydalanish hududning turistik jozibadorligini oshirishga yordam beradi. Raqamli marketing turistlar bilan tezkor muloqot o'rnatish, turistik mahsulotlarni keng auditoriyaga taqdim etish va reklama xarajatlarini optimallashtirish imkonini beradi.

Kontent marketing ham hududiy turizmni rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Turistik obyektlar, tarixiy yodgorliklar, milliy an'analar, gastronomik meros va madaniy tadbirlar haqida sifatli foto, video hamda maqolalar tayyorlash turistlarning qiziqishini oshiradi. Mazmunli va jozibador kontent hududning ijobiy

imijini shakllantirib, uning turistik salohiyatini keng targ'ib qilishga xizmat qiladi.

Shuningdek, tadbirlar marketingi ham hududlarni ommalashtirishning samarali vositalaridan biridir. Turli festival, ko'rgazma, xalqaro konferensiya va madaniy tadbirlar hududning tanilish darajasini oshiradi hamda turistlar oqimini ko'paytiradi. Xususan, xalqaro baxshichilik festivali, hunarmandchilik festivallari, gastronomik turizm tadbirlari va boshqa madaniy anjumanlar hududlarning turistik jozibadorligini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Hududiy turizmni rivojlantirishda hamkorlik marketingining ahamiyati ham katta. Turistik firmalar, mehmonxonalar, transport tashkilotlari, restoranlar va davlat boshqaruvi organlari o'rtasidagi samarali hamkorlik turistlar uchun kompleks xizmatlar paketini shakllantirish imkonini beradi. Bunday hamkorlik xizmatlar sifatini oshirish, marketing xarajatlarini qisqartirish va hududning turistik mahsulotlarini yanada samarali targ'ib qilishga yordam beradi.

Hududiy turizmni rivojlantirishda marketing mexanizmlaridan kompleks foydalanish hududlarning turizm bozoridagi raqobatbardoshligini oshiradi, turistlar oqimini ko'paytiradi hamda mintaqaning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli zamonaviy marketing yondashuvlarini amaliyotga keng joriy etish turizm salohiyatidan samarali foydalanishning muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

Xulosa shuki, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, hududiy turizm salohiyatini oshirishda marketing mexanizmlari muhim strategik vosita hisoblanadi. Turistik brending, raqamli marketing, kontent marketing va tadbirlar marketingidan kompleks foydalanish hududlarning turizm bozoridagi raqobatbardoshligini oshiradi. Natijada turistlar oqimi ko'payadi, xizmatlar sohasi rivojlanadi, yangi ish o'rinlari yaratiladi va mintaqa iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga erishiladi. Shu bois hududiy turizmni rivojlantirish siyosatida zamonaviy marketing mexanizmlarini keng joriy etish, raqamli texnologiyalar imkoniyatlaridan samarali foydalanish hamda hududlarning noyob turistik brendlarni shakllantirish ustuvor yo'nalishlardan biri bo'lishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–135-son Qarori. 2023-yil 26-aprel.
2. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi bo'yicha statistik to'plam. Toshkent, 2025.
3. United Nations World Tourism Organization. Tourism Market Trends and Policies. Madrid, 2024.
4. World Travel & Tourism Council. Economic Impact Research Report. London, 2024.
5. Kotler, Philip; Bowen, John T.; Baloglu, Seyhmus. Marketing for Hospitality and Tourism. Pearson Education, New York, 2025.
6. Middleton, Victor T.C.; Fyall, Alan; Morgan, Michael; Ranchhod, Ashok. Marketing in Travel and Tourism. Routledge, London, 2022.
7. Goeldner, Charles R.; Ritchie, J.R. Brent. Tourism: Principles, Practices, Philosophies. Wiley, New Jersey, 2023.

MINTAQADA TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA HUNARMANDCHILIKNING XORIJIY TAJRIBADAN FOYDALANISH YO'LLARI

Ermetov A.I.- Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada mintaqaviy turizm tizimida hunarmandchilikning o'rni xorijiy mamlakatlar — Italiya, Yaponiya, Hindiston va Marokash tajribasi misolida qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqotda "barqaror turizm" tushunchasining hunarmandchilik bilan o'zaro bog'liqligi nazariy jihatdan asoslanadi hamda xorijiy modellarning asosiy elementlari — geografik brend tizimi, usta-shogird dasturlari, hunarmandchilik klasterlari va raqamli transformatsiya vositalari — O'zbekiston mintaqalariga moslashtirish imkoniyatlari ko'rib

chiqiladi.

Kalit soʻzlar: barqaror turizm, hunarmandchilik, xorijiy tajriba, mintaqaviy rivojlanish, geografik brend, madaniy meros, klaster, tajribali turizm, raqamli transformatsiya

Аннотация: В данной статье проводится сравнительный анализ роли ремесленничества в региональной туристической системе на примере зарубежного опыта Италии, Японии, Индии и Марокко. В исследовании теоретически обосновывается взаимосвязь концепции «устойчивого туризма» и ремесленных традиций, а также рассматриваются возможности адаптации ключевых элементов зарубежных моделей — систем географических указаний, программ «мастер-ученик», ремесленных кластеров и инструментов цифровой трансформации — применительно к регионам Узбекистана.

Ключевые слова: устойчивый туризм, ремесленничество, зарубежный опыт, региональное развитие, географическое указание, культурное наследие, кластер, опытный туризм, цифровая трансформация.

Abstract: This article presents a comparative analysis of the role of handicrafts in the regional tourism system, drawing on the experience of Italy, Japan, India, and Morocco. The study theoretically substantiates the interrelationship between the concept of "sustainable tourism" and handicraft traditions, and examines the possibilities of adapting key elements of foreign models — geographical indication systems, master-apprentice programmes, handicraft clusters, and digital transformation tools — to the regions of Uzbekistan.

Key words: sustainable tourism, handicrafts, foreign experience, regional development, geographical indication, cultural heritage, cluster, experiential tourism, digital transformation.

Barqaror turizm — bu nafaqat sayyohlar oqimini oshirish, balki mahalliy iqtisodiyotni, madaniy merosni va ekologik muvozanatni uzoq muddatli manfaatlar asosida uyg'unlashtirish sanati. Bu kontekstda hunarmandchilik barqaror turizmning eng organik va samarali tarkibiy qismlaridan biri sifatida tan olinmoqda.

Jahon turizm amaliyotida — Italiya, Yaponiya, Hindiston, Marokash va Turkiya kabi mamlakatlarda — hunarmandchilik an'analari turizmning iqtisodiy va madaniy tayanchi bo'lib xizmat qilayotgani isbotlangan.

O'zbekiston o'zining boy hunarmandchilik merosi — atlaschilik, kulolchilik, naqqoshlik, o'ymakorlik, zardo'zlik — bilan xalqaro turizmga kuchli raqobatbardosh mavqe egallash imkoniyatiga ega. Biroq bu salohiyatni ro'yobga chiqarish uchun xorijiy muvaffaqiyatli tajribalarni o'rganish, ularni O'zbekiston mintaqaviy xususiyatlariga moslashtirgan holda tatbiq etish zarur. Ushbu tadqiqot ana shu masalaga bag'ishlangan.

Tadqiqotning maqsadi — barqaror turizm tizimida hunarmandchilikni rivojlantirishga doir ilg'or xorijiy modellarni tahlil qilish va ulardan O'zbekiston mintaqalarida foydalanish yo'llarini asoslashdan iborat.

1. Xorijiy tajribada hunarmandchilik va barqaror turizm: qiyosiy tahlil

Jahon amaliyotida hunarmandchilikni turizm bilan uyg'unlashtirgan bir nechta muvaffaqiyatli model shakllangan. Bu modellarning har biri o'ziga xos iqtisodiy, madaniy va institutsional sharoitlarda rivojlangan bo'lsada, ular orasida umumiy qonuniyatlar aniq ko'zga tashlanadi.

Italiya modeli: klaster va brend uyg'unligi. Toskana va Venetsiya viloyatlarida hunarmandchilik mahsulotlari (charm teri buyumlari, murano shishalari, mozaika) alohida geografik brendlar sifatida UNESCO va davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. "Made in Italy" tamg'asi hunarmandchilik turizmining asosiy tortish kuchiga aylangan. Har bir viloyat o'zining hunarmandchilik markazlari, ustaxona-muzeylar tarmog'i va sertifikatli gidlar tizimiga ega. Bu model hunarmandchilik mahsulotiga qo'shilgan qiymatni oshirish va turistik oqimlarni mintaqalarga taqsimlashda samarali ishlaydi.

Yaponiya modeli: "Monozukuri" falsafasi va usta-shogird tizimi. Yaponiyada hunarmandchilik saqlanishi va turizm bilan uyg'unlashishi "Monozukuri" (buyum yaratish san'ati) milliy konsepsiyasi doirasida amalga oshiriladi. Davlat "Tirik xazina" dasturi orqali noyob ustalarni rasman tan olib, ularni moddiy qo'llab-quvvatlaydi va ularning ustaxonalariga sayyohlar jalb etiladi. Kioto, Kanazawa va

Nara shaharlari hunarmandchilik turizmi markazlariga aylangan bo'lib, yiliga millionlab sayyoh qabul qiladi.

Marokash modeli: medina va kooperativlar tizimi. Fes, Marrakesh va Essaouira shaharlarida hunarmandchilik an'anaviy medina (shahar markazi) tuzilmasi bilan organik uyg'unlashgan. Davlat-xususiy sheriklik asosida tashkil etilgan hunarmandchilik kooperativlari sayyohlarga bevosita ishlab chiqaruvchi bilan muloqot va xarid imkonini beradi. "Artisans du Maroc" milliy tashkiloti sifat nazorati, brend yaratish va eksport targ'ibotini muvofiqlashtiradi.

Hindiston modeli: "Craft Village" dasturi. Hindistonda hunarmandchilik turizmi "Craft Village" (Hunarmandchilik qishlog'i) konsepsiyasi asosida rivojlantirilmoqda. Rajasthan, Gujarat va Uttar Pradesh shtatlarida maxsus hunarmandchilik qishloqlari yaratilgan bo'lib, sayyohlar u yerda ustalar bilan birga ishlash, mahsulot yaratish jarayonida ishtirok etish va mahalliy turmush tarzini boshdan kechirish imkoniga ega. Bu model "experiential tourism" (tajribali turizm) ning eng muvaffaqiyatli namunasi hisoblanadi.

2. Xorijiy tajribadan O'zbekiston mintaqalarida foydalanish yo'llari

Yuqorida keltirilgan xorijiy modellarning tahlili shuni ko'rsatadiki, ularning O'zbekiston mintaqalarida muvaffaqiyatli tatbiq etilishi uchun uch strategik yo'nalishni izchil amalga oshirish lozim.

Birinchi yo'nalish: mintaqaviy hunarmandchilik klasterlari va geografik brendlarni shakllantirish (Italiya tajribasi asosida). O'zbekistonning har bir mintaqasi o'ziga xos hunarmandchilik ixtisosligiga ega: Buxoro — zardo'zlik va zargarlik, Samarqand — ipakchilik va qog'oz ishlab chiqarish, Xiva — o'ymakorlik va kandakorlik, Rishton (Farg'ona) — kulolchilik, Namangan — atlas va adras to'qimachilik. Ushbu ixtisoslashuv asosida quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish tavsiya etiladi:

- Har bir mintaqaviy hunarmandchilik turi uchun milliy geografik ko'rsatkich (GI) sertifikatini joriy etish va uni xalqaro savdo huquqi doirasida himoyalash;

- "O'zbek hunarmandchiligi" yagona milliy brendi ostida mintaqaviy sub-brendlarni ("Buxoro zardo'zligi", "Rishton kulolchiligi") ishlab chiqish;

- Hunarmandchilik markazlari, ko'rgazma zallari va savdo maydonchalari o'rtasida klaster tuzilmasini yaratish va ularni yagona turistik marshrutga birlashtirish.

Ikkinchi yo'nalish: usta-shogird tizimini qayta tiklash va "tirik meros" dasturini joriy etish (Yaponiya tajribasi asosida). O'zbekistonda an'anaviy usta-shogird tizimi ("ustoz-shogird") tarixan mavjud bo'lgan, biroq sovet davri va keyingi iqtisodiy o'zgarishlar natijasida bu tizim sezilarli darajada zaiflashgan. Yaponiya tajribasiga asoslanib, quyidagilarni taklif etish mumkin:

- Noyob hunarmandchilik ko'nikmalariga ega ustalarni "Milliy tirik xazina" unvoni bilan rasmiy tan olish va davlat tomonidan moddiy rag'batlantirish tizimini joriy etish;

- "Ustoz-shogird" stipendiya dasturini yaratish: yoshlarni an'anaviy hunarmandchilikning yo'qolib borayotgan turlarini o'rganishga jalb etish;

- Sertifikatli ustarlar ustaxonalarini turistik ob'ektlar sifatida ro'yxatdan o'tkazish va ularga sayyoh jalb etish uchun infratuzilma yaratish.

Uchinchi yo'nalish: "Hunarmandchilik qishloqlari" va "Tajribali turizm" modelini mintaqalarda joriy etish (Hindiston va Marokash tajribasi asosida). Bu yo'nalish sayyohni hunarmandchilik bilan passiv tomoshabin sifatida emas, balki faol ishtirokchi sifatida tanishtiradi:

- Xorazm, Buxoro va Farg'ona viloyatlarida autentik hunarmandchilik qishloqlarini turistik destinatsiyalarga aylantirish; ularni zamonaviy qulayliklar bilan jihozlash, biroq tarixiy-madaniy muhitni saqlab qolish;

- "Usta bilan bir kun" formatidagi paketli turistik mahsulotlarni ishlab chiqish: sayyoh erta tongdan kechgacha usta bilan birga ishlaydi, mahsulot yaratadi va o'zi bilan olib ketadi;

- Marokash kooperativ tizimiga o'xshash hunarmandchilik uyushmalari tuzish: sifat nazorati, umumiy marketing, to'g'ridan-to'g'ri savdo va turizm bilan hamkorlikni muvofiqlashtirish.

3. Raqamli vositalar: xorijiy tajribani O'zbekistonga ko'chirishning katalizatori

Xorijiy tajriba ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar hunarmandchilik turizmini yangi bosqichga olib chiqishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Italiyaning "Artigiano in Fiera" onlayn platformasi, Yaponiyaning "Japan Traditional Crafts" portali va Hindistonning "Craftsvilla" elektron tijorat tizimi — bu modellarning barchasi raqamli va jismoniy tur tajribasini uyg'unlashtirgan.

O'zbekiston uchun amaliy tavsiyalar ushbu tajribalar asosida shakllantirilishi mumkin:

- Yagona "UzCraft" raqamli platformasini yaratish: hunarmandlarning elektron katalogi, onlayn buyurtma tizimi, QR-kod asosidagi mahsulot sertifikat va interaktiv xarita (sayyoh qaysi usta, qaysi mintaqada ishlashini ko'radi);

- "Virtual ustaxona safari" formati: sayyoh kelishidan oldin usta bilan video-aloqada tanishishi, buyurtma berishi, keyin esa jismonan borib mahsulotini olishi — bu Janubiy Koreya va Tayvan tajribasida muvaffaqiyatli qo'llanilgan;

- Ijtimoiy tarmoqlar orqali hunarmandlarning shaxsiy brendini qurish: Instagram, YouTube va TikTok kanallarida ustalar o'z mehnat jarayonini namoyish etadi, bu esa milliy hunarmandchilikni xalqaro auditoriyaga targ'ib qilishning eng arzon va samarali yo'li hisoblanadi.

Xulosa

Xorijiy tajribaning qiyosiy tahlili shuni ko'rsatadiki, mintaqada turizmni barqaror rivojlantirishda hunarmandchilikdan samarali foydalanish uchun uchta asosiy shart bajarilishi lozim: birinchidan, davlat tomonidan institutsional qo'llab-quvvatlash (geografik brendlar, "tirik xazina" dasturlari, kooperativlar); ikkinchidan, infratuzilmaviy tayyorgarlik (klaster markazlari, sertifikatlash tizimi, raqamli platformalar); uchinchidan, mahalliy hunarmandlarni faol ishtirokchi sifatida jalb etish va ularga iqtisodiy manfaat yaratish.

O'zbekiston uchun Italiya, Yaponiya, Hindiston va Marokash tajribalarining sintezi asosida ishlab chiqilgan "Mintaqaviy hunarmandchilik turizmi modeli" joriy etilishi mintaqaviy turizmni miqdor jihatdan emas, balki sifat jihatdan yangi bosqichga olib chiqadi. Bu yondashuv hunarmandchilikni oddiy suvenir ishlab chiqaruvchi sohadan barqaror turizm ekotizimining markaziy va qaytarilmas

elementiga aylantiradi — xuddi Fesdagi medina yoki Kyotodagi ustaxonalar kabi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Hunarmandchilikni rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4808-son qarori. — Toshkent, 2020.

- UNWTO (2023). Sustainable Tourism and Cultural Heritage: Global Best Practices. — Madrid: World Tourism Organization.

- UNESCO (2022). Safeguarding Intangible Cultural Heritage Through Sustainable Tourism. — Paris: UNESCO Publishing.

- Mirzayev, O. (2022). O'zbekistonda hunarmandchilik turizmini rivojlantirish istiqbollari. — "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" jurnali, №4.

- Richards, G. (2021). Cultural Tourism: Global and Local Perspectives. — New York: Routledge.

- Tursunova, D. (2022). Hududiy iqtisodiy tizimlarning raqamli transformatsiyasi. — "Innovatsion rivojlanish iqtisodiyoti" jurnali, №2.

- Ministry of Tourism Japan (2022). Monozukuri and Cultural Tourism Strategy. — Tokyo: MLIT.

- Artisans du Maroc (2021). Rapport Annuel: Artisanat et Tourisme Durable. — Rabat.

- Yusupov, B. (2022). Innovatsion klasterlar va ularning hududiy iqtisodiyotdagi o'rni. — "Fan va jamiyat" jurnali, №2.

- World Bank (2022). Uzbekistan Digital Economy Assessment Report. — Washington D.C.: World Bank Group.

- D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference "Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures" (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

- Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.

- Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

**Молиявий автоном олий таълим муассасаларида маркетинг
стратегиялари орқали рақобат устунлигини шакллантириш
Формирование конкурентных преимуществ в финансово автономных
высших учебных заведениях на основе маркетинговых стратегий
Building Competitive Advantage in Financially Autonomous Higher
Education Institutions through Marketing Strategies**

Адизов Бобир Бахтиёрович

**Молиялаштириш, иқтисодий ривожланишни
режалаштириш департаменти бошлиғи БухДУ**

Мустақил изланувчи

Адизов Бобир Бахтиёрович

**Начальник отдела финансирования и
планирования экономического развития БухГУ**

самостоятельный соискатель

Adizov Bobir Bakhtiyorovich

Head of the Department of Financing, Economic Development

Planning of BukhSU Independent seeker

90-512-77-97

adizov.b@mail.ru

Аннотация: Мазкур тадқиқот молиявий автоном олий таълим муассасаларида маркетинг стратегияларининг рақобатбардошликни оширишдаги ролини таҳлил қилишга қаратилган. Тадқиқот доирасида бозор таҳлили, мақсадли аудиторияни сегментлаш, таълим хизматларини позициялаш, сифатни бошқариш, маркетинг коммуникациялари, халқаро ҳамкорлик, alumni marketing ва брендинг каби асосий маркетинг

инструментлари комплекс ўрганилди. Натижалар шуни кўрсатадики, ушбу воситаларни интеграциялашган ҳолда қўллаш таълим муассасаларининг стратегик ривожланиши, талабаларни жалб қилиш ва барқарор рақобат устунлигини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Айниқса, рақамли маркетинг ва бренд бошқаруви замонавий таълим муҳитида ҳал қилувчи омил сифатида намоён бўлмоқда.

Калит сўзлар: таълим маркетинги, рақобатбардошлик, олий таълим, брендинг, сегментлаш, позициялаш, alumni marketing, рақамли маркетинг.

Аннотация: В данной работе исследуется влияние маркетинговых стратегий на повышение конкурентоспособности финансово автономных высших учебных заведений. Рассмотрены ключевые инструменты образовательного маркетинга: анализ рынка, сегментация целевой аудитории, позиционирование образовательных услуг, управление качеством, маркетинговые коммуникации, международное сотрудничество, alumni marketing и брендинг. Результаты показывают, что комплексное применение данных инструментов способствует устойчивому развитию вузов, увеличению притока студентов и формированию конкурентных преимуществ. Особое внимание уделено цифровому маркетингу и управлению брендом как ключевым элементам современной образовательной среды.

Ключевые слова: образовательный маркетинг, конкурентоспособность, высшее образование, брендинг, позиционирование, цифровой маркетинг, alumni marketing.

Abstract: This study explores the impact of marketing strategies on enhancing the competitiveness of financially autonomous higher education institutions. The research examines key educational marketing tools, including market analysis, target audience segmentation, service positioning, quality management, marketing communications, international collaboration, alumni marketing, and branding. The findings indicate that the integrated application of these tools significantly contributes to institutional sustainability, student

recruitment, and competitive advantage. Particular emphasis is placed on digital marketing and brand management as critical drivers in the modern educational landscape.

Keywords: educational marketing, competitiveness, higher education, branding, positioning, digital marketing, alumni relations.

Кириш

Глобал билим иқтисодиётининг жадал ривожланиши ва таълим хизматлари бозорида рақобатнинг кучайиши шароитида олий таълим муассасалари фаолияти тубдан трансформацияланмоқда. Айниқса, молиявий автономиянинг кенгайиши университетларнинг анъанавий бошқарув моделидан бозорга йўналтирилган, стратегик қарорлар қабул қилувчи мустақил субъектларга айланишини талаб этмоқда. Бундай шароитда олий таълим муассасалари нафақат таълим хизматлари сифати, балки самарали бошқарув ва маркетинг стратегиялари орқали ҳам рақобатбардошлигини таъминлаши лозим.

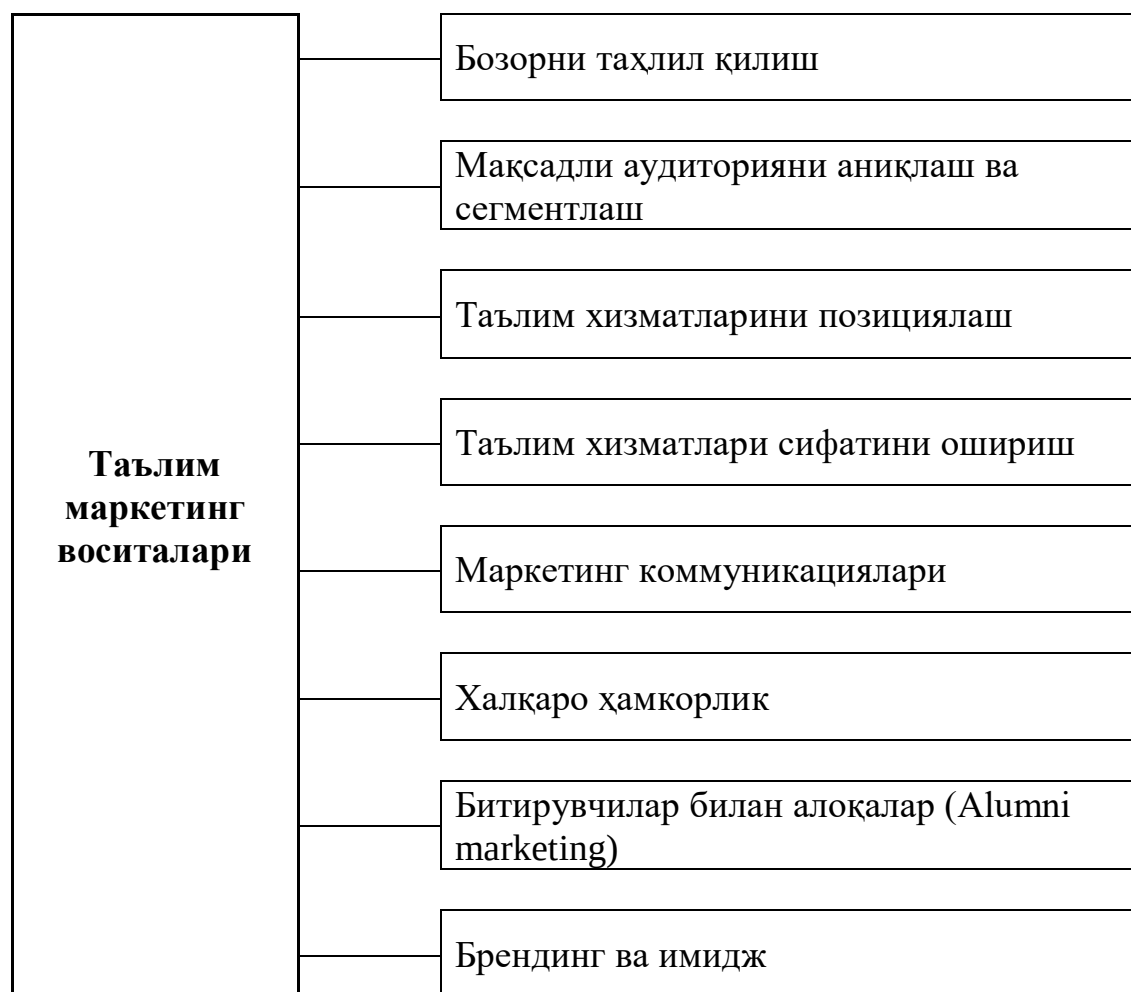
Замонавий таълим бозорида талабалар, иш берувчилар ва бошқа манфаатдор томонларнинг эҳтиёжлари тобора диверсификацияланиб бормоқда. Бу эса олий таълим муассасаларидан бозорни чуқур таҳлил қилиш, мақсадли аудиторияни аниқ сегментлаш, таълим хизматларини тўғри позициялаш ва самарали коммуникация сиёсатини юритишни талаб қилади. Шу нуқтаи назардан, таълим маркетинги университетларнинг стратегик ривожланишида муҳим инструмент сифатида намоён бўлади.

Таълим хизматларининг номоддийлиги, сифатининг ўзгарувчанлиги ва истеъмол жараёни билан узвий боғлиқлиги маркетинг фаолиятини янада мураккаблаштиради. Шу сабабли, маркетинг фақатгина реклама ёки талабаларни жалб қилиш воситаси эмас, балки таълим муассасасининг умумий ривожланиш стратегиясини белгилаб берувчи комплекс бошқарув тизими сифатида қаралиши лозим.

Олий таълим муассасаси (ОТМ) рақобатбардошлигини оширишда маркетинг ёндашуви замонавий таълим бозорида жуда муҳим ҳисобланади.

Бу ёндашув талабалар, иш берувчилар ва жамият эҳтиёжларини чуқур ўрганиш ҳамда шу асосда таълим хизматларини такомиллаштиришга қаратилган. Молиявий мустақил ОТМлар рақобатбардошлигини оширишнинг самарали таълим маркетинг воситалари турли шаклларда намоён

1-расм.

1-расм. Молиявий мустақил ОТМлар рақобатбардошлигини оширишнинг самарали таълим маркетинг воситалари²⁶

1. *Бозорни таҳлил қилиш.* Бозорда рақобат кучайиб бораётган бир пайтда, таълим хизматлари бозорини таҳлил қилиш стратегик аҳамиятга эга эканлиги маълум ва таълим ташкилотининг маркетинг бошқарувининг асосий воситаларидан бири бўлиб хизмат қилади. Таълим тизимининг замонавий ривожланиши, таълим дастурларининг мавжудлиги ва турли хил таълим

²⁶ Муаллиф ишланмаси.

хизматлари таълим бозорида муассасаларнинг рақобатбардошлигини таъминлашни тақозо этади[1].

Таълим бозорининг маркетинг таҳлили келажакдаги ҳолат, рақобат муҳити ва истеъмолчиларнинг муносабати ҳақида маълумотларни тўплаш, қайта ишлаш ва таҳлил қилишнинг тизимли жараёнидир. Таълим хизматларининг маркетинг тадқиқотлари таълим ташкилотлари ва бозор, истеъмолчилар, рақобатчилар ва маркетинг муҳитининг бошқа элементлари ўртасидаги узвий боғлиқликдир. Таълим соҳасидаги маркетинг тадқиқотлари учта компонентни ўз ичига олади:

- таълим хизматлари бозорини ўрганиш;
- таълим ташкилоти учун маркетинг режасини ишлаб чиқиш;
- таълим ташкилоти учун маркетинг режасини амалга ошириш.

Бозор таҳлили таълим ташкилотларида потенциал хавфларни камайтириш учун қарорлар қабул қилишга таъсир қилади ва унинг бозордаги мавжудлигига оид келажакдаги қарорларнинг тўғрилигига ишонч беради[2]. Таълим соҳасидаги бозор таҳлилининг асосий функциялари қуйидагилардан иборат:

1. *Истеъмолчиларни сегментатсиялаш ва профиллаш.* Ушбу таҳлил аудиторияни нафақат демографик, балки психографик хусусиятлар бўйича ҳам таснифлаш имконини беради: ўрганишга бўлган мотиватсия (кариера ўсиши, ўзини ривожлантириш, ижтимоий мавқе) ва афзал кўрилган контентни олиш форматлари (микроўрганиш, синхрон/асинхрон ўрганиш) [3].

2. *Рақобат муҳитини мониторинг қилиш.* Маркетинг таҳлил воситалари рақобатчиларнинг ноёб қиймат таклифларини, уларнинг нарх сиёсатини ва талабаларни сақлаб қолиш стратегияларини аниқлашга қаратилган[4].

3. *Башоратли функция.* Тренд таҳлили (масалан, малака ошириш ва қайта малака оширишга бўлган ортиб бораётган талаб) таълим муассасаларига келажакдаги меҳнат бозори талабларига жавоб берадиган дастурларни проактив равишда ишлаб чиқиш имконини беради, бу эса академик таълим ва иш берувчи талаблари ўртасидаги тафовутни бартараф этиш учун жуда

муҳимдир[5].

Бозор таҳлили натижалари таълим муассасаси брендини яратиш учун асос бўлиб хизмат қилади. Бозордаги ўрнини аниқ тушунмаслик, академик рейтингларда ҳам, тижорат кўрсаткичларида ҳам ўринни йўқотиб ОТМни "ўртача даража" тузоғига тушиб қолиш хавфини туғдиради. Бозор таҳлили аудиторияни нафақат географик жойлашув, балки психографик хусусиятлар (кадриятлар, мартаба амбициялари) бўйича ҳам сегментация қилиш имконини беради. Шундай қилиб, таълим маркетинг тизимида бозор таҳлили ахборот тўплаш босқичидан таълим маҳсулотининг сифати ва рақобатбардошлигини бошқаришнинг узлуксиз жараёнига айлантирилади.

2.Таълим маркетингида мақсадли аудиторияни аниқлаш ва сегментлаш.

Таълимнинг рақамлаштирилиши ва таълим ташкилотлари ўртасидаги рақобатнинг кучайиши билан мақсадли аудиторияни аниқлаш маркетинг стратегиясининг асосига айланиб бормоқда. Таълим маркетингида мақсадли аудиторияни аниқлаш истеъмолчи ролларининг "бўлиниши" билан мураккаблашади: кўпинча тўловчи (ота-она ёки ҳомий), қарор қабул қилувчи (ариза берувчи) ва охирги фойдаланувчи (талаба) турли мотивацияларга эга бўлган турли субъектлардир.

Ф.Котлернинг таъбирига кўра, “мақсадли сегмент - бу ўхшаш хусусиятларга ва маркетинг стимулларига ўхшаш жавобларга эга бўлган истеъмолчилар гуруҳидир” [6]. Таълим соҳасида А.П. Панкрухин[7]. ва Д.А. Шевченко[8]. каби тадқиқотчилар нафақат демографик, балки психографик параметрларни ҳам ўз ичига олган кўп ўлчовли таҳлил зарурлигини таъкидлайдилар. Шунинг учун таълим маркетингида мақсадли аудиторияни тизимли таҳлил қилиш учун босқичли ёндашувдан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Таълим ташкилотининг мақсадли аудитория даражалари²⁷

1-жадвал

Мақсадли аудитория даражаси	Гуруҳ тавсифи	Асосий мотив
Асосий (ядро)	Абитуриентлар, талабалар, курс иштирокчилари	Билим олиш, диплом олиш, мартаба кўтарилиши
Ўрта (таъсир қилувчилар)	Ота-оналар, оила аъзолари, дўстлар	Хавфсизлик, обрў, қафолатланган иш билан таъминлаш
Қуйи (ташқи)	Иш берувчилар, давлат идоралари	Ходимларнинг малакаси, профессионал стандартларга мувофиқлиги

Шу билан бирга мақсадли аудиторияни самарали аниқлаш бир қатор мезонлардан фойдаланишни талаб қилади. География ва ёш билан чекланган анъанавий ёндашув замонавий билим иқтисодиётида етарли эмас деб тан олинган. Қийматга йўналтирилган ёндашувлар тобора кўпроқ эътиборга сазовор бўлганлиги сабабли таълим хизматлари истеъмолчилари учун сегментатсия мезонларини ишлаб чиқишни тақозо этади

Таълим хизматлари истеъмолчилари учун сегментатсия мезонлари²⁸

2-жадвал

Мезонлар тоифаси	Таҳлил параметрлари
Географик	Яшаш жойининг географик минтақаси, транспортнинг мавжудлиги, кўчиб ўтишга тайёрлик.
Ижтимоий-демографик	Ёши, жинси, оилавий даромади, ҳозирги маълумоти.
Психографик	Шахс тури, ҳаётий қадриятлар, амбиция.
Хулқ-атвори	Фойда излаш (мақом ва кўникмалар), онлайн ресурслардан фойдаланиш интенсивлиги, университет брендига содиқлик.

Таълим маркетингида мақсадли аудиторияни аниқлаш жараёни истеъмолчининг "муаммолари" (келажак ҳақидаги кўркувлар, кўникмаларнинг етишмаслиги) ва истеъмолчи таълим маҳсулоти билан ҳал

²⁷ Муаллиф томонидан [Шевченко, 2019; Кириллова, 2021] асосида тузилган.

²⁸ Манба: [Котлер, ПEARCE, 2022] дан мослаштирилган

қиладиган "вазифалар" тавсифини ўз ичига олган мижоз аватарини (профилини) яратиш билан якунланиши керак. Ушбу ёндашув коммуникацияларни шахсийлаштириш имконини бериб ва танлаш жараёни ичида конверсия самарадорлигини оширади.

Хулоса қилиб айтганда, таълим маркетингида мақсадли аудиторияни аниқлаш шунчаки демографик хусусиятлар рўйхати эмас, балки барча қарор қабул қилиш иштирокчиларини аниқлашнинг кўп босқичли жараёнидир.

3. *Таълим хизматларини позициялаш* - бу мақсадли аудитория онгида таълим муассасаси ёки маълум бир дастурнинг ноёб қиёфасини яратиш жараёни бўлиб, унинг рақобатчилардан афзаллик билан фарқланишини таъминлайди. Э. Райс ва Ж. Троут концепсиясига кўра, позициялаш маҳсулотнинг ўзига эмас, балки истеъмолчиларнинг "онгини забот этишга" қаратилган[9]. Таълим маркетингида позициялаш ноёб таълим таклифига асосланган. Бу оқилона имтиёзлар (давлат томонидан тан олинган диплом, кафолатланган иш билан таъминлаш) ёки ҳиссий қадриятлар (обрў, элита мақоми, инновация) асосида қурилиши мумкин.

Позициялаш стратегиясини танлаш ташкилотнинг ресурс салоҳиятига ва мақсадли сегментнинг ўзига хос хусусиятларига боғлиқ. 3-жадвалда позициялашни аниқлаш учун ишлатиладиган асосий сифатлар тизимлаштирилган.

3-жадвал

Таълим хизматларини жойлаштиришнинг асосий сифатлари²⁹

Позициялаш тури	Асосий параметрлар (сифатлар)	Мулоқотда урғу беришга мисоллар
Маҳсулот	Ноёб ўқув дастури, ўзига хос усуллар.	Минтақадаги ягона биоинформатика дастури
Баҳо	Кириш имкониятининг юқорилиги, мослашувчан чегирмалар тизими, грантлар.	Арзон нархда сифатли таълим

²⁹ Манба: муаллиф томонидан [Шевченко, 2019; Котлер, 2022] асосида тузилган.

Обрў	Рейтингдаги ўрни, университет тарихи, битирувчиларнинг мақоми.	100 йиллик тарих ва анъаналарга эга университет
Самара	Битирувчиларнинг иш билан бандлик даражаси, иш ҳақи даражаси.	Бизнинг битирувчиларимиз 30% кўпроқ пул ишлайдилар
Сервис	Шахсий кабинетингизнинг қулайлиги, формати (онлайн/гибрид).	Дунёнинг исталган нуқтасидан ўзингизнинг тезлигингизда ўрганинг

Олий таълим муассасаларида маркетинг стратегияни ишлаб чиқишда потенциал мижозлар ишончини камайтирадиган одатий маркетинг хатоларидан қочиш муҳимдир. Чунки, мазкур хатоликлар ОТМ нуфузини оширишга олиб келиши мумкин. Бундай хатоликларнинг турлари, тавсифи ва оқибатлари 4-жадвалда кўрсатилган.

Таълим хизматларини позициялашдаги муҳим хатолар³⁰

4-жадвал

Хато тури	Тавсиф	Оқибатлар
Пастроқ позициялаш	Хира тасвир: "Биз ҳамма нарсани ва ҳаммага ўргатамиз."	Тор даражада ихтисослашган гуруҳларнинг қизиқишини йўқотиш.
Суперпозитсиялаш	Ҳаддан ташқари тор тасвир (фақат "даҳолар" учун).	Қабулни сунъий равишда чеклаш.
Чалкаш позициялаш	Векторларнинг тез-тез ўзгариши (баъзан "классик", баъзан "янгича").	Бренд танилишини йўқотиш.
Шубҳали позициялаш	Ҳақиқат билан тасдиқланмаган ваъдалар.	Репутатсия хавфи, салбий шарҳлар.

Таълим маркетингида самарали позициялаш — бу муассасанинг ўзига хос қиймат таклифини аниқ белгилаб олиш орқали рақобатчилардан ажралиб

³⁰ Манба: муаллиф томонидан [Ламбен, 2017] асосида тузилган.

туриши ва мақсадли аудитория онгида ишончли образ яратишидир. У фақатгина чиройли шиор эмас, балки муайян сегментнинг эҳтиёжларига мос келадиган билим, натижа ва келажакдаги имкониятларнинг яхлит ифодаси бўлиши лозим.

Хулоса ва таклифлар

Хулоса қилиб айтганда, муваффақиятли позициялаш таълим муассасасининг бозордаги мавқеини мустаҳкамлайди, миждозларнинг содиқлигини таъминлайди ва "нега айнан сизни танлашим керак?" деган саволга аниқ, асосли ва жозибадор жавоб беради.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Погорелова С.С., Шацкая Э.Ш. Маркетинг на рынке образовательных услуг // Научно-исследовательский журнал. — URL: <http://edrf.ru/article/05-05-20>
2. Скворцова М.А. Семёнова О.А. Маркетинговые исследования рынка образовательных услуг // Редиторум (ИНФРА-М). — 2023. — URL: <https://naukaru.ru/ru/nauka/article/58061/view>
3. Шевченко Д. А. (2019). Маркетинг образовательных услуг. Учебник и практикум. (Подробный разбор специфики российского рынка образования). Ссылка на eLibrary/Издательство.
4. Hemsley-Brown, J., & Oplatka, I. (2006). Universities in a competitive global marketplace. International Journal of Public Sector Management. (Об анализе конкуренции в высшей школе). Ссылка на Emerald.
5. Newman, F., Couturier, L., & Scurry, J. (2004). The Future of Higher Education: Rhetoric, Reality, and the Risks of the Market. Jossey-Bass.
6. Котлер Ф., Пирс К. Маркетинг менеджмент. — СПб.: Питер, 2022
7. Панкрухин А. П. Маркетинг образовательных услуг. — М.: Интерпракс, 1995 (классика) / современные переиздания.
8. Шевченко Д. А. Маркетинг образовательных услуг: терминология, концепции, технологии. — М.: РГГУ, 2019.

9. Райс Э., Траут Дж. Позиционирование. Битва за умы. — СПб.: Питер, 2019.

10. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

11. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.

12. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

TURIZM SOHASINI BARQAROR RIVOJLANTIRISH: MUAMMOLAR VA YECHIMLARI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat
universiteti Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar fakulteti
tyutori Alimov Davronbek Turayevich

Annotatsiya: Mazkur maqolada turizm sohasini barqaror rivojlantirishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilingan. Turizm iqtisodiyotining muhim tarmoqlaridan biri sifatida mamlakat yalpi ichki mahsulotining o'sishi, aholi bandligini ta'minlash va hududlarni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi [1]. Tadqiqot davomida turizm sohasida uchrayotgan asosiy muammolar, jumladan infratuzilmaning yetarli rivojlanmaganligi, ekologik muammolar, malakali kadrlar yetishmasligi va raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasining pastligi o'rganildi. Shuningdek, barqaror turizmni rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari va zamonaviy yechimlari tahlil qilindi. Maqola yakunida O'zbekistonda turizmni barqaror rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Аннотация: В данной статье проанализированы теоретические и

практические аспекты устойчивого развития туристической отрасли. Туризм как одна из важных отраслей экономики играет значительную роль в росте валового внутреннего продукта, обеспечении занятости населения и развитии регионов [1]. В ходе исследования изучены основные проблемы туристической сферы, в том числе недостаточное развитие инфраструктуры, экологические проблемы, нехватка квалифицированных кадров и низкий уровень использования цифровых технологий. Также рассмотрены основные направления и современные решения устойчивого развития туризма. В заключении статьи разработаны практические рекомендации по устойчивому развитию туризма в Узбекистане.

Kalit soʻzlar: Turizm, barqaror rivojlanish, ekoturizm, infratuzilma, raqamli texnologiyalar, turizm xizmatlari, iqtisodiy samaradorlik, investitsiya.

Ключевые слова: Туризм, устойчивое развитие, экотуризм, инфраструктура, цифровые технологии, туристические услуги, экономическая эффективность, инвестиции.

Kirish

Bugungi kunda turizm jahon iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan sohalaridan biri hisoblanadi. Turizm sohasi mamlakat iqtisodiyotiga valyuta tushumlarini koʻpaytirish, yangi ish oʻrinlarini yaratish hamda hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini taʼminlashda muhim rol oʻynaydi [2]. Jahon tajribasi shuni koʻrsatadiki, turizmni samarali rivojlantirish orqali mamlakat iqtisodiyotining boshqa tarmoqlarini ham rivojlantirish mumkin.

Soʻnggi yillarda Oʻzbekistonda ham turizmni rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biriga aylandi. Mamlakatning boy tarixiy-madaniy merosi, qadimiy shaharlari va tabiiy resurslari turizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyat yaratadi. Ayniqsa, Samarqand, Buxoro, Xiva va Shahrisabz kabi tarixiy shaharlarga boʻlgan qiziqish xalqaro miqyosda ortib bormoqda [3].

Biroq turizm sohasini rivojlantirish jarayonida ayrim muammolar ham mavjud. Turizm infratuzilmasining ayrim hududlarda yetarli emasligi, transport va logistika tizimidagi kamchiliklar, ekologik muammolar hamda xizmat koʻrsatish

sifati bilan bog‘liq masalalar sohaning samarali rivojlanishiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Shu sababli turizmni barqaror rivojlantirish masalasi bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Asosiy qism

Barqaror turizm deganda turizm faoliyatini rivojlantirish jarayonida iqtisodiy, ekologik va ijtimoiy manfaatlar o‘rtasidagi muvozanatni ta‘minlash tushuniladi [4]. Barqaror turizmning asosiy maqsadi tabiiy va madaniy resurslarni asrab-avaylagan holda turizm xizmatlarini rivojlantirishdan iborat.

Turizm sohasidagi eng muhim muammolardan biri infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligidir. Ayrim hududlarda zamonaviy mehmonxonalar, transport xizmatlari, yo‘llar va kommunikatsiya tizimlarining yetarli emasligi turistlar oqimining kamayishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, chekka hududlarda turizm obyektlariga olib boruvchi yo‘llarning sifatsizligi katta muammolardan biri hisoblanadi.

Ekologik muammolar ham turizm rivojiga salbiy ta‘sir ko‘rsatmoqda. Turistlar sonining ortishi ayrim hududlarda atrof-muhit ifloslanishi, chiqindilar ko‘payishi va tabiiy resurslarning kamayishiga sabab bo‘lmoqda [5]. Shu sababli ekoturizmni rivojlantirish va ekologik nazoratni kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Turizm sohasida malakali kadrlar yetishmasligi ham asosiy muammolardan biri hisoblanadi. Xizmat ko‘rsatish sifati turistlarning mamlakat haqidagi taassurotiga bevosita ta‘sir qiladi. Shu bois turizm sohasi uchun xorijiy tillarni biladigan, zamonaviy xizmat ko‘rsatish ko‘nikmalariga ega mutaxassislarni tayyorlash zarur.

Raqamli texnologiyalarning yetarli darajada joriy etilmaganligi ham turizm sohasidagi dolzarb muammolardan biridir. Zamonaviy turizm bozori internet va raqamli platformalarsiz rivojlanishi qiyin. Onlayn bron qilish tizimlari, elektron to‘lovlar, virtual ekskursiyalar va raqamli marketing xizmatlari turizm samaradorligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi [6].

Birinchiidan, turizmni barqaror rivojlantirish uchun bir qator yechimlarni

amalga oshirish zarur. Avvalo, turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish va zamonaviy transport tizimlarini rivojlantirish lozim. Hududlarda mehmonxonalar, dam olish maskanlari va servis xizmatlarini kengaytirish turistlar oqimini oshirishga xizmat qiladi.

Ikkinchidan, ekoturizmni rivojlantirish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish zarur. Milliy bog'lar, qo'riqxonalar va ekologik turizm yo'nalishlarini rivojlantirish orqali tabiatni muhofaza qilish bilan birga iqtisodiy samaradorlikka ham erishish mumkin.

Uchinchidan, turizm sohasida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish muhim ahamiyatga ega. Mobil ilovalar, elektron xaritalar, onlayn bron qilish platformalari va raqamli marketing vositalari turistlarga qulaylik yaratadi hamda xizmat ko'rsatish sifatini oshiradi.

Shuningdek, xalqaro hamkorlikni rivojlantirish, xorijiy investitsiyalarni jalb qilish va turizm sohasini davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash ham barqaror rivojlanishning muhim omillaridan biridir.

Natijalar va tahlillar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turizmni barqaror rivojlantirish iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Jumladan, transport, savdo, hunarmandchilik, mehmonxona biznesi va xizmat ko'rsatish sohasi rivojlanadi.

Turizm infratuzilmasini yaxshilash orqali turistlar oqimini ko'paytirish va valyuta tushumlarini oshirish mumkin. Shuningdek, raqamli texnologiyalarni joriy etish turistlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash hamda turizm xizmatlarini xalqaro bozorda targ'ib qilish imkonini beradi [7].

Ekoturizmni rivojlantirish esa atrof-muhitni muhofaza qilish bilan birga mahalliy aholi bandligini ta'minlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, qishloq hududlarida oilaviy mehmon uylari va milliy hunarmandchilikni rivojlantirish orqali aholi daromadlarini oshirish mumkin.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda turizmni rivojlantirish uchun mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish mamlakatning xalqaro turizm

bozoridagi raqobatbardoshligini oshiradi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, turizm sohasini barqaror rivojlantirish mamlakat iqtisodiyoti uchun muhim strategik ahamiyatga ega. Turizmni rivojlantirish orqali yangi ish o‘rinlari yaratish, hududlarni rivojlantirish va aholi farovonligini oshirish mumkin.

Biroq turizm sohasida mavjud muammolarni bartaraf etish zarur. Buning uchun turizm infratuzilmasini rivojlantirish, ekologik xavfsizlikni ta’minlash, malakali kadrlar tayyorlash va raqamli texnologiyalarni keng joriy etish muhim ahamiyatga ega.

Kelgusida ekoturizm, ziyorat turizmi va madaniy turizm yo‘nalishlarini rivojlantirish, xalqaro marketing faoliyatini kuchaytirish hamda investitsiyalarni jalb qilish orqali O‘zbekistonning jahon turizm bozoridagi mavqeini yanada mustahkamlash mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining turizm sohasini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
2. UN Tourism (UNWTO) Tourism Highlights Report.
3. O‘zbekiston Respublikasi Turizm qo‘mitasi ma’lumotlari.
4. Harris R., Griffin T., Williams P. Sustainable Tourism: Principles, Contexts and Practices.
5. Mason P. Tourism Impacts, Planning and Management.
6. Mowforth M., Munt I. Tourism and Sustainability.
7. World Travel & Tourism Council (WTTC) hisobotlari.
8. www.unwto.org – BMTning Turizm tashkiloti rasmiy sayti.
9. www.stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi.
10. www.lex.uz – O‘zbekiston Respublikasi qonunchilik bazasi.
11. www.worldbank.org – Jahon bankining turizm va iqtisodiy rivojlanish bo‘yicha ma’lumotlari.
12. scholar.google.com – ilmiy maqolalar va tadqiqotlar bazasi.

13. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

14. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

KONTENT MARKETINGINING ASOSIY STRATEGIYALARI

Aminova Maksuda Saminovna, Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti “Biznes va boshqarish” kafedrasi professori v.b., PhD, dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada kontent marketingi tushunchasi, zaruriyati va uning asosiy strategiyalari yoritilgan. Shuningdek, kontent marketingining asosiy strategiyalari tadqiqi bo'yicha xulosalar keltirilgan.

Аннотация. В данной статье рассматриваются концепция, необходимость и ключевые стратегии контент-маркетинга. Также приводятся выводы по результатам исследования ключевых стратегий контент-маркетинга.

Abstract. This article covers the concept, necessity, and key strategies of content marketing. It also provides conclusions on the research of key strategies of content marketing.

Kalit so'zlar. Kontent, marketing, kontent marketing, strategiya, brend.

Ключевые слова. Контент, маркетинг, контент-маркетинг, стратегия, бренд.

Key words. Content, marketing, content marketing, strategy, brand.

Ma'lumki, kontent marketingi brendga e'tibor qaratadigan foydali va qiziqarli kontentni nashr etish orqali iste'molchilar bilan bog'lanishni aks ettiradi. Bunday vosita uni sotuvchi yoki xizmat ko'rsatuvchilarni ko'proq qiladi. Kompaniya

nomining o'zi muammoli vaziyatlarda yuzaga keladigan savollarga javob bo'ladi. Brend ma'lum bir sohada tez va qulay yechimlar bilan bog'liq bo'ladi. Bu holatda kontent marketingi - veb-saytda, ijtimoiy tarmoqlarda va turli formatlarda amalga oshiriladigan strategik yondashuvdir [1]. Kontent marketingi strategiyalari esa materiallarni tarqatish bo'yicha batafsil uzoq muddatli rejalar hisoblanadi. Ularning maqsadi - kontentni uni idrok etishga va maqsadli harakat shaklida ijobiy javob berishga tayyor bo'lgan iste'molchilarga yetkazishdir. Marketing strategiyasi faoliyatning asosiy yo'nalishlari, maqsadlarga erishish yo'llari va asosiy vazifalarni bajarish muddatlarini belgilaydi.

Raqamli marketing sohasida raqobat kuchayganligi sababli aholidan ajralib turish muvaffaqiyatga erishmoqchi bo'lgan har qanday brend uchun muhim bo'lib qoldi. Reklama va marketing tadbirlari maqsadli auditoriyaga erishish uchun har qachongidan ham strategik bo'lishi lozim. Bu boradagi tadqiqotlar global kontent marketing strategiyasidan foydalanuvchilar qiziqishlariga ta'sir qilish uchun foydalanish mumkinligi va mijozlar bilan muloqotda uning muhimligi haqida ma'lumot beradi [2]. Samarali kontent marketing strategiyasining ahamiyati ortib bormoqda. Kontent marketingi uzoq vaqtdan beri umumiy marketing strategiyasining asosiy qismi bo'lib kelgan. Kontent marketing strategiyasi - ularga tegishli kontentni yaratish va targ'ib qilish orqali biznesning mijozlar bazasini yaratish bo'yicha harakatlar rejasidir. Bu bugungi raqobat bozorida muvaffaqiyatga erishish uchun muhim strategiyadir [3]. U brend xabarini yetkazish, xabardorlikni oshirish va xarid qilinganidan keyin mijozlarni saqlab qolish uchun ishlatiladi.

Kontent marketingi strategiyasi kuchli ta'sir vositasi bo'lib hisoblanadi. Raqamli asrda biznesning muvaffaqiyatli bo'lishi mijozlar bilan muloqot qilishga bog'liq bo'ladi. Kontent marketing strategiyasida kompaniya sotuvchi, do'st va yordamchidir. Ushbu maqsadga erishish uchun bir necha bosqichlardan o'tish kerak. Iste'molchi profilini yaratish, tarqatish missiyasi va tijorat maqsadlarini belgilash, zarur materiallar va ularni targ'ib qilish usullarini tanlash, natijalar va ma'lumotlar to'plamini tashkil etish shular jumlasidandir. Kontent marketing strategiyasi - potensial mijozlar e'tiborini jalb qilish, ularning sodiqligini oshirish

va ishonchni o'rnatish uchun foydali ma'lumotlarni tarqatish bo'yicha batafsil uzoq muddatli rejalaridir. Kontent marketingi strategiyalari tarkibning turli shakllarini yaratish, rejalashtirish va nashr etish, tarqatish va boshqarishni o'z ichiga oladi. Bu shakllar maqolalar, audio, video va hokazolardan tarkib topadi.

Muvaffaqiyatli kontent marketingi strategiyasini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Kontent marketing strategiyasini ishlab chiqishdan oldin qator savollarga javob berish lozim. Bu borada muvaffaqiyatli kontent marketing strategiyasini yaratish quyidagi bosqichlardan iborat bo'ladi:

1-bosqich: Maqsadlarni aniqlash. Bu yagona umumiy maqsadga ega bo'lish kerak. Keyinchalik, asosiy maqsadga erishishga imkon beradigan kichikroq maqsadlar qo'yiladi. Ushbu kichikroq maqsadlar smart tamoyillariga amal qilishi kerak, ya'ni aniq, o'lchanadigan, erishish mumkin, real va vaqt chegaralangan bo'lishi lozim. Maqsadlar belgilangandan so'ng, ishlashni tahlil qilish uchun foydalanadigan ko'rsatkichlar aniqlanadi.

2-bosqich: Maqsadli auditoriyani aniqlash. Biznes bir nechta auditoriyaga ega bo'lishi mumkin. Kim bilan gaplashishni aniq bilish kontent marketing strategiya uchun zarur. Ya'ni, unda umumiy auditoriyaning qaysi segmentini maqsad qilmoqchi ekanligi aniq belgilanadi. Tomoshabinlar aniqlangandan so'ng, ularga qaratilgan tegishli tarkibni yaratish oson bo'ladi. Kontentning maqsadli auditoriyasini bilib, ular eng faol bo'lgan platformalarni aniqlash mumkin. Bu kontent yaratish uchun eng yaxshi shakllarni aniqlashga imkon beradi.

3-bosqich: Kontent auditini o'tkazish. Qanday tarkib borligi tahlil qilinadi. Mahsulotga mijozlar bilishi zarur bo'lgan ko'rsatmalar va tavsiyalar bo'lishi mumkin. Yoki xizmat ko'rsatish sohasida potensial mijozlarga nima qilish haqida aytib berish mumkin. Bundan tashqari, ba'zi yutuqlarni ajratib ko'rsatish mumkin. Yaratiladigan yangi tarkibga qo'shimcha ravishda mavjud tarkibdan foydalaniladi.

4-bosqich: Tarqatish kanalini tanlash. Tarqatish kanallari auditoriya va kontent turiga bog'liq. Uni bir nechta kanallarda (veb-sayt, telegram va YouTube) nashr qilish lozim bo'ladi.

5-bosqich: Kontentni yaratish, nashr etish, boshqarish va targ'ib qilish. Nashr qilmoqchi bo'lgan kontent turiga qaror qilingandan va kontentni tarqatish kanalini tanlagandan so'ng, uni nashr qilish vaqti keladi. Ammo, muvaffaqiyatli kontent marketing strategiyasi nashr bilan tugamaydi.

Rag'batlantirish uchun bajarilishi zarur bo'lgan minimal holat maqsadli auditoriya bilan muloqot qiladigan barcha kanallarda nashr etilgan kontentni baham ko'rish lozim. Bu Instagram, Facebook, LinkedIn, GMB, Telegram, VC va Zen dasturlaridan foydalanishga asoslanadi. Kontentni targ'ib qilishning boshqa usullari qatoriga reklamani boshlash, oflayn reklama, bloggerlar orqali amalga oshirish va hokazolar kiradi. Nashr qilgandan so'ng, foydalanuvchilarning kontent bilan qanday munosabatda bo'lishini doimiy ravishda kuzatib borish, eng qiziqarli va eng katta javobni keltirib chiqarishini tahlil qilish va kontent marketing strategiyasini yo'naltirish kerak.

Xulosa shuki, kontent marketingi uzoq muddatda ishlaydigan va deyarli har doim samarali holat, SEO biznesini ilgari surish qismi va media sohasidir. Kontentni izchil joylashtirish brendning ko'rinishi va tan olinishini yaxshilaydi, mijozlarning sodiqligini mustahkamlaydi, ekspert kompaniya imidjini yaratadi va SEO strategiyasining samaradorligini oshiradi. Strategiyani yaratish uchun iste'molchi profilini yaratish, brend hikoyasini tanlash, kontentni tarqatish missiyasi to'g'risida qaror qabul qilish, biznes modelini yaratish va harakat rejasini belgilash lozim. Bu esa tomoshabinlar, mahsulot va bozorni bilish aloqa tadbirlarini yaratish va kalendarda rejalashtirilgan harakatlarni amalga oshirish uchun zarur kontent turlarini va ularni targ'ib qilish uchun kanallarni tanlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Hörner T. (2023). Basics of Content Marketing. In: Advertising Impact and Controlling in Content Marketing. Springer, Wiesbaden. https://doi.org/10.1007/978-3-658-40551-9_1
2. Poradova M. Content marketing strategy and its impact on customers under the global market conditions. // SHS Web of Conferences 74, 01027 (2020). - pp. 1-8. Globalization and its Socio-Economic Consequences, 2019.

3. <https://www.hostragons.com/uz/blog/kontent-marketing-strategiyasini-yaratish/#>

4. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA MEHNAT RESURLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH OMILLARI (XORAZM VILOYATI MISOLIDA)

Artiqova O‘g‘iljon Zafar qizi
“Ma‘mun universiteti” NTM,
“Buxgalteriya hisobi
kafedrasi” o‘qituvchisi,

e-mail: artiqova0109@mamunedu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat resurslaridan samarali foydalanishga ta’sir etuvchi asosiy omillar (inson kapitali, raqamli transformatsiya, investitsiya faolligi va mehnat bozori moslashuvchanligi) nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Xorazm viloyati misolida 2020–2025 yillar statistik ma’lumotlari asosida hududiy mehnat resurslari holati baholanib, mavjud muammolar aniqlangan va ularni bartaraf etish bo’yicha ilmiy asoslangan amaliy takliflar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari hududiy iqtisodiy siyosatni takomillashtirish va mehnat unumdorligini oshirishda qo‘llanilishi mumkin.

Аннотация. В данной статье теоретически и практически анализируются основные факторы, влияющие на эффективное использование трудовых ресурсов в условиях инновационной экономики (человеческий капитал, цифровая трансформация, инвестиционная активность и гибкость рынка труда). На примере Хорезмской области на основе статистических данных за 2020–2025 годы проведена оценка состояния региональных трудовых ресурсов, выявлены существующие проблемы и разработаны

научно обоснованные практические предложения по их устранению. Результаты исследования могут быть использованы для совершенствования региональной экономической политики и повышения производительности труда.

Kalit so‘zlar: innovatsion iqtisodiyot, mehnat resurslari, inson kapitali, mehnat unumdorligi, raqamli transformatsiya, investitsiya faolligi, mehnat bozori moslashuvchanligi, hududiy rivojlanish.

Ключевые слова: инновационная экономика, трудовые ресурсы, человеческий капитал, производительность труда, цифровая трансформация, инвестиционная активность, гибкость рынка труда, региональное развитие.

Kirish

Bugungi kunda global raqamli transformatsiya va innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat resurslaridan samarali foydalanish har qanday mamlakat va hududning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlovchi eng muhim omillardan biridir. O'zbekiston Respublikasining "Yangi O'zbekiston strategiyasi" va "Uchinchi Renessans" g'oyalarida inson kapitalini rivojlantirish va mehnat unumdorligini keskin oshirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Tadqiqotning maqsadi shundaki, innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat resurslaridan samarali foydalanish omillarini nazariy va amaliy jihatdan tahlil qilish. Shu bilan birga, Xorazm viloyati misolida ularning holatini baholash orqali ilmiy asoslangan taklif va tavsiyalar ishlab chiqish. Tadqiqot ishining vazifalari - innovatsion iqtisodiyotda mehnat resurslaridan foydalanishning nazariy-metodologik asoslarini o'rganish; inson kapitali, raqamli transformatsiya, investitsiya faolligi va mehnat bozori moslashuvchanligining ta'sir mexanizmlarini ochib berish; Xorazm viloyatida mehnat resurslari salohiyati va bandlik holatini 2020–2025 yillar statistik ma'lumotlari asosida kompleks tahlil qilish. Metodologiya-statistik tahlil, dinamik qatorlar tahlili, solishtirma usul, grafik va jadval usullari, ilmiy adabiyotlar sintezi.

Asosiy qism

Innovatsion iqtisodiyot — bu bilim, yangi texnologiyalar va ijodiy yondashuvlarga asoslangan iqtisodiyot turi bo‘lib, unda mehnat resurslarining sifati miqdoridan ustunroq ahamiyat kasb etadi. Bunday iqtisodiyotda mehnat resurslari nafaqat ishlab chiqarish omili, balki innovatsiyalarni yaratuvchi va joriy etuvchi asosiy resurs hisoblanadi.

Global raqamli transformatsiya jarayonlari mehnat bozorida tub o‘zgarishlarni keltirib chiqarmoqda. Natijada oddiy ishchi kuchiga talab kamayib, yuqori malakali, raqamli ko‘nikmalarga ega va ijodiy qobiliyatli mutaxassislar talabi keskin oshmoqda. Inson kapitali nazariyasining asoschisi **G.Becker** ta’lim va kasbiy tayyorgarlikka qilingan investitsiyalarni inson kapitalini shakllantiruvchi asosiy omil deb hisoblagan. Uning fikricha, inson kapitaliga investitsiya qilish kelajakdagi mehnat unumdorligi va daromadni oshiradi[1]. **R.Solow** o‘sh modelida texnologik taraqqiyotni iqtisodiy o‘shning uzoq muddatli asosiy omili sifatida ko‘rsatgan[2]. Keyinchalik P.Romer “Endogen o‘sh nazariyasi” orqali bilim va inson kapitalining iqtisodiy o‘shdagi rolini yanada chuqurlashtirdilar[3]. Zamonaviy davrda **K.Schwab** “To‘rtinchi sanoat inqilobi” asarida raqamli texnologiyalar mehnat bozorini qayta shakllantirishini ta’kidlaydi[4]. World Economic Forum[5] hisobotlarida “Future of Jobs” tadqiqotlari shuni ko‘rsatadiki, 2027-yilga borib ko‘plab kasblar o‘zgaradi yoki butunlay yo‘qoladi, yangi kasblar paydo bo‘ladi.

1-jadval

Mehnat resurslaridan samarali foydalanishga ta’sir etuvchi asosiy omillar³¹

№	Omil	Ta’sir mexanizmi	Nazariy asos
1	Inson kapitali	Ta’lim, malaka, sog‘liq va motivatsiya	Becker, Schultz
2	Raqamli transformatsiya	Avtomatlashtirish va sun’iy intellekt	Schwab, OECD

³¹ manbalarga asoslanib muallif tomonidan tuzilgan

3	Investitsiya faolligi	Yangi ish o‘rinlari va texnologiyalarni joriy etish	Solow, Romer
4	Mehnat bozori moslashuvchanligi	Kasbiy o‘qitish va qayta tayyorlash tizimi	OECD, World Bank

Ushbu omillar o‘zaro bog‘liq bo‘lib, bir-birini to‘ldiradi. Masalan, investitsiyalar oshsa, lekin inson kapitali rivojlanmasa, mehnat unumdorligi pasayishi mumkin. Innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat resurslaridan samarali foydalanish faqat miqdoriy ko‘rsatkichlar bilan emas, balki ularning sifati, raqamli ko‘nikmalari va innovatsion faolligi bilan belgilanadi. Nazariy asoslar shuni ko‘rsatadiki, inson kapitaliga yo‘naltirilgan investitsiyalar, raqamli transformatsiya va mehnat bozori moslashuvchanligi bu jarayonning asosiy drayverlaridir.

Natijalar va xulosa

Xorazm viloyati aholisi 2025 yilda 2,05 million kishidan ortiqni tashkil etib, katta mehnat resursi salohiyatiga ega. Biroq, bu salohiyat yetarli darajada samarali ishlatilmayapti.

2-jadval.

Xorazm viloyatining asosiy iqtisodiy va mehnat bozori ko‘rsatkichlari dinamikasi
(2020–2025 yillar)³²

№	Ko‘rsatkichlar	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2025/2020 o‘zgarishi
1	Yalpi hududiy mahsulot (YHM) o‘sish sur‘ati (%)	100,0	105,2	105,7	106,8	107,5	107,3–110,6	+7,3 – +10,6
2	Asosiy kapitalga investitsiyalar (o‘sish, %)	100,0	112,5	125,0	118,4	130,2	134,9–143,3	+34,9 – +43,3
3	Bandlik darajasi (%)	92,1	92,8	93,4	93,8	94,2	94,7	+2,6
4	Ishsizlik darajasi (%)	10,9	9,1	8,8	7,5	6,6	5,7–5,9	–5,0 – –5,2
5	Norasmiy bandlik ulushi (%)	38,5	37,8	36,9	35,4	34,2	32,8–33,5	–5,0 – –5,7
6	Mehnat unumdorligi o‘sishi (%)	100,0	103,5	104,2	104,8	105,1	105,5–106,2	+5,5 – +6,2
7	Raqamli ko‘nikmalarga ega mutaxassislar ulushi (%)	12,5	14,8	17,2	19,5	22,8	25,5–27,0	+13,0 – +14,5
8	Aholi soni (ming kishi)	1 867	1 905	1 947	1 980	2 025	2 069	+10,8

Xorazm viloyatining 2020–2025 yillardagi iqtisodiy va mehnat bozori

³² [6],[7] manbalar asosida muallif ishlanmasi

ko'rsatkichlarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, viloyatda iqtisodiy o'sish sur'atlari barqaror bo'lishiga qaramay, mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi yetarli darajada yuqori emas. Jadval ma'lumotlaridan kelib chiqib, quyidagi asosiy tendensiyalarni qayd etish mumkin - YHM o'sishi 2025-yilda 107,3–110,6 % ni tashkil etgan bo'lsa-da, mehnat unumdorligi o'sishi atigi 5,5–6,2 % darajasida qolmoqda. Bu iqtisodiy o'sish asosan mehnat resurslarining miqdori hisobiga, sifati hisobiga emas, ekanligini bildiradi. Bandlik darajasi 92,1 % dan 94,7 % gacha oshgan va ishsizlik darajasi 10,9 % dan 5,7–5,9 % gacha pasaygan. Bu ijobiy natija bo'lsa-da, norasmiy bandlik ulushi hali ham 32,8–33,5 % ni tashkil etmoqda. Eng muhim muammo — raqamli ko'nikmalarga ega mutaxassislar ulushining pastligidir. 2025 yilda bu ko'rsatkich atigi 25,5–27,0 % ni tashkil etgan bo'lib, innovatsion iqtisodiyot talablariga javob berish darajasi past ekanligini ko'rsatadi[9][10].

Umuman olganda, tadqiqot natijalari Xorazm viloyatida mehnat resurslari miqdori yetarli bo'lishiga qaramay, ularning sifati (inson kapitali va raqamli ko'nikmalar) yetarli darajada rivojlanmaganligini tasdiqlaydi. Bu holat innovatsion iqtisodiyot sharoitida mehnat unumdorligini oshirish va hududiy raqobatbardoshlikni ta'minlashda jiddiy to'siq bo'lib qolmoqda.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. Becker, G. S. (1964). *Inson kapitali: Ta'limga oid nazariy va empirik tahlil*. Chikago universiteti nashri.
2. Solow, R. M. (1956). Iqtisodiy o'sish nazariyasiga hissa. *The Quarterly Journal of Economics*, 70(1), 65–94. <https://doi.org/10.2307/1884513>
3. Romer, P. M. (1986). Daromadning ortib borishi va uzoq muddatli iqtisodiy o'sish. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002–1037.
4. Schwab, K. (2016). *To'rtinchi sanoat inqilobi*. Jahon iqtisodiy forumi.
5. World Economic Forum. (2023). *Kasblar kelajagi hisoboti 2023*. <https://www.weforum.org/publications/the-future-of-jobs-report-2023/>
6. <https://www.xorazmstat.uz>
7. <https://stat.uz>

8. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>
9. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.
10. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

**MINTAQA INNOVATSION RIVOJLANISHIDA TA'LIM-TURIZM
SEKTORLARI INTEGRATSIYASI JARAYONIDA MEHNAT
RESURSLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH**

**Artiqova O'g'iljon Zafar
qizi**

**“Mamun universiteti” NTM, “Buxgalteriya hisobi
kafedrasi” o'qituvchisi, artiqova0109@mamunedu.uz**

Annotatsiya. Mazkur maqolada mintaqaviy innovatsion rivojlanishda ta'lim va turizm sohalarini integratsiyalashning o'rni tahlil qilinadi. Tadqiqotda ushbu integratsiya orqali inson kapitalini rivojlantirish va mehnat resurslaridan samarali foydalanish mexanizmlari o'rganiladi. Dual ta'lim va turizm klasterlari yondashuvi asosida inson kapitalining samaradorligi baholangan. Empirik va nazariy tahlillar asosida inson kapitalini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari aniqlanib, tegishli taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация. В статье анализируется роль интеграции сфер образования и туризма в инновационном развитии регионов. Исследуются механизмы эффективного использования трудовых ресурсов и влияние интеграции на

развитие человеческого капитала. На основе дуального образования и туристических кластеров оценена эффективность человеческого капитала. По итогам эмпирического и теоретического анализа выявлены приоритетные направления его развития и сформулированы практические рекомендации.

Kalit soʻzlar. Mintaqaviy innovatsion rivojlanish, taʼlim-turizm integratsiyasi, mehnat resurslaridan samarali foydalanish, dual taʼlim, turizm klasterlari, inson kapitalining samaradorligi, raqamli koʻnikmalar.

Ключевые слова. Региональное инновационное развитие, интеграция образования и туризма, эффективное использование трудовых ресурсов, дуальное образование, туристические кластеры, эффективность человеческого капитала, цифровые навыки

Kirish

Bugungi global iqtisodiyotda mintaqaviy innovatsion rivojlanishning muhim omillaridan biri tarmoqlararo integratsiyadir. Xususan, taʼlim va turizm sohalarining oʻzaro uygʻunlashuvi hududlar iqtisodiy faolligini oshirish, xizmatlar sifatini yaxshilash va inson kapitalini rivojlantirishda strategik ahamiyatga ega. Taʼlim tizimi turizm sohasiga malakali kadrlar tayyorlash orqali xizmat qiladi. Shu bilan birga, turizm talabalar uchun real iqtisodiy muhitda bilim va koʻnikmalarni mustahkamlashning amaliy platformasi boʻlib xizmat qiladi. Natijada nazariy bilimlar amaliy kompetensiyaga aylanib, mehnat bozori talablariga mos raqobatbardosh inson kapitali shakllanadi. Tadqiqotning maqsadi — taʼlim va turizm integratsiyasining mehnat resurslari samaradorligiga taʼsirini baholash. Ushbu tadqiqotning ilmiy yangiligi shundaki, taʼlim va turizm integratsiyasining mehnat resurslari samaradorligiga taʼsiri tizimli yondashuv asosida tahlil qilindi.

Asosiy qism

Oʻzbekiston Respublikasida bu yoʻnalishdagi islohotlar tizimli ravishda amalga oshirilmoqda. Jumladan, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 18-iyuldagi PQ-269-son qarorida turizm sohasida kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish, taʼlim, fan va ishlab chiqarish integratsiyasini kuchaytirish asosiy ustuvor yoʻnalish sifatida belgilangan. Qarorga muvofiq, turizm va mehmonxona

xo‘jaligi sohasida 3 yillik dual ta’lim tizimi joriy etilishi, amaliyot bazalarining tashkil etilishi hamda ta’lim jarayonida nazariya va amaliyotning uyg‘unligi ta’minlanishi ko‘zda tutilgan[1]. Mazkur yondashuv orqali quyidagi jadvalda ta’lim-turizm integratsiyasining mintaqaviy rivojlanish jarayoniga ta’siri, inson kapitalini oshirish, bandlikni kengaytirish bo‘yicha asosiy ijobiy natijalar tizimlashtirilgan.

1-jadval

Ta’lim-turizm integratsiyasining mintaqaviy rivojlanishga ta’siri³³

№	Yo‘nalish	Ijobiy natija	Izoh
1	Ta’lim va turizm integratsiyasi	Hududlarda xizmatlar sektorining innovatsion rivojlanishi tezlashadi	Talabalar va yosh mutaxassislar real turizm loyihalarida ishtirok etib, yangi g‘oyalar va startap tashabbuslari shakllantiradi
2	Inson kapitali rivojlanishi	Inson kapitali sifati oshadi	PQ-269 qarori doirasida xalqaro standartlarga mos o‘quv dasturlari, xorijiy tillarda gid-tarjimonlar tayyorlash va dual ta’lim tizimi orqali malakali kadrlar shakllanadi
3	Bandlik va iqtisodiy rivojlanish	Mintaqaviy bandlik va daromad darajasi oshadi	Turizm klasterlari va ta’lim muassasalari hamkorligi yangi ish o‘rinlarini yaratadi hamda iqtisodiy diversifikatsiyani kuchaytiradi

Natijalar va xulosa

Mehnat resurslaridan samarali foydalanish — bu mehnat unumdorligini oshirish, kadrlar malakasini mehnat bozori talablariga moslashtirish, ishchi kuchining isroflarini kamaytirish (mavsumiylik, kadrlar aylanishi, malaka mos kelmasligi) va har bir mehnat birligi hisobiga yuqori qo‘shilgan qiymat yaratishni

³³ Muallif ishlanmasi

anglatadi. Turizm sohasi O'zbekistonda eng tezkor rivojlanayotgan tarmoqlardan biri bo'lib, 2024-yilda 10,2 million xorijiy turistni qabul qilgan va 3,5 milliard AQSh dollari daromad olgan. Bu sohada 2024–2025 yillarda 16–51 ming yangi ish o'zni yaratilgan[2]. Biroq, mavsumiylik, malakali kadrlar yetishmasligi va past mehnat unumdorligi muammolari saqlanmoqda. Shu sababli, ta'lim-turizm integratsiyasi orqali mehnat resurslarini samarali boshqarish mintaqaviy innovatsion rivojlanishning strategik yo'nalishi hisoblanadi.

2-jadval.

Ta'lim-turizm integratsiyasi sharoitida mehnat resurslaridan samarali foydalanish ko'rsatkichlari (2024–2025 yillar)³⁴

№	Ko'rsatkich	2024 yil	2025 yil	O'sish (%)
1	Xorijiy turistlar soni[3]	10,2 mln	11,7 mln	+14,7%
2	Turizm eksporti (daromad)[2]	3,5 mlrd \$	4,7 mlrd \$	+34,3%
3	Mehnat unumdorligi o'sishi ³⁵	Bazaviy	+18–25%	+18–25%
4	Kadrlar aylanishi darajasi	30–40%	20–30% ga kamayishi kutilmoqda	-25% gacha
5	Raqamli va xorijiy til ko'nikmalariga ega mutaxassislar ulushi[4]	45–55%	70–80% (maqsad)	+25%

Ta'lim va turizm sohalarini integratsiyalash natijasida mehnat resurslaridan foydalanish samaradorligi sezilarli o'smoqda. 2024-yilda turizm sohasida 51 ming yangi ish o'zni yaratilgan bo'lsa, 2025-yilda xorijiy turistlar soni 11,7 millionga yetib, daromad 4,7 milliard dollarga yetdi. Dual ta'lim tizimi va turizm klasterlari

³⁴ O'zR Milliy statistika qo'mitasi, Turizm qo'mitasi, PQ-269-son Qaror (18.07.2024), WEF va O'zbekiston strategiyasi manbalaridagi ma'lumotlarga tayangan holda muallif ishlanmasi

³⁵ Muallif tahlili

orqali kadrlarning malaka mosligi va mehnat unumdorligi oshishi kutilmoqda (2-jadval)

Empirik va nazariy yondashuvlar shuni ko'rsatadiki, inson kapitalini samarali rivojlantirish tizimli va ko'p yo'nalishli siyosatni talab etadi. Xususan, Gary Becker tomonidan asoslangan nazariyaga ko'ra, ta'lim va ko'nikmalarga kiritilgan investitsiyalar mehnat unumdorligi va iqtisodiy o'sishni bevosita oshiradi[5].

Inson kapitalini rivojlantirishning ustuvor yo'nalishlari

3-jadval

Inson kapitalini rivojlantirish bo'yicha taklif va tavsiyalar jadvali³⁶

№	Yo'nalish	Taklif mazmuni	Kutiladigan natija
1	Dual ta'lim tizimi	Ta'lim muassasalari va korxonalar hamkorligini kuchaytirish, talabalarni real ish muhitida o'qitish	Amaliy ko'nikmalarga ega, bozorga tayyor kadrlar tayyorlanadi

³⁶ Muallif ishlanmasi

2	Raqamli ko'nikmalar	IT, data analytics va raqamli xizmatlar bo'yicha maxsus kurslar joriy etish	Raqamli iqtisodiyot uchun malakali mutaxassislar shakllanadi
3	Ta'lim klasterlari	Ta'lim, turizm va biznesni birlashtirgan innovatsion klasterlar yaratish	Innovatsion ekotizim va hududiy rivojlanish tezlashadi
4	Startaplarni qo'llab-quvvatlash	Yoshlar tashabbuslarini moliyalashtirish va inkubatsiya markazlarini rivojlantirish	Innovatsiyalar va yangi bizneslar paydo bo'ladi
5	Mehnat bozori monitoringi	Talab va taklifni doimiy tahlil qilib borish, ta'lim siyosatini moslashtirish	Mehnat bozori va ta'lim tizimi o'rtasida muvozanat ta'minlanadi

Natijalar shuni ko'rsatadiki, ta'lim va turizm integratsiyasi mehnat unumdorligini oshiradi, bandlikni kengaytiradi va mintaqaviy iqtisodiy o'sishni jadallashtiradi. Shu asosda dual ta'lim tizimini kengaytirish va turizm klasterlarini rivojlantirish strategik yo'nalish sifatida tavsiya etiladi

Adabiyotlar ro'yxati.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2024, July 18). *Turizm sohasida kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida* (PQ-269-son qaror). <https://lex.uz/uz/docs/-7031185>
2. <https://gov.uz/uz/uzbektourism>
3. <https://stat.uz/uz/>
4. World Economic Forum. (2020). *The future of jobs report 2020*. <https://www.weforum.org/>
5. Becker, G. S. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. University of Chicago Press
6. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference "Mountains:

KICHIK BIZNES TARAQQIYOTIDA MOLIYAVIY DASTAKLARDAN SAMARALI FOYDALANISH YO‘NALISHLARI

Urganch Ranch Universiteti dotsenti vvb.: Kurbanov Feruz Pirnazarovich

Urganch Ranch Universiteti magistranti: Ataboyeva Shaxnoza Kamalovna

Annotatsiya. Ushbu tezisda kichik biznes taraqqiyotini ta’minlashda moliyaviy dastaklardan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Xususan, bank kreditlari, imtiyozli kreditlar, subsidiyalar, grantlar, soliq imtiyozlari, kafillik, lizing va mikromoliya kabi moliyaviy qo‘llab-quvvatlash vositalarining kichik biznes rivojlanishidagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, garov yetishmasligi, kredit foizlarining yuqoriligi, moliyaviy savodxonlikning pastligi va biznes-reja tuzishdagi kamchiliklar asosiy muammolar sifatida ko‘rib chiqiladi.

Аннотация. В данном тезисе рассматриваются теоретические и практические аспекты эффективного использования финансовых инструментов поддержки в развитии малого бизнеса. Особое внимание уделяется роли банковских и льготных кредитов, субсидий, грантов, налоговых льгот, гарантийных механизмов, лизинга и микрофинансирования в обеспечении финансовой устойчивости и расширении предпринимательской деятельности. В работе также анализируются основные проблемы, сдерживающие доступ субъектов малого бизнеса к финансовым ресурсам, включая недостаточность залогового обеспечения, высокие процентные ставки по кредитам, низкий уровень финансовой грамотности и недостатки при подготовке бизнес-планов.

Abstract. This thesis discusses the effective use of financial support instruments in ensuring the development of small business. In particular, it analyzes the role of financial support mechanisms such as bank loans, preferential loans, subsidies, grants, tax incentives, guarantees, leasing, and microfinance in the development of small business. The thesis also examines the main challenges in this

area, including insufficient collateral, high interest rates on loans, low levels of financial literacy, and shortcomings in the preparation of business plans.

Kalit soʻzlar: kichik biznes, moliyaviy dastaklar, bank krediti, imtiyozli kredit, subsidiya, grant, kafillik, lizing, mikromoliya, tadbirkorlik.

Ключевые слова: малый бизнес, финансовые инструменты поддержки, банковское кредитование, льготное финансирование, субсидии, гранты, налоговые льготы, гарантийные механизмы, лизинг, микрофинансирование, предпринимательство.

Keywords: small business, financial support instruments, bank loans, preferential loans, subsidies, grants, tax incentives, guarantees, leasing, microfinance, entrepreneurship.

Kirish. Kichik biznes mamlakat iqtisodiyotida bandlikni taʼminlash, aholi daromadlarini oshirish, hududiy iqtisodiy faollikni kuchaytirish va raqobat muhitini shakllantirishda muhim oʻrin tutadi. Jahon banki kichik va oʻrta biznesni moliyalashtirish boʻyicha yondashuvlarda xususiy sektor, raqobatbardosh bozorlar va investitsiyalar iqtisodiy oʻsish hamda yangi ish oʻrinlari yaratish uchun muhimligini taʼkidlaydi.[1] Shu sababli kichik biznes subyektlarining moliyaviy resurslarga kirish imkoniyatini kengaytirish iqtisodiy siyosatning ustuvor yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi.

Oʻzbekistonda ham kichik biznesni qoʻllab-quvvatlash boʻyicha qator institutsional va moliyaviy mexanizmlar joriy etilmoqda. Xususan, 2023-yil 14-sentabrda PQ-306-son qaror bilan kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qoʻllab-quvvatlash choralari belgilangan.[2] Shuningdek, Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-yanvardagi 37-son qarori orqali “Kichik biznesni uzluksiz qoʻllab-quvvatlash” kompleks dasturini amalga oshirish tartiblari tasdiqlangan.[3]

Asosiy qism.

Kichik biznes taraqqiyotida moliyaviy dastaklarning eng keng tarqalgan turi — bank kreditlari hisoblanadi. Bank kreditlari tadbirkorlik faoliyatini boshlash, ishlab chiqarishni kengaytirish, aylanma mablagʻlarni toʻldirish, xomashyo sotib olish va

asosiy vositalarni modernizatsiya qilishda muhim manba bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston amaliyotida kichik tadbirkorlik subyektlariga tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'yish yoki kengaytirish uchun uzoqroq muddatli kreditlar ajratish mexanizmlari nazarda tutilgan.[4]

Imtiyozli kreditlar kichik biznesni qo'llab-quvvatlashda alohida ahamiyatga ega. Oddiy tijorat kreditlaridan farqli ravishda, imtiyozli kreditlar nisbatan qulay muddat, pastroq foiz yuki yoki imtiyozli davr mavjudligi bilan ajralib turadi. Bu biznesning dastlabki bosqichida moliyaviy bosimni kamaytiradi va tadbirkorning daromad shakllanishigacha bo'lgan davrda faoliyatini barqarorlashtirishga yordam beradi.[4]

Kichik biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlashda subsidiyalar va kompensatsiyalar ham muhim dastaklardan hisoblanadi. Subsidiyalar tadbirkorning ayrim xarajatlarini qoplash, foiz to'lovlarini kamaytirish yoki loyihaning boshlang'ich xarajatlarini yengillashtirishga yordam beradi. PF-193-son Farmon bilan kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish, jumladan foiz xarajatlarini qoplash va kafillik mexanizmlarini rivojlantirishga qaratilgan tartiblar belgilangan.[4]

Grantlar, ayniqsa, innovatsion tadbirkorlik va yuqori texnologik startaplarni rivojlantirishda muhim moliyaviy manba hisoblanadi. Grantlarning afzalligi shundaki, ular ko'pincha qaytarilmaydigan moliyaviy yordam sifatida tadbirkor uchun kredit yukini yuzaga keltirmaydi. O'zbekiston tajribasida innovatsion ishlanmalarni tijoratlashtirish va yuqori texnologik startap loyihalarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha grant mexanizmlari nazarda tutilgan.[2]

Soliq imtiyozlari ham kichik biznes rivojlanishini rag'batlantiruvchi muhim moliyaviy mexanizm hisoblanadi. Soliq yengilliklari tadbirkorlik subyektlarining sof foydasini oshiradi, investitsiya qilish imkoniyatini kengaytiradi va biznesni rasmiy sektor doirasida yuritishga undaydi. Ayniqsa, yangi tashkil etilgan kichik korxonalar, eksportga yo'naltirilgan ishlab chiqaruvchilar va hududlarda faoliyat yuritayotgan tadbirkorlar uchun soliq imtiyozlari iqtisodiy rag'bat vazifasini bajaradi.

Kichik biznes uchun yana bir muhim moliyaviy dastak — kafillik mexanizmi hisoblanadi. Ko‘plab kichik biznes subyektlari kredit olishda yetarli garov ta’minotiga ega bo‘lmagani sababli moliyaviy resurslardan foydalana olmaydi. Shu sababli kafillik tizimi banklar oldidagi kredit xavfini kamaytiradi va tadbirkorlarning kredit olish imkoniyatlarini kengaytiradi. O‘zbekiston amaliyotida garov talabi yengillashtirilgan yoki kafillik bilan qo‘llab-quvvatlanadigan kredit mexanizmlari kichik biznes uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Lizing kichik biznes uchun asosiy vositalarni xarid qilishda qulay moliyaviy vosita hisoblanadi. Lizing orqali tadbirkor asbob-uskunalar, transport vositalari yoki ishlab chiqarish texnikalaridan foydalanish imkoniyatiga ega bo‘ladi, biroq ularni darhol to‘liq qiymatda sotib olish zarurati kamayadi. Kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash dasturlarida kredit bilan bir qatorda asosiy vositalarni sotib olish uchun lizing berish imkoniyati ham ko‘zda tutilgan.[2]

Mikromoliya esa kichik hajmdagi bizneslar, yakka tartibdagi tadbirkorlar, oilaviy tadbirkorlik va o‘zini o‘zi band qilgan shaxslar uchun muhim moliyaviy imkoniyat yaratadi. “Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati to‘g‘risida”gi Qonun mikromoliya tashkilotlari faoliyatini tartibga soluvchi huquqiy asoslardan biri hisoblanadi.[1] Bu bank kreditiga kira olmaydigan yoki kichik hajmdagi mablag‘ga ehtiyoji bor tadbirkorlar uchun muqobil moliyalashtirish manbalarini kengaytiradi.

Asosiy muammolar.

Kichik biznesni moliyalashtirishda bir qator muammolar mavjud. Birinchi muammo — garov yetishmasligi. Ko‘plab kichik tadbirkorlar yetarli ko‘chmas mulk, asbob-uskuna yoki boshqa likvid garovga ega emas. Natijada ular bank kreditlaridan to‘liq foydalana olmaydi. Jahon banki kichik va o‘rta biznes subyektlari uchun moliyalashtirishga kirish imkoniyati iqtisodiy rivojlanishda muhim masala ekanini qayd etadi.[1]

Ikkinchi muammo — kredit foizlarining yuqoriligi. Yuqori foiz stavkalari kichik biznes xarajatlarini oshiradi va investitsion loyihalarning rentabelligini pasaytiradi. Uchinchi muammo — moliyaviy savodxonlikning pastligi. Ayrim

tadbirkorlar kredit shartlari, foiz hisoblash tartibi, pul oqimlari, daromad va xarajat prognozlarini to'g'ri baholay olmaydi. To'rtinchi muammo — biznes-reja tuzishdagi kamchiliklar. Puxta ishlab chiqilmagan biznes-reja kredit olish imkoniyatini kamaytiradi va loyihaning barqaror ishlashiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Takliflar.

Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun birinchi navbatda imtiyozli kreditlarni maqsadli ajratish zarur. Kreditlar faqat umumiy moliyaviy yordam sifatida emas, balki ishlab chiqarish, eksport, xizmat ko'rsatish, innovatsion faoliyat va yangi ish o'rinlari yaratishga qaratilgan loyihalarga ustuvor berilishi lozim. Bunday yondashuv ajratilgan mablag'larning iqtisodiy qaytimini oshiradi.

Ikkinchidan, yoshlar va ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash alohida yo'nalish sifatida rivojlantirilishi kerak. Ayollar va yoshlarning moliyaviy resurslarga kirishini kengaytirish inklyuziv iqtisodiy o'sish, bandlik va oilaviy daromadlarning oshishiga xizmat qiladi.[7]

Uchinchidan, hududiy moliyaviy dasturlarni kengaytirish maqsadga muvofiq. Chunki kichik biznesning moliyaviy ehtiyojlari hududlar kesimida farqlanadi: sanoatlashgan hududlarda asbob-uskunalar va lizingga talab yuqori bo'lsa, qishloq hududlarida mikromoliya, oilaviy tadbirkorlik va xizmat ko'rsatish loyihalariga ehtiyoj kuchli bo'lishi mumkin. To'rtinchidan, mikromoliya xizmatlarini rivojlantirish orqali bank kreditlaridan foydalana olmaydigan kichik tadbirkorlar uchun muqobil moliyalashtirish manbalari kengaytiriladi.[6]

Xulosa.

Xulosa qilib aytganda, kichik biznes taraqqiyotida moliyaviy dastaklardan samarali foydalanish iqtisodiy o'sish, bandlik, hududiy rivojlanish va aholi daromadlarini oshirishning muhim omillaridan biridir. Bank kreditlari, imtiyozli kreditlar, subsidiyalar, grantlar, soliq imtiyozlari, kafillik, lizing va mikromoliya kichik biznesning turli bosqichlarida muhim ahamiyat kasb etadi.

Biroq moliyaviy qo'llab-quvvatlashning samaradorligi faqat mablag' ajratish bilan cheklanmaydi. Bunda kreditlarning maqsadli yo'naltirilishi, biznes-rejalarni sifatli tayyorlash, tadbirkorlarning moliyaviy savodxonligini oshirish, garov

talablari bo'yicha yengilliklar yaratish va hududiy xususiyatlarni hisobga olish muhimdir. Shuningdek, yoshlar va ayollar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash, mikromoliya xizmatlarini kengaytirish hamda lizing va kafillik mexanizmlarini rivojlantirish kichik biznesning barqaror taraqqiyotiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. World Bank Group. SMEs Finance.
<https://www.worldbank.org/ext/en/topic/competitiveness/small-and-medium-enterprises-smes-finance>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 14-sentabrdagi PQ-306-son qarori. "Kichik biznesni rivojlantirishni moliyaviy va institutsional qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida". <https://www.lex.uz/uz/docs/-6609110>
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 20-yanvardagi 37-son qarori. "Kichik biznesni uzluksiz qo'llab-quvvatlash" kompleks dasturini amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida. <https://lex.uz/uz/docs/-6767101>
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 10-noyabrdagi PF-193-son Farmoni. "Kichik va o'rta biznesni moliyaviy qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida". <https://lex.uz/docs/-6658633>
5. O'zbekiston Respublikasining 2022-yil 20-apreldagi O'RQ-765-son Qonuni. "Nobank kredit tashkilotlari va mikromoliyalashtirish faoliyati to'g'risida". <https://lex.uz/uz/docs/-5972411>
6. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Nobank kredit tashkilotlari ko'rsatkichlari va mikromoliya tashkilotlari bo'yicha statistik axborotlar. <https://cbu.uz/uz/statistics/credit/>
7. Asian Development Bank. Inclusive finance and women entrepreneurship publications. <https://www.adb.org/>

ЭКОНОМИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ВНЕДРЕНИЯ ЕДИНОЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ КАРТЫ KHIVA–URGENCH TOURIST CITY CARD В РАЗВИТИИ УСТОЙЧИВОГО ТУРИЗМА ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ

Avezov Boxram Komilovich

i.f.n. dotsent v.b.

Abdullaev Humoyun

Abu Rayxon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti stajor-o‘qituvchisi

Аннотация: В статье предложена экономическая модель внедрения единой туристической карты Khiva–Urgench Tourist City Card для Хорезмской области. Карта рассматривается как инструмент объединения культурных объектов, транспорта, гостиниц, кафе, ремесленных мастерских, гидов и цифровой навигации в один региональный туристический продукт. Обосновано, что данный подход может повысить удобство поездки, увеличить средний туристический чек, расширить участие малого бизнеса и создать базу для анализа туристических потоков. Отдельно раскрыта роль образовательных учреждений в подготовке маршрутов, цифрового контента и прикладных исследований в сфере туризма.

Annotatsiya: Maqolada Xorazm viloyati uchun yagona Khiva–Urgench Tourist City Card turistik kartasini joriy etishning iqtisodiy modeli taklif etiladi. Karta madaniy obyektlar, transport, mehmonxonalar, kafelar, hunarmandchilik ustaxonalari, gidlar va raqamli navigatsiyani yagona hududiy turistik mahsulotga birlashtirish vositasi sifatida ko‘rib chiqiladi. Ushbu yondashuv turistlar uchun qulaylikni oshirishi, o‘rtacha turistik xarajatlarni ko‘paytirishi, kichik biznes ishtirokini kengaytirishi va turistik oqimlarni tahlil qilish uchun asos yaratishi mumkinligi asoslanadi. Ta’lim muassasalarining yo‘nalishlar, raqamli kontent va amaliy tadqiqotlarni tayyorlashdagi roli ham yoritiladi.

Ключевые слова: туристическая карта, Хива, Ургенч, устойчивый туризм, цифровой сервис, малый бизнес, региональная экономика.

Kalit so‘zlar: turistik karta, Xiva, Urganch, barqaror turizm, raqamli servis, kichik biznes, hududiy iqtisodiyot.

Введение

Современный региональный туризм развивается не только за счет роста числа посетителей, но и за счет качества туристического продукта. Для территорий с богатым историко-культурным наследием важно, чтобы турист получал не набор отдельных услуг, а понятный маршрут: транспорт, музейный доступ, питание, экскурсионное сопровождение, ремесленные впечатления и цифровую навигацию.

Хорезмская область имеет высокий потенциал для такого подхода. Хива и Ичан-Кала являются одним из наиболее узнаваемых туристических центров Узбекистана; Ичан-Кала включена в Список всемирного наследия ЮНЕСКО [1]. Однако услуги в связке «Ургенч -Хива - Ичан-Кала» часто воспринимаются туристом разрозненно: отдельно приобретается транспорт, отдельно билет, отдельно услуги гида, питание или мастер-класс. Такая фрагментарность снижает удобство поездки и ограничивает экономический эффект для региона.

Актуальность темы подтверждается государственной политикой по ускоренному развитию туризма и совершенствованию подготовки кадров для отрасли [2; 3]. По данным Национального комитета по статистике, в январе–декабре 2025 года число поездок иностранных граждан, прибывших в Узбекистан в туристических целях, достигло 11 679,6 тыс. [4]. Следовательно, для регионов становится важным не только принимать туристический поток, но и превращать его в устойчивый доход для местной экономики.

Цель исследования - предложить экономическую модель внедрения Khiva–Urgench Tourist City Card как инструмента устойчивого развития туризма в Хорезмской области. Для достижения цели определены задачи: раскрыть проблему разрозненности услуг; учесть зарубежный опыт

туристических карт; предложить структуру карты; обозначить ожидаемые экономические и образовательные эффекты.

Основная часть

Туристическая карта представляет собой механизм интеграции услуг, при котором турист получает единый доступ к нескольким элементам поездки. В мировой практике подобные инструменты применяются в разных форматах: Vienna City Card объединяет транспорт и партнерские скидки [5], Istanbul Museum Pass предоставляет музейный доступ на определенный срок [6], Swiss Travel Pass сочетает транспортную функцию и возможность посещения музейной сети [7]. Для Хорезмской области важно не копировать эти модели буквально, а адаптировать сам принцип комплексного туристического продукта.

Предлагаемая Khiva–Urgench Tourist City Card может связать Ургенч как транспортный и сервисный центр с Хивой как главным культурным магнитом региона. Карту целесообразно реализовать в цифровом QR-формате с возможностью бумажной версии для туристов, предпочитающих традиционный способ пользования. Продажа может осуществляться в аэропорту и на железнодорожном вокзале Ургенча, в гостиницах, туристических информационных пунктах, через туроператоров и онлайн-платформы.

Тип карты	Срок	Целевая аудитория	Наполнение	Ожидаемый эффект
Basic	24 часа	Краткий визит	Основные объекты, цифровая карта, аудиогид	Удобное первое знакомство с Хивой
Standard	48 часов	Внутренние туристы и гости выходного дня	Музеи, трансфер Ургенч–Хива, скидки, QR-навигация	Рост среднего чека и времени пребывания
Premium	72 часа	Иностранные туристы и группы	Музеи, трансфер, гид, мастер-класс, гастро-пакет	Вовлечение туриста в локальную экономику

Таблица 1. Предлагаемая структура Khiva–Urgench Tourist City Card

Источник: разработано автором на основе анализа зарубежного опыта и

специфики Хорезмской области.

Экономическая логика карты заключается в расширении туристического потребления внутри региона. При покупке отдельного билета доход получает ограниченный круг участников. При покупке комплексной карты денежный поток распределяется между музеями, транспортом, кафе, ремесленными мастерскими, гидами и другими партнерами. Это особенно важно для малого бизнеса, который часто имеет слабые каналы самостоятельного продвижения.

Карта может выполнять четыре функции: сервисную, экономическую, интеграционную и аналитическую. Сервисная функция выражается в удобстве маршрута. Экономическая - в стимулировании пакетного потребления. Интеграционная - в объединении участников рынка в партнерскую сеть. Аналитическая - в сборе обезличенных данных о посещаемости, популярности маршрутов и сезонности спроса.

Рисунок 1. Модель функционирования Khiva–Urgench Tourist City Card

Источник: разработано автором.

Образовательный компонент усиливает практическую ценность модели. Учебные заведения, готовящие кадры для туризма, могут участвовать в разработке маршрутов, переводе аудиогидов, проведении опросов туристов, анализе отзывов и подготовке предложений для бизнеса. В этом случае карта становится не только коммерческим сервисом, но и площадкой интеграции туризма и образования.

Проект целесообразно запускать поэтапно: определить партнеров и объекты, согласовать стандарты качества и модель распределения доходов, затем запустить шестимесячный пилот на маршруте «Ургенч - Хива - Ичан-Кала». Эффективность можно оценивать по продажам карт, посещаемости объектов, среднему чеку и отзывам туристов.

Результаты и выводы

Внедрение Khiva–Urgench Tourist City Card может дать несколько результатов: турист получает понятный маршрут, регион увеличивает расходы посетителя за счет пакетного предложения, малый бизнес подключается к организованному потоку, а образовательные учреждения получают практическую базу для студентов. Дополнительно формируются данные для планирования маршрутов, маркетинга и сезонных предложений.

Предлагается разработать три формата карты - Basic, Standard и Premium; включить в партнерскую сеть музеи, транспорт, кафе, гостиницы, гидов и ремесленников; использовать QR-формат для удобства туристов и аналитики; привлечь студентов туристических направлений к подготовке контента и прикладным исследованиям.

Заключение

Khiva–Urgench Tourist City Card может стать практическим инструментом устойчивого развития туризма в Хорезмской области. Ее внедрение позволит объединить разрозненные услуги в единый региональный продукт, повысить удобство для туристов, расширить участие малого бизнеса и создать основу для анализа туристических потоков. В дальнейшем предложенная модель может быть адаптирована для других историко-культурных регионов Узбекистана.

Список использованной литературы

1. UNESCO World Heritage Centre. Itchan Kala // <https://whc.unesco.org/>
2. Постановление Президента Республики Узбекистан от 26 апреля 2023 года № ПП-135. URL: <https://lex.uz/uz/docs/6456786> .
3. Постановление Президента Республики Узбекистан от 18 июля 2024 года № ПП-269. URL: <https://lex.uz/uz/docs/7031185> .
4. Национальный комитет по статистике Республики Узбекистан. Tourist flows. January–December 2025// <https://stat.uz/files/617/choraklik-natijalar-2025-yanvar-dekabren/4289/20-TOURIST-FLOWS.pdf>.
5. Vienna Tourist Board. Vienna City Card // <https://www.wien.info>
6. Müze İstanbul. Museum Passes of Türkiye // <https://muze.gen.tr/>.

7. Switzerland Tourism. Swiss Travel Pass and Swiss Museum Pass // <https://www.myswitzerland.com/en/planning/transport-accommodation/tickets-public-transport/museums-included/>

8. Turayev O., et al. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators // Journal of Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>

9. Turayev O., et al. The impact of economic complexity on energy consumption risk // Journal of Environmental Management 394, 127626. - 2025. - URL: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2025.127626>

10. Turaev O., et al. The formation of destination image of Khorezm region. EDP Sciences. BIO Web of Conferences. International Scientific and Practical Conference “Methods for Synthesis of New Biologically Active Substances and Their Application in Various Industries of the World Economy – 2023” (MSNBAS2023) URL: <https://doi.org/10.1051/bioconf/20248206013>

11. Turayev O.K.- “Mintaqaviy iqtisodiy salohiyatdan foydalanish samaradorligini baholash”. “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal, 2026-yil, mart

12. Turaev O.K. – “Institutional mechanisms for developing regional economic potential: panel data evidence from uzbekistan’s subnational economies”. Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali, 2026 yil 6-jild, 2-son

HUDUDLARNI IJTIMOY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA TURIZM TARMOQLARINING O‘RNI

RANCH texnologiya universiteti

Magistratura talabasi

Babaxanov Og‘abek

Annotatsiya: Maqolada turizm tarmoqlarining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi multiplikativ ta'siri, O‘zbekiston viloyatlari bo‘yicha qiyosiy ko‘rsatkichlar hamda 2025-yilga mo‘ljallangan maqsadli indikatorlar ilmiy asosda

tahlil qilingan. Turli hududlar uchun turizm tarmoqlarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishdagi rolini maksimallashtirish bo'yicha differensial siyosiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация: В статье на научной основе проанализированы мультипликативное воздействие туристических отраслей на региональное социально-экономическое развитие, сравнительные показатели по областям Узбекистана, а также целевые индикаторы, запланированные на 2025 год. Разработаны дифференцированные политические рекомендации по максимизации роли туристических отраслей в обеспечении социально-экономического развития различных регионов.

Abstract: The article scientifically analyzes the multiplicative impact of tourism sectors on regional socio-economic development, comparative indicators across the regions of Uzbekistan, and target indicators planned for 2025. Differential policy recommendations have been developed to maximize the role of tourism sectors in promoting socio-economic development in various regions.

Kalit so'zlar: hududiy rivojlanish, turizm tarmoqlari, bandlik, ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir, turizm siyosati, agro-turizm, eko-turizm.

Ключевые слова: региональное развитие, туристические отрасли, занятость, социально-экономическое воздействие, туристическая политика, агротуризм, экотуризм.

Keywords: regional development, tourism sectors, employment, socio-economic impact, tourism policy, agro-tourism, eco-tourism.

Hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish muammosi iqtisodiyot fanining klassik va doimo dolzarb bo'lib kelgan yo'nalishlaridan birini tashkil etadi. Rivojlanayotgan mamlakatlar iqtisodiyotida hududlararo tengsizlik ko'pincha asosiy tarkibiy muammo sifatida namoyon bo'ladi poytaxt va yirik shaharlarda ishlab chiqarish va xizmatlar kontsentratsiyalashsa, chekka hududlar iqtisodiy jihatdan orqada qoladi. Ayni shu muammoni hal etishda turizm tarmoqlari noyob vosita bo'lib xizmat qila oladi, chunki turizm resurslari tabiiy go'zalliklar, tarixiy obidalar va mahalliy madaniyat ko'pincha aynan chekka hududlarda joylashgan.

O'zbekistonda 2017-yildan boshlangan tizimli turizm islohoti hududiy rivojlantirish siyosatining muhim tarkibiy qismiga aylandi. Samarqand, Buxoro va Xiva kabi tarixiy shaharlarda turizm tarmoqlarining jadal rivojlanishi mahalliy iqtisodiyotga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda. Biroq bu ta'sir hududlar bo'yicha notekis taqsimlanmoqda: ayrim viloyatlar turizm imkoniyatlaridan to'liq foydalana olmayapti, bu esa hududiy tengsizlikni kamaytirishga qaratilgan maqsadli siyosatni talab etadi. Shu bois, turizm tarmoqlarining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishdagi o'рни va mexanizmlarini ilmiy o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Turizm tarmoqlarining hududiy rivojlanishga ta'sirini o'rganishda Keynesian multiplikator nazariyasi asosiy metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Keynes multiplikator modeli turizm kontekstida Archer (1982, 1995) tomonidan muvaffaqiyatli tatbiq etildi: uning tadqiqotlari turistik xarajatlarning mahalliy iqtisodiyotda bir necha marta aylanib, asl summadan ko'p daromad yaratishini isbotladi. Ushbu multiplikativ samaraning miqdori hududning «iqtisodiy importga bog'liqligi» import ulushi asosida belgilanib, rivojlangan hududlarda 1.4 dan 2.5 gacha, rivojlanmagan hududlarda esa 0.8 dan 1.2 gacha bo'lishi mumkin.

Hududiy rivojlantirish kontekstida turizm tarmoqlarining rolini o'rganishda Ashley va Roe (2002) larning «Pro-poor tourism» (kambag'allar uchun foydali turizm) konsepsiyasi muhim nazariy hissa qo'shdi. Ushbu yondashuv turizm tarmoqlarini faqat iqtisodiy emas, balki ijtimoiy adolat va kambag'allikni kamaytirish vositasi sifatida ko'rib chiqadi. Mintaqaviy rivojlanish indeksining past qiymatiga ega hududlarda turizm tarmoqlarini maqsadli rivojlantirish hududlararo tengsizlikni kamaytirishi mumkin[1,2].

O'zbekiston bo'yicha Alijonov va Xasanov (2023) larning tadqiqoti viloyatlar kesimida turizm va hududiy YIM o'rtasidagi bog'liqlikni 2010–2022-yillar uchun tahlil qilib, Samarqand, Buxoro va Xorazm viloyatlarida turizm daromadlarining 1 foizlik o'sishi YIM o'sishiga 0.34–0.61 foizlik hissa qo'shganini aniqladi. Bu korrelyatsiya qiymat viloyatlar bo'yicha farq qilib, turizm resurslari ko'proq bo'lgan viloyatlarda multiplikativ ta'sir kuchli ekanligi isbotlandi[3].

Turizm tarmoqlarining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'siri to'rtta asosiy kanal orqali amalga oshadi. Ularning birgalikdagi samarasi turizm tarmoqlarining hududiy iqtisodiyotdagi multiplikativ rolini ifodalaydi.

To'g'ridan-to'g'ri ta'sir kanali mehmonxonalar, restoranlar, transport xizmatlari va attraksionlardan to'g'ridan-to'g'ri tushum hosil qiladi. Dunyo sog'liqlari ishlab chiqarish kengashi (WTTC) hisob-kitoblariga ko'ra, turizm sektoridagi har bir ish o'rni xizmat ko'rsatish zanjiridagi qo'shimcha 1.8 ish o'rinini yaratadi. O'zbekistonda 2023-yilda turizm tarmoqlarida bevosita band bo'lgan 285 ming kishiga qo'shimcha 513 ming kishi bilvosita band bo'ldi jami 798 ming ish o'rni turizm tufayli shakllantirildi.

Bilvosita ta'sir kanali turizm xizmatlarini ta'minlovchi tarkibiy sanoat tarmoqlari orqali ishlaydi. Mehmonxonalar oziq-ovqat mahsulotlari uchun mahalliy fermerlardan, hunarmandchilik buyumlari uchun ustaxonalardan, qurilish xizmatlari uchun mahalliy pudratchilardan foydalanadi. Bu aloqalar qishloq hududlari uchun ayniqsa muhim: masalan, Samarqand viloyatida turizm uchun mo'ljallangan qo'lda to'qiladigan atlas va adras mato ishlab chiqarish so'nggi yillarda 3,4 barobar oshdi va minglab hunarmandlar uchun daromad manbaiga aylandi.

Induktsion ta'sir kanali turizm sektorida band bo'lgan xodimlarning daromadlarini mahalliy bozorda sarflashi orqali iqtisodiy faollikni rag'batlantiradi. Bu kanal ayniqsa kichik shaharlarda muhim bo'lib, u yerda turizm xodimlari oladigan daromad mahalliy chakana savdo, oziq-ovqat va maishiy xizmatlar sektorlarining asosiy talab manbai hisoblanadi.

Infratuzilma spillover ta'sir kanali turistlar uchun qurilgan infratuzilmadan mahalliy aholining ham foydalanishini nazarda tutadi. Samarqand va Buxoroda turizm uchun yangilantirilgan yo'llar, suv ta'minoti tizimlari va internet infratuzilmasi mahalliy aholining turmush sifatini ham sezilarli oshirdi. Tadqiqotlar ko'rsatishicha, turizm maqsadlarida yo'naltirilgan infratuzilma investitsiyalarining 40 dan 60 foiziga qadar qismi mahalliy aholi uchun ham foydali spillover ta'sir ko'rsatadi(1-jadval).

Turizm tarmoqlarining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir kanallari

Ta'sir kanali	Iqtisodiy ta'sir	Ijtimoiy ta'sir	Miqdoriy ko'rsatkich	Hududga xos xususiyat
To'g'ridan-to'g'ri ta'sir	Mehmonxona, restoran, transport xizmatlaridan daromad	Ish o'rinlari yaratish, xizmat ko'rsatish ko'nikmalarini shakllantirish	1 sayyoh $\approx$ 1.8 ish o'rni (WTTC, 2024)	Shaharlarda yuqori, qishloq hududlarda past
Bilvosita ta'sir	Oziq-ovqat, qurilish, hunarmandchilik, qishloq xo'jaligi buyurtmalari	Qo'shimcha ish o'rinlari, mahalliy ishlab chiqarishning o'sishi	Bilvosita multiplikator: 1.4–2.1 (OECD)	Ayniqsa agrar hududlar uchun muhim
Induktsion ta'sir	Xodimlar daromadi bilan mahalliy bozorni rag'batlantirish	Turmush darajasining oshishi, xizmatlar sifati yaxshilanishi	Induktsion multiplikator: 0.9–1.3	Kichik shaharlar va turizm qishloqlarida yaqqol
Infratuzilma spillover	Yo'llar, suv ta'minoti, internet — barcha sohalar uchun foyda	Mahalliy aholining hayot sifatini oshirish, raqamlashtirish	Infratuzilma sarf-xarajati: turizm 40–60% moliyalashtiradi	Chekka hududlar uchun yagona rivojlantirish mexanizmi

Manba: WTTC (2024), OECD (2023), muallif tuzgan.

O'zbekiston viloyatlari bo'yicha turizm ko'rsatkichlari o'rtasida sezilarli farqlar mavjud bo'lib, bu farqlar hududlararo turizm salohiyatining notekis taqsimlanganini ko'rsatadi. Samarqand, Toshkent shahri va Buxoro viloyatlari turizm rivojlanishi bo'yicha aniq yetakchilik qilsa, Surxondaryo, Farg'ona va boshqa viloyatlar o'z salohiyatidan to'la foydalana olmayapti.

Samarqand viloyati turizm YIMga ulushi (8.7%) bo'yicha mintaqada eng yuqori ko'rsatkichni ko'rsatib, 2023-yilda 2 180 ming xorijiy sayyoh qabul qildi. Registon maydoni, Shoh-i Zinda maqbaralari kompleksi va Hazrati Dovud

ziyoratgohining UNESCO tomonidan e'tirozolgan maqomi bu viloyatni O'zbekistonning turizm poytaxtiga aylantirgan. Samarqandda turizm 48 mingdan ortiq kishiga to'g'ridan-to'g'ri ish o'rni taqdim etib, viloyat aholisining farovonligini oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etmoqda. 2025-yilga 3 100 ming sayyohni qabul qilish maqsad qilib belgilangan[4].

Toshkent shahri turizm daromadlarining mutlaq miqdori (4 870 mlrd. so'm) va bevosita band qilinganlar soni (62 400 kishi) bo'yicha birinchi o'rinda turadi. Biznes va MICE turizm segmenti shahar iqtisodiyotiga yuqori qo'shimcha qiymat kiritmoqda biznes sayyohlar odatdagi turistlarga qaraganda 3-4 barobar ko'proq xarajat qiladi. Biroq poytaxtda turizm YIMga ulushi (5.2%) Samarqandga qaraganda past bo'lib, bu yirik va diversifikatsiyalangan iqtisodiyotda turizmning nisbiy ulushining pastligini aks ettiradi.

Surxondaryo va Farg'ona viloyatlarida esa xorijiy sayyohlar soni hali ham juda kam mos ravishda 240 va 310 ming kishi. Holbuki, Surxondaryoning Termiz shahri Kushon imperiyasi davridagi arxeologik boyliklar, Budda yodgorliklari va noyob sahroi iqlim bilan xalqaro darajada noyob turizm destinatsiyasi bo'lish salohiyatiga ega. Farg'ona vodiysi esa ipakchilik an'analari, atlas-adras hunarmandchiligi va unumdor agrar landshafti bilan agro-turizm va hunarmandchilik turizmi uchun mustahkam asosni taqdim etadi(2-jadval).

2-jadval

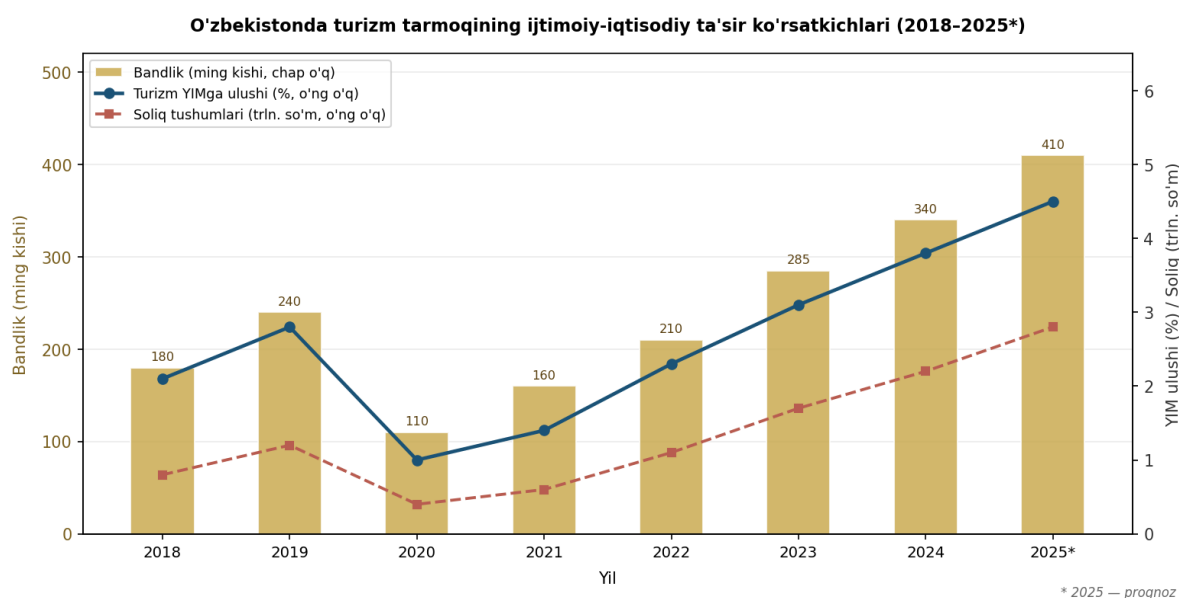
O'zbekiston viloyatlarida turizm ko'rsatkichlari (2023) va 2025-yil maqsadlari

Viloyat / shahar	Xorijiy sayyohlar (ming, 2023)	Turizm daromadi (mlrd. so'm, 2023)	Ish o'rinlari (ming, 2023)	Turizm YIMga ulushi (% , 2023)	Asosiy turizm turi	2025* maqsad (sayyohlar , ming)
Samarqand viloyati	2 180	3 420	48.2	8.7	Madaniy-tarixiy	3 100
Toshkent shahri	1 940	4 870	62.4	5.2	Biznes, MICE	2 700
Buxoro viloyati	1 430	2 180	31.6	7.4	Madaniy-tarixiy, diniy	2 100

Xorazm viloyati	680	890	14.3	4.8	Madaniy-tarixiy, eko	1 100
Surxondaryo viloyati	240	310	5.8	3.1	Ekologik, tog'	520
Farg'ona viloyati	310	420	7.2	2.6	Hunarmandchilik, agro	620

Manba: O'zbekiston Turizm va madaniy meros vazirligi (2024), Davlat statistika qo'mitasi (2024). * 2025 prognoz.

O'zbekistonda turizm tarmoqlarining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy ta'sirini aks ettiruvchi uchta asosiy ko'rsatkich turizm sektoridagi bandlik, turizm tarmoqlarining YIMga ulushi va turizm soliq tushumlarining 2018-yildan 2025-yilgacha bo'lgan dinamikasini quyidagi diagrammada ko'rishimiz mumkin.

1-rasm. O'zbekistonda turizm tarmoqining ijtimoiy-iqtisodiy ta'sir ko'rsatkichlari (2018–2025)

Diagrammadan ko'rinib turibdiki, COVID-19 pandemiyasi 2020-yilda turizm bandligini 180 mingdan 110 ming kishiga ya'ni 39 foizga keskin kamaytirdi va turizm YIMga ulushi 2.8 foizdan 1.0 foizga tushdi. Biroq 2021-yildan boshlab tezkor tiklanish jarayoni boshlandi va 2023-yilga kelib barcha ko'rsatkichlar pandemiyadagi eng yuqori nuqtadan ham oshib ketdi: bandlik 285 ming kishiga, YIM ulushi 3.1 foizga yetdi. 2025-yilga mo'ljallangan prognoz ko'rsatkichlari esa yanada optimistik bandlik 410 ming kishi, YIM ulushi 4.5 foiz va soliq tushumlari 2.8 trln. so'm bu turizm tarmoqlarining O'zbekiston hududiy ijtimoiy-iqtisodiy

rivojlanishidagi ahamiyati tobora ortib borayotganini tasdiqlaydi.

O'zbekistonda turizm rivojlanishi hududlar bo'yicha notekis taqsimlanganligi hududlararo ijtimoiy-iqtisodiy tengsizlikning yangi qirrasini tashkil etadi. Samarqand, Buxoro va Xiva singari yirik tarixiy markazlar turizm barcha foydasini o'zida to'plab, bir vaqtda qishloq va chekka hududlar orqada qolmoqda.

Ushbu muammoni hal etishda «Hududiy turizm diversifikatsiyasi» siyosati zarur. Xorazm viloyatida Orol dengiziga ekologik sayohatlar va Qoraqalpog'iston madaniyatini o'z ichiga oluvchi yangi turizm marshrutlarini shakllantirishga hukumat allaqachon kirishgan. Surxondaryo viloyatida 'Termiz arxeologik marshrutlari' dasturining tasdiqlangan bo'lishi xorijiy sayyohlar uchun qiziqarli alternativ destinatsiya yaratish imkonini beradi. Ushbu hududlarga alohida turizm moliyalashtirish fondi ajratish va infratuzilma rivojlantirish dasturlarini ustuvorlashtirish hududiy tengsizlikni kamaytirishda samarali chora bo'la oladi.

Qishloq hududlari uchun agro-turizm va eko-turizm modellari ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon tajribasi ayniqsa Italiya, Avstriya va Tailand qishloq hududlari ko'rsatadiki, agro-turizm fermerlar daromadini 40-80 foizga oshirish va qishloq iqtisodiyotini xilma-xillashtirish uchun samarali mexanizm hisoblanadi. O'zbekistondagi mevali bog'lar, uzumzorlar va yaylovlar asosida «Farg'ona vodiysi agro-turizm klasteri» va «Zarafshon vodiysi vino-turizm yo'nalishi» kabi yangi brendlarni shakllantirishning iqtisodiy asoslari mavjud[5].

Tadqiqot natijalari turizm tarmoqlarining hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishdagi rolini ko'p qirrali va strategik jihatdan muhim ekanini tasdiqladi. 2023-yilda O'zbekistonda turizm bevosita 285 ming ish o'rni yaratib, YIMning 3.1 foizini shakllantirdi. 2025-yilga 4.5 foizlik maqsad qo'yilgan bo'lib, uni amalga oshirish uchun tizimli islohotlar talab etiladi.

Birinchi tavsiya: hududiy turizm siyosatini differensial tarzda yuritish Samarqand, Buxoro, Xiva kabi rivojlangan destinatsiyalar uchun sifat va hajmni oshirish, Surxondaryo, Farg'ona, Qoraqalpog'iston kabi rivojlanayotgan hududlar uchun esa infratuzilma qurilishi va brend shakllantirishga alohida maqsadli investitsiyalar yo'naltirish zarur.

Ikkinchi tavsiya: agro-turizm va eko-turizm segmentlarini maqsadli rivojlantirish qishloq hududlarida turizm tarmoqlarini hududiy tengsizlikni kamaytiruvchi kuchga aylantirish uchun fermer xo'jaliklari va turizm operatorlari hamkorligini qo'llab-quvvatlovchi maxsus kredit va grant dasturlari joriy etilishi kerak.

Uchinchi tavsiya: turizm hududiy ta'sir indeksini muntazam hisob-kitob qilib, uni viloyatlar bo'yicha reytinglashtirish va davlat maqsadli dasturlarida hududiy turizm multiplikatori ko'rsatkichidan foydalanish resurslarni eng samarali tarzda taqsimlashga yordam beradi va hududiy ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishda turizm tarmoqlarining rolini yanada oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Archer, B. H. (1995). Importance of Tourism for the Economy of Bermuda. *Annals of Tourism Research*, 22(4), 918–930.
2. Ashley, C. & Roe, D. (2002). Making Tourism Work for the Poor: Strategies and Challenges in Southern Africa. *Development Southern Africa*, 19(1), 61–82.
3. World Travel & Tourism Council — WTTC (2024). *Travel and Tourism Economic Impact 2024*. London: WTTC. — URL: <https://www.wttc.org>
4. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi (2024). *O'zbekiston statistik to'plami 2024*. Toshkent: O'zDSQ. — URL: <https://stat.uz>
5. Alijonov, S. & Xasanov, B. (2023). O'zbekiston viloyatlarida turizm va hududiy iqtisodiy o'sish o'rtasidagi korrelyatsiya: panel-data tahlili. *Mintaqaviy iqtisodiyot va integratsiya*, 6(1), 34–51.

TURISTLARNING SOG‘LIG‘INI SAQLASHDA ZAMONAVIY RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Boltayev Mag‘rurbek Allayarovich, Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi.

e-mail: boltaev_m_a@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqolada turistlarning sog‘lig‘ini saqlashda zamonaviy raqamli texnologiyalarning zaruriyati, mavjud imkoniyatlari va ulardan samarali foydalanish masalalari yoritilgan. Shuningdek, turistlarning sog‘lig‘ini saqlashda zamonaviy raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish yuzasidan xulosa yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассматривается необходимость современных цифровых технологий для поддержания здоровья туристов, их текущие возможности и эффективное использование. Также приводятся выводы об эффективном использовании современных цифровых технологий для поддержания здоровья туристов.

Abstract. This article discusses the need for modern digital technologies in maintaining the health of tourists, their current capabilities and their effective use. It also provides a conclusion on the effective use of modern digital technologies in maintaining the health of tourists.

Kalit so‘zlar. Turist, sog‘liqni saqlash, texnologiya, raqamli texnologiya, turizm, monitoring.

Ключевые слова. Турист, здоровье, технологии, цифровые технологии, туризм, мониторинг.

Key words. Tourist, health, technology, digital technology, tourism, monitoring.

Turistlarning sog‘lig‘ini saqlash zamonaviy turizm industriasining eng muhim yo‘nalishlaridan biriga aylanib bormoqda. Bu borada globallashuv, pandemiya tajribasi va sayohatlar geografiyasining kengayishi sharoitida raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish turistlar xavfsizligi va sog‘lomligini ta‘minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, bugungi kunda raqamli

texnologiyalar turizm sohasida xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va turistlar sog'lig'ini muhofaza qilishda muhim vositaga aylandi. Ular tufayli turistlar sog'ligi doimiy monitoring qilinadi, epidemiologik xavflar oldindan aniqlanadi va sog'lom turmush tarzini rag'batlantiriladi. Bu boradagi tadqiqotning maqsadi tibbiy va sog'lomlashtirish turizmini axborot-kommunikatsiya bilan qo'llab-quvvatlashni o'rganish va uni raqamlashtirishning asosiy yo'nalishlarini aniqlashdir [1]. Ushbu jarayonda tibbiy va sog'lomlashtirish turizmi mahsulotlarini o'z ichiga olgan turizmni axborot bilan qo'llab-quvvatlash talablari tubdan o'zgarib borayotgani ko'rsatiladi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar turizm infratuzilmasini "aqlli" (smart) tizimga aylantirib, inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytiradi. Chunki, turizm raqamli texnologiyalarni maqsadiga erishishning eng qisqa va eng samarali usuli, deb qaraladi [2]. Turizm sohasida raqamli texnologiyalar orqali raqamli xizmatlar ko'rsatiladi. Turizm sohasini barqaror rivojlantirish va turizm mahsulotlarini kompleks rag'batlantirishda raqamli xizmatlar eng istiqbolli vosita bo'lib qaraladi [3]. Hamda sohada raqamli texnologiyalar turli imkoniyatlarga ega bo'ladi. Ushbu texnologiyalar innovatsiyalar uchun oyna va bemorlarga davolanish imkoniyatlarini kengaytirish va sog'liqni saqlash muolajalari va parvarishlash rejalarida ishtirok etish imkoniyatini yaratib beradi [4].

Umuman olganda, turistlarning sog'lig'ini saqlashda asosiy zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish turli imkoniyatlarga ega bo'ladi va quyidagi ko'rinishlarda namoyon bo'ladi:

- mobil ilovalar va e-Health platformalar. Turistlar uchun maxsus ishlab chiqilgan ushbu mobil ilovalar orqali yaqin atrofdagi shifoxonalar va dorixonalar haqida ma'lumot olish, onlayn shifokor maslahatini olish, sog'liq holati bo'yicha shaxsiy ma'lumotlarni saqlash va vaksinatsiya va tibbiy sug'urta ma'lumotlarini ko'rsatish imkoniyati mavjud bo'ladi.

- taqiladigan qurilmalar. Bu borada aqlli soatlar va fitnes-brasletlar turistlarning yurak urishi, qon bosimi, qadamlar soni, uyqu sifati va jismoniy faolligini kuzatish imkonini beradi. Mazkur qurilmalar orqali turist o'z sog'lig'ini

nazorat qilib boradi va xavfli holatlar erta aniqlanadi.

- IoT (Internet of Things) texnologiyalari. Bu IoT qurilmalari mehmonxonalar va transportda havo sifati, harorat, namlikni nazorat qilish, sanitariya holatini avtomatik kuzatish va xavfli muhitlarni aniqlash imkonini yaratadi.

- sun'iy intellekt va Big Data tizimlari. Ushbu texnologiyalar orqali turistlarning sog'liq holatiga oid ma'lumotlar tahlil qilinadi, kasalliklar xavfi prognoz qilinadi va epidemiya tarqalishining oldi olinadi. Big Data esa katta hajmdagi ma'lumotlar asosida sog'liqni saqlash qarorlarini qabul qilishni osonlashtiradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, turistlar sog'lig'ini saqlashga qaratilgan turizm infratuzilmasi tarmoqlarida raqamli sog'liqni saqlash yechimlari quyidagi yo'nalishlarga ajratiladi:

- aqlli mehmonxonalarni tashkil etish. Bunday mehmonxonalarda avtomatik dezinfeksiya tizimlari, kontaktsiz xizmatlar, havo tozalash uskunalari va raqamli tibbiy xizmatlarga ulanish imkoniyati mavjud.

- aqlli transport tizimlarini shakllantirish. Bu borada samolyot, poezd va avtobuslarda sanitariya nazorati, havo aylanish tizimi monitoringi va yo'lovchilar sog'lig'ini tekshirish joriy etilgan.

- turistik hududlarda raqamli nazoratni amalga oshirish. Shularga asosan, turistik zonalarda videomonitoring, aholi zichligini nazorat qilish va ekologik holatni baholash tizimlari qo'llaniladi.

Ammo, mamlakatimizda COVID-19 pandemiyasi raqamli sog'liqni saqlash texnologiyalariga bo'lgan talabni oshirdi. Natijada, QR-kodli vaksina sertifikatlari, kontaktsiz xizmatlar, onlayn tibbiy maslahatlar va epidemiologik monitoring tizimlari keng joriy etildi. Mazkur yechimlar turistlar uchun xavfsiz muhit yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi va hozirgi kunda ham o'z dolzarbligini saqlab qolmoqda.

O'zbekistonning turistik hududlarida turistlarning sog'lig'ini saqlashga qaratilgan raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari mavjud. Shular jumlasiga "smart tourism" konsepsiyasini joriy etish, turistlar uchun yagona raqamli

platforma yaratish, telemeditsina xizmatlarini rivojlantirish, ekologik va sanitariya monitoringini raqamlashtirish va mahalliy startaplarni qo'llab-quvvatlash kabilar kiradi. Xorazm, Samarqand va Buxoro kabi turistik hududlarda ushbu yo'nalishlar jadal rivojlantirilishi mumkin.

Xulosa shuki, turistlarning sog'lig'ini saqlashda zamonaviy raqamli texnologiyalardan foydalanish turizmning barqaror rivojlanishi uchun muhim shart bo'lib hisoblanadi. Ushbu texnologiyalar sog'liqni doimiy monitoring qilish, xavflarni barvaqt aniqlash va tezkor tibbiy yordam ko'rsatish imkonini beradi. Mazkur texnologiyalar turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish, xizmatlar sifatini oshirish va turistlar xavfsizligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shunday ekan, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanish turistik hududlarda sog'lom va xavfsiz muhit yaratishga va shu orqali mamlakatni turistik jozibadorligini yanada oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Морозов М.А., Морозова Н.С. Цифровое обеспечение медицинского и оздоровительного туризма в условиях новой реальности. // Рекреация и туризм, №3 (11), 2021. - с. 14.

2. Хашимов Б.Б. Туризм соҳасини ривожлантириш учун рақамли технологиялар. // Academic research in educational sciences, Volume2, Issue5, 2021. - 934 b. ISSN: 2181-1385

3. Ҳамдамов А.Ҳ. Туризм соҳасида рақамли технологиялардан самарали фойдаланиш тамойиллари ва омиллари. // "Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar" ilmiy-elektron jurnali, 4/2023, iyul-avgust (№00066). - 376 b.

4. <https://medium.com/@hlthtourismjedi/the-coming-of-age-digital-health-technologies-meets-health-tourism-e935bcbad91f>

UNIVERSITET 3.0 VA 4.0 SHAROITIDA

MARKETING STRATEGIYASINING TRANSFORMATSIYASI

Muallif: Egamov Sevinchbek | Ma'mun universiteti |

E-mail: egamovsevinchbek2106@gmail.com | ORCID: 0009-0005-7862-8679

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy raqamli iqtisodiyot sharoitida oliy ta'lim muassasalarining marketing strategiyasini transformatsiya qilish masalalari nazariy jihatdan ko'rib chiqiladi. Universitet 3.0 (tadqiqot va innovatsiyaga yo'naltirilgan model) hamda Universitet 4.0 (raqamli va aqlli ekotizim modeli) konsepsiyalari asosida talabalar, akademik hamjamiyat va biznes sektor bilan munosabatlarni optimallashtirish strategiyalari tahlil etiladi. Maqolada O'zbekiston Respublikasi universitetlari misolida — jumladan, Toshkent davlat texnika universiteti, O'zbekiston Milliy universiteti, Inha University in Tashkent va boshqa oliy ta'lim muassasalari — marketing kommunikatsiyasining evolyutsiyasi, brend kapitalini shakllantirish va raqamli marketing vositalari bo'yicha strategik tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari zamonaviy universitetlar marketing faoliyatini 4P dan 7P modeliga, so'ngra qadriyatga asoslangan marketing (Value-Based Marketing) tamoyillariga moslashtirishi zarurligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Universitet 3.0, Universitet 4.0, oliy ta'lim marketingi, raqamli transformatsiya, brend strategiyasi, ta'lim muassasasi marketingi, Value-Based Marketing, O'zbekiston universitetlari.

Аннотация: В данной статье теоретически рассматриваются вопросы трансформации маркетинговой стратегии высших образовательных учреждений в условиях современной цифровой экономики. На основе концепций Университет 3.0 (модель, ориентированная на исследования и инновации) и Университет 4.0 (модель цифровой и интеллектуальной экосистемы) анализируются стратегии оптимизации взаимоотношений со студентами, академическим сообществом и бизнес-сектором. В статье на примере университетов Республики Узбекистан — в частности, Ташкентского государственного технического университета, Национального университета

Узбекистана, Inha University in Tashkent и других высших учебных заведений — разработаны стратегические рекомендации по эволюции маркетинговых коммуникаций, формированию бренд-капитала и использованию инструментов цифрового маркетинга. Результаты исследования показывают необходимость адаптации маркетинговой деятельности современных университетов от модели 4P к модели 7P, а затем к принципам маркетинга, основанного на ценностях (Value-Based Marketing).

Ключевые слова: Университет 3.0, Университет 4.0, маркетинг высшего образования, цифровая трансформация, бренд-стратегия, маркетинг образовательных учреждений, маркетинг, основанный на ценностях (Value-Based Marketing), университеты Узбекистана.

Abstract: This article theoretically examines the issues of transforming the marketing strategies of higher education institutions in the context of the modern digital economy. Based on the concepts of University 3.0 (a research- and innovation-oriented model) and University 4.0 (a digital and smart ecosystem model), the study analyzes strategies for optimizing relationships with students, the academic community, and the business sector. Using the examples of universities in the Republic of Uzbekistan — including Tashkent State Technical University, National University of Uzbekistan, Inha University in Tashkent, and other higher education institutions — the article develops strategic recommendations for the evolution of marketing communications, brand equity formation, and the application of digital marketing tools. The research findings demonstrate the necessity for modern universities to adapt their marketing activities from the traditional 4P model to the 7P model, and subsequently to the principles of Value-Based Marketing.

Keywords: University 3.0, University 4.0, higher education marketing, digital transformation, brand strategy, educational institution marketing, Value-Based Marketing, universities of Uzbekistan.

Globallashuv va texnologik inqilob ta'lim sohasini tubdan o'zgartirib,

universitetlarni nafaqat bilim beruvchi muassasalar sifatida, balki innovatsiya va ijtimoiy rivojlanish markazlari sifatida qayta kontseptualizatsiya qilmoqda. Bu jarayon marketing strategiyasiga yangicha qarashni taqozo etadi: endi universitet o'z xizmatini oddiy iste'molchi-talaba munosabati nuqtai nazaridan emas, balki ko'p tomonlama qadriyat zanjiri nuqtai nazaridan ko'rib chiqishi zarur. Universitet 1.0 — bilim uzatish, Universitet 2.0 — tadqiqot va ta'lim birligini ifodalagan bo'lsa, Universitet 3.0 konsepsiyasi (Vallaey, 2014; Wissema, 2009) bilim, tadqiqot va innovatsiyani tijoratlashtirish uchburchagiga asoslanadi. Universitet 4.0 esa to'rtinchi sanoat inqilobi (Industry 4.0) tamoyillariga mos ravishda raqamli ekotizimlar, sun'iy intellekt vositalari va aqlli kampus infratuzilmasini o'z ichiga oladi. O'zbekiston Respublikasida 2017–2024 yillardagi islohot jarayonlari — yangi universitetlar tashkil etish, xorijiy ta'lim muassasalari filiallari ochish, raqamli ta'limga o'tish — marketing strategiyasiga bo'lgan talabni keskin oshirdi. Shu bois mazkur mavzuning nazariy o'rganilishi dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Universitet 3.0: Innovatsion ekotizim modeli

Golland tadqiqotchisi Johan Wissemaning "Uchinchi avlod universiteti" (2009) asarida tavsiflanganidek, Universitet 3.0 modeli uchta asosiy faoliyat — ta'lim berish, ilmiy tadqiqot olib borish va bilimni tijoratlashtirish — ni birlashtiradi. Bu model doirasida marketing strategiyasi an'anaviy "talabani jalb qilish" paradigmasidan chiqib, "ekotizimni yaratish" paradigmasiga o'tadi. O'zbekiston kontekstida Toshkent davlat texnika universiteti (TDTU) va O'zbekiston Milliy universiteti (O'zMU) bu yo'nalishda dastlabki qadamlarni qo'yimoqda: texnopark va startap ekotizimlari, akademik inkubatorlar, sanoat-universitet hamkorliklari orqali o'zining ijtimoiy kapitalini oshirib, brend pozitsiyasini mustahkamlashga harakat qilmoqda. Mazkur faoliyat, marketing nuqtai nazaridan, "munosabat marketingi" (Relationship Marketing) ning namoyon bo'lishidir.

Universitet 4.0: Raqamli va aqlli ekotizim

Universitet 4.0 konsepsiyasi Industry 4.0 ning to'rt asosiy texnologiyasi — sun'iy intellekt (AI), katta ma'lumotlar (Big Data), internet of things (IoT) va bulutli

hisoblash (Cloud Computing) — ni ta'lim jarayoniga tatbiq etishni nazarda tutadi. Bu paradigmada marketing strategiyasi ham "data-driven" (ma'lumotlarga asoslangan) yondashuvga asoslanadi. Inha University in Tashkent, Turin Polytechnic University in Tashkent va Webster University Tashkent kabi xorijiy filiallar Universitet 4.0 tamoyillarini nisbatan tezroq joriy etmoqda. Raqamli platforma marketing, personallashtirilgan kommunikatsiya, onlayn qabul jarayonlari va AI-asosidagi talaba xizmatlari bu universitetlarning raqobat ustunligini belgilaydi.

An'anaviy marketing aralashmasi (4P: Product, Price, Place, Promotion) oliy ta'lim sohasida dastlab Kotler va Fox (1985) tomonidan qo'llanilgan. Keyinchalik xizmat ko'rsatish marketingi taraqqiy etishi bilan 7P modeli (+ People, Process, Physical Evidence) paydo bo'ldi. Zamonaviy Universitet 3.0 va 4.0 sharoitida esa ushbu model yanada kengayib, "9P+" formatiga erishmoqda. Universitet 3.0/4.0 sharoitida "mahsulot" deganda faqat o'quv dasturi emas, balki keng qamrovli "ta'lim tajribasi" (Learning Experience) tushuniladi. Bu o'quv jarayoni, tadqiqot imkoniyatlari, kasbiy rivojlanish xizmatlari, raqamli resurslar va alyumni tarmog'i kabi elementlarni o'z ichiga oladi. O'zMU va Toshkent tibbiyot akademiyasi (TTA) o'zlarining klinik va laboratoriya bazalarini aynan shu nuqtai nazardan marketing kommunikatsiyasida faol qo'llaydi.

Narx strategiyasi Universitet 4.0 sharoitida murakkablashadi: an'anaviy kontrakt to'lovi tizimi bilan bir qatorda freemium modellari (bepul onlayn kurslar + pullik sertifikatlar), grant va stipendiya mexanizmlari, shuningdek ijtimoiy investitsiya sifatida qaraluvchi davlat subsidiyalari kabi strategiyalar qo'llanila boshladi. O'zbekistonda Davlat test markazi bilan integratsiyalashgan grant tizimi narx strategiyasining davlat tomonidan boshqariladigan muhim omili hisoblanadi. Raqamli transformatsiya ta'lim "joy" tushunchasini qo'rq jismoniy kampusdan virtual platforma va gibrid formatga o'tkazdi. Bu o'zgarish marketing kommunikatsiyasida ham "omnichannel" (ko'p kanallik) yondashuvni zaruriy qildi: universitetlar endi ijtimoiy tarmoqlar, veb-saytlar, YouTube kanallar, Telegram bot va guruhlar, oflayn tadbirlar hamda ommaviy axborot vositalari orqali bir vaqtda

ta'sir o'tkazish imkoniyatiga ega bo'ldi.

O'zbekiston universitetlari orasida Iqtisodiyot va pedagogika universiteti, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti (TATU) kabi muassasalar Telegram platformasida aktiv kommunikatsiya strategiyasini qo'llash orqali aholining keng qatlami bilan muloqotni yo'lga qo'ygan. TATU o'z kanalida 100 000 dan ortiq obunachiga ega bo'lishi, mazkur strategiyaning samaradorligini ko'rsatadi.

Akademik brend identifikatsiyasi

Aaker (1996) ning brend kapital modeli oliy ta'lim sohasiga qo'llanganda to'rtta asosiy komponent: brend xabardorligi, brend assotsiatsiyasi, sezilgan sifat va brend sadoqati muhim ahamiyat kasb etadi. O'zbekiston sharoitida brend xabardorligi ko'rsatkichi ko'pincha universitetning QS World Rankings yoki UI GreenMetric kabi xalqaro reytinglardagi o'rni bilan o'lchanadi. O'zMU QS World Rankings top-800 ro'yxatiga kirgani, TDTU esa texnik sohada mintaqaviy reytinglarda yuqori o'rin egallashi — bu natijalari ushbu universitetlarning marketing kommunikatsiyasida asosiy "qadriyat taklifi" (Value Proposition) sifatida faol qo'llanilmoqda. Bunday strategiya brend xabardorligini oshirish va yangi talabalarni jalb etishda samarali vosita sifatida namoyon bo'lmoqda.

Alyumni marketingi — strategik resurs

Universitet 3.0 va 4.0 modellarida alyumni (bitiruvchilar) tarmog'i nafaqat moliyaviy homiylik manbai, balki brend elchilari va sanoat aloqalari ko'prigi sifatida qabul qilinadi. G'arb universitetlari (Harvard, MIT, Stanford) da alyumni marketingi yaxshi rivojlangan bo'lsa, O'zbekiston universitetlari ushbu strategiyani yanada chuqur o'zlashtirishlari zarur. Masalan, Toshkent davlat yuridik universiteti (TDYU) va O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti (UDJU) o'zlarining yirik davlat va xususiy sektordagi alyumnilarini brend messenjlari tarqatishda strategik partner sifatida jalb eta boshlagan. Bu yondashuv "og'izdan og'izga" marketing (Word-of-Mouth Marketing) ning institutsionallashtirilgan shaklidir.

Raqamli brend imidjini boshqarish

Online Reputation Management (ORM) Universitet 4.0 marketing strategiyasining muhim tarkibiy qismidir. Talabalar va ota-onalar ta'lim muassasasi haqida qaror qabul qilishdan avval onlayn izlanish olib boradi; shu bois Google My Business, taniqli ta'lim portallari (Eduportal.uz, Edx.uz), ijtimoiy tarmoqdagi sharhlar va media nashrlar universiteti raqamli imidjini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Kotler, Kartajaya va Setiawanning "Marketing 3.0" (2010) va "Marketing 4.0" (2016) asarlarida tavsiflanganidek, zamonaviy marketing nafaqat iste'molchining ehtiyojini qondirish (Marketing 1.0), nafaqat talabani jalb qilish va istaklarini aniqlash (Marketing 2.0), balki inson qadri va jamiyat manfaatini markazga qo'yish (Marketing 3.0/4.0) tamoyiliga asoslanadi. Bu konsepsiya oliy ta'lim sohasiga qo'llanganda universitetning "social mission" va "impact" ko'rsatkichlari uning marketing kommunikatsiyasining asosi bo'lib qoladi. O'zbekistonda Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti, Samarqand davlat universiteti va Farg'ona politexnika instituti o'zlarining regional rivojlanishdagi o'rnini, milliy fan va madaniyatga hissasini marketing narrativining markaziga qo'yish orqali qadriyatga asoslangan marketing elementlarini joriy etayotgan deb baholash mumkin.

Kontent marketingi Universitet 4.0 sharoitida asosiy organik marketing vositasiga aylandi. Ilmiy-ommabop maqolalar, podcast va video materiallar, tadqiqot natijalari, talabalar muvaffaqiyati hikoyalari (success stories) — bularning barchasi auditoriya bilan ishonchga asoslangan aloqa o'rnatishning samarali yo'lidir. Bu yondashuv "pull marketing" strategiyasiga mos bo'lib, potentsial talabalar va hamkorlarni majburlamasdan jalb etadi.

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti (TDIU) va Samarqand davlat chet tillar instituti (SamDCHTI) YouTube platformasidagi video darsliklar va podcast kontent orqali keng auditoriyaga murojaat etmoqda. Ushbu kontent nafaqat ta'lim berish, balki brend xabardorligini oshirish vositasi sifatida ishlaydi va zamonaviy kontent marketing konsepsiyasiga to'liq mos keladi.

Xalqaro marketing va globallashuv strategiyasi

Universitet 3.0 va 4.0 modellarida xalqarolashtirish (internationalization) nafaqat akademik, balki marketing strategiyasining muhim qismidir. Xorijiy talabalarni jalb qilish, xalqaro hamkorlik dasturlari (Erasmus+, Fulbright, Joint Degree Programs) va xalqaro konferentsiyalarni o'tkazish — bularning barchasi universitetning global brendini mustahkamlash vositasi sifatida qaraladi. O'zbekistonda 2018 yildan boshlab ochila boshlagan xorijiy universitetlar filiallari (Inha University in Tashkent — Janubiy Koreya; Turin Polytechnic University in Tashkent — Italiya; New Uzbekistan University — mahalliy, lekin xalqaro ko'rinishda) mahalliy universitetlar uchun raqobatli bosimni oshirdi. Bu raqobat marketing strategiyalarini professionallashtirish va innovatsiyalashtirishga kuchli turtki bo'ldi.

Mazkur maqolada ko'rib chiqilgan nazariy asoslar va O'zbekiston universitetlari misollaridan kelib chiqib, quyidagi xulosalar va tavsiyalarni shakllantirish mumkin:

- universitetlar marketing strategiyasini an'anaviy "talabani jalb qilish" paradigmasidan chiqarib, "ekotizim va qadriyat yaratish" paradigmasiga moslashtirishi zarur. 4P modelidan 7P, undan esa Value-Based Marketing tamoyillariga o'tish bu yo'lning mantiqiy ketma-ketligi hisoblanadi.

- raqamli marketing vositalari — omnichannel strategiya, kontent marketing, ORM — ning akademik muhitga integratsiyasi zamonaviy universitet raqobatbardoshligining asosi sifatida qaralishi lozim. O'zbekiston universitetlari, xususan, Telegram va YouTube platformalarida mavjud imkoniyatlardan foydalanishni sistematik marketing strategiyasiga aylantirishi kerak.

- alyumni tarmog'ini strategik marketing resursi sifatida rivojlantirish, xalqaro reytinglardagi o'ringa erishish va uni kommunikatsiyada faol qo'llash, hamda ijtimoiy mas'uliyatga asoslangan brend identifikatsiyasini shakllantirish O'zbekiston universitetlari uchun ustuvor yo'nalish bo'lishi kerak.

- universitet 4.0 sharoitida marketing funktsiyasi ma'lumotlarga asoslangan qarorlar qabul qilish (data-driven decision making) tamoyiliga o'tishi, buning uchun

esa universitetlarda CRM tizimlar, talabalar analitikasi va marketing dashboard infratuzilmasi yaratilishi maqsadga muvofiqdir.

Yakunida shuni ta'kidlash joizki, Universitet 3.0 va 4.0 sharoitida marketing — bu nafaqat tashkiliy vazifa, balki universitetning strategik rivojlanish vektori va ijtimoiy mas'uliyatini ifodalovchi bir butun tizimli yondashuvdir. O‘zbekiston Respublikasi universitetlari ushbu transformatsion jarayonni yanada tezlatishi va marketing kompetensiyalarini institutsional rivojlanishning ajralmas qismiga aylantirishi zamonaviy ta'lim bozorida barqaror raqobatbardoshlikni ta'minlashning kalit omili bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Wissema, J.G. (2009). Towards the Third Generation University: Managing the University in Transition. Edward Elgar Publishing.
2. Kotler, P., Kartajaya, H., & Setiawan, I. (2010). Marketing 3.0: From Products to Customers to the Human Spirit. John Wiley & Sons.
3. Vallaey, F. (2014). University Social Responsibility: A Mature and Responsible Definition. Higher Education in the World, 5, 88–96.
4. Ivy, J. (2008). A New Higher Education Marketing Mix: The 7Ps for MBA Marketing. International Journal of Educational Management, 22(4), 288–299.
5. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son Farmoni "Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish kontsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida".
6. Kushnazarov, I., & Yusupov, B. (2022). Oliy ta'lim muassasalarida marketing xizmatini tashkil etishning zamonaviy tendentsiyalari. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 3, 112–121.
7. Schwab, K. (2016). The Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum.

TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA ISTE'MOLCHI XULQ- ATVORINING MARKETING STRATEGIYASIGA TA'SIRI

Muallif: Egamov Sevinchbek | Ma'mun universiteti |

E-mail: egamovsevinchbek2106@gmail.com| ORCID: 0009-0005-7862-
8679

Annotatsiya: Mazkur tadqiqotda ta'lim xizmatlari bozorida iste'molchi xulq-atvorining marketing strategiyalarini shakllantirish va rivojlantirishdagi o'rni tahlil qilinadi. Ta'lim xizmatlari bozorida talabning shakllanishi, iste'molchilarning qaror qabul qilish jarayoni, ularning ehtiyoj va motivlari hamda ushbu omillarning ta'lim muassasalarining marketing faoliyatiga ta'siri o'rganiladi. Shuningdek, iste'molchilarning demografik, ijtimoiy-iqtisodiy va psixologik omillari asosida ta'lim xizmatlariga bo'lgan talabni shakllantirish jarayoni yoritiladi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, iste'molchi xulq-atvorini chuqur o'rganish ta'lim xizmatlari bozorida samarali marketing strategiyalarini ishlab chiqish, raqobatbardoshlikni oshirish hamda ta'lim xizmatlari sifatini yaxshilashga xizmat qilishi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Ta'lim xizmatlari bozori, iste'molchi xulq-atvori, marketing strategiyasi, ta'lim marketingi, talabni shakllantirish, iste'molchi qaror qabul qilish jarayoni, ta'lim xizmatlari sifati, raqobatbardoshlik, marketing tadqiqotlari, ta'lim muassasalari marketingi.

Аннотация: В данном исследовании анализируется роль потребительского поведения на рынке образовательных услуг в формировании и развитии маркетинговых стратегий. Рассматриваются процессы формирования спроса на образовательные услуги, процесс принятия решений потребителями, их потребности и мотивы, а также влияние данных факторов на маркетинговую деятельность образовательных учреждений. Кроме того, освещается процесс формирования спроса на образовательные услуги на основе демографических, социально-экономических и психологических факторов потребителей. По результатам

исследования обосновывается, что глубокое изучение потребительского поведения способствует разработке эффективных маркетинговых стратегий на рынке образовательных услуг, повышению конкурентоспособности и улучшению качества образовательных услуг.

Ключевые слова: рынок образовательных услуг, потребительское поведение, маркетинговая стратегия, маркетинг образования, формирование спроса, процесс принятия решений потребителем, качество образовательных услуг, конкурентоспособность, маркетинговые исследования, маркетинг образовательных учреждений.

Zamonaviy iqtisodiyotda ta'lim xizmatlari bozori o'ziga xos xususiyatlarga ega bo'lgan murakkab tizimdir. Globallashuv jarayonlari, raqamli texnologiyalarning rivojlanishi va ta'lim sohasidagi raqobatning kuchayishi natijasida universitetlar o'z faoliyatlarini marketing nuqtai nazaridan qayta ko'rib chiqishga majbur bo'lmoqdalar. Bunday sharoitda iste'molchi — ya'ni talaba va uning oilasi — xulq-atvorini chuqur o'rganish marketing strategiyasini samarali shakllantirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Iste'molchi xulq-atvori tushunchasi va uning ta'limdagi o'ziga xosligi

Iste'molchi xulq-atvori — bu shaxs yoki guruhning tovarlar va xizmatlarni tanlash, sotib olish, foydalanish va baholash jarayonidagi harakatlari va qarorlarini o'rganuvchi sohadir. Philip Kotler va Kevin Keller ta'rifi ko'ra, iste'molchi xulq-atvori psixologik, ijtimoiy, madaniy va shaxsiy omillar ta'sirida shakllanadi hamda marketologlar uchun eng muhim bilim sohasini tashkil etadi. Ta'lim xizmatlari boshqa iste'mol tovarlaridan bir qancha muhim jihatlari bilan farqlanadi. Birinchidan, ta'lim xizmati nomoddiy va tajriba orqaligina to'liq baholanadigan xizmat turidir. Ikkinchidan, ta'lim oluvchi (talaba) bir vaqtning o'zida ham iste'molchi, ham ishlab chiqarish jarayonining faol ishtirokchisi hisoblanadi. Uchinchidan, ta'lim xizmatini tanlash ko'pincha iqtisodiy jihatdan og'ir va qaytarib bo'lmaydigan qarorlar sirasiga kiradi. Shu bois ta'limdagi iste'molchi xulq-atvori o'ziga xos murakkablik va emotsional yuklanishga ega.

Iste'molchi xulq-atvorini tadqiq etuvchi klassik modellar orasida Engel-

Blackwell-Miniard (EBM) modeli, Hawkins-Best-Coney modeli va Howard-Sheth modeli alohida o'rin egallaydi. Ushbu modellar iste'molchi qarorini qabul qilish jarayonini: muammoni anglash, ma'lumot qidirish, alternativalarini baholash, xarid va xarid keyingi baholash bosqichlari ketma-ketligida izohlaydi. Ta'lim xizmatlari kontekstida bu bosqichlar yanada uzoq davom etadi va ko'proq manfaatdor tomonlarni (oilalar, o'rtaqlar, o'qituvchilar) o'z ichiga oladi.

Iste'molchi xulq-atvori shakllantiruvchi omillar

Ta'lim xizmatlari bozorida iste'molchi xulq-atvori quyidagi asosiy omillar guruhiga ajratiladi:

- iqtisodiy omillar: oilalar daromadi, ta'lim xizmatining narxi, stipendiya va moliyaviy yordam imkoniyatlari, kelajakdagi ish haqi kutilmalari.

- ijtimoiy-madaniy omillar: oilaviy an'analari, mahalla ta'siri, tengdoshlar guruhi bosimi, jamiyatdagi ta'lim qadriyatlar.

- psixologik omillar: motivatsiya, idrok, o'rganish, e'tiqod va munosabatlar, o'z-o'zini anglash.

- axborot omillari: ommaviy axborot vositalari, reklama, ijtimoiy tarmoqlar, og'zaki tavsiyalar va universitetning reputatsiyasi.

- geografik va demografik omillar: yashash joyi, jins, yosh, millat va tilga oid xususiyatlar.

Xorazm viloyati uchun maxsus ahamiyat kasb etuvchi omillar qatorida geografik izolyatsiya (viloyatning poytaxtdan uzoqligi), an'anaviy oilaviy qadriyatlar va qishloq aholisi ulushining yuqoriligi alohida ko'rsatilishi lozim. Bu omillar ta'lim xizmatlari bozorida iste'molchi segmentatsiyasini boshqa viloyatlardan farqli tarzda amalga oshirishni taqozo etadi.

Xorazm viloyatidagi ta'lim iste'molchilarini segmentatsiya qilish

Samarali marketing strategiyasini shakllantirish uchun iste'molchilarni aniq segmentlarga ajratish zarur. Xorazm viloyatidagi ta'lim iste'molchilarini quyidagi mezonlar bo'yicha segmentatsiya qilish maqsadga muvofiq:

- geografik segmentatsiya: Urganch shahri, tuman markazlari va qishloq hududlari bo'yicha ajratish. Qishloq hududidagi abituriyentlar uchun yotoqxon va transport imkoniyatlari hal qiluvchi omil hisoblanadi.

- demografik segmentatsiya: 17-18 yoshli bitiruvchi abituriyentlar; 19-23 yoshli o'qiyotgan talabalar; 25+ yoshli kechki va sirtqi ta'lim iste'molchilari. Har bir guruh uchun alohida marketing kommunikatsiyasi talab etiladi.

- psixografik segmentatsiya: Kareraga yo'naltirilgan; bilimga ishtiyoqli; ijtimoiy muhit va do'stlar guruhiga yo'naltirilgan; moliyaviy imkoniyatga qarab tanlaydigan iste'molchi turlari.

- xulq-atvor segmentatsiyasi: Birinchi bor ta'lim olayotganlar; ikkinchi oliy ta'lim izlayotganlar; magistratura darajasiga intiluvchilar.

Pozitsionlash va differentiation strategiyasi

Michael Porter'ning differentiation strategiyasi ta'lim muassasalari uchun ham samarali qo'llanma bo'lib xizmat qiladi. Xorazm viloyatidagi universitetlar raqobat muhitida quyidagi pozitsionlash yo'nalishlari bo'yicha o'z o'ziga xosligini shakllantirishi mumkin: mintaqaviy iqtisodiyot talablariga yo'naltirilgan ixtisosliklar, mahalliy ishlab chiqarish va turizm sohasiga xizmat ko'rsatuvchi amaliy tadqiqot markazlari, raqamli ta'lim platformalariga integratsiya, xalqaro hamkorlik dasturlari va ikki tomonlama diplomlar. Iste'molchining qadriyat qabul qilishi (perceived value) kontseptsiyasiga asoslanib, Xorazm universitetlari o'z kommunikatsiyasida «sifatli ta'lim + ish joyi kafolati + qulay narx» uchligini asosiy pozitsionlash xabari sifatida qo'llashi maqsadga muvofiqdir.

Xulosa: Mazkur tezis ta'lim xizmatlari bozorida iste'molchi xulq-atvori nazariyasini va uning Xorazm viloyati universitetlari marketing strategiyasiga ta'sirini ko'rib chiqdi. Ilmiy tahlil shuni ko'rsatadiki, iste'molchi xulq-atvori ta'lim muassasalari marketing strategiyasining barcha elementlariga — mahsulot, narx, targ'ibot, taqsimot, odamlar, jarayon va fizik muhitga — bevosita va bilvosita ta'sir ko'rsatadi.

Xorazm viloyatining o'ziga xos ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy xususiyatlari — jumladan, oilaning qaror qabul qilishdagi yetakchi roli, geografik omillarning ta'siri,

narxga yuqori sezgirlik va og'zaki tavsiyaning kuchli ta'siri — bu mintaqadagi universitetlar uchun maqsadli va tabaqalashtirilgan marketing strategiyasini talab etadi.

Xorazm viloyati universitetlari uchun eng samarali marketing yo'nalishlari sifatida quyidagilar belgilandi: raqamli marketing va ijtimoiy tarmoqlardan strategik foydalanish; ota-onalarni alohida marketing segmenti sifatida e'tirof etish; uzoq muddatli munosabatlar marketingiga (CRM) investitsiya qilish; muntazam sifat monitoringi va iste'molchi qoniqishini baholash tizimini joriy etish. Ushbu tavsiyalarni amaliyotga tatbiq etish viloyat universitetlarining raqobatbardoshligini oshirish va iste'molchilar talabini to'liqroq qondirish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). Marketing management (15th ed.). Pearson Education.
2. Engel, J. F., Blackwell, R. D., & Miniard, P. W. (1995). Consumer behavior (8th ed.). Dryden Press.
6. Yuldashev, A., & Nazarov, B. (2022). O'zbekiston ta'lim bozorida marketing strategiyasi. Toshkent: Iqtisodiyot nashriyoti.

QAD ROSTLAGAN YO'LLAR CHORRAHASIDA: MANG'IT AMIRLARI DAVRIDA BUXORO AMIRLIGINING SAVDO YO'LLARI VA KARVONSAROYLARI

**Feruz Sayfutdinov -Osiyo xalqaro universiteti
xorijiy til va ijtimoiy fanlar kafedrasida o'qituvchisi**

E-mail: sferuz1011@gmail.com

Annotatsiya: Buxoro shahrining qad ko'targan minoralari, mavj urgan gumbazlari va sapsar ko'tarilgan xiyobonlari — bularning barchasi o'tmishda bu diyorga yo'l tutgan har bir savdogar, sayyoh va elchining qalbida hayrat uyg'otgan. Mang'itlar sulolasi (1756—1920) hukmronligi davrida Buxoro amirligi nafaqat

siyosiy, balki iqtisodiy jihatdan ham Markaziy Osiyoning eng qudratli davlatlaridan biriga aylangan edi. Tarixchilarning ta'kidlashicha, XVIII asr oxiridan XX asr boshlariga qadar Buxoro o'zining qulay geografik o'rni tufayli Sharq bilan G'arb, Shimol bilan Janub o'rtasidagi savdo aloqalarida halqaviy rol o'ynagan. Ushbu maqolada Mang'it amirlari davrida Buxoro amirligidagi savdo yo'llari, ularning yo'nalishlari, ushbu yo'llarda qad rostlagan karvonsaroylar va ularning iqtisodiy hayotdagi o'rni yoritiladi. Tadqiqotda asosan XIX asr — XX asr boshlari rus va g'arb sayyohlari, shuningdek, mahalliy tarixchilarning asarlariga tayaniladi.

Kalit so'zlar: Buxoro amirligi, Mang'itlar sulolasi, Buxoro darvozalari, mudofaa devorlari, Qorako'l darvozasi, Talipoch darvozasi, Shayx Jalol darvozasi, O'g'lon darvozasi, Samarqand darvozasi, Haj darvozasi, shaharsozlik, me'morchilik tarixi, O'rta Osiyo tarixi, XIX asr, XX asr.

Аннотация: Возвышающиеся минареты, покачивающиеся купола и пышные улочки Бухары — всё это вызывало восхищение в сердцах каждого купца, туриста и посла, когда-либо посещавшего эту землю. Во время правления династии Мангидов (1756–1920) Бухарский эмират стал одним из самых могущественных государств Центральной Азии, не только в политическом, но и в экономическом плане. Историки отмечают, что с конца XVIII века до начала XX века Бухара, благодаря своему выгодному географическому положению, играла ключевую роль в торговых отношениях между Востоком и Западом, Севером и Югом. В данной статье рассматриваются торговые пути в Бухарском эмирате во времена правления Мангидов, их маршруты, караван-сарай, возникшие на этих путях, и их роль в экономической жизни. Исследование основано главным образом на трудах российских и западных путешественников XIX и начала XX веков, а также местных историков.

Ключевые слова: Бухарский эмират, династия Мангидов, Бухарские ворота, оборонительные стены, Каракульские ворота, Талипочские ворота, Ворота Шейха Джалала, Оглоньские ворота, Самаркандские ворота, Ворота Хаджа, градостроительство, история архитектуры, история Центральной

Азии, XIX век, XX век.

Kirish: Mang'itlar sulolasi hokimiyat tepasiga kelgan davrda Buxoro amirligi o'zining geosiyosiy jihatdan muhim o'rni bilan ajralib turardi. Rus tadqiqotchisi Muhammadali Mubinovning ta'kidlashicha, "Buxoro shudi yo'llarning chorrahasida joylashgan bo'lib, qo'shni xonliklarning bir-biri bilan va boshqa davlatlar bilan aloqa yo'llari aynan shu shahar hududi orqali o'tgan". Bu borada Buxoro amirligi Qo'qon va Xiva xonliklari, shuningdek, Afg'oniston, Hindiston, Eron, Xitoy va Rossiya o'rtasidagi savdo aloqalarida vositachi va tranzit markaz vazifasini bajargan. Ingliz sayyohi Aleksandr Byornsning XIX asr birinchi yarmidagi kuzatuvlariga ko'ra, "Buxorodagi bozor va karvonsaroylar, Buyuk ipak yo'li orqali shakllangan yo'nalishlar savdo markazi sifatida katta ahamiyat kasb etgan". Byorns Buxoro amirligining ijtimoiy-iqtisodiy holatini chuqur o'rgangan ilk g'arb tadqiqotchilaridan biri sifatida, o'z asarlarida savdo aloqalarining o'sha davrda o'z taraqqiyotining eng yuqori cho'qqisiga chiqqanligini alohida qayd etadi. Oxford universitetining "Osiyo tarixi bo'yicha Oksford tadqiqot ensiklopediyasi"da ham Buxoro "savdoning chorrahasi va muhim diniy markaz" sifatida tavsiflanib, "ayniqsa Buxoro va boshqa Movarounnahr shaharlari Sibir, Xitoy, Hindiston va Fors kabi hududlar bilan yaxshi bog'langan"ligi ta'kidlanadi.

Mang'itlar davrida eng gavjum savdo yo'llaridan biri Buxoro bilan Qo'qon xonligini bog'laydigan karvon yo'li edi. Rus iqtisodchisi P.I. Nebolsin o'zining "Rossiyaning Markaziy Osiyo bilan savdosining tavsifi" nomli asarida bu yo'nalishda ikkita yirik karvon yo'li bo'lganligini yozadi. Birinchi yo'l Qo'qondan Beshariq, Mahram, Xo'jand, O'ratepa, Zomin, Jizzax, Yangiqo'rg'on va Samarqand orqali Buxoroga olib borgan. Ikkinchi yo'l esa Qo'qondan Beshariq, Mahram, Xo'jand, O'ratepa, Jom, Ravvot, Jizzax, Yangiqo'rg'on va Samarqand orqali o'tgan. Nebolsining hisob-kitoblariga ko'ra, birinchi karvon yo'li 526 verst (taxminan 561 km), ikkinchisi esa 615 verst (taxminan 656 km)ni tashkil etgan. Qo'qon bilan Buxoro o'rtasidagi masofani karvonlar taxminan 20-23 kunda bosib o'tgan. Yo'lda asosan tuyalar va otlardan foydalanilgan, Qo'qon aravalari ham keng qo'llanilgan. 1820—1821 yillarda Buxoroda bo'lgan rus sayyohi Y.K. Meyendorf

o‘z kundaligida “Qo‘qon savdogarlari o‘z tovarlarini Buxoroga aravalarda keltiradilar”, deb yozgan. Bu davrda Qo‘qon-Buxoro karvon yo‘lida asosiy yuk tashuvchi tuyalar uchun ob-havo va siyosiy vaziyatga qarab 2 dan 3,75 oltin tangagacha to‘lov amalga oshirilgan. Toshkent shahridan Buxoroga olib boruvchi alohida karvon yo‘li ham mavjud bo‘lgan. Bu yo‘l ob-havoga qarab 12-18 kun davom etgan va 498 verst (531 km) masofani tashkil qilgan. Toshkent-Buxoro yo‘lida tuyalar, otlar va aravalardan foydalanish imkoniyati mavjud edi. Ushbu yo‘nalishda tuyalar uchun 2,25, 2,5 va 2,75 oltin tanga miqdorida haq to‘langan.

Buxoro bilan Xiva xonligi o‘rtasidagi savdo aloqalari, asosan, karvon yo‘li va Amudaryo suv yo‘li orqali amalga oshirilgan. Buxoro-Xiva karvon yo‘li 340 verst (362 km)ni tashkil qilib, karvonlar bu masofani taxminan 10 kunda bosib o‘tgan. Qo‘qon xonligi Xiva bilan savdo aloqalarini asosan Buxoro amirligi orqali olib borgan. Nikolay Muravyovning 1819—1820 yillardagi xotiralarida Xiva xonligining Buxoro va Balx bilan Amudaryo orqali, Toshkent va Qo‘qon bilan esa Sirdaryo orqali bog‘langanligi qayd etiladi. Biroq Sirdaryo orqali uzoq suv yo‘lining murakkabligi va yirik kemalar harakati uchun yaroqsizligi sababli savdogarlar bu yo‘nalishdan kam foydalangan. Natijada, Qo‘qon-Xiva savdosi uchun Buxoro amirligi orqali o‘tadigan yo‘l muhim ahamiyat kasb etgan. Buxoro amirligi nafaqat qo‘shni xonliklar, balki uzoq xorijiy davlatlar bilan ham faol savdo aloqalarini olib borgan. Buxorodan Kobulgacha bo‘lgan masofa 985 verst (1050 km)ni tashkil qilib, karvonlar bu yo‘lni 22-25 kunda bosib o‘tgan. Kobuldan Peshovargacha 320 verst (341 km) bo‘lib, bu masofaga 8 kun ketgan. Hindistonning eng yirik port shahri Kalkuttaga yetib borish uchun Buxorodan 6760 verst (7207 km) yo‘l bosib, 169 kun vaqt sarflash kerak bo‘lgan. 1860-yillarda Peshovar-Buxoro yo‘lida yuklangan har bir tuya uchun savdogarlar 8,5 Buxoro tangasi to‘lagan. 1735-yilda savdo maqsadida Buxoroga kelgan hind savdogarlari haqida Orenburg ekspeditsiyasi rahbari Marvari Barayev qiziqarli ma’lumotlar qoldirgan. Uning yozishicha, hind savdogarlari Dehlidan Kobulga, u yerdan Badaxshon orqali Buxoroga, so‘ngra Xivaga va nihoyat Astraxonga bir yarim oylik karvon yo‘lini bosib o‘tgan. Mir Izzatullohning 1812-yilda yozgan ma’lumotlariga ko‘ra, chet el

savdogarlari uchun Buxoroda maxsus karvonsaroylar qurilgan va ular turli nomlar bilan atalgan.

Mangʻitlar davrida Buxoro amirligidagi karvonsaroylar nafaqat savdogarlar va ularning mollari uchun tunash va saqlash joyi, balki maʼlum bir millat yoki savdo yoʻnalishiga ixtisoslashgan savdo markazlari sifatida ham faoliyat yuritgan. Mir Izzatullohning qayd etishicha, “Buxoroda chet ellik savdogarlar uchun maxsus karvonsaroylar qurilgan va ular turli nomlar bilan atalgan”. Xususan, Shikarpurdan (Hindiston) kelgan savdogarlar “Alamxona” xonaqohida savdo qilgan, “Nohaysaroy” deb nomlangan karvonsaroyda esa tatar savdogarlari joylashgan. Bu tizim savdogarlarning oʻz jamoalari ichida aloqada boʻlishlari, umumiy qoidalar va odatlar asosida ish yuritishlari uchun qulaylik yaratgan. Karvonsaroylar bir vaqtning oʻzida mehmonxona, omborxona, birja va savdo markazi vazifalarini bajargan. Afsuski, Mangʻitlar davriga oid Buxoro karvonsaroylarining meʼmoriy tafsilotlari bugungi kungacha yetarlicha oʻrganilmagan. Tarixchi olim Dono Ziyaeva oʻz tadqiqotlarida “Buxoro shahrining madaniyati, tarixiy obidalari, karvonsaroylari, savdo munosabatlari va boshqa maʼlumotlarni arxiv hujjatlar va manbalar asosida” oʻrgangan. Ushbu tadqiqotlar natijalari karvonsaroy meʼmorchiligining oʻziga xos xususiyatlarini ochib beradi. Tarixiy manbalarga koʻra, Buxoro karvonsaroylari anʼanaviy markaziy osiyo meʼmorchiligi uslubida — katta hovli atrofida joylashgan xonalar, sardobalar, otxonalar va omborxonalaridan iborat boʻlgan. Karvonsaroylarning koʻpchiligi pishiq gʻishtdan qurilgan, mustahkam darvozalar bilan jihozlangan va kechasi qulflanadigan boʻlgan. Har bir karvonsaroyda savdogarlar mollari, shuningdek, ot-ulovlari va tuyalarini saqlash uchun alohida sharoitlar yaratilgan.

Xulosa: Mangʻit amirlari davrida Buxoro amirligi Markaziy Osiyodagi eng muhim savdo markazlaridan biri boʻlib qoldi. Buxoro orqali oʻtgan karvon yoʻllari nafaqat iqtisodiy, balki madaniy va diniy almashinuvda ham muhim rol oʻynagan. Karvonsaroylar esa bu tizimning asosiy infratuzilmasi sifatida savdogarlarga xavfsizlik, qulaylik va samarali savdo qilish imkoniyatini yaratgan. Muhammadali Mubinov toʻgʻri taʼkidlaganidek, “hozirgi kunda bu sohadagi tadqiqotlar hali davom

ettirilishi kerak”. Darhaqiqat, Buxoro amirligining savdo yo‘llari va karvonsaroylari tarixini to‘liq yoritish uchun arxiv hujjatlari, qo‘lyozma manbalar va arxeologik tadqiqotlar natijalarini kompleks o‘rganish lozim. Mang‘itlar davri Buxorosi — bu an‘anaviy sharq savdo tizimining so‘nggi gullagan davri edi. XX asr boshlarida temir yo‘llarning qurilishi va yangi iqtisodiy munosabatlarning shakllanishi bilan an‘anaviy karvon savdosi asta-sekin o‘z ahamiyatini yo‘qotdi. Biroq qad rostlagan karvonsaroylar, bozorlar va savdo yo‘llari Buxoro tarixining ajralmas qismi bo‘lib qolmoqda. Ular bugungi kunda nafaqat me‘moriy yodgorliklar, balki xalqlar o‘rtasidagi qadimiy iqtisodiy-madaniy aloqalarning jonli dalilidir.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Sharopov D., Rajabov O. “XIX asrning o‘rtalarida Buxoro amirligida savdo munosabatlari (A. Byorns materiallari asosida)” // Science and Research, 2025. — DOI: 10.5281/zenodo.15673352.
2. Mubinov M. “The role of the Bukhara Emirate in domestic and foreign trade routes (based on the works of Russian travelers)” // КиберЛенинка. — URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/the-role-of-the-bukhara-emirate-in-domestic-and-foreign-trade-routes-based-on-the-works-of-russian-travelers>.
3. Wilde A. “The Emirate of Bukhara” (2017) // Oxford Research Encyclopedia of Asian History. — Oxford University Press.
4. Ziyaeva D. “Dono Ziyayevaning tadqiqotlarida Buxoro amirligi shaharlari tarixi” // Zenodo, 2025. — DOI: 10.5281/zenodo.17141437.

**MAHALLIY MOLIYANI BOSHQARISHDA XORIJ TAJRIBASI:
GERMANIYA, JANUBIY KOREYA VA POLSHANING FISKAL
DETSENTRALIZATSIYA MODELLARINI O‘ZBEKISTON
SHAROITIGA MOSLASHTIRISH**

Xudoyqulov Hamidjon Abdullayevich

Urganch davlat universiteti, "Biznes va boshqaruv" kafedrası o‘qituvchisi

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada Germaniya, Janubiy Koreya va Polshaning fiskal detsentralizatsiya modellari qiyosiy tahlil qilinib, O‘zbekiston sharoitiga moslashtirish yo‘nalishlari asoslab berilgan. 2012–2025 yillar mahalliy budjet statistikasi asosida o‘z daromad ulushining pastligi va transfertlarga tizimli qaramlik empirik tarzda isbotlangan. Gorizontaal tenglashtiruv, funksional qayta taqsimlash va bosqichma-bosqich soliq mustaqilligi mexanizmlari tavsiya sifatida ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: fiskal detsentralizatsiya, mahalliy moliya, budjet transfertlari, gorizontaal tenglashtiruv, O‘zbekiston, Germaniya, Janubiy Koreya, Polsha, hududlararo moliya munosabatlari.

АННОТАЦИЯ. В данной статье проведен сравнительный анализ моделей фискальной децентрализации Германии, Южной Кореи и Польши, а также обоснованы направления их адаптации к условиям Узбекистана. На основе статистики местных бюджетов за 2012–2025 годы эмпирически доказаны низкая доля собственных доходов и системная зависимость от трансфертов. В качестве рекомендаций выдвинуты механизмы горизонтального выравнивания, функционального перераспределения и поэтапной налоговой независимости.

Ключевые слова: фискальная децентрализация, местные финансы, бюджетные трансферты, горизонтальное выравнивание, Узбекистан, Германия, Южная Корея, Польша, межрегиональные финансовые отношения.

KIRISH. Fiskal detsentralizatsiya — markaziy hukumatdan mahalliy organlarga moliyaviy vakolatlar va mas'uliyatlarni o‘tkazish — zamonaviy davlat

boshqaruvi islohoti kontekstida muhim strategik yo‘nalish sifatida e’tirof etilmoqda [1]. Xalqaro tajriba shuni ko‘rsatadiki, mahalliy organlarga moliyaviy mustaqillik berilganda jamoat xizmatlari sifati oshadi, byudjet xarajatlari aholi ehtiyojlariga muvofiqlashadi [2]. O‘zbekistonda 2017-yildan mahalliy moliyani mustahkamlashga qaratilgan islohotlar olib borilmoqda [3]. Biroq 2012–2025 yillar statistikasi mahalliy budjet xarajatlarining daromaddan doimo ustun kelishi va transfertlarga tarkibiy qaramlikning davom etayotganini ko‘rsatadi [4]. Bu holat xorij tajribasini o‘rganish va tizimli islohot zaruriyatini belgilaydi [5].

ASOSIY QISM

1. Xorij modellari: qiyosiy tahlil

Germaniya kooperativ federalizm tamoyiliga asoslanadi. Yerlar (Länder) o‘rtasidagi gorizonttal tenglashtiruv mexanizmi (Länderfinanzausgleich) moliyaviy kuchli hududlardan zaif hududlarga resurslarni qayta yo‘naltiradi [6, 7]. Kommunalalar mustaqil byudjet tasdiqlab, savdo solig'i va daromad solig'ining belgilangan ulushini o‘zlashtirib xizmat ko‘rsatadi — moliyaviy javobgarlik va demokratik nazorat birgalikda ta'minlanadi [8].

Janubiy Koreya 1995-yildan bosqichma-bosqich detsentralizatsiyani amalga oshirdi: ta'lim, sog'liqni saqlash va shahar rejalashtirish vakolatlari mahalliy organlarga o‘tkazildi [9]. Modelning o‘ziga xos jihati — har bir yangi funktsiya topshirilishidan avval mahalliy kadrlarni tayyorlash va texnik yordam bilan qo‘llab-quvvatlash [10].

Polsha 1990, 1998 va 2004 yillarda uch bosqichli islohot o‘tkazdi: gmina, poviat va vojevodstvo darajalarida moliyaviy mustaqillik izchil kengaytirildi [11]. Natijada mahalliy budjetlar YaIMning 13–15 foizini nazorat qiladigan holga keldi [12]. Asosiy tamoyil: institutsional salohiyat mustahkamlangandan keyingina soliq vakolati kengaytirildi [13].

2. O‘zbekiston mahalliy budjetlarining empirik tahlili (2012–2025)

Moliya vazirligi ma'lumotlariga ko‘ra, mahalliy budjet jami daromadlari 2012-yildagi 8 668 mlrd so‘mdan 2025-yilda 71 266 mlrd so‘mga — 8 barobarga — nominal o‘sdi [14]. Biroq xarajatlar parallel ko‘tarildi: 12 179 mlrd so‘mdan 109

205 mlrd so'mga. Daromad-xarajat defitsiti mutlaq ko'rsatkichda kengayib, transfertlarga tayanch zarurat sifatida saqlanib qoldi.

Hududiy tahlil keskin tafovutni ko'rsatadi: Toshkent shahri va Toshkent viloyati minimal transfert (262–263 mlrd so'm) bilan ishlaydi; Qoraqalpog'iston Respublikasi, Jizzax, Namangan va Surxondaryo viloyatlarida transfertlar o'z daromadidan sezilarli ustun turadi [14]. Bu 13 yil davomida o'zgarmagan tarkibiy tengsizlik bo'lib, gorizonta1 tenglashtiruv mexanizmiga zaruriyatni bevosita tasdiqlab beradi.

3. Xorij tajribasini O'zbekistonga moslashtirish

Birinchi yo'nalish — Germaniya modelidan ilhomlanib, Toshkent shahri, Toshkent viloyati va Navoiy viloyati kabi moliyaviy kuchli hududlarni qamrab oluvchi gorizonta1 tenglashtiruv fondini shaffof formula asosida tashkil etish. Bu markaziy budjet yukini kamaytiradi va mahalliy moliyaviy mas'uliyatni mustahkamlaydi [6, 7].

Ikkinchi yo'nalish — Janubiy Koreya tajribasiga tayanib, kommunal xizmatlar, mahalliy transport va maktabgacha ta'limni to'liq mahalliy organlarga topshirish; ammo bu jarayon xodimlar malakasini oshirish dasturlari bilan bir vaqtda olib borilishi kerak [9, 10].

Uchinchi yo'nalish — Polsha modeli asosida mulk solig'i tushumlarini to'liq mahalliy budjetlarga yo'naltirish va o'rta muddatda hokimiyatlarga cheklangan doirada stavka belgilash vakolatini berish — bu bosqichma-bosqich soliq mustaqilligini shakllantiradi [11, 13].

XULOSA. Uchta mamlakat tajribasi yagona qonuniyatni tasdiqlaydi: fiskal detsentralizatsiya muvaffaqiyati aniq huquqiy-institutsional asos, kadrlar salohiyati va moliyaviy mustaqillikning uyg'unlashuviga bog'liq [1, 5]. O'zbekistondagi 2012–2025 yillar statistikasi nominal daromad o'sishini ko'rsatsa-da, transfertlarga qaramlik va hududlararo tafovut barqaror saqlanib, tizimli islohot zaruriyatini belgilaydi [14].

O'zbekiston uchun optimal strategiya uch bosqichdan iborat: birinchidan — vakolatlarni aniqlashtirish va kadrlarni tayyorlash; ikkinchidan — gorizonta1

tenglashtiruv mexanizmini joriy etish; uchinchidan — mulk solig'i orqali mahalliy daromad bazasini kengaytirish. Ushbu islohotlar ketma-ketlikda amalga oshirilganda aholi ehtiyojlariga javob beruvchi, moliyaviy jihatdan mas'uliyatli va samarali mahalliy boshqaruv tizimi shakllanadi [2, 12].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Oates, W.E. (1999). An Essay on Fiscal Federalism. *Journal of Economic Literature*, 37(3), 1120–1149.

[2] Bahl, R., & Linn, J. (1992). *Urban Public Finance in Developing Countries*. Oxford University Press.

[3] O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-son Farmoni. Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida.

[4] Rahimov, I. (2022). Mahalliy budjetlarning moliyaviy mustaqilligi. *O‘zbekiston iqtisodiy xabarnomasi*, 4(2), 45–58.

[5] World Bank. (2021). *Intergovernmental Fiscal Transfers: Principles and Practice*. Washington, D.C.

[6] Seitz, H. (2000). Fiscal Policy and Politics of Subnational Governments: German Länder. *Public Choice*, 102(3–4).

[7] Bundesministerium der Finanzen. (2023). *Finanzbeziehungen zwischen Bund und Ländern*. Berlin: BMF.

[8] Zimmermann, H. (1999). Fiscal Federalism in Germany. In T. Ter-Minassian (Ed.), *Fiscal Federalism in Theory and Practice*. IMF.

[9] Kim, J. (2008). *Local Government Finance and Fiscal Decentralization in Korea*. KIPF Working Paper.

[10] OECD. (2019). *Making Decentralisation Work: A Handbook for Policy-Makers*. OECD Publications.

[11] Swianiewicz, P. (2003). *Foundations of Fiscal Decentralization*. Local Government Reform Initiative. Budapest.

[12] Misiag, W., & Misiag, F. (2018). *Local Government Finance in Poland*. Warsaw: IER.

[13] IMF. (2020). *Fiscal Decentralization and the Quality of Public Services*.

[14] O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot va moliya vazirligi. (2025). Viloyatlar kesimida mahalliy budjetlar, 2012–2025. Toshkent.

EKSPORT FAOLIYATIDA RAQAMLI MARKETINGNI QO‘LLASH IMKONIYATLARI VA AHAMIYATI

Shoxida Ibadullayeva

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchi

e-mail: shoxidaibadullaeva@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada eksport faoliyatida raqamli marketingni qo‘llash imkoniyatlari va uning ahamiyati yoritilgan. Raqamli marketing vositalari orqali korxonalar xalqaro bozorlarga chiqish, mijozlarni jalb qilish va raqobatbardoshlikni oshirish imkoniyatiga ega bo‘lishi tahlil qilingan. Shuningdek, eksport samaradorligini oshirishda zamonaviy marketing strategiyalarining o‘rni asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli marketing, eksport faoliyati, xalqaro bozor, B2B platformalar, elektron tijorat, onlayn reklama, marketing strategiyasi.

Аннотация. В данной статье рассматриваются возможности и значение применения цифрового маркетинга в экспортной деятельности. Проанализировано, каким образом инструменты цифрового маркетинга позволяют предприятиям выходить на международные рынки, привлекать клиентов и повышать конкурентоспособность. Также обоснована роль современных маркетинговых стратегий в повышении эффективности экспорта.

Ключевые слова: цифровой маркетинг, экспортная деятельность, международный рынок, B2B-платформы, электронная коммерция, онлайн-реклама, маркетинговая стратегия.

Globalashuv sharoitida eksport korxonalari uchun xalqaro bozorlarda raqobatbardosh bo‘lish muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Zamonaviy

texnologiyalar rivojlanishi natijasida an'anaviy marketing usullari o'rnini raqamli marketing egallamoqda. Raqamli marketing eksport hajmini oshirish, yangi bozorlarni o'zlashtirish va mijozlar bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqa o'rnatishda muhim vositaga aylandi.

O'zbekiston Respublikasida ham eksport faoliyatida raqamli marketing va uning bozorlar bilan xalqaro aloqalarni o'rnatishda qo'llanilishi borasida davlat darajasida bir qator strategik chora-tadbirlar va dasturlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yildagi PF-157-sonli farmonida "Raqamlashtirish sohasida eksport faoliyati bilan shug'ullanuvchi korxonalarni qo'llab-quvvatlashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar"[1] doirasida ushbu faoliyatni amalga oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratilgan. Bundan tashqari mamlakatimiz Prezidentining PF-6079-sonli farmonida "Raqamli O'zbekiston 2030" dasturi asosida ham raqamli texnologiyalarni qo'llash borasida korxonalarga qator imkoniyatlar yaratilganligini ko'rishimiz mumkin[2].

Raqamli marketing ko'pincha onlayn marketing bilan adashtiriladi. Raqamli marketing – end, xizmat yoki mahsulotni internet orqali targ'ib qilish jarayonidir. Oddiy qilib aytganda, raqamli marketing an'anaviy marketingdan shunisi bilan farq qiladiki, u biznes va tashkilotlarga marketing kampaniyalarining samaradorligini kuzatish imkonini beradigan onlayn kanallar va usullardan foydalanadi. Bu jarayon ko'pincha real vaqt rejimida amalga oshiriladi hamda nima samarali ishlayotgani va nima ishlamayotganini yaxshiroq tushunishga yordam beradi [3].

Raqamli marketing sohasining rivojlanishi internet va texnologiyalar tarixidagi muhim bosqichlarga bevosita bog'liq. Ushbu vaqt jadvali raqamli marketingning shakllanishi va o'sishida asosiy hisoblangan yirik voqealar va ixtirolarni ko'rsatadi. 1970-yillardan boshlab, elektron pochta va uyali telefonlarning paydo bo'lishidan tortib, 2000-yillar boshida Google, Facebook, Twitter kabi yirik platformalarning ishga tushishigacha bo'lgan jarayon raqamli marketingning bugungi kundagi samarali vositalarga aylanishiga asos soldi.

1970-yillardan boshlab raqamli texnologiyalar va internet infratuzilmasining shakllanishi global kommunikatsiya hamda axborot almashinuvi jarayonlarida tub

burilish yasadi. Dastlab elektron pochta va uyali aloqa texnologiyalarining paydo bo'lishi insonlar o'rtasidagi muloqotni yangi bosqichga olib chiqdi. 1980–1990-yillarda domen tizimi, World Wide Web, qidiruv tizimlari hamda internet reklamasining rivojlanishi raqamli iqtisodiyotning shakllanishiga zamin yaratdi.

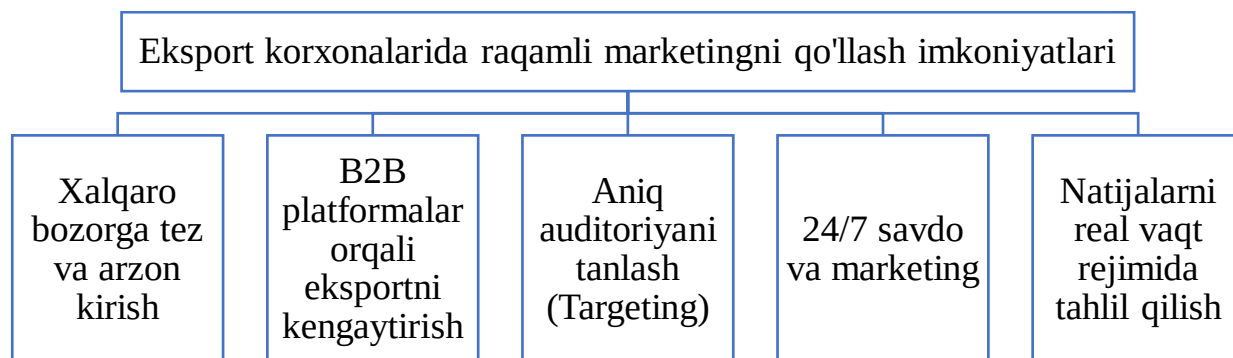
2000-yillardan boshlab Google, Facebook, YouTube, Twitter va LinkedIn kabi platformalarning ommalashuvi internetning ijtimoiy va iqtisodiy ahamiyatini yanada oshirdi. Shu bilan birga, smartfonlar va mobil texnologiyalarning keng tarqalishi raqamli xizmatlardan foydalanish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytirdi.

2010-yillarga kelib ijtimoiy tarmoqlar, mobil ilovalar va raqamli platformalar global iqtisodiyotning muhim tarkibiy qismiga aylandi. Hozirgi davr esa sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (Big Data) va avtomatlashtirish texnologiyalarining jadal rivojlanishi bilan tavsiflanib, iqtisodiy faoliyatni boshqarish va tashkil etishning yangi bosqichini shakllantirmoqda.

Ushbu jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki 1970-yillardan hozirgi kungacha bo'lgan texnologik taraqqiyotning asosiy bosqichlarini aks ettiradi. Dastlabki davrlarda kompyuter va internet infratuzilmasi shakllangan bo'lsa, 2000-yillar boshidan ijtimoiy tarmoqlar (LinkedIn, MySpace, Facebook, YouTube, Twitter) va mobil texnologiyalar (iPhone, Android) jadal rivojlandi. So'nggi yillarda esa sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar (data) va avtomatlashtirish davri boshlandi, bu esa raqamli marketing (Google AdWords) va mobil ilovalar (Instagram, Pinterest) orqali kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylandi. Umuman olganda, texnologiyalar evolyutsiyasi axborot almashinuvi, biznes va ijtimoiy munosabatlarni tubdan o'zgartirdi.

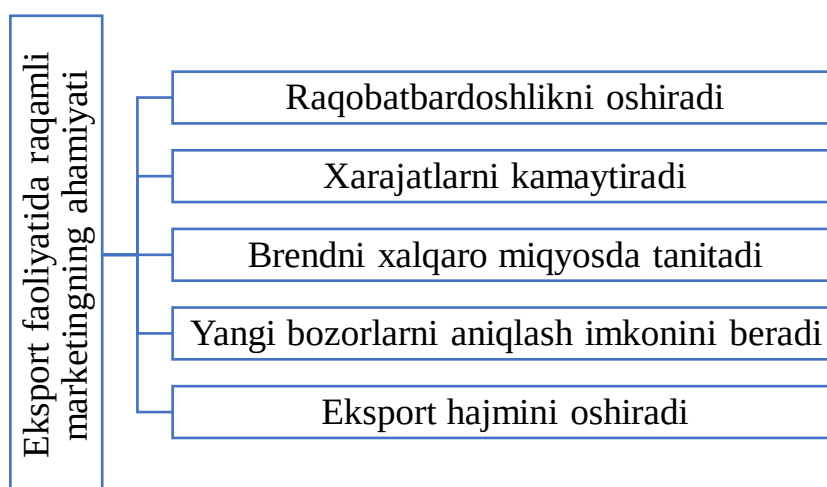
Globallashuv va raqamli texnologiyalar rivojlanishi eksport qiluvchi korxonalar uchun yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Raqamli marketing tashqi bozorlarga chiqish, xalqaro mijozlarni jalb qilish va brendni global miqyosda tanitishda samarali vosita hisoblanadi. Eksport qiluvchi korxonalar uchun raqamli marketing muhim strategik vositaga aylandi. An'anaviy marketing usullari cheklangan geografiya va yuqori xarajatlar bilan ishlagan bo'lsa, raqamli marketing

xorijiy bozorlarga chiqish, maqsadli auditoriyani aniqlash va savdo jarayonlarini optimallashtirishda keng imkoniyatlar yaratmoqda (1-rasm).

1-rasm. Eksport korxonalarida raqamli marketingni qo'llash imkoniyatlari

Zamonaviy iqtisodiy sharoitda eksport qiluvchi korxonalar uchun raqamli marketing strategik ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro bozorlarda raqobat kuchayib borayotgan bir paytda, raqamli texnologiyalardan foydalanish korxonalarga o'z mahsulot va xizmatlarini samarali tarzda tanitish, xarajatlarni optimallashtirish va yangi bozorlarni o'zlashtirish imkonini beradi (2-rasm).

2-rasm. Eksportyor korxonalarda raqamli marketingning ahamiyati

Raqamli marketing eksportyor korxonalar uchun nafaqat mahsulotlarni xalqaro miqyosda tanitish, balki raqobatbardoshlikni oshirish, operatsion xarajatlarni kamaytirish va yangi bozorlarni aniqlashda muhim vosita hisoblanadi. Ushbu imkoniyatlardan samarali foydalanish korxonaning eksport hajmini sezilarli darajada oshirishga va global bozorda mustahkam o'rin egallashga xizmat qiladi. Shu bois, raqamli marketing strategiyalarini to'g'ri rejalashtirish va qo'llash har bir

eksportyor korxona muvaffaqiyatining ajralmas qismidir.

Eksport faoliyatida raqamli marketingdan foydalanish bugungi globallashtirish sharoitida korxonalarning xalqaro bozorlarda muvaffaqiyat qozonishida muhim omil hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar eksport qiluvchi korxonalarga an'anaviy marketing usullariga nisbatan tezkor, arzon va samarali tarzda tashqi bozorlarga chiqish imkonini beradi. Internet platformalari, ijtimoiy tarmoqlar, B2B savdo maydonchalari hamda qidiruv tizimlari orqali korxonalar o'z mahsulot va xizmatlarini global auditoriyaga taqdim etishi mumkin. Shuningdek, raqamli marketing real vaqt rejimida natijalarni tahlil qilish, maqsadli auditoriyani aniq segmentlash va marketing strategiyasini moslashtirish imkonini beradi. Bu esa eksport hajmini oshirish, brend imidjini mustahkamlash va raqobatbardoshlikni kuchaytirishga xizmat qiladi. Bugungi kunda sun'iy intellekt, avtomatlashtirish va data-tahlil vositalarining rivojlanishi raqamli marketing samaradorligini yanada oshirmoqda. Shu bois eksport faoliyatida raqamli marketingni qo'llash nafaqat imkoniyat, balki zaruratga aylanmoqda.

Yuqoridagi ma'lumotlar, tahlillar va xulosalar asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi.

1. Korxonalarda raqamli marketing strategiyasini ishlab chiqish: Har bir eksportchi korxona aniq maqsadli bozor va auditoriyani belgilagan holda kompleks raqamli marketing rejasini ishlab chiqishi lozim.

2. Professional mutaxassislarini jalb qilish yoki tayyorlash: Raqamli marketing bo'yicha malakali kadrlarni tayyorlash, xodimlarni o'qitish va xalqaro tajribani o'rganish muhimdir.

3. Xalqaro B2B platformalardan faol foydalanish: Eksport hajmini oshirish uchun global savdo maydonchalarida korxona profilini yuritish va mahsulotlarni professional tarzda joylashtirish tavsiya etiladi.

4. SEO va kontent marketingga e'tibor qaratish: Ko'p tilli veb-sayt yaratish, qidiruv tizimlari uchun optimallashtirish va sifatli kontent ishlab chiqish eksport samaradorligini oshiradi.

Eksport faoliyatida raqamli marketingni samarali qo'llash korxonalarga

xalqaro bozorda barqaror o‘rin egallash, savdo hajmini oshirish va uzoq muddatli raqobat ustunligini ta‘minlash imkonini beradi. Kelgusida ushbu yo‘nalishni strategik darajada rivojlantirish mamlakat eksport salohiyatining o‘shishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 14.10.2024-yil. PF-157-son. Raqamlashtirish sohasida eksport faoliyati bilan shug‘ullanuvchi korxonalarni qo‘llab-quvvatlashga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 05.10.2020. PF-6079-son. Raqamli O‘zbekiston 2030
3. International Journal of Scientific Engineering and Research. (2026). Digital Marketing vs Traditional Marketing. IJSER.
4. <http://www.mediaocean.com/digital-marketing-guide/overview-history>

MINTAQADA TURIZM INDUSTRIYASINI RIVOJLANTIRISH USTUVOR YO‘NALISHLARI

Tadq. Ibragimova Sh.

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti

Annotatsiya: Maqolada Markaziy Osiyo mintaqasida turizm industriyasini kompleks rivojlantirish uchun tarkibiy yo‘nalishlar, infratuzilma va kadrlar salohiyatini oshirish hamda raqamli transformatsiya imkoniyatlari ilmiy asosda tahlil qilingan.

Аннотация: В статье на научной основе проанализированы структурные направления комплексного развития туристической индустрии в регионе Центральной Азии, вопросы совершенствования инфраструктуры и кадрового потенциала, а также возможности цифровой трансформации.

Abstract: This article scientifically analyzes the structural directions for the comprehensive development of the tourism industry in the Central Asian region, including the enhancement of infrastructure and human resource capacity, as well

as the opportunities offered by digital transformation.

Kalit soʻzlar: turizm industriyasi, Markaziy Osiyo, mehmonxona infratuzilmasi, raqamli turizm, turizm klasteri, mintaqaviy brend, xalqaro marketing.

Ключевые слова: туристическая индустрия, Центральная Азия, гостиничная инфраструктура, цифровой туризм, туристический кластер, региональный бренд, международный маркетинг.

Keywords: tourism industry, Central Asia, hotel infrastructure, digital tourism, tourism cluster, regional brand, international marketing.

Turizm industriyasi zamonaviy milliy va mintaqaviy iqtisodiyotlarning dinamik tarkibiy qismi boʻlib, ish oʻrinlari yaratish, xorijiy valyuta tushumlari, infratuzilma rivojlantirish va hududlararo tengsizlikni kamaytirishda muhim strategik funksiyani bajaradi. Xalqaro Turizm Tashkilotining 2023-yilgi hisobotiga koʻra, dunyo boʻyicha turizm sektori 330 million ish oʻrinini taʼminlab, jahon YIMining 9,1 foizini shakllantiradi. Post-pandemiya davridagi jadal tiklanish 2023-yilda xalqaro sayyohlar soni 1,3 milliarddan oshishi sohaning tarkibiy barqarorligini tasdiqladi.

Markaziy Osiyo mintaqasi uchun turizm industriyasini rivojlantirish alohida strategik ahamiyat kasb etadi. Mintaqa yalpi ichki mahsulotida turizm ulushi oʻrtacha 2,5-3 foiz atrofida boʻlib, bu koʻrsatkich Osiyo-Tinch okeani mintaqasining 10,5 foizlik oʻrtacha koʻrsatkichidan sezilarli darajada past turadi. Bunday farq, bir tomondan, mavjud tarkibiy cheklovlarni koʻrsatsa, ikkinchi tomondan, sohaning kengaytirilmagan salohiyatiga ishora qiladi. Oʻzbekiston 2023-yilda 6,7 million xorijiy sayyohni qabul qilib, 2016-2017-yillardagi yopiq davr bilan solishtirganda mutlaqo yangi turizm iqtisodiyotini shakllantirmoqda.

Biroq turizm industriyasining barqaror va tezlashgan rivojlanishi uchun yakka tartibdagi chora-tadbirlar yetarli emas infratuzilma, kadrlar, raqamli tizimlar va xalqaro marketing boʻyicha muvofiq, kompleks yondashuvni talab etuvchi strategik dasturlar zarur. Shu nuqtai nazardan, mintaqada turizm industriyasini rivojlantirishning ustuvor yoʻnalishlarini ilmiy asoslash dolzarb va amaliy

ahamiyatga ega tadqiqot yo'nalishini tashkil etadi.

Turizm industriyasini rivojlantirish bo'yicha nazariy asoslar tadqiqotlarida turistik klaster nazariyasi markaziy o'rin tutadi. Michael Porter (1990) ishlab chiqqan klaster konsepsiyasi turizm kontekstida Nordin (2003) tomonidan kengaytirildi: uning turizm klasteri modeli mehmonxonalar, restoran biznesi, transport, muloqot vositalari va attraksionlarning geografik konsentratsiyasi hamda tarmoqlararo sinergiyani ta'minlovchi institutsional muhitni o'z ichiga oladi.

Raqamli turizm transformatsiyasi mavzusida Buhalis va Law (2008) tomonidan olib borilgan tadqiqot turizm industriyasida axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining roli va iste'molchi xatti-harakatiga ta'sirini tahlil qilib, raqamli kanallar orqali turizm mahsulotining sotilishi destinatsiya raqobatbardoshligini belgilovchi asosiy omilga aylanib borayotganini ko'rsatdi. Bu xulosalar hozirgi kunda ijtimoiy media va sun'iy intellekt texnologiyalari bilan yanada dolzarb bo'lib qolmoqda [1,2].

Markaziy Osiyo kontekstida Abdullaev va Tursunov (2022) larning tadqiqoti O'zbekiston turizm siyosatining 2016-yildan keyingi evolyutsiyasini institutsional tahlil asosida o'rganib, vizasiz rejimning joriy etilishi va raqamli xizmatlarning rivojlanishi sayyohlar soniga ijobiy ta'sir ko'rsatganini, biroq mehmonxona bazasi va kadrlar salohiyatining o'sish sur'atidan orqada qolayotganini aniqladi. Ushbu muvozanatsizlik keyingi islohotlarda ustuvor muammolar sifatida hisobga olinishi zarur[3].

Mintaqada turizm industriyasini rivojlantirishning beshta asosiy yo'nalishi ajralib turadi. Ushbu yo'nalishlar o'zaro bog'liq bo'lib, har biri alohida ahamiyatga ega, biroq birga amalga oshirilganda klaster sinergiyasini vujudga keltiradi.

Birinchi yo'nalish mehmonxona infratuzilmasini kengaytirish va modernizatsiya qilish. Mintaqada turizm o'sishining eng keskin cheklovchi omillaridan biri sifatli yotoq joylari tanqisligidir. O'zbekistonda 2023-yil holatiga ko'ra 72 ming yotoq joyi mavjud bo'lib, bu ko'rsatkich Gruziyaning 130 ming, Qozog'istonning 108 ming yotoq joyiga nisbatan sezilarli kam. Vaziyatni yaxshilash uchun xorijiy hotel zanjirlarini jalb etish, boutique-mehmonxona segmentini

qo'llab-quvvatlash va qishloq joylarda ekologik lojlar qurilishini rag'batlantirish zarur.

Ikkinchi yo'nalish transport aloqalarini rivojlantirish. Havo yo'llari sifati va soni bevosita sayyohlar kirib kelishini belgilaydi. Mintaqada to'g'ridan-to'g'ri xalqaro havo yo'nalishlari ko'paytirilishi, temir yo'l infratuzilmasi xususan, tezkor poyezdlar kengaytirilishi va hududlararo avtomobil yo'llari modernizatsiya qilinishi zarur. O'zbekistonda Toshkent–Samarqand tezkor poyezdi bu borada ijobiy namuna bo'lib xizmat qilmoqda; Samarqand-Buxoro-Xiva marshrutini qamrab oluvchi tezkor yo'nalish esa «Ipak yo'li» turizmini yangi darajaga ko'taradi.

Uchinchi yo'nalish raqamli turizm ekotizimini shakllantirish. Sayyohning sayohat siklining barcha bosqichlarida izlash, rejalashtirish, bron qilish, sayohat va sharhlash raqamli kanallar asosiy rol o'ynamoqda. Yagona milliy turizm portalini, ko'p tilli mobil ilovani, sun'iy intellekt asosida ishlovchi sayyoh yordamchisini (AI travel assistant) va barcha turizm ob'ektlarini qamrovchi QR-kod tizimini joriy etish raqamli turizm ekotizimining asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi.

To'rtinchi yo'nalish kadrlar tayyorlash va malakasini oshirish. Turizm industriyasining barqaror rivojlanishi uchun sifatli xizmat ko'rsatuvchi kadrlar hal qiluvchi ahamiyatga ega. Mintaqada xalqaro standartlarga javob beruvchi turizm va mehmondo'stlik mutaxassislarining tanqisligi kuzatilmoqda. Bu muammoni hal etish uchun xalqaro turizm universitetlari bilan hamkorlikni kengaytirish, mehmonxona zanjirlarining korporativ o'quv dasturlarini rag'batlantirish hamda milliy va xalqaro sertifikatlash tizimini joriy etish zarur.

Beshinchi yo'nalish xalqaro brendlashtirish va marketing. "Visit Uzbekistan", "Discover Kazakhstan", "Amazing Kyrgyzstan" kabi kampaniyalar ijobiy boshlang'ich bo'ldi, biroq ular global turizm bozorida mintaqaning umumiy ulushini oshirish uchun hali yetarli emas. Mintaqaviy yagona brendni "Central Asian Silk Road" shakllantirish va uni xalqaro turizm ko'rgazmalarida, OTA (Online Travel Agency) platformalarida hamda raqamli kanallar orqali faol targ'ib qilish strategik ustuvorlik hisoblanadi(1-jadval).

Turizm industriyasi rivojlanishining ustuvor yo‘nalishlari va baholash mezonlari

Ustuvor yo‘nalish	Asosiy faoliyat turlari	Mas'ul tuzilmalar	Moliyalashtirish manbai	Baholash mezonlari
Mehmonxona va infratuzilma	5★ mehmonxonalar, kapsulalar, boutique-otellar qurish	TMV, investitsiya agentligi	XDT, PPP, xususiy sektor	Yotoq joylari soni, dolzarb bandlik
Transport va logistika	Havo yo‘nalishlari, temir yo‘l, avtoyullar modernizatsiyasi	Transport vazirligi, "Uzbekistan Airways"	Davlat byudjeti, obligatsiyalar	To‘g‘ridan-to‘g‘ri yo‘nalishlar soni
Raqamli turizm ekotizimi	Yagona portal, AI-assistant, onlayn bron tizimi	ADMT, IT kompaniyalar	Davlat-xususiy sheriklik	Onlayn bronlashlar ulushi (%)
Kadrlar tayyorlash	Turizm kollejlari, xalqaro sertifikatlash, stajirovkalar	Xalq ta'limi va Oliy ta'lim vazirligi	Grant va kreditlar	Malakali mutaxassis soni
Brend va xalqaro marketing	"Visit Uzbekistan" kampaniyasi, xalqaro ko‘rgazmalar	"O‘zbekturizm" milliy kompaniyasi	Davlat byudjeti, sponsorlar	Brend qiymat indeksi, NPS

Manba: muallif tomonidan xalqaro tashkilotlar tavsiyalari asosida tuzilgan.

Markaziy Osiyo mamlakatlarini turizm industriyasi rivojlanish darajasi bo‘yicha qiyosiy tahlil qilish har bir mamlakatning asosiy raqobat ustunliklari va rivojlanish ustuvorliklarini aniq ko‘rsatib beradi. Mintaqada turizm industriyasi rivojlanish darajasi bo‘yicha mamlakatlar o‘rtasida sezilarli farqlar mavjud bo‘lib, ushbu farqlar tabiiy resurslar, davlat siyosatining yo‘nalishi va institutsional salohiyat bilan bevosita bog‘liq.

O‘zbekiston turizm YIMga ulushi (3,1%) va xorijiy sayyohlar soni (6,7 mln.) bo‘yicha mintaqada yetakchi mavqeni egallaydi. Samarqand, Buxoro va Xivaning UNESCO tomonidan e’tirof etilgan tarixiy merosi mintaqadagi eng kuchli raqobat ustunligi hisoblanadi. Biroq mamlakatning asosiy muammosi mehmonxona infratuzilmasining sayyohlar talabidan orqada qolishi va malakali xodimlar yetishmasligi hal etilishi lozim bo‘lgan tarkibiy muammo bo‘lib qolmoqda.

Qozog‘iston eng ko‘p mehmonxona joylariga ega mamlakat (108,6 ming)

bo‘lib, Almati va Nur-Sulton shaharlaridagi zamonaviy konventsia infratuzilmasi MICE turizmini rivojlantirish uchun kuchli bazani ta'minlaydi. Biroq mamlakatning xalqaro brend tanilishi hali yetarli darajada emas Qozog'iston tabiatining go‘zalligi va Altay ekotizimlarining noyobligi xalqaro bozorda to‘liq taqdim etilmagan. Ushbu imkoniyatni yuzaga chiqarish Qozog'iston uchun eng ustuvor vazifa hisoblanadi[4].

Tojikiston va Qirg'iziston kichik hajmli, biroq yuqori potentsialli ekologik turizm destinatsiyalari sifatida ajralib turadi. Qirg'izistonda turizm YIMga ulushining 5,1 foizga yetgani ushbu mamlakatda turizm industriyasining nisbiy katta rolini ko‘rsatadi. Issiqko‘l va nomadik turizm brendlari asosida xalqaro positioning strategiyasini kuchaytirish Qirg'iziston uchun eng samarali yo‘nalish bo‘ladi(2-jadval).

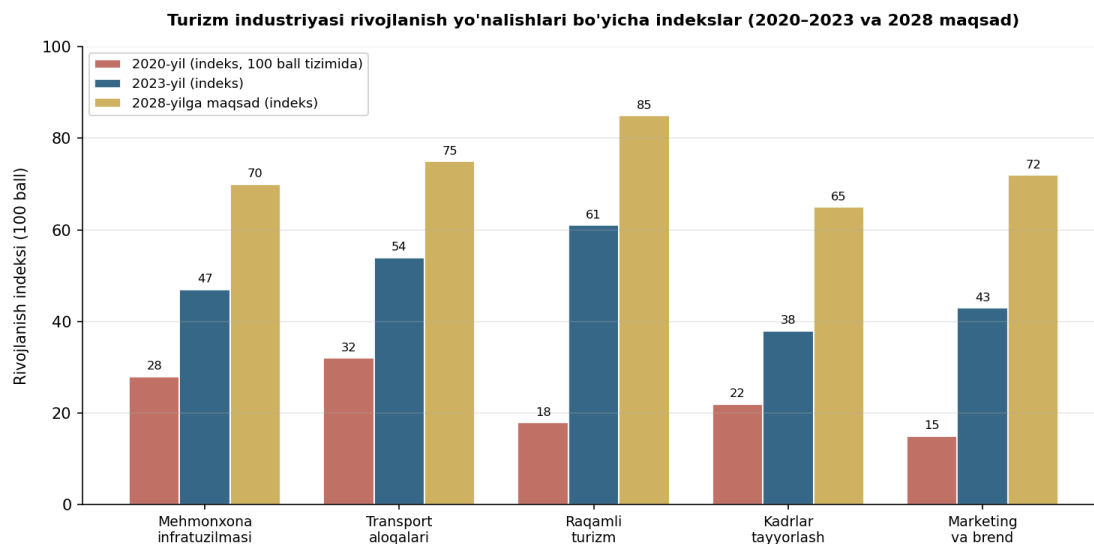
2-jadval

Markaziy Osiyo mamlakatlarida turizm industriyasi rivojlanish ko‘rsatkichlari (2023)

Mamlakat	Turizm YIMga ulushi (% 2023)	Mehmonxona joylari soni (ming)	Xorijiy sayyohlar (mln., 2023)	Asosiy o‘shish omili	Ustuvor rivojlanish yo‘nalishi
O‘zbekiston	3.1	72.4	6.7	Vizasiz rejim, tarixiy meros	Infratuzilma, raqamli marketing
Qozog‘iston	1.7	108.6	8.5	Tabiat resurslari, EXPO meros	Ekologik turizm klasterlari
Tojikiston	4.2	18.3	1.2	Pomir, tog' turizmi	Logistika, mehmonxona bazasi
Qirg'iziston	5.1	24.7	3.4	Issiqko‘l, nomadik turizm	Xalqaro brendlashtirish
Turkmaniston	0.5	9.1	0.3	Noyob attraksionlar (Darvaza)	Viza liberalizatsiyasi

Manba: UNWTO (2023), WEF (2023), milliy statistika qo‘mitalari ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Turizm industriyasining beshta asosiy yoʻnalishi boʻyicha 2020-yildan 2023-yilgacha boʻlgan oʻzgarishlar va 2028-yilga belgilangan maqsadli koʻrsatkichlarni qiyosiy ifodalash ushbu sohaning rivojlanish traektoriyasini yaqqol namoyon etadi. Barcha yoʻnalishlar boʻyicha sezilarli ijobiy oʻzgarishlar kuzatilayotgan boʻlsa-da,

maqsadli koʻrsatkichlarga erishish uchun yanada jiddiy va uzluksiz sa'y-harakatlar talab etiladi.

1-rasm. Turizm industriyasi rivojlanish yoʻnalishlari boʻyicha indekslar (2020, 2023 va 2028 maqsad)

Grafikdan koʻrinib turibdiki, raqamli turizm yoʻnalishi 2020-yildagi 18 balldan 2023-yilda 61 ballga koʻtarilgan bu 43 balllik oʻsish bilan boshqa barcha yoʻnalishlardan ustun turadi. Bu natija COVID-19 pandemiyasidan keyin raqamli kanallarning turizm iqtisodiyotidagi rolining keskin oshganini aks ettiradi. Transport va logistika yoʻnalishi 2028-yilga 75 balllik maqsad bilan ikkinchi ustuvorlik hisoblanib, havo yoʻnalishlari va temir yoʻl infratuzilmasiga investitsiyalar bu koʻrsatkichni oshirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Kadrlar tayyorlash yoʻnalishi esa hali eng past koʻrsatkichda turib, bu sohadagi tarkibiy boʻshliqlarga alohida e'tibor qaratish zarurligini koʻrsatmoqda.

Mintaqada turizm industriyasini rivojlantirishda xalqaro tajribadan saboq chiqarish muhim metodologik ahamiyatga ega. Gruziya tajribasi ayniqsa koʻrsatmali hisoblanadi: mamlakat 2004-2019-yillar oraligʻida xorijiy sayyohlar sonini 18 barobar oshirib, turizm daromadini YIMning 7,5 foiziga yetkazdi. Bunga

erishishda vizasiz rejim, Tbilisi aeroportini xususiylashtirib zamonaviy standartlarga ko'tarish, mehmonxona qurilishi uchun soliq imtiyozlari va faol xalqaro marketing asosiy rol o'ynadi[5].

BAA xususan Dubai modeli esa sun'iy ravishda, ya'ni tabiiy resurslar emas, balki infratuzilma, xizmat sifati va innovatsiyalar orqali dunya turizm markaziga aylanishni ko'rsatadi. Dubai 2023-yilda 17,4 million xorijiy sayyohni qabul qilib, yalpi turizm daromadi 36 milliard dollardan oshdi. Bu tajribaning Markaziy Osiyo uchun amaliy saboqi tabiiy va madaniy resurslar ustiga zamonaviy xizmat ko'rsatish standarti va megaloyiha attraksionlari (masalan, suvli parklar, olimlik shaharchalari, xalqaro tadbirlar) qo'shish turizm hajmini geometrik progressiyada oshirishi mumkin.

Olib borilgan tadqiqot Markaziy Osiyo mintaqasida turizm industriyasini rivojlantirish uchun yetarli tabiiy, madaniy va iqtisodiy salohiyat mavjudligini, biroq bu salohiyatni to'liq yuzaga chiqarish uchun tizimli va muvofiq siyosiy dasturlar zarurligini ko'rsatdi.

Birinchidan, mintaqaviy hamkorlik mexanizmini institutsional jihatdan mustahkamlash «Markaziy Osiyo Birlashgan Turizm Maydoni» konsepsiyasini amalga oshirish har bir mamlakat alohida qila oladigan narsalardan ko'ra ko'proq samara beradi. Yagona viza, yagona turizm portali va yagona mintaqaviy brand bu borada asosiy vositalar hisoblanadi.

Ikkinchidan, mehmonxona infratuzilmasiga davlat-xususiylashtirish asosida maqsadli investitsiyalarni jalb etish mintaqadagi yotoq joylari tanqisligini hal etishning asosiy yo'li bo'lib qoladi. Xorijiy mehmonxona zanjirlariga beriladigan soliq imtiyozlari va yer ajratish tartibini soddalashtirish bu jarayonni tezlashtiradi.

Uchinchidan, raqamli turizm ekotizimiga tizimli investitsiyalar yagona milliy portal, mobil ilova, QR-kod tizimi va sun'iy intellekt asosidagi xizmatlar turizm industriyasining barcha boshqa yo'nalishlariga multiplikator ta'sir ko'rsatadi va ularning samaradorligini oshiradi. O'zbekiston uchun xususan raqamli turizm yo'nalishiga ustuvor e'tibor qaratish va 2028-yilga 85 balllik maqsadga erishish strategik vazifa sifatida belgilanishi tavsiya etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nordin, S. (2003). *Tourism Clustering and Innovation: Paths to Economic Growth and Development*. ETOUR, Mid-Sweden University, Östersund. 112 b.
2. Buhalis, D. & Law, R. (2008). Progress in Information Technology and Tourism Management: 20 Years On and 10 Years After the Internet. *Tourism Management*, 29(4), 609–623.
3. Abdullaev, A. & Tursunov, B. (2022). O‘zbekiston turizm industriyasida institutsional islohotlar va ularning samaradorligi. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 10(4), 112–128.
4. World Economic Forum — WEF (2023). *Travel and Tourism Development Index 2023*. Geneva: WEF. — URL: <https://www.weforum.org>
5. United Nations World Tourism Organization — UNWTO (2023). *World Tourism Barometer*. Vol. 21, No. 6. Madrid: UNWTO. — URL: <https://www.unwto.org>.

HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISHDA OZIQ-OVQAT

SANOATINING STRATEGIK AHAMIYATI

(Qashqadaryo viloyati misolida)

Ziyoyev Jamshid Nu‘monovich

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

Tel: 90-866-31-15

Annotatsiya. Ushbu maqolada hududiy iqtisodiy rivojlanishda oziq-ovqat sanoatining strategik ahamiyati Qashqadaryo viloyati misolida tahlil qilinadi. Oziq-ovqat sanoati hududiy yalpi ichki mahsulotni shakllantirish, aholi bandligini ta’minlash, eksport salohiyatini oshirish hamda agrar sektor bilan sanoat o‘rtasidagi integratsiyani kuchaytirishda muhim omil ekani asoslab beriladi. Shuningdek, maqolada klaster tizimi, raqamli transformatsiya, logistika infratuzilmasi, qo‘shilgan qiymat zanjiri va barqaror ishlab chiqarish mexanizmlarining hududiy iqtisodiy o‘sishga ta’siri ochib berilgan. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, oziq-ovqat sanoatini innovatsion rivojlantirish hudud iqtisodiyotining diversifikatsiyasi va

barqaror eksport tizimini shakllantirishning asosiy sharti hisoblanadi.

Kalit soʻzlar: oziq-ovqat sanoati, hududiy rivojlanish, strategik ahamiyat, Qashqadaryo viloyati, eksport salohiyati, klaster, raqamli transformatsiya, qoʻshilgan qiymat, logistika, barqaror iqtisodiyot.

Аннотация. В статье анализируется стратегическое значение пищевой промышленности в региональном экономическом развитии на примере Кашкадарьинской области. Обосновано, что пищевая промышленность играет важную роль в формировании регионального валового продукта, обеспечении занятости населения, повышении экспортного потенциала и укреплении интеграции между аграрным сектором и промышленностью. Рассматриваются механизмы кластерного развития, цифровой трансформации, логистической инфраструктуры, формирования цепочки добавленной стоимости и устойчивого производства. Делается вывод о том, что инновационное развитие пищевой промышленности является ключевым фактором диверсификации экономики региона и формирования устойчивой экспортной системы.

Ключевые слова: пищевая промышленность, региональное развитие, стратегическое значение, Кашкадарьинская область, экспортный потенциал, кластер, цифровая трансформация, добавленная стоимость, логистика, устойчивое развитие.

Abstract. This article analyzes the strategic importance of the food industry in regional economic development using the example of Kashkadarya region. The study substantiates that the food industry plays a key role in forming regional gross product, ensuring employment, increasing export potential, and strengthening integration between agriculture and industry. The article examines cluster development mechanisms, digital transformation, logistics infrastructure, value-added chains, and sustainable production models. The results show that innovative development of the food industry is a key factor in regional economic diversification and the formation of a sustainable export system.

Keywords: food industry, regional development, strategic importance,

Kashkadarya region, export potential, cluster, digital transformation, value chain, logistics, sustainable economy.

KIRISH

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiy siyosatida hududlarni kompleks rivojlantirish, ishlab chiqarishni diversifikatsiya qilish va eksport salohiyatini oshirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilanmoqda. Bu jarayonda oziq-ovqat sanoati strategik tarmoq sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Qashqadaryo viloyati qishloq xo‘jaligi salohiyati yuqori bo‘lgan hududlardan biri hisoblanadi. Viloyatda don, meva-sabzavot, uzumchilik, chorvachilik mahsulotlari yetishtirish keng rivojlangan. Ushbu xomashyo bazasi oziq-ovqat sanoatini chuqur qayta ishlash asosida rivojlantirish uchun mustahkam zamin yaratadi.

Oziq-ovqat sanoatining hududiy iqtisodiyotdagi strategik ahamiyati quyidagilarda namoyon bo‘ladi:

- hududiy yalpi mahsulot tarkibida yuqori ulushga ega bo‘lishi;
- aholi bandligini ta‘minlashi;
- agrar sektor bilan sanoat integratsiyasini kuchaytirishi;
- eksport tushumlarini oshirishi;
- import o‘rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishi;
- hududiy infratuzilmani rivojlantirishi.

Shu bois, mazkur maqolada oziq-ovqat sanoatining hududiy iqtisodiy rivojlanishdagi strategik roli tizimli ravishda tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR SHARHI

Hududiy iqtisodiy rivojlanish va oziq-ovqat sanoatining o‘zaro bog‘liqligi iqtisodchi olimlar tomonidan keng o‘rganilgan.

G‘ulomov va boshqalar axborot texnologiyalarining ishlab chiqarish samaradorligiga ta‘sirini tahlil qilib, sanoat tarmoqlarida raqamlashtirish resurslardan foydalanish samaradorligini oshirishini ta‘kidlaydi [1].

Raximov ishlab chiqarish jarayonlarida intellektual tizimlardan foydalanish samaradorlikni oshirishini ilmiy asoslab beradi [2].

Kadirov raqamli transformatsiya va marketing strategiyalarining korxona raqobatbardoshligiga ta'sirini ko'rsatadi [3].

Xorijiy tadqiqotchilar esa oziq-ovqat sanoatini hududiy klaster modeli asosida rivojlantirish iqtisodiy o'sishni tezlashtirishini ta'kidlaydilar. Klasterlash jarayoni xomashyo yetishtirishdan tortib tayyor mahsulot eksportigacha bo'lgan qiymat zanjirini yagona tizimda birlashtiradi.

Shuningdek, barqaror rivojlanish konsepsiyasiga ko'ra, oziq-ovqat sanoati iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik omillar uyg'unligida rivojlanishi lozim.

METODOLOGIYA

Tadqiqotda quyidagi usullardan foydalanildi:

- tizimli tahlil;
- qiyosiy tahlil;
- statistik ma'lumotlarni umumlashtirish;
- hududiy iqtisodiy ko'rsatkichlarni baholash;
- ilmiy manbalarni tahlil qilish.

Qashqadaryo viloyatining iqtisodiy tuzilmasi, sanoat ishlab chiqarishi va eksport ko'rsatkichlari o'rganildi. Oziq-ovqat sanoatining hududiy rivojlanishga ta'siri ko'rsatkichlar asosida baholandi.

ASOSIY QISM

Oziq-ovqat sanoati hududiy iqtisodiyotning tayanch va strategik tarmoqlaridan biri sifatida Qashqadaryo viloyati iqtisodiy rivojlanishida muhim o'rin egallaydi. Ushbu tarmoq nafaqat aholini sifatli oziq-ovqat mahsulotlari bilan ta'minlash, balki hududiy yalpi mahsulotni shakllantirish, bandlikni oshirish, eksport tushumlarini ko'paytirish va agrar sektor bilan sanoat o'rtasidagi uzviy integratsiyani ta'minlash orqali iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Ayniqsa, qishloq xo'jaligi salohiyati yuqori bo'lgan hududlarda oziq-ovqat sanoati xomashyoni chuqur qayta ishlash asosida yuqori qo'shilgan qiymat yaratish imkonini beradi va shu orqali hudud daromadlarini oshirishga xizmat qiladi.

So'nggi yillarda respublika miqyosida oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmida barqaror o'sish kuzatilmoqda. 2021-yilda O'zbekiston bo'yicha

oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 25,2 trillion soʻmni tashkil etgan boʻlsa, 2024-yilga kelib bu koʻrsatkich 103,7 trillion soʻmga yetdi. 2025-yilning yanvar–noyabr oylarida esa ishlab chiqarish hajmi 128,6 trillion soʻmni tashkil etdi. Bu dinamik oʻsish sanoatning milliy iqtisodiyotdagi ahamiyati ortib borayotganini koʻrsatadi. Hududlar kesimida 2024-yilda Toshkent shahri 18,8 trillion soʻmlik ishlab chiqarish hajmi bilan yetakchilik qilgan boʻlsa, Samarqand viloyati 13,6 trillion soʻm, Buxoro viloyati 8,1 trillion soʻm koʻrsatkichga erishgan. Qashqadaryo viloyatida esa mazkur yilda 7,1 trillion soʻmlik oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarilgan.

Qashqadaryo viloyatida 2021-yilda oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 2,3 trillion soʻm atrofida boʻlgan boʻlsa, 2025-yilning yanvar–noyabr oylariga kelib bu koʻrsatkich 9 trillion soʻmga yetdi. Ushbu oʻsish surʼati viloyatda ishlab chiqarish quvvatlarining kengayishi, qayta ishlash darajasining ortishi hamda investitsiyalarning jalb etilishi bilan izohlanadi. 2024-yil yakunlariga koʻra, viloyatda oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 7 097,3 milliard soʻmni tashkil etib, oʻtgan yilga nisbatan 29,2 foizga oʻsdi. 2024-yilning yanvar–oktabr oylarida ishlab chiqarish hajmi 5 641,9 milliard soʻmga teng boʻlib, sanoat tarkibida 17,9 foizlik ulushni egalladi hamda fizik hajm indeksi 19,9 foizga oʻsdi. Bu koʻrsatkichlar oziq-ovqat sanoatining viloyat sanoat tuzilmasida yetakchi oʻrinlardan birini egallayotganini tasdiqlaydi.

Hududiy yalpi mahsulot koʻrsatkichlari ham oziq-ovqat sanoatining strategik ahamiyatini tasdiqlaydi. 2024-yil yakunida Qashqadaryo viloyatining yalpi hududiy mahsuloti 80 658,3 milliard soʻmni tashkil etib, 2023-yilga nisbatan 6,5 foizga oʻsdi. Ushbu oʻsishda qayta ishlash sanoati, xususan, oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish muhim omil boʻldi. Oziq-ovqat sanoatining rivojlanishi hudud iqtisodiyotining diversifikatsiyalashuviga, xomashyo eksportidan tayyor mahsulot eksportiga oʻtishga zamin yaratmoqda.

Viloyatda un va non mahsulotlari, goʻsht va sut mahsulotlari, meva-sabzavot konservalari, yogʻ-moy mahsulotlari, uzum va sharbat mahsulotlari ishlab chiqarish rivojlangan. Boy xomashyo bazasining mavjudligi tarmoqning barqaror ishlashini

ta'minlab, chuqur qayta ishlash orqali yuqori qo'shilgan qiymat yaratish imkonini bermoqda. Masalan, qishloq xo'jaligida yetishtirilgan meva-sabzavotlarni qayta ishlash va eksportbop mahsulotga aylantirish hududiy daromadlarni sezilarli darajada oshiradi.

Oziq-ovqat sanoatining rivojlanishi bandlikni ta'minlashda ham muhim rol o'ynamoqda. Qayta ishlash korxonalari, logistika markazlari va savdo tarmoqlarining kengayishi natijasida minglab ish o'rinlari yaratilmoqda. Ayniqsa, qishloq joylarda aholining barqaror daromad manbai shakllanmoqda. Bu esa ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va migratsiya jarayonlarini kamaytirishda muhim omil hisoblanadi.

Hududiy eksport ko'rsatkichlari ham ijobiy tendensiyani namoyon etmoqda. 2024-yilda Qashqadaryo viloyatining eksport hajmi 555 million AQSh dollariga yaqinlashdi. Oziq-ovqat mahsulotlari eksporti valyuta tushumlarini oshirish bilan birga, mahalliy mahsulotlarning xalqaro bozordagi raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Shu nuqtai nazardan, xalqaro sifat standartlarini joriy etish, sertifikatlashtirish tizimini takomillashtirish, logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish va hududiy brend siyosatini rivojlantirish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Zamonaviy sharoitda oziq-ovqat sanoatini raqamli transformatsiyasiz tasavvur etib bo'lmaydi. Ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, raqamli monitoring tizimlarini joriy etish, logistika va saqlash tizimlarida IoT hamda sun'iy intellekt texnologiyalaridan foydalanish mahsulot sifati va xavfsizligini oshirishga xizmat qilmoqda. Bu esa ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardoshlikni mustahkamlash imkonini beradi.

Shu bilan birga, barqaror rivojlanish tamoyillariga asoslangan ishlab chiqarish modelini shakllantirish muhimdir. Energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish, chiqindilarni qayta ishlash, suv resurslaridan oqilona foydalanish va ekologik toza mahsulot ishlab chiqarish uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta'minlaydi.

Umuman olganda, 2021–2025 yillar davomida kuzatilgan statistik o'sish sur'atlari Qashqadaryo viloyatida oziq-ovqat sanoati hududiy iqtisodiy

rivojlanishning asosiy drayveriga aylanib borayotganini ko'rsatadi. Ishlab chiqarish hajmining qariyb to'rt barobarga oshishi, sanoat tarkibidagi yuqori ulushi, yalpi hududiy mahsulot va eksport ko'rsatkichlaridagi ijobiy dinamika mazkur tarmoqning strategik ahamiyatini yaqqol tasdiqlaydi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'tkazilgan tahlillar Qashqadaryo viloyatida oziq-ovqat sanoati iqtisodiy barqarorlikni ta'minlovchi yetakchi tarmoqlardan biri ekanini tasdiqlaydi. So'nggi 4–5 yil davomida respublika miqyosida ham, viloyat kesimida ham oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmlarida barqaror va izchil o'sish kuzatilmoqda. Xususan, 2021-yilda Qashqadaryo viloyatida oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish hajmi 2,3 trillion so'mni tashkil etgan bo'lsa, 2025-yilga kelib ushbu ko'rsatkich 9 trillion so'mgacha oshdi. Bu qariyb to'rt barobarlik o'sish viloyatda ishlab chiqarish quvvatlarining kengaygani, qayta ishlash darajasining oshgani hamda tarmoqning iqtisodiy ahamiyati sezilarli darajada ortganini ko'rsatadi. Mazkur dinamik o'sish ichki bozor talabini to'liqroq qondirish, xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini kengaytirish va eksport salohiyatini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Qashqadaryo viloyati mamlakat yalpi ichki mahsulotida taxminan 5,3 foizlik ulushga ega bo'lib, bu hudud iqtisodiyotining milliy iqtisodiyotdagi o'rnini belgilaydi. Ushbu ko'rsatkich viloyatda agrar sektor va oziq-ovqat sanoati o'rtasidagi uzviy bog'liqlik mustahkam ekanini tasdiqlaydi. Xomashyo bazasining kengligi va qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirish hajmining yuqoriligi qayta ishlash sanoatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoit yaratmoqda. Natijada, hudud iqtisodiyoti xomashyo yetkazib berish modelidan bosqichma-bosqich yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulot ishlab chiqarish modeliga o'tmoqda.

Sanoat tuzilmasidagi o'sish jarayonlari ham oziq-ovqat sanoatining roli ortib borayotganini ko'rsatadi. Ishlab chiqarish hajmining kengayishi texnologik yangilanishlar, zamonaviy uskunalarning joriy etilishi, logistika va infratuzilmaning takomillashuvi, shuningdek, ichki va tashqi investitsiyalar oqimining ko'payishi bilan izohlanadi. Raqamli boshqaruv tizimlari, avtomatlashtirilgan ishlab chiqarish

liniyalari va sifat nazoratining kuchaytirilishi mahsulot tannarxini kamaytirish bilan birga, uning raqobatbardoshligini oshirmoqda. Bu jarayonlar hududiy daromadlarning ortishiga va iqtisodiy samaradorlikning yuksalishiga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Oziq-ovqat sanoatining rivojlanishi viloyat eksport salohiyatining kengayishida ham muhim omil bo'lmoqda. 2024-yilda Qashqadaryo viloyatining eksport hajmi 555 million AQSh dollari atrofida bo'lishi rejalashtirilgani hududning xalqaro bozorlarga integratsiyalashuvi kuchayib borayotganini anglatadi. Eksport tarkibida qayta ishlangan oziq-ovqat mahsulotlari ulushining ortishi valyuta tushumlarini ko'paytirish bilan birga, hudud iqtisodiyotining tashqi iqtisodiy aloqalardagi barqarorligini mustahkamlaydi. Bu esa yangi bozorlarni egallash, xalqaro sifat standartlarini joriy etish va mahsulotlarni brendlash jarayonlarini jadallashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Innovatsion rivojlanish jarayonlari oziq-ovqat sanoatini hududiy iqtisodiyotning muhim drayveriga aylantirmoqda. Ishlab chiqarishning modernizatsiyalashuvi va diversifikatsiyasi natijasida iqtisodiyotning tarmoqlar bo'yicha muvozanati yaxshilanmoqda, bir yoqlama xomashyo yetishtirishga tayanish kamaymoqda. Bu esa hudud iqtisodiyotini turli tashqi va ichki xavflarga nisbatan bardoshliroq qiladi. Shuningdek, oziq-ovqat sanoatining kengayishi yangi ish o'rinlarini yaratish, aholi daromadlarini oshirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, qishloq joylarda qayta ishlash korxonalarining faoliyati aholi bandligini ta'minlash va daromad manbalarini ko'paytirishda muhim omil bo'lib qolmoqda.

Umuman olganda, 2021–2025 yillarda kuzatilgan ishlab chiqarish o'sishi, YAIMdagi barqaror ulush, sanoat tuzilmasidagi sifat o'zgarishlari hamda eksport ko'rsatkichlarining kengayishi Qashqadaryo viloyatida oziq-ovqat sanoati iqtisodiy barqarorlik va ijtimoiy rivojlanishni ta'minlovchi strategik tarmoq ekanini ko'rsatadi. Mazkur tarmoqning izchil modernizatsiyasi va innovatsion rivojlanishi hududiy iqtisodiyotning uzoq muddatli barqaror o'sishi uchun mustahkam asos yaratmoqda.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari va so‘nggi yillardagi statistik ko‘rsatkichlar Qashqadaryo viloyatida oziq-ovqat sanoati hududiy iqtisodiy rivojlanishning strategik drayveri sifatida shakllanib borayotganini tasdiqlaydi. 2021–2025 yillar davomida ishlab chiqarish hajmining 2,3 trillion so‘mdan 9 trillion so‘mgacha oshgani tarmoqning nafaqat miqdoriy, balki sifat jihatdan ham yangi bosqichga ko‘tarilganini ko‘rsatadi. Ushbu o‘sish ichki bozor talabini qondirish, hududiy xo‘jalik subyektlari faoliyatini kengaytirish hamda eksport salohiyatini mustahkamlashga xizmat qilmoqda.

Viloyatda qishloq xo‘jaligi xomashyo bazasining yetarli darajada shakllangani oziq-ovqat sanoatini barqaror rivojlantirish uchun mustahkam asos yaratadi. Agrar sektor va qayta ishlash sanoati o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik yuqori qo‘shilgan qiymat zanjirini shakllantirish imkonini bermiqda. Xomashyoni chuqur qayta ishlashni kengaytirish orqali tayyor va yarim tayyor mahsulotlar ishlab chiqarish hajmini oshirish mumkin bo‘lib, bu hududiy daromadlar ko‘payishiga va iqtisodiy samaradorlikning ortishiga olib keladi.

Statistik ma’lumotlar oziq-ovqat sanoati umumiy ishlab chiqarish hajmining ortishi ichki talabni barqaror qondirish bilan bir qatorda eksport yo‘nalishlarini kengaytirishda ham muhim rol o‘ynayotganini ko‘rsatadi. 2024-yilda eksport hajmining 555 million AQSh dollariga yaqinlashishi hududning xalqaro bozorlarga integratsiyalashuv darajasi ortib borayotganidan dalolat beradi. Shu bilan birga, viloyatning yalpi hududiy mahsulotdagi ulushi va undagi barqaror o‘sish sur‘atlari sektordagi rivojlanish hududiy taraqqiyot orqali milliy iqtisodiy o‘sishga ham sezilarli hissa qo‘shayotganini tasdiqlaydi.

Innovatsion texnologiyalar va raqamli transformatsiya jarayonlari oziq-ovqat sanoatining samaradorligini oshirishda muhim omil bo‘lib xizmat qilmoqda. Ishlab chiqarishni avtomatlashtirish, resurs tejamkor texnologiyalarni joriy etish, raqamli boshqaruv tizimlaridan foydalanish hamda sifat nazoratini kuchaytirish tannarxni pasaytirish bilan birga, mahsulotlarning raqobatbardoshligini oshiradi. Bu esa iqtisodiyotning diversifikatsiyasini ta’minlab, hududni tashqi va ichki iqtisodiy

xatarlar oldida barqarorroq qiladi. Oziq-ovqat sanoatining rivojlanishi ijtimoiy jihatdan ham ahamiyatli bo'lib, bandlik darajasini yaxshilaydi, aholi daromadlarini oshiradi va hududiy ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlaydi.

Kelgusida oziq-ovqat sanoatini yanada rivojlantirish uchun agrosanoat klasterlarini kengaytirish maqsadga muvofiqdir, chunki bu tizim fermer xo'jaliklari, qayta ishlash korxonalari va eksport tuzilmalarini yagona zanjirga birlashtirib, qo'shilgan qiymatni maksimal darajada oshirish imkonini beradi. Logistika infratuzilmasini modernizatsiya qilish, saqlash va transport tizimlarini takomillashtirish mahsulot yo'qotishlarini kamaytiradi hamda eksport jarayonlarini tezlashtiradi. Xalqaro sifat standartlarini to'liq joriy etish va sertifikatlashtirish tizimini takomillashtirish xorijiy bozorlarda raqobatbardoshlikni oshiradi.

Investitsiyalarni faol jalb qilish, xususan, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlaridan keng foydalanish ishlab chiqarish quvvatlarini modernizatsiya qilishga xizmat qiladi. Eksport marketingini rivojlantirish, hududiy brendlarni shakllantirish va tashqi bozorlarda faol targ'ibot olib borish eksport hajmini yanada kengaytirishga imkon beradi. Raqamli boshqaruv tizimlarini joriy etish esa ishlab chiqarish va savdo jarayonlarining shaffofligi hamda samaradorligini ta'minlaydi.

Umuman olganda, oziq-ovqat sanoatini strategik va innovatsion asosda rivojlantirish Qashqadaryo viloyati iqtisodiyotining uzoq muddatli barqaror o'sishini ta'minlaydi, hududning milliy iqtisodiyotdagi o'rnini mustahkamlaydi hamda global bozorda raqobatbardosh va barqaror pozitsiyani egallashiga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). *2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida* PF–60-son Farmoni. Toshkent.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2020). *Qishloq xo'jaligini rivojlantirish strategiyasi (2020–2030 yillar)* to'g'risida. Toshkent.

3. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2021–2024). *Oziq-ovqat xavfsizligini ta’minlash va ichki bozorni barqarorlashtirish bo‘yicha qarorlar to‘plami*. Toshkent.
4. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2022). *O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy holati: 2021 yil yakunlari bo‘yicha statistik to‘plam*. Toshkent.
5. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2023). *O‘zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi 2022 yil*. Toshkent.
6. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2024). *Hududlar kesimida sanoat va oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish ko‘rsatkichlari*. Toshkent.
7. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi. (2025). *2025 yil yanvar–noyabr oylarida O‘zbekiston Respublikasining sanoat ishlab chiqarishi to‘g‘risida axborot*. Toshkent.
8. Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi. (2024). *Qashqadaryo viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish ko‘rsatkichlari*. Qarshi.
9. Qashqadaryo viloyati hokimligi. (2024). *Hududiy eksport salohiyati va investitsion loyihalar to‘g‘risida ma’lumotnoma*. Qarshi.
10. World Bank. (2023). *Uzbekistan Economic Update: Structural Reforms for Sustainable Growth*. Washington, DC.
11. OECD. (2021). *Innovation, Productivity and Sustainability in Food Systems*. Paris: OECD Publishing.
12. Rasulov, A., & Karimov, B. (2021). Oziq-ovqat sanoatini modernizatsiya qilishning iqtisodiy mexanizmlari. *Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar*, 4, 45–52.
13. Xudoyberdiyev, S. (2023). Hududiy sanoat klasterlarini rivojlantirishning nazariy asoslari. *Mintaqaviy iqtisodiyot va boshqaruv*, 2, 33–41.
14. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. *BIO Web Conf.* Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

15. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.

16. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

17. Turayev O.K. Mintaqaning iqtisodiy salohiyatini realizatsiya qilish mexanizmlarini modernizatsiya qilish. “Zamonaviy turizmni rivojlantirishda yashil iqtisodiyot, atrof-muhit va raqamli transformatsiya”. Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. Buxoro shahri, 16-may 2026-yil.

MINTAQADA INVESTITSIYA FAOLIYATIGA TA’SIR QILUVCHI OMILLAR

Rajapov Sardorbek Odilbek
o‘g‘li UrDU, Iqtisodiyot
mutaxassisligi,
1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqada investitsiya faoliyatining ahamiyati, mavjud xususiyatlari, zarurligi hamda unga ta’sir qiluvchi iqtisodiy, institutsional, ijtimoiy, ekologik-geografik va infratuzilmaviy omillar tahlil qilingan. Shuningdek, Xorazm viloyati misolida investitsiya muhitini yaxshilash, investitsion jozibadorlikni oshirish va hududning iqtisodiy salohiyatidan samarali foydalanish bo‘yicha takliflar ishlab chiqilgan.

Аннотация. В данной статье освещены значение, существующие особенности, необходимость и факторы, влияющие на инвестиционную активность региона. Также рассмотрены экономические, институциональные, социальные, экологические и инфраструктурные факторы, оказывающие влияние на инвестиционный климат на примере Хорезмской области.

Abstract. This article highlights the importance, characteristics, necessity, and factors influencing investment activity in the region. Economic, institutional, social,

environmental, and infrastructural factors affecting regional investment attractiveness are analyzed, and recommendations for improving the investment climate in Khorezm region are proposed.

Kalit soʻzlar: *investitsiya, investitsiya faoliyati, investitsion muhit, omil, mintaq, resurs, investitsion jozibadorlik, infratuzilma.*

Ключевые слова: инвестиции, инвестиционная деятельность, инвестиционный климат, фактор, регион, ресурс.

Key words: *investment, investment activity, investment climate, factor, region, resource.*

Kirish

Mintaqalar iqtisodiy rivojlanishida investitsiyalar muhim oʻrin tutadi. Investitsiyalar ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, yangi ish oʻrinlarini yaratish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va aholi turmush darajasini oshirishning asosiy manbalaridan biri hisoblanadi. Shu sababli investitsiyalarni jalb etish va ulardan samarali foydalanish har bir hududning barqaror iqtisodiy rivojlanishini taʼminlashda muhim ahamiyatga ega. Mintaqada investitsiya faoliyatiga turli omillar taʼsir koʻrsatadi. Bu borada investitsiyalarning mintaqaviy jihatlari, mavjud resurslar salohiyati va ulardan foydalanish samaradorligi muhim hisoblanadi. Inson kapitalining rivojlanganligi, ishchi-xodimlarning malaka darajasi va kasbiy koʻnikmalari investitsiyalar hajmiga sezilarli taʼsir koʻrsatadi. Ayniqsa, xorijiy investorlar uchun malakali mehnat resurslarining mavjudligi muhim omillardan biri sanaladi. Shuningdek, tabiiy resurslar salohiyati ham investitsiyalarni jalb qilishda muhim rol oʻynaydi. Mintaqa iqtisodiyotining barqarorligi, yuqori iqtisodiy oʻsish surʼatlariga erishishi mavjud resurslardan oqilona foydalanishga bogʻliq. Bunda resurslarning mavjudligigina emas, balki ulardan samarali foydalanish va ularning oʻzaro uygʻunligini taʼminlash ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Investitsiyalarga taʼsir qiluvchi omillar

Iqtisodiy adabiyotlarda investitsiyalarga taʼsir etuvchi omillar asosan ikki guruhga boʻlinadi:

1. Ekzogen omillar

Ekzogen omillar iqtisodiy subyektlarga tashqi muhit orqali ta'sir ko'rsatadigan omillardir. Bu omillar quyidagilarda namoyon bo'ladi, masalan, yalpi hududiy mahsulot hajmi, foiz stavkalari, moliya bozori holati, inflyatsiya darajasi, soliq tizimi va soliq yuklamasi, innovatsion texnologiyalarni joriy etish darajasi, siyosiy barqarorlik, ijtimoiy-iqtisodiy muhit, transport va logistika infratuzilmasi, raqamli iqtisodiyotning rivojlanganlik darajasi.

2. Endogen omillar

Endogen omillar iqtisodiy subyektlarning ichki faoliyati bilan bog'liq bo'lib, quyidagilarni o'z ichiga oladi. Jumladan, korxonalar daromadlari, iste'mol va jamg'arma nisbatlari, investitsiyalarning moliyalashtirish manbalari, investitsiya loyihalari xarajatlari, ishlab chiqarish quvvatlaridan foydalanish darajasi, boshqaruv sifati, moliyaviy barqarorlik, innovatsion faoliyat.

Institutsional omillarning ta'siri

Investitsion muhitni shakllantirishda institutsional omillar alohida ahamiyatga ega. Davlatlar o'rtasida tuzilgan investitsion bitimlar, investorlar huquqlarining himoyalanganligi, korrupsiyaga qarshi kurashish tizimi va davlat boshqaruvi sifati investitsiyalar oqimiga bevosita ta'sir ko'rsatadi[1]. Tadqiqotlar natijalariga ko'ra, ikki tomonlama investitsiya bitimlari rivojlanayotgan mamlakatlarga xorijiy investitsiyalar oqimini sezilarli darajada oshiradi. Byudjet-soliq siyosati, davlat xarajatlari va biznes yuritish sharoitlarining qulayligi ham investitsion faollikni rag'batlantiruvchi asosiy omillar hisoblanadi[2].

Bugungi kunda, infratuzilma va raqamli iqtisodiyotning ahamiyati oshib bormoqda. Hozirgi davrda investitsiyalarni jalb etishda transport va logistika infratuzilmasi muhim omil hisoblanadi. Avtomobil va temir yo'llar, aeroportlar, logistika markazlari hamda bojxona xizmatlarining samaradorligi investorlarning qaror qabul qilish jarayoniga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, raqamli iqtisodiyotning rivojlanishi investitsion jozibadorlikni oshiruvchi zamonaviy omillardan biridir. Elektron hukumat xizmatlari, elektron tijorat, onlayn bank xizmatlari va yuqori tezlikdagi internet tarmoqlarining rivojlanganligi biznes yuritish xarajatlarini kamaytiradi va investitsion loyihalarni amalga oshirishni

tezlashtiradi[3,4].

Xorazm viloyatida investitsiya faoliyatiga ta'sir qiluvchi omillarga keladigan bo'lsak, yuqoridagi nazariy va amaliy tadqiqotlardan kelib chiqib, Xorazm viloyatida investitsiyalarni jalb etishga ta'sir qiluvchi omillarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin. Misol uchun Institutsional omillar davlat tomonidan yaratilgan investitsion muhit, investorlar huquqlarini himoya qilish darajasi, soliq va bojxona imtiyozlari va mahalliy hokimiyat organlari faoliyati samaradorligida namoyon bo'ladi. Shuningdek, iqtisodiy omillar esa hududning yalpi hududiy mahsuloti, bank-moliya tizimi rivojlanganligi, ichki bozor hajmi, eksport salohiyati kabi ko'rsatkini o'z ichiga oladi. Ijtimoiy omillar esa mehnat resurslari salohiyati; aholining ta'lim darajasi, malakali mutaxassislar mavjudligi; demografik holatlar jamlanmasidan iborat bo'ladi. Shu bilan birga, Ekologik-geografik omillar tabiiy resurslar mavjudligi; iqlim sharoiti; suv resurslari bilan ta'minlanganlik; ekologik barqarorlik darajalarini o'z ichiga oladi. Infratuzilmaviy omillar transport-kommunikatsiya tarmoqlari, energetika tizimi, internet va telekommunikatsiya xizmatlari, logistika markazlari faoliyatida ko'zga tashlanadi[4,5].

Xorazm viloyatida investitsion faoliyatni rivojlantirish istiqbollari haqida to'xtaladigan bo'lsak, Xorazm viloyati o'zining boy tarixiy-madaniy merosi, turizm salohiyati va mehnat resurslari bilan investitsiyalarni jalb etish uchun katta imkoniyatlarga ega.

Hududning turizm salohiyatidan samarali foydalanish maqsadida:

- erkin iqtisodiy-turizm hududlarini tashkil etish;
- mehmonxona va servis xizmatlarini rivojlantirish;
- turizm infratuzilmasini modernizatsiya qilish;
- xalqaro turizm loyihalarini qo'llab-quvvatlash zarur.

Shuningdek, viloyatning mehnat salohiyatidan kelib chiqib:

- sanoatni rivojlantirish;
- qishloq xo'jaligida polizchilik va bog'dorchilik tarmoqlarini kengaytirish;
- kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo'llab-quvvatlash;
- kichik sanoat zonalarini tashkil etish maqsadga muvofiqdir.

Bundan tashqari, yashil iqtisodiyot tamoyillari asosida quyosh va shamol energetikasi loyihalarini rivojlantirish, energiya tejamkor texnologiyalarni joriy etish ham hududning investitsion jozibadorligini yanada oshiradi[6].

Demak, xulosa qilib aytganda, mintaqada investitsiya faoliyatining rivojlanishi iqtisodiy, institutsional, ijtimoiy, ekologik-geografik va infratuzilmaviy omillarning o‘zaro uyg‘unligiga bog‘liq. Xorazm viloyatining turizm, qishloq xo‘jaligi, sanoat va mehnat resurslari salohiyatidan samarali foydalanish investitsiyalar hajmini oshirish, yangi ish o‘rinlari yaratish va aholi farovonligini yuksaltirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, investitsion muhitni yaxshilash, zamonaviy infratuzilmani rivojlantirish va innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish hududning uzoq muddatli iqtisodiy rivojlanishini ta’minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Aizenman J., Pinto B., Sushko V. Financial Sector Ups and Downs and the Real Sector in the Open Economy: Up by the Stairs, Down by the Parachute. *Emerging Markets Review*, 2013, Vol.16, pp.1–30.

2. Shi Li, Long Zhao. Bilateral Investment Treaties and Foreign Direct Investment: Evidence from Emerging Market Firms. *Research in International Business and Finance*, 2021, Vol.58.

3. Dunning J.H. *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Addison-Wesley Publishing Company, 2008.

4. World Bank. *World Development Report: Finance for Development*.

5. OECD. *Investment Policy Reviews: Uzbekistan*.

6. O‘zbekiston Respublikasi Investitsiyalar, sanoat va savdo vazirligi ma’lumotlari va hisobotlari.

BARQAROR TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARNING O‘ZBEKISTON AMALIYOTIGA TATBIQI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

Ijtimoiy- iqtisodiy fanlar fakulteti

turizm va mehmondo‘stlik yo‘nalishi

1-bosqich talabasi Napasova Fotima Yunus qizi

Elektron pochta: fatimanapasova@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada barqaror turizmni rivojlantirishda xorijiy tajribalarning ahamiyati va ularni O‘zbekiston amaliyotiga tatbiq etish masalalari bayon etilgan. Turizm sohasida ekologik barqarorlikni ta’minlash, xizmatlar sifatini oshirish hamda zamonaviy infratuzilmani rivojlantirishning muhim jihatlari yoritilgan. Shuningdek, xorijiy davlatlar tajribasi asosida O‘zbekistonda turizmni samarali rivojlantirish bo‘yicha zamonaviy yo‘nalishlar bayon etilgan.

Аннотация: В данной статье изложены вопросы применения зарубежного опыта в развитии устойчивого туризма в практике Узбекистана. Рассмотрены важные аспекты обеспечения экологической устойчивости в сфере туризма, повышения качества услуг и развития современной инфраструктуры. Также представлены современные направления эффективного развития туризма в Узбекистане на основе опыта зарубежных стран.

Annotation: This article describes the importance of foreign experience in the development of sustainable tourism and its application in the practice of Uzbekistan. Important aspects of ensuring environmental sustainability in tourism, improving service quality, and developing modern infrastructure are highlighted. In addition, modern directions for the effective development of tourism in Uzbekistan based on the experience of foreign countries are presented.

Kalit so‘zlar: barqaror turizm, ekologik turizm, madaniy meros, hunarmandchilik, mahalla turizmi, ekologik sertifikatlash, mahalliy iqtisodiyot, xorijiy tajriba, turizm infratuzilmasi.

Ключевые слова: устойчивый туризм, экологический туризм,

культурное наследие, ремесленничество, махаллинский туризм, экологическая сертификация, местная экономика, зарубежный опыт, туристическая инфраструктура.

Key words: sustainable tourism, ecotourism, cultural heritage, craftsmanship, mahalla tourism, ecological certification, local economy, foreign experience, tourism infrastructure.

Bugungi kunda turizm jahon iqtisodiyotining eng tez rivojlanayotgan sohalaridan biri hisoblanadi. Ayniqsa, barqaror turizmni rivojlantirish masalasi ko‘plab davlatlar uchun muhim yo‘nalishga aylangan. Barqaror turizm nafaqat iqtisodiy samaradorlikni oshirish, balki ekologik muvozanatni saqlash, madaniy merosni asrash va aholi farovonligini ta’minlashda ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu sababli rivojlangan davlatlarning bu boradagi tajribalarini o‘rganish va ularni O‘zbekiston amaliyotiga tatbiq etish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Mamlakatimizda turizm sohasini modernizatsiya qilish, xizmatlar sifatini oshirish hamda xalqaro standartlarga mos infratuzilmani shakllantirish bo‘yicha keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Barqaror turizm modeli bugungi kunda dunyoning rivojlangan davlatlarida tabiat, madaniyat va iqtisodiyot o‘rtasidagi muvozanatni saqlashning eng samarali yo‘llaridan biri sifatida e’tirof etilmoqda. Zamonaviy turizm endilikda faqat sayyohlarni jalb qilish yoki iqtisodiy daromad olish vositasi emas, balki milliy madaniyatni asrash, ekologik muhitni muhofaza qilish hamda mahalliy aholi turmush darajasini yaxshilashning muhim omiliga aylanmoqda. Shu sababli ko‘plab davlatlar turizmni rivojlantirishda barqarorlik tamoyillariga asoslangan innovatsion tajribalarni amaliyotga joriy etmoqda. O‘zbekiston esa boy tarixiy merosi, qadimiy shaharlari, rang-barang tabiiy hududlari va betakror hunarmandchilik an’analari bilan barqaror turizmni rivojlantirish uchun katta salohiyatga ega davlatlardan biri hisoblanadi. Xorijiy mamlakatlar tajribasini milliy sharoitga moslashtirish orqali mamlakatimiz turizm sohasida yangi bosqichga ko‘tarilishi mumkin. Jumladan, Yaponiyada joriy etilgan “Tirik milliy xazinalar” tizimi madaniy merosni asrashning eng samarali modellaridan biri hisoblanadi. Ushbu tizim orqali noyob

hunar egalariga davlat tomonidan alohida maqom va subsidiyalar beriladi hamda ularning bilim va ko'nikmalari shogirdlarga o'rgatadilar. Natijada qadimiy hunar va san'at turlari yo'qolib ketmasdan, avloddan avlodga uzluksiz ravishda o'tib boradi. O'zbekistonda ham bu tajribani qo'llash muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki mamlakatimiz qadimdan hunarmandchilik markazi sifatida mashhur bo'lib kelgan. Rishton kulolchilik maktabi, Marg'ilon atlas va adras to'qish san'ati, Buxoro zardo'zligi, Xiva yog'och o'ymakorligi hamda Samarqand ipak qog'oz tayyorlash hunari xalqimizning noyob madaniy merosi hisoblanadi. Shunga qaramasdan, ayrim an'anaviy texnologiyalar bugungi kunda yo'qolib ketish xavfi ostida qolmoqda. Masalan, tabiiy bo'yoqlar tayyorlash, qadimiy naqsh uslublari yoki an'anaviy ganch o'ymakorligining ayrim sir-asrorlari faqat bir necha keksa ustalar tomonidan saqlab kelinmoqda. Yoshlarning zamonaviy kasblarga ko'proq qiziqishi tufayli esa ayrim hunar turlari davomchilarsiz qolmoqda. Shu sababli O'zbekistonda "Milliy meros xazinasini" tizimini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Ushbu tizim orqali noyob hunar egalariga davlat stipendiyalari ajratish, ularning ustaxonalarini qo'llab-quvvatlash va yoshlarni hunarmandchilikka jalb qilish mumkin bo'ladi. Bundan tashqari, hunarmandchilik markazlari turistlar uchun ochiq ko'rgazmali ustaxonalarga aylantirilsa, sayyohlar mahsulot tayyorlash jarayonini bevosita kuzatish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu esa nafaqat madaniy merosni asrashga, balki turizm daromadlarini oshirishga ham xizmat qiladi. Chunki bugungi turistlar oddiy suvenir xarid qilishdan ko'ra, uning qanday yaratilishini ko'rishga va shu jarayonda ishtirok etishga ko'proq qiziqish bildirmoqda.

Barqaror turizmni rivojlantirishda ekologik omil ham muhim ahamiyatga ega. Bu borada Kosta-Rika tajribasi O'zbekiston uchun muhim namuna bo'la oladi. Mazkur davlatda joriy etilgan barqaror turizm sertifikati — CST (Certification for Sustainable Tourism) tizimi orqali ekologik standartlarga javob beradigan mehmonxonalar va turistik obyektlar alohida rag'batlantiriladi. Ushbu tizimda suv va energiya tejovchi texnologiyalarni qo'llash, chiqindilarni qayta ishlash, biologik xilma-xillikni saqlash va mahalliy aholi manfaatlarini himoya qilish asosiy mezonlardan biri hisoblanadi. Natijada Kosta-Rika dunyoda ekologik turizmning

eng ilg'or markazlaridan biriga aylangan. O'zbekistonda ham bu tajribani ayniqsa tog' va tabiiy hududlarda qo'llashi maqsadga muvofiq bo'ladi. Jumladan, Bo'stonliq tumani, Zomin milliy bog'i, Nurota tog' tizmalari, Chotqol hududi hamda Orol dengizi atrofi ekologik turizmni rivojlantirish uchun katta imkoniyatlarga ega. Ushbu hududlarda faoliyat yurituvchi mehmon uylari va turistik maskanlar uchun ekologik sertifikatlash tizimi joriy etilishi mumkin. Masalan, quyosh energiyasidan foydalanish, plastik chiqindilarni kamaytirish, suv resurslarini tejash va ekologik toza transport vositalaridan foydalanish kabi talablar majburiy mezon sifatida belgilanishi zarur. Bu esa nafaqat tabiatni muhofaza qilishga, balki O'zbekistonning xalqaro ekologik turizm bozoridagi nufuzini oshirishga ham xizmat qiladi. Shuningdek, Orolbo'yi hududida ekologik turizmni rivojlantirish alohida ahamiyatga ega. Orol dengizi fojiasi butun dunyo ekologlari e'tiboridagi masalalardan biri hisoblanadi. Bugungi kunda ushbu hududda "Dark tourism" "(qora turizm) yo'nalishini rivojlantirish mumkin. Sayyohlar Orol dengizining qurigan hududlari, kemalar qabristoni va ekologik o'zgarishlar bilan tanishish orqali tabiatni asrashning naqadar muhimligini chuqurroq anglaydi.

Barqaror turizmni rivojlantirishda "Jonli tarix va mahalla hayoti" modelining o'rnini ham katta. Ushbu model Yaponiya, Tailand va Italiya kabi davlatlarda qo'llanilib, turistlarni mahalliy aholining kundalik hayoti va madaniy jarayonlariga jalb qilishga xizmat qiladi. Ya'ni turistlar oddiy kuzatuvchi emas, balki mahalliy hayotning faol ishtirokchisiga aylanadi. Masalan, ular mahalla aholisi bilan birga tandirda non yopish, sumalak tayyorlash, milliy taomlar pishirish, atlas to'qish yoki kulolchilik jarayonlarida qatnashishi mumkin. Bu esa turistlarda O'zbekiston madaniyati va an'alariga nisbatan yanada chuqurroq qiziqish uyg'otadi. Ayniqsa, xorijiy sayyohlar uchun milliy urf-odatlar va kundalik hayot tarzi juda qiziqarli hisoblanadi. Mahalla keksalari va tajribali hunarmandlar esa "local gid" sifatida faoliyat yuritib, tarixiy voqealar, qadimiy afsonalar va mahalliy an'analarni turistlarga yetkazib beradi. Bu nafaqat sayyohlarning bilimini oshiradi, balki mahalliy aholining ham turizm jarayonidagi ishtirokini kuchaytiradi. Natijada turizm daromadi faqat yirik kompaniyalarga emas, balki oddiy mahalla aholisi

manfaatiga ham xizmat qiladi. Bundan tashqari, turistlarning hududda uzoqroq qolishi ularning xarajatlarini oshirib, mahalliy iqtisodiyot rivojiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Moliyaviy barqarorlikni ta'minlashda esa Fransiya tajribasi muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu davlatning ayrim hududlarida turizm faoliyatidan tushadigan mablag'larning bir qismi mahalliy rivojlantirish jamg'armalariga yo'naltiriladi. O'zbekistonda ham "Mahalla taraqqiyot jamg'armasi" tizimini joriy etish maqsadga muvofiqdir. Ushbu tizimga ko'ra, mehmon uylari, turistik xizmatlar va hunarmandchilik faoliyatidan tushadigan daromadning ma'lum foizi mahalla jamg'armasiga yo'naltiriladi. Ushbu mablag'lar hisobidan ichki yo'llar ta'mirlanadi, tarixiy obidalar restavratsiya qilinadi, ko'kalamzorlashtirish ishlari olib boriladi va hudud infratuzilmasi yaxshilanadi. Natijada mahalla o'zini o'zi rivojlantira oladigan, o'zini o'zi moliyalashtiradigan va barqaror turistik markazga aylana oladigan tizim shakllanadi. Eng muhimi, turizm rivojidan mahalliy aholining bevosita manfaatdor bo'lishi ta'minlanadi. Bu esa aholining tarixiy obidalar, tabiiy hududlar va milliy qadriyatlarga bo'lgan mas'uliyatini yanada oshiradi.

O'zbekiston turizm industriyasida an'anaviy iqtisodiy yondashuvlardan barqaror va yashil modelga o'tishning tub iqtisodiy asoslarini chuqur tahlil qilish strategik ahamiyatga ega. Statistik tahlillar shuni ko'rsatadiki, bugungi kunda mamlakatimizda turizm eksporti sezilarli darajada o'sayotgan bo'lsa-da, sayyohlarning hududlarda o'rtacha qolish muddati va kishi boshiga sarflaydigan mablag'i hajmi hamon cheklangan xarakterga ega. Barqaror yashil turizm tamoyillarini va xorijiy tajribalarni milliy amaliyotga tatbiq etish orqali sayyohlarning hududlarda qolish muddatini 2 barobarga uzaytirish hamda har bir xorijiy turistdan tushadigan sof daromadni sezilarli darajada oshirish imkoniyati mavjud. Bu esa yillik turizm xizmatlari eksportini qo'shimcha o'stirish bilan birga, sohaning yalpi ichki mahsulotdagi (YaIM) ulushini ham qariyb ikki barobarga oshirishga xizmat qiladi. Barqaror turizm modeli va yashil iqtisodiyot tamoyillarining an'anaviy modelga nisbatan makroiqtisodiy afzalliklari hamda prognoz ko'rsatkichlarini quyidagi jadvalda ko'rish mumkin:

**O‘zbekistonda an’anaviy va barqaror turizm modellarining iqtisodiy
ko‘rsatkichlari tahlili**

Iqtisodiy ko‘rsatgich nomlari	An’anaviy turizm modeli (Amaldagi ko‘rsatkichlar)	Barqaror (Yashil) turizm modeli (Xorijiy tajriba samarasi)	Iqtisodiy o‘shish koeffitsiyenti
Yillik turistik xizmatlar eksporti	\$4,8 milliard (2025-yil yakuni)	\$6,5 milliard (Proqnoz)	+ 35,4% qo‘shimcha valyuta oqimi
Yillik sayyohlar oqimi	11,7 million nafar (2025-yil holati)	15,0 million nafar (Sifatli va eko-turistlar)	+ 28,2% samarali yuklama
Sayyohning o‘rtacha xarajati	\$391 (Har bir turist uchun)	\$750 – \$800 (CBT va uzoq muddatli turlar)	Daromadning 2 barobarga ortishi
Sayyohning o‘rtacha qolish muddati	4 – 5 kun (Asosan yirik shaharlarda)	8 – 10 kun (Tog‘, mahalla va qishloqlarda)	Qolish muddati 2 barobar uzayadi
Sohaning YaIMdagi ulushi	3,3 % (2023-2024 yillar)	6,5 % (Xizmatlar diversifikatsiyasi)	Iqtisodiyotdagi ulushi 2 barobar ortadi

Manba: Rasmiy statistik ko‘rsatkichlar va xalqaro barqaror turizm mezonlari asosida muallif ishlanmasi.

Keltirilgan jadval ma’lumotlari an’anaviy turizm bilan yangi barqaror (yashil) turizmni o‘zaro solishtirib beradi. Undan ko‘rinib turibdiki, yashil turizm modeliga o‘tish iqtisodiyot uchun har tomonlama foydali hisoblanadi. Yashil turizm hisobiga mamlakatga keladigan sayyohlar soni ko‘payishi bilan birga, ularning tarkibi ham o‘zgaradi, ya’ni yurtimizga ko‘proq tabiatsuyar va sifatli eko-turistlar kela boshlaydi. Buning natijasida turizm xizmatlari eksporti ortadi va davlatga kirib keladigan valyuta oqimi sezilarli darajada oshadi. Eng muhim o‘zgarish sayyohlarning mamlakatda qolish muddati va xarajatlarida kuzatiladi. Sayyohlar faqat yirik tarixiy shaharlar bilan cheklanib qolmasdan, tog‘li hududlar, mahallalar va chekka qishloqlarda ham uzoqroq vaqt qolishadi. Bu esa ularning ko‘proq mablag‘ sarflashiga hamda to‘g‘ridan-to‘g‘ri qishloq joylardagi mahalliy aholining daromadlari oshishiga xizmat qiladi. Xizmat turlarining bunday diversifikatsiya qilinishi, ya’ni turli yo‘nalishlarda ko‘payishi turizm sohasining mamlakat yalpi ichki mahsulotidagi (YaIM) umumiy ulushini salkam ikki barobarga oshirish imkonini beradi.

Xulosa qilib aytganda, O‘zbekistonda barqaror va yashil turizmni rivojlantirish

juda muhimdir. Yaponiya, Kosta-Rika va Fransiya kabi davlatlar tajribasidan foydalanish mamlakatimiz uchun katta foyda keltiradi. Hunarmandchilikni asrash, tabiatni asrash va mahallalarda turizmni rivojlantirish orqali sayyohlar yurtimizda uzoqroq qoladi va ko'proq mablag' sarflaydi. Eng muhimi, turizmdan tushgan daromadlar to'g'ridan-to'g'ri mahalliy aholining yashash sharoitini va infratuzilmasini yaxshilashga xizmat qiladi. Bu tizim nafaqat iqtisodiyotni o'stiradi, balki madaniy va tabiiy boyliklarimizni kelajak avlod uchun xavfsiz saqlashni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alieva M.T., To'xliev I.S. Ekologik turizm va barqaror rivojlanish. O'quv qo'llanma. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2022.
2. Navruz-zoda B.N. Turistik hududlar (destinatsiyalar) marketingi va mahalliy aholi integratsiyasi. Monografiya. – Buxoro: "Durdona", 2023
3. Buranov Z. E. O'zbekistonda barqaror turizm va madaniy merosni rivojlantirish istiqbollari: muammolar va yechimlar // Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti ilmiy jurnali. – 2024.
4. To'xliev I.S., Qudratov G'.H., Pardaev M.K. Turizm iqtisodiyoti va barqaror rivojlanish strategiyalari. Darslik. – Samarqand: "SamISI", 2024

Internet manbalari

[https://en.wikipedia.org/wiki/Living_National_Treasure_\(Japan\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Living_National_Treasure_(Japan))
<https://sdgs.un.org/partnerships/certification-sustainable-tourism-cst>
<https://www.livingtours.com/en/blog/what-is-cultural-tourism.html>
<https://opera-energie.com/fonds-tourisme-durable/>

MINTAQADA TURIZM TARMOQLARINI NI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI

Tadq. J. Nazarov

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti

Annotatsiya. Maqolada mintaqada turizm tarmoqlarini ni rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilingan. Raqamli transformatsiya jarayonida O'zbekiston mintaqalarida turizmni rivojlantirish uchun konkret tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация: В статье проанализированы возможности использования цифровых технологий в развитии туристических отраслей региона. В рамках процесса цифровой трансформации разработаны конкретные рекомендации по развитию туризма в регионах Узбекистана.

Abstract: The article analyzes the opportunities for the use of digital technologies in the development of tourism sectors in the region. Specific recommendations have been developed for promoting tourism development in the regions of Uzbekistan within the framework of the digital transformation process.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, mintaqaviy turizm, sun'iy intellekt, smart-turizm, raqamli transformatsiya, iqtisodiy samaradorlik.

Ключевые слова: цифровые технологии, региональный туризм, искусственный интеллект, умный туризм, цифровая трансформация, экономическая эффективность.

Keywords: digital technologies, regional tourism, artificial intelligence, smart tourism, digital transformation, economic efficiency.

Jahon turizm sanoatida raqamli texnologiyalar inqilobi avj olayotgan hozirgi davrda mintaqaviy turizm klasterlari ham yangi imkoniyat va muammolar girdobida ekanligini e'tirof etish lozim. Xalqaro turizm tashkilotining (UNWTO) ma'lumotlariga ko'ra, 2023 yilda global turizm bozorining hajmi 1,9 trillion AQSh dollarini tashkil etib, bu ko'rsatkich global yalpi ichki mahsulotning taxminan 10

foiziga to'g'ri keladi. Mazkur ulkan bozorda raqamli texnologiyalar asosiy raqobat omillaridan biriga aylangan bo'lib, ularni tatbiq etish sayyohlar oqimini shakllantirishning markaziy mexanizmiga aylanib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasida «2030-yilgacha bo'lgan davrda turizmni rivojlantirish konsepsiyasi» doirasida turizm sohasini raqamlashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Prezident farmoni va hukumat qarorlarida belgilangan «Raqamli O'zbekiston-2030» strategiyasi turizm sektorini ham bevosita qamrab oladi. Shu bilan birga, turizm sohasida raqamli texnologiyalarni mintaqaviy kontekstda tatbiq etishning nazariy asoslari va metodologik yondashuvlari hali yetarlicha tadqiq etilmagan. Ushbu mavzuning dolzarbligi va amaliy ahamiyati tadqiqotimizni asoslaydi.

Turizm sohasida raqamli texnologiyalarni qo'llash muammolari xorijiy va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan turli jihatlardan o'rganilgan. Buhalis va Law (2020) o'zlarining fundamental ishlarida raqamli texnologiyalar turistik destinatsiyalar marketing samaradorligini o'rtacha 42 foizga oshirishi mumkinligini isbotladilar. Ushbu natija ko'plab destinatsiyalarda o'tkazilgan empirik tadqiqotlar bilan tasdiqlangan.

Li va boshq. (2021) Xitoy turizm sektorida katta ma'lumotlar tahlilidan foydalanish natijasida mehmondo'stlik korxonalarining daromadliligi sezilarli darajada oshganini qayd etganlar. Xususan, prediktor modellar asosida narx siyosatini dinamik boshqarish (revenue management) tejamkorlik va samaradorlikni bir vaqtda oshirishning eng qulay usuli sifatida tan olingan. Bunda talab prognozlarining aniqligi 30-40 foizga yaxshilanishi kuzatilgan[1,2].

O'zbekistonlik tadqiqotchilar Toshmatov va Xoliqov (2022) tomonidan o'tkazilgan tadqiqot shuni ko'rsatadiki, mintaqaviy mehmonxonalar va sayyohlik agentliklari orasida raqamli texnologiyalarni qo'llash darajasi hali past bo'lib, bu muammoni hal etish uchun kompleks yondashuv talab etiladi. Tadqiqotda 127 ta turistik korxona qamrab olingan bo'lib, ularning atigi 34 foizi raqamli marketingdan samarali foydalanayotganligi aniqlangan[3].

Tadqiqotimizda kuzatish va tahlil, qiyosiy tahlil, statistik usullar hamda

ekspert baholash metodlaridan foydalanildi. Empirik ma'lumotlar O'zbekiston Davlat statistika qo'mitasi, UNWTO va mintaqaviy turizm boshqarmalari ma'lumotlar bazasidan olindi. Tadqiqot 2019–2024 yillar oralig'ini qamrab oladi.

Turizm sohasida raqamli texnologiyalar bir necha asosiy yo'nalishda muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda. Birinchi va eng muhim yo'nalish sun'iy intellekt (SI) asosidagi tavsiya tizimlari (recommendation systems). Ushbu tizimlar sayyohlarning xulq-atvori, afzalliklari va oldingi sayohatlari to'g'risidagi katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilib, shaxsiylashtirilgan takliflar shakllantirishga qodir. Amaliyotda bu yondashuv sayyohlarning qaror qabul qilish jarayonini sezilarli darajada soddalashtiradi.

Ikkinchi yo'nalish kengaytirilgan va virtual haqiqat (AR/VR) texnologiyalari. Bu texnologiyalar potensial sayyohlarga sayohat oldidan destinatsiyalarni virtual tarzda «ko'rish» imkonini beradi, bu esa bronlash qarorlarini 28-35 foizga tezlashtirishi aniqlangan. Ayniqsa, COVID-19 pandemiyasidan keyin virtual sayohat tajribalariga bo'lgan talab keskin oshdi va bu tendensiya hozirga qadar davom etmoqda.

Uchinchi yo'nalish IoT (Narsalar interneti) asosidagi aqlli mehmonxonalar va turistik infratuzilma. Aqlli qurilmalar orqali boshqariladigan mehmonxona xonalari mehmondo'stlik standarti bo'lib qolmoqda. Energiya tejash, xizmat ko'rsatish sifatini oshirish va mehmon ehtiyojlarini real vaqt rejimida qondirish ushbu texnologiyalarning asosiy afzalliklari hisoblanadi(1-jadval).

1-jadval

Raqamli texnologiyalar va ularning turizm sohasidagi qo'llanilishi

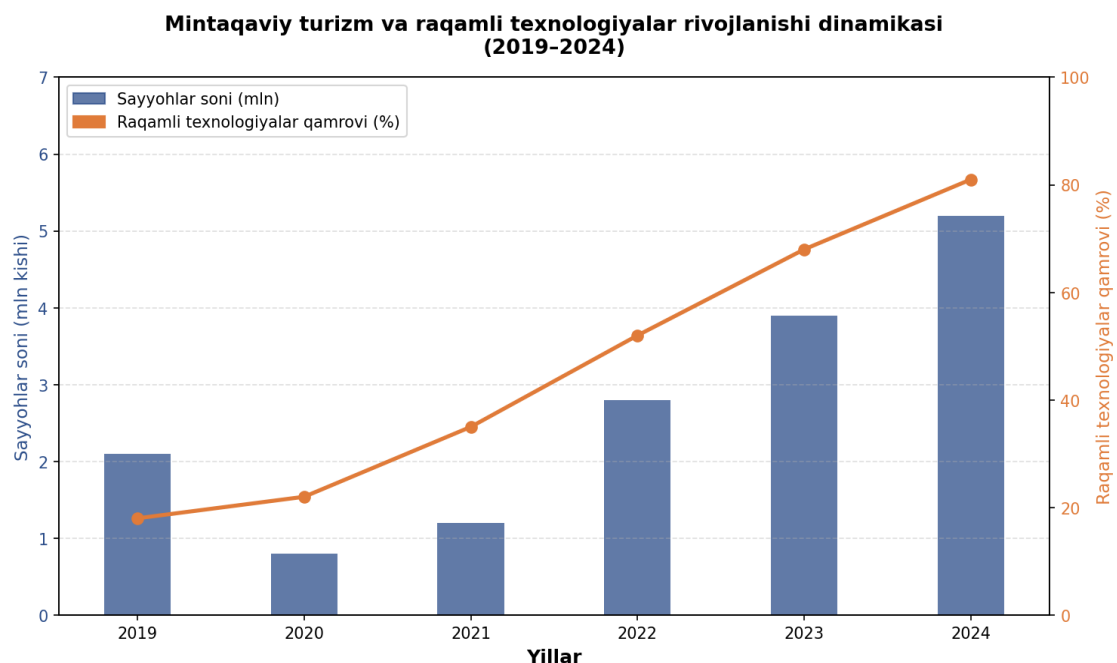
Texnologiya turi	Turizmdagi qo'llanilishi	Samaradorlik ko'rsatkichi
Sun'iy intellekt (AI)	Sayohat tavsiyalari, narx optimallashtirish	Sayyohlar qoniqishi 25-35% oshishi
Katta ma'lumotlar (Big Data)	Talab tahlili, xavflarni baholash	Bron qilish aniqligi 40% yaxshilanishi
Bulutli hisoblash	Bronlash tizimlari, ma'lumot almashish	Xizmat ko'rsatish tezligi 60% oshishi

AR/VR texnologiyalari	Virtual ekskursiyalar, marketing	Sayyoh jalb etish 30% ko'payishi
IoT qurilmalari	Aqlli mehmonxonalar, navigatsiya	Energiya tejash 20-25%

Manba: UNWTO Digital Tourism Report (2023) va muallif tomonidan tuzilgan.

Yuqoridagi jadvalda keltirilgan ma'lumotlar raqamli texnologiyalarning turizm sohasiga integratsiyalashuvi multidimensional xarakter kasb etishini yaqqol ko'rsatadi. Har bir texnologiya turi o'ziga xos samaradorlik mezonlari orqali baholanib, ularning kombinatsiyasi turistik destinatsiyalarning raqobatbardoshligini kuchli oshirishi isbotlangan. Shuni alohida ta'kidlash joizki, texnologiyalar samaradorligi ko'p jihatdan ularni qo'llash kontekstiga, ya'ni mintaqaning iqtisodiy rivojlanganlik darajasi va raqamli infratuzilmaning holatiga bog'liq[4].

O'zbekiston mintaqaviy turizmining raqamli transformatsiya jarayoni 2021 yildan boshlab sezilarli tus oldi. Bu davrda respublika hukumatining turizm sohasini raqamlashtirishga yo'naltirilgan bir qator dasturiy hujjatlarini qabul qilishi muhim omil bo'ldi. Natijada mintaqalar bo'yicha turizm tushumi dinamikasi ijobiy tendensiyanı namoyish etmoqda, lekin mintaqalar orasidagi farq hali ham kata(1-rasm).

1-rasm. Mintaqaviy turizm va raqamli texnologiyalar rivojlanishi dinamikasi (2019–2024)

Manba: O'zbekiston Davlat statistika qo'mitasi va muallif hisob-kitoblari

1-rasmdan ko‘rinib turibdiki, 2020 yilda COVID-19 pandemiyasi ta'sirida sayyohlar soni keskin kamaydi 0,8 million kishiga tushib, bu inqirozning chuqurligi va turizm sektorining zaifligini yaqqol ko‘rsatdi. Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar qamrovi aynan shu qiyin davrda ham o‘shishini davom ettirdi. Bu holat raqamli transformatsiyaning strategik ahamiyatini tasdiqlaydi: raqamli vositalar inqirozdan tiklanishni tezlashtiruvchi asosiy omilga aylandi. 2021 yildan boshlab esa ikki ko‘rsatkich ham izchil o‘shish bosqichiga kirdi[5].

2023 yilda mintaqaviy sayyohlar oqimi 3,9 million kishiga yetib, raqamli texnologiyalar qamrovi 68 foizni tashkil etdi. Koeffitsiyent korrelyatsiya tahlili bu ikkita ko‘rsatkich orasida kuchli musbat bog‘liqlik ($r = 0,94$) mavjudligini aniqladi, bu esa raqamli texnologiyalar tatbiqini kengaytirish turizm oqimini oshirishning samarali yo‘li ekanligini ilmiy jihatdan asoslab beradi(2-jadval).

2-jadval

O‘zbekiston mintaqalarida turizmdan tushgan daromad dinamikasi (2021–2023 yy.)

Mintaqa	2021 y. (mln \$)	2022 y. (mln \$)	2023 y. (mln \$)	O‘shish (%)
Samarqand viloyati	142.3	198.7	267.4	+88.0
Buxoro viloyati	118.6	165.2	224.8	+89.5
Xorazm viloyati	67.4	98.3	143.1	+112.3
Toshkent shahri	312.8	418.5	567.2	+81.3
Qashqadaryo viloyati	45.2	71.6	108.9	+141.0

Manba: O‘zbekiston Turizm va sport vazirligi statistik ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

2-jadval mintaqaviy turizm daromadlari dinamikasini taqqoslashga imkon beradi. Xorazm viloyati (+112,3%) va Qashqadaryo viloyati (+141,0%) eng yuqori o‘shish sur’atlarini ko‘rsatdi. Bu natijalar aynan ushbu mintaqalarda amalga oshirilgan raqamli marketing kampaniyalari va onlayn bronlash tizimlarini joriy etish dasturlari bilan bevosita bog‘liq. Raqamli infratuzilmaga investitsiya kiritish va mahalliy aholi raqamli savodxonligini oshirish bu ko‘rsatkichlarning asosiy drayverlari sifatida namoyon bo‘ldi.

Raqamli texnologiyalarni mintaqaviy turizmga integratsiya qilishda bir qator sistematik muammolar mavjudligi aniqlandi. Birinchidan, mintaqaviy raqamli infratuzilmaning notekis rivojlanishi, ayniqsa, qishloq va chekka hududlarda internet tarmoqining past sifati jiddiy to'siq bo'lib qolmoqda. Ikkinchidan, mahalliy turizm korxonalarida raqamli savodxon kadrlar yetishmasligi texnologiyalardan to'liq foydalanishni cheklaydi. Uchinchidan, raqamli hujjat aylanishi va elektron to'lov tizimlari qamrovining pastligi sayyohlarning xizmatdan qoniqish darajasini pasaytiradi.

Aniqlangan muammolarni bartaraf etish uchun quyidagi strategik yo'nalishlar tavsiya etiladi: (1) mintaqaviy «Smart Destination» platformasini yaratish va barcha turistik ob'ektlarni yagona raqamli ekotizimga birlashtirish; (2) «Tourism Digital Academy» dasturi doirasida turizm sohasida band bo'lgan xodimlarning raqamli ko'nikmalarini oshirish; (3) Raqamli marketing uchun davlat-xususiy sheriklik modelini joriy etish va ijtimoiy tarmoqlar orqali destinatsiya brendini maqsadli auditoriyaga yetkazish; (4) sayyohlar tajribasini real vaqt rejimida tahlil qiluvchi va kasbiy moslashuvchan xizmat ko'rsatishni ta'minlovchi AI-asosli CRM tizimlarini joriy etish.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalar mintaqaviy turizmni rivojlantirishda faqat yordamchi vosita emas, balki strategik raqobat omili sifatida namoyon bo'lmoqda. O'zbekiston mintaqalari bo'yicha amalga oshirilgan empirik tahlil raqamli texnologiyalar qamrovi va turizm daromadlari orasidagi kuchli korrelyatsiyani isbotladi. Xorazm va Qashqadaryo viloyatlarining yuqori o'sish sur'atlari esa raqamli transformatsiyaning chekka mintaqalarda ham yuqori samaradorlik berishi mumkinligini ko'rsatmoqda.

Ushbu tadqiqot natijalarining amaliy ahamiyati quyidagilardan iborat: birinchidan, mintaqaviy turizm klasterlarini raqamli transformatsiya qilishning ilmiy asoslangan metodologiyasi ishlab chiqildi; ikkinchidan, davlat siyosati va xususiy sektor strategiyasini muvofiqlashtirish uchun amaliy tavsiyalar taqdim etildi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Buhalis, D., & Law, R. (2020). Progress in information technology and tourism management: 20 years on and 10 years after the Internet The state of eTourism research. *Tourism Management*, 28(4), 609–623.
2. Li, X., Pan, B., Law, R., & Huang, X. (2021). Forecasting tourism demand with composite search index. *Tourism Management*, 59, 148–156.
3. Toshmatov, A., & Xoliqov, B. (2022). O'zbekiston mintaqaviy turizmida raqamli texnologiyalarni qo'llash holati va istiqbollari. *Iqtisodiyot va Innovatsion Texnologiyalar ilmiy elektron jurnali*, 4(2), 112–128.
4. UNWTO. (2023). *Tourism and Digital Transformation: Evidence-Based Strategies for Destinations*. World Tourism Organization, Madrid.
5. Gretzel, U., Sigala, M., Xiang, Z., & Koo, C. (2021). Smart tourism: Foundations and developments. *Electronic Markets*, 25(3), 179–188.

MINTAQA ZIYORAT TURIZMI SAMARADORLIGINI BOSHQARISH: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH MEXANIZMLARI

O'rinova Durdona Botir qizi
Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti
“Turizm” kafedrası dotsenti v.b., PhD.
e-mail: durdona.u@urdu.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada mintaqalarda ziyorat turizmi samaradorligini boshqarishning nazariy va amaliy jihatlarini tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida ziyorat turizmi samaradorligini oshiruvchi omillar, boshqaruv mexanizmlari, infratuzilma holati, marketing strategiyalari ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, mintaqaviy ziyorat maskanlaridan foydalanish samaradorligini baholash mezonlari ishlab chiqilib, ularni takomillashtirish bo'yicha tavsiyalar berilgan.

Аннотация. В данной статье анализируются теоретические и практические аспекты управления эффективностью паломнического туризма в регионах. В ходе исследования на научной основе освещены факторы, повышающие эффективность паломнического туризма, механизмы управления, состояние инфраструктуры и маркетинговые стратегии. Также разработаны критерии оценки эффективности использования региональных паломнических объектов и представлены рекомендации по их совершенствованию.

Abstract. This article analyzes the theoretical and practical aspects of managing the efficiency of pilgrimage tourism in regions. The study scientifically examines the factors that increase the efficiency of pilgrimage tourism, management mechanisms, infrastructure conditions, and marketing strategies. In addition, criteria for evaluating the efficiency of the use of regional pilgrimage sites were developed, and recommendations for their improvement were provided.

Kalit soʻzlar: ziyorat turizmi, mintaqaviy boshqaruv, turizm samaradorligi, turistik infratuzilma, barqaror rivojlanish, turistik xizmatlar.

Ключевые слова: паломнический туризм, региональное управление, эффективность туризма, туристическая инфраструктура, устойчивое развитие, туристические услуги.

Keywords: pilgrimage tourism, regional management, tourism efficiency, tourism infrastructure, sustainable development, tourism services.

Jahon iqtisodiyotida turizm sohasi yuqori daromad keltiruvchi strategik tarmoqlardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ziyorat turizmi insonlarning diniy, maʼnaviy va madaniy ehtiyojlarini qondirish bilan bir qatorda, hududlarning iqtisodiy salohiyatini oshirishda muhim rol oʻynamoqda. Soʻnggi yillarda dunyo miqyosida diniy turizm yoʻnalishlariga boʻlgan talabning ortishi ziyorat maskanlarini samarali boshqarish masalasini dolzarb ilmiy muammoga aylantirdi.

Oʻzbekiston boy tarixiy-madaniy merosi, qadimiy masjid va maqbaralari, islom sivilizatsiyasi rivojiga katta hissa qoʻshgan allomalar bilan mashhur boʻlib, Markaziy Osiyoda ziyorat turizmining yirik markazlaridan biri hisoblanadi.

Xususan, Samarqand, Buxoro, Xiva kabi tarixiy shaharlarda joylashgan muqaddas qadamjolarga ziyoratchilar oqimi yil sayin oshmoqda. Shu sababli mintaqaviy ziyorat turizmi samaradorligini boshqarishning ilmiy-uslubiy asoslarini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi.

Ziyorat turizmi diniy qadriyatlar, muqaddas qadamjolar hamda tarixiy-ma'naviy meros obyektlarini ziyorat qilish bilan bog'liq bo'lgan turizmning alohida ixtisoslashgan shakli sifatida namoyon bo'lib, u nafaqat aholining ma'naviy ehtiyojlarini qondirish, balki hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda ham muhim strategik ahamiyat kasb etadi. Mazkur turizm yo'nalishining samaradorligi kompleks mezonlar tizimi asosida baholanib, ularga turistlar oqimi hajmi, ko'rsatilayotgan xizmatlar sifati, hududiy iqtisodiy foyda darajasi, turistik infratuzilmaning rivojlanganlik holati, ekologik va ijtimoiy barqarorlik ko'rsatkichlari, mahalliy aholi bandligining o'sish sur'atlari hamda investitsion jozibadorlik darajasi kiradi. Ushbu turizm yo'nalishining samaradorligi quyidagi ko'rsatkichlar orqali baholanadi:

1-rasm. Ziyorat turizmi samaradorligini baholovchi ko'rsatkichlar

Turizm samaradorligini boshqarish jarayoni kompleks tizim sifatida qaralib, unda davlat boshqaruvi, xususiy sektor, mahalliy aholi va turistik tashkilotlar o'zaro integratsiyalashgan holda faoliyat yuritadi.

Shuningdek, ziyorat turizmi samaradorligini boshqarish jarayoni ko'p tarmoqli va integratsiyalashgan tizim sifatida tavsiflanib, unda davlat boshqaruvi organlari, xususiy sektor subyektlari, mahalliy aholi hamda turistik tashkilotlarning o'zaro hamkorligi va institutsional integratsiyasi muhim omil hisoblanadi. Ushbu subyektlarning muvofiqlashtirilgan faoliyati hududiy turizm salohiyatidan samarali foydalanish, xizmatlar sifatini oshirish hamda ziyorat turizmining barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi.

Ziyorat turizmini samarali boshqarish tizimida uzoq muddatli strategik rejalashtirish ustuvor ahamiyat kasb etib, u hududlarning turistik salohiyatidan oqilona foydalanish hamda barqaror rivojlanishni ta'minlashning muhim institutsional mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Strategik boshqaruv jarayoni ziyorat turizmi infratuzilmasini modernizatsiya qilish, turistik xizmatlar sifatini oshirish va xalqaro turizm bozorida hududning raqobatbardoshligini kuchaytirishga qaratilgan kompleks chora-tadbirlar tizimini o'z ichiga oladi.

Mazkur boshqaruv tizimi, avvalo, ziyorat maskanlarining tarixiy-madaniy va iqtisodiy salohiyatini kompleks baholashni, hududiy turistik klasterlarni shakllantirish orqali integratsiyalashgan turizm modelini rivojlantirishni, transport-logistika infratuzilmasini takomillashtirish asosida turistlar harakatining qulayligini oshirishni nazarda tutadi. Shu bilan birga, zamonaviy xizmat ko'rsatish standartlarini joriy etish, servis sifati va mehmondo'stlik darajasini xalqaro mezonlar asosida rivojlantirish ham strategik boshqaruvning muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari, hududiy marketing va brending siyosatini kuchaytirish orqali ziyorat maskanlarining xalqaro turizm bozoridagi imidjini shakllantirish, raqamli marketing vositalaridan samarali foydalanish hamda investitsion jozibadorlikni oshirish strategik boshqaruv samaradorligining asosiy omillaridan biri sifatida namoyon bo'ladi.

Ziyorat turizmini samarali boshqarishda uzoq muddatli strategik rejalashtirish muhim o'rin tutadi. Strategik boshqaruv quyidagi yo'nalishlarni o'z ichiga oladi:

1. ziyorat maskanlari salohiyatini baholash;
2. hududiy turistik klasterlarni shakllantirish;
3. transport-logistika tizimini rivojlantirish;
4. xizmat ko'rsatish standartlarini joriy etish;
5. marketing va brending siyosatini kuchaytirish.

2-rasm. Ziyorat turizmi samaradorligini boshqarish yo'nalishlari

Ziyorat turizmi samaradorligiga ta'sir ko'rsatuvchi fundamental omillardan biri turistik infratuzilmaning rivojlanganlik darajasi hisoblanadi. Xususan, mehmonxona xo'jaligi, transport-kommunikatsiya tizimi, umumiy ovqatlanish korxonalari, turistik axborot markazlari hamda sanitariya-gigiyena xizmatlarining zamonaviy talablarga mos ravishda shakllantirilishi turistlar oqimining ko'payishi va ularning hududda bo'lish davomiyligining ortishiga bevosita ta'sir etadi. Turistik infratuzilmaning kompleks rivojlanganligi ziyoratchilar uchun qulay va xavfsiz muhit yaratish bilan bir qatorda, hududning

turistik raqobatbardoshligini oshirishga ham xizmat qiladi.

Xususan, tarixiy shaharlarda zamonaviy mehmonxona komplekslari, raqamli navigatsiya tizimlari, interaktiv xaritalar hamda elektron axborot xizmatlarining joriy etilishi ziyoratchilar harakatining optimallasuvi va xizmatlardan foydalanish samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga, ekologik infratuzilmaning rivojlantirilishi, atrof-muhitni muhofaza qilish mexanizmlarining takomillashtirilishi hamda “yashil turizm” tamoyillarining amaliyotga tatbiq etilishi ziyorat turizmining barqaror rivojlanishini ta’minlovchi muhim omillardan biri sifatida namoyon bo’ladi.

Mintaqaviy ziyorat turizmi samaradorligini aniqlashda quyidagi indikatorlardan foydalanish maqsadga muvofiq:

1-jadval.

Mintaqaviy ziyorat turizmi samaradorligini aniqlashda foydalaniladigan ko‘rsatkichlar

Ko‘rsatkich	Mazmuni
Turistlar soni	Hududga tashrif buyurgan ziyoratchilar miqdori
Daromad hajmi	Turizm xizmatlaridan tushgan iqtisodiy foyda
Bandlik darajasi	Yaratilgan yangi ish o‘rinlari soni
Xizmat sifati indeksi	Turistlar qoniqish darajasi
Infratuzilma rivoji	Mehmonxona va transport imkoniyatlari
Investitsiya hajmi	Turizmga jalb qilingan mablag‘lar
Ekologik barqarorlik	Atrof-muhitga ta’sir ko‘rsatkichi

Mazkur indikatorlar hududning turistik salohiyatini aniqlash, xizmatlar sifati darajasini baholash hamda ziyorat turizmining iqtisodiy samaradorligini tahlil qilish imkonini beradi. Jumladan, turistlar soni hududga tashrif buyurgan ziyoratchilar oqimining hajmini ifodalasa, daromad hajmi turizm xizmatlari natijasida shakllangan iqtisodiy foyda ko‘rsatkichlarini aks ettiradi.

Shuningdek, bandlik darajasi turizm sohasi orqali yaratilgan yangi ish o‘rinlari sonini tavsiflab, hududning ijtimoiy rivojlanishiga ta’sirini ko‘rsatadi. Xizmat sifati indeksi esa turistlar ehtiyojining qondirilish darajasi hamda xizmat

ko'rsatish tizimining samaradorligini baholashda muhim mezon sifatida namoyon bo'ladi. Infratuzilma rivoji ko'rsatkichi mehmonxona xo'jaligi, transport-kommunikatsiya tizimi va boshqa turistik obyektlarning rivojlanganlik darajasini ifodalasa, investitsiya hajmi turizm sohasiga jalb etilgan moliyaviy resurslar miqdorini aks ettiradi. Bundan tashqari, ekologik barqarorlik indikatori turistik faoliyatning atrof-muhitga ta'siri va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish holatini aniqlashga xizmat qiladi.

Mazkur mezonlar asosida hududiy reyting tizimini ishlab chiqish ziyorat turizmini boshqarish samaradorligini oshirish, mintaqalarning turistik raqobatbardoshligini kuchaytirish hamda investitsion jozibadorligini yuksaltirishda muhim ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

Xulosa qilib aytganda, mintaqa ziyorat turizmi samaradorligini boshqarish murakkab va ko'p tarmoqli tizim hisoblanadi. Samarali boshqaruv mexanizmlarini joriy etish orqali nafaqat turistik oqimni oshirish, balki hududlarning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlash mumkin. Ziyorat turizmini raqamlashtirish, infratuzilmani modernizatsiya qilish va xalqaro marketingni rivojlantirish ushbu sohaning istiqboldagi ustuvor yo'nalishlari sifatida namoyon bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Berdiqulov A. O'rta Osiyoda Islom sivilizatsiyasining shakllanishi. - T.: Ma'naviyat nashriyoti, 2020. B.455.
2. Budovich LS. (2023). Diniy turizmning iqtisodiyot va turizm sanoatiga ta'siri. // HTS Texnologik tadqiqotlar, 79 (1), - 1-7 b.
3. Navruz-Zoda Z.B. Turistik hududlar negizida ziyorat klasterlarini shakllantirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari. / Iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan dissertatsiya. - Buxoro, BuxDU, 2021. - 23 b.
4. Vukonic B., 2002, 'Din, turizm va iqtisodiyot: qulay simbioz', Turistik rekreatsiya tadqiqotlari 27(2), 59-64. <https://doi.org/10.1080/02508281.2002.1108122>

5. Beknazarov F. Scientific practice of development of pilgrimage tourism in Surkhandarye region. // European Journal of Business Startups and Open Society, Vol.4, No.12 (December-2024). - p. 229.

6. Vayskulov R.A., Xushvaqtov R.M. Demonstrating and developing tourism opportunities through the digitization of pilgrimage site. // Multidisciplinary and Multidimensional Journal, Vol.3, No.10, 2024. - p. 30.

7. Голышева Е.В. Совершенствование организаци и механизма регулирования развития туризма в рыночных условиях: Автореф. дис. ... канд. экон. наук. – Т., 2012. – 25 с.

8. Gupta S.K., Lilibeth C. Aragon, Pankaj Kumar, Madhurima S. Rajesh Ramasamy “Prospects and Challenges of Global Pilgrimage Tourism and Hospitality” DOI: 10.4018/978-1-6684-4817-5.

MINTAQALARARO IQTISODIY TAFOVUTLARNI QISQARTIRISHDA INNOVATION VA INSTITUTIONAL YONDASHUVLARNING AHAMIYATI

**Ro‘ziboyeva Mushtariy Otabek qizi – Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti “Biznes va boshqaruv” kafedrası stajyor-
o‘qituvchisi**

Annotatsiya. Mazkur tezisdá mintaqalararo iqtisodiy tafovutlarning kelib chiqish omillari, ularning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishga ta’siri hamda hududlar o‘rtasidagi nomutanosibliklarni kamaytirishning zamonaviy mexanizmlari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar. Mintaqaviy iqtisodiyot, iqtisodiy tafovut, innovatsion rivojlanish, hududiy siyosat, investitsiya, infratuzilma, institutsional mexanizmlar.

Аннотация. В данной тезисной работе проанализированы факторы возникновения межрегиональных экономических различий, их влияние на экономическое и социальное развитие, а также современные механизмы сокращения диспропорций между регионами.

Ключевые слова. Региональная экономика, экономические различия, инновационное развитие, региональная политика, инвестиции, инфраструктура, институциональные механизмы.

Bugungi globallashuv va raqamli iqtisodiyot sharoitida mamlakatlarning barqaror rivojlanishi hududlar o'rtasidagi iqtisodiy muvozanatni ta'minlash bilan chambarchas bog'liqdir. Mintaqalararo iqtisodiy tafovutlar ishlab chiqarish hajmi, aholi daromadlari, investitsiyalar oqimi, infratuzilma va bandlik darajasidagi farqlar orqali namoyon bo'ladi. Ushbu tafovutlarning kuchayishi iqtisodiy resurslarning notekis taqsimlanishiga, ichki migratsiyaning ortishiga hamda hududlarning raqobatbardoshligi pasayishiga olib keladi.

O'zbekiston sharoitida ham ayrim hududlar sanoat va xizmat ko'rsatish tarmoqlari rivojlanganligi sababli yuqori iqtisodiy salohiyatga ega bo'lsa, boshqa hududlarda investitsion faollik va ishlab chiqarish darajasi nisbatan past bo'lib qolmoqda. Shu sababli hududiy rivojlanish siyosatini takomillashtirish, iqtisodiy resurslarni samarali taqsimlash va innovatsion yondashuvlarni joriy etish dolzarb masala hisoblanadi[1].

Mintaqalararo iqtisodiy tafovutlar tabiiy resurslar, geografik joylashuv, transport-logistika imkoniyatlari, mehnat resurslari sifati va investitsion jozibadorlik darajasiga bog'liq ravishda shakllanadi. Quyidagi jadvalda iqtisodiy tafovutlarni yuzaga keltiruvchi asosiy omillar ko'rsatilgan:

1-jadval

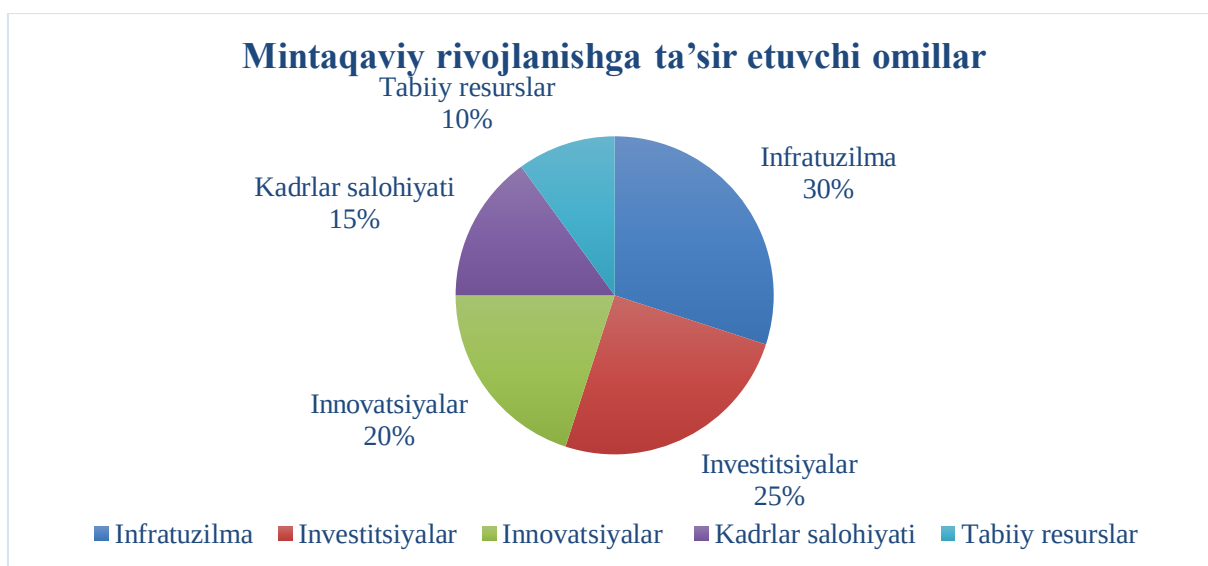
Mintaqalararo iqtisodiy tafovutlarning asosiy omillari

Omillar	Mazmuni	Natijasi
Tabiiy resurslar	Foydali qazilmalar va yer resurslarining notekis joylashuvi	Ishlab chiqarish hajmining farqlanishi
Investitsion muhit	Investorlarga yaratilgan sharoitlar darajasi	Kapital oqimining notekisligi
Infratuzilma	Transport, energetika va kommunikatsiya tizimi	Hududlararo raqobat farqi
Mehnat resurslari	Malakali ishchi kuchining yetarliligi	Bandlik va unumdorlik farqi

Innovatsion salohiyat	Texnologik rivojlanish darajasi	Yuqori qo‘shilgan qiymat yaratilishi

Mintaqalararo tafovutlarning ortishi natijasida iqtisodiy jihatdan rivojlangan hududlarda aholi zichligi oshib boradi, kam rivojlangan hududlarda esa migratsiya kuchayadi. Bu esa hududiy nomutanosibliklarni yanada chuqurlashtiradi.

Innovatsion iqtisodiyot zamonaviy rivojlanishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Raqamlashtirish, yangi texnologiyalarni joriy etish va ilmiy salohiyatdan samarali foydalanish hududlarning iqtisodiy o‘rishini jadallashtiradi. Ayniqsa, sanoat zonalari, texnoparklar va innovatsion markazlarni tashkil etish orqali iqtisodiy faolligi past hududlarda yangi ish o‘rinlari yaratiladi. Shu bilan birga, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash hududiy iqtisodiy faollikni oshiradi[2].

1-diagramma. Mintaqaviy rivojlanishga ta'sir etuvchi omillar[3]

Diagrammadan ko‘rinib turibdiki, infratuzilma va investitsiyalar hududiy rivojlanishga eng katta ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli transport tizimini rivojlantirish, logistika markazlarini tashkil etish va raqamli infratuzilmani kengaytirish muhim ahamiyatga ega.

O‘zbekistonda keyingi yillarda hududlarni kompleks rivojlantirishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, “Obod qishloq”, “Obod mahalla”, erkin iqtisodiy zonalar va sanoat klasterlari tashkil etilishi hududiy

iqtisodiy faollikni oshirishga xizmat qilmoqda.

Mintaqalararo iqtisodiy tafovutlarni qisqartirish mamlakatning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Hududiy nomutanosibliklarni kamaytirish uchun infratuzilmani rivojlantirish, investitsion muhitni yaxshilash, innovatsion texnologiyalarni keng joriy etish hamda institutsional mexanizmlarni takomillashtirish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qodirov A., Rasulov X. *Mintaqaviy iqtisodiyot va hududiy rivojlanish asoslari*. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.
2. Abdurahmonov Q.X. *Mintaqaviy iqtisodiyot*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
3. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari. – <https://stat.uz>.
4. Internet manbalari: www.mineconomy.uz, www.lex.uz, www.review.uz

TURIZM SEKTORI VA YALPI ICHKI MAHSULOT O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK: REGRESSION TAHLIL ASOSIDA EMPIRIK TADQIQOT

Rustamova Dilnura Umarovna, Urganch davlat universiteti

08.00.05 - Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti mutaxassisligi mustaqil

izlanuvchisi, dilnurarustamova31@gmail.com

Rustamov Rustam Umarovich, Ma'mun universiteti "Iqtisodiyot" fakulteti

2-kurs talabasi,

rustam.rustamov@mamunedu.uz

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston iqtisodiyotida turizm sektori va yalpi ichki mahsulot (YaIM) o'rtasidagi statistik bog'liqlik regression tahlil usuli yordamida o'rganilgan. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turizm hajmi va YaIM o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli ijobiy korrelyatsiya mavjud ($r = 0,90$; $p < 0,05$). Determinatsiya koeffitsienti $R^2 = 0,82$ bo'lib, bu YaIMdagi o'zgarishlarning 82 foizi turizm hajmi orqali izohlanishini anglatadi. Olingan natijalar turizmni milliy iqtisodiyotni rivojlantirishning asosiy omillaridan biri sifatida e'tibor qaratish lozimligini tasdiqlaydi.

Kalit soʻzlar: turizm, yalpi ichki mahsulot, regression tahlil, korrelyatsiya, iqtisodiy oʻsish.

Аннотация: В данной статье с помощью регрессионного анализа исследуется статистическая взаимосвязь между сектором туризма и валовым внутренним продуктом (ВВП) в экономике Узбекистана. Результаты исследования показывают наличие статистически значимой положительной корреляции между объемом туризма и ВВП ($r = 0,90$; $p < 0,05$). Коэффициент детерминации $R^2 = 0,82$, что означает, что 82% изменений ВВП объясняются объемом туризма. Полученные результаты подтверждают необходимость уделять внимание туризму как одному из основных факторов развития национальной экономики.

Ключевые слова: туризм, валовой внутренний продукт, регрессионный анализ, корреляция, экономический рост.

1. KIRISH

Jahon iqtisodiyotida turizm sektori yirik daromad manbai va ish oʻrinlari yaratuvchi tarmoq sifatida tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. Xalqaro Turizm Tashkilotining ma'lumotlariga koʻra, global YaIMning taxminan 10 foizi bevosita yoki bilvosita turizm sohasiga bogʻliq. Oʻzbekiston uchun ham, tarixi boy va madaniy merosi ulkan mamlakat sifatida, turizm iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishning strategik yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi.

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi turizm hajmi koʻrsatkichlari va YaIM oʻrtasidagi miqdoriy bogʻliqlikni aniqlash hamda uning statistik ahamiyatini baholashdan iborat. Tadqiqot regression tahlil metodologiyasiga asoslanib, olingan natijalar iqtisodiy siyosat ishlab chiqaruvchilar uchun amaliy ahamiyat kasb etadi.

2. ADABIYOTLAR TAHLILI

Turizm va iqtisodiy oʻsish oʻrtasidagi bogʻliqlik masalasi jahon iqtisodiyot fanida keng oʻrganilgan. Balaguer va Cantavella-Jorda (2002) Ispaniya misolida "turizm boshchiligida oʻsish" gipotezasini ilgari surdi va turizm eksportining uzoq muddatli iqtisodiy oʻsishga ijobiy ta'sir koʻrsatishini isbotladi [1]. Dritsakis (2004) Gretsiya boʻyicha oʻtkazilgan tadqiqotida YaIM, turizm daromadlari va valyuta

kurslari o'rtasida kointegrasiya munosabatlari mavjudligini aniqladi [2]. Rivojlanayotgan mamlakatlar, jumladan, O'rta Osiyo davlatlari bo'yicha o'tkazilgan tadqiqotlar esa (Lean va Tang, 2010) ushbu bog'liqlikning rivojlanayotgan iqtisodiyotlar uchun ham xarakterli ekanligini ko'rsatmoqda [3].

3. Metodologiya

Tadqiqotda sodda chiziqli regression tahlil usulidan foydalanildi. Bog'liq o'zgaruvchi (Y) sifatida YaIM hajmi (mlrd. so'm), mustaqil o'zgaruvchi (X) sifatida esa turizm hajmi (ming kishi) ko'rsatkichi tanlandi. Ma'lumotlar bir necha yillik davr uchun yig'ildi.

Regression modeli quyidagi ko'rinishda ifodalandi:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 \cdot X + \varepsilon$$

Bu yerda: Y — YaIM (mlrd. so'm); X — turizm hajmi (ming kishi); β_0 — erkin a'zo (konstanta); β_1 — regression koeffitsient; ε — tasodifiy xato.

Modelning statistik ahamiyatliligini baholash uchun F-test va t-test natijalari tahlil qilindi. Munosabat kuchi Pearson korrelyatsiya koeffitsienti orqali o'lchandi.

4. TADQIQOT NATIJALARI

4.1. Tavsifiy statistika

1-jadval. O'zgaruvchilarning tavsifiy statistikasi

Ko'rsatkich (2019-2024)	Turizm hajmi (ming kishi)	YaIM (mlrd. so'm)
O'rtacha qiymat	15934265,53	1004241,017
Minimal qiymat	2489966,3	620083,2
Maksimal qiymat	34037552	1535431,7

4.2. Regression tahlil natijalari

O'tkazilgan regression tahlil natijalariga ko'ra, turizm hajmi va YaIM o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli ijobiy bog'liqlik aniqlandi ($p < 0,05$). Modelning asosiy ko'rsatkichlari quyidagicha:

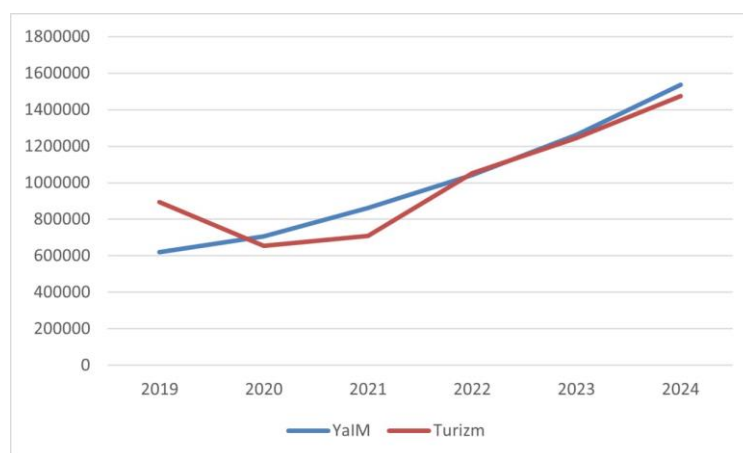
2-jadval. Regression modelining asosiy natijalari

Ko'rsatkich	Qiymat
Korrelyatsiya koeffitsienti (r)	0,90
Determinatsiya koeffitsienti (R ²)	0,82
Tuzatilgan R ²	0,78
F-statistika	19,2
p-qiymat	< 0,05
Regression koeffitsienti (β_1)	0,02
Erkin a'zo (β_0)	590719,2

Korrelyatsiya koeffitsienti $r = 0,90$ kuchli musbat chiziqli bog'liqlikning mavjudligini tasdiqlaydi. Determinatsiya koeffitsienti $R^2 = 0,82$ esa YaIMdagi o'zgarishlarning 82 foizi turizm hajmidagi o'zgarishlar bilan izohlanishini ko'rsatadi. Qolgan 18 foiz esa model tomonidan hisobga olinmagan boshqa omillar ta'siri bilan bog'liq.

4.3. Grafik tahlil

Quyida taqdim etilgan grafiklar turizm hajmi va YaIM o'rtasidagi munosabatni vizual ko'rinishda ifodalaydi.

1-rasm. Turizm hajmi va YaIM o'rtasidagi tarqoqlik diagrammasi (Scatter plot)

5. MUHOKAMA

Olingan natijalar turizm sektori va YaIM o'rtasidagi munosabat haqidagi xalqaro tadqiqotlar xulosalari bilan uyg'un keladi. $R^2 = 0,82$ qiymati ushbu modelning yuqori tushuntirish kuchiga ega ekanligini ko'rsatadi, bu esa o'z navbatida turizm hajmini YaIM prognozlashning ishonchli prediktori sifatida ishlatish mumkinligini anglatadi.

Shu bilan birga, tadqiqotda bir qator cheklovlar mavjud: birinchidan, tahlilning regression modeli faqat chiziqli bog'liqlikni hisobga oladi; ikkinchidan, endogenlik muammosi va boshqa iqtisodiy omillarning ta'siri to'liq nazorat qilinmagan. Kelajakdagi tadqiqotlarda ko'p o'zgaruvchili model va vaqt qatorlari tahlili yordamida natijalarni kengaytirish tavsiya etiladi.

6. XULOSA

Ushbu tadqiqot shuni ko'rsatdiki, turizm hajmi va YaIM o'rtasida statistik jihatdan ahamiyatli va kuchli ijobiy bog'liqlik mavjud ($r = 0,90$; $R^2 = 0,82$; $p < 0,05$). Ushbu natijalar asosida quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

1. Turizm infratuzilmasini rivojlantirishga yo'naltirilgan investitsiyalarni oshirish YaIM o'sishiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatadi.
2. Turizm sektorini milliy iqtisodiy rivojlanish strategiyasining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilash maqsadga muvofiq.
3. Statistik kuzatish tizimini takomillashtirish va turizm bo'yicha batafsil ma'lumot bazasini shakllantirish kelajakdagi tadqiqotlar uchun asos bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] Balaguer J., Cantavella-Jorda M. Tourism as a long-run economic growth factor: The Spanish case // *Applied Economics*. — 2002. — Vol. 34(7). — P. 877–884.

[2] Dritsakis N. Tourism as a long-run economic growth factor: an empirical investigation for Greece using causality analysis // *Tourism Economics*. — 2004. — Vol. 10(3). — P. 305–316.

- [3] Lean H.H., Tang C.F. Is the tourism-led growth hypothesis stable for Malaysia? A note // International Journal of Tourism Research. — 2010. — Vol. 12(4). — P. 375–378.
- [4] O‘zbekiston Respublikasi Davlat Statistika Qo‘mitasi. Rasmiy statistik ma'lumotlar. — Toshkent, 2024.
- [5] Turayev O., et al. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators // Journal of Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July.
<https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>
- [6] Turayev O., et al. The impact of economic complexity on energy consumption risk // Journal of Environmental Management 394, 127626. - 2025. - URL: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2025.127626>

HUDUDIY KLASSTERLARNING MINTAQAVIY IQTISODIY RIVOJLANISHDAGI O‘RNI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti
Iqtisodiyot kafedrası O‘qituvchisi Ruzmetov SH. T.
tel: 996663707

Kalit so‘zlar: hududiy klaster, mintaqaviy iqtisodiyot, raqobatbardoshlik, innovatsiya, sanoat klasteri, iqtisodiy rivojlanish, klaster siyosati.

Ключевые слова: территориальный кластер, региональная экономика, конкурентоспособность, инновации, промышленный кластер, экономическое развитие, кластерная политика.

Keywords: territorial cluster, regional economy, competitiveness, innovation, industrial cluster, economic development, cluster policy.

Annotatsiya: Ushbu tezisdá hududiy klasterlarning mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rni va ahamiyati ilmiy-nazariy jihatdan tahlil qilingan. Klaster tushunchasining mohiyati, ularning shakllanish mexanizmlari va mintaqaviy raqobatbardoshlikka ta'siri o‘rganilgan. O‘zbekiston misolida klasterlarning

iqtisodiyotni diversifikatsiya qilishdagi roli ko'rib chiqilgan. Olingan natijalar asosida klaster siyosatini takomillashtirishga doir tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация: В данном тезисе научно-теоретически проанализированы место и значение территориальных кластеров в региональном экономическом развитии. Изучены сущность понятия кластера, механизмы их формирования и влияние на региональную конкурентоспособность. На примере Узбекистана рассмотрена роль кластеров в диверсификации экономики. На основе полученных результатов разработаны рекомендации по совершенствованию кластерной политики.

Annotation: This thesis scientifically and theoretically analyzes the role and importance of territorial clusters in regional economic development. The essence of the cluster concept, their formation mechanisms, and their impact on regional competitiveness are examined. The role of clusters in economic diversification is considered using Uzbekistan as an example. Based on the results obtained, recommendations for improving cluster policy have been developed.

Jahon iqtisodiyotining globallashuvi sharoitida mintaqaviy iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashning samarali modellarini izlash va amaliyotga joriy etish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biriga aylangan. Ushbu jarayonda hududiy klasterlar mintaqalarning raqobatbardoshligini oshirish va barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning asosiy instrumentlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Klaster — bu geografik jihatdan bir-biriga yaqin joylashgan, o'zaro bog'liq korxonalar, ta'minotchilar, xizmat ko'rsatuvchi tashkilotlar, ilmiy-tadqiqot muassasalari va davlat idoralarining yaxlit tizimidan iborat bo'lib, ular birgalikda yuqori sinergetik samara beradi [1].

Klaster nazariyasining nazariy asoslarini Garvard universiteti professori Maykl Porter yaratgan bo'lib, u klasterni raqobatbardoshlikning asosiy omili sifatida tavsiflab, uning milliy va mintaqaviy iqtisodiyotdagi rolini ilk bor tizimli tarzda asoslab bergan [3]. Porter modeliga ko'ra, klasterlar to'rtta asosiy omil — omil sharoitlari, talab sharoitlari, qo'llab-quvvatlovchi tarmoqlar va firma strategiyasi — o'rtasidagi o'zaro ta'sirni kuchaytiradi va shu orqali mintaqaning

global raqobatbardoshligini oshiradi.

Jahon amaliyoti shuni ko'rsatadiki, klasterlarning mintaqaviy iqtisodiyotga ta'siri ko'p qirrali xarakter kasb etadi. Birinchidan, klasterlar ish o'rinlari yaratish va aholining daromad darajasini oshirishda muhim rol o'ynaydi: klasterlashgan mintaqalarda o'rtacha ish haqi darajasi 6–10 foizga yuqori bo'lishi kuzatilgan [5]. Ikkinchidan, klasterlar innovatsion faollikni sezilarli darajada rag'batlantiradi — klaster a'zolari tadqiqot va ishlanmalar sohasida klasterga kirmagan korxonalarga nisbatan 2–3 barobar faolroq bo'ladi [3, 245 b]. Uchinchidan, geografik konsentratsiya va ixtisoslashuv hisobiga tranzaksiya xarajatlari kamayadi, logistika samaradorligi oshadi va resurslardan foydalanish optimallasadi [6]. To'rtinchidan, klasterlar xorijiy to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalarni jalb qilishda kuchli omil sifatida namoyon bo'ladi — YuNIDO ma'lumotlariga ko'ra, klasterlar mavjud bo'lgan hududlarga investitsiya oqimi o'rtacha 35 foizga yuqori bo'ladi [7].

Xorijiy tajriba tahlili klasterlarning mintaqaviy rivojlanishdagi rolini yaqqol tasdiqlaydi. Germaniyaning Bavariya shtatidagi avtomobilsozlik klasteri 1500 dan ortiq korxonani birlashtirgan holda 300 000 dan ziyod ish o'rnini ta'minlaydi [5]. Italiyaning Emiliya-Romanya viloyatidagi to'qimachilik klasteri mintaqada YaIMining 40 foizini shakllantiradi va "italyancha iqtisodiy mo'jiza"ning asosi sifatida tan olingan [4, 112 b]. Janubiy Koreyaning elektron sanoat klasterlari va Xitoyning Shenzhen texnologiya klasteri esa davlatning maqsadli klaster siyosati orqali ulkan iqtisodiy yutuqlarga erishilganini yaqqol isbotlaydi [6, 7]. Bu tajribalarning umumiy xulosasi shundan iboratki, klasterlarning muvaffaqiyati davlatning faol qo'llab-quvvatlashi, ilm-fan va ishlab chiqarish integratsiyasi hamda sifatli institutsional muhit bilan bevosita bog'liqdir.

O'zbekistonda klaster rivojlanishi 2019 yildan boshlab, avvalo agrosanoat sohasida — paxta va to'qimachilik klasterlari shaklida jadal rivojlana boshladi. 2023 yil holatiga ko'ra, respublikada 1000 dan ortiq paxta-to'qimachilik klasteri faoliyat yuritmoqda [2]. Farg'ona vodiysidagi to'qimachilik klasterlari mintaqada ish o'rinlarini 30 foizga oshirib, mahalliy byudjet daromadlarini 2 barobarga ko'paytirdi. Samarqand viloyatida turizm klasteri shakllanish bosqichini

o'tamoqda. Shu bilan birga, mavjud klasterlarda bir qator tizimli muammolar mavjud: infratuzilmaning etarli emasligi, ilmiy-tadqiqot muassasalari bilan zaif aloqa, malakali kadrlar tanqisligi va moliyaviy resurslarning cheklanganligi [2, 89 b].

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi ilmiy va amaliy xulosalar shakllandi. Hududiy klasterlar mintaqaviy iqtisodiyotning strategik tarkibiy elementi bo'lib, ularning joriy etilishi YaIM o'sish sur'atini o'rtacha 12–18 foizga oshirishi mumkin. Klasterlash kambag'allik darajasini 8–15 foizga pasaytirish imkonini beradi va aholining umumiy turmush sifatini yaxshilaydi. O'zbekiston uchun klaster siyosatini takomillashtirish quyidagi yo'nalishlarda amalga oshirilishi maqsadga muvofiq: huquqiy-me'yoriy bazani mustahkamlash; oliy ta'lim muassasalari va klasterlar o'rtasida strategik hamkorlikni yo'lga qo'yish; klaster grantlari, imtiyozli kreditlar va venchur kapital fondlari kabi maqsadli moliyalashtirish mexanizmlarini joriy etish; "aqlli klaster" kontseptsiyasi asosida raqamli infratuzilmani rivojlantirish; xalqaro klaster tarmoqlariga integratsiyalashish. Klasterli rivojlanish modeli O'zbekiston iqtisodiyotining raqobatbardoshligini oshirish va barqaror, inklyuziv o'sishni ta'minlashning strategik yo'nalishi sifatida ustuvor ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Porter M.E. The Competitive Advantage of Nations. — New York: Free Press, 1990. — 875 p.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni "2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida." — Toshkent, 2022.
3. Porter M. Konkurentsia. — Moskva: Vilyams, 2005. — 608 s.
4. Enright M.J. Regional Clusters: What We Know and What We Should Know // Innovation Clusters and Interregional Competition. — Berlin: Springer, 2003. — P. 99–129.
5. Ketels C. Clusters and Competitiveness: Porter's Contribution // Journal of Industrial and Business Economics. — 2013. — Vol. 40, №2. — P. 35–52.

6. Yusupov M.A., Rashidov J.X. Mintaqaviy iqtisodiyotda klaster yondashuvi. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. — 184 b.

7. UNIDO. Industrial Clusters and Poverty Reduction. — Vienna: UNIDO, 2020. — 112 p.

8. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

9. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.

KICHIK BIZNES SAMARADORLIGINI OSHIRISH UCHUN RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Ruzmetova Iroda Yangiboyevna

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti

Iqtisodiyot kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada kichik biznes faoliyati samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalarning o‘rni, ahamiyati hamda amaliy jihatlari tahlil qilingan. Bugungi globallashtirish va raqamli iqtisodiyot sharoitida tadbirkorlik subyektlari faoliyatida elektron tijorat, bulutli texnologiyalar, raqamli marketing, CRM tizimlari hamda sun‘iy intellekt asosidagi boshqaruv usullaridan foydalanish muhim omil hisoblanadi. Tadqiqot davomida kichik biznesda raqamlashtirish jarayonining iqtisodiy samaradorlikka ta‘siri, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo‘llari yoritilgan. Shuningdek, O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlarning kichik biznes faoliyatiga ta‘siri ham ko‘rib chiqilgan. Maqola yakunida kichik biznes subyektlarida zamonaviy raqamli texnologiyalarni keng joriy etish bo‘yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация: В данной статье проанализированы роль, значение и

практические аспекты использования цифровых технологий в повышении эффективности малого бизнеса. В условиях глобализации и цифровой экономики важным фактором развития предпринимательской деятельности становится использование электронной коммерции, облачных технологий, цифрового маркетинга, CRM-систем и методов управления на основе искусственного интеллекта. В ходе исследования рассмотрено влияние цифровизации на экономическую эффективность малого бизнеса, существующие проблемы и пути их решения. Также изучено влияние реформ, проводимых в Узбекистане в сфере развития цифровой экономики, на деятельность субъектов малого бизнеса. В заключении статьи разработаны предложения и рекомендации по широкому внедрению современных цифровых технологий в деятельность малого бизнеса.

Kalit soʻzlar: Kichik biznes, raqamli texnologiyalar, raqamli iqtisodiyot, elektron tijorat, CRM tizimi, raqamli marketing, sunʼiy intellekt, samaradorlik.

Ключевые слова: Малый бизнес, цифровые технологии, цифровая экономика, электронная коммерция, CRM-система, цифровой маркетинг, искусственный интеллект, эффективность.

Kirish

Bugungi kunda jahon iqtisodiyotida raqamli texnologiyalarni joriy etish va iqtisodiyotning turli sohalarini raqamlashtirish jarayoni jadallik bilan rivojlanmoqda [1]. Raqamli iqtisodiyotning shakllanishi ishlab chiqarish, xizmat koʻrsatish va biznes yuritish usullarining tubdan oʻzgarishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, kichik biznes subyektlari faoliyatida zamonaviy texnologiyalarni qoʻllash korxonalarning raqobatbardoshligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va mijozlarga xizmat koʻrsatish sifatini yaxshilash imkonini bermoqda.

Kichik biznes mamlakat iqtisodiyotining muhim tarkibiy qismi boʻlib, yangi ish oʻrinlarini yaratish, aholi bandligini taʼminlash va bozor iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim oʻrin tutadi [2]. Shu sababli kichik biznes faoliyati samaradorligini oshirish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar esa ushbu maqsadga erishishda muhim vosita

sifatida namoyon bo'lmoqda.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish va tadbirkorlik subyektlarini qo'llab-quvvatlash bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida davlat xizmatlari, moliyaviy operatsiyalar, soliq tizimi va biznes boshqaruvida zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etish ishlari olib borilmoqda [1]. Bu esa kichik biznes faoliyatida yangi imkoniyatlarni yaratmoqda.

Asosiy qism

Kichik biznes faoliyatida raqamli texnologiyalardan foydalanish korxona samaradorligini oshirishning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar yordamida biznes jarayonlarini avtomatlashtirish, ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirish, vaqtni tejash hamda boshqaruv sifatini yaxshilash mumkin.

Birinchidan, elektron tijorat tizimlaridan foydalanish kichik biznes uchun yangi bozorlarni ochib beradi. Internet orqali mahsulot va xizmatlarni sotish korxonalarga geografik cheklovlarsiz faoliyat yuritish imkonini yaratadi [3]. Elektron savdo platformalari orqali xaridorlar soni ortadi, marketing xarajatlari kamayadi va savdo hajmi kengayadi.

Ikkinchidan, raqamli marketing vositalari biznes samaradorligini oshirishda muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy tarmoqlar, qidiruv tizimlari va onlayn reklama platformalari orqali korxonalar o'z mahsulotlarini keng auditoriyaga targ'ib qilish imkoniyatiga ega bo'lmoqda. Ayniqsa, Facebook, Instagram, Telegram va YouTube kabi platformalar kichik biznes uchun arzon va samarali reklama vositasi hisoblanadi [5].

Uchinchidan, CRM tizimlari mijozlar bilan ishlash samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Ushbu tizimlar yordamida mijozlar bazasini shakllantirish, buyurtmalarni nazorat qilish va xaridorlar ehtiyojlarini tahlil qilish mumkin [6]. Natijada mijozlar bilan uzoq muddatli hamkorlikni rivojlantirish va savdo hajmini oshirish imkoniyati yuzaga keladi.

Bulutli texnologiyalar ham kichik biznes uchun katta ahamiyatga ega. Bulutli

xizmatlardan foydalanish korxonalarga katta hajmdagi ma'lumotlarni saqlash, ulardan tezkor foydalanish va biznes jarayonlarini masofadan boshqarish imkonini beradi [7]. Bu esa qo'shimcha texnik xarajatlarni kamaytiradi hamda boshqaruv jarayonini soddalashtiradi.

Sun'iy intellekt va biznes analitika vositalaridan foydalanish ham bugungi kunda dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Sun'iy intellekt asosidagi dasturlar mijozlarning ehtiyojlarini tahlil qilish, bozor tendensiyalarini prognozlash va biznes qarorlarini qabul qilishda samarali yordam beradi [8]. Shuningdek, avtomatlashtirilgan tizimlar inson omili bilan bog'liq xatolarni kamaytiradi.

Shu bilan birga, kichik biznesda raqamli texnologiyalarni joriy etishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, axborot texnologiyalari bo'yicha malakali mutaxassislarning yetishmasligi, internet infratuzilmasining ayrim hududlarda rivojlanmaganligi, moliyaviy resurslarning cheklanganligi va kiberxavfsizlik bilan bog'liq muammolar raqamlashtirish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Ko'plab kichik biznes subyektlari zamonaviy texnologiyalarni joriy etish uchun yetarli mablag'ga ega emas. Bundan tashqari, ayrim tadbirkorlar raqamli texnologiyalarning afzalliklari haqida yetarli bilim va ko'nikmaga ega emasligi sababli an'anaviy boshqaruv usullaridan foydalanishda davom etmoqda.

Natijalar va tahlillar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalardan samarali foydalanayotgan kichik biznes subyektlarida mehnat unumdorligi va iqtisodiy samaradorlik darajasi sezilarli ravishda oshmoqda. Elektron tijorat va raqamli marketing vositalarini qo'llayotgan korxonalarda mijozlar soni ko'payib, mahsulot sotish hajmi ortmoqda.

Shuningdek, CRM va ERP tizimlaridan foydalanish biznes boshqaruvida aniqlik va tezkorlikni ta'minlamoqda. Bu esa korxonalarga bozor sharoitiga tez moslashish va raqobatbardoshligini oshirish imkonini bermoqda.

O'zbekistonda kichik biznesni raqamlashtirish bo'yicha davlat tomonidan yaratilayotgan imkoniyatlar ham ijobiy natijalarni bermoqda. Elektron soliq tizimlari, onlayn bank xizmatlari va davlat xizmatlarining raqamlashtirilishi

tadbirkorlik faoliyatini soddalashtirmoqda [9].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalarni joriy etgan korxonalarda xarajatlarni qisqarishi bilan birga xizmat ko'rsatish sifati ham yaxshilanadi. Ayniqsa, masofaviy boshqaruv va onlayn xizmatlar pandemiya davrida biznesning uzluksiz faoliyat yuritishida muhim omil bo'ldi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, kichik biznes samaradorligini oshirishda raqamli texnologiyalar muhim strategik vosita hisoblanadi. Elektron tijorat, raqamli marketing, CRM tizimlari, bulutli texnologiyalar va sun'iy intellekt asosidagi boshqaruv usullari korxonalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish hamda mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash imkonini beradi [4; 7].

Shu bilan birga, kichik biznesni raqamlashtirish jarayonida mavjud muammolarni bartaraf etish zarur. Buning uchun axborot texnologiyalari bo'yicha mutaxassislarni tayyorlash, internet infratuzilmasini rivojlantirish, kichik biznes subyektlarini moliyaviy qo'llab-quvvatlash va kiberxavfsizlik tizimini mustahkamlash muhim ahamiyatga ega.

Kelgusida kichik biznes subyektlarida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish mamlakat iqtisodiyotining barqaror rivojlanishiga, yangi ish o'rinlari yaratilishiga va xalqaro bozorda raqobatbardoshlikning oshishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risidagi farmoni.
2. Pazilidinov M.M. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning ustuvor yo'nalishlari.
3. To'rayeva N. Kichik biznes subyektlarida raqamli texnologiyalardan foydalanishning ilmiy-nazariy jihatlar.
4. Abduraimov A. Kichik biznesda raqamli boshqaruv texnologiyalaridan samarali foydalanish yo'llari.
5. Kotler F. Marketing Management. – Pearson Education.

6. Laudon K., Laudon J. Management Information Systems. – New York.
7. OECD Digital Economy Outlook.
8. World Bank Digital Development Report.
9. O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma’lumotlari.
10. Ermatov A., Raximov A. Kichik biznes subyektlarini raqamlashtirish orqali raqobatbardoshligini oshirish // Green Economy and Development Journal.
11. Mamadaliyeva N.A., Yegembergenova A. Kichik biznes subyektlarida raqamli texnologiyaning ahamiyati // Journal of New Century Innovations.
12. www.stat.uz – O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi rasmiy sayti.
13. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>
14. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.
15. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

MINTAQA AGRAR SOHASINI IQTISODIY MODELLASHTIRISH VA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH YO‘LLARI

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch Davlat Universiteti

2- bosqich tayanch doktoranti

Saurova Inobat Ikramovna

+998942304848

97inush@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada mintaqa agrar sohasini barqaror rivojlantirishning iqtisodiy-matematik modellari, ularning amaliy ahamiyati va samaradorligi tizimli tahlil qilingan. Tadqiqot davomida agrar sektori rivojlangan

xorijiy davlatlarning qishloq xo‘jaligi jarayonlarini modellashtirish hamda optimallashtirish borasidagi ilg‘or tajribalari o‘rganilib, ularni respublikamiz mintaqalari sharoitiga moslashtirish va tatbiq etish imkoniyatlari ilmiy nuqtayi nazardan ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: agrar soha, iqtisodiy modellashtirish, agrosanoat klasteri, xorij tajribasi, optimallashtirish, ekonometrik tahlil, chiziqli dasturlash, resurs tejamkorligi.

Аннотация. В данной статье системно анализируются экономико-математические модели устойчивого развития аграрного сектора региона, их практическая значимость и эффективность. В ходе исследования изучен передовой опыт развитых зарубежных стран в области моделирования и оптимизации процессов сельского хозяйства, а также рассмотрены возможности их адаптации и применения к условиям регионов республики.

Ключевые слова: аграрная сфера, экономическое моделирование, агропромышленный кластер, зарубежный опыт, оптимизация, эконометрический анализ, линейное программирование, ресурсосбережение.

KIRISH. Global iqtisodiyot sharoitida agrar soha nafaqat aholining oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlovchi, balki mamlakatning eksport salohiyatini keskin oshiruvchi hamda makroiqtisodiy barqarorlikni kafolatlovchi strategik tarmoq hisoblanadi. Dunyo miqyosida iqlim o‘zgarishi, suv resurslarining global tanqisligi, yer degradatsiyasi va logistika zanjiridagi uzilishlar kuchaygan bugungi davrda, mintaqaviy qishloq xo‘jaligi tizimlarini boshqarishda zamonaviy iqtisodiy modellashtirish usullarini qo‘llash va mavjud resurslardan optimal foydalanish har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda [1]. Tarmoqning barqaror rivojlanishi bevosita ishlab chiqarish omillarini to‘g‘ri taqsimlash va kelajakdagi tendensiyalarni matematik algoritmlar orqali aniq bashorat qilishga bog‘liq.

O‘zbekiston Respublikasida agrar sohani transformatsiya qilish, uni ekonometrik va matematik modellar asosida modernizatsiya qilish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri etib belgilangan. Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-janvardagi PF-60-sonli "2022–2026-

yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida qishloq xo'jaligini ilmiy asosda rivojlantirish, tarmoqqa raqamli texnologiyalarni joriy etish va agrar sektorda ishlab chiqarish samaradorligini modellashtirish orqali yuqori qo'shilgan qiymat zanjirini yaratish vazifasi qat'iy belgilab qo'yilgan [6]. Bu esa o'z navbatida har bir mintaqaning o'ziga xos iqlimiy, tabiiy, demografik va iqtisodiy imkoniyatlarini hisobga olgan holda hududiy agrar modellarni ishlab chiqishni taqozo etadi.

Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktabrdagi PF-5853-sonli "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi Farmoni doirasida sohada bozor munosabatlarini joriy etish va xorijiy ilg'or tajribalarni mahalliyashtirish jarayonlari faollashdi [7]. Mazkur strategik hujjatlar talablaridan kelib chiqqan holda, mintaqa agrar sohasini iqtisodiy modellashtirish orqali yer va suv resurslarining sarfini optimallashtirish, kutilayotgan hosildorlik hamda xavf-hatarlarni oldindan chuqur tahlil va prognoz qilish bugungi kunning eng birlamchi ilmiy va amaliy ehtiyojiga aylandi.

Asosiy qism.

Mintaqa darajasida agrar sohani modellashtirish murakkab va ko'p bosqichli jarayon bo'lib, u o'z ichiga tabiiy-iqlimiy sharoitlar, cheklangan suv resurslari, mehnat resurslari hamda texnik-texnologik imkoniyatlarni qamrab oladi. Iqtisodiy modellashtirishning asosiy maqsadi — minimal xarajatlar (resurslar) evaziga maksimal miqdorda sifatli qishloq xo'jaligi mahsulotlarini olishni va tarmoq rentabelligini ta'minlovchi optimal resurslar taqsimoti modelini aniqlashdir [3].

Tadqiqot muammosini hal etishda iqtisodiy-matematik usullar, xususan, chiziqli dasturlash modeli, korrelyatsion-regression tahlil hamda tizimli yondashuv metodlaridan keng foydalanildi. Qurilgan iqtisodiy-matematik modelning bosh maqsadi — mintaqadagi agrar korxonalar va klasterlar tomonidan yetishtiriladigan qishloq xo'jaligi ekinlarining maydonini o'zaro optimallashtirish orqali tarmoqdan olinadigan umumiy yalpi sof foydaning maksimal qiymatini topishdan iborat.

Modelni shakllantirishda cheklovchi omillar sifatida mintaqadagi mavjud yer

maydonlarining unumdorligi, ajratilgan yillik suv resurslari limiti, mineral o'g'itlar hajmi hamda mavjud ishchi kuchi zaxiralari tizimli ravishda hisobga olindi. Bunda har bir ekin turi uchun sarflanadigan resurs normalari mintaqadagi vaqti-vaqti bilan o'zgarib turuvchi umumiy resurs zaxiralari va tabiiy-iqlim cheklovlari bilan o'zaro muvofiqlashtirildi [3].

AQSH va Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida agrar sohani strategik rejalashtirishda chiziqli dasturlash bilan bir qatorda dinamik va stoxastik modellashtirish keng qo'llaniladi. Masalan, Niderlandiya tajribasida "Aqlli qishloq xo'jaligi" (Smart Farming) modellari va sensorli tizimlar orqali tuproq namligi va hosildorlikni real vaqt rejimida bashorat qilish mexanizmi yo'lga qo'yilgan. Isroilda esa cheklangan suv resurslarini boshqarishning optimal iqtisodiy-matematik modellari transmilliy darajada agrar sohadagi yuqori barqarorlik va eksport ustunligining bosh omili hisoblanadi [2].

Mintaqaviy agrar tizimni iqtisodiy modellashtirish modelini qurishda quyidagi fundamental omillarni kompleks hisobga olish lozim:

- Yer resurslarining ball-boniteti va unumdorlik darajasi.
- Suv tejovchi (tomchilatib, yomg'irlatib) texnologiyalarning joriy etilganlik koeffitsiyenti.
- Agrar klasterlar va dehqon xo'jaliklari o'rtasidagi kooperatsiya aloqalarining zichligi.

Mintaqaviy agrar tarmoqni modellashtirish jarayonlarining amaliy mexanizmi va uning tarkibiy bosqichlari 1-jadvalda batafsil aks ettirilgan.

1-jadval. Agrar sohani iqtisodiy modellashtirish bosqichlari

Bosqichlar	Amalga oshiriladigan ishlar va maqsadi	Kutilayotgan pirovard natija
Axborot yig'ish	Hududning statistik ma'lumotlari, iqlimiy ko'rsatkichlari va resurslar bazasini tahlil qilish.	Modellashtirish uchun mukammal raqamli ma'lumotlar bazasini yaratish.
Modelni tanlash	Muammoning xarakteriga ko'ra chiziqli, dinamik yoki ekonometrik regressiya modellarini aniqlash.	Matematik apparat va algoritmlarni aniq shakllantirish.

Algoritmni sinash	Zamonaviy kompyuter texnologiyalari va dasturiy ta'minotlar (SPSS, R-Studio) orqali hisoblash.	Resurslarni taqsimlashning eng optimal variantini tanlab olish.
Amaliyotga tatbiq	Olingan matematik natijalarni agrosanoat klasterlari ishlab chiqarish jarayoniga joriy etish.	Ishlab chiqarish samaradorligining o'sishi va tannarxning pasayishi.

NATIJALAR. O'tkazilgan ekonometrik tahlillar va hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, mintaqa agrar sohasida klaster tizimini iqtisodiy modellashtirish tamoyillari asosida boshqarish qishloq xo'jaligi mahsulotlarining tannarxini o'rtacha 15-20 foizgacha kamaytirish imkonini beradi. Xususan, yuqorida keltirilgan resurslarni taqsimlashning optimallashtirilgan chiziqli modeli mintaqaviy sinov hududida qo'llanilganda, eng qimmatli resurs hisoblangan suv sarfi 30 foizgacha tejaldi, ekinlar hosildorligi esa agro-texnik tadbirlarni to'g'ri modellashtirish hisobiga o'rtacha 12 foizga yuqoriladi [5].

Modellashtirish natijasida ishlab chiqilgan va respublika hududlariga moslashtirilgan o'rta muddatli prognozlarga ko'ra, agrar sohada zamonaviy raqamli texnologiyalar va iqtisodiy-matematik modellarning izchil integratsiya qilinishi mintaqaviy yalpi mahsulot tarkibidagi qishloq xo'jaligi ulushining barqaror sur'atlarda o'sishini ta'minlaydi. Matematik prognozlash natijalari shuni ko'rsatadiki, iqtisodiy modellashtirish elementlari bosqichma-bosqich amaliyotga kengroq joriy etib borilishi evaziga mintaqaviy agrar samaradorlik ko'rsatkichi dastlabki yillarda 5 foizdan boshlanib, keyingi davrlarda mos ravishda 8, 12, 17 va 22 foizgacha yuqorilab boradi. Pirovardida, 2031-yilga kelib, agrar tarmoq unumdorligi 2026-yildagi boshlang'ich davrga nisbatan 28 foizgacha yuqori o'sish sur'atini namoyish etishi ilmiy jihatdan asoslangan [4].

Olingan natijalar tahlili shuni ko'rsatadiki, mintaqaviy agrosanoat majmuasini rejalashtirishda faqatgina an'anaviy empirik usullarga tayanib ish ko'rish bugungi kunning keskin o'zgaruvchan bozor konyunkturasi talablariga to'liq javob bermaydi. Niderlandiya, Isroil va AQSH kabi agrar sektori jadal rivojlangan davlatlarning tajribasi shundan dalolat beradiki, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan maxsus agrar-modellashtirish va geoinformatsion tizim

markazlari har bir fermer xo‘jaligi yoki yirik ishlab chiqarish klasterlari uchun individual tahliliy hamda prognoz ko‘rsatkichlarini ishlab chiqadi. Bu mexanizm subyektlarga muayyan iqlimiy sharoitda aynan qaysi ekin turini ekish eng yuqori iqtisodiy naf keltirishini aniq belgilab berish imkonini taqdim etmoqda [2].

O‘zbekiston sharoitida, xususan, suv taqchilligi muammosi keskinlashib borayotgan viloyatlarda agrar sohani modellashtirishda xorij tajribasining resurslarni tejash tamoyilini birinchi o‘ringa olib chiqish strategik ahamiyatga ega. Taklif etilayotgan ekonometrik modellar faqatgina mahsulot ishlab chiqarish hajmini mexanik ravishda oshirishni emas, balki ekologik muvozanatni saqlagan holda barqaror iqtisodiy o‘rni ta‘minlashga qaratilganligi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, tarmoqqa to‘g‘ridan-to‘g‘ri investitsiyalarni jalb qilish jarayonida ham iqtisodiy modellarning uzoq muddatli prognoz natijalari potensial investorlar uchun moliyaviy risklarni jiddiy ravishda kamaytirish hamda kapital samaradorligini oldindan kafolatlash omili bo‘lib xizmat qiladi [5].

XULOSA. Mintaqa agrar sohasini tizimli ravishda iqtisodiy modellashtirish nafaqat sof nazariy-akademik ahamiyatga ega, balki amaliy jihatdan resurslarni iqtisod qilish, tarmoq tannarxini tushirish va yakuniy sof daromadni bir necha barobarga oshirishning eng asosiy zamonaviy drayveridir. Xorijiy davlatlarning muvaffaqiyatli tajribasi shuni yaqqol isbotlamoqdaki, raqamli modellar asosida boshqariladigan qishloq xo‘jaligi har qanday tashqi iqtisodiy va iqlimiy xavf-hatarlarga nisbatan yuqori chidamlilik ko‘rsatadi.

Yangi O‘zbekistonning agrar strategiyasida belgilangan yuksak marralarga erishish uchun mintaqaviy xususiyatlarni (yer unumdorligi, suv bilan ta‘minlanganlik, mehnat resurslari sig‘imi) qat’iy hisobga olgan holda ekonometrik va chiziqli modellarni keng miqyosda mahalliyashtirish va amaliy ishlab chiqarish jarayonlariga integratsiya qilish qishloq xo‘jaligi tizimida tub burilish yasash va barqarorlikni ta‘minlash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: "O‘zbekiston", 2022.

2. Smith J. Agricultural Economics and Modeling: Global Perspectives. – Oxford University Press, 2023.
3. Salimov B.T. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. Darslik. – T.: TDIU, 2021. – 250 b.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi rasmiy ma'lumotlari. 2024 y.
5. Qosimov A.M. Mintaqaviy iqtisodiyotni modellashtirish usullari // Iqtisodiyot va ta'lim jurnali. – 2023. – №4. – B. 112-118.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-janvardagi "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-sonli Farmoni. // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2022 y.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 23-oktabrdagi "O'zbekiston Respublikasi qishloq xo'jaligini rivojlantirishning 2020–2030-yillarga mo'ljallangan strategiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5853-sonli Farmoni. // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 2019 y
8. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>
9. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.
10. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.
11. Turayev O.K. Mintaqaning iqtisodiy salohiyatini realizatsiya qilish mexanizmlarini modernizatsiya qilish. “Zamonaviy turizmni rivojlantirishda yashil

iqtisodiyot, atrof-muhit va raqamli transformatsiya”. Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. Buxoro shahri, 16-may 2026-yil.

12. Turayev O.K. Mintaqa iqtisodiy salohiyatini boshqarishning samarali mexanizmlarini takomillashtirish. “Mintaqaviy iqtisodiyotda tarkibiy o‘zgarishlarni amalga oshirishning dolzarb masalalari va ularning barqaror rivojlanishga ta’siri” mavzusida Respublika ilmiy-amaliy konferensiya [Matn] / Mualliflar jamoasi.- Urganch: Khwarezm publication, 2026.- 336 b.

ISLOMIY MOLIYALASHTIRISH MEXANIZMLARINI QO‘LLASH ORQALI BARQAROR IQTISODIY O‘SISHNI TA’MINLASH YO‘LLARI

Sattarova Dilfuza Dilshodbekovna,

Ma’mun Universiteti

“Iqtisodiyot” kafedrası dotsent v.b, PhD,

Atayev Sarvarbek Egamberganovich,

Magistratura bo‘limi

Iqtisodiyot mutaxassisligi

1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Maqolada islom moliyasining mazmuni, uning moliyaviy inklyuzivlik, iqtisodiy barqarorlik va barqaror rivojlanish natijalarini ilgari surishdagi roli aks ettirilgan. Shuningdek, daromadlarning adolatli taqsimlanishi, moliyaviy imkoniyatlar va barqaror investitsiya amaliyotlarini rag‘batlantirishda alohida o‘rni ham ifodalangan.

Kalit so‘zlar: Iqtisodiy rivojlanish, Axloqiy moliya, Moliyaviy inklyuzivlik, Inklyuziv o‘sish, Islom moliyalashtirish, Barqaror rivojlanish.

Annotation. The article reflects the essence of Islamic finance, its role in promoting financial inclusion, economic stability and sustainable development outcomes. It also highlights its special role in promoting equitable income distribution, financial opportunities and sustainable investment practices.

Keywords: Economic development, Ethical finance, Financial inclusion, Inclusive growth, Islamic finance, Sustainable development.

Аннотация. В статье рассматривается сущность исламских финансов, их роль в содействии финансовой инклюзии, экономической стабильности и устойчивому развитию. Также подчеркивается их особая роль в обеспечении справедливого распределения доходов, финансовых возможностей и устойчивых инвестиционных практик.

Ключевые слова: Экономическое развитие, Этические финансы, Финансовая инклюзия, Инклюзивный рост, Исламские финансы, Устойчивое развитие.

Kirish. Jahon iqtisodiyotida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, global moliyaviy inqirozlar an'anaviy moliya tizimining ayrim zaif tomonlarini namoyon etdi. Shu nuqtai nazardan, risklarni adolatli taqsimlash, real aktivlarga asoslangan moliyalashtirish va ijtimoiy mas'uliyat tamoyillariga asoslangan islomiy moliya tizimiga qiziqish ortib bormoqda. Bugungi kunda Islom taraqqiyot banki ma'lumotlariga ko'ra, global islomiy moliya bozori hajmi 4 trillion AQSH dollaridan oshgan bo'lib, uning yillik o'sish sur'ati o'rtacha 10–12 foizni tashkil etmoqda[1]. Islomiy moliya sektori nafaqat musulmon davlatlarida, balki Buyuk Britaniya, Singapur va Luksemburg kabi rivojlangan mamlakatlarda ham keng rivojlanmoqda.

Xalqaro valuta fondi va Jahon banki hisobotlarida qayd etilishicha, islomiy moliya tizimi moliyaviy barqarorlikni mustahkamlash, bank tizimidagi risklarni kamaytirish va moliyaviy inklyuziyani kengaytirishda muhim rol o'ynaydi. Xususan, aktivlar bilan ta'minlangan moliyalashtirish tizimi spekulyativ "moliyaviy pufaklar"ning oldini olishga yordam beradi. Shu bilan birga, foyda va zararlarni sheriklik asosida taqsimlash iqtisodiy subyektlarning mas'uliyatini oshiradi hamda iqtisodiy resurslardan samarali foydalanishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili. Islomiy moliya va uning iqtisodiy rivojlanishga ta'siri masalasi zamonaviy iqtisodiy tadqiqotlarda eng dolzarb yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Yaqinda o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Islom moliyalashtirish tizimlari moliyaviy operatsiyalarni Maqosid ash-Shariat va

Barqaror rivojlanish maqsadlari, xususan, qashshoqlikni kamaytirish va ijtimoiy adolatga muvofiqlashtirish orqali barqaror rivojlanishga yordam beradi [2].

Islomiy moliyalashtirish infratuzilma va ishlab chiqarish faoliyatiga investitsiyalar orqali iqtisodiy barqarorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi. Empirik tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Sukuk kabi Islom moliya mahsulotlari rivojlanayotgan mamlakatlarda jamoat tovarlari va barqaror rivojlanish loyihalarini moliyalashtirishda juda muhim ahamiyatga ega[3]. Ushbu yondashuv moliyaviy barqarorlik va axloqiy investitsiya amaliyotlari orqali makroiqtisodiy barqarorlikni oshirishga yordam beradi[4].

Islomiy moliya va inklyuziv iqtisodiyot o'rtasidagi bog'liqlik masalasi Nabil Maghrebi hamda Abbas Mirakhor tomonidan ham keng tadqiq etilgan. Ularning "Risk Sharing and Shared Prosperity in Islamic Finance" nomli ilmiy maqolasida risklarni taqsimlash tamoyili aholining keng qatlamlarini iqtisodiy faoliyatga jalb qilishga xizmat qilishi ko'rsatib berilgan. Mualliflarning fikricha, islomiy moliya tizimi moliyaviy resurslarni ishlab chiqarish va tadbirkorlik faoliyatiga yo'naltirish orqali iqtisodiy farovonlikning adolatli taqsimlanishini ta'minlaydi. Shuningdek, ular islomiy moliya tizimi moliyaviy inklyuziya va kambag'allikni qisqartirishga xizmat qiluvchi samarali vosita ekanligini ta'kidlaydi.

Tahlil va natijalar. Jahon iqtisodiyotida moliyaviy barqarorlikni ta'minlash va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda islomiy moliyalashtirish mexanizmlarining ahamiyati tobora ortib bormoqda. Islomiy moliyalashtirish inklyuziv iqtisodiy o'sish bilan bog'liq, chunki u axloqiy jihatlarni moliyaviy vositachilik bilan birlashtiradi. Islom bankchiligi inklyuziv o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatishi, kapitalni taqsimlash samaradorligini oshirishi va resurslarni taqsimlashda adolatni ta'minlashi aniqlangan. Bu yondashuv moliyaviy chetlanishni yengib o'tishga va nochor guruhlar o'rtasida iqtisodiy ishtirokni kuchaytirishga yordam beradi[5].

Islom moliyaviy xizmatlari kengashi ma'lumotlariga ko'ra, global islomiy moliya aktivlari hajmi 2025-yilda 4 trillion AQSH dollaridan oshdi. Ushbu ko'rsatkich so'nggi o'n yil ichida deyarli ikki barobarga oshgan bo'lib, islomiy moliyaning xalqaro moliya tizimidagi o'rnini mustahkamlanayotganini ko'rsatadi.

Islomiy moliya sektorining asosiy qismini islom bankchiligi tashkil etsada, sukuk bozori, takaful va islomiy investitsiya fondlari ham jadal rivojlanmoqda.

1-jadval. Global islomiy moliya bozori tarkibi (2025-yil).

Yo‘nalish	Hajmi (trln AQSH dollari)	Ulushi (%)
Islom bankchiligi	2,8	70
Sukuk bozori	0,68	17
Islomiy investitsiya fondlari	0,24	6
Takaful	0,20	5
Boshqa xizmatlar	0,08	2

Manba: Islom moliyaviy xizmatlari kengashi hamda Islom Taraqqiyot banki ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

Jadval ma’lumotlari shuni ko‘rsatadiki, islom bankchiligi global islomiy moliya tizimining asosiy segmenti hisoblanadi. Bu holat islomiy bank xizmatlariga bo‘lgan talabning ortib borayotganini va aholining foizsiz moliyalashtirish mexanizmlariga qiziqishi kuchayayotganini anglatadi.

Islomiy moliyaning asosiy afzalliklaridan biri moliyalashtirishning real iqtisodiyot bilan chambarchas bog‘liqligidir. An’anaviy moliya tizimida moliyaviy operatsiyalarning muayyan qismi spekulativ xarakterga ega bo‘lsa, islomiy moliyada barcha moliyaviy bitimlar real aktiv yoki xizmat bilan bog‘langan bo‘lishi talab etiladi. Bu esa iqtisodiy “moliyaviy pufaklar” yuzaga kelishining oldini oladi.

International Monetary Fund tadqiqotlariga ko‘ra, 2008-yilgi global moliyaviy inqiroz davrida islomiy banklar aktivlari an’anaviy banklarga nisbatan barqarorroq o‘lishni saqlab qolgan. Bu esa islomiy moliya tizimining moliyaviy xavflarga nisbatan chidamliligini namoyon etgan.

2-jadval. Islomiy va an’anaviy banklarning moliyaviy barqarorlik darajasi (2008–2024 y)

Ko‘rsatkich	Islomiy banklar	An’anaviy banklar
Aktivlar o‘rish sur‘ati (%)	8,5	4,2
Kredit riskining kamayishi (%)	12	5
Likvidlik barqarorligi (%)	85	67

Manba: Xalqaro valuta fondi ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

Islomiy moliya mexanizmlarining iqtisodiy o‘rishga ta’siri, avvalo,

investitsion faollikni oshirish orqali namoyon bo‘ladi. Musharaka va mudaraba kabi sheriklik asosidagi moliyalashtirish instrumentlari kichik biznes va startap loyihalarni qo‘llab-quvvatlashga xizmat qiladi. Ayniqsa, rivojlanayotgan mamlakatlarda tadbirkorlik faoliyatini moliyalashtirishdagi muammolarni bartaraf etishda ushbu mexanizmlar muhim ahamiyat kasb etmoqda.

3-jadval. Islomiy moliyaning inklyuziv iqtisodiyotga ta’siri.

Yo‘nalish	Ta’sir darajasi (%)
Moliyaviy inklyuziyaning oshishi	78
Kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash	72
Kambag‘allikni qisqartirish	65
Yangi ish o‘rinlari yaratish	69

Manba: Jahon bankining ochiq ma’lumotlari va Birlashgan millatlar tashkiloti taraqqiyot dasturi ma’lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

O‘zbekiston iqtisodiyotida ham islomiy moliya mexanizmlarini joriy etish muhim iqtisodiy imkoniyatlarni yaratishi mumkin. Mamlakatda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyotdagi ulushi yuqori bo‘lib, ular uchun foizsiz moliyalashtirish xizmatlariga ehtiyoj ortib bormoqda. Ayniqsa:

- oilaviy tadbirkorlikni rivojlantirish;
- qishloq xo‘jaligi loyihalarini moliyalashtirish;
- startap va innovatsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash;
- infratuzilma loyihalariga investitsiyalar jalb qilish

yo‘nalishlarida islomiy moliya mexanizmlari samarali vosita bo‘lishi mumkin.

Bundan tashqari, sukuk instrumentlarini joriy etish davlat budjeti yukini kamaytirish va uzoq muddatli investitsion resurslarni jalb qilish imkonini beradi. Asian Development Bank ekspertlari fikriga ko‘ra, Markaziy Osiyo davlatlari, jumladan O‘zbekiston uchun islomiy moliya mintaqaviy investitsiyalar oqimini kengaytiruvchi muhim instrument hisoblanadi.

Xulosa. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, Islomiy moliyalashtirish axloqiy va shariatga mos moliyaviy tizimi orqali barqaror iqtisodiy rivojlanish va inklyuziv o‘sishga hissa qo‘shgan. Islom moliyalashtirishini real sektor iqtisodiy o‘sishini

qo‘llab-quvvatlaydigan barqaror va ijtimoiy jihatdan qabul qilingan moliyaviy tizim sifatida qabul qilishlarini ko‘rsatdi. Tadqiqotning yana bir xulosasi Islom moliyasining qashshoqlikni kamaytirish va daromadlarni taqsimlash o‘rtasidagi yaqin bog‘liqlik edi. Islomiy moliyalashtirishi, ayniqsa, ijtimoiy farovonlik, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqtisodiy adolat kabi Barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM) bilan yuqori darajada mos keldi. Ushbu topilma kontseptual va operatsion moslikni ko‘rsatuvchi boshqa tadqiqotlar bilan mos keladi. Shu sababli O‘zbekistonda islomiy moliya institutlarini rivojlantirish va ularning huquqiy-me‘yoriy bazasini takomillashtirish iqtisodiy taraqqiyotning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Adabiyotlar ro‘yxati.

1. Annual report. Islamic Development Bank <https://2024.ar.isdb.org/en/>
2. Harun, H. F., & Rahmat, N. (2024). Islamic finance for sustainable development: A mixed-methods systematic review and bibliometric analysis of SDG alignment. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 20(1), 99–107. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.200111>
3. Adzimatunur, F., & Gloriman Manalu, V. (2021). The effect of Islamic financial inclusion on economic growth: a case study of Islamic banking in Indonesia. *Budapest International Research and Critics Institute-Journal (BIRCI-Journal)*.
4. Ben Jedidia, K., & Ghroubi, M. (2024). Islamic finance and SDGs: Bibliometric review and future research agenda. *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 23(3), 329–362. <https://doi.org/10.1080/14765284.2024.2445959>
5. Harun, H. F., & Rahmat, N. (2024). Islamic finance for sustainable development: A mixed-methods systematic review and bibliometric analysis of SDG alignment. *International Journal of Sustainable Development and Planning*, 20(1), 99–107. <https://doi.org/10.18280/ijstdp.200111>
6. Muhammad Ali , Sarah Abro, Awais Ahmed Awan , Saeed Ahmed “Islamic finance and sustainable economic development: exploring the role of shariah-compliant financial systems in promoting inclusive growth”. *INVERGE JOURNAL*

7. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

8. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.

9. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

**TURIZMNI IQTISODIY MODELLASHTIRISH VA QURILISH
SOHASIDA SUN'IY INTELLEKT ASOSIDA INNOVATSION
XIZMATLAR TIZIMINI RIVOJLANTIRISH**

**ЭКОНОМИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ ТУРИЗМА И РАЗВИТИЕ
СИСТЕМЫ ИННОВАЦИОННЫХ УСЛУГ НА ОСНОВЕ
ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА В СТРОИТЕЛЬНОЙ ОТРАСЛИ**

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti

Sauxanov Janibek Kazievich

“Iqtisodiyot, turizm va biznesni boshqarish” kafedrası i.f.d., professori

e-mail: jsaukhanov@mail.ru

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil tadqiqotchi

Qidirniyazov Ajiniyaz Sherniyazovich

Mintaqada turizmni barqaror rivojlantirishni iqtisodiy modellashtirish va xorij
tajribasidan foydalanish yo‘llari

Telefon: +99 897 787 36 46

e-mail: qidirniyazovajiniyaz@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada mintaqaviy turizmni iqtisodiy

modellashtirish va qurilish sohasida sun'iy intellekt asosida innovatsion xizmatlar tizimini rivojlantirish masalalari o'rganilgan. Turizm oqimlarini prognoz qilish uchun ekonometrik model taklif etilgan hamda qurilish xizmatlarida sun'iy intellekt texnologiyalarining samaradorligi tahlil qilingan. Tadqiqot natijalari raqamli iqtisodiyot sharoitida integratsiyalashgan yondashuvning muhimligini ko'rsatadi.

Аннотация: В статье исследуются вопросы экономического моделирования туризма и развития инновационных сервисов на основе искусственного интеллекта в строительной отрасли. Предложена эконометрическая модель прогнозирования туристических потоков и проанализирована эффективность применения ИИ в строительстве. Результаты исследования подтверждают важность интегрированного подхода в условиях цифровой экономики.

Kalit so'zlar: Turizm iqtisodiy modeli, sun'iy intellekt, qurilish innovatsiyasi, raqamli iqtisodiyot, optimallashtirish.

Ключевые слова: Экономическая модель туризма, искусственный интеллект, строительные инновации, цифровая экономика, оптимизация.

Kirish. So'nggi yillarda jahon iqtisodiyotida turizm sohasi eng tez rivojlanayotgan va yuqori daromad keltiruvchi tarmoqlardan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda. Mintaqaviy iqtisodiyotlar uchun turizm nafaqat valyuta tushumini oshiruvchi omil, balki yangi ish o'rinlarini yaratish, xizmatlar sohasini kengaytirish va hududlar infratuzilmasini rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Shu sababli turizm jarayonlarini ilmiy asosda tahlil qilish va iqtisodiy modellashtirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Bundan tashqari, global raqamli transformatsiya sharoitida qurilish sohasi ham jadal rivojlanib bormoqda. Ushbu tarmoqda innovatsion texnologiyalar, xususan sun'iy intellekt tizimlarining joriy etilishi xizmatlar sifatini oshirish, resurslardan samarali foydalanish hamda loyihalarni boshqarish jarayonlarini optimallashtirishga xizmat qilmoqda. Qurilish va turizm sohalarining o'zaro bog'liqligi esa infratuzilma rivoji orqali yanada kuchayib, mintaqaviy iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Shu nuqtai nazardan, turizmni iqtisodiy modellashirish va qurilish sohasida sun'iy intellekt asosida innovatsion xizmatlar tizimini rivojlantirish masalalarini kompleks o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan muhim hisoblanadi.

Asosiy qism. Turizm sohasi bo'yicha olib borilgan model natijalari infratuzilma rivoji va aholi daromadlarining o'sishi turistik oqim hajmiga bevosita va ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Empirik tahlil 2020-2025-yillar oralig'idagi statistik ma'lumotlar asosida amalga oshirilib, ko'rsatkichlar o'rtasida barqaror korrelyatsion bog'liqlik mavjudligi aniqlangan.

Turizm oqimiga ta'sir etuvchi omillar bir nechta asosiy iqtisodiy va infratuzilmaviy ko'rsatkichlar orqali ifodalanadi. Xususan, aholining daromad darajasi, narxlar indeksi hamda infratuzilma sifati turistik oqim hajmiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Daromadlarning oshishi turizmga bo'lgan talabni kuchaytirsa, narxlar barqarorligi sayyohlar uchun qulay iqtisodiy muhit yaratadi. Shu bilan birga, transport, mehmonxona va xizmat ko'rsatish infratuzilmasining rivojlanganlik darajasi turizm oqimining barqaror o'sishini ta'minlaydi. Quyidagi jadvalda ushbu omillarning shartli ma'lumotlar asosidagi dinamikasi keltirilgan.

1-jadval

Turizm oqimiga ta'sir etuvchi omillar (shartli ma'lumot)

Yil	Daromad indeksi (Y)	Narx indeksi (P)	Infratuzilma (I)	Turizm oqimi (T)
2020	100	1.2	0.60	1.1 mln
2021	105	1.15	0.65	1.3 mln
2022	112	1.10	0.72	1.6 mln
2023	120	1.05	0.78	1.9 mln
2024	130	1.00	0.85	2.3 mln

Jadval ma'lumotlari tahliliga ko'ra, infratuzilma rivoji va aholi daromadlarining izchil o'sishi turizm oqimining barqaror ortishiga bevosita ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Shuningdek, narxlar indeksining pasayishi turistik xizmatlardan foydalanish imkoniyatini kengaytirib, umumiy talab darajasining oshishiga xizmat qilgan. Natijada ushbu omillar o'rtasida muvozanatli va ijobiy dinamik bog'liqlik shakllangan.

Qurilish sohasida sun'iy intellekt texnologiyalari quyidagi yo'nalishlarda

qo'llanilmoqda: loyiha boshqaruvi, resurslarni optimallashtirish, xavfsizlik monitoringi va sifat nazorati.

Qurilish sohasida sun'iy intellekt (AI) samaradorligini miqdoriy baholash va uning ta'sir darajasini aniqlashda regressiya modellari muhim ilmiy vosita hisoblanadi. Ushbu yondashuv AI texnologiyalarining samaradorlikka ta'sir qiluvchi asosiy omillar bilan o'zaro bog'liqligini statistik jihatdan tahlil qilish imkonini beradi. Shu orqali turli darajadagi raqamlashtirish va avtomatlashtirish jarayonlarining natijaviy ko'rsatkichlarga ta'siri aniqlanadi. Quyida AI samaradorligini ifodalovchi regressiya modeli keltirilgan.

AI samaradorligi quyidagi regressiya modeli bilan ifodalanadi:

$$C_{\text{eff}} = \gamma_0 + \gamma_1 AI + \gamma_2 D + \gamma_3 R \quad (1)$$

Bu yerda, D-raqamlashtirish darajasi, R-resurs optimalligi.

Qurilish sohasida sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining joriy etilishi xizmatlar samaradorligini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. AI tizimlari loyihalarni rejalashtirish, resurslarni taqsimlash, xarajatlarni optimallashtirish hamda qurilish jarayonlarida xavfsizlikni nazorat qilishda keng qo'llanilmoqda. Natijada inson omiliga bog'liq xatoliklar kamayib, ish jarayonlarining aniqligi va tezligi oshmoqda. Shuningdek, raqamlashtirish darajasining ortishi bilan AI texnologiyalarining samarasi yanada yuqori natijalar bermoqda. Quyidagi jadvalda qurilishda sun'iy intellekt integratsiyasi darajasiga qarab samaradorlik ko'rsatkichlari keltirilgan.

2-jadval

Qurilishda AI samaradorligi

AI darajasi	Raqamlashtirish	Xarajat kamayishi (%)	Sifat oshishi (%)
Past	0.3	5	8
O'rtacha	0.6	12	18
Yuqori	0.9	25	35

Yuqori darajada sun'iy intellekt (AI) texnologiyalarining qurilish sohasiga integratsiya qilinishi resurslardan optimal foydalanish imkonini yaratib, loyiha xarajatlarini sezilarli darajada kamaytiradi. AI asosidagi tahlil va

avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari qurilish jarayonlaridagi xatoliklarni minimallashtirib, ishlarning aniqligi va tezkorligini oshiradi. Natijada nafaqat iqtisodiy samaradorlik, balki yakuniy qurilish mahsulotining sifati ham sezilarli darajada yaxshilanadi..

Natijalari. Tadqiqot natijalariga ko'ra:

1. turizm oqimlari iqtisodiy va infratuzilmaviy omillarga bog'liq ekani isbotlandi;
2. qurilish sohasida sun'iy intellekt samaradorlikni 20-35% gacha oshirishi mumkinligi aniqlandi;
3. integratsiyalashgan model (turizm + qurilish + AI) mintaqaviy iqtisodiy barqarorlikni kuchaytiradi.

Xulosa. Turizmni iqtisodiy modellashtirish va qurilish sohasida sun'iy intellektni joriy etish o'zaro bog'liq innovatsion tizimni shakllantiradi. Taklif etilgan modellar asosida resurslardan samarali foydalanish, xizmat sifatini oshirish va iqtisodiy o'sishni tezlashtirish mumkin. Kelgusida ushbu yondashuvlarni yanada murakkab ekonometrik va mashinaviy o'rganish (machine learning) modellariga integratsiya qilish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Smith J., Brown L. (2022). Tourism Demand Modeling in Emerging Economies. Journal of Tourism Economics, 28(3), pp. 145-162.
2. Wang Y., Li X. (2021). Artificial Intelligence Applications in Construction Industry. Automation in Construction, 130, pp. 1-15.
3. OECD (2023). Digital Transformation and Smart Infrastructure. Paris: OECD Publishing, pp. 55-120.
4. Zhang H., Chen M. (2020). Econometric Models for Tourism Forecasting. Tourism Management, 76, pp. 1-18.
5. Kumar R., Patel S. (2024). AI-Driven Optimization in Smart Construction Systems. Journal of Building Engineering, 81, pp. 102-118.

6. Turayev O., et al. The impact of economic complexity on energy consumption risk // Journal of Environmental Management 394, 127626. - 2025. - URL: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2025.127626>

7. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>

MINTAQADA YASHIRIN IQTISODIYOTNI QISQARTIRISH OMILLARI

Tadq. Baxtiyorov Sh. M.

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti

Annotatsiya: Maqolada Markaziy Osiyo mintaqasida yashirin iqtisodiyotning kelib chiqish sabablari, uni qisqartirish mexanizmlari va davlat siyosatining samaradorligi tahlil qilingan.

Аннотация: В статье проанализированы причины возникновения теневой экономики в регионе Центральной Азии, механизмы её сокращения и эффективность государственной политики в данной сфере.

Abstract: The article analyzes the causes of the shadow economy in the Central Asian region, the mechanisms for its reduction, and the effectiveness of government policy in this area.

Kalit soʻzlar: yashirin iqtisodiyot, norasmiy sektor, mintaqaviy iqtisodiyot, soliq islohoti, raqamli transformatsiya, moliyaviy qamrov.

Ключевые слова: теневая экономика, неформальный сектор, региональная экономика, налоговая реформа, цифровая трансформация, финансовая инклюзия.

Keywords: shadow economy, informal sector, regional economy, tax reform, digital transformation, financial inclusion.

Yashirin iqtisodiyot milliy statistika, soliq va boshqa davlat nazoratidan yashirilgan barcha iqtisodiy faoliyatni qamrab oluvchi hodisa boʻlib, u

rivojlanayotgan mamlakatlar uchun alohida makroiqtisodiy muammo hisoblanadi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, rivojlanayotgan davlatlarda yashirin iqtisodiyot yalpi ichki mahsulotning o'rtacha 35-40 foizini tashkil etadi, bu esa davlat byudjeti daromadlarini sezilarli darajada kamaytiradi, mehnat bozorini buzadi va ijtimoiy himoya tizimining samaradorligini pasaytiradi.

Markaziy Osiyo mintaqasi bu muammodan mustasno emas. 2022-yilda O'zbekiston YIMidagi norasmiy sektor ulushi 38,7 foiz, Tojikistonda 44,6 foiz, Turkmanistonda esa taxminan 49,1 foizni tashkil etgan (Schneider & Medina, 2022). So'nggi yillarda amalga oshirilgan islohotlar ayniqsa, soliq tizimini soddalashtirish, raqamli to'lov tizimlarini joriy etish va tadbirkorlik muhitini yaxshilash yashirin iqtisodiyotning sekin bo'lsa-da, barqaror pasayishiga zamin yaratmoqda[1,2].

Biroq yashirin iqtisodiyotni qisqartirishda eng samarali omillar qaysilar ekanligini aniqlash masalasi hali ilmiy-siyosiy munozara markazida turibdi.

Yashirin iqtisodiyot nazariyasini tadqiq etishda asosiy hissa qo'shgan olimlar orasida Schneider, Enste va Medina larning ishlari alohida o'rin tutadi. Schneider & Enste (2000) ning fundamental tadqiqoti yashirin iqtisodiyotni o'lchash metodologiyasini xususan, MIMIC (Multiple Indicators Multiple Causes) modelini ilmiy muomalaga kiritib, bu sohadagi keyingi barcha empirik ishlarning metodologik asosini belgilab berdi.

Soliq yukining yashirin iqtisodiyotga ta'siri masalasida Loayza (1996) va Friedman et al. (2000) bir-biriga zid xulosalarga kelgan: birinchi tadqiqot yuqori soliq stavkalari norasmiy sektorni kengaytirishini isbotlasa, ikkinchisi nisbatan yuqori soliq yuki va yaxshi boshqaruv tizimining birgalikda rasmiy sektorni rag'batlantirishini ko'rsatdi. Bu qarama-qarshilik yashirin iqtisodiyotning ko'p omilli tabiatini yaqqol ifodalaydi[3].

O'rta Osiyo kontekstida Yusupov va Islamov (2021) O'zbekistondagi soliq islohoti va raqamli transformatsiyaning yashirin iqtisodiyotga ta'sirini paneldata tahlili yordamida o'rganib, raqamli to'lov tizimlarini joriy etishning eng qisqa muddat ichida eng sezilarli samara beradigan omil ekanini aniqladi[4].

Mintaqada yashirin iqtisodiyotning shakllanishiga bir necha tarkibiy omillar asosiy hissa qo'shadi. Birinchi va eng muhim omil soliq yukining nisbiy darajasi va soliq ma'muriyatining samaradorligi. Soliq stavkalari yuqori bo'lgan va hisob-kitob jarayoni murakkab bo'lgan hollarda tadbirkorlar rasmiy sektordan qochishga moyil bo'ladi. Markaziy Osiyoda soliq yukining YIMga nisbatan 15–23 foiz oralig'ida bo'lishi bu muammoni dolzarb qiladi.

Ikkinchi muhim omil ruxsatnoma va litsenziyalash tizimining murakkabligi. Tadbirkorlik sub'ektlari to'qqiz yoki undan ortiq tartibni bosib o'tishga majbur bo'lgan hollarda norasmiy faoliyat ancha jozibali tuyuladi. Jahon banki «Biznes yuritish» indeksi ko'rsatkichlari Markaziy Osiyo mintaqasida ma'muriy to'siqlarning hali ham yuqori ekanini tasdiqlaydi.

Uchinchi omil sifatida mehnat bozorining tartibga solinmaganligini ko'rsatish mumkin. Rasmiy mehnat shartnomalarining murakkab va xarajatli rasmiylashtirilishi ko'plab ish beruvchilarni norasmiy bandlikka undaydi. Ayni paytda ishchilar ham majburiy ijtimoiy to'lovlardan qochish maqsadida norasmiy bandlikni ma'qul ko'rishi kuzatiladi.

To'rtinchi omil moliyaviy qamrovning pastligi. Aholining bank tizimidan foydalanish darajasi past bo'lgan hududlarda naqd pul aylanmasi dominant bo'lib, bu esa iqtisodiy faoliyatni kuzatish va soliqqa tortishni murakkablashtiradi. Mintaqada aholining 40–60 foizi hali ham rasmiy bank tizimidan tashqarida qolmoqda.

1-jadval

Yashirin iqtisodiyot omillari va qisqartirish vositalari

Yashirin iqtisodiyot omili	Qisqartirish vositasi	Amalga oshiruvchi tuzilma	Kutilayotgan samara
Soliq yukining yuqoriligi	Soliq stavkalarini optimallashtirish, imtiyozlar	Soliq organlari, parlament	Norasmiy to'lovlarning 20–35% qisqarishi
Murakkab ma'muriy tartiblar	Elektron litsenziyalash va ruxsatnomalar	Davlat xizmatlari agentligi	Korrupsiya xavfining kamaytirish
Moliyaviy qamrovning pastligi	Kichik biznesni kreditlash dasturlari	Markaziy bank, tijorat banklari	Naqd pul aylanmasini 15–25%

			kamaytirish
Ishchi kuchi bozorini tartibsizligi	Mehnat shartnomalarini raqamlashtirish	Mehnat vazirligi, FUKT	Norasmiy bandlikning qisqarishi
Huquqiy muhitning zaifligi	Sud islohoti, huquqni muhofaza qilish	Adliya vazirligi, sudlar	Biznes ishonchining oshishi

Manba: muallif tomonidan adabiyotlar va xalqaro tashkilotlar ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Mintaqadagi mamlakatlar tajribasini qiyosiy tahlil qilish yashirin iqtisodiyotni qisqartirishda eng samarali yo‘nalishlarni aniq belgilash imkonini beradi. 2015-2022-yillar davomida O‘zbekistonda yashirin iqtisodiyot ulushi 9,5 foiz punktga kamaydi bu mintaqadagi eng yuqori mutlaq ko‘rsatkich hisoblanadi. Buni soliq islohoti, raqamli xizmatlar kengayishi va tadbirkorlik muhitining yaxshilanishi bilan bog‘lash mumkin.

Qozog‘iston tajribasi ham e‘tiborga loyiq: mamlakat yashirin iqtisodiyotni 8,1 foiz punktga kamaytirib, mintaqada raqamli to‘lovlar ulushi bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkich 51,6 foizga erishdi. Bu ikki ko‘rsatkich o‘rtasidagi musbat korrelyatsiya raqamli transformatsiyaning norasmiy sektorni formallashtirish mexanizmidagi muhim rolini tasdiqlaydi[5].

Tojikiston va Qirg‘iziston esa past moliyaviy qamrov va cheklangan raqamli infratuzilma tufayli nisbatan sekinroq dinamika ko‘rsatmoqda. Bu mamlakatlarda yashirin iqtisodiyotning hali ham 39-45 foiz darajasida ekanligi tarkibiy islohotlarga bo‘lgan zaruriyatni ko‘rsatadi.

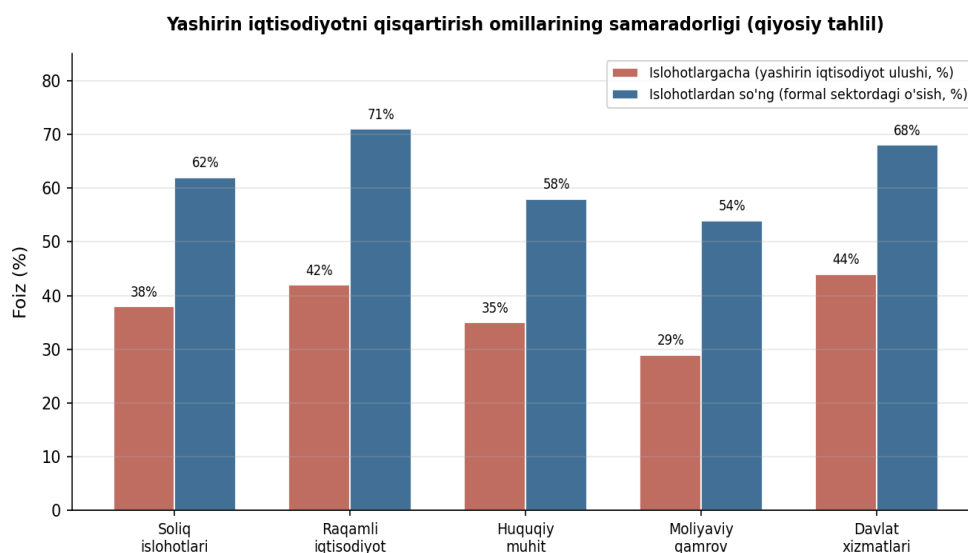
2-jadval

Markaziy Osiyo mamlakatlarida yashirin iqtisodiyot dinamikasi (2015–2022)

Mamlakat	Yashirin iqtisodiyot (YIMga %, 2015)	Yashirin iqtisodiyot (YIMga %, 2022)	O‘zgarish (p.p.)	Raqamli to‘lovlar ulushi (%)	Soliq yuki (YIMga %)
O‘zbekiston	48.2	38.7	–9.5	34.1	20.4
Qozog‘iston	36.4	28.3	–8.1	51.6	22.7
Tojikiston	52.1	44.6	–7.5	18.3	18.1
Qirg‘iziston	45.8	39.2	–6.6	22.4	17.8
Turkmaniston	55.3	49.1	–6.2	9.7	15.2

Manba: Schneider & Medina (2022), World Bank (2023), IMF (2023) ma'lumotlari asosida tuzilgan.

Quyidagi grafikda yashirin iqtisodiyotni qisqartirishning beshta asosiy omili bo'yicha islohotlarga va islohotlardan keying ko'rsatkichlar qiyosiy tarzda ifodalangan. Raqamli iqtisodiyot yo'nalishi islohotlardan so'ng eng yuqori o'sish

29 foiz punktni ko'rsatib, norasmiy sektorni formallashtirish uchun eng samarali mexanizm ekanini tasdiqlamoqda.

1-rasm. Yashirin iqtisodiyotni qisqartirish omillarining samaradorligi (qiyosiy tahlil, %)

Moliyaviy qamrov kengayishi (+25 foiz punkt) ikkinchi o'rinda turib, bank va raqamli to'lov tizimlarining bir-birini to'ldiruvchi tabiati kuzatiladi. Soliq islohoti (+24 foiz punkt) va huquqiy muhit yaxshilanishi (+23 foiz punkt) esa parallel o'tkazilgan taqdirda sinergik samara berishini amaliyot ko'rsatmoqda. Davlat xizmatlari modernizatsiyasi ham muhim, biroq natijalar raqamli transformatsiya bilan birgalikda amalga oshirilganda yanada samaraliroq ekanligi ma'lum.

Mintaqada yashirin iqtisodiyotni qisqartirishga oid olib borilgan tahlil quyidagi asosiy ilmiy xulosalar va siyosiy tavsiyalarni umumlashtirish imkonini beradi.

Birinchidan, raqamli transformatsiya to'lov tizimlari, elektron hujjat ayirboshlash va raqamli soliq ma'muriyatining joriy etilishi yashirin iqtisodiyotni qisqartirishda eng qisqa muddat ichida eng katta samara beradigan omil sifatida

empirik tarzda tasdiqlangan. Shu bois, mintaqadagi barcha mamlakatlar uchun raqamli infratuzilmaga investitsiyalarni kuchaytirish strategik ustuvorlik bo'lishi kerak.

Ikkinchidan, soliq islohoti va moliyaviy qamrovni kengaytirish parallel ravishda amalga oshirilganda sinergik samara kuzatiladi. Soliq yukini kamaytirish bilan birga bank xizmatlaridan foydalanishni osonlashtirish norasmiy sektorni formallashtirish uchun qo'shma rag'batlarni yaratadi.

O'zbekiston uchun xususan quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi: birinchi navbatda, kichik biznes uchun yagona soliq to'lovini amalga oshirishni yanada soddalashtirish va raqamli kassalarni joriy etishni tezlashtirish; ikkinchidan, mikromoliyalashtirish institutlarini rivojlantirish orqali moliyaviy qamrovni 2030-yilga qadar 70 foizga yetkazish; uchinchidan, davlat organlari bilan barcha o'zaro munosabatlarni raqamlashtirish va shaffof qilish orqali korrupsiyaviy xavflarni minimallashtirishga erishish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Schneider, F. & Enste, D. H. (2000). Shadow Economies: Size, Causes, and Consequences. *Journal of Economic Literature*, 38(1), 77–114.
2. Schneider, F. & Medina, L. (2022). *The Global Informal Economy: Large but on the Decline*. IMF Working Paper No. WP/18/17. Washington D.C.: IMF.
3. World Bank (2023). *Doing Business 2023: Comparing Business Regulation in 190 Economies*. Washington D.C.: The World Bank Group. — URL: <https://www.worldbank.org>
4. Yusupov, Y. & Islamov, B. (2021). Raqamli transformatsiya va yashirin iqtisodiyot: O'zbekiston misoli. *O'zbekiston iqtisodiyoti jurnali*, 14(3), 28–47.
5. OECD (2022). *Shining Light on the Shadow Economy: Opportunities and Threats*. OECD Publishing, Paris. — URL: <https://www.oecd.org>

**QASHQADARYO VILOYATINING IJTIMOIIY-IQTISODIY
RIVOJLANTIRISHDA KLASSTERLARINI INVESTITSION-
INNOVATSION RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI
(2018-2025 yillar davomida)**

Iqtisodiyot va pedagogika universiteti

“Iqtisodiyot” kafedrası dotsent v.b

Sultonov Sirojiddin Normurodovich

Tel.: +998 (90)-880-88-77,

E-mail: aligart-8300@mail.ru

Annotatsiya. Maqolada Qashqadaryo viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish holati tahlil qilinib, 2018–2025-yillar oralig‘idagi asosiy ko‘rsatkichlar asosida hududning istiqboldagi o‘sish yo‘nalishlari baholandi. Tadqiqot davomida iqtisodiy o‘sish sur‘atlari, bandlik darajasi, investitsiyalar hajmi va infratuzilma rivoji tizimli tahlil qilindi.

Kalit so‘zlar: Qashqadaryo viloyati, hududiy rivojlanish, iqtisodiy o‘sish, bandlik, investitsiyalar, klasterlashuv, infratuzilma, innovatsiyalar, sanoat, qishloq xo‘jaligi, xizmat ko‘rsatish ijtimoiy farovonlik.

Аннотация. В статье проведён анализ социально-экономического развития Кашкадарьинской области на основе статистических данных за 2018–2025 годы. Рассмотрены ключевые показатели - темпы экономического роста, занятость населения, объём инвестиций и уровень развития инфраструктуры.

Ключевые слова: Кашкадарьинская область, региональное развитие, экономический рост, занятость, инвестиции, кластеры, инфраструктура, инновации, промышленность, сельское хозяйство, сфера услуг социальное благосостояние.

Abstract. This paper analyzes the socio-economic development of the Kashkadarya region based on statistical indicators from 2018 to 2025. The study examines economic growth dynamics, employment rates, investment volumes, and infrastructure development.

Keywords: Kashkadarya region, regional development, economic growth,

employment, investments, clusters, infrastructure, innovation, industry, agriculture, service sector, sustainable social welfare, industrialization.

KIRISH.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston iqtisodiyotida hududiy rivojlanish masalasi davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Iqtisodiy islohotlarning chuqurlashuvi va mahalliy boshqaruv tizimining takomillashuvi natijasida har bir viloyatning o‘z resurs salohiyatidan samarali foydalanish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. “Hududlarni kompleks ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish strategiyasi – 2030” konsepsiyasi ham aynan shu maqsadga xizmat qiladi.

Qashqadaryo viloyati mamlakatning janubiy qismida joylashib, tabiiy resurslar, sanoat korxonalari, qishloq xo‘jaligi va transport infratuzilmasi jihatidan katta salohiyatga ega. Hududda neft-gaz qazib olish, kimyo sanoati, paxtachilik, bog‘dorchilik va chorvachilik tarmoqlari yetakchi o‘rinda turadi.

So‘nggi yillarda hududiy iqtisodiyotda **klasterlashuv, innovatsion boshqaruv va yashil iqtisodiyot tamoyillari** asosida barqaror o‘shish modeliga o‘tish tendensiyasi kuzatilmoqda.

Shunga qaramay, Qashqadaryo viloyatining ijtimoiy- iqtisodiy salohiyati, ishlab chiqarish klasterlari va investitsion imkoniyatlarini kompleks tahlil qiluvchi tadqiqotlar yetarli emas.

ADABIYOTLAR SHARHI

Agrosanoat sohasiga yangi bozor mexanizmlarini joriy qilish, mahalliy mahsulotlarning raqobatdoshligini oshirish bo‘yicha, xorij va mamlakatimiz olimlari tomonidan tadqiq etilgan. Ular ilmiy asarlarida, ma‘ruzalarida klasterlashtirish, agroklaster tizimini optimallashtirish masalalari va qarashlarini, ilmiy fikr-mulohazalarini bayon etishgan[1]. Jumladan, innovatsion ixtisoslashtirilgan banklar, davlat-xususiy sheriklik, korporativ venchur fondlari. Innovatsion ixtisoslashgan banklar moliyaviy institutlar bo‘lib, ular qisqa, o‘rta va uning istalgan bosqichida innovatsiyalarni yaratish va amalga oshirish uchun uzoq muddatli kreditlar ishlab chiqish va joriy etish. Kredit berish uchun asoslar to‘plamini taqdim etishdir[2]. Loyihaning rentabelligini hisoblashni o‘z ichiga

olgan korxona tomonidan hujjatlar, ushbu ma'lumotlar asosida innovatsion bank tomonidan ijobiy qaror qabul qilinishi mumkinligi. Bu innovatsion bank nafaqat kredit beradi, balki yuridik va jismoniy shaxslar uchun depozitlar ochadi. Ya'ni mablag'larni to'plash[3].

Hududiy agrosanoatni rivojlantirish uchun byudjet mablag'larining etishmasligi sharoitida klasterlar, davlat va xususiy kuchlarni birlashtirishga asoslangan yangi manbalardan foydalanish kerak davlat-xususiy sheriklik shaklidagi tadbirkorlik faoliyatini oshirish tog'risi takidlangan I.S. Abdullaev, P.A. Gurbanov, R.A. Aleshko, Y.Yu. Finogenov, Siberian J (2023) [4,5,6].

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqot uchun ma'lumotlar **O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi, Qashqadaryo viloyati hokimligi iqtisodiyot va moliya boshqarmasi, hamda Jahon banki va Iqtisodiy tadqiqotlar va islohotlar markazi** ma'lumotlar bazasidan olindi.

TAHLIL VA NATIJALAR

Tadqiqotda **korrelyatsion tahlil** yordamida investitsiya hajmi bilan YaHM o'sishi o'rtasidagi bog'liqlik o'rganildi. Natijada, $R = 0.81$ qiymatdagi ijobiy korrelyatsiya aniqlanib, bu investitsiyalar hududiy iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatishini ko'rsatdi. Shuningdek, **SWOT-tahlil** usuli orqali viloyatning kuchli va zaif tomonlari, imkoniyatlari hamda tahdidlar tizimli baholandi. Quyidagi jadval tadqiqot natijalarini umumlashtiradi:

1-jadval.

Kuchli tomonlar	Zaif tomonlar	Imkoniyatlar	Tahdidlar
Boy tabiiy resurslar	Ishlab chiqarish quvvatlarining eskirganligi	Qishloq xo'jaligini modernizatsiya qilish	Iqlim o'zgarishining salbiy ta'siri
Yosh mehnat salohiyati	Infratuzilmaning nomutanosibligi	Klaster sanoatini rivojlantirish	Global bozor tebranishlari
Geografik joylashuv qulayligi	Kapital yetishmovchiligi	Xalqaro investitsiyalar oqimini jalb qilish	Migratsiya oqimlari kuchayishi

Tahlil 2018–2026-yillar davrini qamrab oldi. Bu yillar orasida pandemiyadan

oldingi, pandemiya davridagi va post-pandemik bosqichlarni solishtirish imkoniyati yaratildi.

Tadqiqot uch bosqichda olib borildi:

1.Diagnostika bosqichi. Viloyatning iqtisodiy va ijtimoiy ko'rsatkichlari bo'yicha hozirgi holati baholandi. Tarmoqlar bo'yicha YaHM, bandlik, eksport hajmi va infratuzilma tarmoqlari tahlil qilindi.

2.Solishtirma bosqich. Qashqadaryo viloyati ko'rsatkichlari boshqa mintaqalar (Samarqand, Buxoro, Surxondaryo) bilan taqqoslanib, raqobatbardoshlik darajasi baholandi. Bu bosqichda hududlararo tafovutlar va ularning sabablari aniqlanib, iqtisodiy barqarorlik koeffitsienti hisoblandi.

3.Prognoz bosqichi. Viloyatning 2030-yilgacha ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish istiqbollari aniqlanib, tarmoqlar kesimida o'sish yo'nalishlari taklif qilindi. Shu asosda hududiy klasterlashuv modeli uchun konseptual asos ishlab chiqildi.

Hududiy rivojlanish darajasini baholashda quyidagi mezonlar asos qilib olindi:

Iqtisodiy ko'rsatkichlar: YaHM, sanoat va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish hajmi, eksport ulushi;

Ijtimoiy ko'rsatkichlar: bandlik, o'rtacha ish haqi, ta'lim va sog'liqni saqlash xizmatlari sifati;

Infratuzilma ko'rsatkichlari: transport, energetika va axborot-kommunikatsiya infratuzilmasi rivojlanish darajasi;

Investitsion mezonlar: mahalliy va xorijiy sarmoyalar hajmi, ularning tarmoqlar bo'yicha taqsimoti.

Sanoat ishlab chiqarish hajmi 2020–2025-yillar oralig'ida o'rtacha **yiliga 8–9% o'sish sur'atini** namoyon etgan. Shu bilan birga, viloyatdagi kichik sanoat korxonalari soni 2025-yilda 11,2 mingdan oshib, 2018-yilga nisbatan 1,8 baravar ko'paygan. Eng faol tarmoqlar sifatida **neft-gaz qazib olish, kimyo sanoati, qurilish materiallari ishlab chiqarish va oziq-ovqat sanoati** qayd etiladi.

Qashqadaryo viloyati investitsion jozibadorligi so'nggi besh yilda ortib

bormoqda. 2018–2025-yillar oralig‘ida **asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar hajmi 2,9 baravarga oshgan**. Eng katta sarmoyalar energetika, yo‘l infratuzilmasi, neft-gaz kimyosi, qishloq xo‘jaligini modernizatsiya qilish va suv ta‘minoti loyihalariga yo‘naltirilgan.

Viloyatda 2022–2026-yillarda 100 dan ortiq yirik sanoat loyihalari ishga tushirilgan bo‘lib, ularning 44 foizi xorijiy investitsiyalar hisobidan moliyalashtirilgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Qashqadaryo viloyati iqtisodiyotining o‘sish sur‘atlari mamlakatning o‘rtacha ko‘rsatkichlaridan yuqori. 2018–2025-yillarda viloyat YaHM o‘sishi 11,2% atrofida bo‘lgan, bu esa O‘zbekiston bo‘yicha o‘rtacha 8,9% ko‘rsatkichdan yuqori.

O‘zbekiston viloyatlari iqtisodiy ko‘rsatkichlari taqqoslanmasi (2025-yil holatiga) 2-jadval.

№	Hudud	YaHM, mlrd so‘m	Aholi soni, mln	Bandlik darajasi, %	Investitsiyalar, mlrd so‘m	Sanoat ulushi, %
1	Qashqadaryo	98 783,4	3,3	61,3	17870	32,2
2	Samarqand	83 210	4,2	54,7	17430	27,4
3	Buxoro	70 480	2,2	53,5	12360	32,5
4	Surxondaryo	64 900	2,6	52,8	10980	26,3

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Statistika agentligi (2026-yil). Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, Qashqadaryo viloyatida **sanoat ulushi**

32,2% ni tashkil etadi va bu ko‘rsatkich respublika o‘rtacha darajasidan yuqori. Bundan tashqari, viloyatning investitsion faollik ko‘rsatkichi ham barqaror o‘sib bormoqda - 2018-yilda 7,2 trillion so‘mni tashkil etgan investitsiyalar hajmi 2025-yilda **17,8 trillion so‘mga** yetgan.

Qashqadaryo viloyati YaHM o‘sish sur‘atlari (2018–2025-yillar)

1-rasm. Qashqadaryo viloyati YaHM o‘sish dinamikasi (mlrd so‘mda)

Diagrammadan ko‘rinib turibdiki, viloyat YaHM hajmi 2018-yildan 2025-yilgacha **106,8% ga oshgan**.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Qashqadaryo viloyatining ijtimoiy-iqtisodiy o‘sish modeli quyidagi ustunliklarga ega:

1.Hududiy klasterlashuv ishlab chiqarish zanjirlarini mustahkamlab, eksport imkoniyatlarini kengaytirmoqda.

2.Sanoat modernizatsiyasi energetika va kimyo tarmoqlarida samaradorlikni oshirgan.

3.Kichik biznesni rivojlantirish orqali bandlik darajasi ko‘tarilgan.

4.Ijtimoiy infratuzilma loyihalari aholining turmush sifatini yaxshilagan.

Olingan natijalar Jahon banki (2025) va UNDP (2026) hisobotlaridagi **Markaziy Osiyo hududlarida barqaror o‘sish trendlariga** mos keladi. Shunga qaramay, Qashqadaryo viloyatida **sanoat diversifikatsiyasi yetarli darajada chuqurlashmagan**, xizmatlar sektorining o‘sishi esa infratuzilma va kadrlar salohiyatiga bog‘liq holda sekin kechmoqda. Shu sababli, viloyatda iqtisodiy o‘sishni tezlashtirish uchun **klasterlashuv, raqamli boshqaruv tizimlari va yashil energiya texnologiyalarini** keng joriy etish taklif etiladi.

Bu cheklovlar Qashqadaryo viloyati iqtisodiyotida **moslashuvchan boshqaruv mexanizmlarini** kengaytirish va **hududiy innovatsion klasterlarni** rivojlantirish zarurligini ko‘rsatadi.

Tahlillar asosida quyidagi ustuvor yo‘nalishlar taklif etiladi:

- 2030-yilgacha **“Qarshi–Muborak–Shahrisabz”** o‘qida sanoat klasterlarini shakllantirish;
- **Transport va energetika infratuzilmasini modernizatsiya qilish** orqali logistika tarmoqlarini integratsiyalash;
- **Yashil iqtisodiyot** tamoyillarini joriy etish, xususan, qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o‘tish;
- **Raqamli iqtisodiyot infratuzilmasini** rivojlantirish orqali ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish.

Ushbu yo‘nalishlar amalga oshirilsa, Qashqadaryo viloyatining iqtisodiy o‘sish sur‘atlari kelgusi besh yilda o‘rtacha **9–10% darajada** barqarorlashishi mumkin.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Qashqadaryo viloyati iqtisodiyoti O‘zbekistonning mintaqaviy rivojlanish modelida muhim o‘rin tutadi. Viloyatning tabiiy resurslari, sanoat infratuzilmasi va mehnat salohiyati mavjud bo‘lishiga qaramay, ularning iqtisodiy samaradorlik darajasi hali to‘liq ro‘yobga chiqmagan. 2018–2025-yillar oralig‘ida YaHM hajmining 76 % ga oshgani, investitsiyalar hajmining esa 2,8 baravarga ortgani ijobiy dinamikani ifodalaydi, biroq tarmoqlar o‘rtasidagi nomutanosibliklar hamon sezilmoqda.

Sanoat ishlab chiqarishining o‘sishi, xizmat ko‘rsatish tarmoqlarining kengayishi va kichik biznes sub’yektlari sonining ko‘payishi viloyat iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish jarayonini tezlashtirmoqda. Shu bilan birga, qishloq xo‘jaligi va qayta ishlash sanoati o‘rtasida integratsiya yetarli darajada shakllanmagan. Bu esa hududning eksport salohiyatini to‘liq namoyon etishga to‘sqinlik qilmoqda.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra, 2030-yilgacha quyidagi natijalarga erishish real:

- yalpi hududiy mahsulot hajmini kamida **2,2 baravarga** oshirish;
- bandlik darajasini **10–12 %** ga ko‘tarish;
- sanoat tarmoqlarida ishlab chiqarish samaradorligini **15–18 %** ga

yaxshilash;

- ijtimoiy infratuzilma sifatini oshirish orqali aholi farovonligini mustahkamlash.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti. (2022). Hududlarni kompleks ijtimoiy- iqtisodiy rivojlantirish strategiyasi – 2030. Toshkent.

[2] Qashqadaryo viloyati statistika boshqarmasi. (2024). Viloyatning iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanish ko'rsatkichlari. Qarshi.

[3] Porter, M. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. New York: Free Press.

[4] Krugman, P. (1991). *Geography and Trade*. Cambridge, MA: MIT Press.

[5] Yusupbekov, N. R. (2015). *Boshqarishning tizimlari va qaror qabul qilish*. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi.

ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ И БОЛЬШИХ ДАННЫХ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВЕ В СФЕРЕ ТУРИЗМА

**Кыпшакбаев А.С. .докторант PhD .Yessenov Univercity. г.Ақтау,
Республика Казахстан**

**Адильчаев Р.Т. к.э.н., профессор кафедры «Экономика, туризма и
управления бизнесом». Каракалпакского государственного
университета имени Бердаха, г.Нукус, Республика Узбекистан**

Аннотация: В данной статье рассмотрено оценка эффективности использования цифровых платформ (агрегаторов, систем бронирования) и больших данных в туризме измеряется через рост конверсии, снижение затрат на привлечение клиентов и увеличение возвратности. Точно персонализировать клиентский опыт на основе аналитики. Оценка эффективности использования цифровых платформ и больших данных в предпринимательстве в сфере туризма раскрыты его основные аспекты, показаны возможности, преимущества и перспективы.

Xulosa: Ushbu maqolada turizmدا raqamli platformalar (agregatorlar,

bronlash tizimlari) va katta ma'lumotlarning samaradorligi o'rganiladi, ularni konversiyani oshirish, mijozlarni jalb qilish xarajatlarini kamaytirish va daromadni oshirish orqali o'lchaydi. Ushbu maqola mijozlar tajribasini tahlil asosida aniq shaxsiylashtirishga qaratilgan. Turizm tadbirkorligida raqamli platformalar va katta ma'lumotlarning samaradorligini baholash uning asosiy jihatlarini ochib beradi, uning imkoniyatlari, afzalliklari va istiqbollari ta'kidlaydi.

Ключевые слова: Туризм, цифровизация, цифровых решений, больших данных, цифровых платформ, привлечение клиентов, сфера туризма.

Kalit so'zlar: Turizm, raqamlashtirish, raqamli yechimlar, katta ma'lumotlar, raqamli platformalar, mijozlarni jalb qilish, turizm sanoati.

Использование цифровых платформ и больших данных в туристическом бизнесе коренным образом меняет отрасль, снижая затраты, персонализируя услуги и увеличивая доходы. Их эффективность оценивается на основе точных прогнозов рынка, оптимизации маркетинговых затрат и повышения лояльности клиентов.

Ключевые показатели эффективности цифровых решений и анализа данных в туристическом бизнесе:

1. Маркетинг и привлечение клиентов

- **Таргетирование целевой аудитории:** анализ больших данных позволяет оценить предпочтения путешественников, их бюджеты и историю поиска. Это дает возможность тратить рекламные бюджеты только на тех пользователей, которые действительно заинтересованы.

- **Персонализированные рекомендации:** туристам предлагаются уникальные туры на основе их прошлых поездок и поведения в социальных сетях.

Таблица 1. Показатели оценки эффективности.

Направление оценки	Используемый цифровой инструмент/Тип данных	Ключевые показатели оценки (KPI)	Эффективность для бизнеса (Результат)
Маркетинг и продажи	Маркетинг и продажи Большие данные, таргетинг в социальных сетях CRM-системы	CRM-системы CAC (Стоимость привлечения клиента) LTV (Пожизненная	Коэффициент конверсии Экономия рекламного бюджета на 20-30%, точное таргетирование целевой аудитории.

		ценность клиента)	
Ценообразование	Динамические алгоритмы ценообразования (ИИ)	RevPAR (Доход на номер) Скорость бронирования	Увеличение дохода на 15-20% за счет автоматического повышения цен в зависимости от спроса.
Обслуживание клиентов	Чат-боты, система eQonaq, онлайн-платформы бронирования	Скорость ответа NPS (Индекс лояльности клиентов)	Снижение рабочей нагрузки сотрудников, предоставление быстрого обслуживания 24/7.
Операционные услуги	Внутренние аналитические платформы, ERP-системы	ROI (Возврат инвестиций) Минимизация риска вакантных мест в самолетах и гостиничных номерах.	Сведите к минимуму риск того, что авиабилеты и номера в отелях будут распроданы.

2. Оптимизация ценовой политики и управление доходами

- Динамическое ценообразование: отели и авиакомпании автоматически меняют цены в режиме реального времени, отслеживая спрос и поведение рынка.

- Точное прогнозирование спроса: прогнозирование заполняемости по сезонам снижает риск не заполненности и помогает эффективно планировать персонал.

3. Операционная эффективность и качество обслуживания клиентов

- Автоматизация процессов: Системы бронирования, онлайн-регистрация и чат-боты с ИИ упрощают работу менеджеров и повышают скорость обслуживания.

- Единые цифровые экосистемы: В Казахстане для цифровизации туристических услуг и интеграции процессов от планирования поездок до обратной связи используются государственные и частные инициативы (например, платформа Digital Tourism или система eQonaq).

4. Оценка конкурентных преимуществ

- Мониторинг конкурентов: Анализ предложений, цен и отзывов клиентов других компаний помогает выявить пробелы на рынке.

- Управление репутацией: Быстрое повышение качества обслуживания за счет мониторинга онлайн-обратной связи.

Метрики оценки эффективности:

Компании оценивают эффективность цифровых каналов, используя следующие формулы и показатели.

В таблице ниже показаны основные области внедрения цифровых инструментов, метрики их оценки и конкретные результаты для бизнеса:

ROI (возврат инвестиций): отношение стоимости цифрового маркетинга или новой платформы к полученной прибыли [$ROI = \frac{\text{Чистая прибыль}}{\text{Инвестиции}} \times 100\%$].

Коэффициент конверсии: процент пользователей, которые посещают сайт или просматривают платформу и становятся реальными клиентами.

CAC (стоимость привлечения клиента): отношение затрат на маркетинг к количеству привлеченных клиентов.

Формулы для расчета ключевых показателей

1. CAC (стоимость привлечения клиента) – стоимость привлечения одного клиента. Этот показатель показывает, сколько маркетинговых затрат было потрачено на привлечение нового путешественника.

Формула: $CAC = \frac{\text{Затраты на маркетинг и рекламу}}{\text{Количество новых привлеченных клиентов}}$

Пример: Туроператор потратил 1000 долларов на рекламу в Instagram, в результате чего 50 человек приобрели тур. $CAC = 1000 / 50 = \$20$. Чем ниже CAC, тем эффективнее цифровая платформа.

2. RevPAR (доход на доступный номер) – Доход на доступный номер. Самый важный показатель эффективности в гостиничном бизнесе. Он учитывает не только стоимость номера, но и коэффициент загрузки.

Формула: $RevPAR = \text{Средняя загрузка номера (ADR)} \times \text{Текущий процент загрузки (загрузка)}$ или $RevPAR = \frac{\text{Общая выручка от номеров}}{\text{Текущее количество номеров}}$

Пример: В отеле 100 номеров, средняя цена \$100. Сегодня занято 80

номеров (80% загрузки). ($\text{RevPAR} = 100 \times 0,80 = 80$ долларов).

3. LTV (Lifetime Value) – Пожизненная ценность клиента

Чистая прибыль, которую один путешественник приносит компании за все время своего пребывания. Большие данные повышают этот показатель, привлекая новых клиентов.

Формула: ($\text{LTV} = \text{Средняя частота покупок} \times \text{Частота покупок в год} \times \text{Стоимость привлечения клиента (в год)}$)

Правило: Для того чтобы бизнес в сфере туризма был прибыльным, должно выполняться условие $\text{LTV} > 3 \times \text{CAC}$ (т.е. прибыль, которую приносит клиент, должна быть в 3 раза больше, чем стоимость его привлечения).

4. ROI (Return on Investment) – Возврат инвестиций в цифровые технологии Большие данные или новая цифровая платформа позволяют оценить, насколько окупилась затраты на привлечение клиента.

Формула: ($\text{ROI} = \frac{\text{Чистая Прибыль от Цифрового Решения}}{\text{Затраты на Внедрение Платформы}} \times 100\%$)

Пример: Отель потратил 5000 долларов на внедрение чат-бота с искусственным интеллектом. Эта система сэкономила время менеджеров и увеличила продажи, в результате чего чистая прибыль составила 15 000.
 $\text{ROI} = (15\,000 / 5000) \times 100\% = 300\%$.

Таблица 2. Более подробными данными и стандартами

Метрика.	Влияние больших данных и цифровых платформ	Хорошие показатели в сфере туризма. (Норматив)	Частота проверок
CAC	Аналитика показывает рекламу только тем, кто действительно хочет путешествовать, тем самым снижая затраты.	Должен наблюдаться нисходящий тренд (ниже рыночного уровня).	Каждый месяц
RevPAR	Динамическое ценообразование автоматически повышает цены при высоком спросе, что способствует улучшению этого показателя.	Ожидание будет расти на 5-10% ежегодно.	Каждую неделю/месяц
LTV:CAC отношения	Предоставление персонализированных скидок на основе больших данных повышает лояльность клиентов	3:1 или выше (например, 4:1).	Ежеквартальный

	(пожизненную ценность клиента).		
ROI	Автоматизация процессов сокращает ручной труд и обеспечивает быструю окупаемость инвестиций.	> 100% (инвестиции полностью окупались и принесли прибыль).	После завершения проекта / Ежегодно

Для практического применения метрик важно знать их целевые показатели (нормы) в туристической индустрии:

1. Без анализа данных (традиционная реклама): Если бы компания не использовала большие данные и показывала рекламу всем подряд, она бы привлекла всего 30 клиентов на 1500 долларов. В этом случае $CAC = 1500 / 30 = 50$ долларов (неэффективно).
2. С использованием больших данных (умный таргетинг): Цифровые платформы анализируют историю поиска путешественников (например, «Туры в Анталию», «Отели Иссык-Куля»). Реклама показывается только конкретной аудитории, заинтересованной в данной теме. В результате конверсия увеличивается, а CAC снижается с 50 до 20 долларов.

В заключение, внедрение цифровых платформ и больших данных становится ключевым инструментом, повышающим адаптивность бизнеса и обеспечивающим конкурентоспособность на туристическом рынке. Создание удобных для путешественников экосистем позволяет вывести управление туристическими потоками и качество обслуживания на новый уровень. [1, 2]

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. UNWTO.org; сайт Всемирной туристской организация ЮНВТО ООН.
2. Концепция развития туристской отрасли Республики Казахстан до 2023-2029 года //Режим доступа: <http://www.kit.gov.kz/index.php/ru>.
3. Turayev O., et al. The impact of economic complexity on energy consumption risk // Journal of Environmental Management 394, 127626. - 2025. - URL: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2025.127626>
4. Turaev O., et al. The formation of destination image of Khorezm region. EDP Sciences. BIO Web of Conferences. International Scientific and Practical Conference “Methods for Synthesis of New Biologically Active Substances and

Their Application in Various Industries of the World Economy – 2023” (MSNBAS2023) URL: <https://doi.org/10.1051/bioconf/20248206013>

5. Turayev O.K.- “Mintaqaviy iqtisodiy salohiyatdan foydalanish samaradorligini baholash”. “Yashil iqtisodiyot va taraqqiyot” ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, ilmiy, ommabop jurnal, 2026-yil, mart

6. Turaev O.K. – “Institutional mechanisms for developing regional economic potential: panel data evidence from Uzbekistan’s subnational economies”. Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali, 2026 yil 6-jild, 2-son

7. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>

TURIZM INFRATUZILMASINING HUDUDIIY IQTISODIY O‘SISH VA IJTIMOIIY BARQARORLIKKA TA’SIRI

**Jumaniyozova Ro‘za Quvondiq qizi, iqtisodiyot fanlari falsafa doktori(PhD),
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti dotsent v.b.**

Annotatsiya. Mazkur tezisdagi turizm infratuzilmasining hududiy iqtisodiy o‘sh jarayonlariga va ijtimoiy barqarorlikni ta’minlashdagi roli nazariy hamda amaliy jihatdan tahlil qilinadi. Turizm infratuzilmasining transport, joylashtirish, ovqatlanish, kommunikatsiya va servis obyektlari orqali mintaqaviy iqtisodiyotga ko‘rsatadigan multiplikativ ta’siri asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar. turizm infratuzilmasi, hududiy rivojlanish, iqtisodiy o‘sh, ijtimoiy barqarorlik, multiplikativ samara, mintaqaviy siyosat, xizmatlar bozori.

Kirish. Jahon xo‘jaligi tizimida turizm sohasi iqtisodiy o‘shning muhim drayverlaridan biri sifatida shakllanmoqda. Xususan, World Tourism Organization ma’lumotlariga ko‘ra, turizm global YaIMning sezilarli qismini shakllantirib, millionlab ish o‘rinlarini yaratmoqda. Shu jihatdan turizm infratuzilmasi nafaqat xizmatlar ko‘rsatish tizimining tarkibiy qismi, balki hududiy iqtisodiy tizimning strategik elementi sifatida namoyon bo‘ladi.

Hududiy rivojlanish nazariyalarida infratuzilma omili iqtisodiy faollikni jadallashtiruvchi asosiy determinant sifatida talqin etiladi. Turizm infratuzilmasining rivojlanganlik darajasi investitsion jozibadorlikni oshiradi, ichki va tashqi turistik oqimlarni kengaytiradi hamda xizmatlar sektorida yangi iqtisodiy munosabatlarni shakllantiradi.

Turizm infratuzilmasi – bu turistik faoliyatni amalga oshirish va turistlarga sifatli xizmat ko‘rsatishni ta’minlovchi moddiy-texnik, tashkiliy-iqtisodiy hamda institutsional elementlar majmuasidir. U quyidagi tarkibiy qismlarni o‘z ichiga oladi:

- transport infratuzilmasi;
- joylashtirish vositalari (mehmonxonalar, xostellar va boshqalar);
- umumiy ovqatlanish korxonalari;
- ko‘ngilochar va madaniy obyektlar;
- axborot-kommunikatsiya tizimlari.

1. Hududiy iqtisodiy o‘sishga ta’siri

Turizm infratuzilmasining rivojlanishi hududiy iqtisodiyotga quyidagi yo‘nalishlarda ta’sir ko‘rsatadi:

Multiplikativ samara – turizm sohasiga kiritilgan investitsiyalar boshqa tarmoqlarda (qurilish, transport, savdo, qishloq xo‘jaligi) qo‘shimcha talabni yuzaga keltiradi.

Bandlikni oshirish – mehmonxona xo‘jaligi, servis va xizmat ko‘rsatish sohasida yangi ish o‘rinlari yaratiladi.

Mahalliy budjet daromadlari ko‘payishi – soliq tushumlari va turistik yig‘imlar oshadi.

Hududiy diversifikatsiya – iqtisodiyotning bir yoqlama ixtisoslashuvining oldi olinadi.

Ayniqsa, turizm infratuzilmasining rivojlanishi xizmatlar sektorining YaIMdagi ulushini oshirish orqali hududiy iqtisodiy o'sishning intensiv modeliga o'tishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy barqarorlikka ta'siri. Ijtimoiy barqarorlik – bu jamiyatda bandlik, daromadlar barqarorligi, ijtimoiy tenglik va farovonlik darajasining ta'minlanganligi bilan tavsiflanadi. Turizm infratuzilmasi:

- aholining daromad manbalarini kengaytiradi;
- ayollar va yoshlar bandligini oshiradi;
- kichik biznes va oilaviy tadbirkorlikni rivojlantiradi;
- madaniy meros obyektlarini asrashga iqtisodiy rag'bat yaratadi.

Shuningdek, turizm hududlar o'rtasidagi iqtisodiy tafovutlarni qisqartirishga xizmat qiladi va ijtimoiy-iqtisodiy integratsiyani kuchaytiradi.

Xulosa shuki, tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, turizm infratuzilmasi hududiy iqtisodiy o'sishning tarkibiy omili bo'lib, u iqtisodiy faollikni kengaytirish, bandlikni oshirish va daromadlar bazasini mustahkamlash orqali ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Hududiy rivojlanish strategiyalarida turizm infratuzilmasini kompleks modernizatsiya qilish, innovatsion texnologiyalarni joriy etish va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini kengaytirish ustuvor yo'nalish sifatida belgilanishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF–158-son Farmoni. “O'zbekiston – 2030” strategiyasi to'g'risida. – Toshkent, 2023.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF–60-son Farmoni. 2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida. – Toshkent, 2022.
3. United Nations World Tourism Organization. Tourism and Rural Development: A Policy Perspective. – Madrid, 2023.
4. Soliyev A.S. Mintaqaviy iqtisodiyot. – Toshkent: Universitet, 2018. – 368 b.

5. Qalandarov A.T. Turizm iqtisodiyoti va menejmenti. – Toshkent: Iqtisodiyot, 2021. – 284 b.

6. John Tribe. The Economics of Recreation, Leisure and Tourism. – London: Routledge, 2020.

7. Stephen Page. Tourism Management. 7th edition. – London: Routledge, 2022.

8. World Travel & Tourism Council. Economic Impact Report 2024. – London, 2024.

IQTISODIYOT TARMOQLARIDA KADRLAR QO‘NIMSIZLIGINI KAMAYTIRISHNING TASHKILIIY-BOSHQARUV MEXANIZMLARI

X. Z. Zaripov., Ma‘mun universiteti “Iqtisodiyot” kafedrasi dotsenti

A. G‘. Yaqubov., Ma‘mun universiteti “Biznes boshqarish” kafedrasi dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Yangi O‘zbekiston sharoitida iqtisodiyot tarmoqlarida kadrlar qo‘nimsizligini kamaytirishning tashkiliy-boshqaruv mexanizmlari tahlil qilinadi. Xodimlarning tez-tez ish joyini almashtirishi korxona va tashkilotlarda mehnat unumdorligi, xizmat sifati, boshqaruv barqarorligi hamda inson kapitalidan foydalanish samaradorligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar. Kadrlar qo‘nimsizligi, inson kapitali, motivatsion boshqaruv, mehnat unumdorligi, rahbar-xodim munosabati, karyera o‘sishi, iqtisodiyot tarmoqlari, tashkiliy boshqaruv

Аннотация. В данной статье анализируются организационно-управленческие механизмы снижения текучести кадров в отраслях экономики в условиях Нового Узбекистана. Частая смена места работы сотрудниками отрицательно влияет на производительность труда, качество услуг, устойчивость управления и эффективность использования человеческого капитала в организациях.

Ключевые слова. Текучесть кадров, человеческий капитал, мотивационное управление, производительность труда, отношения руководителя и сотрудника, карьерный рост, отрасли экономики,

организационное управление.

Kirish. Yangi O'zbekiston sharoitida iqtisodiyot tarmoqlarining barqaror rivojlanishi nafaqat ishlab chiqarish, moliya va texnologik resurslarga, balki inson kapitalidan samarali foydalanish darajasiga ham bevosita bog'liqdir. Korxona va tashkilotlarda malakali xodimlarni saqlab qolish, ularning mehnatga bo'lgan qiziqishini oshirish va kasbiy rivojlanishi uchun qulay sharoit yaratish bugungi menejment tizimining muhim vazifalaridan biri hisoblanadi.[1]

Iqtisodiyot tarmoqlarida kuzatiladigan kadrlar qo'nimsizligi tashkilot faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan muhim boshqaruv muammolaridan biridir. Xodimlarning tez-tez ish joyini almashtirishi natijasida korxonalarda mehnat unumdorligi pasayadi, yangi xodimlarni izlash va o'qitish xarajatlari ortadi, xizmat ko'rsatish sifati va tashkiliy barqarorlikka putur yetadi. Ayniqsa, xizmat ko'rsatish, savdo, ta'lim, turizm, sanoat va moliya sohalarida malakali kadrlarning doimiy almashinuvi tashkilotning raqobatbardoshligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Kadrlar qo'nimsizligi ko'pincha faqat ish haqi darajasi bilan izohlanadi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, xodimning tashkilotda qolishi yoki undan ketishi ko'p omilli jarayondir. Mehnat sharoiti, rahbar bilan munosabat, adolatli baholash tizimi, kasbiy o'sish imkoniyati, jamoaviy muhit, rag'batlantirish mexanizmlari va tashkilotdagi boshqaruv madaniyati xodim qaroriga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli kadrlar qo'nimsizligini kamaytirish uchun faqat moddiy rag'batlantirish emas, balki kompleks tashkiliy-boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqish zarur.[2]

Iqtisodiyot tarmoqlarida kadrlar qo'nimsizligining asosiy sabablaridan biri rahbar-xodim munosabatlarining yetarli darajada samarali tashkil etilmaganidir. Rahbarning xodim bilan ochiq muloqot qilmasligi, mehnat natijalarini adolatli baholamasligi yoki xodim tashabbuslarini yetarlicha qo'llab-quvvatlamasligi xodimda norozilik kayfiyatini shakllantiradi. Natijada xodim o'zini tashkilot uchun muhim deb his qilmaydi va boshqa ish joyi izlashga moyil bo'ladi.[3]

Ikkinchi muhim sabab — kasbiy rivojlanish imkoniyatlarining cheklanganligidir. Agar xodim tashkilotda o'zining kelajakdagi o'sish yo'lini ko'rmasa, ya'ni lavozim bo'yicha ko'tarilish, yangi ko'nikmalarni egallash yoki

malakasini oshirish imkoniyatiga ega bo‘lmasa, unda tashkilotga nisbatan sodiqlik pasayadi. Shu bois korxonalarda ichki karyera tizimini yo‘lga qo‘yish, xodimlarni bosqichma-bosqich rivojlantirish va rahbarlik zaxirasini shakllantirish muhim hisoblanadi.[4]

Uchinchi sabab — motivatsion boshqaruv tizimining zaifligidir. Xodimlarning mehnati faqat ish haqi orqali emas, balki ma’naviy rag‘bat, e’tirof, ishonch, mas’uliyat berish va natijani qadrlash orqali ham baholanishi kerak. Tashkilotda adolatli va shaffof rag‘batlantirish tizimi mavjud bo‘lsa, xodimlar o‘z mehnatining qadrlanishini his qiladi. Bu esa ularning tashkilotda uzoq muddat ishlashiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.[5]

Kadrlar qo‘nimsizligini kamaytirishda tashkiliy-boshqaruv mexanizmlarining o‘rni alohida ahamiyatga ega. Bunday mexanizmlar tashkilotda xodimlarni saqlab qolish, ularning kasbiy salohiyatini rivojlantirish, mehnatga bo‘lgan munosabatini yaxshilash va boshqaruv jarayonida ishtirokini kuchaytirishga xizmat qiladi.

Jadval 1

Kadrlar qo‘nimsizligini kamaytirishning asosiy tashkiliy-boshqaruv mexanizmlari.

№	Mexanizm	Mazmuni	Kutiladigan natija
1	Motivatsion boshqaruv	Moddiy va nomoddiy rag‘batlantirish tizimini takomillashtirish	Xodimlarning mehnatga qiziqishi va sodiqligi ortadi
2	Ichki karyera tizimi	Xodimlar uchun lavozim bo‘yicha o‘sish yo‘nalishlarini belgilash	Tashkilot ichida uzoq muddat ishlashga intilish kuchayadi
3	Mentorlik tizimi	Tajribali xodimlar orqali yangi va yosh mutaxassislarni qo‘llab-quvvatlash	Moslashuv jarayoni tezlashadi, kasbiy rivojlanish kuchayadi
4	Adolatli baholash	Mehnat natijalarini aniq mezonlar asosida baholash	Xodimlarda ishonch va mas’uliyat hissi ortadi
5	Rahbar-xodim muloqoti	Ochiq kommunikatsiya, fikr almashish va takliflarni tinglash	Jamoadagi sog‘lom psixologik muhit shakllanadi
6	Malaka oshirish	Xodimlarning bilim va ko‘nikmalarini muntazam rivojlantirish	Mehnat unumdorligi va kasbiy salohiyat oshadi

7	Korporativ muhit	Jamoaviy qadriyatlar, hamkorlik va ichki madaniyatni rivojlantirish	Xodimlarning tashkilotga bog‘liqligi kuchayadi

Kadrlar qo‘nimsizligini kamaytirishda birinchi navbatda xodimlarning tashkilotga moslashuv jarayoniga e’tibor qaratish lozim. Yangi ishga qabul qilingan xodim dastlabki oylarida tashkilot madaniyati, ish tartibi, rahbar talablari va jamoaviy muhitga moslashadi. Agar ushbu jarayon tizimli tashkil etilmasa, xodimda ishga nisbatan ishonchsizlik va beqarorlik paydo bo‘lishi mumkin. Shu sababli yangi xodimlar uchun moslashuv dasturi, yo‘riqnoma, mentor biriktirish va dastlabki natijalarni yumshoq baholash tizimi zarur.

Xulosa. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, iqtisodiyot tarmoqlarida kadrlar qo‘nimsizligini kamaytirish korxona va tashkilotlarda inson kapitalidan samarali foydalanishning muhim sharti hisoblanadi. Xodimlarning tez-tez ish joyini almashtirishi mehnat unumdorligining pasayishi, yangi kadrlarni izlash va tayyorlash xarajatlarining ortishi, xizmat sifati hamda boshqaruv barqarorligining susayishiga olib keladi.

Tadqiqot natijasida kadrlar qo‘nimsizligiga ta’sir etuvchi asosiy omillar sifatida mehnat sharoitining yetarli emasligi, rahbar-xodim munosabatlaridagi muammolar, kasbiy o‘shish imkoniyatlarining cheklanganligi, motivatsiya tizimining zaifligi va adolatli baholash mexanizmlarining to‘liq shakllanmaganligi aniqlandi. Ushbu omillar xodimlarda tashkilotga nisbatan ishonch va sodiqlik darajasining pasayishiga sabab bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati.

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi “O‘zbekiston — 2030 strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-158-son Farmoni. Strategiyada barqaror iqtisodiy o‘shish, inson salohiyatini rivojlantirish va raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan.
2. Armstrong M. Armstrong’s Handbook of Human Resource Management Practice. London: Kogan Page, 2020.
3. Dessler G. Human Resource Management. Pearson Education, 2020.
4. Robbins S.P., Judge T.A. Organizational Behavior. Pearson Education, 2019.

5. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education. Chicago: University of Chicago Press, 1993.
6. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024).
<https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

MINTAQADA TURIZM XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI

Tadq. Turdibekova Z.

Ajiniyaz nomidagi Nukus

davlat pedagogika instituti

Annotatsiya: Maqolada Markaziy Osiyo mintaqasida turizm xizmatlarini rivojlantirishga ta'sir etuvchi besh guruh omil tabiiy va madaniy resurslar, infratuzilma, davlat siyosati, raqamli transformatsiya va kadrlar salohiyati ilmiy-metodologik asosda tahlil qilingan. Mintaqada turizm xizmatlarini rivojlantirish omillarini tizimli tasnifi ishlab chiqilgan.

Аннотация: В статье на научно-методологической основе проанализированы пять групп факторов, влияющих на развитие туристических услуг в регионе Центральной Азии: природные и культурные ресурсы, инфраструктура, государственная политика, цифровая трансформация и кадровый потенциал. Разработана системная классификация факторов развития туристических услуг в регионе.

Abstract: The article provides a scientific and methodological analysis of five groups of factors influencing the development of tourism services in the Central Asian region: natural and cultural resources, infrastructure, government policy, digital transformation, and human resource capacity. A systematic classification of the factors affecting the development of tourism services in the region has been developed.

Kalit soʻzlar: turizm xizmatlari, rivojlantirish omillari, tabiiy resurslar, turizm infratuzilmasi, raqamli turizm.

Ключевые слова: туристические услуги, факторы развития, природные ресурсы, туристическая инфраструктура, цифровой туризм.

Keywords: tourism services, development factors, natural resources, tourism infrastructure, digital tourism.

Turizm xizmatlari sektorining rivojlanish dinamikasi koʻp omilli jarayondir: u birgalikda harakat qiluvchi iqtisodiy, geografik, institutsional va texnologik kuchlarning yigʻindisi natijasida shakllanadi. Xalqaro turizm nazariyasida bu omillarni aniqlash va ularning nisbiy taʼsir kuchini oʻlchash masalasi markaziy metodologik muammo boʻlib kelgan. Ritchie va Crouch (2003) ning «Raqobatbardosh destinatsiya» modeli, Dwyer va Kim (2003) ning integrallashtirilgan tahlili va keyinchalik WEF ning Turizm Raqobatbardoshligi Indeksi (Travel & Tourism Competitiveness Index TTCI) ushbu omillar tizimini turli burchakdan koʻrib chiqadi.

Markaziy Osiyo mintaqasi turizm xizmatlari sohasida oʻziga xos imkoniyatlar va cheklovlar muvozanatini namoyon etadi. Bir tomondan, mintaqaning tarixiy-madaniy boyligi «Buyuk Ipak yoʻli» davri shaharlari, koʻchmanchi nomadik madaniyat qoldiqlari va noyob togʻ-choʻl ekotizimlari turizm xizmatlari uchun kuchli asosni taʼminlaydi. Boshqa tomondan, yetarlicha rivojlanmagan infratuzilma, viza tartiblari va malakali kadrlar tanqisligi xizmat sifatini pasaytiruvchi omil sifatida qolmoqda.

Turizm rivojlanishi omillarini oʻrganishda eng koʻp qoʻllaniladigan nazariy asos Ritchie va Crouch (2003) ning «Raqobatbardosh destinatsiya» modeli boʻlib, u omillarni «asosiy resurslar va attraktorlar», «qoʻllab-quvvatlovchi omillar» va «destinatsiyani boshqarish» kabi ierarxik tarzda tasniflaydi. Ushbu model turizm destinatsiyasini makro-atrof muhit global, raqobatli va talab muhiti bilan oʻzaro bogʻliqlikda koʻrib chiqadi[1,2].

WEF ning TTCI metodologiyasi turizm raqobatbardoshligini 5 ta asosiy blok va 17 ta omil boʻyicha oʻlchaydi. 2023-yilgi indeksda Oʻzbekiston 140 mamlakat

orasida 86-o'rinni egalladi bu 2019-yildagi 93-o'ringa nisbatan sezilarli yaxshilanishdir. Biroq infratuzilma va sog'liqni saqlash ko'rsatkichlari bo'yicha mamlakat hali o'rtacha darajadan past turadi. Qozog'iston esa 60-o'rinda joylashib, mintaqadagi eng yuqori ko'rsatkichni namoyon etmoqda[3].

Mintaqa miqyosida Tashmatov va Rajabova (2022) larning tadqiqoti O'zbekiston turizm xizmatlarining rivojlanishini panel-data tahlili orqali o'rganib, infratuzilma investitsiyalari va turizm daromadlari o'rtasida statistik jihatdan muhim ($\beta=0.47$, $p<0.01$) musbat bog'liqlik mavjudligini aniqladi. Bu natija infratuzilma omilining ustuvorligini empirik tarzda tasdiqlaydi. Biroq mualliflar kadrlar omilini alohida o'zgaruvchi sifatida kiritmaganligini o'zlari tan olgan holda keyingi tadqiqotlarda bu bo'shliqni to'ldirish zarurligini ko'rsatdilar[4].

Mintaqada turizm xizmatlarini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillarni besh asosiy guruhga tasniflash ilmiy va amaliy jihatdan maqsadga muvofiq hisoblanadi. Ushbu tasnif xalqaro metodologiyalar va mintaqaning o'ziga xos xususiyatlarini birgalikda hisobga oladi.

Birinchi omil guruhi tabiiy va madaniy resurslar (og'irlik ulushi: 22%). Bu omillar turizm xizmatlarining «birlamchi tortuvchi kuchi» sifatida ishlaydigan asosiy salohiyatni ifodalaydi. O'zbekistonda 7 ta UNESCO Jahon merosi ob'ekti, 7 000 dan ortiq arxeologik yodgorlik va 3 000 yillik shaharsozlik madaniyati bu omil guruhi bo'yicha mintaqada eng yuqori baholarga ega ekanligini ta'minlaydi (78 ball). Qirg'iziston tog' landshaftlari va nomadik madaniyati bilan 74 ball olsa-da, infratuzilma zaifligi ushbu resurslardan to'liq foydalanishga imkon bermaydi.

Ikkinchi omil guruhi infratuzilma rivojlanishi (og'irlik ulushi: 25%). Mintaqada turizm xizmatlari hajmining o'sishiga eng ko'p to'sqinlik qilayotgan omil infratuzilma etishmasligi bir vaqtning o'zida eng katta siyosiy ta'sir imkoniyatini ham taqdim etadi. Mehmonxona yotoq joylari hajmi, xalqaro havo yo'nalishlari soni, avtomobil yo'llari sifati va Internet tezligi ushbu omil guruhining asosiy tarkibiy ko'rsatkichlari hisoblanadi. O'zbekistonda ushbu ko'rsatkich 54 ball bilan xalqaro standart (88 ball)dan sezilarli past turib, eng ustuvor investitsiya yo'nalishini belgilaydi.

Uchinchi omil guruhi davlat siyosati va boshqaruvi (og'irlik ulushi: 20%). Davlatning turizm sohasidagi me'yoriy-huquqiy muhiti, viza tartiblari, soliq siyosati va xavfsizlik ta'minoti turizm xizmatlarining rivojlanishini bevosita shakllantiradi. O'zbekistonda 2017-yildan boshlab joriy etilgan vizasiz rejim (90 dan ortiq mamlakat uchun) va turizm sohasi uchun imtiyozli soliqqa tortish tartibi ushbu omil bo'yicha davlatning samarali harakatini ko'rsatadi. O'zbekiston bu guruh bo'yicha 68 ball olib, Qozog'istondan (71 ball) bir oz orqada turadi.

To'rtinchi omil guruhi raqamli transformatsiya (og'irlik ulushi: 18%). Hozirgi kunda sayyohning sayohat tsiklining barcha bosqichi destinatsiyani izlash, bron qilish, navigatsiya, to'lov va sharh qoldirish raqamli kanallar orqali amalga oshirilmoqda. Turizm xizmatlarini taqdim etuvchi kompaniyalarning OTA (Booking.com, Expedia, TripAdvisor) platformalarida mavjudligi, mobil ilovalarning sifati, onlayn to'lov tizimlarining qulayligi va AI-asosidagi xizmatlar bu omil guruhini tashkil etadi. O'zbekiston (61 ball) va Qozog'iston (74 ball) o'rtasidagi 13 balllik farq raqamli tayyorgarlik darajasidagi tarkibiy kesimni ko'rsatmoqda.

Beshinchi omil guruhi kadrlar salohiyati (og'irlik ulushi: 15%). Turizm xizmatlarining yakuniy sifatini asosan xizmat ko'rsatuvchi insoniy omil belgilaydi. Mehmonxona xodimlari, gidlar, sayohat tashkilotchilari va restoran xodimlari malakasi, tillar bilimi va mehmondo'stlik madaniyati sayyoh qoniqishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mintaqada ushbu omil bo'yicha eng katta bo'shliq kuzatilmoqda: O'zbekiston 47 ball, Qozog'iston 63 ball, xalqaro standart esa 80 ball. Bu farqni bartaraf etish uchun tizimli ta'lim islohotlari va malaka oshirish dasturlari zarur (1-jadval).

1-jadval

Mintaqada turizm xizmatlarini rivojlantirish omillarining tizimli tasnifi

Omil guruhi	Tarkibiy ko'rsatkichlar	Ta'sir yo'nalishi	Og'irlik ulushi (%)	Siyosiy ta'sir vositasi
Tabiiy va madaniy resurslar	Iqlim, landshaft, tarixiy obidalar, nomoddiy meros	Birlamchi tortuvchi omil	22	UNESCO ro'yxatiga kiritish, restavratsiya dasturlari, meros parklari

Infratuzilma rivojlanishi	Transport, mehmonxonalar, aloqa tizimi, kommunal xizmatlar	Quvvatni ta'minlovchi omil	25	PPP investitsiyalar, xususiy sektor rag'batlantirish, infratuzilma kreditlari
Davlat siyosati va boshqaruvi	Viza tartibi, soliq imtiyozlari, me'yoriy-huquqiy baza, xavfsizlik	Institutsional ta'sir omili	20	Viza liberalizatsiyasi, turizm maxsus zonalar, xavfsizlik tizimi
Raqamli transformatsiya	Onlayn bron tizimlari, AI xizmatlar, raqamli to'lovlar, smart infratuzilma	Multiplikator omil	18	Raqamli turizm ekotizimi, OTA hamkorlik, smart-destination dasturlari
Kadrlar salohiyati	Malakali xodimlar, xizmat sifati, tillar bilimi, kasbiy sertifikatlash	Sifat ta'minlovchi omil	15	Xalqaro standartlarga asoslangan ta'lim, sertifikatlash, stajirovkalar

Manba: WEF TICI (2023), UNWTO (2023) va muallif tasnifi asosida tuzilgan.

Mintaqa mamlakatlarida turizm xizmatlarini rivojlantirish omillarini miqdoriy baholash uchun besh omil guruhiga og'irli yig'indi asosida hisoblangan «Turizm Xizmatlari Rivojlanish Indeksi» (TXRI) ishlab chiqildi. Ushbu indeks mintaqadagi mamlakatlarning turizm xizmatlari sektoridagi kuchli va zaif tomonlarini qiyosiy tarzda aks ettiradi.

O'zbekiston yig'indi indeksi (63.4 ball) bo'yicha tabiiy va madaniy resurslar omilida mintaqadagi eng yuqori baholarga (78 ball) ega bo'lsa-da, infratuzilma (54 ball) va kadrlar (47 ball) bo'yicha sezilarli zaifliklar kuzatilmoqda. Bu nomutanosiblik yuqori tabiiy salohiyat va past xizmat ko'rsatish quvvati o'rtasidagi farq O'zbekiston turizm sektorining asosiy tarkibiy muammosini ifodalaydi. Sayyohlar ko'p kelmoqda, biroq ularni sifatli qabul qilish uchun yetarli imkoniyat shakllanmagan.

Qozog'iston (68.9 ball) mintaqadagi barqaror yetakchisi sifatida barcha omillar bo'yicha nisbatan tenglikni saqlaydi: raqamli transformatsiya (74 ball) va kadrlar

(63 ball) bo'yicha mintaqada birinchi o'rinda turadi. Biroq Qozog'istonning turizm xizmatlarida asosiy rivojlanish imkoniyati tabiiy resurslar segmentida yotadi: Bayterek burjidan tortib Altay tog'larigacha bo'lgan noyob landshaftlar hali to'liq brend sifatida shakllantirilmagan.

Tojikiston (48.6 ball) va Qirg'iziston (54.1 ball) infratuzilma va raqamli omillar bo'yicha mintaqada eng past ko'rsatkichlarga ega. Bu mamlakatlar uchun yuqori tabiiy resurs salohiyati (Tojikiston 71, Qirg'iziston 74 ball) va zaif infratuzilma o'rtasidagi asimmetriya tarkibiy muammoning asosini tashkil etmoqda. Tog' va ekologik turizm segmentida ixtisoslashish ushbu mamlakatlar uchun eng iqtisodiy samarali yo'nalish bo'lib qolmoqda(2-jadval).

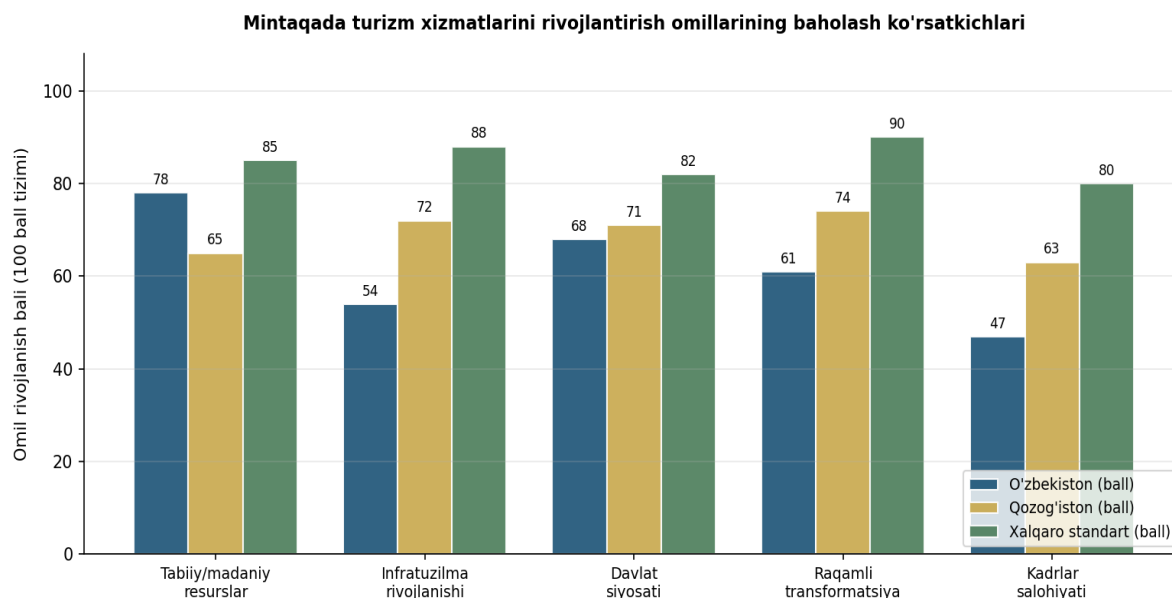
2-jadval

Mintaqada turizm xizmatlari rivojlanish indeksi omillar bo'yicha baholash (2023)

Mamlakat	Tabiiy/ madaniy resurs (ball)	Infra- tuzilma (ball)	Davlat siyosati (ball)	Raqamli trans- formasiya (ball)	Kadrlar (ball)	Yig'indi indeks (100 ball)
O'zbekiston	78	54	68	61	47	63.4 (o'sib bormoqda)
Qozog'iston	65	72	71	74	63	68.9 (barqaror)
Tojikiston	71	38	52	34	41	48.6 (sekin o'sish)
Qirg'iziston	74	44	58	42	49	54.1 (o'rtacha)
Xalqaro stand.	85	88	82	90	80	85.0 (etalon)

Manba: WEF TICI (2023), UNWTO (2023), milliy statistika qo'mitalari asosida muallif hisoblagan.

Mintaqaning ikkita yetakchi mamlakati O‘zbekiston va Qozog‘iston ko‘rsatkichlarini xalqaro standart bilan qiyosiy grafik tahlil qilish har ikki mamlakat uchun ham ustuvor investitsiya va siyosiy aralashuv yo‘nalishlarini yaqqol belgilaydi.

1-rasm. Turizm xizmatlarini rivojlantirish omillarining baholash ko‘rsatkichlari (2023, 100 ball)

Grafikdan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekiston tabiiy va madaniy resurslar omilida Qozog‘istondan (78 va 65 ball) ancha ustun bo‘lib, ushbu omil bo‘yicha xalqaro standartga (85 ball) eng yaqin turadi. Biroq infratuzilma omilida rasm keskin o‘zgaradi: O‘zbekiston 54, Qozog‘iston 72, xalqaro standart 88 ball. Bu 34 balllik farq infratuzilmaga investitsiyalarni keskin oshirishning zaruriyatini ko‘rsatmoqda. Raqamli transformatsiya omilida Qozog‘iston (74 ball) xalqaro standartga (90 ball) nisbatan yaqinroq bo‘lib, O‘zbekistondan (61 ball) 13 ball ilgari ketgan. Bu farqning asosiy sababi Qozog‘istondagi raqamli to‘lov tizimlarining kengroq tarqalganligi va axborot texnologiyalari sektorining kuchliroq rivojlanganligi[5].

Turizm xizmatlarini rivojlantirish omillaridan strategik foydalanish bo‘yicha xalqaro tajribada bir necha muhim dars chiqarish mumkin. Gruziya misoli infratuzilma omilining keskin yaxshilanishi orqali qisqa muddatda qanday natijaga erishish mumkinligini ko‘rsatadi. Mamlakat 2010–2019-yillar oralig‘ida xususiy sektordagi mehmonxona investitsiyalarni 4,5 baravar oshirib, Tbilisi xalqaro aeroportini zamonaviy standartlarga yetkazib, turizm xizmatlarining hajmini 3,8

baravar ko'paytira oldi. Bu tajriba infratuzilma omilining multiplikator ta'sirini yaqqol tasdiqlaydi.

Tailand esa kadrlar salohiyati omilini rivojlantirishda namunali tajribani namoyish etadi. Mamlakat turizm xodimlarini tayyorlash uchun maxsus maqsadli dasturlar joriy etib, «Tailand mehmondo'stligi» brendini jahon darajasidagi xizmat sifati standartiga aylantirdi. Ayniqsa, kichik va o'rta mehmonxona xodimlari uchun bepul kasbiy tayyorgarlik dasturlari va doimiy sertifikatlash tizimi kadrlar omili bo'yicha mintaqaning eng yuqori ko'rsatkichini ta'minladi. O'zbekiston uchun ushbu tajribadan moslashtirilgan model ishlab chiqish amaliy ahamiyatga ega.

Olib borilgan tadqiqot mintaqada turizm xizmatlarini rivojlantirishga ta'sir etuvchi omillar tizimini aniqlash va ularning miqdoriy og'irligini belgilash imkonini berdi. Beshta omil guruhi ichida infratuzilma rivojlanishi (og'irlik: 25%) eng yuqori ta'sir kuchiga ega bo'lib, mintaqadagi barcha mamlakatlar uchun asosiy siyosiy diqqat markazida bo'lishi lozim.

O'zbekiston uchun ustuvor amaliy tavsiyalar quyidagilardan iborat: birinchidan, mehmonxona yotoq joylari soni va sifatini oshirish uchun xorijiy hotel zanjirlariga davlat tomonidan imtiyozli yer ajratish va soliq muddati uzaytirilishi lozim; ikkinchidan, turizm kadrlarini tayyorlash tizimini milliy sertifikatlash dasturi bilan mustahkamlash va mehmondo'stlik kollejlarining xalqaro hamkorlik dasturlariga jalb etish zarur; uchinchidan, raqamli transformatsiya omilini tezlashtirish uchun barcha turizm ob'ektlarida onlayn bron va raqamli to'lov imkoniyatini ta'minlash 2026-yilgacha amalga oshirilishi kerak bo'lgan ustuvor vazifa sifatida belgilanishi tavsiya etiladi.

Mintaqaviy miqyosda esa «Markaziy Osiyo Turizm Xizmatlari Rivojlanish Indeksi»ni yillik nashr qilib borish hamda omillar bo'yicha mintaqaviy benchmarking platformasini yaratish har bir mamlakatning o'z zaif tomonlarini aniq ko'rishi va maqsadli islohotlar o'tkazishi uchun muhim vosita bo'la oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ritchie, J. R. B. & Crouch, G. I. (2003). *The Competitive Destination: A Sustainable Tourism Perspective*. CABI Publishing, Wallingford. 272 b.

2. Dwyer, L. & Kim, C. (2003). Destination Competitiveness: Determinants and Indicators. *Current Issues in Tourism*, 6(5), 369–414.

3. World Economic Forum — WEF (2023). *Travel and Tourism Development Index 2023*. Geneva: WEF. — URL: <https://www.weforum.org>

4. Tashmatov, A. & Rajabova, N. (2022). Infratuzilma investitsiyalari va turizm daromadlari oʻrtasidagi bogʻliqlik: Oʻzbekiston panel-data tahlili. *Iqtisodiyot va jamiyat*, 9(2), 74–93.

5. United Nations World Tourism Organization — UNWTO (2023). *World Tourism Barometer*. Vol. 21, No. 4. Madrid: UNWTO. — URL: <https://www.unwto.org>

MINTAQADA QISHLOQ XOʻJALIGI SALOHIYATIDAN SAMARALI FOYDALANISH YOʻLLARI

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Umarov Muzaffar Yusupbayevich

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti

Toʻrtkoʻl fakulteti katta oʻqituvchisi

+ 99897-755-38-00

muzaffarumarov1988@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada mintaqaviy qishloq xoʻjaligi salohiyatini samarali ishga solishga doir kompleks yondashuv tahlil qilinadi. Tadqiqot Markaziy Oʻzbekiston mintaqasi misolida olib borilgan boʻlib, yerdan foydalanish samaradorligi, sugʻorish infratuzilmasi, raqamli texnologiyalar va klaster modeli asosida agrar tarmoqni modernizatsiya qilish imkoniyatlari koʻrib chiqilgan. Asosiy muammolar identifikatsiyalangan va ularni bartaraf etishga yoʻnaltirilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Tadqiqot natijalari mintaqaviy agrar siyosatni shakllantirishda muhim amaliy ahamiyat kasb etadi.

Аннотация: В данной статье анализируется комплексный подход к эффективному использованию регионального сельскохозяйственного потенциала. Исследование проведено на примере Центрального Узбекистана и охватывает вопросы повышения эффективности землепользования,

модернизации ирригационной инфраструктуры, внедрения цифровых технологий и кластерной модели развития аграрного сектора. Выявлены ключевые проблемы и разработаны научно-практические рекомендации по их устранению. Результаты исследования имеют важное практическое значение для формирования региональной аграрной политики.

Kalit soʻzlar: qishloq xoʻjaligi, mintaqaviy salohiyat, agrar modernizatsiya, precision farming, klaster modeli, irrigatsiya, raqamli texnologiyalar, fermer xoʻjaligi.

Ключевые слова: сельское хозяйство, региональный потенциал, аграрная модернизация, точное земледелие, кластерная модель, ирригация, цифровые технологии, фермерское хозяйство

KIRISH

Oʻzbekistonda qishloq xoʻjaligi sohasida chuqur strukturaviy oʻzgarishlar amalga oshirilmoqda. Hukumat 2022–2026 yillarga moʻljallangan «Yangi Oʻzbekiston» strategiyasida qishloq xoʻjaligini modernizatsiya qilishga alohida eʼtibor qaratilgan. Shu bilan birga, mamlakatning turli mintaqalarida agrar salohiyatdan foydalanish darajasi bir xil emasligini statistik tahlillar koʻrsatmoqda. Ayrim mintaqalarda suv resurslarining isrof boʻlishi, yerlarning meliorativ holati yomonlashishi, texnikaning eskirishi va innovatsion texnologiyalarning sustligi asosiy muammolar sifatida ajralib turadi.

Tadqiqotning dolzarbligi shundaki, agrar ishlab chiqarish potensialidan toʻliq foydalanish mintaqaviy iqtisodiyot barqarorligini taʼminlash, oziq-ovqat xavfsizligini mustahkamlash va qishloq aholisining turmush darajasini yuksaltirish uchun asosiy omil hisoblanadi. Shu sababli mintaqaviy qishloq xoʻjaligi salohiyatini diagnostikatsiya qilish va undan samarali foydalanish yoʻllarini ilmiy asoslash dolzarb ilmiy muammodir.

Tadqiqotning maqsadi — mintaqaviy qishloq xoʻjaligi salohiyatini baholash va undan samarali foydalanishning ilmiy-amaliy mexanizmlarini ishlab chiqishdan iborat.

ASOSIY QISM

Qishloq xo'jaligi salohiyati tushunchasi tabiiy-resurs, ishlab chiqarish-texnik, moliyaviy va inson kapitali kabi to'rtta asosiy komponentni o'z ichiga oladi [3]. Ushbu tadqiqotda ularning har biri mintaqa misolida alohida tahlil qilingan.

Tabiiy-resurs salohiyati. Markaziy O'zbekiston mintaqasida (Toshkent va Sirdaryo viloyatlari) jami yer fondi 4,3 mln. gektar bo'lib, shundan 1,45 mln. ga (33,7%) qishloq xo'jaligi uchun foydalanilmoqda. Suv resurslari Chirchiq va Ohangaron daryolari havzasidan ta'minlanadi. Biroq mavjud irrigatsiya tarmoqlarining 64% eskirgan va 30–35% suvni yo'qotmoqda [4].

Ishlab chiqarish-texnik salohiyat. So'nggi to'rt yil ichida mintaqada qishloq xo'jaligi texnikasi parki sezilarli yangilangan: 100 gektar uchun to'g'ri keladigan traktorlar soni 2020-yildagi 2,1 donadan 2023-yilda 3,0 donaga yetdi. Biroq bu ko'rsatkich tavsiya etilgan me'yordan (4,5 dona/100 ga) hali ham 33% past. Ayniqsa bog'dorchilik va sabzavotchilikda mexanizatsiyalash darajasi qoniqarsiz holda qolmoqda.

1-jadval. Mintaqaning qishloq xo'jaligi asosiy ko'rsatkichlari dinamikasi (2020–2023)

Ko'rsatkichlar	2020	2021	2022	2023
Ekin maydoni (ming ga)	1 245	1 312	1 389	1 450
Hosildorlik (s/ga)	42,3	45,1	47,8	51,2
Sug'orma yer ulushi (%)	68	71	73	76
Texnika ta'minlanganlik (dona/100 ga)	2,1	2,4	2,7	3,0
QXM ulushi YaIMda (%)	17,2	18,1	19,4	20,6

Manba: O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari asosida muallif tomonidan tuzilgan.

Moliyaviy salohiyat. Mintaqada fermer xo'jaliklarining moliyaviy resurslar jalb etishi asosan kredit va davlat subsidiyalari orqali amalga oshirilmoqda. 2023-yilgi ma'lumotlarga ko'ra, agrar kreditlar ulushi umumiy investitsiyalarda atigi 12,4% ni tashkil etdi. Imtiyozli kredit dasturlarining qamrovi kengaytirilishiga qaramay, kichik fermer xo'jaliklarining 38% kredit olishda qiyinchiliklarga duch kelmoqda.

Inson kapitali. Mintaqada qishloq xo'jaligi sohasida band bo'lganlar soni 312

ming nafar bo‘lib, ularning 41% o‘rta maxsus va oliy ma'lumotga ega. Raqamli savodxonlik darajasi esa fermerlar o‘rtasida 23% ni tashkil etadi, bu esa zamonaviy agrotexnologiyalarni joriy etish uchun jiddiy to‘siq hisoblanadi.

SAMARADORLIKNI OSHIRISH YO‘LLARI VA TAVSIYALAR

Olib borilgan tahlillar asosida mintaqada qishloq xo‘jaligi salohiyatidan samarali foydalanishning quyidagi asosiy yo‘nalishlari aniqlangan:

Birinchi yo‘nalish — irrigatsiya tizimini modernizatsiya qilish. Tomchilatib sug‘orish va sprinkler texnologiyalarini joriy etish hisobiga suvni 30–40% tejash mumkin. Buning uchun 2025–2027 yillarda kamida 45 mlrd. so‘m investitsiya talab etiladi. Natijada hozirda 76% bo‘lgan sug‘orma yer ulushini 85–88% ga yetkazish rejalashtirilmoqda [4].

Ikkinchi yo‘nalish — raqamli texnologiyalar (Precision Farming). GPS navigatsiya, dron kuzatuv, tuproq namligini o‘lchash sensorlari va bulutli platformalar orqali hosildorlikni 15–25% oshirish va resurs sarfini 20% kamaytirish ilmiy jihatdan asoslangan.

Uchinchi yo‘nalish — agrosanoat klasterlari. Klaster modeli ishlab chiqaruvchi, qayta ishlash korxonasi, ilmiy muassasa va moliyaviy institutni birlashtirib, qishloq xo‘jaligi mahsulotlarining qo‘shimcha qiymatini 2 barobar oshirish imkonini beradi.

2-jadval. Mintaqaviy qishloq xo‘jaligi salohiyatidan samarali foydalanish bo‘yicha tavsiyalar

№	Muammo	Tavsiya etilayotgan chora	Kutilayotgan natija
1	Sug‘orish tizimining eskirganligi	Tomchilatib sug‘orish texnologiyasini joriy etish	30–40% suvni tejash
2	Yuqori texnologiyali urug‘likning yetishmasligi	Mahalliy seleksiya markazlarini rivojlantirish	Hosildorlikni 15–20% oshirish
3	Agrar kredit olishning qiyinligi	Kichik fermerlar uchun imtiyozli kreditlashtirish	Investitsiya faolligini 25% oshirish
4	Raqamli texnologiyalarning yo‘qligi	Precision farming va IoT sensorlarini qo‘llash	Resurs sarfini 20% kamaytirish
5	Qayta ishlash sanoatining zaif rivojlanganligi	Agrosanoat klasterlarini tashkil etish	QS mahsulotlari qo‘shimcha qiymatini 2 barobar oshirish

Manba: Muallif tomonidan ishlab chiqilgan.

NATIJALAR

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mintaqada qishloq xo'jaligi salohiyatidan foydalanish 2020–2023 yillar davomida yaxshilanib borgan: YaIMda QX ulushi 17,2% dan 20,6% ga, hosildorlik esa 42,3 s/ga dan 51,2 s/ga ga o'sgan. Biroq texnik ta'minlanganlik va raqamli o'zlashtirish ko'rsatkichlari me'yordan 25–35% past bo'lib qolmoqda.

Modellashtirish natijalari asosida tavsiya etilgan chora-tadbirlar kompleksini to'liq joriy etish 2025–2030 yillarda mintaqaviy agrar yalpi ishlab chiqarishni 32–38% ga oshirishi, suvni tejash hisobiga qo'shimcha 120 ming ga yer o'zlashtirilishi va 15 000 dan ziyod yangi ish o'rning tashkil etilishi mumkinligini ko'rsatmoqda.

XULOSA

Mintaqaviy qishloq xo'jaligi salohiyatidan samarali foydalanish ko'p omilli muammo bo'lib, kompleks yondashuv talab etadi. Tahlil asosida ishlab chiqilgan tavsiyalar: irrigatsiya modernizatsiyasi, precision farming, klaster integratsiyasi va kadrlar tayyorlash dasturlari — o'zaro bog'liq holda amalga oshirilgandagina sezilarli natijalarga erishish mumkin.

Kelgusida tadqiqotni mintaqalararo qiyosiy tahlil, klimatik risklarni baholash va yashil agrotexnologiyalar samaradorligini o'rganish yo'nalishlarida davom ettirish maqsadga muvofiq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «2022–2026 yillarda O'zbekistonni rivojlantirishning yangi strategiyasi to'g'risida» gi PF-60-son Farmoni. — Toshkent, 2022.
2. Xoliqov A.A., Tursunov M.B. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti. Darslik. — Toshkent: TDAU nashriyoti, 2021. — 384 b.
3. Yusupov K.X. Mintaqaviy agrar salohiyat va uni baholash metodologiyasi // Agrar iqtisodiyot va agrobiznes. — 2022. — №3. — B. 18–27.
4. O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi. 2023 yilgi yillik hisobot. — Toshkent, 2024. — 112 b.
5. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi. Qishloq xo'jaligi statistik

TURIZMNI RAQAMLI TEXNOLOGIK RIVOJLANTIRISHDA XALQARO TAJRIBA KO'RSATKICHLARI TAHLILI.

Qoraqalpoq davlat Universiteti

Iqtisodiyot fakulteti

Iqtisodiyot, turizm va biznesni boshqarish kafedrası

Dotsent v.b Reimbaeva Zuxra Almaz qizi

+998907148899 zuxrareimbaeva95@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada turizm sohasini raqamli transformatsiya qilish va texnologik rivojlantirish bo'yicha xalqaro tajriba ko'rsatkichlari atroflicha tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida jahonning yetakchi mamlakatlarida turizm infratuzilmasiga IT-yechimlar, sun'iy intellekt, blokcheyn va «smart-turizm» konsepsiyalarini joriy etish samaradorligi ko'rib chiqiladi. Shuningdek, xalqaro reytinglardagi raqamli tayyorgarlik ko'rsatkichlari qiyosiy o'rganilib, xorijiy tajribani milliy turizm bozoriga tatbiq etish imkoniyatlari va istiqbolli yo'nalishlari bo'yicha ilmiy takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: raqamli turizm, smart-turizm, innovatsiyalar, xalqaro tajriba, raqamli transformatsiya, statistik ko'rsatkichlar, turizm infratuzilmasi, IT-texnologiyalar.

Abstract: This article provides a comprehensive analysis of international experience indicators regarding the digital transformation and technological development of the tourism industry. The study examines the effectiveness of implementing IT solutions, artificial intelligence, blockchain, and "smart tourism" concepts into the tourism infrastructure of leading global economies. Furthermore, the article comparatively studies digital readiness indicators in international rankings and offers scientific proposals on the possibilities and promising directions for adapting foreign best practices to the national tourism market.

Keywords: digital tourism, smart tourism, innovations, international experience, digital transformation, statistical indicators, tourism infrastructure, IT

technologies.

Аннотация: В данной статье проводится всесторонний анализ показателей международного опыта по цифровой трансформации и технологическому развитию сферы туризма. В ходе исследования рассматривается эффективность внедрения IT-решений, искусственного интеллекта, блокчейна и концепций «смарт-туризма» в туристическую инфраструктуру ведущих стран мира. Также сравнительно изучаются показатели цифровой готовности в международных рейтингах и даются научные предложения по возможностям и перспективным направлениям адаптации зарубежного опыта к национальному туристическому рынку.

Ключевые слова: цифровой туризм, смарт-туризм, инновации, международный опыт, цифровая трансформация, статистические показатели, туристическая инфраструктура, IT-технологии.

Kirish qismi: Respublikamizda xalqaro turizm bozorini rivojlantirish, uni jahon standartlari talabi asosida shakllantirish va shu orqali iqtisodiyotni yanada yuksaltirish imkoniyatlariga ega bo‘lamiz. Xalqaro turizm bozorida, kuchli raqobat kurashi sharoitida ko‘zlangan maqsadga erishish uchun avvalo aniq yo‘nalish, doimiy izlanish, faoliyatni jahon standartlari darajasida tashkil etish talab etiladi.[1]

XXI asrning so‘nggi o‘n yilligida jahon turizmi yiliga o‘rtacha 4-5% ko‘rsatkich bilan o‘sdi. Mintaqalar bo‘yicha Osiyoga va Tinch okeani mintaqasida amalga oshiriladigan sayohatlar soni yanada yuqori ko‘rsatkichlarda o‘sdi. Agar Yaqin Sharq mamlakatlariga yetib keluvchi turistlar yiliga o‘rtacha 4,9 foizdan o‘sgan bo‘lsa, biroq so‘nggi ikki yil davomida o‘shirish kuzatilmagan, bu esa, albatta, so‘nggi yillardagi davlat to‘ntarishlari bilan bog‘liq holatdir. Okeaniya va Janubiy Osiyoga amalga oshiriladigan sayohatlar soni yiliga o‘rtacha 7% dan o‘shirish keldi. 2001-yil sentyabr voqealaridan keyin Amerikaga va arab mamlakatlariga amalga oshiriladigan sayohatlar soni kamayib ketgan bo‘lsa, Tinch okeani mintaqasiga amalga oshiriladigan sayohatlar soni o‘shirishda davom etgan. Shuningdek, Yevropaga amalga oshiriladigan sayohatlar soni ham oshgan. Bundan shunday xulosa chiqarish mumkinki, dunyo turizmi bir joy yomonlashib qolsa, darrov o‘ziga

boshqa yo‘nalishni tanlaydi.[2]

Bugungi kunda turizm zamonaviy dunyoning muhim global ijtimoiy-iqtisodiy hodisasi sifatida namoyon bo‘lmoqda. Shiddat bilan rivojlanayotganiga qaramay, turizm industriyasi an‘anaviy taraqqiyotdan tashqari, raqobat bozorida ustunlikka erishish uchun innovatsiyalarni keng joriy eta olishi zarur.

Asosiy qism: Turizmدا innovatsiyalar yangi turistik marshrutlar, loyihalar va turlarni ilmiy va texnologik yutuqlar, IT texnologiyalar, shuningdek, boshqaruv va marketing sohalaridagi ilg‘or tajribalardan foydalanish orqali tashkil etish, shu orqali mahalliy aholini ish bilan ta‘minlash, daromadlar o‘lishini ta‘minlash, ijtimoiy-iqtisodiy o‘lishni jadallashtirish hamda hudud va mamlakatning turistik imidjini yaxshilash imkonini beruvchi omillar tushuniladi[3].

O‘zbekiston ulkan turistik salohiyatga ega. Mamlakatimizda 8,4 mingga yaqin madaniy meros obyektlari mavjud bo‘lib, ulardan 209 tasi to‘rtta muzey shaharlari: Xiva, Buxoro, Shahrisabz va Samarqandda joylashgan (Bekmuradova, 2024). Bundan tashqari, yurtimizning boy tarixi, madaniyati, milliy urf-odat va an‘analari, iqlimi, tabiat manzaralari sayyohlarni jalb qilishi mumkin. So‘nggi yillarda O‘zbekistonda ham turizm sohasiga innovatsiyalar joriy etilayotganiga guvoh bo‘lishimiz mumkin. Jumladan, 2018-yil dekabr oyidan respublikada xalqaro turistlar uchun elektron vizalar berish jarayoni boshlandi. Ko‘plab sayyohlik obyektlari, mehmonxona va turar joylarda dastlabki to‘lov tizimlari yangilandi va onlayn to‘lov imkoniyatlari yaratildi. Bu misollar turizmdagi innovatsiyalarning faqat bir qismi bo‘lib, ushbu sohani rivojlantirish mamlakatning turistik imidjini yaxshilash, sayyohlar oqimini ko‘paytirish, sayyohlar uchun yangi tajriba yaratishda katta rol o‘ynaydi.

Turizmni rivojlantirishda innovatsion texnologiyalarning rolini tadqiq etish nazariy jihatdan tadqiqotchilar e‘tiborini tortadi. Chunki olimlar tomonidan ishlab chiqilgan innovatsion jamiyat konsepsiyasi iqtisodiy taraqqiyot haqidagi ilmiy tushunchalarni tubdan o‘zgartirib yubordi. Innovatsiyalarning kengayishi, ularning inson hayotining barcha jabhalarida qo‘llanilishi turizm sohasidagi menejmentning yangicha qiyofaga o‘tishini taqozo etdi.[4]

Bundan tashqari, tizimli, kompleks, texnologik yondashuvni amalga oshirish turizmda innovatsion faoliyatning asosiy talabi hisoblanadi. Shuning uchun innovatsion rivojlanish xususiyatlarini o'rganish muhim ahamiyatga ega (Astanakulov, 2023).

Natijalar:Innovatsion texnologiyalar sayohat jarayonini nafaqat sayyohlar uchun, balki turizmning barcha ishtirokchilari uchun soddalashtiradi. Bu esa mamlakatga sayyohlar oqimining ko'payishiga turtki bo'lishi mumkin. Biroq, innovatsion texnologiyalarning turizm oqimiga ta'sirini baholashda ko'plab omillar, xususan, texnologiyalarning mavjudligi, turistlarning talabi va tashrifdan maqsadi, turistik yo'nalishlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish jihatidan murakkab bo'lishi mumkin.

Turizmning rivojlanish omillari deganda obyektiv ta'sir etuvchi hamda ta'sir etuvchi turli qonunlar natijasida yuzaga keluvchi turizmni rivojlantirish sharoitlari tushuniladi. Ilmiy adabiyotlarda turizmni rivojlantirish omillarining turli tasniflari keltiriladi.[5]

Odatda, turizmni rivojlantirish omillarini barqaror va dinamik turlarga ajratishadi. Ko'chmas omillarga tabiiy-geografik va tarixiy-madaniy omillarning yig'indisi kiritiladi. Ular o'zgarmas va doimiy ahamiyatga ega bo'ladi. Inson faqat ularga erishishni osonlashtirgan holda ularni turistik ehtiyojlarga moslashtira oladi. Dinamik omillar ikkinchi, yanada kattaroq guruhga kiritiladi. Ular vaqt va makon bo'yicha o'zgaruvchan ahamiyat-bahoga ega bo'ladi. Bular sirasiga ijtimoiy-iqtisodiy, moddiy-texnik, siyosiy, madaniy va boshqa omillar kiradi.

Turizmning rivojlanishiga ta'sir etish xarakteriga ko'ra barcha omillar uch guruhga bo'linadi: ekstensiv (miqdor), intensiv (sifat) va cheklovchi (salbiy) rivojlanish omillari.

Turistik faoliyatning ekstensiv omillariga quyidagilar kiradi:

- Turistik firmalar va ularda ishlovchi xodimlar sonining o'sishi;
- Turizmga jalb etiladigan moddiy resurslar, joylashtirish, transport vositalari, ovqatlanish korxonalari miqdorining turistlarga xizmat ko'rsatish texnologiyalarini jiddiy takomillashtirmagan holda oshirilishi.

Turizmni rivojlantirishning intensiv omillari o'z ichiga sifat yangilanishining quyidagi omillarini oladi:

- xodimlar malakasini oshirish;
- Ilmiy-texnik taraqqiyot yutuqlarini xizmat sifatini oshirish, turistik resurslardan oqilona foydalanish, turizmda axborot-texnik vositalardan foydalanishni joriy etish.

Turizmning rivojlanishini cheklovchi salbiy omillarga quyidagilar kiradi: siyosiy va moliyaviy beqarorlik, kriminogen vaziyat, tabiiy ofatlar.

Hozirgi jamiyatda turizmning rivojlanishiga asosiy sabab bo'lib ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy omillar xizmat qildi.

Shulardan eng birinchisi ish vaqtining qisqarishi bo'ldi.[6]

Yakuniy qism:Jamiyat mobilligining ortishi, transportning rivojlanib borishi, joylar va ulardagi imkoniyatlar haqidagi ma'lumotlarni olishning osonlashuvi turizm rivojiga turtki beruvchi eng muhim omillardan biriga aylandi. Masalan, havo transporti takomillashdi, chiptalar (yo'l kiralari) arzonlashdi, o'rta qatlam vakillarida avtomobil sotib olish imkoniyati paydo bo'ldi. Avtomobil turizmning rivojlanishiga eng ko'p hissa qo'shgan transport vositasi bo'lib qoldi, chunki o'z shaxsiy avtomashinasiga ega bo'lgan odamlarda o'z oilalari, do'stlari bilan yoki yolg'iz o'zlari hech qanday turagentlik yordamisiz yaqin uzoq masofalarga sayohat qilish imkoniyati paydo bo'ldi. O'z mashinasida sayohat qilayotgan odamlar sayohat marshruti va davomiyligini o'z ixtiyori bilan istalgan vaqtda o'zgartirishi mumkin, katta guruhlarda amalga oshiriladigan turlarda esa, qat'iy jadvalga va marshrutga amal qilish, ko'pchilikning xohishiga bo'ysunish kerak bo'ladi.

Tobora ishdan qoniqish hissi ortib borayotgan insonlarda o'z uyida yetarli darajada dam olish imkoniyatlari ham kamayib bormoqda. Barcha rivojlangan mamlakatlarda mamlakat aholisining ko'pchiligi shaharlarda yashaydi. Turli stresslar, shovqin-suron, shovqin-suron, shaxsiy hayotning yashirinligi, odamlar o'rtasidagi samimiylilikning kamligi, ko'chadagi manzaralarning bir-biriga o'xshashligi (atrof-muhitning bir xilligi), tabiatdan ajralish, bularning barchasi shahar hayotining ajralmas qismidir. Bu odamlarda shahar turmushidan, o'z

muhitidan qochib chiqib ketish istagini paydo qiladi. Shahar aholisining aksariyati bo'sh vaqtdan bu muhitdan qizg'in ijtimoiy munosabatlarni izlab, vaqtincha bo'lsa-da, chiqib ketish va tabiat qo'yniga qaytish uchun imkoniyat sifatida foydalanmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekstan Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoevning "2022-2026-yillarga mo'lsheirlengen jana O'zbekstanning rawajlanish strategiyasi haqqida"gi 28.01.2022-yildagi PF-60-sanli qarari.

2. O'zbekstan Respublikasi Prezidentining 2022-yil 30-apreldegisi "Ishki turizm xizmetlerin diversifikatsiyalashga baylanishli qosimsha ilajlar haqqida"gi PQ-232-sanli qarari.

3. Axrorjon, Y., Madinaxon, S., Umida, M., & Alijon, M. (2022). Internet texnologiyalari innovatsiyalar. Jasalma intellekti rawajlandirish. Bilimlendirish pidayilari, 7 (8).

4. Yuldashev, A. (2022). Bilimlendirishde jasalma intellekting imkoniyatlari. Academic research in education sciences, 3 (11), 726-729.

5. Yuldashev, A. (2023). Elektron bilimlendirishning jamiyettegi qollanilishi. Yosh Tadqiqotchisi jurnali, 2 (2), 105-107.

6. A.R. Inyatov, A.Sh. Kudaybergenov, L.M. Urazbaeva
Turizmde sanli texnologiyalar. Oqirliq. – Tashkent: "METHODIST NASHRIYOTI", 2025. – 388 b.

7. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference "Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures" (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

O'ZBEKISTONDA MEHNAT BOZORINI RIVOJLANTIRISH VA SAMARALI BANDLIKNI TA'MINLASHNING USTUVOR YO'NALISHLARI

Urganch Ranch Universiteti dotsenti vvb.: Kurbanov Feruz Pirnazarovich
Urganch Ranch Universiteti magistranti Xo‘janiyozov Shaxzod Ilhom o‘g‘li

Annotatsiya. Mazkur maqolada O‘zbekistonda mehnat bozorining 2018–2025-yillardagi rivojlanish tendensiyalari, bandlik darajasining o‘zgarishi, ishsizlik ko‘rsatkichlari va samarali bandlikni ta‘minlashning dolzarb yo‘nalishlari tahlil qilingan. Tadqiqotda mehnat resurslari, iqtisodiy faol aholi, iqtisodiyotda bandlar soni hamda ishsizlik darajasi o‘rtasidagi bog‘liqlik statistik va qiyosiy tahlil asosida o‘rganildi. Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi yillarda O‘zbekistonda bandlik ko‘rsatkichlari ijobiy tomonga o‘zgargan bo‘lsa-da, mehnat bozorida tarkibiy nomutanosiblik, hududlar kesimidagi farqlar, norasmiy bandlik, kasbiy malaka va ish beruvchilar talabi o‘rtasidagi tafovut kabi muammolar saqlanib qolmoqda. Maqolada samarali bandlikni faqat ish o‘rinlari sonining ko‘payishi emas, balki ularning rasmiyligi, barqaror daromad keltirishi, ijtimoiy himoya bilan ta‘minlanganligi va mehnat unumdorligiga ta‘siri orqali baholash zarurligi asoslab berilgan.

Kalit so‘zlar: mehnat bozori, samarali bandlik, ishsizlik, iqtisodiy faol aholi, mehnat resurslari, norasmiy bandlik, kasbiy malaka, hududiy bandlik, raqamli bandlik xizmatlari, mehnat unumdorligi.

Аннотация. В данной статье проанализированы тенденции развития рынка труда в Узбекистане в 2018–2025 годах, изменения уровня занятости, показатели безработицы, а также актуальные направления обеспечения эффективной занятости. В исследовании на основе статистического и сравнительного анализа изучена взаимосвязь между трудовыми ресурсами, экономически активным населением, численностью занятых в экономике и уровнем безработицы. Результаты анализа показывают, что, несмотря на положительную динамику показателей занятости в Узбекистане в последние годы, на рынке труда сохраняются такие проблемы, как структурные диспропорции, межрегиональные различия, неформальная занятость, а также несоответствие между профессиональной квалификацией работников и требованиями работодателей. В статье обоснована необходимость оценки

эффективной занятости не только через увеличение количества рабочих мест, но и с учётом их официального характера, стабильности доходов, обеспеченности социальной защитой и влияния на производительность труда.

Ключевые слова: рынок труда, эффективная занятость, безработица, экономически активное население, трудовые ресурсы, неформальная занятость, профессиональная квалификация, региональная занятость, цифровые службы занятости, производительность труда.

Abstract. This article analyzes the development trends of the labor market in Uzbekistan during 2018–2025, changes in the employment level, unemployment indicators, and key areas for ensuring effective employment. The study examines the relationship between labor resources, the economically active population, the number of employed persons in the economy, and the unemployment rate based on statistical and comparative analysis. The findings indicate that although employment indicators in Uzbekistan have shown positive dynamics in recent years, several challenges remain in the labor market, including structural imbalances, regional disparities, informal employment, and the mismatch between professional qualifications and employers' demands. The article substantiates the need to assess effective employment not only by the increase in the number of jobs, but also by considering their formal status, income stability, social protection coverage, and impact on labor productivity.

Keywords: labor market, effective employment, unemployment, economically active population, labor resources, informal employment, professional qualification, regional employment, digital employment services, labor productivity.

Kirish

Mehnat bozori har qanday milliy iqtisodiyotning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Chunki iqtisodiy o'sish, aholi daromadlarining ortishi, kambag'allikni qisqartirish va ijtimoiy barqarorlik bevosita bandlik holati bilan chambarchas bog'liq. Mehnat bozorida ishchi kuchi taklifi, ish beruvchilar talabi, kasbiy malaka, ish haqi darajasi, hududiy imkoniyatlar va davlat bandlik siyosati

o‘zaro ta’sirda bo‘ladi.

O‘zbekiston sharoitida mehnat bozorining ahamiyati yanada yuqori. Bunga aholi sonining o‘sishi, yoshlarning mehnat bozoriga kirib kelishi, iqtisodiyot tarmoqlarining modernizatsiyalashuvi, xizmatlar sohasi kengayishi va raqamli iqtisodiyot elementlarining shakllanishi sabab bo‘lmoqda. Shu bois bandlik siyosati faqat ishsizlarni ishga joylashtirish bilan cheklanmasdan, raqobatbardosh, barqaror va yuqori unumdor ish o‘rinlarini yaratishga qaratilishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasining “Aholi bandligi to‘g‘risida”gi Qonuni bandlik sohasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi asosiy huquqiy hujjatlardan biri bo‘lib, unda aholini ish bilan ta’minlash, ishsizlarni qo‘llab-quvvatlash, kasbga tayyorlash va bandlik xizmatlarini tashkil etishning huquqiy asoslari belgilangan [3].

Tadqiqotning maqsadi va vazifalari

Tadqiqotning asosiy maqsadi O‘zbekistonda mehnat bozorining 2018–2025-yillardagi asosiy ko‘rsatkichlarini tahlil qilish hamda samarali bandlikni ta’minlashning ustuvor yo‘nalishlarini ilmiy-amaliy jihatdan asoslashdan iborat.

Mazkur maqsadni amalga oshirish jarayonida O‘zbekistonda mehnat resurslari va iqtisodiy faol aholi dinamikasi o‘rganildi, bandlar soni hamda ishsizlik darajasidagi o‘zgarishlar baholandi, mehnat bozoridagi tarkibiy muammolar aniqlashtirildi, samarali bandlikni ta’minlash bo‘yicha amaliy takliflar ishlab chiqildi. Shuningdek, bandlik siyosatini mehnat unumdorligi, rasmiy bandlik va hududiy rivojlanish bilan bog‘liq holda baholash zarurligi asoslab berildi.

Tadqiqot metodologiyasi

Maqolada statistik tahlil, qiyosiy tahlil, tizimli yondashuv va mantiqiy umumlashtirish usullaridan foydalanildi. Asosiy statistik ma’lumotlar O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasining mehnat bozori bo‘yicha rasmiy ma’lumotlari asosida tahlil qilindi [1]. Tahlil jarayonida 2018–2025-yillar bo‘yicha mehnat resurslari, iqtisodiy faol aholi, iqtisodiyotda bandlar soni, ishsizlar soni va ishsizlik darajasi ko‘rsatkichlarining o‘zgarishiga e’tibor qaratildi. Xalqaro mehnat tashkiloti va Jahon banki materiallari esa mehnat bozori muammolarini global yondashuvlar bilan bog‘lab izohlashda qo‘shimcha manba sifatida foydalanildi [6;

Ilmiy yangilik

Mazkur maqolaning ilmiy yangiligi shundaki, unda O‘zbekiston mehnat bozori faqat ishsizlik darajasining pasayishi orqali emas, balki “samarali bandlik” mezonlari asosida baholanadi. Ya’ni bandlikning sifat jihatlari — rasmiylik, daromad barqarorligi, ijtimoiy himoya, kasbiy moslik, hududiy muvozanat va mehnat unumdorligi bilan bog‘liq holda tahlil qilinadi.

Maqolada samarali bandlikni baholash uchun quyidagi yondashuv taklif etiladi: samarali bandlik rasmiy ish o‘rni, barqaror daromad, ijtimoiy himoya, kasbiy moslik va mehnat unumdorligi uyg‘unligida namoyon bo‘ladi. Ushbu yondashuv bandlik siyosatini faqat “qancha odam ish bilan ta’minlandi?” degan savol bilan emas, balki “yaratilgan ish o‘rinlari qanchalik barqaror, daromadli va iqtisodiy samarali?” degan mezonlar asosida baholash imkonini beradi.

O‘zbekiston mehnat bozorining statistik tahlili

2018–2025-yillarda O‘zbekiston mehnat bozorida sezilarli o‘zgarishlar kuzatilgan. Mehnat resurslari 2018-yilda 18 829,6 ming kishini tashkil etgan bo‘lsa, 2025-yilda 20 602,6 ming kishiga yetgan. Bu davrda mehnat resurslari 1 773,0 ming kishiga oshgan. Demak, mamlakatda mehnat bozoriga kirib kelayotgan aholi soni ortib bormoqda va bu iqtisodiyot oldiga har yili yangi, barqaror va samarali ish o‘rinlarini yaratish vazifasini qo‘yadi [1].

1-jadval. O‘zbekiston mehnat bozorining asosiy ko‘rsatkichlari, 2018–2025-yillar

Yil	Mehnat resurslari, ming kishi	Iqtisodiy faol aholi, ming kishi	Iqtisodiyotda bandlar, ming kishi	Ishsizlar soni, ming kishi	Ishsizlik darajasi, %
2018	18 829,6	14 641,7	13 273,1	1 368,6	9,3
2019	18 949,0	14 876,4	13 541,1	1 335,3	9,0
2020	19 158,2	14 797,4	13 236,4	1 561,0	10,5
2021	19 334,9	14 980,7	13 538,9	1 441,8	9,6
2022	19 517,5	15 038,9	13 706,2	1 332,7	8,9

Yil	Mehnat resurslari, ming kishi	Iqtisodiy faol aholi, ming kishi	Iqtisodiyotda bandlar, ming kishi	Ishsizlar soni, ming kishi	Ishsizlik darajasi, %
2023	19 739,6	15 038,3	14 014,2	1 024,1	6,8
2024	20 085,2	15 097,9	14 261,9	836,0	5,5
2025	20 602,6	15 678,8	14 933,9	744,9	4,8

Manba: O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi [1].

2018–2025-yillarda mehnat resurslari 1 773,0 ming kishiga yoki qariyb 9,4 foizga oshgan. Shu davrda bandlar soni 1 660,8 ming kishiga yoki 12,5 foizga ko‘paygan. Bandlar sonining mehnat resurslariga nisbatan tezroq o‘shishi mehnat bozorida ish bilan ta’minlash imkoniyatlari kengayganini ko‘rsatadi. Biroq ushbu ijobiy holat bandlik sifatini avtomatik ravishda yuqori deb baholash uchun yetarli emas, chunki samarali bandlik rasmiylik, daromad barqarorligi, ijtimoiy himoya va mehnat unumdorligi kabi ko‘rsatkichlar bilan ham belgilanadi.

Iqtisodiy faol aholi soni ham tahlil qilinayotgan davrda o‘shish tendensiyasiga ega bo‘lgan. 2018-yilda iqtisodiy faol aholi 14 641,7 ming kishini tashkil etgan bo‘lsa, 2025-yilda bu ko‘rsatkich 15 678,8 ming kishiga yetgan. Bu mehnat bozorida ishtirok etishga tayyor aholi qatlamining kengayib borayotganini ko‘rsatadi.

Bandlar soni bo‘yicha ham ijobiy dinamika kuzatiladi. 2018-yilda iqtisodiyotda bandlar soni 13 273,1 ming kishini tashkil etgan bo‘lsa, 2025-yilda 14 933,9 ming kishiga yetgan. Ya’ni tahlil davrida bandlar soni 1 660,8 ming kishiga oshgan. Bu iqtisodiyotda yangi ish o‘rinlari yaratilgani, tadbirkorlik faoliyati kengaygani va ayrim sohalarda mehnatga talab ortganini anglatadi [1].

Ishsizlik darajasi esa 2018-yildagi 9,3 foizdan 2025-yilda 4,8 foizgacha kamaygan. Ayniqsa, 2020-yilda pandemiya ta’sirida ishsizlik darajasi 10,5 foizgacha ko‘tarilgan bo‘lsa, keyingi yillarda bosqichma-bosqich pasayish kuzatilgan. Bu mehnat bozorida tiklanish jarayonlari, bandlik dasturlari va iqtisodiy faollikning oshishi bilan izohlanadi.

Mehnat bozoridagi asosiy muammolar

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, ishsizlik darajasining pasayishi ijobiy natija bo'lsa-da, mehnat bozorida bir qator tarkibiy muammolar saqlanib qolmoqda.

Birinchidan, kasbiy malaka va ish beruvchilar talabi o'rtasidagi tafovut mavjud. Ko'plab ish beruvchilar nazariy bilimdan ko'ra amaliy ko'nikmaga ega, texnologiyalar bilan ishlay oladigan, tashabbuskor va moslashuvchan kadrlarni talab qilmoqda. Ta'lim muassasalari esa har doim ham mehnat bozorining real ehtiyojlariga mos mutaxassis tayyorlay olmayapti.

Ikkinchidan, hududiy nomutanosiblik mehnat bozorining muhim muammolaridan biridir. Ish o'rinlari ko'proq yirik shaharlar, sanoatlashgan hududlar va xizmatlar sohasi rivojlangan markazlarda to'planadi. Qishloq hududlarida esa barqaror va yuqori daromadli ish o'rinlari yetarli emas.

Uchinchidan, norasmiy bandlik muammosi mavjud. Norasmiy bandlik qisqa muddatda aholi daromadiga yordam berishi mumkin, biroq uzoq muddatda pensiya staji, ijtimoiy sug'urta, mehnat huquqlari va davlat byudjeti tushumlariga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

To'rtinchidan, yoshlar va ayollar bandligi alohida e'tibor talab qiladi. Yoshlar ko'pincha ish tajribasi yetishmasligi sababli mehnat bozoriga kirishda qiyinchilikka duch keladi. Ayollar uchun esa moslashuvchan ish vaqti, masofaviy ish, kasanachilik va oilaviy tadbirkorlik imkoniyatlarini kengaytirish muhim hisoblanadi.

Beshinchidan, mehnat unumdorligi masalasi yetarlicha chuqur baholanmayapti. Bandlik sonining ko'payishi o'z-o'zidan iqtisodiy samaradorlikni anglatmaydi. Agar yaratilgan ish o'rinlari past daromadli, norasmiy yoki past unumdor bo'lsa, bu uzoq muddatli iqtisodiy o'sishga yetarli hissa qo'sha olmaydi.

Samarali bandlikni baholash mezonlari

Samarali bandlikni baholashda faqat bandlar soni yoki ishsizlik darajasiga tayanish yetarli emas. Mehnat bozorida yaratilayotgan ish o'rinlarining sifatini baholash uchun quyidagi mezonlar tizimidan foydalanish maqsadga muvofiq.

2-jadval. Samarali bandlik mezonlari

Mezon	Mazmuni	Kutiladigan natija
Rasmiylik	Mehnat shartnomasi asosida ishlash	Ijtimoiy himoya kuchayadi
Barqaror daromad	Doimiy va yetarli ish haqi	Kambag'allik xavfi kamayadi
Kasbiy moslik	Malaka va ish talabi mosligi	Mehnat unumdorligi oshadi
Hududiy muvozanat	Ish o'rinlarining hududlar bo'yicha taqsimlanishi	Migratsiya bosimi kamayadi
Raqamli ko'nikmalar	Zamonaviy texnologiyalar bilan ishlash	Raqobatbardoshlik oshadi

Manba: muallif tomonidan umumlashtirildi.

Samarali bandlikni ta'minlash yo'nalishlari

O'zbekistonda samarali bandlikni ta'minlash uchun, avvalo, yuqori qo'shilgan qiymatli ish o'rinlarini yaratish zarur. Bandlik siyosatida faqat ish o'rinlari sonini oshirish emas, balki ularning sifatini yaxshilashga e'tibor qaratilishi lozim. Sanoatni qayta ishlash, IT xizmatlari, logistika, turizm, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash va zamonaviy xizmatlar sohasida yuqori qo'shilgan qiymatli ish o'rinlari yaratish muhim ahamiyatga ega.

Kasbiy ta'limni ish beruvchilar talabi bilan bog'lash mehnat bozoridagi eng muhim masalalardan biridir. Buning uchun dual ta'lim, qisqa muddatli amaliy kurslar, stajirovka dasturlari, kasbiy sertifikatlash va ish beruvchilar bilan hamkorlikda o'quv dasturlarini ishlab chiqish zarur.

Hududiy bandlik dasturlari har bir hududning real iqtisodiy salohiyatidan kelib chiqib ishlab chiqilishi kerak. Ayrim hududlarda turizm, boshqalarida qishloq xo'jaligi, sanoat, hunarmandchilik yoki xizmat ko'rsatish sohasi yuqori imkoniyatga ega. Shu sababli bandlik dasturlarida hududlarning mavjud resurslari, infratuzilmasi va mehnat salohiyati hisobga olinishi lozim [4; 5].

Norasmiy bandlikni faqat ma'muriy nazorat bilan kamaytirib bo'lmaydi. Buning uchun rasmiy ishlashni iqtisodiy jihatdan manfaatli qilish, soliq va hisobot yukini soddalashtirish, o'zini o'zi band qilganlar uchun ijtimoiy sug'urta mexanizmlarini qulaylashtirish lozim.

Bugungi sharoitda mehnat bozorida raqamli platformalarning o'rni ortib bormoqda. Elektron vakansiyalar bazasi, raqamli rezyume, onlayn kasbga yo'naltirish, masofaviy ish platformalari va ish beruvchi bilan ish qidiruvchi

o'rtasidagi elektron muloqot bandlik xizmatlari samaradorligini oshiradi.

Yoshlar va ayollar bandligini qo'llab-quvvatlashda stajirovka, startap dasturlari, kasbiy mentorlik, birinchi ish o'rniga yo'naltirish, masofaviy ish, yarim stavkali bandlik, oilaviy tadbirkorlik va kasanachilik imkoniyatlarini kengaytirish muhim ahamiyatga ega. Yoshlar bandligi bo'yicha xalqaro tadqiqotlarda ham mehnat bozori axborotiga kirish, vakansiyalarni topish va amaliy ko'nikmalarni shakllantirish masalalari muhim yo'nalish sifatida qayd etiladi [8].

Muhokama

O'zbekiston mehnat bozoridagi ijobiy o'zgarishlar, xususan, bandlar sonining ortishi va ishsizlik darajasining pasayishi iqtisodiy faollik oshayotganini ko'rsatadi. Biroq bu jarayonni chuqurroq baholash uchun bandlikning sifat ko'rsatkichlariga alohida e'tibor qaratish lozim. Chunki samarali bandlik — bu shunchaki ish bilan band bo'lish emas, balki munosib daromad, huquqiy himoya, kasbiy o'sish va yuqori unumdorlikka ega mehnat faoliyatidir.

Xalqaro mehnat tashkiloti ma'lumotlari ham mehnat bozorida munosib mehnat, yoshlar bandligi, ijtimoiy himoya va mehnat sharoitlari kabi ko'rsatkichlar bandlik sifatini baholashda muhim ahamiyatga ega ekanini ko'rsatadi [6; 7]. Shu sababli milliy bandlik siyosati faqat ishsizlikni qisqartirish emas, balki mehnat bozoridagi tarkibiy muammolarni yumshatish, rasmiy bandlikni kengaytirish va yuqori unumdor ish o'rinlarini shakllantirishga qaratilishi lozim.

Kelgusida bandlik siyosati yaratilayotgan ish o'rinlarining barqarorligi, aholiga yetarli daromad berishi, xodimlarning ijtimoiy himoya bilan qamrab olinishi, yuqori unumdor tarmoqlarda bandlikning kengayishi va hududlar o'rtasidagi farqlarning kamayishi kabi mezonlar asosida baholanishi zarur.

Agar bandlik siyosati ushbu mezonlar asosida olib borilsa, u nafaqat ishsizlikni kamaytiradi, balki iqtisodiy o'sish, kambag'allikni qisqartirish va aholi turmush darajasini oshirishga ham bevosita xizmat qiladi.

Xulosa

O'zbekistonda 2018–2025-yillarda mehnat bozorida muhim ijobiy o'zgarishlar kuzatilgan. Mehnat resurslari va iqtisodiy faol aholi soni oshgan,

iqtisodiyotda bandlar soni ko‘paygan, ishsizlik darajasi esa pasaygan. Bu holat mamlakatda bandlik siyosati, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, iqtisodiy faollikni oshirish va hududiy dasturlar muayyan natija berayotganini ko‘rsatadi.

Shu bilan birga, mehnat bozorida sifat jihatidan hal etilishi lozim bo‘lgan masalalar mavjud. Xususan, norasmiy bandlikni qisqartirish, kasbiy malaka va bozor talabi o‘rtasidagi tafovutni kamaytirish, yoshlar va ayollar bandligini oshirish, hududiy nomutanosiblikni yumshatish va yuqori unumdor ish o‘rinlarini yaratish dolzarb vazifalar bo‘lib qolmoqda.

Maqolada taklif etilgan ilmiy yondashuvga ko‘ra, samarali bandlik faqat ish o‘rinlari soni bilan emas, balki ularning sifati, barqarorligi, rasmiyligi, daromadliligi va mehnat unumdorligiga qo‘shgan hissasi bilan baholanishi lozim. Shu sababli O‘zbekiston mehnat bozorining keyingi rivojlanish bosqichida “ish bilan ta’minlash”dan “samarali va munosib bandlikni shakllantirish”ga o‘tish muhim strategik yo‘nalish hisoblanadi.

Mehnat bozorida samarali bandlikni oshirish uchun, birinchidan, hududlar kesimida mehnat bozori monitoringini kuchaytirish; ikkinchidan, kasbiy ta’lim dasturlarini ish beruvchilar ehtiyoji asosida yangilash; uchinchidan, norasmiy bandlikni rasmiylashtirishga rag‘batlantiruvchi mexanizmlarni kengaytirish; to‘rtinchidan, raqamli bandlik platformalarini mahalla va tuman darajasigacha integratsiya qilish maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Mehnat bozori bo‘yicha rasmiy statistik ma’lumotlar. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/labor-market-2>
2. O‘zbekiston Respublikasining “Aholi bandligi to‘g‘risida”gi Qonuni, O‘RQ-642-son, 2020-yil 20-oktabr. <https://lex.uz/docs/-5055690>
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 4-oktabrdagi PQ-347-son qarori “Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik sohasida davlat siyosatini takomillashtirish va samaradorlikni oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”. <https://lex.uz/uz/docs/-7131782>

4. O‘zbekiston Respublikasi Kambag‘allikni qisqartirish va bandlik vazirligi rasmiy portali. Bandlik, mehnat bozori va kambag‘allikni qisqartirish yo‘nalishlari bo‘yicha axborotlar. <https://gov.uz/oz/bv>

5. International Labour Organization. ILOSTAT Uzbekistan Country Profile: labour force, employment, unemployment and decent work indicators. <https://ilostat.ilo.org/data/country-profiles/uzb/>

6. International Labour Organization. World Employment and Social Outlook: Trends 2025. Geneva: ILO, 2025. <https://www.ilo.org/publications/flagship-reports/world-employment-and-social-outlook-trends-2025>

7. Honorati, M. et al. Youth Employment in Uzbekistan: Opportunities and Challenges. Washington, DC: World Bank, 2021. <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/dc313dad-9616-5327-b43c-51c342cfc13d>

8. Ajwad, M. I. et al. The Skills Road: Skills for Employability in Uzbekistan. Washington, DC: World Bank, 2014. <https://openknowledge.worldbank.org/entities/publication/d1ddcac4-7e91-5c34-8bec-4ddb723ae20f>

9. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference “Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures” (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

10. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>.

11. Avezov M. K. et al., Analysis of the share of Khorezm in the domestic tourism market of Uzbekistan and its development potential. XIV International Research-to-Practice Conference “Society Transformations in Social and Human Sciences”. Rīga: BSA, 2026. 248 lpp.

12. Turayev O.K. Mintaqaning iqtisodiy salohiyatini realizatsiya qilish mexanizmlarini modernizatsiya qilish. “Zamonaviy turizmni rivojlantirishda yashil

iqtisodiyot, atrof-muhit va raqamli transformatsiya”. Xalqaro ilmiy-amaliy anjumani. Buxoro shahri, 16-may 2026-yil.

**МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИДА ЛОГИСТИКА
ИНФРАТУЗИЛМАСИ САЛОҲИЯТИДАН САМАРАЛИ
ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ**

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat
universiteti doktoranti Xo‘jayeva Nargiza
e-pochta: nargizaxojayeva@gmail.com

Аннотация. Мазкур мақолада минтақа иқтисодиётини ривожлантиришда логистика инфратузилмасининг ўрни, унинг иқтисодий самарадорликка таъсири, рақамли технологиялар, яшил логистика ҳамда халқаро транспорт коридорларининг аҳамияти таҳлил қилинган. Шунингдек, Ўзбекистонда логистика соҳасини ривожлантиришнинг замонавий тенденциялари ва истикболли йўналишлари ёритилган.

Калит сўзлар: логистика, инфратузилма, рақамли логистика, транспорт тизими, яшил логистика, транзит, рақобатбардошлик.

Аннотация. В данной статье анализируется роль логистической инфраструктуры в развитии региональной экономики, ее влияние на экономическую эффективность, важность цифровых технологий, «зеленой» логистики и международных транспортных коридоров. Также рассматриваются текущие тенденции и перспективные направления развития логистического сектора в Узбекистане.

Ключевые слова: логистика, инфраструктура, цифровая логистика, транспортная система, «зеленая» логистика, транзит, конкурентоспособность.

Abstract. This article analyzes the role of logistics infrastructure in the development of the regional economy, its impact on economic efficiency, the importance of digital technologies, green logistics, and international transport corridors. It also discusses current trends and promising directions for the development of the logistics sector in Uzbekistan.

Keywords: logistics, infrastructure, digital logistics, transport system, green logistics, transit, competitiveness.

Кириш.

Жаҳон иқтисодиётида глобаллашув жараёнларининг кучайиши натижасида транспорт ва логистика тизимлари мамлакатлар иқтисодий ривожланишининг стратегик омилига айланмоқда [1]. Логистика инфратузилмаси ишлаб чиқариш ва истеъмол ўртасидаги иқтисодий боғлиқликни таъминлаб, маҳсулот ҳаракатини тезлаштиради. Бугунги кунда рақамли иқтисодиёт, электрон тижорат ва халқаро савдо ҳажмининг ўсиши логистика соҳасининг аҳамиятини янада оширмоқда.

Минтақа иқтисодиётида логистика тизими нафақат транспорт вазифасини бажаради, балки ҳудудий интеграция, экспорт салоҳияти ва инвестиция муҳитини шакллантиришда ҳам муҳим омил ҳисобланади. Ривожланган логистика инфратузилмаси ҳудудларнинг рақобатбардошлигини оширишга хизмат қилади.

Шу уринда тадқиқот натижасида логистика инфратузилмасининг назарий асосларини ёритиш муҳим ҳисобланади. Логистика инфратузилмаси транспорт тармоқлари, омборхона мажмуалари, терминаллар, ахборот-коммуникация тизимлари ва сервис хизматларидан ташкил топган иқтисодий тизимдир [2]. Логистика жараёни маҳсулотларни ишлаб чиқарувчидан истеъмолчига минимал вақт ва харажат билан етказишни таъминлайди.

Замонавий иқтисодий назарияда логистика қуйидаги асосий функцияларни бажаради:

- маҳсулот ҳаракатини бошқариш;
- ресурслардан самарали фойдаланиш;
- транспорт харажатларини камайтириш;
- таъминот занжирини оптималлаштириш;
- мижозларга хизмат кўрсатиш сифатини ошириш.

Сўнгги йилларда “Smart Logistics”, “Digital Logistics” ва “Green Logistics” каби тушунчалар кенг қўлланилмоқда. Бу эса логистика соҳасида инновацион

технологиялардан фойдаланиш муҳимлигини кўрсатади. Минтақа иқтисодийтини ривожлантиришда логистика инфратузилмасининг ўрни катта ҳисобланади. Самарали транспорт тизими ҳудудлар ўртасида маҳсулот айирбошлашни тезлаштиради ва бозор муносабатларини ривожлантиради [3].

Логистика тизимининг ривожланиши қуйидаги иқтисодий натижаларга олиб келади:

1. Транспорт харажатларининг қисқариши;
2. Экспорт ва импорт жараёнларининг тезлашиши;
3. Инвестиция муҳитининг яхшиланиши;
4. Янги иш ўринларининг яратилиши;
5. Товар айланмаси ҳажмининг ортиши.

Жаҳон банкининг “Logistics Performance Index” рейтинги мамлакатларнинг логистика самарадорлигини баҳолашда муҳим мезон ҳисобланади [4]. Рейтингда юқори ўринларни эгаллаган давлатларда ташқи савдо ва иқтисодий ўсиш кўрсаткичлари юқори бўлади. Рақамли технологиялар логистика соҳасини тубдан ўзгартирмоқда. Айниқса, сунъий интеллект, IoT (Internet of Things), GPS мониторинг ва Big Data технологиялари транспорт жараёнларини автоматлаштириш имконини бермоқда [5].

Электрон логистика платформалари орқали:

- юк ҳаракатини онлайн кузатиш;
- транспорт маршрутларини оптималлаштириш;
- электрон ҳужжат айланишини жорий қилиш;
- омборхоналарни автоматик бошқариш мумкин.

Бугунги кунда Amazon, DHL ва Maersk каби йирик компаниялар сунъий интеллект асосида логистика тизимларини бошқармоқда. Бу эса вақт ва харажатларни қисқартиришга хизмат қилмоқда. Сўнгги йилларда экологик муаммоларнинг кучайиши натижасида “яшил логистика” концепцияси муҳим аҳамият касб этмоқда [6]. Яшил логистика атроф-муҳитга салбий таъсирни камайтириш ва энергия тежовчи технологияларни жорий этишга қаратилган.

Яшил логистиканинг асосий йўналишлари:

- экологик тоза транспорт турларидан фойдаланиш;
- электр транспорт воситаларини жорий этиш;
- карбон чиқиндиларини камайтириш;
- қайта тикланувчи энергия манбаларидан фойдаланиш.

Европа Иттифоқи мамлакатларида “Green Transport Strategy” дастурлари амалга оширилмоқда. Бу тажриба Ўзбекистон учун ҳам муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Ўзбекистон Марказий Осиёда муҳим геостратегик ҳудуд бўлиб мамлакатда халқаро транспорт коридорлари, темир йўл тармоқлари ва мультимодал логистика марказларини ривожлантиришга катта эътибор қаратилмоқда [7].

Сўнгги йилларда минтақада “Хитой – Қирғизистон – Ўзбекистон” темир йўли лойиҳаси “Тошкент логистика маркази” рақамли божхона тизими электрон юк кузатув платформалари жорий этилмоқда.

Бу ислохотлар мамлакатнинг транзит салоҳиятини ошириш ва ташқи иқтисодий алоқаларни ривожлантиришга хизмат қилади.

Тадқиқот натижаси логистика инфратузилмаси минтақа иқтисодиётини ривожлантиришнинг муҳим стратегик омилларидан бири ҳисобланади. Замонавий рақамли технологиялар, инновацион транспорт тизимлари ва яшил логистика концепцияларини жорий этиш ҳудудларнинг рақобатбардошлигини оширишга хизмат қилади.

Ўзбекистонда логистика соҳасини модернизация қилиш, халқаро транспорт коридорларини ривожлантириш ва рақамли бошқарув тизимларини кенг жорий этиш мамлакат иқтисодий ўсишининг муҳим драйверларидан бири бўлиб қолади.

Фойдаланилган адабиётлар ва интернет манбалар

1. Ballou R.H. Business Logistics Management. – Pearson Education, 2004.
2. Christopher M. Logistics and Supply Chain Management. – FT Press, 2016.
3. Rodrigue J.P. The Geography of Transport Systems. – Routledge, 2020.

4. <https://lpi.worldbank.org>
5. <https://www.dhl.com>
6. <https://transport.ec.europa.eu>
7. <https://mintrans.uz>

TRANSPORT XIZMATLARI SIFATINING IQTISODIY MOHIYATI VA TURLARI

Xodjaniyazov Elbek Sardorovich

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat
universiteti, “Biznes va boshqaruv”
kafedrası dotsenti, i.f.f.d., (PhD)

elbek.khodjaniyazov@urdu.uz

Annotatsiya. Mazkur tezisda transport xizmatlari sifatining iqtisodiy mohiyati va uning asosiy turlari tahlil qilinadi. Transport xizmatlarining milliy iqtisodiyotdagi o‘rni, sifat ko‘rsatkichlari tizimi hamda xizmat sifatini baholash metodologiyasi o‘rganiladi. Tadqiqot natijalari transport sohasida raqobatbardoshlikni oshirish va xizmat sifatini yaxshilash bo‘yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: transport xizmatlari, xizmat sifati, logistika, raqobatbardoshlik, mijoz qoniqishi.

Аннотация. В данном тезисе анализируются экономическая сущность качества транспортных услуг и их основные виды. Рассматриваются роль транспортных услуг в национальной экономике, система показателей качества, а также методология оценки качества услуг. Результаты исследования служат основой для разработки практических рекомендаций по повышению конкурентоспособности и улучшению качества услуг в транспортной отрасли.

Ключевые слова: транспортные услуги, качество услуг, логистика, конкурентоспособность, удовлетворённость клиентов.

Zamonaviy bozor iqtisodiyoti sharoitida transport xizmatlari sifati

mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga bevosita ta'sir etuvchi muhim omil hisoblanadi. Xalqaro transport forumi (ITF) ma'lumotlariga ko'ra, transport sektori jahon yalpi ichki mahsulotining sezilarli qismini tashkil etib, dunyodagi energiya bilan bog'liq CO₂ emissiyasining 23 foizini hosil qiladi [2]. Globallashuv jarayonlari va raqobatning kuchayishi transport korxonalarini xizmat sifatini muntazam ravishda oshirishga undamoqda. O'zbekiston Respublikasida transport sohasini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. 2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida transport infratuzilmasini modernizatsiya qilish va xizmat sifatini xalqaro standartlar darajasiga yetkazish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Ushbu tezisning maqsadi – transport xizmatlari sifatining iqtisodiy mohiyatini ochib berish, uning asosiy turlarini tizimlashtirish va baholash mexanizmlarini ilmiy asoslashdan iborat.

Xizmat sifati tushunchasini ilmiy jihatdan asoslashga oid ko'plab ta'riflar mavjud bo'lib, ular orasida eng keng tan olingan ikki yondashuv alohida e'tiborga loyiqdir.

Parasuraman, Zeithaml va Berry (1988) tomonidan ishlab chiqilgan ta'rifga ko'ra, xizmat sifati — iste'molchilarning kutgan xizmati bilan haqiqatda olgan xizmati o'rtasidagi farqning darajasi va yo'nalishidir. Ushbu ta'rif "bo'shliq modeli" (gap model) deb atalib, amalda keng qo'llaniladi: xizmat ko'rsatuvchi tashkilot qanchalik iste'molchi kutganini qondirsa, sifat shunchalik yuqori hisoblanadi[4].

Grönroos (1984) esa xizmat sifatini dastlab ikki o'lchamda ko'rib chiqdi: texnik sifat (xizmat natijasi — “nima olinadi?”) va funktsional sifat (xizmat jarayoni — “qanday taqdim etiladi?”). Grönroos modeli transport sohasida ayniqsa muhim, chunki yo'lovchi yoki yuk jo'natuvchi uchun nafaqat manzilga yetib borish (texnik natija), balki yetib borish jarayoni — vaqtinchaliklik, muloqot, xavfsizlik hissi (funktsional jarayon) — ham hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi[1]. Ushbu ikki yondashuvni tahlil qilgan holda, transport xizmatlari sifatini quyidagicha ta'riflash mumkin: *transport xizmatlari sifati* – bu xizmatning iste'molchi talablarini qondirish darajasini ifodalovchi ko'p o'lchamli iqtisodiy kategoriya. Iqtisodiy

nuqtai nazardan sifat ikki asosiy jihatni o'z ichiga oladi:

- Texnik sifat – xizmat ko'rsatish jarayonining texnik-texnologik parametrlari (tezlik, xavfsizlik, ishonchlilik);

- Funktsional sifat – xizmat ko'rsatish jarayonining mijoz bilan o'zaro munosabat sifati (muloqot madaniyati, shaffoflik, qulaylik).

Iste'molchining umumiy tizim samaradorligini idrok etishi sifatida tushuntiriluvchi transport xizmatlarining o'ziga xos xususiyati shundaki, xizmat sifati ham texnik atributlar, ham foydalanuvchilar tomonidan qabul qilingan parametrlar asosida o'lchanadi. Bundan tashqari, transport xizmatlari moddiy mahsulotdan farqli ravishda bir vaqtning o'zida ishlab chiqariladi va iste'mol qilinadi. Bu holat sifatni nazorat qilishni qiyinlashtiradi va profilaktik sifat boshqaruvini talab etadi. Transport xizmatlari sifati bir necha asosiy turlarga bo'linadi. 1-jadvalda asosiy tasnif keltirilgan:

1-jadval

Transport xizmatlari sifati turlari

Sifat turi	Asosiy ko'rsatkichlar	Baholash usuli
Xavfsizlik sifati	Baxtsiz hodisalar soni, texnik nosozliklar darajasi	Statistik tahlil, audit
Ishonchlilik sifati	Jadvalga rioya etish, kechikishlar ulushi	KPI monitoring
Qulaylik sifati	Yo'lovchi qoniqish indeksi, shikoyatlar soni	So'rovnoma, NPS
Ekologik sifat	CO ₂ emissiyasi, shovqin darajasi	Ekologik monitoring
Iqtisodiy sifat	Narx-sifat nisbati, xarajat samaradorligi	Benchmark tahlili

Har bir transport turi o'ziga xos sifat parametrlariga ega bo'lib, ularning har biri alohida iqtisodiy va texnologik xususiyatlar bilan tavsiflanadi. Temir yo'l transportida asosiy sifat mezonlari sifatida aniqlik, yuk xavfsizligi, keng geografik qamrov va nisbatan arzon narxlar belgilanadi. Avtomobil transporti esa moslashuvchanligi, eshikdan eshikka yetkazib berish imkoniyati va tezkorligi bilan ajralib turadi hamda "last-mile" logistikasida hozircha almashtirmas o'rinni egallaydi. Havo transportida tezlik va xavfsizlik ustuvor sifat parametri hisoblanib,

bu transport turi uzoq masofali tashishlar uchun optimal bo'lsa-da, o'ziga xos yuqori xizmat sifati talablarini va xarajatlarni talab etadi. Suv transporti arzon narx, katta hajmdagi yuk tashish quvvati va past energiya sarfi bilan ekologik sifat bo'yicha boshqa turlarga nisbatan ustunlikka ega. Quvur transporti esa uzluksizlik, yuqori avtomatlashtirish darajasi va minimal inson omili xususiyatlari tufayli gaz va neft mahsulotlarini tashishda yetakchi o'rinni egallaydi.

Transport xizmatlari sifatini oshirish bir qator o'zaro bog'liq iqtisodiy mexanizmlarni izchil qo'llashni taqozo etadi. Birinchidan, raqobat muhitini rivojlantirish zarur: monopol tuzilmalarni bartaraf etish va xususiy operatorlar uchun teng raqobat sharoitini yaratish bozorda xizmat sifatini oshirishning tabiiy rag'bat bo'lib xizmat qiladi. Ikkinchidan, sifat standartlari tizimini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi — ISO 9001 sifat menejmenti tizimi va yo'lovchi tashish xizmatlarini tartibga soluvchi EN 13816 kabi xalqaro standartlarni tatbiq etish sifatni o'lchash va nazorat qilishning ishonchli asosini yaratadi. Uchinchidan, raqamli texnologiyalarni keng qo'llash — real vaqt rejimida monitoring tizimlari, sun'iy intellekt asosida talab bashorati va IoT sensorlari — transport jarayonlarining samaradorligi va shaffofligini sezilarli oshiradi. To'rtinchidan, sifat ko'rsatkichlariga erishgan operatorlar uchun soliq imtiyozlari va maqsadli subsidiyalar ko'rinishidagi moliyaviy rag'batlantirishlar xizmat sifatini yaxshilash yo'lida investitsiyalarni rag'batlantiradi. Beshinchidan, iste'molchilar huquqlarini himoya qilish mexanizmlarini takomillashtirish — xususan, shikoyatlarni ko'rib chiqish tizimini mustahkamlash — iste'molchi manfaatlarini markazga qo'yuvchi xizmat madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Olib borilgan tahlil asosida bir qator muhim xulosalarga kelish mumkin. Transport xizmatlari sifati ko'p o'lchamli iqtisodiy kategoriya sifatida milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini belgilashda hal qiluvchi rol o'ynaydi va uni alohida tarmoq masalasi sifatida emas, balki makroiqtisodiy omil sifatida ko'rib chiqish lozim. Sifatning texnik va funktsional turlari o'rtasida muvozanatni ta'minlash esa faqat texnik parametrlarni yaxshilash bilan cheklanib bo'lmashligini ko'rsatadi — bu holat kompleks va tizimli yondashuvni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Grönroos C. Service Management and Marketing: Customer Management in Service Competition. – 3rd ed. – Chichester: Wiley, 2007. – 483 p.
2. ITF Transport Outlook 2023. <https://www.itf-oecd.org/itf-transport-outlook-2023>
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son Farmoni «2022–2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi to'g'risida».
4. Parasuraman A., Zeithaml V.A., Berry L.L. SERVQUAL: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality // Journal of Retailing. – 1988. – Vol. 64. – P. 12–40.
5. Rajabov R.X., Toshmatov I.A. Transport sohasida xizmat sifatini boshqarish // Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar. – 2023. – №4. – B. 45–58.

TIJORAT BANKLARIDA MASOFAVIY XIZMATLAR INFRATUZILMASINI RIVOJLANTIRISHNING MIJOZLAR SODIQLIGIGA TA'SIRI

Xojanov Baxadir Omirbayevich - XAMKORBANK ATB Nukus mintakaviy bank ofisi, yuridik xizmatlar kreditlash bulimi mutaxassisi,
Berdaq nomidagi QDU mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Maqolada raqamli texnologiyalarning shiddatli integratsiyalashuvi bank-moliya sektorining an'anaviy faoliyat tamoyillarini tubdan o'zgartirib yuborganligi ko'rib chiqiladi. Bank tizimini transformatsiyalash sharoitida mijozlar bilan muloqotning raqamli kanallariga o'tilishi nafaqat xizmat ko'rsatish tezligini oshirish, balki bank infratuzilmasini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishi ko'rsatadi. Transformatsiya jarayonida bank infratuzilmasini modernizatsiya qilishdan ko'zlangan strategik maqsad — mijoz bilan raqamli muloqot zanjirini yaratish orqali diversifikatsiyalangan va barqaror resurs bazasini shakllantirishdan iboratdir.

Kalit so'zlar: raqamli texnologiyalar, integratsiyalashuv, bank-moliya sektori,

bank tizimi, bank infratuzilmasi, transformatsiya, strategik maqsad, diversifikatsiya.

Аннотация. В статье рассматривается, как стремительная интеграция цифровых технологий коренным образом изменила традиционные принципы функционирования банковско-финансового сектора. В условиях трансформации банковской системы переход на цифровые каналы общения с клиентами свидетельствует не только о повышении скорости обслуживания, но и о подъеме банковской инфраструктуры на качественно новый уровень. Стратегическая цель модернизации банковской инфраструктуры в процессе трансформации заключается в формировании диверсифицированной и устойчивой ресурсной базы путем создания цепочки цифрового общения с клиентом.

Ключевые слова: цифровые технологии, интеграция, банковско-финансовый сектор, банковская система, банковская инфраструктура, трансформация, стратегическая цель, диверсификация.

Zamonaviy global iqtisodiyotda raqamli texnologiyalarning shiddatli integratsiyalashuvi bank-moliya sektorining an'anaviy faoliyat tamoyillarini tubdan o'zgartirib yubordi. Xususan, "bank tizimini transformatsiyalash sharoitida mijozlar bilan muloqotning raqamli kanallariga o'tilishi nafaqat xizmat ko'rsatish tezligini oshirish, balki bank infratuzilmasini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarishni talab etmoqda" [1]. "Bugungi kunda masofaviy bank xizmatlari (MBX) shunchaki qo'shimcha qulaylik emas, balki bankning bozordagi o'rnini belgilovchi hamda mijozlar bilan uzoq muddatli barqaror munosabatlarni shakllantiruvchi strategik resursga aylandi" [2].

Mazkur jarayonning fundamental asosi bo'lgan bank infratuzilmasini rivojlantirish masalasi ilmiy va amaliy jihatdan bir qator ziddiyatli muammolarni keltirib chiqarmoqda. Bir tomondan, banklar raqamli transformatsiya uchun ulkan investitsiyalarni yo'naltirayotgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, texnologik infratuzilmaning mukammalligi har doim ham mijozlar sodiqligining (loyalty) avtomatik o'sishini kafolatlamaydi. "Raqobat muhiti keskinlashgan sharoitda

mijozlarni jalb qilishdan ko‘ra ularni ushlab qolish iqtisodiy jihatdan bir necha barobar samarali ekanligi inobatga olinsa, masofaviy xizmatlar infratuzilmasining qaysi parametrlari (tezkorlik, xavfsizlik, personalizatsiya, UI/UX dizayn) mijoz sodiqligiga eng yuqori darajada ta’sir ko‘rsatishini ilmiy asoslash zarurati tug‘iladi” [3].

Bu borada mijoz sodiqligini faqatgina ilova foydalanuvchilari soni bilan o‘lchash yetarli emas. Biz “Mijozning yashash tsikli qiymati” va “Mijozlarni ushlab qolish koeffitsienti” ko‘rsatkichlarini infratuzilmaviy yangilanishlar bilan bog‘liqlikda tahlil qilishimiz lozim.

Infratuzilmani takomillashtirish orqali mijozning bankka “bog‘lanishi” (Switching Costs - boshqa bankka o‘tish qiyinligi) quyidagicha shakllanadi:

1-jadval

Bank masofaviy infratuzilmasi elementlarining mijoz sodiqligi va bank resurs bazasiga ta’siri tahlili [4]

Infratuzilma elementi	Mijozning “bog‘lanish” mexanizmi	Sodiqlik ko‘rsatkichi	Bank uchun iqtisodiy samaradorlik (Resurs bazasi)
Shaxsiy moliyaviy menejer (PFM)	Mijozning barcha xarajatlar tarixi va tahlili faqat shu bank ilovasida shakllanadi.	Retention Rate ↑: Boshqa bankka o‘tganda ma’lumotlar bazasini yo‘qotish xavfi.	Mijozning oylik daromadi va xarajatlari o‘rtasidagi barqaror qoldiq (float).
Avtomatlashtirilgan to‘lovlar tizimi	Kommunal, kredit va doimiy o‘tkazmalar-ning sozlanishi “Auto-pay”	CLV (Customer Lifetime Value) ↑: Bank xizmatidan foydalanish davomiyligi oshadi.	Talab qilib olinguncha depozitlar bazasining prognoz qilinuvchanligi.
Ekotizim integratsiyasi (Marketplace)	Sug‘urta, chiptalar va davlat xizmatlarining yagona ilovada jamlanishi.	Cross-sell (Qo‘shimcha savdo) ↑: Mijozning bank mahsulotlariga bo‘lgan ehtiyoji ortadi.	Nofoizli daromadlar ulushining ortishi va tranzaksion depozitlar hajmi.
AI-skoring va tezkor mikrokreditlash	Mijozning xulq-atvori asosida tayyor kredit limitlarining mavjudligi.	Psychological Loyalty ↑: Bank tomonidan “tushunilish” va qadrlanish hissi.	Kredit portfelining sifati va barqaror foizli daromad.

Mijoz bank ilovasida barcha kommunal to‘lovlar, avtomatik o‘tkazmalar va shaxsiy moliyaviy tahlilini shakllantirib olgach, uning boshqa infratuzilmaga o‘tish

motivatsiyasi pasayadi. Bu esa bank uchun arzon va barqaror resurs bazasini (mijozning hisobvarag‘idagi qoldiq mablag‘lar) ta’minlaydi.

1-jadval ma’lumotlarining qiyosiy tahlili shuni ko‘rsatadiki, bank masofaviy infratuzilmasining takomillashuvi va mijoz sodiqligi o‘rtasida to‘g‘ridan-to‘g‘ri korrelyatsion bog‘liqlik mavjud. Ushbu bog‘liqlik quyidagi ilmiy argumentlar orqali asoslanadi:

- Ekosistemaviy bog‘liqlik (Lock-in effect): Masofaviy infratuzilma tarkibidagi PFM (shaxsiy moliya menejeri) va avtomatlashtirilgan to‘lov tizimlari mijoz uchun yuqori “o‘tish xarajatlari”ni (Switching Costs) shakllantiradi. Natijada, mijozning boshqa bankka o‘tish motivatsiyasi pasayib, Retention Rate (mijozlarni ushlab qolish) ko‘rsatkichi barqarorlashadi.

- Resurs bazasi transformatsiyasi: Masofaviy kanallar orqali bank mijozning kundalik tranzaksion amallariga integratsiyalashishi, bank hisobvaraqlarida arzon resurslar (talab qilib olinguncha depozitlar) qoldig‘ining prognoz qilinuvchanligini ta’minlaydi. Bu esa bankning likvidlilik riskini boshqarish samaradorligini oshiradi.

- Qiymat zanjirini yaratish: Infratuzilmaning intellektual elementlari (AI-skoring, shaxsiylashtirilgan takliflar) mijozning CLV (Customer Lifetime Value) ko‘rsatkichini oshirishga xizmat qiladi. Bu jarayonda sodiqlik faqat hissiy omil emas, balki bankning moliyaviy barqarorligini ta’minlovchi iqtisodiy instrument sifatida namoyon bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, transformatsiya jarayonida bank infratuzilmasini modernizatsiya qilishdan ko‘zlangan strategik maqsad — mijoz bilan raqamli muloqot zanjirini yaratish orqali diversifikatsiyalangan va barqaror resurs bazasini shakllantirishdan iboratdir.

2-jadval

Banklarda masofaviy infratuzilmaning rivojlanish darajasi va mijozlar sodiqligi ko‘rsatkichlari o‘rtasidagi bog‘liqlik [4]

Banklar guruhi (Infratuzilma darajasi bo‘yicha)	Masofaviy xizmatlar ommabopligi (%)	Mijozlarni ushlab qolish (Retention Rate, %)	Bir mijozga to‘g‘ri keladigan o‘rtacha qoldiq (resurs barqarorligi, mnl.so‘m)	Mijozning bank bilan hamkorlik davri (LTV, yil)

Yuqori darajadagi (Raqamli banklar)	85-95	92	12.5	5.5
O'rta darajadagi (Transformatsiyadagi banklar)	50-65	74	7.2	3.2
Boshlang'ich daraja- dagi (An'anaviy banklar)	20-35	45	3.8	1.5

Jadval ma'lumotlaridan ko'rinib turibdiki, bank infratuzilmasining raqamli transformatsiyasi va iqtisodiy samaradorlik o'rtasida eksponentsial bog'liqlik mavjud:

1. Retention Rate va Infratuzilma: Raqamli infratuzilmasi yuqori bo'lgan banklarda mijozlarni ushlab qolish koeffitsienti 92% ni tashkil etmoqda. Bu an'anaviy banklarga nisbatan 2 baravardan ziyod yuqoridir. Bu holat raqamli platformalarning mijoz uchun "yashash muhiti"ga aylanganligi bilan izohlanadi.

2. Resurs barqarorligi: Infratuzilma mukammallashtirish sari bir mijoz hisobvarag'idagi o'rtacha qoldiq mablag' miqdori ortadi (3.8 mln dan 12.5 mln so'mga). Bu mijozning barcha tranzaksion amallarini (kommunal, jamg'arma, xaridlar) yagona platformaga ko'chirishi natijasida yuzaga keladigan "resurslar konsentratsiyasi" effektidir.

3. LTV ko'rsatkichi: Mijozning bank bilan hamkorlik qilish davri (LTV) an'anaviy modeldagi 1.5 yildan raqamli modelda 5.5 yilga gacha uzaygan. Bu masofaviy xizmatlar infratuzilmasi bank uchun "arzon va uzoq muddatli" resurs bazasini shakllantirishda asosiy drayver ekanligini isbotlaydi.

Statistik tahlil shuni ko'rsatadiki, bank infratuzilmasini takomillashtirish orqali mijozlarning "o'tish xarajatlari" sun'iy ravishda emas, balki texnologik qulaylik va ekotizim afzalliklari hisobiga oshadi, bu esa o'z navbatida bank resurs bazasining barqarorligini ta'minlaydi.

O'tkazilgan tadqiqotlar va statistik tahlillar natijasida bank infratuzilmasini transformatsiyalash jarayoni bo'yicha quyidagi ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirildi:

1. Infratuzilmaviy determinizm: Bank masofaviy infratuzilmasining takomillashuvi mijozlar sodiqligini (Loyalty) shakllantiruvchi asosiy drayver

bo‘lib, u mijozning bank bilan hamkorlik qilish davrini (LTV) o‘rtacha 3-4 baravarga uzaytirishi aniqlandi.

2. Iqtisodiy barqarorlik: Infratuzilma orqali mijozning kundalik ehtiyojlariga (PFM, avtoto‘lovlar) integratsiyalashuv, bank uchun past tannarxli va barqaror resurs bazasini (talab qilib olinguncha depozitlar) shakllantirish imkonini beradi.

3. Psixologik “bog‘liqlik” (Lock-in effect): Masofaviy xizmatlarning ko‘p funksiyaliligi mijoz uchun yuqori “o‘tish xarajatlari”ni (Switching Costs) yaratadi, bu esa raqobat muhitida mijozlarning boshqa moliya muassasalariga chiqib ketish xavfini (Churn rate) minimallashtiradi.

Takliflar:

1. “Phygital” infratuzilma modeliga o‘tish: Bankning an’anaviy filiallari va raqamli platformalarini yagona Omnikanal tizimiga birlashtirish orqali mijozga xizmat ko‘rsatishning uzluksiz zanjirini yaratish lozim.

2. Sun’iy intellektga asoslangan personalizatsiya: Masofaviy infratuzilmaga mijozning xulq-atvorini tahlil qiluvchi va individual moliyaviy yechimlar (Hyper-personalization) taklif etuvchi AI-modullarini joriy etish.

3. Kiber-ekotizim barqarorligi: Mijoz ishonchini va sodiqligini saqlab qolish maqsadida, infratuzilmaning xavfsizlik darajasini oshirish uchun Biometrik autentifikatsiya va firibgarlikka qarshi Anti-fraud tizimlarini doimiy modernizatsiya qilib borish.

4. Geymifikatsiya va Loyallik platformalari: Raqamli infratuzilma doirasida mijoz faolligini rag‘batlantiruvchi, tranzaksion faollikka asoslangan differensial keshbek va bonus tizimlarini qonuniy va iqtisodiy jihatdan takomillashtirish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. King, B. Bank 4.0: Banking Everywhere, Never at a Bank. – John Wiley & Sons, 2018.
2. Skinner, C. Digital Bank: Strategies to Launch or Become a Digital Bank. – Marshall Cavendish International (Asia) Pte Ltd, 2014.
3. Vives, X. Digital Disruption in Banking // Annual Review of Financial

4. Cbu.uz – O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki ma’lumotlari.

RAQAMLI SAVDO INFRATUZILMASI VA MINTAQAVIY EKSPORT RAQOBATBARDOSHLIGI: XORAZM VILOYATI MISOLIDA

*Latipov Xursand-Abu Rayhon Beruning nomidagi
Urganch davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi
e-mail: latipovxursand673@gmail.com*

Annotatsiya: Ushbu mavzuda raqamli savdo infratuzilmasining eksport raqobatbardoshligiga ta’siri Xorazm viloyati misolida tahlil qilingan. Raqamli texnologiyalar savdo jarayonlarini tezlashtirishi, xarajatlarni kamaytirishi va eksport imkoniyatlarini kengaytirishi yoritilgan. Shuningdek, viloyatda raqamlashtirish darajasi va uni rivojlantirish yo‘nalishlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Raqamli iqtisodiyot, raqamli savdo, eksport, raqobatbardoshlik, Xorazm viloyati, infratuzilma, elektron tijorat.

Аннотация: В данной теме анализируется влияние цифровой торговой инфраструктуры на экспортную конкурентоспособность на примере Хорезмской области. Рассматривается, как цифровые технологии ускоряют торговые процессы, снижают издержки и расширяют экспортные возможности. Также изучается уровень цифровизации в регионе и направления его дальнейшего развития.

Ключевые слова: Цифровая экономика, цифровая торговля, экспорт, конкурентоспособность, Хорезмская область, инфраструктура, электронная коммерция.

Bugungi globallashuv jarayonida raqamli texnologiyalar iqtisodiyotning barcha sohalariga chuqur kirib bormoqda. Xususan, raqamli savdo infratuzilmasi (elektron tijorat platformalari, raqamli logistika tizimlari, elektron to‘lovlar va onlayn bojxona xizmatlari) mamlakatlar va mintaqalarning eksport salohiyatini oshirishda muhim omilga aylanmoqda.

Mamlakatimizda ham bu borada qator imkoniyatlar va chora-tadbirlar amalga

oshirilmoqda. Jumladan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4699-sonli “Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” gi qarorida O‘zbekistonda raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni rivojlantirishga qaratilgan. U davlat xizmatlarini raqamlashtirish, onlayn xizmatlarni kengaytirish va boshqaruv tizimini yanada shaffof hamda samarali qilishni ko‘zda tutadi[1]. Prezidentimizning PF-6306-sonli “Eksport korxonalarini rag‘batlantirishga oida qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” gi farmonida[2] Respublikamizning eksport salohiyatini oshirish, eksportchi korxonalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlashni yanada kuchaytirish, milliy mahsulotlarning tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini mustahkamlash va valyuta tushumlarini ko‘paytirish, shuningdek, tadbirkorlarning muammo va takliflarini bevosita o‘rganish hamda tadbirkorlikni kelgusida rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlarini belgilab olish takidlangan.

Xorazm viloyatida raqamli savdo infratuzilmasining rivojlanishi bugungi kunda mintaqaning iqtisodiy salohiyatini oshirishda muhim omillardan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalarning savdo jarayonlariga joriy etilishi nafaqat ichki bozorda, balki tashqi iqtisodiy aloqalarda ham samaradorlikni oshirmoqda. Internet tarmog‘ining kengayishi, elektron to‘lov tizimlarining ommalashuvi, savdo platformalaridan foydalanish imkoniyatlarining ortishi hamda logistika va bojxona xizmatlarining raqamlashtirilishi eksport jarayonlarini tezlashtirishga xizmat qilmoqda (1-jadval).

1-jadval

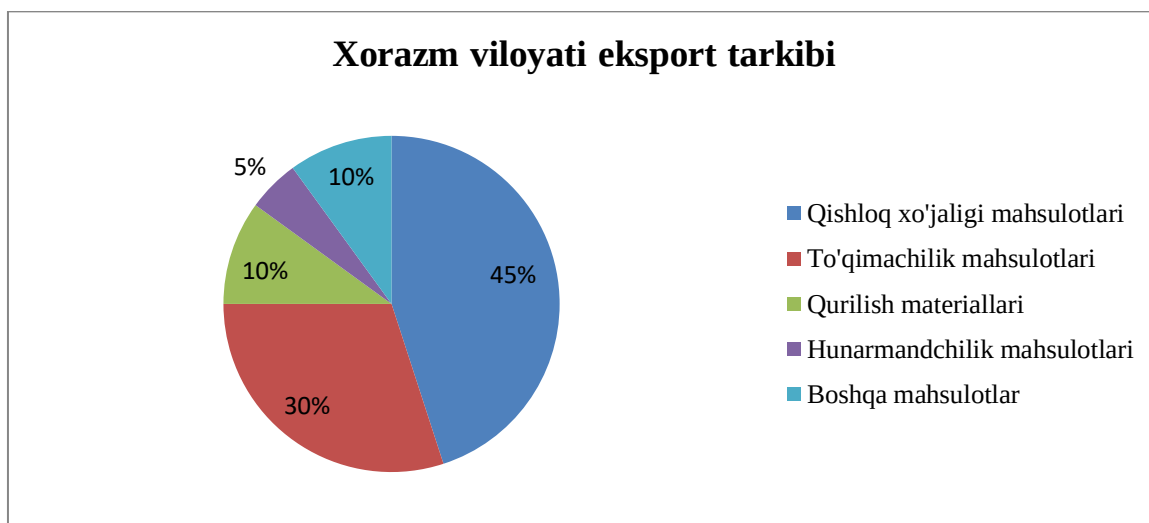
Xorazm viloyati raqamli savdo infratuzilmasi holati

Ko‘rsatkichlar	Holati	Izoh
Internet qamrovi	Yuqori	Aholi va korxonalar keng foydalanadi
Elektron to‘lov tizimlari	Rivojlanmoqda	Click, Payme, bank ilovalari
Elektron savdo platformalari	O‘rtacha	Mahalliy va xalqaro platformalar mavjud

Logistika raqamlashtirish	Qisman	Yetkazib berish tizimlari modernizatsiya qilinmoqda
Raqamli bojxona xizmatlari	Rivojlanmoqda	Tezlashtirilgan deklaratsiya tizimi

Xorazm viloyatida raqamli savdo infratuzilmasi bosqichma-bosqich rivojlanib bormoqda. Internet qamrovi va elektron to'lov tizimlari nisbatan yuqori darajada shakllangan bo'lsada, elektron savdo platformalaridan foydalanish va logistika jarayonlarini to'liq raqamlashtirish yo'nalishida hali ham imkoniyatlar mavjud. Umuman olganda, raqamli infratuzilmaning rivojlanishi eksport samaradorligini oshirish va mintaqaning raqobatbardoshligini kuchaytirishga xizmat qilmoqda.

Xorazm viloyati eksport tarkibi mintaqaning iqtisodiy ixtisoslashuvi va raqobatbardoshlik darajasini aniqlashda muhim ahamiyatga ega. Eksport mahsulotlari tarkibini tahlil qilish orqali viloyat iqtisodiyotida qaysi tarmoqlar yetakchi o'rin egallashi, qaysi yo'nalishlar esa rivojlantirishga muhtoj ekanligini aniqlash mumkin. Shu sababli eksport tarkibining asosiy yo'nalishlari va ularning ulushlarini o'rganish mintaqaning tashqi savdodagi o'rnini baholashda muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi (1-rasm).

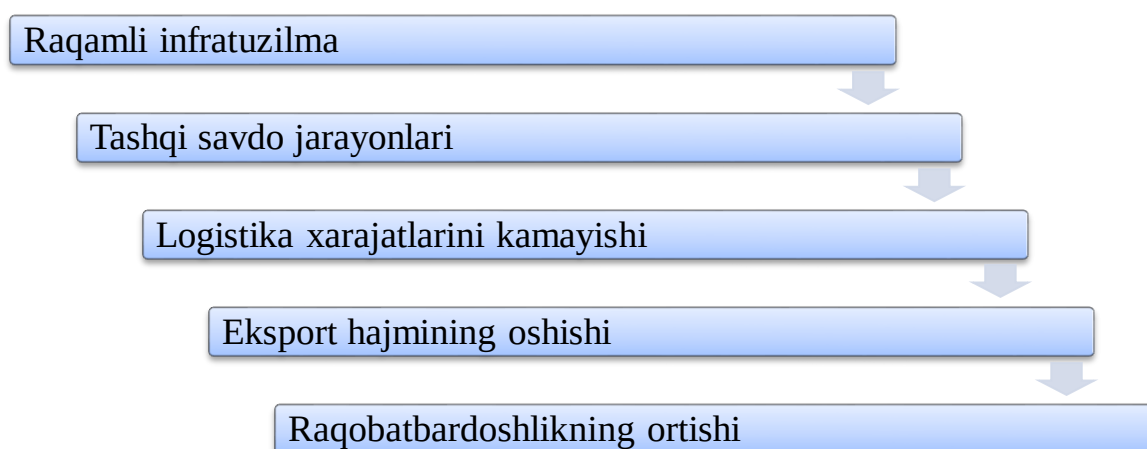

1-rasm. Xorazm viloyati eksport tarkibi[4]

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Xorazm viloyati eksportida qishloq xo'jaligi mahsulotlari va to'qimachilik mahsulotlari yetakchi o'rinni egallaydi. Bu holat viloyat iqtisodiyotining agrar-sanoat yo'nalishiga ixtisoslashganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, qurilish materiallari va hunarmandchilik mahsulotlarining ulushi nisbatan past bo'lib, ushbu yo'nalishlarda eksport salohiyatini oshirish imkoniyatlari mavjud. Umuman olganda, eksport tarkibi viloyatning mavjud

iqtisodiy imkoniyatlarini aks ettiradi va diversifikatsiya zarurligini ko'rsatadi.

Raqamli infratuzilma va eksport o'sishi o'rtasidagi bog'liqlik zamonaviy iqtisodiyotda muhim tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar savdo jarayonlarini soddalashtiradi, axborot almashinuvini tezlashtiradi va tranzaksiya xarajatlarini kamaytiradi. Natijada korxonalar uchun tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlari kengayib, eksport hajmining o'sishiga sharoit yaratiladi. Shu nuqtai nazardan, raqamli infratuzilma va eksport samaradorligi o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni oddiy model orqali ifodalash muhim ahamiyatga ega (2-rasm).

2-rasm. Raqamli infratuzilma va eksport o'sishi o'rtasidagi bog'liqlik

Model tahlili shuni ko'rsatadiki, raqamli infratuzilmaning rivojlanishi eksport jarayonlarini tezlashtiruvchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Internet va raqamli platformalarning kengayishi logistika va savdo xarajatlarini kamaytirib, korxonalarning xalqaro bozorlarda raqobatbardoshligini oshiradi. Natijada eksport hajmi ortadi va mintaqaviy iqtisodiy rivojlanish jarayoni jadallashadi.

Xorazm viloyatida raqamli savdo infratuzilmasining rivojlanishi eksport salohiyatini oshirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Internet qamrovi va elektron to'lov tizimlarining kengayishi savdo jarayonlarini tezlashtirgan bo'lsa-da, elektron savdo platformalari va logistika tizimlarining to'liq raqamlashtirilishi hali yetarli darajada emas. Viloyat eksporti asosan qishloq xo'jaligi va to'qimachilik mahsulotlariga tayanadi, bu esa iqtisodiyotning diversifikatsiya darajasi cheklanganligini ko'rsatadi. Umuman olganda, raqamli infratuzilmaning

bosqichma-bosqich rivojlanishi Xorazm viloyatining tashqi bozorlardagi raqobatbardoshligini oshirishga ijobiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Yuqoridagi tahlil va xulosalar asosida quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

– raqamli savdo infratuzilmasini, ayniqsa elektron savdo platformalari va logistika tizimlarini yanada rivojlantirish;

– kichik va o'rta biznes subyektlarini raqamli savdo va elektron eksport tizimlariga faol jalb etish;

– eksport qiluvchi korxonalar uchun raqamli marketing va xalqaro platformalardan foydalanish bo'yicha o'quv dasturlarini kengaytirish;

– internet va IT infratuzilmasini barcha tumanlarda bir xil darajada rivojlantirish;

– eksport tarkibini diversifikatsiya qilish orqali yangi mahsulot turlarini tashqi bozorlarga chiqarish;

– elektron bojxona va logistika jarayonlarini to'liq avtomatlashtirish.

Umuman olganda raqamli savdo infratuzilmasi zamonaviy iqtisodiyotda eksport raqobatbardoshligini oshiruvchi muhim omil hisoblanadi. Xorazm viloyati misolida raqamlashtirish savdo jarayonlarini tezlashtirib, xarajatlarni kamaytirishi va tashqi bozorlarga chiqish imkoniyatlarini kengaytirishi aniqlanadi. Shu bilan birga, infratuzilmani yanada rivojlantirish eksport salohiyatini oshirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori, 28.04.2020 yildagi PQ-4699-son. "Raqamli iqtisodiyot va elektron hukumatni keng joriy etish chora-tadbirlari to'g'risida".

2) O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. 07.09.2021, PF-6306-son. "Eksport korxonalarini rag'batlantirishga oida qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida".

3) World Bank. (2016). World Development Report 2016:

4) Xorazm viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari. www.xorazmstat.uz

5) Digital Dividends. UNCTAD. (2021). Digital Economy Report 2021:

6)Cross-border data flows and development. OECD. (2019). OECD Going Digital: Shaping Policies, Improving Lives.

VALYUTA KURSI TEBRANISHLARINING TASHQI SAVDO VA INVESTITSION FAOLLIKKA TA'SIRI

Urganch Ranch texnologiya universiteti dotsenti vvb.

Kurbanov Feruz Pirnazarovich

Urganch Ranch texnologiya universiteti magistranti

Xudaybergenov Yusufboy Murodovich

ANNOTATSIYA: Ushbu tezisda O'zbekistonda valyuta kursi tebranishlarining tashqi savdo aylanmasi, eksport-import hajmlari va investitsion faollikka ta'siri statistik hamda ekonometrik yondashuv asosida tahlil qilindi. Tadqiqotda 2018-2025-yillar bo'yicha AQSH dollarining so'mga nisbatan o'rtacha yillik kursi, eksport, import, tashqi savdo balansi va asosiy kapitalga investitsiyalar ko'rsatkichlari o'rganildi. Hisob-kitoblar shuni ko'rsatadiki, valyuta kursining qadrsizlanishi eksportni avtomatik ravishda oshiruvchi omil sifatida qaralmasligi lozim. Chunki O'zbekiston sharoitida eksport tarkibining bir qismi jahon narxlariga bog'liq xomashyo va oltin hisobiga shakllanadi, import tarkibida esa ishlab chiqarish vositalari, texnologiyalar va xomashyo ulushi yuqori. Shu bois valyuta kursining keskin tebranishi tashqi savdo hajmi, ishlab chiqarish xarajatlari va investorlar xatariga bir vaqtning o'zida ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: valyuta kursi, tashqi savdo, eksport, import, investitsiya, valyuta siyosati, ekonometrik model, O'zbekiston iqtisodiyoti.

АННОТАЦИЯ: В данном тезисе на основе статистического и эконометрического подходов проанализировано влияние колебаний валютного курса в Узбекистане на внешнеторговый оборот, объемы экспорта и импорта, а также инвестиционную активность. В исследовании изучены среднегодовой курс доллара США к суму, показатели экспорта, импорта, сальдо внешней торговли и инвестиций в основной капитал за 2018–2025 годы. Проведенные расчеты показывают, что обесценение национальной

валюты не следует рассматривать как фактор, автоматически стимулирующий рост экспорта. Это объясняется тем, что в условиях Узбекистана определенная часть экспортной структуры формируется за счет сырьевых товаров и золота, цены на которые зависят от конъюнктуры мирового рынка, тогда как в структуре импорта высока доля средств производства, технологий и сырья. В связи с этим резкие колебания валютного курса одновременно оказывают влияние на объемы внешней торговли, производственные издержки и инвестиционные риски.

Ключевые слова: валютный курс, внешняя торговля, экспорт, импорт, инвестиции, валютная политика, эконометрическая модель, экономика Узбекистана.

ABSTRACT: This thesis analyses the impact of exchange rate fluctuations in Uzbekistan on foreign trade turnover, export and import volumes, and investment activity using statistical and econometric approaches. The study examines the average annual exchange rate of the US dollar against the Uzbek soum, as well as indicators of exports, imports, foreign trade balance, and fixed capital investment for the period 2018–2025. The calculations show that depreciation of the national currency should not be regarded as a factor that automatically stimulates export growth. This is because, in the case of Uzbekistan, a certain share of the export structure is formed by raw materials and gold, whose prices depend on global market conditions, while the import structure contains a high proportion of capital goods, technologies, and raw materials. Therefore, sharp fluctuations in the exchange rate simultaneously affect foreign trade volumes, production costs, and investors' risks.

Keywords: exchange rate, foreign trade, export, import, investment, exchange rate policy, econometric model, economy of Uzbekistan.

KIRISH

Ochiq iqtisodiyot sharoitida valyuta kursi tashqi savdo, investitsiya oqimlari, inflyatsion kutilmalar va ishlab chiqarish xarajatlariga bevosita ta'sir etuvchi asosiy makroiqtisodiy indikatorlardan biridir. Milliy valyutaning qadrsizlanishi nazariy

jihatdan eksport mahsulotlarining tashqi bozordagi nisbiy narxini pasaytirishi va eksportni rag'batlantirishi mumkin. Ammo amaliyotda bu ta'sir iqtisodiyotning importga bog'liqligi, eksport tarkibi, ichki ishlab chiqaruvchilarning xarajatlari va valyuta xatarlarini boshqarish mexanizmlariga bog'liq holda shakllanadi.

O'zbekiston iqtisodiyoti misolida valyuta kursi tebranishlarining ta'siri alohida ilmiy ahamiyatga ega. 2025-yil yakunlariga ko'ra tashqi savdo aylanmasi 81,2 mlrd AQSH dollariga yetgan, eksport 33,8 mlrd dollarni, import 47,4 mlrd dollarni tashkil etgan, tashqi savdo balansi esa 13,5 mlrd dollarlik manfiy saldo bilan yakunlangan. Shu davrda asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 591,1 trln so'mni tashkil etib, investitsion faollikning yuqori darajada saqlanayotganini ko'rsatadi. Ushbu ko'rsatkichlar valyuta kursi, tashqi savdo va investitsiya o'rtasidagi bog'liqlikni faqat nazariy emas, balki statistik va ekonometrik asosda baholash zarurligini ko'rsatadi.

TADQIQOT MAQSADI VA VAZIFALARI

Tadqiqotning maqsadi O'zbekistonda valyuta kursi tebranishlarining tashqi savdo va investitsion faollikka ta'sirini statistik ko'rsatkichlar hamda oddiy ekonometrik model asosida baholashdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun 2018-2025-yillarda AQSH dollarining so'mga nisbatan o'rtacha kursi dinamikasi tahlil qilindi; eksport, import va tashqi savdo balansidagi o'zgarishlar baholandi; valyuta kursi o'zgarishi bilan eksport-import o'sish sur'atlari o'rtasidagi bog'liqlik aniqlashga harakat qilindi; investitsion faollikda valyuta kursi barqarorligining ahamiyati asoslandi; tashqi savdo va investitsiyalarni rag'batlantirish nuqtayi nazaridan valyuta siyosatini takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy xulosalar ishlab chiqildi.

METODOLOGIYA VA MA'LUMOTLAR BAZASI

Tadqiqotda deskriptiv statistika, o'sish sur'atlari tahlili, korrelyatsion tahlil va oddiy chiziqli regressiya modelidan foydalanildi. Valyuta kursi bo'yicha asosiy ko'rsatkich sifatida AQSH dollarining so'mga nisbatan yillik o'rtacha kursi olindi. Tashqi savdo ko'rsatkichlari eksport, import va savdo balansi orqali ifodalandi. Investitsion faollik ko'rsatkichi sifatida asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi

tanlandi.

Ma'lumotlar O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining e-GDDS almashuv kursi statistikasi, O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining tashqi savdo va asosiy kapitalga investitsiyalar bo'yicha press-relizlari, shuningdek xalqaro ilmiy adabiyotlarda keltirilgan nazariy yondashuvlar asosida shakllantirildi. 2025-yil ma'lumotlari Milliy statistika qo'mitasining 2026-yil yanvar oyida e'lon qilingan dastlabki statistik press-relizlariga tayangan holda kiritildi.

STATISTIK TAHLIL

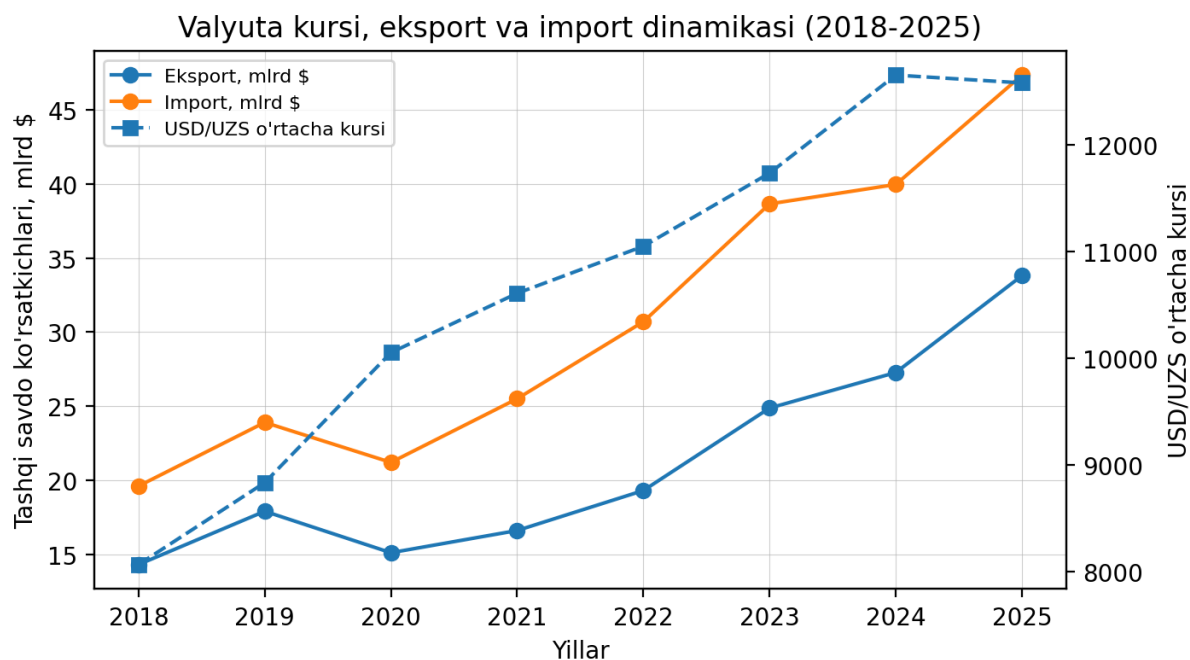
2018-2025-yillarda USD/UZS o'rtacha kursi 8069,6 so'mdan 12579,4 so'mgacha oshdi. Shu davrda eksport hajmi 14,3 mlrd AQSH dollaridan 33,8 mlrd dollarga, import esa 19,6 mlrd dollardan 47,4 mlrd dollarga yetdi. Tashqi savdo aylanmasining kengayishi bilan bir qatorda savdo balansining manfiy saldosi saqlanib qoldi. Bu holat importga bog'liqlikning yuqoriligi va investitsion loyihalar uchun zarur texnologiya hamda uskunalar importining faol davom etayotgani bilan izohlanadi.

1-jadval. Valyuta kursi, tashqi savdo va investitsiya ko'rsatkichlari

Yil	USD/UZS o'rtacha kursi	Kurs o'zgarishi, %	Eksport, mlrd \$	Import, mlrd \$	Savdo balansi, mlrd \$	Asosiy kapitalga investitsiya, trln so'm
2018	8 069,6	—	14,3	19,6	-5,3	—
2019	8 836,8	9,5	17,9	23,9	-6,0	—
2020	10 054,3	13,8	15,1	21,2	-6,1	—
2021	10 609,5	5,5	16,6	25,5	-8,9	236,6
2022	11 050,1	4,2	19,3	30,7	-11,4	266,2
2023	11 734,8	6,2	24,9	38,7	-13,8	356,1
2024	12 652,3	7,8	27,3	40,0	-12,7	507,5
2025	12 579,4	-0,6	33,8	47,4	-13,5	591,1

Manba: O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki e-GDDS ma'lumotlari, Milliy

statistika qo‘mitasi press-relizlari asosida muallif hisob-kitobi.

1-rasm. Valyuta kursi, eksport va import ko‘rsatkichlari dinamikasi

Jadval va rasm natijalariga ko‘ra, valyuta kursi bilan tashqi savdo hajmlari darajaviy ko‘rsatkichlarda birga o‘sgan. Biroq bu holat valyuta kursining qadrsizlanishi eksportni to‘g‘ridan-to‘g‘ri oshirdi, degan xulosani bermaydi. Chunki tashqi savdo hajmining o‘shishi narxlar kon'yunkturasi, oltin eksporti, xizmatlar eksporti, import talabining kengayishi va investitsiya loyihalari uchun uskunalar olib kirilishi kabi omillar ta'sirida ham yuz beradi.

EKONOMETRIK MODEL

Valyuta kursi o‘zgarishining tashqi savdo o‘shish sur'atlariga ta'sirini baholash uchun quyidagi soddalashtirilgan regressiya tenglamalari qo‘llandi:

$$gEXP_t = \alpha_0 + \alpha_1 \cdot gER_t + \varepsilon_t$$

$$gIMP_t = \beta_0 + \beta_1 \cdot gER_t + \mu_t$$

Bu yerda $gEXP_t$ –eksport hajmining yillik o‘shish sur'ati, $gIMP_t$ – import hajmining yillik o‘shish sur'ati, gER_t – AQSH dollarining so‘mga nisbatan kursi yillik o‘zgarishi, ε_t va μ_t esa tasodifiy xatolik hadlaridir. Model 2019-2025-yillar o‘shish sur'atlari asosida baholandi. Tanlanma hajmi kichik bo‘lgani sababli natijalar yakuniy prognoz emas, balki dastlabki empirik signal sifatida talqin qilinadi.

2-jadval. Regressiya baholash natijalari

Model	Tenglama	Kurs koeffitsiyenti	R^2	Talqin
Eksport o'sishi	$\widehat{gEXP}_t = 28,61 - 2,20 \cdot gER_t$	-2,20	0,43	Kurs qadrsizlanishi tezlashganda eksport o'sishi pasayish signali beradi
Import o'sishi	$\widehat{gIMP}_t = 26,88 - 1,92 \cdot gER_t$	-1,92	0,42	Kurs qadrsizlanishi import o'sishiga ham salbiy bosim ko'rsatadi

Hisob-kitob natijalari valyuta kursi qadrsizlanishining eksport va import o'sish sur'atlari bilan manfiy bog'liqligini ko'rsatdi. Eksport modeli bo'yicha gER koeffitsiyenti -2,20 ga teng bo'lib, kurs o'sish sur'ati 1 foiz punktga oshganda eksport o'sish sur'ati o'rtacha 2,20 foiz punktga pasayish tendensiyasini bildiradi. Import modeli bo'yicha mos koeffitsiyent -1,92 ni tashkil etadi. Bu natijalar O'zbekiston sharoitida valyuta kursi qadrsizlanishi tashqi savdoni faqat eksport narxlari orqali emas, balki import xarajatlari, ishlab chiqarish zanjirlari va ichki narxlar kanali orqali ham cheklashi mumkinligini ko'rsatadi.

KORRELYATSION TAHLIL

3-jadval. Asosiy ko'rsatkichlar o'rtasidagi korrelyatsion bog'liqlik

Bog'liqlik turi	Korrelyatsiya koeffitsiyenti	Izoh
USD/UZS kursi va eksport hajmi	0,84	Darajaviy ko'rsatkichlarda kuchli ijobiy bog'liqlik

USD/UZS kursi va import hajmi	0,90	Import hajmi ham vaqt omili bilan birga o'sgan
Kurs o'sishi va eksport o'sishi	-0,65	O'sish sur'atlarida manfiy bog'liqlik
Kurs o'sishi va import o'sishi	-0,65	O'sish sur'atlarida manfiy bog'liqlik
USD/UZS kursi va investitsiyalar	0,96	2021-2025-yillar darajaviy ko'rsatkichlari bo'yicha

Korrelyatsion tahlil ikki xil xulosani beradi. Darajaviy ko'rsatkichlarda USD/UZS kursi bilan eksport va import hajmlari o'rtasida ijobiy bog'liqlik mavjud. Bu, asosan, vaqt davomida nominal ko'rsatkichlarning umumiy o'sishi bilan bog'liq. Aksincha, o'sish sur'atlari tahlil qilinganda, kursning tez qadrsizlanishi eksport va import o'sish sur'atlari bilan manfiy bog'liq bo'lib chiqmoqda. Demak, valyuta kursi tebranishlarini baholashda darajaviy ko'rsatkichlardan tashqari o'sish sur'atlari, tarkibiy omillar va importga bog'liqlik darajasini ham hisobga olish zarur.

INVESTITSION FAOLLIKKA TA'SIRI

Valyuta kursi investitsion faollikka uchta asosiy kanal orqali ta'sir qiladi. Birinchi kanal - import uskunalari va texnologiyalar narxi. Ko'plab investitsiya loyihalarida mashina-uskunalar, butlovchi qismlar va texnologik liniyalar xorijdan olib kiriladi. Milliy valyutaning qadrsizlanishi bunday loyihalarning so'mdagi qiymatini oshiradi. Ikkinchi kanal - tashqi qarz va valyutadagi kreditlar xizmati. Agar korxona valyutada qarz olgan bo'lsa, kurs oshishi qarz yukini ko'paytiradi. Uchinchi kanal - investorlarning kutilmalari. Valyuta kursining keskin tebranishi loyihaning kelgusi pul oqimlari va foyda normasini prognoz qilishni qiyinlashtiradi.

2021-2025-yillarda asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 236,6 trln so'mdan 591,1 trln so'mga yetdi. Bu investitsion faollikning yuqori darajada saqlanayotganini ko'rsatadi. Biroq nominal investitsiya hajmining oshishi valyuta kursi xatarining yo'qligini anglatmaydi. Aksincha, investitsiyalar tarkibida xorijiy investitsiyalar va kreditlar ulushining yuqoriligi valyuta risklarini boshqarish vositalarini rivojlantirish zarurligini kuchaytiradi.

ILMIY YANGILIK

Tezisning ilmiy yangiligi valyuta kursi tebranishlarining tashqi savdoga ta'sirini bir tomonlama eksport narxi kanali orqali emas, balki eksport tarkibi, importga bog'liq ishlab chiqarish xarajatlari va investitsion xatarlar bilan bog'liq kompleks mexanizm sifatida baholashdan iborat. 2018-2025-yillar bo'yicha valyuta kursi, eksport, import, savdo balansi va investitsiyalar yagona analitik jadvalda jamlandi. Oddiy regressiya natijalari valyuta kursining tez qadrsizlanishi eksport va import o'sish sur'atlariga salbiy signal berishini ko'rsatdi. Bu holat O'zbekiston iqtisodiyotida devalvatsiya eksportni avtomatik rag'batlantiradi degan yondashuvni ehtiyotkorlik bilan qayta ko'rib chiqish zarurligini asoslaydi.

XULOSA VA TAKLIFLAR

O'zbekiston tajribasi valyuta kursi tebranishlari tashqi savdo va investitsion faollikka murakkab, ko'p kanalli ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. 2018-2025-yillarda so'mning AQSH dollariga nisbatan o'rtacha kursi sezilarli darajada oshgan bo'lsa-da, tashqi savdo hajmining kengayishi kurs omilidan tashqari narxlar kon'yunkturasi, xizmatlar eksporti, import talabining oshishi va investitsiya loyihalari bilan ham bog'liq. Ekonometrik baholash natijalari kurs qadrsizlanishining eksport va import o'sish sur'atlariga salbiy bog'liqligini ko'rsatdi. Bu esa valyuta siyosatida faqat nominal kursga emas, balki kurs tebranishlarining ishlab chiqarish xarajatlari, investitsiya loyihalari va tashqi savdo tarkibiga ta'siriga ham e'tibor qaratish zarurligini bildiradi.

Amaliy jihatdan valyuta siyosatini takomillashtirishda kursning keskin tebranishlarini yumshatish, eksport tarkibida yuqori qo'shilgan qiymatli mahsulotlar ulushini oshirish, importga bog'liq ishlab chiqaruvchilar uchun valyuta xatarlarini sug'urtalash va xedjirlash mexanizmlarini rivojlantirish, xorijiy investorlar uchun makroiqtisodiy prognozlarning ishonchliligini kuchaytirish, shuningdek inflyatsion targetlash siyosatini tashqi savdo va investitsion strategiya bilan uyg'unlashtirish muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki. Exchange rate, e-GDDS

statistics: National Currency per US Dollar, Period Average.
<https://cbu.uz/en/statistics/e-gdds/data/111573/>

2. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Foreign trade turnover of the Republic of Uzbekistan, preliminary data for January-December 2025.
<https://stat.uz/img/news/press-reliz-en- p94457.pdf>

3. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. O‘zbekiston Respublikasida asosiy kapitalga investitsiyalar, 2025-yil yanvar-dekabr.
<https://stat.uz/img/press-relizlar/invest-uzb p62788.pdf>

4. International Monetary Fund. Republic of Uzbekistan: Article IV Consultation reports and macroeconomic assessments.
<https://www.imf.org/en/Countries/UZB>

5. World Bank. Uzbekistan economic updates and country economic memorandum materials. <https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan>

6. Krugman, P., Obstfeld, M., Melitz, M. International Economics: Theory and Policy. Pearson.

7. Dornbusch, R. Expectations and Exchange Rate Dynamics. Journal of Political Economy, 1976.

8. Bahmani-Oskooee, M., Ratha, A. The J-Curve: A Literature Review. Applied Economics, 2004.

9. McKinnon, R. Money and Capital in Economic Development. Brookings Institution.

ATROF-MUHIT MONITORINGI ASOSIDA SIRKULYAR IQTISODIY LOYIHALARNING EKOLOGIK NATIJALARINI BAHOLASH USULLARI

X. Z. Zaripov., Ma'mun universiteti "Iqtisodiyot" kafedrasida dotsenti
A. G'. Yaqubov., Ma'mun universiteti "Biznes boshqarish" kafedrasida dotsenti

Annotatsiya. Mazkur maqolada sirkulyar iqtisodiy loyihalarining ekologik natijalarini atrof-muhit monitoringi tizimi asosida baholash usullari va ularning

O‘zbekistondagi amaliy samaradorligi tadqiq etilgan. Muallif tomonidan 2019–2024-yillar oralig‘idagi statistika ma’lumotlari tahlil qilinib, mamlakatda sirkulyar loyihalar soni 3,5 baravarga ko‘paygani (45 tadan 160 taga) va buning natijasida CO₂ emissiyasi 17,8% ga, ifloslanish indeksi esa 6,4 balldan 4,7 ballgacha kamaygani ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: sirkulyar iqtisodiyot, atrof-muhit monitoringi, ekologik samaradorlik, karbonat angidrid (CO₂), chiqindilarni qayta ishlash, resurs tejamkorligi, raqamli ekologiya.

Аннотация. В данной статье исследуются методы оценки экологических результатов проектов циркулярной (круговой) экономики на основе системы экологического мониторинга, а также их практическая эффективность в Узбекистане. На основе анализа статистических данных за 2019–2024 годы автором показано, что число циркулярных проектов в стране выросло в 3,5 раза (со 45 до 160). Это привело к сокращению выбросов CO₂ на 17,8% и снижению индекса загрязнения с 6,4 до 4,7 балла.

Ключевые слова: циркулярная экономика, мониторинг окружающей среды, экологическая эффективность, углекислый газ (CO₂), переработка отходов, ресурсосбережение, цифровая экология.

Abstract. This article examines the methods for assessing the environmental results of circular economy projects based on environmental monitoring systems and evaluates their practical effectiveness in Uzbekistan. Analyzing statistical data from 2019 to 2024, the author highlights a 3.5-fold increase in the number of circular projects (from 45 to 160), which led to a 17.8% reduction in CO₂ emissions and a decrease in the pollution index from 6.4 to 4.7 points.

Keywords: circular economy, environmental monitoring, ecological efficiency, carbon dioxide (CO₂), waste recycling, resource efficiency, digital ecology.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 3-iyundagi 343-son qarori bilan “Atrof muhitning ifloslanish darajasini baholash tizimini yanada takomillashtirish to‘g‘risida”gi hujjat qabul qilindi. Mazkur qaror ekologik kuzatuv,

ifloslantiruvchi manbalarni aniqlash, ularning ta'sirini baholash hamda davlat ekologik nazoratini doimiy axborot bilan ta'minlashga yo'naltirilgan. Qaror ijrosi doirasida Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasi tomonidan Yagona geoaxborot ma'lumotlar bazasi yaratildi. Ushbu platforma turli idoraviy ekologik ma'lumotlarni integratsiya qiladi, shu orqali sirkulyar iqtisodiy loyihalarning ekologik holatga ta'sirini real vaqt rejimida kuzatish imkoniyati yaratiladi.

2021–2025-yillarda tasdiqlangan Atrof tabiiy muhit monitoringi dasturi O'zbekistonda ekologik ma'lumotlar yig'ish va tahlil qilishning ilmiy-uslubiy asosini belgilab berdi. Dasturda suv resurslari, atmosfera havosi, tuproqlar, ko'llar ekotizimlari, o'simlik va hayvonot dunyosining ifloslanish darajasi bo'yicha tizimli kuzatuvlar nazarda tutilgan. Shuningdek, xavfli geologik jarayonlar, transchegaraviy ifloslanish oqibatlari ham muntazam monitoring qilinadi. Dastur doirasida tahlil laboratoriyalarining moddiy-texnik bazasi mustahkamlanib, o'lchov-nazorat asbob-uskunolari modernizatsiya qilinmoqda. Bu esa ekologik natijalarni yanada aniq baholashga xizmat qiladi.

Sirkulyar iqtisodiy loyihalarning ekologik natijalarini baholashda monitoring ma'lumotlari asosida indikatorlar tizimi qo'llaniladi. Asosiy ko'rsatkichlar qatoriga ifloslanish kamayish indeksi, resurs samaradorligi koeffitsienti, ekologik qayta tiklanish indeksi hamda yashil ish o'rinlari ko'rsatkichi kiradi. Masalan, chiqindilarni qayta ishlash loyihasi natijasida atmosferaga chiqayotgan CO₂ emissiyasi 25–30 foizga kamaygan bo'lsa, bu loyiha yuqori ekologik samaradorlikka ega deb baholanadi. Shu bilan birga, suvni qayta ishlash, biogaz ishlab chiqarish yoki chiqindilardan energiya olish kabi loyihalarda ham monitoring ma'lumotlari asosida ekologik foyda miqdori aniqlanadi.

1-jadval

O'zbekistonda atmosferaning ifloslanish darajasi va ekologik loyihalar ta'siri³⁷

³⁷ Manba: <http://stat.uz/> ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi.

Yil	CO ₂ chiqindilari (mln tonna)	SO ₂ va NO _x chiqindilari (ming tonna)	Ifloslanish indeksi (ball)	Sirkulyar loyihalar soni (ta)	CO ₂ kamayish ulushi (%)
2019	42.0	215.0	6.4	45	—
2020	40.8	205.5	6.1	60	2.9
2021	39.0	197.8	5.8	80	4.4
2022	37.6	188.0	5.4	105	3.6
2023	36.0	178.4	5.0	135	4.3
2024	34.5	168.2	4.7	160	4.1

2019–2024-yillar oraligʻida Oʻzbekiston Respublikasida atmosferaning ifloslanish darajasi bosqichma-bosqich kamayib borgan. Jadval maʼlumotlariga koʻra, CO₂ chiqindilari hajmi 2019-yildagi 42 mln tonnadan 2024-yilda 34,5 mln tonnagacha kamaygan, yaʼni 17,8 foizlik pasayish kuzatilgan. Bunday natijaga erishilishida sirkulyar iqtisodiyotga oid loyihalarning joriy etilishi, energiya tejamkor texnologiyalarning qoʻllanilishi va qayta tiklanuvchi energiya manbalariga bosqichma-bosqich oʻtish muhim rol oʻynagan. Ayniqsa, 2021-yildan boshlab amalga oshirilgan “Yashil iqtisodiyot strategiyasi” chora-tadbirlari atmosferaga chiqariladigan zararli gazlar hajmini barqaror kamaytirish imkonini bergan.

Jadvalda koʻrsatilganidek, 2019-yilda sirkulyar iqtisodiyotga oid atigi 45 ta loyiha mavjud boʻlgan boʻlsa, 2024-yilga kelib ularning soni 160 taga yetgan. Bu 3,5 baravar oʻsishni bildiradi. Loyiha yoʻnalishlari asosan chiqindilarni qayta ishlash, qayta tiklanuvchi energiya ishlab chiqarish, suvni ikkilamchi foydalanish va biooʻgʻit ishlab chiqarishga qaratilgan. Ushbu loyihalar nafaqat iqtisodiy foyda, balki ekologik barqarorlikni taʼminlashda ham asosiy omil boʻldi. Ayniqsa, “waste-to-energy” texnologiyasi, biogaz ishlab chiqarish inshootlari hamda sanoat chiqindilarini ikkilamchi xom ashyo sifatida qayta ishlovchi korxonalar atmosferaga chiqadigan CO₂ miqdorini sezilarli kamaytirgan. Jadvaldagi CO₂ kamayish ulushi koʻrsatkichiga koʻra, 2020-yilda 2,9%, 2021-yilda 4,4%, 2022-yilda 3,6%, 2023-yilda 4,3% va 2024-yilda 4,1% ni tashkil etgan. Bular sirkulyar iqtisodiyotning ekologik natijasi sifatida qaraladi. Har yili CO₂ kamayish

sur'atining 3–5 foiz oralig'ida barqarorlashuvi O'zbekistonning xalqaro ekologik majburiyatlariga muvofiq "Net Zero 2050" maqsadlariga bosqichma-bosqich yaqinlashayotganini bildiradi.

Zamonaviy sirkulyar iqtisodiy tizimda ekologik monitoring jarayonlari raqamli texnologiyalar bilan chambarchas bog'langan. IoT (Internet of Things) sensorlari, GIS (Geoinformatsion tizimlar) va Big Data tahlillari orqali atrof-muhitning real holati to'g'risida uzluksiz ma'lumotlar olinadi. Yagona geoaxborot bazasi bu ma'lumotlarni yig'ish, qayta ishlash va vizuallashtirish imkonini beradi. Shuningdek, ilmiy-tadqiqot institutlari tomonidan chiqindilardan energiya olish, suvni tozalash inshootlari va atmosferani filtrlash tizimlarida avtomatik kuzatuv sensori o'rnatilib, ularning ekologik natijalari onlayn tarzda baholanmoqda.

2-jadval

Chiqindilarni qayta ishlash va resurslardan samarali foydalanish ko'rsatkichlari³⁸

Yil	Maishiy chiqindilar hajmi (mln tonna)	Qayta ishlash ulushi (%)	Qayta ishlangan hajm (mln tonna)	Resurs tejalishi (mln \$)	Poligonlarga tushgan chiqindilar ulushi (%)
2019	6.5	18	1.17	120	82
2020	6.8	20	1.36	150	80
2021	7.1	23	1.63	180	77
2022	7.4	25	1.85	210	75
2023	7.6	28	2.13	260	72
2024	7.9	32	2.53	320	68

2019–2024-yillar davomida O'zbekiston Respublikasida maishiy chiqindilar hajmi sezilarli darajada ortgan bo'lsa-da, ularni qayta ishlash hajmi va samaradorligi ham shu bilan birga oshib borgan. Jadval ma'lumotlariga ko'ra, 2019-yilda chiqindilar hajmi 6,5 mln tonna bo'lgan bo'lsa, 2024-yilga kelib bu ko'rsatkich 7,9 mln tonnaga yetgan, ya'ni 21,5 foizlik o'sish qayd etilgan. Aholining ko'payishi, urbanizatsiya sur'atlarining jadallashuvi va sanoat ishlab

³⁸ stat.uz

chiqarish hajmining ortishi chiqindilar hajmining tabiiy ravishda oshishiga olib kelgan. Shu bilan birga, bu holat sirkulyar iqtisodiyot tamoyillarini amalda joriy etish zaruratini yanada kuchaytirgan. Qayta ishlash ulushi 2019-yildagi 18 foizdan 2024-yilda 32 foizgacha oshgan, bu esa 14 foizlik mutlaq o'sishni anglatadi. Bu davrda chiqindilarni saralash, yig'ish va qayta ishlash infratuzilmasining rivojlanishi, shuningdek, davlat va xususiy sektor o'rtasidagi hamkorlik mexanizmlarining kengayishi muhim rol o'ynagan. Qayta ishlangan chiqindilar hajmi 1,17 mln tonnadan 2,53 mln tonnagacha oshib, deyarli ikki baravar ko'paygan. Bu o'zgarish chiqindilarni ikkilamchi xom ashyo sifatida qayta ishlab, iqtisodiy aylanishga kiritish imkonini bergan.

Jadvalda keltirilganidek, qayta ishlash natijasida tejalgan resurslar qiymati 2019-yilda 120 mln dollarni tashkil etgan bo'lsa, 2024-yilda bu ko'rsatkich 320 mln dollarga yetgan. Ya'ni, so'nggi besh yil ichida resurslardan foydalanish samaradorligi 2,6 baravar oshgan. Ushbu tejalish asosan energiya, metall, plastmassa va qog'oz kabi xom ashyo materiallarini qayta ishlash hisobiga amalga oshirilgan. Qayta ishlash jarayonlari resurs importiga bo'lgan ehtiyojni kamaytirib, milliy iqtisodiyotning o'z ichki manbalariga tayanish darajasini oshirgan. Resurs tejalishining bunday o'sishi ekologik jihatdan ham muhim — kamroq xom ashyo qazib olinadi, ishlab chiqarish chiqindilari kamayadi, tabiiy resurslarga bosim pasayadi. Bu esa barqaror iqtisodiy rivojlanish strategiyasining asosiy tamoyillariga mos keladi.

Xulosa. Atrof-muhit monitoringi asosida sirkulyar iqtisodiy loyihalarning ekologik natijalarini baholash bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar quyidagi muhim xulosalarni chiqarish imkonini beradi: Ekologik barqarorlik va monitoring integratsiyasi: Sirkulyar iqtisodiyot tamoyillarini joriy etishda atrof-muhit monitoringi tizimi hal qiluvchi bo'g'in hisoblanadi. Respublika miqyosida Yagona geoaxborot ma'lumotlar bazasining yaratilishi va raqamli texnologiyalarning (IoT, GIS, Big Data) tatbiq etilishi ekologik holatni real vaqt rejimida kuzatish va loyihalar samaradorligini aniq o'lchash bazasini shakllantirdi.

O'zbekistonda sirkulyar iqtisodiyot loyihalari nafaqat tabiiy resurslarga

bo'lgan bosimni kamaytirmoqda, balki mamlakatning barqaror va "yashil" iqtisodiy modelga o'tishini ta'minlovchi asosiy drayverga aylanmoqda. Kelajakda monitoring tizimini yanada avtomatlashtirish sirkulyar loyihalarning ekologik va iqtisodiy afzalliklarini yanada optimallashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Tuxtabayevna, A. S. (2025). Sirkulyar iqtisodiyot loyihalarining atrof muhit va milliy iqtisodiyotga ta'siri. *Shokh library*.
2. Stern, N. "The Economics of Climate Change: The Stern Review". – Cambridge University Press, 2007. (Iqlim o'zgarishi iqtisodiyoti bo'yicha dunyodagi eng nufuzli manbalardan biri).
3. O'zbekiston Respublikasi Gidrometeorologiya xizmati agentligi (O'zgidromet). "Iqlim o'zgarishi to'g'risida to'rtinchi milliy xabarnoma". – Toshkent, 2021.
4. D. Hudayberganov et al., Distinctive Features of Assessing Opportunities to Enhance the Effectiveness of Ecotourism Businesses in Regions. BIO Web Conf. Volume 151, 2025. International Conference "Mountains: Biodiversity, Landscapes and Cultures" (MBLC-2024). <https://doi.org/10.1051/bioconf/202515103003>

XODIMDAN RAHBARGACHA: IQTISODIYOT TARMOQLARIDA BOSHQARUV KARYERASINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY MODELI

X. Z. Zaripov., Ma'mun universiteti "Iqtisodiyot" kafedrası dotsenti
A. G'. Yaqubov., Ma'mun universiteti "Biznes boshqarish" kafedrası dotsenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Yangi O'zbekiston sharoitida iqtisodiyot tarmoqlarida xodimlarning bosqichma-bosqich rahbarlik lavozimlariga tayyorlanishi va boshqaruv karyerasini shakllantirish masalalari yoritiladi. Tadqiqotda xodimdan rahbargacha bo'lgan kasbiy o'sish jarayoni tashkilotning ichki kadrlar zaxirasi, mentorlik tizimi, kompetensiyaviy baholash va uzluksiz malaka oshirish mexanizmlari bilan bog'liq holda tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Boshqaruv karyerasi, xodimdan rahbargacha, rahbarlik

salohiyati, ichki kadrlar zaxirasi, mentorlik, kompetensiyaviy yondashuv, inson kapitali, iqtisodiyot tarmoqlari

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы поэтапной подготовки сотрудников к руководящим должностям и формирования управленческой карьеры в отраслях экономики в условиях Нового Узбекистана. В исследовании процесс профессионального роста от сотрудника до руководителя анализируется во взаимосвязи с внутренним кадровым резервом организации, системой наставничества, компетентностной оценкой и механизмами непрерывного повышения квалификации.

Ключевые слова. Управленческая карьера, от сотрудника до руководителя, лидерский потенциал, внутренний кадровый резерв, наставничество, компетентностный подход, человеческий капитал, отрасли экономики.

Yangi O'zbekiston sharoitida iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish, tashkilotlarda boshqaruv samaradorligini oshirish va inson kapitalidan oqilona foydalanish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi. Bugungi raqobatbardosh iqtisodiy muhitda korxona va tashkilotlarning barqaror faoliyati nafaqat moliyaviy resurslar, texnologiyalar yoki infratuzilmaga, balki malakali, tashabbuskor va boshqaruv salohiyatiga ega xodimlarni tayyorlash tizimiga ham bevosita bog'liqdir.[1]

Har bir tashkilotda rahbarlik lavozimlariga tayyor, mas'uliyatni o'z zimmasiga ola oladigan, jamoani boshqara biladigan va strategik fikrlash qobiliyatiga ega kadrlar zaxirasini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Chunki tashqi mehnat bozoridan rahbar izlash har doim ham kutilgan natijani bermaydi. Aksincha, tashkilot ichida o'z faoliyati, mehnat madaniyati, kasbiy intizomi va tashabbuskorligi bilan ajralib turadigan xodimlarni bosqichma-bosqich rahbarlikka tayyorlash boshqaruv barqarorligini ta'minlaydi.

Xodimdan rahbargacha bo'lgan rivojlanish modeli tashkilot ichida mavjud kadrlarni aniqlash, ularning salohiyatini baholash, kasbiy va boshqaruv

ko'nikmalarini rivojlantirish hamda bosqichma-bosqich rahbarlik lavozimlariga tayyorlash jarayonini o'z ichiga oladi. Bunday model tashkilotga tashqi mehnat bozoridan rahbar izlashga bo'lgan ehtiyojni kamaytiradi, boshqaruvda uzluksizlikni ta'minlaydi va xodimlarning tashkilotga sodiqligini oshiradi.[5]

Boshqaruv karyerasini shakllantirishda birinchi bosqich xodim salohiyatini aniqlashdan boshlanadi. Bu jarayonda xodimning mehnat intizomi, kasbiy bilimlari, tashabbuskorligi, jamoada ishlash qobiliyati, muammoli vaziyatlarda qaror qabul qilishi va mas'uliyatni zimmasiga olishga tayyorligi baholanadi. Bunday baholash rahbarlik lavozimlariga nomzodlarni tasodifiy emas, balki aniq mezonlar asosida tanlash imkonini beradi.[6]

Ikkinchi bosqichda xodimning boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirishga e'tibor qaratiladi. Rahbarlik salohiyatiga ega xodimlar uchun malaka oshirish kurslari, amaliy treninglar, ichki seminarlar, loyiha asosida ishlash va muammoli vaziyatlarni tahlil qilish mashg'ulotlari tashkil etilishi zarur. Bunda xodim faqat nazariy bilim emas, balki real boshqaruv vaziyatlarida qaror qabul qilish, jamoa bilan ishlash va natijaga erishish ko'nikmalarini egallaydi.[7]

Uchinchi bosqichda mentorlik tizimi muhim o'rin tutadi. Tajribali rahbarlar yosh va salohiyatli xodimlarga amaliy maslahat berishi, ularni boshqaruv jarayonlariga jalb qilishi va bosqichma-bosqich mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatishi kerak. Mentorlik tizimi orqali tashkilotda boshqaruv tajribasi avlodlar o'rtasida uzatiladi, rahbarlik zaxirasi mustahkamlanadi va xodimlarning o'z kasbiy kelajagiga bo'lgan ishonchi ortadi.

To'rtinchi bosqichda xodimning rahbarlik lavozimlariga tayyorgarligi baholanadi. Bunda kompetensiyaviy baholash usulidan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Kompetensiyaviy baholash xodimning nafaqat bilimini, balki uning amaliy faoliyatdagi natijalarini, kommunikatsiya madaniyatini, tashabbuskorligini, muammolarni hal qilish qobiliyatini va jamoani boshqara olish salohiyatini aniqlashga yordam beradi.

Jadval 1

Xodimdan rahbargacha bo'lgan boshqaruv karyerasi modeli[10]

Bosqich	Mazmuni	Kutiladigan natija
1. Salohiyatni aniqlash	Xodimning bilim, intizom, tashabbus va mas'uliyat darajasini baholash	Rahbarlikka nomzodlar aniqlanadi
2. Kompetensiyani rivojlantirish	Trening, seminar, loyiha va amaliy topshiriqlar orqali ko'nikmalarni oshirish	Boshqaruvga tayyorlik shakllanadi
3. Mentorlik	Tajribali rahbar yordamida amaliy boshqaruv tajribasini o'rgatish	Kasbiy o'sish va ishonch kuchayadi
4. Lavozimga tayyorlash	Nomzodni rahbarlik vazifalariga bosqichma-bosqich jalb etish	Ichki rahbarlik zaxirasi yaratiladi

Boshqaruv karyerasini shakllantirishda ichki kadrlar zaxirasi alohida ahamiyatga ega. Ichki kadrlar zaxirasi — bu tashkilotda kelajakda rahbarlik lavozimlarini egallashi mumkin bo'lgan salohiyatli xodimlar guruhidir. Bunday zaxiraning mavjudligi tashkilotga rahbarlik lavozimlari bo'shaganda tezkor va sifatli qaror qabul qilish imkonini beradi. Bundan tashqari, xodimlar tashkilot ichida o'sish imkoniyati borligini ko'rsa, ularning mehnatga qiziqishi va sodiqligi ortadi.[8]

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, iqtisodiyot tarmoqlarida boshqaruv karyerasini tizimli shakllantirish tashkilotlarda inson kapitalidan samarali foydalanishning muhim omili hisoblanadi. Xodimlarni rahbarlikka tayyorlash jarayoni tasodifiy lavozim o'sishiga emas, balki aniq mezonlar, kompetensiyalar va amaliy tayyorgarlik bosqichlariga asoslanishi zarur.

Tadqiqot natijasida xodimdan rahbargacha bo'lgan karyera modelining asosiy tarkibiy qismlari sifatida xodim salohiyatini aniqlash, boshqaruv kompetensiyalarini rivojlantirish, mentorlik tizimini yo'lga qo'yish, ichki kadrlar zaxirasini shakllantirish va lavozimga bosqichma-bosqich tayyorlash mexanizmlari muhim ahamiyat kasb etishi aniqlandi.

Boshqaruv karyerasini tashkilot ichida shakllantirish bir necha ijobiy natijalarga olib keladi. Birinchidan, rahbarlik lavozimlari uchun tayyor nomzodlar bazasi yaratiladi. Ikkinchidan, xodimlarda kasbiy o'sishga bo'lgan motivatsiya kuchayadi. Uchinchidan, tashkilotda kadrlar barqarorligi ta'minlanadi. To'rtinchidan, rahbarlikka tayinlanadigan xodimlar tashkilotning ichki muhitini, ish

jarayonlarini va jamoaviy qadriyatlarini yaxshi bilgani sababli boshqaruvdagi moslashuv jarayoni tezlashadi.

Xulosa qilib aytganda, xodimdan rahbargacha bo'lgan boshqaruv karyerasini shakllantirish iqtisodiyot tarmoqlarida inson kapitalidan samarali foydalanish, kadrlar barqarorligini ta'minlash va boshqaruv samaradorligini oshirishning muhim mexanizmi hisoblanadi. Ushbu model tashkilotlarda zamonaviy boshqaruv madaniyatini shakllantirish, xodimlarning kasbiy o'sishini rag'batlantirish va Yangi O'zbekiston iqtisodiy taraqqiyotiga munosib hissa qo'shishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi "O'zbekiston — 2030 strategiyasi to'g'risida"gi PF-158-son Farmoni. Strategiyada Yangi O'zbekiston taraqqiyoti, barqaror iqtisodiy o'sish va har bir fuqaroning salohiyatini rivojlantirish masalalari ustuvor yo'nalish sifatida belgilangan.

2. World Bank. Human Capital Project. Jahon banki inson kapitalini iqtisodiy o'sish va ish o'rinlari yaratishning muhim omili sifatida baholaydi.

3. Dessler G. Human Resource Management. Pearson Education, 2020.

4. Robbins S.P., Judge T.A. Organizational Behavior. Pearson Education, 2019.

LOGISTIKA FIRMALARI VA HUDUDIIY ISHLAB CHIQARUVCHILAR INTEGRATSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI (XORAZM VILOYATI MISOLIDA)

Muallif: Saidmaxmudova Ozoda Abdulla qizi,

iqtisodiyot fanlari o'qituvchisi,

Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti,

Annotatsiya: Ushbu tezisda Xorazm viloyati misolida logistika firmalari va hududiy ishlab chiqaruvchilar o'rtasidagi integratsiyani rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Zamonaviy statistik ma'lumotlar asosida mintaqaviy iqtisodiyotning holati baholangan, asosiy muammolar aniqlanib, integratsiya darajalarini chuqurlashtirishga yo'naltirilgan amaliy takliflar ishlab

chiqilgan.

Kalit soʻzlar: logistika integratsiyasi, hududiy ishlab chiqaruvchilar, zanjir boshqaruvi, klaster, Xorazm viloyati, transport infratuzilmasi, raqamli logistika, eksport salohiyati.

Аннотация: В данном тезисе на примере Хорезмской области с научной точки зрения проанализированы экономические механизмы развития интеграции между логистическими фирмами и региональными производителями. На основе современных статистических данных оценено состояние региональной экономики, выявлены основные проблемы и разработаны практические предложения, направленные на углубление уровня интеграции.

Ключевые слова: логистическая интеграция, региональные производители, управление цепочкой, кластер, Хорезмская область, транспортная инфраструктура, цифровая логистика, экспортный потенциал.

Abstract: This thesis provides a scientific analysis of the economic mechanisms for developing integration between logistics firms and regional manufacturers using the Khorezm region as an example. Based on modern statistical data, the state of the regional economy was assessed, key problems were identified, and practical proposals aimed at deepening integration levels were developed.

Keywords: logistics integration, regional manufacturers, chain management, cluster, Khorezm region, transport infrastructure, digital logistics, export potential.

Zamonaviy global iqtisodiyotda raqobatbardoshlikning asosiy omili sifatida ta'minot zanjirlari samaradorligi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. O'zbekiston Respublikasining 2022–2026 yillarga mo'ljallangan «Yangi O'zbekiston» strategiyasi hamda 2025 yil 27 yanvardagi PQ-28-son qarorida transport-logistika tizimini rivojlantirish davlat ustuvorligi sifatida belgilangan[1].

Xorazm viloyati - Markaziy Osiyoning geoiqtisodiy jihatdan strategik nuqtasida joylashib, Qozog'iston, Turkmaniston va Rossiya bozorlariga chiqish yo'llari kesishmasida turadi. Shu bilan birga, viloyat logistika infratuzilmasining rivojlanmaganligi, ishlab chiqaruvchilar bilan logistika firmalari o'rtasidagi

hamkorlikning zaifligi hududiy iqtisodiy salohiyatning to'liq ro'yobga chiqishiga to'sqinlik qilmoqda.

Xorazm viloyati statistika boshqarmasi va O'zbekiston Milliy statistika qo'mitasining so'nggi ma'lumotlariga ko'ra, viloyat iqtisodiyoti barqaror o'sish tendensiyasini namoyish etmoqda (1-jadval).

1-jadval

Xorazm viloyatining asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlari dinamikasi (2022–2024)

[2].

Ko'rsatkich	2022 y.	2023 y.	2024 y.	O'sish, %
Sanoat ishlab chiqarish hajmi (trln so'm)	19,2	24,7	29,3*	+18,6
Qurilish ishlari hajmi (trln so'm)	3,4	4,8	6,2*	+29,2
Chakana savdo tovar aylanmasi (trln so'm)	10,1	13,4	16,8*	+25,4
Transport xizmatlari (mlrd so'm)	2 180	2 790	3 125*	+12,1
Sanoat ishlab chiqarishning fizik hajm indeksi	102,3%	105,1%	106,7%	+1,6
Faoliyat ko'rsatayotgan sanoat korxonalari soni	3 120	3 480	3 703	+6,4

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, 2025 yilning yanvar–may oylari bo'yicha Xorazm viloyatida sanoat ishlab chiqarishining fizik hajm indeksi 107,5 foizni tashkil etib, respublika o'rtacha ko'rsatkichidan (103,1%) sezilarli darajada yuqori bo'lgan. Urganch shahrida asosiy kapitalga o'zlashtirilgan investitsiyalar 2025 yil davomida 73,2% ga oshgan. Shu bilan birga, 2024 yilning yanvar–oktabr oylarida viloyat bo'yicha transport xizmatlari hajmi 3 125,1 mlrd so'mni tashkil etib, o'tgan yilga nisbatan 12,1% o'sgan[3].

Iqtisodiy adabiyotlarda (Porter, 1990; Mentzer et al., 2001) logistika integratsiyasi to'rtta asosiy darajada ko'rib chiqiladi: operatsion, tashkiliy, moliyaviy va raqamli. Xorazm viloyati sharoitida ushbu darajalar quyidagi mazmun va samaradorlik ko'rsatkichlari bilan tavsiflanadi (2-jadval):

2-jadval

Logistika-ishlab chiqarish integratsiyasining darajalari va mexanizmlari

Integratsiya darajasi	Mexanizm mazmuni	Kutilayotgan samara

Operatsion integratsiya	Ombor va transport jarayonlarini birlashtirib boshqarish; real vaqtda yuk kuzatuv tizimi joriy etish	Logistika xarajatlarini 18–22% ga kamaytirish; mahsulot yetkazib berish muddatini qisqartirish
Tashkiliy integratsiya	Klaster tuzilmalarini shakllantirish; logistika firmalari va ishlab chiqaruvchilar o'rtasida uzoq muddatli shartnomalar tuzish	Ishlab chiqarish ritmini barqarorlashtirish; eksport hajmini 30–35% ga oshirish
Moliyaviy integratsiya	Kreditlash dasturlari, subsidiyalar va soliq imtiyozlari orqali birgalikdagi investitsiyalarni rag'batlantirish	Xususiy investitsiyalarni 1,5–2 baravarga jalb etish; moliyaviy tavakkalchilikni kamaytirish
Raqamli integratsiya	ERP/WMS tizimlari; elektron hujjat aylanishi; smart-logistika platformalari joriy etish	Boshqaruv samaradorligini 25–30% oshirish; xatolarni minimumga keltirish

Operatsion darajada integratsiya yuk kuzatuv tizimlari va WMS (Warehouse Management System) platformalari orqali real vaqtda ma'lumot almashishni nazarda tutadi. Tashkiliy darajada esa Xorazm viloyatida agro-sanoat klasterlari atrofida logistika xizmat ko'rsatuvchi firmalari bilan ishlab chiqaruvchi korxonalar o'rtasida uzoq muddatli hamkorlik shartnomalarini institutsionallashtirish talab etiladi [4].

Tadqiqot natijalari va Xorazm viloyatining tashqi savdo hamda transport sektori bo'yicha adabiyotlar tahlili asosida integratsiya rivojlanishiga to'sqinlik qilayotgan asosiy muammolar, ularning sabablari va yechim yo'llari aniqlandi (3-jadval):

3-jadval.

Integratsiyaga to'sqinlik qiluvchi muammolar va yechim yo'llari

№	Muammo	Sabab	Taklif etilayotgan yechim
1	Logistika infratuzilmasining yetarli darajada rivojlanmaganligi	Kapital qo'yilmalarining cheklanganligi; mintaqaviy izolyatsiya	DXSh asosida multimodal logistika markazini Urganch shahrida barpo etish
2	Eksport diversifikatsiyasining pastligi	Mahsulotlar asosan xomashyo va past qo'shilgan qiymatli tovarlardan iborat	Qayta ishlovchi sanoat klasterlari uchun soliq imtiyozlari joriy etish
3	Logistika firmalari va ishlab chiqaruvchilar o'rtasida axborot uzilishi	Yagona raqamli platformaning yo'qligi	Mintaqaviy yagona logistika axborot tizimini (MLAT) joriy etish
4	Malakali kadrlar tanqisligi	Logistika sohasidagi ta'lim dasturlarining zamonaviy talabga nomuvofiqligi	Urganch DTU va UrRTU bazasida logistika mutaxassisligi modulini kuchaytirish

O‘zbekiston Respublikasi hukumatining 2025 yil 27 yanvardagi PQ-28-son qarorida ko‘rsatilishicha, 2024 yilda xalqaro yuk tashish hajmi 1,8 barobarga oshib, 59,6 mln tonnaga yetgan; shundan avtomobil transportida 16,6 mln tonna, temir yo‘l transportida esa 43,0 mln tonna tashkil etgan. Jahon banki Logistika samaradorligi indeksida O‘zbekiston 139 davlat orasida 88-o‘rinni egallagan (2018 yilga nisbatan 11 pozitsiyaga yuqorilagan). Xorazm viloyatida ushbu imkoniyatlardan foydalanish uchun mintaqaviy multimodal logistika markazi tuzish strategik zaruriyatga aylangan [5].

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalar shakllandi:

1. Xorazm viloyatida logistika firmalari va hududiy ishlab chiqaruvchilar o‘rtasidagi integratsiyani institutsional mexanizmlar (klaster, konsorsium, assotsiatsiya) orqali rivojlantirish hududiy iqtisodiy o‘sish uchun kuchli multiplikativ ta'sir beradi.

2. Raqamli logistika platformalarini (MLAT) joriy etish orqali ishlab chiqaruvchilar va logistika firmalari o‘rtasidagi axborot uzilishini bartaraf etish boshqaruv samaradorligini 25–30% ga oshirishi mumkin.

3. Davlat-xususiy sherikchilik (DXSh) asosida Urganch shahrida multimodal logistika markazini barpo etish viloyatning O‘rta Osiyo tranzit yo‘llarida raqobatbardosh o‘rnini mustahkamlaydi.

4. Logistika xarajatlarini 18–22% ga kamaytirish va eksport hajmini 30–35% ga oshirish maqsadida operatsion integratsiya mexanizmlarini bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiqdir.

Ushbu tadqiqot natijalari viloyat hokimligi, sohaviy assotsiatsiyalar va logistika operatorlari uchun strategik qarorlar qabul qilishda metodologik asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2025 yil 27 yanvardagi PQ-28-son qarori «O‘zbekiston Respublikasining transport-logistika tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida». - lex.uz

2. Xorazm viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari. - xorazmstat.uz, 2024–

2025.

3. O‘zbekiston Milliy statistika qo‘mitasi. Sanoat ishlab chiqarishi press-relizi, 2025 yil yanvar–oktabr. stat.uz

4. Raximov A. Transport xizmatlari sektorining rivojlanishini statistik tahlili: Xorazm viloyati misolida // Green Economy and Development. 2025. №3(6).

5. Qurbanov F. Xorazm viloyatining tashqi savdo tahlili va istiqbollari // Green Economy and Development. 2026. №4(3).

ЭКОНОМИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В РЕГИОНЕ И ПУТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

Abu Rayhon Beruniy nomidagi

Urganch davlat universiteti tayanch

doktoranti O‘ktamova Aziza

Аннотация: В данной статье рассматриваются вопросы применения методов экономического моделирования для обеспечения устойчивого развития туристической отрасли на уровне регионов. Рассматриваются ключевые факторы, влияющие на экологическую и социальную стабильность дестинаций. Особое внимание уделяется адаптации зарубежного опыта к условиям Узбекистана, включая использование цифровых технологий, систем Smart Tourism и инструментов экологического регулирования. На основе анализа международной практики предложены направления совершенствования моделей управления туристическими дестинациями в Самарканде, Бухаре и Хиве.

Annotatsiya: Ushbu maqolada mintaqaviy darajada turizm sohasining barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun iqtisodiy modellashtirish usullarini qo'llash masalalari ko'rib chiqiladi. Destinatsiyalarning ekologik va ijtimoiy barqarorligiga ta'sir qiluvchi asosiy omillar tahlil qilinadi. Alohida e'tibor xorijiy tajribani O'zbekiston sharoitiga moslashtirish masalalariga, jumladan raqamli texnologiyalar, Smart Tourism tizimlari hamda ekologik tartibga solish

instrumentlaridan foydalanishga qaratilgan. Xalqaro tajriba tahlili asosida Samarqand, Buxoro va Xiva turistik destinatsiyalarini boshqarish modellarini takomillashtirish yoʻnalishlari taklif etilgan.

Ключевые слова: устойчивый туризм, экономическое моделирование, региональная экономика, зарубежный опыт, экологическая нагрузка, туристический потенциал, стратегическое планирование, Smart Tourism.

Kalit soʻzlar: barqaror turizm, iqtisodiy modellashtirish, mintaqaviy iqtisodiyot, xorijiy tajriba, ekologik yuklama, turistik salohiyat, strategik rejalashtirish, Smart Tourism (aqlli turizm).

Введение

Актуальность темы обусловлена необходимостью поиска баланса между экономическим ростом региона и сохранением его природно-рекреационного потенциала. В современных условиях туризм перестал рассматриваться исключительно как источник дохода; он превратился в сложную систему, требующую научного подхода к управлению.

Для государств с высоким культурно-историческим потенциалом, к которым относится Узбекистан, задача эффективного управления туристическими потоками имеет стратегическое значение. Рост числа иностранных туристов требует внедрения современных инструментов анализа, позволяющих прогнозировать нагрузку на объекты культурного наследия и оценивать долгосрочные экономические последствия развития отрасли.

Экономическое моделирование в туризме позволяет формировать научно обоснованные решения, направленные на сохранение природных ресурсов, повышение инвестиционной привлекательности регионов и развитие качественной туристической инфраструктуры.

Основная часть

Моделирование устойчивого развития туризма базируется на интеграции трех векторов: экономического, экологического и социального. Одной из наиболее эффективных моделей является производственная

функция, дополненная переменными экологических затрат. Устойчивое развитие туризма базируется на сочетании трех ключевых компонентов: экономической эффективности, экологической безопасности и социальной стабильности. В современных условиях наибольшую эффективность демонстрируют интегрированные модели, включающие методы математического прогнозирования, цифровой мониторинг и анализ больших данных.

Одним из важных элементов моделирования является определение туристической емкости территории. Данный показатель отражает максимально допустимое количество туристов без риска деградации инфраструктуры и ухудшения экологического состояния региона. Для исторических городов Узбекистана данный параметр имеет особое значение, поскольку объекты культурного наследия подвержены повышенной антропогенной нагрузке.

В мировой практике активно используются цифровые системы управления туристическими потоками. В странах Европейского союза внедряются платформы Smart Tourism и Big Data которые показывают высокую эффективность использования систем, позволяющие анализировать поведение туристов в режиме реального времени. Подобные технологии обеспечивают оптимизацию транспортных потоков, распределение туристов по сезонам и снижение нагрузки на популярные объекты.

Особого внимания заслуживает опыт Испании, где экологические сборы направляются на восстановление природных ресурсов и модернизацию туристической инфраструктуры. Аналогичный механизм может быть адаптирован и для туристических регионов Узбекистана. Для оценки эффективности региональной политики целесообразно использовать систему показателей, представленную в таблице 1.

Таблица 1. Ключевые параметры моделирования устойчивого туризма

Показатель	Метод оценки	Ожидаемый результат
Индекс экологической устойчивости	Оценка выбросов и объемов отходов	Минимизация ущерба флоре и фауне
Коэффициент туристической емкости	Расчет максимального потока на 1 кв. км	Предотвращение перенасыщения дестинации
Экономический мультипликатор	Анализ межотраслевого баланса	Рост доходов смежных отраслей

Адаптация моделей в условиях Узбекистана

Узбекистан обладает значительным потенциалом для внедрения моделей устойчивого туризма благодаря уникальному историко-культурному наследию и активной государственной поддержке отрасли. В рамках стратегии развития страны до 2030 года особое внимание уделяется цифровизации туристических услуг и повышению конкурентоспособности регионов.

Наиболее перспективными направлениями являются внедрение единой цифровой платформы управления туристическими потоками, развитие «зеленых» гостиниц и использование возобновляемых источников энергии в туристических кластерах.

Для Самарканда, Бухары и Хивы целесообразно применять модели прогнозирования антропогенной нагрузки на объекты ЮНЕСКО. Это позволит регулировать поток туристов в периоды пиковой нагрузки и повысить качество туристического опыта.

Кроме того, развитие экотуризма в регионах Узбекистана способно стать важным фактором диверсификации туристического продукта. Использование механизмов льготного кредитования и налоговых стимулов позволит ускорить развитие экологически ориентированного бизнеса.

Таблица 2. Динамика показателей устойчивости туризма в Узбекистане (прогнозная модель)

Параметр	Текущее состояние	Целевой показатель (2030)	Инструмент достижения
Доля экотуризма в ВВП региона	~2.5%	>7%	Льготное кредитование «зеленых» отелей
Цифровизация услуг (Smart Tourism)	45%	90%	Единая платформа «Tourism ID»
Использование ВИЭ в дестинациях	Низкое	Среднее/Высокое	Налоговые вычеты за установку панелей

Составлено автором на основе данных Агентства статистики при Президенте РУз.

Выводы

Проведенный анализ подтверждает, что использование экономического моделирования является фундаментом для принятия управленческих решений. Зарубежный опыт демонстрирует, что успех устойчивого развития кроется не в количественном росте числа туристов, а в качественном управлении их поведением через цифровые модели и фискальные инструменты.

Заключение

Внедрение предложенных моделей позволит регионам Узбекистана эффективно конкурировать на международном рынке. Основным путем использования зарубежного опыта является создание гибридных моделей управления, учитывающих специфику региональной экономики и социальные приоритеты населения. Применение современных аналитических инструментов позволит не только повысить конкурентоспособность страны на мировом туристическом рынке, но и обеспечить долгосрочную устойчивость отрасли.

Список использованной литературы

1. Попов А.И. Региональный туризм: модели и прогнозы. – М.: Наука,

2023. – 150 с.

2. Smith J. Sustainable Tourism Modeling. – London: Academic Press, 2024. [2, 45 с].

3. Указ Президента «О мерах по дальнейшему развитию сферы туризма». – Ташкент, 2024.

4. Green Tourism Initiative Global Report. – UNWTO, 2025. [4]. Постановление Президента Республики Узбекистан №ПП-238 «О мерах по ускорению развития туристического потенциала Республики». – Ташкент, 2024. [5, 12 с].

5. Хакимов Б.А. Экономические аспекты развития «зеленого» туризма в Узбекистане // Экономика и финансы. – Ташкент, 2023. №4. – С. 18-25. [6].

6. Turayev O., et al. The impact of economic complexity on energy consumption risk // Journal of Environmental Management 394, 127626. - 2025. - URL: <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2025.127626>

7. Turaev O. Analysis of Economic Potential and its Key Indicators// Academic journal of digital economics and stability. Vol. 39 No. 3 (2026): July. <https://journal.academicjournal.online/index.php/economics/article/view/1287>

MINTAQAVIY KIMYO SANOATIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH VA SAMARADORLIKNI OSHIRISH

Achilov Izzatbek Ismoil o'g'li-Abu Rayhon

Beruniy nomidagi Urganch Davlat

Universiteti registrator ofisi menejeri

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi mintaqaviy kimyo sanoatida raqamli texnologiyalarni joriy etish va samaradorlikni oshirishning dolzarb masalalari ko'rib chiqilgan. Sanoat 4.0 texnologiyalarining kimyo korxonalarida qo'llanilishi tahlil qilingan va xorij tajribasi asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация: В данном тезисе рассматриваются актуальные вопросы внедрения цифровых технологий и повышения эффективности в региональной химической промышленности. Проанализировано применение

технологий Индустрии 4.0 на химических предприятиях и разработаны практические рекомендации на основе зарубежного опыта.

Abstract: This thesis examines the current issues of implementing digital technologies and improving efficiency in regional chemical industry. The application of Industry 4.0 technologies in chemical enterprises is analyzed and practical recommendations are developed based on international experience.

Kalit soʻzlar: raqamli texnologiyalar, kimyo sanoati, Sanoat 4.0, avtomatlashtirish, sun'iy intellekt, IoT, samaradorlik, mintaqaviy rivojlanish.

Ключевые слова: цифровые технологии, химическая промышленность, Индустрия 4.0, автоматизация, искусственный интеллект, IoT, эффективность, региональное развитие.

Keywords: digital technologies, chemical industry, Industry 4.0, automation, artificial intelligence, IoT, efficiency, regional development.

Oʻzbekistonda soʻnggi yillarda sanoatni raqamli transformatsiya qilish davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yoʻnalishlaridan biriga aylangan. "Oʻzbekiston — 2030" strategiyasi va "Raqamli Oʻzbekiston — 2030" dasturi doirasida sanoat korxonalarini modernizatsiya qilish, zamonaviy texnologiyalarni joriy etish va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish muhim vazifalar sifatida belgilangan. Kimyo sanoati Oʻzbekiston iqtisodiyotining strategik tarmoqlaridan biri boʻlib, 2024-yilda tarmoq mahsuloti 18,7 trillion soʻmni tashkil etdi va YaIMning 4,2% ini ta'minladi. Biroq mintaqaviy kimyo korxonalarining raqamli texnologiyalardan foydalanish darajasi hali ham yetarli emas — soʻrov ma'lumotlariga koʻra, faqat 23% korxonalar zamonaviy avtomatlashtirish tizimlarini qoʻllaydi va 14% IoT texnologiyalaridan foydalanadi. Bu holat korxonalar raqobatbardoshligini cheklamoqda va tizimli raqamli transformatsiyani talab etmoqda [1].

Mintaqaviy kimyo sanoatining hozirgi holatini tahlil qilganda, raqamli texnologiyalarni joriy etish darajasida sezilarli tafovutlar mavjudligi koʻzga tashlanadi. Toshkent, Navoiy va Farg'ona viloyatlaridagi yirik kimyo korxonalari (Navoiy kimyo zavodi, Farg'ona azot zavodi, Maxam-Chirchiq) nisbatan yuqori avtomatlashtirish darajasiga ega boʻlsa, Xorazm, Qoraqalpog'iston va Surxondaryo

kabi mintaqalardagi kichik va o'rta kimyo korxonalari asosan an'anaviy texnologiyalar asosida ishlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, raqamli texnologiyalarni joriy etgan kimyo korxonalari mehnat unumdorligini 35-45% oshirgan, energiya sarfini 20-28% kamaytirgan va mahsulot sifatini 18-25% yaxshilagan [2].

Mintaqaviy kimyo sanoatida raqamli texnologiyalarni joriy etishning birinchi muhim yo'nalishi ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish va nazorat qilish tizimlarini modernizatsiya qilishdan iborat. Zamonaviy avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari (SCADA, DCS, PLC) kimyoviy jarayonlarni real vaqt rejimida nazorat qilish, parametrlarni optimallashtirish va inson omili xatolarini minimallashtirishga imkon beradi. Sanoat 4.0 konsepsiyasi doirasida kiber-fizik tizimlar ishlab chiqarish jihozlarini yagona tarmoqqa birlashtiradi va markazlashtirilgan boshqaruvni ta'minlaydi. Germaniya va Yaponiya kimyo korxonalarining tajribasi shuni ko'rsatadiki, to'liq avtomatlashtirilgan liniyalar an'anaviy usullarga nisbatan 40-50% kam xom ashyo sarflaydi va mahsulot chiqish koeffitsientini 15-20% oshiradi [3].

Ikkinchi muhim yo'nalish sun'iy intellekt va katta ma'lumotlar tahlili (Big Data) texnologiyalarini kimyoviy ishlab chiqarishga tatbiq etishdir. Sun'iy intellekt algoritmlari ishlab chiqarish jarayonlarini optimallashtirish, sifat nazoratini avtomatlashtirish, texnik nosozliklarni oldindan bashorat qilish (prediktiv texnik xizmat) va energiya iste'molini boshqarish kabi vazifalarda yuqori samaradorlik ko'rsatadi. Machine learning modellari kimyoviy reaksiyalar parametrlarini real vaqtda optimallashtiradi, bu esa mahsulot sifatini barqarorlashtiradi va chiqindilarni kamaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, AI texnologiyalarini qo'llagan kimyo korxonalari rejadan tashqari to'xtash vaqtini 45% ga qisqartirgan va texnik xizmat xarajatlarini 30% ga kamaytirgan [4].

Uchinchi yo'nalish sanoat Internetini (IIoT — Industrial Internet of Things) joriy etish va jihozlarni "aqlli" tarmoqqa ulashtirish hisoblanadi. IIoT sensorlari va datchiklari ishlab chiqarish jihozlarining holati, ish parametrlari, energiya sarfi va atrof-muhit ko'rsatkichlari haqida doimiy ma'lumot to'playdi. Bu ma'lumotlar

bulutli platformalarda qayta ishlanib, boshqaruv qarorlarini qabul qilish uchun tahliliy hisobotlar shaklida taqdim etiladi. "Raqamli egizak" (digital twin) texnologiyasi ishlab chiqarish jarayonlarining virtual modelini yaratadi va turli stsenariylarni simulyatsiya qilish imkonini beradi. Xorazm viloyatidagi kimyo korxonalari uchun bosqichma-bosqich IIoT infratuzilmasini joriy etish strategik ahamiyatga ega.

To'rtinchi yo'nalish ERP (Enterprise Resource Planning) va MES (Manufacturing Execution System) tizimlarini integratsiya qilish orqali korxona boshqaruvini raqamlashtirishdir. ERP tizimlari moliyaviy, kadrlar, ta'minot zanjiri va sotish boshqaruvini yagona platformaga birlashtiradi, MES tizimlari esa ishlab chiqarish jarayonlarini real vaqtda kuzatish va boshqarishni ta'minlaydi. Bu ikki tizimning integratsiyasi korxona faoliyatining to'liq shaffofligini ta'minlaydi, qaror qabul qilish tezligini oshiradi va resurslardan foydalanish samaradorligini yaxshilaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ERP-MES integratsiyasini amalga oshirgan kimyo korxonalari ombor zaxiralarini 25% ga kamaytirgan, buyurtmalarni bajarish muddatini 35% ga qisqartirgan va umumiy operatsion xarajatlarni 18% ga pasaytirgan [5].

Mintaqaviy kimyo sanoatida raqamli texnologiyalarni joriy etish va samaradorlikni oshirish kompleks va izchil yondashuv talab etadi. Ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish, sun'iy intellekt va Big Data texnologiyalarini qo'llash, sanoat Internetini joriy etish va ERP-MES tizimlarini integratsiya qilish bir-biri bilan chambarchas bog'liq ustuvor yo'nalishlar sifatida amalga oshirilishi kerak. Ushbu chora-tadbirlarning izchil bajarilishi nafaqat kimyo korxonalarining raqobatbardoshligini oshiradi, balki mintaqaviy iqtisodiyotda tarkibiy o'zgarishlarni jadallashtirish, yangi yuqori malakali ish o'rinlarini yaratish va ekologik barqarorlikni ta'minlash imkonini ham beradi. Raqamli transformatsiya kimyo sanoatining kelajagi bo'lib, uni o'z vaqtida amalga oshirgan korxonalar global raqobatda ustunlikka ega bo'ladilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "O‘zbekiston — 2030" strategiyasi, 2023.
2. Schwab K. The Fourth Industrial Revolution. World Economic Forum, 2016.
3. Davlat statistika qo‘mitasi. Sanoat va raqamli iqtisodiyot ko‘rsatkichlari. Toshkent, 2024.
4. Lee J., Bagheri B., Kao H. A Cyber-Physical Systems Architecture for Industry 4.0 // Manufacturing Letters. 2015. Vol. 3. P. 18-23.
5. Raqamli texnologiyalar vazirligi. O‘zbekistonda sanoat raqamlashtirish hisoboti. Toshkent, 2024.

KIMYO SANOATI KORXONALARIDA EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASH VA "YASHIL" TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH

Achilov Izzatbek Ismoil o‘g‘li-Abu Rayhon

Beruniy nomidagi Urganch Davlat

Universiteti registrator ofisi menejeri

Annotatsiya: Ushbu tezisdagi kimyo sanoati korxonalarida ekologik barqarorlikni ta'minlash va "yashil" texnologiyalarni joriy etishning dolzarb masalalari ko‘rib chiqilgan. Chiqindilarni qayta ishlash, energiya tejash va xalqaro ekologik standartlarga moslashish yo‘nalishlari tahlil qilingan va xorij tajribasi asosida amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Аннотация: В данном тезисе рассматриваются актуальные вопросы обеспечения экологической устойчивости и внедрения «зелёных» технологий на предприятиях химической промышленности. Проанализированы направления переработки отходов, энергосбережения и адаптации к международным экологическим стандартам, разработаны практические рекомендации на основе зарубежного опыта.

Abstract: This thesis examines the current issues of ensuring environmental sustainability and implementing green technologies in chemical industry enterprises. The directions of waste processing, energy saving and adaptation to

international environmental standards are analyzed and practical recommendations are developed based on international experience.

Kalit soʻzlar: ekologik barqarorlik, yashil texnologiyalar, kimyo sanoati, chiqindilarni qayta ishlash, energiya tejash, aylana iqtisodiyot, ISO 14001, karbon izi.

Ключевые слова: экологическая устойчивость, зелёные технологии, химическая промышленность, переработка отходов, энергосбережение, циркулярная экономика, ISO 14001, углеродный след.

Keywords: environmental sustainability, green technologies, chemical industry, waste processing, energy saving, circular economy, ISO 14001, carbon footprint.

Zamonaviy dunyo iqtisodiyotida ekologik barqarorlik va "yashil" rivojlanish konsepsiyasi tobora muhim ahamiyat kasb etmoqda. "Oʻzbekiston — 2030" strategiyasi va "Yashil iqtisodiyot" tamoyillariga oʻtish boʻyicha davlat dasturlari doirasida sanoat korxonalarining ekologik samaradorligini oshirish ustuvor vazifa sifatida belgilangan. Kimyo sanoati texnologik jihatdan murakkab va atrof-muhitga ta'siri yuqori tarmoqlardan biri hisoblanadi — global miqyosda kimyo sanoati CO₂ emissiyasining 7% ini, sanoat chiqindilarining 12% ini va suv iste'molining 5% ini tashkil etadi. Oʻzbekistonda kimyo sanoati korxonalari yiliga taxminan 2,8 million tonna qattiq chiqindi, 45 million m³ oqova suv va 180 ming tonna atmosferaga chiqariladigan moddalar hosil qiladi. Biroq soʻrov ma'lumotlariga koʻra, faqat 34% korxonalar zamonaviy tozalash inshootlariga ega va 18% ISO 14001 ekologik menejment sertifikatini olgan. Bu holat ekologik barqarorlikni ta'minlash va "yashil" texnologiyalarni joriy etish zarurligini koʻrsatadi [1].

Kimyo sanoatining ekologik holatini tahlil qilganda, korxonalar toifasiga qarab sezilarli farqlar mavjudligi aniqlanadi. Yirik davlat korxonalari (Navoiy kimyo zavodi, Farg'ona azot zavodi, Qo'ng'iro't soda zavodi) nisbatan zamonaviy ekologik infratuzilmaga ega bo'lsa, mintaqaviy kichik va o'rta kimyo korxonalarining aksariyati eskirgan texnologiyalar asosida ishlaydi. Tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, "yashil" texnologiyalarni joriy etgan kimyo korxonalari

chiqindilar hajmini 40-55% ga kamaytirgan, energiya sarfini 25-35% ga pasaytirgan va xom ashyodan foydalanish samaradorligini 20-30% ga oshirgan. Shuningdek, ekologik sertifikatlarga ega korxonalar eksport bozorlariga kirish imkoniyatini 2,5-3 marta kengaytirgan [2].

Kimyo sanoatida ekologik barqarorlikni ta'minlashning birinchi muhim yo'nalishi "yashil kimyo" (Green Chemistry) tamoyillarini ishlab chiqarishga joriy etishdir. "Yashil kimyo" konsepsiyasi 1990-yillarda AQShda ishlab chiqilgan bo'lib, 12 ta asosiy tamoyilni o'z ichiga oladi: chiqindilarni oldini olish, atom samaradorligini oshirish, xavfli moddalarni kamaytirish, xavfsiz kimyoviy mahsulotlar yaratish, yordamchi moddalar ishlatishni kamaytirish, energiya sarfini minimallashtirish, qayta tiklanuvchi xom ashyodan foydalanish, ortiqcha jarayonlarni qisqartirish, katalitik reaksiyalarni afzal ko'rish, parchalanuvchi mahsulotlar yaratish, real vaqtda tahlil va xavfsiz jarayonlar loyihalash. Germaniya va Yaponiya kimyo kompaniyalarining tajribasi shuni ko'rsatadiki, "yashil kimyo" tamoyillarini qo'llash mahsulot tannarxini 15-25% ga kamaytirishi va atrof-muhitga salbiy ta'sirni 50-70% ga pasaytirishi mumkin [3].

Ikkinchi muhim yo'nalish chiqindilarni boshqarish tizimini takomillashtirish va aylana iqtisodiyot (circular economy) modeliga o'tishdir. An'anaviy chiziqli model "xom ashyo — ishlab chiqarish — chiqindi" o'rniga aylana iqtisodiyot "kamaytirish — qayta ishlatish — qayta ishlash" (Reduce — Reuse — Recycle) tamoyiliga asoslanadi. Kimyo sanoatida bu yondashuv quyidagilarni o'z ichiga oladi: ishlab chiqarish chiqindilarini ikkilamchi xom ashyoga aylantirish, issiqlik energiyasini qayta tiklash (rekuperatsiya), oqova suvlarni tozalash va texnik maqsadlarda qayta ishlatish, qadoqlash materiallarini qayta ishlash va simbioz sanoat parklarini tashkil etish (bir korxona chiqindisi boshqasining xom ashyosi bo'ladi). Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, aylana iqtisodiyot modelini qo'llagan kimyo korxonalari xom ashyo xarajatlarini 30-40% ga kamaytirgan va chiqindilarni yo'q qilish xarajatlarini 50-60% ga pasaytirgan [4].

Uchinchi yo'nalish energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishdir. Kimyo sanoati energiya sig'imli tarmoq

hisoblanadi — energiya xarajatlari ishlab chiqarish tannarxining 25-40% ini tashkil etadi. Energiya tejash texnologiyalari quyidagilarni o'z ichiga oladi: issiqlik almashinuvi tizimlarini modernizatsiya qilish (20-30% tejash), yuqori samarali elektr dvigatellari va nasoslar (15-25% tejash), issiqlik izolyatsiyasini yaxshilash (10-15% tejash), aqlli energiya boshqaruv tizimlari (10-20% tejash) va quyosh panellari hamda shamol generatorlarini o'rnatish. Yevropa Ittifoqi kimyo korxonalarining tajribasi shuni ko'rsatadiki, kompleks energiya tejash dasturlari CO₂ emissiyasini 35-45% ga kamaytirish va energiya xarajatlarini 25-35% ga pasaytirish imkonini beradi. Xorazm viloyatidagi kimyo korxonalari uchun quyosh energiyasidan foydalanish alohida istiqbolli yo'nalish hisoblanadi [5].

To'rtinchi yo'nalish xalqaro ekologik standartlarga moslashish va ESG (Environmental, Social, Governance) mezonlariga rioya qilishdir. ISO 14001 ekologik menejment tizimi, ISO 50001 energiya menejment tizimi va REACH (Yevropa Ittifoqi kimyoviy moddalar reglamenti) standartlari xalqaro bozorlarga kirish uchun zarur shart-sharoitlarga aylanmoqda. ESG mezonlari investorlar va xalqaro hamkorlar uchun muhim baholash ko'rsatkichiga aylangan — tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori ESG reytingiga ega kompaniyalar kapital jalb qilish xarajatlarini 15-20% ga kamaytiradi va aktsiyalar qiymatini 10-15% ga oshiradi. O'zbekiston kimyo korxonalari uchun ISO 14001 sertifikatsiyasidan o'tish, ekologik hisobotchilikni joriy etish va karbon izini hisoblash ustuvor vazifalar hisoblanadi.

Kimyo sanoati korxonalarida ekologik barqarorlikni ta'minlash va "yashil" texnologiyalarni joriy etish kompleks va uzoq muddatli yondashuv talab etadi. "Yashil kimyo" tamoyillarini qo'llash, aylana iqtisodiyot modeliga o'tish, energiya samaradorligini oshirish va xalqaro ekologik standartlarga moslashish bir-biri bilan chambarchas bog'liq ustuvor yo'nalishlar sifatida amalga oshirilishi kerak. Ushbu chora-tadbirlarning izchil bajarilishi nafaqat atrof-muhitni muhofaza qilishga, balki korxonalar raqobatbardoshligini oshirishga, eksport imkoniyatlarini kengaytirishga va xalqaro investitsiyalarni jalb qilishga xizmat qiladi. Ekologik barqarorlik zamonaviy kimyo sanoatining strategik majburiyati bo'lib, uni o'z vaqtida

ta'minlagan korxonalar global "yashil" iqtisodiyotda munosib o'rin egallaydilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston — 2030" strategiyasi, 2023.
2. Anastas P.T., Warner J.C. Green Chemistry: Theory and Practice. Oxford University Press, 1998.
3. Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi. Sanoat ekologiyasi hisoboti. Toshkent, 2024.
4. Ellen MacArthur Foundation. Circular Economy in the Chemical Industry. 2023.
5. European Chemical Industry Council (CEFIC). Sustainability Report 2024. Brussels, 2024.

MINTAQAVIY TURIZM RIVOJLANISHIDA MUZEYLAR FAOLIYATINI KLASSTER YONDASHUV ASOSIDA SAMARALI BOSHQARISH

*Ro'zmetov Baxodir Shomurotovich, UrDU "Turizm"
kafedrasida dotsenti v.b., i.f.f.d., PhD.*

Annotatsiya: Mazkur maqolada mintaqada madaniy turizmni rivojlantirishda muzeylar tizimini klaster yondashuv asosida boshqarish masalalari o'rganilgan. Xorazm viloyati muzeylarining hududiy salohiyati tahlil qilinib, ularni samarali boshqarish va madaniy xizmatlar sifatini oshirishning asosiy yo'nalishlari aniqlangan. Shuningdek, muzey klasterlarini rivojlantirish, innovatsion boshqaruv yondashuvlaridan foydalanish hamda turizm va madaniyat integratsiyasini kuchaytirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: madaniy turizm, klaster yondashuvi, madaniy xizmatlar, mintaqaviy rivojlanish, turizm menejmenti, innovatsion boshqaruv, raqobatbardoshlik.

Mintaqada turizm xizmatlarini samarali tashkil etish va sayyohlarga madaniy xizmatlar ko'rsatishni tizimli tashkil qilish hamda rivojlantirish muhim ahamiyat

kasb etadi. Ushbu jarayon hududning turistik salohiyatidan oqilona foydalanish, milliy madaniy merosni targ'ib qilish va turizm xizmatlari sifatini oshirishga xizmat qiladi. Madaniy xizmatlarni turizm tizimiga integratsiyalash orqali qo'shimcha qiymat yaratiladi va turistik mahsulotning raqobatbardoshligini ortadi. Shu bilan birga, zamonaviy boshqaruv mexanizmlari, innovatsion yondashuvlar va ilg'or xalqaro tajribalarni joriy etish madaniy turizm xizmatlarining samaradorligini oshirib, yangi ish o'rinlari yaratish, mahalliy aholi bandligini ta'minlash va hududning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga imkon yaratadi. Natijada madaniy turizm mintaqaviy rivojlanishning muhim strategik yo'nalishlaridan biri sifatida shakllanadi.

Bugungi kunda mintaqaviy iqtisodiy va madaniy rivojlanishda klaster yondashuvi asosiy strategik mexanizmlardan biriga aylanmoqda. Klasterlar - bu bir hududda joylashgan, o'zaro iqtisodiy, ilmiy va madaniy aloqalarga ega tashkilotlar tizimi bo'lib, ularning hamkorligi natijasida sinergetik samaraga erishiladi. Shu nuqtai nazardan, madaniy xizmatlar majmuasida, xususan muzeylar tizimi asosida ixtisoslashgan klasterlarni shakllantirish, nafaqat turizm va madaniyat sohalarida, balki butun mintaqa iqtisodiy-ijtimoiy hayotida sezilarli o'sishga sabab bo'ladi.

Klaster kontseptsiyasi birinchi marta 1990 yilda Maykl Porter tomonidan taklif qilingan [1]. Shundan keyin klaster kontseptsiya mahalliy iqtisodiy rivojlanishning strategik vositasi sifatida qarala boshladi. Muzey klasterlari - bu mahalliy yetkazib beruvchilar, turistik va davlat sektori obyektlari bilan yaqindan hamkorlik qiladigan o'zaro bog'langan muzeylarning geografik to'plamidir. Klasterga asoslangan rivojlanish muzey o'zining cheklangan imkoniyatlaridan tashqarida muammolarni hal qilish va muammolarni hal qilishda yuqori darajadagi raqobatbardoshlikni amalga oshirishi mumkinligiga asoslanadi. Klasterga asoslangan yondashuv muzeylarga bozorning yangi imkoniyatlarini aniqlashga, ilg'or tajribalardan xabardor bo'lishga va innovatsion bo'lishga yordam beradi [2].

Madaniy xizmatlar majmuasi - bu muzeylar, teatrlar, galereyalar, kutubxonalar, turistik markazlar va boshqa madaniy institutlarning o'zaro hamkorlikdagi faoliyatini qamrab oluvchi tizimdir. Bunday tizimda klaster

yondashuvini qo'llash quyidagi afzalliklarni beradi:

- resurslardan samarali foydalanish;
- hududiy madaniy xilma-xillikni saqlash va targ'ib qilish;
- madaniy meros obyektlarini turizm bilan bog'lash;
- innovatsion xizmatlar (raqamli eksponatsiyalar, virtual turlar)ni joriy etish;
- mahalliy iqtisodiy faollik hamda bandlik darajasini oshirish va boshqalar.

Muzeylar bu tizimning markaziy bo'g'ini sifatida namoyon bo'lib, ular atrofida madaniy-ta'limiy, turistik, ilmiy va tadbirkorlik subyektlari birlashgan klasterni shakllantirish imkonini beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan qabul qilingan "2022–2026 yillarda Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi"da ham madaniy merosni saqlash, muzeylar faoliyatini modernizatsiya qilish, raqamlashtirish va turizm bilan integratsiya qilish ustuvor vazifa sifatida belgilangan [3].

Xorazm viloyatida turizmni rivojlantirishda muzeylar bebaho tarixiy va madaniy merosni namoyish etuvchi asosiy obyektlar sifatida muhim ahamiyatga ega. Ushbu muzeylar mintaqaning boy madaniy xazinasini saqlab qolish bilan birga, tashrif buyuruvchilarga ma'naviy va ma'rifiy tajriba orttirish imkoniyatini yaratadi hamda hududning turistik salohiyatini oshirishda asosiy omil bo'lib xizmat qiladi. Xususan, Xiva va Urganch kabi rivojlangan hududlardagi muzeylar turli davrlarga oid eksponatlar, arxeologik topilmalar va san'at asarlari orqali sayyohlar uchun noyob madaniy turistik yo'nalishlarni shakllantirishda muhim manba hisoblanadi.

Shu bilan birga, muzeylar atrofida xizmat ko'rsatish tarmoqlarining rivojlanishi ham turizmni iqtisodiy jihatdan samarali sohaga aylantirishga xizmat qilmoqda. Mintaqa turizm sanoatida "madaniy va madaniy meros turizmida muzeylar madaniy merosni muhofaza qilish va targ'ib qilish, tashrif buyuruvchilarga ta'lim olish imkoniyatini berish kabi muhim rol o'ynaydi. Muzeylar mamlakat yoki mintaqaning tarixi, san'ati, ilm-fan va boshqa madaniy elementlarini namoyish etish orqali sayyohlarni jalb qiladi hamda ularga mahalliy madaniyatni o'rgatadi" [4].

Mintaqada muzeylar faoliyatini samarali tashkil etishda ularning boshqaruv

indikatorlari va omillari muhim ahamiyat kasb etadi. Avvalo, muzeylar xizmatlarini diversifikatsiya qilish, turli ijtimoiy tabaqalarning ehtiyojlarini inobatga olib xizmat ko'rsatish hamda yangi eksponatlar bilan boyitish zarur. Eksponatlarni saqlash va ta'mirlashda innovatsion texnologiyalarni qo'llash, suvenir va sovg'a mahsulotlarini tijoratlashtirish hamda mahalliy hunarmandlar bilan hamkorlik qilish muzeylarning iqtisodiy mustaqilligini oshiradi.

Xorazm viloyatida mavjud muzeylar tizimini tahlil qilishda hududiy tafovudlar, iqtisodiy va ijtimoiy indikatorlar, hamda madaniy turistik xizmatlar infratuzilmasining mavjud salohiyatini hisobga olgan holda, viloyat hududini uchta yirik klasterga ajratish mumkin (1-jadval). Bu klasterlar bo'yicha mintaqadagi ro'yhatga olingan, olinmagan asosiy va mahalliy muzeylar tahlil qilindi. Bunday yondashuv muzeylar faoliyatini hududlar kesimida tahlil qilish, mavjud imkoniyatlarni baholash hamda kelgusidagi rivojlanish strategiyalarini shakllantirishda muhim vosita sifatida xizmat qiladi.

1-jadval

№	Hudud	Tarkibiy birliklar	Rivojlanish darajasi	Tavsif (muzeylar soni va ko'lami)
1	Markaziy hudud	Urganch shahri, Urganch tumani, Xiva shahri, Xiva tumani	Yuqori daraja	Muzeylar soni, ekspozitsiya ko'lami va madaniy turistik xizmatlar hajmi yuqori darajada rivojlangan. Turistlar oqimi nisbatan ko'p bo'lib, madaniy meros obyektlari va turistik infratuzilma yaxshi shakllangan.
2	Janubiy hudud	Bog'ot, Xazorasp, Yangiariq, Xonqa, Tuproqqal'a tumanlari	O'rta daraja	Muzeylar va madaniy turistik xizmatlar faoliyati mavjud bo'lsada, ularning ko'lami markaziy hududlarga nisbatan cheklangan. Turistik resurslardan foydalanish darajasi o'rtacha hisoblanadi.
3	Shimoliy hudud	Yangibozor, Qo'shko'pir, Shovot, Gurlan tumanlari	Past daraja	Muzeylar soni va madaniy turistik xizmatlar ko'lami nisbatan past. Turistik infratuzilma va madaniy xizmatlar tarmog'ini rivojlantirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur.

Ushbu yondashuv, Xorazm viloyati hududlari kesimida muzeylar tizimining rivojlanishdagi nomutanosibliklarni hamda muzeylar qamrov darajasini aniqlashga yordam beradi. Natijada, mintaqaning turizm salohiyatini yuksaltirishda hamda tashrif buyuruvchilarga madaniy xizmatlarni ko'rsatishda hududiy jihatdan

muvozanatli rivojlantirishga qaratilgan hududiy rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Mintaqada muzeylar tizimi klasterlarini tashkil qilish va rivojlantirish maqsadida quyidagi ustuvor tadbirlarni amalga oshirish muhim deb hisoblaymiz:

- mintaqada muzey klasterlarini samarali boshqarish maqsadida madaniy klasterlarni rivojlantirish konsepsiyasini ishlab chiqish;
- muzeylar va turistik obyektlar uchun “Yagona axborot platformasi”ni yaratish;
- xususiy sektorni jalb etish, davlat-xususiy sheriklik asosida investitsion loyihalarni qo‘llab-quvvatlash;
- madaniy xodimlar va gidlar uchun innovatsion menejment hamda raqamli marketing bo‘yicha o‘quv dasturlarini yo‘lga qo‘yish;
- “Museum Pass”, “Cultural Route”, “Heritage Cluster” kabi loyihalar asosida mintaqaviy brendni shakllantirish va boshqalar.

Xulosa qilib aytganda, muzeylar asosida ixtisoslashgan madaniy klasterlarni shakllantirish mintaqaviy boshqaruv samaradorligini oshirish, madaniy meros obyektlaridan foydalanishning iqtisodiy samaradorligini ta‘minlash va turizm xizmatlari bozorida raqobatbardoshlikni kuchaytirishning muhim omili hisoblanadi. Klaster boshqaruvi, innovatsion menejment texnologiyalari va davlat-xususiy sheriklik mexanizmlarini joriy etish orqali hududiy madaniy xizmatlar tizimini barqaror rivojlantirish va uning iqtisodiy samaradorligini oshirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Porter M. E. (1990). The Competitive Advantage of Nations, Macmillan, London
2. Chieh-Ching Tien (2010) The formation and impact of museum clusters: two case studies in Taiwan, Museum Management and Curatorship, 25:1, 69-85, DOI: 10.1080/09647770903529434
3. <https://lex.uz/uz/docs/-5841063> O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida” gi PF-60 sonli farmoni

4. Романчук А. В. Музейный туризм: учебно-методическое пособие. — Санкт Петербург, 2010. — 46 с.

GLOBAL BALIQCHILIK TURIZMI TENDENSIYALARI VA ULARNI XORAZM VILOYATIDA TATBIQ ETISH ISTIQBOLLARI

Isakov Rasulbek Kochkarbay ug'li *Ma'mun NTM Tayanch doktoranti.*

Annotatsiya. Ushbu tezisdagi global baliqchilik turizmi bozorining zamonaviy tendensiyalari, o'sish sur'atlari va tahliliy prognozlari ko'rib chiqilgan. Jahon miqyosidagi barqaror turizm modellarini O'zbekistonning gidrologik resurslarga boy hududlaridan biri bo'lgan Xorazm viloyatida tatbiq etish imkoniyatlari tahlil qilingan. Tadqiqot davomida viloyatda ekologik va gastronomik baliqchilik turizmini rivojlantirish bo'yicha amaliy takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: baliqchilik turizmi, Xorazm, Amudaryo, barqaror turizm, ekoturizm, gastronomik turizm.

Аннотация. В данном тезисе рассматриваются современные тенденции, темпы роста и аналитические прогнозы мирового рынка рыболовного туризма. Анализируются возможности внедрения глобальных моделей устойчивого туризма в Хорезмской области, являющейся одним из богатых гидрологическими ресурсами регионов Узбекистана. В ходе исследования разработаны практические предложения по развитию экологического и гастрономического рыболовного туризма в регионе.

Ключевые слова: рыболовный туризм, Хорезм, Амударья, устойчивый туризм, экотуризм, гастрономический туризм.

Kirish. Bugungi kunda jahon turizm bozorida ekologik barqarorlik va faol dam olish yo'nalishlari jadal rivojlanmoqda. Global tahliliy ma'lumotlarga ko'ra, jahon baliqchilik turizmi (fishing tourism) bozori 2025-yilda 89.8 milliard AQSh dollarini tashkil etgan bo'lsa, 2035-yilga kelib uning hajmi 252.7 milliard AQSh dollariga yetishi va yillik o'rtacha o'sish sur'ati (CAGR) 10.9% atrofida bo'lishi prognoz qilinmoqda [1]. Ushbu global tendensiya O'zbekistonda, xususan, o'ziga xos gidrologik tarmoqlar va tabiiy-madaniy salohiyatga ega bo'lgan Xorazm viloyatida turizm iqtisodiyotini diversifikatsiya qilish, suv havzalari atrofida

ekoturizm obyektlarini tashkil etish va yangi turistik mahsulotlarni yaratish zaruriyatini taqozo etadi [2].

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot doirasida global marketing tadqiqotlari natijalari va prognozlari tizimli hamda qiyosiy tahlil qilinib, Xorazm viloyatining Amudaryo havzasi, tabiiy ko'llari va sun'iy baliqchilik hovuzlarining hududiy imkoniyatlari bilan klasterli yondashuv va marketing tahlili asosida qiyoslandi [4].

Asosiy natijalar va tahlil. Global hisobot tahlili shuni ko'rsatadiki, baliqchilik turizmining o'sishiga sabab bo'layotgan bir nechta strategik yo'nalishlar va drayverlar mavjud bo'lib, ularni Xorazm viloyatining rekreatsion resurslari kesimida quyidagicha interpretatsiya qilish mumkin:

1. **Daryo va chuchuk suv baliqchiligi (River Fishing):** Global bozorda daryo baliqchiligi mahalliy hamjamiyatlar tomonidan boshqariladigan turizm (*community-led tourism*) va xotirjam hordiq uchun eng muhim segment sifatida baholanmoqda [1]. Xorazm viloyati uchun Amudaryo qirg'oqlari bo'ylab gid-ekspertlar hamrohligida xavfsiz va tizimli daryo baliq ovini yo'lga qo'yish ushbu segment talablariga to'liq javob beradi.
2. **Barqaror sayohat va ekologik madaniyat (Catch-and-Release):** Zamonaviy turistlar tabiatga ziyon yetkazmaslik tamoyillariga sodiq qolmoqda. Shu sababli, baliqni tutib, rasmga tushgach, yana suvga qo'yib yuborish (*catch-and-release*) dasturlari hamda ekologik tur paketlar jadal ommalashmoqda [3]. Xorazmning ekotizimi nozik bo'lgan ko'llarida ushbu modelni joriy qilish suv biologik resurslarini saqlab qolgan holda yuqori iqtisodiy foyda olish imkonini beradi.
3. **Gastronomik va ishtirokka asoslangan turizm (Participation-based Tourism):** Sayyohlarning baliq ovlash jarayonida bevosita ishtirok etishi va ovlangan mahsulotdan mahalliy retseptlar asosida taom tayyorlash "taassurotlar iqtisodiyoti" zanjirini boyitadi. Ayniqsa, G'arbiy Yevropa va Osiyo davlatlaridan kelayotgan yoshi katta xorijiy sayyohlar (*silver tourists*) uchun sokin tabiat bag'rida "Soft Fishing" (qulay baliqchilik) xizmati va

milliy Xorazm baliq taomlari gastronomiyasi juda yuqori jozibadorlikka ega [5].

Mavjud muammolar va strategik yechimlar. Global tajriba ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli baliqchilik turizmi uchun kuchli infratuzilma va ekspertlar (professional gidlar) tizimi zarur. Xorazm viloyatida ushbu sohada turoperatorlar va baliqchilik xo'jaliklari o'rtasida o'zaro manfaatli vertikal aloqalar shakllanmagan, qirg'oqbo'yi infratuzilmasi va xizmat ko'rsatish sifati past darajada qolmoqda [6].

Muammolarni tizimli hal qilish uchun quyidagi chora-tadbirlar taklif etiladi:

- Klasterli hamkorlik: Xiva va Urganch shaharlariga kelayotgan madaniy-tarixiy turistlar uchun "Amudaryoda yoki agroturistik hovuzlarda bir kunlik havaskorlik baliq ovi va gastronomik master-klass" kabi kombinatsiyalashgan turpakatlarni joriy etish orqali hududiy turizm zanjirini kengaytirish [4].
- Raqamli bron qilish va xizmatlarni paketlash: Global tahlillarda qayd etilganidek, onlayn bron kanallari va ekspertlar tomonidan tayyorlangan maxsus paketli turlar (expert-led packages) bozor o'sishining asosiy drayveridir [1]. Mahalliy baliqchilik lokatsiyalarini raqamlashtirish va ularni xalqaro platformalarga integratsiya qilish lozim.

Xulosa. Global miqyosda baliqchilik turizmi bozorining 2035-yilgacha deyarli uch barobar o'sishi va trillionlik turizm industriyasida salmoqli ulushga ega bo'lishi prognoz qilinayotgani, Xorazm viloyati turizm salohiyatini diversifikatsiya qilish uchun strategik imkoniyatlar oynasini ochadi. O'tkazilgan tadqiqotlar va global modellar tahlili asosida quyidagi yakuniy xulosalarga kelindi:

Birinchidan, Xorazm viloyatida an'anaviy madaniy-tarixiy turizm shakllari ustunlik qilishi sohadagi mavsumiylik (seasonality) muammosini keltirib chiqarmoqda. Baliqchilik turizmini tizimli yo'g'rilgan holda joriy etish, bahor va kuz oylarida sayyohlar oqimini barqaror saqlash hamda viloyatda turistlarning o'rtacha qolish muddatini kamida 1,5–2 kunga uzaytirish imkonini beradi.

Ikkinchidan, mintaqaning Amudaryo havzasi va ko'llar tizimida barqaror turizm andozalarini, xususan, xalqaro miqyosda ommalashgan *"catch-and-release"*

tamoyilini joriy etish ekologik muvozanatni saqlashning eng samarali yechimidir [3]. Bu yondashuv hududning suv biologik resurslari va noyob endemik baliq turlarini muhofaza qilgan holda, iqtisodiy rentabellikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Uchinchidan, tarmoqni muvaffaqiyatli rivojlantirish jarayonida turoperatorlar, mahalliy baliqchilik xo'jaliklari va raqamli texnologiyalar o'rtasida vertikal integratsiyani (klaster modelini) yaratish, hududiy xizmatlarni onlayn bronlash platformalariga integratsiya qilish hamda xalqaro standartlarga mos professional gid-ekspertlarni tayyorlash talab etiladi.

Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, global tahliliy tendensiyalarni mahalliy xususiyatlar bilan uyg'unlashtirgan holda baliqchilik turizmini strategik rivojlantirish — nafaqat Xorazm viloyati iqtisodiyotiga investitsiyalar oqimini ko'paytiradi, balki hududiy hamjamiyatlar uchun yangi ish o'rinlari yaratib, "Xorazm baliqchilik ekoturizm" brendini jahon turizm bozorida munosib o'ringa olib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Future Market Insights (FMI). (2025). *Fishing Tourism Market Outlook (2025-2035): Global Industry Analysis, Trends, and Forecasts*. London: FMI Publications.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yil 10-iyuldagi "O'zbekiston Respublikasida ekoturizmni rivojlantirish va suv havzalaridan rekreatsion maqsadlarda foydalanishni tartibga solish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 433-son Qarori.
3. Hall, C. M., & Lew, A. A. (2020). *The Routledge Companion to Tourism and the Environment*. London: Routledge.
4. Alieva, M. T., & Xodjayev, E. R. (2022). *O'zbekistonda turizm marketingi va hududiy resurslar tahlili*. Toshkent: "Iqtisod-Moliya".
5. Smith, J. W. (2021). The Rise of Silver Tourism and Experience Economy in Central Asia. *Journal of Sustainable Tourism Studies*, 14(3), 112-128.

DIRECTIONS FOR INCREASING ECONOMIC EFFICIENCY AND REVENUE OF COMMUNICATION AND INFORMATIZATION SERVICE NETWORKS BASED ON ENSURING OPTIMALITY

Rahimov Abdihakim Muhammadiyevich

Associate Professor of the University of Economics and Pedagogy, PhD in
Economics

Nasrullayev Feruz Mengliyevich

Head of the Technical Support Department, Center for Digital Education
Technologies, of Karshi State Technical University independent researcher.

E mail: innovate407@gmail.com

Annotation: This article assesses the development level of communication and informatization services in the Republic of Uzbekistan based on the optimality criterion. The study constructs indices for communication and informatization services and analyzes their interrelation. The results justify the potential for improving efficiency through achieving a balanced development of the sector.

Keywords: Optimality criterion, communication and informatization services, index method, structural balance, digital economy, efficiency indicator

INTRODUCTION

In recent years, extensive reforms have been implemented in the Republic of Uzbekistan aimed at expanding telecommunications infrastructure, increasing internet coverage, and introducing digital services. As a result, the number of mobile communication subscribers, the share of internet users, and the volume of ICT services have demonstrated a steady growth trend. At the same time, information services, particularly IT services and their exports, have been developing progressively. However, assessing the development of this sector solely in terms of quantitative indicators is not sufficient. Ensuring a balanced relationship between telecommunications infrastructure and information services is one of the key prerequisites for improving the overall efficiency of the sector. From this perspective, evaluating the balanced development of these two directions and

analyzing them based on optimality criteria emerges as a relevant scientific issue. The main objective of this study is to identify directions for increasing economic efficiency and revenue generation through ensuring optimality in the telecommunications and information services sector. To achieve this objective, indices reflecting the level of development of telecommunications and information services are constructed, their interrelationships are analyzed, and relevant scientific conclusions are formulated based on optimality criteria.

RESEARCH METHODOLOGY

This study applies the index method to assess the level of development of telecommunications and information services. The empirical database is based on official data obtained from the Statistics Agency of the Republic of Uzbekistan, as well as other authorized sources related to the ICT sector. In the course of the analysis, the Telecommunications Index (TI) is constructed based on the ratio of mobile subscribers to the total population and the share of internet users. The Information Technology Index (ITI) is formulated on the basis of the share of IT services and their exports within total ICT services. The difference between these indices is used to determine the optimality criterion, which serves as a basis for evaluating the degree of balance within the sector. Based on the obtained results, key directions for improving efficiency are identified.

RESULTS AND DISCUSSION

In determining the optimality criterion, the most significant and statistically reliable indicators representing telecommunications and information services were selected. The **Telecommunications Index (TI)** was constructed based on the ratio of mobile subscribers to the total population and the share of internet users. The **Information Technology Index (ITI)**, in turn, was assessed based on the share of IT services and IT exports in the total volume of ICT services.

AUXILIARY TABLE (FULL DATASET) (Table 1)³⁹

Yil	Population (mln)	Mobile Subscribers (mln)	Internet Users (%)	IT Services	IT Exports	Total ICT

³⁹ Table 1 was constructed based on the authors’ estimations.

				(trln UZS)	(trln UZS)	Services (trln)
2021	34.6	26.0	76.6	—	—	—
2022	35.3	29.0	83.9	—	—	—
2023	36.0	32.0	89.0	—	—	—
2024	36.8	34.3	93.3	24.9	~12.0	~72
2025	37.5	36.3	94.2	31	~14.0	~85

ECONOMIC MODEL $\rightarrow Y_t = \beta_0 + \beta_1 AI_t + \beta_2 ATI_t + \beta_3 BI_t + \varepsilon_t$

$\beta_1 \rightarrow$ effect of telecommunications; $\beta_2 \rightarrow$ information services effect; $\beta_3 \rightarrow$ optimality effect;

In this study, the level of development of telecommunications and information services was represented by the **Telecommunications Index (TI)** and the **Information Technology Index (ITI)**, respectively. Based on these indices, the disparity between them was identified, and the optimality criterion was evaluated using the **Balance Index (BI)**. In the final stage, the impact of these factors on revenue was estimated using an econometric model. Within the scope of the study, the assessment of telecommunications and information services for the year 2024 was conducted based on the data presented in Table 1 above.

Telecom Calculation (2024) (Table 2)⁴⁰

Information

Services (2024) (Table 3)⁴¹

Mobile Penetration Rate
$A = \frac{M}{P} = \frac{34.3}{36.8} = 0.932$
Internet Penetration Rate
$A_2 = I = 0.933$
Telecommunications Index (TI)
$TI = \frac{0.932 + 0.933}{2} = \frac{1.865}{2} = 0.933$

IT Share
$B_1 = \frac{IT}{ICT} = \frac{30}{90} = 0.333$
Export Share
$B_2 = \frac{EX}{ICT} = \frac{12}{72} = 0.156$
Information Technology Index (ITI)
$ITI = \frac{0.346 + 0.167}{2} = \frac{0.513}{2} = 0.257$

OPTIMALITY CALCULATION; Difference $\rightarrow$

$$D = |TI - ITI| = |0.933 - 0.257| = 0.676;$$

Balance Index (BI) $BI = 1 - D = 1 - 0.676 = 0.324$; Model

$$72 = \beta_0 + 0.933\beta_1 + 0.257\beta_2 + 0.324\beta_3 + \varepsilon$$

Based on the 2024 data, the calculations yielded the following values: **TI = 0.933**,

⁴⁰ Table 2 was constructed based on the authors' estimations.

⁴¹ Table 3 was constructed based on the authors' estimations.

ITI = 0.257, and **BI = 0.324**. When these results were incorporated into the model, their relationship with the revenue indicator was established. The findings indicate that telecommunications services are relatively more developed, whereas information services remain at a comparatively lower level of development.

Telecom Calculation (2025) (Table 3)
Information Services
(2025) (Table 4)⁴²

Mobile Penetration Rate	IT Share
$A = \frac{M}{P} = \frac{36.3}{37.5} = 0.968$	$B_1 = \frac{IT}{ICT} = \frac{31}{85} = 0.365$
Internet Penetration Rate	Export Share
$A_2 = I = 0.942$	$B_2 = \frac{EX}{ICT} = \frac{14}{85} = 0.165$
Telecommunications Index (TI)	Information Technology Index (ITI)
$TI = \frac{0.968 + 0.942}{2} = \frac{1.910}{2} = 0.955$	$ITI = \frac{0.365 + 0.165}{2} = \frac{0.530}{2} = 0.265$

Difference → $D = |0.955 - 0.265| = 0.690$; Balance Index (BI) $BI = 1 - 0.690 = 0.310$;

Based on the updated data, in 2025 the **Telecommunications Index (TI)** reached 0.955, while the **Information Technology Index (ITI)** amounted to 0.265. As a result, the **optimality indicator (BI)** reached 0.310, indicating that despite a certain level of growth in information services, structural imbalance within the sector persists. The conducted analysis demonstrates that increasing the level of optimality and enhancing overall efficiency in the telecommunications and information services sector is closely associated with the consistent development of the information services segment. In particular, expanding the volume of IT services, intensifying software development, and diversifying digital services can significantly improve the utilization of existing telecommunications infrastructure and strengthen internal sectoral balance. At the same time, promoting IT service exports, expanding access to international markets, and supporting IT parks and export-oriented services can enhance the external economic efficiency of the sector. Furthermore, fostering innovation—especially through financial support for startup projects, attracting venture investments, and introducing new technologies—can positively influence both the quality and volume of information services.

⁴² Table 4 was constructed based on the authors’ estimations.

CONCLUSION

The results of this study indicate that telecommunications and information services in the Republic of Uzbekistan are developing at a positive and steady pace. The expansion of telecommunications infrastructure has led to a relatively high level of the **Telecommunications Index (TI)**, reflecting stable growth in this sector. At the same time, the **Information Technology Index (ITI)** is also gradually increasing, serving as an important factor in strengthening the overall balance of the sector. The calculated **Balance Index (BI)** suggests that a certain degree of harmony is being formed within the sector. This implies that further development of information services can enhance the effective utilization of existing opportunities. Overall, the current level of telecommunications infrastructure provides a solid foundation for expanding information services. Increasing the volume of IT services, developing digital solutions, and strengthening export potential can contribute to achieving a higher level of balance and improving overall economic efficiency.

REFERENCES

1. Statistics Agency of the Republic of Uzbekistan. Statistical data on information and communication services (2024–2025).
2. World Development Report: Digitalization and Development. (2023)
3. OECD. Digital Economy Outlook. (2023)
4. Escalona Reynoso, R., & Lanvin, B. (eds.) *The Network Readiness Index 2025: AI Governance in a Global Context: Policy and Regulatory Approaches*. Washington DC: Portulans Institute. (2025).
5. International Telecommunication Union (ITU). Measuring Digital Development: Facts and Figures. (2023)
6. Wooldridge, J. M. (2016). *Introductory Econometrics: A Modern Approach*.
7. Greene, W. H. *Econometric Analysis* (8th ed.). (2018).
8. UN E-Government Development Index
(<https://publicadministration.un.org/>)

9. Nardo, M., Saisana, M., Saltelli, A. Tools for Composite Indicators Building. (2005).

MINTAQADAGI CHORVACHILIK TARMOG'INI SAMARADORLIGINI BAHOLASHDA STATISTIK TAHLILNING IQTISODIY AHAMIYATI

Husenov Adham Aktamovich
Iqtisodiyot va pedagogika universiteti o'qituvchisi

<https://orcid.org/0009-0002-3132-123X>

Ah.husenov@mail.ru

Annotatsiya: Ushbu maqolada bugungi kunda chorvachilik tarmog'i samaradorligini baholashda statistik tahlilning o'рни va ahamiyati iqtisodiy yondashuvlar asosida tadqiq etiladi. Tahlilda dinamik qatorlar, variatsion ko'rsatkichlar, korrelyatsion-regression modellari va hududiy taqqoslash usullari qo'llanib, ishlab chiqarish hajmi, mahsuldorlik darajasi hamda resurslardan foydalanish samaradorligini aniqlovchi omillar o'rganiladi. Tadqiqot natijalari statistik yondashuv chorvachilikda real holatni aniq baholash, ichki zaxiralarni aniqlash va boshqaruv qarorlarining iqtisodiy asoslanganligini kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: innovatsion chorvachilik, innovatsion samaradorlik, statistik tahlil, dinamik qatorlar, mahsuldorlik, oziqa bazasi, iqtisodiy baholash, agrar sektor, bozor infratuzilmasi.

Аннотация: В данной статье рассматривается роль и значение статистического анализа в оценке эффективности современного животноводческого сектора на основе экономических подходов. Для анализа используются динамические ряды, вариационные показатели, корреляционно-регрессионные модели и методы регионального сравнения для изучения факторов, определяющих объем производства, производительность и эффективность использования ресурсов. Результаты исследования показывают, что статистический подход играет важную роль в точной оценке реальной ситуации в животноводстве, выявлении внутренних

резервов и укреплении экономического обоснования управленческих решений.

Ключевые слова: Инновационное животноводство, инновационная эффективность, статистический анализ, динамические ряды, производительность, продовольственная база, экономическая оценка, сельскохозяйственный сектор, рыночная инфраструктура.

Kirish. Mintaqada chorvachilik tarmog‘i qishloq xo‘jaligi majmuasining strategik yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, mamlakat oziq-ovqat xavfsizligini ta‘minlash, ichki bozorni oqsilli mahsulotlar bilan barqaror ta‘minlash hamda qishloq hududlarida bandlikni oshirishda muhim o‘rin egallaydi.

Statistik ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, so‘nggi o‘n yillikda respublika bo‘yicha chorva mollari bosh soni barqaror o‘sib, masalan, qoramol bosh soni yillik o‘sish sur‘ati o‘rtacha 2,3–3,1 foizni tashkil etmoqda, parrandachilikda esa bu ko‘rsatkich 8–12 foiz atrofida kuzatilmoqda. Shu bilan birga, sut va go‘sht ishlab chiqarish hajmlarining oshishi, yangi texnologiyalar joriy etilishi hamda ozuqa bazasining kengayishi tarmoq samaradorligini statistik modellar orqali baholashning dolzarbligini yanada kuchaytirmoqda. Ayniqsa, hududlar bo‘yicha ishlab chiqarish farqlari, chorvachilik mahsulotlariga bo‘lgan iste‘mol talabi, narxlarning mavsumiy tebranishi va bozor infratuzilmasining rivojlanish darajasi iqtisodiy tahlilda alohida e‘tibor talab etadigan omillardir.

Mintaqada chorvachilik tarmog‘ining iqtisodiy samaradorligini aniqlashda statistik tahlil asosiy mezon bo‘lib, u tarmoqning rivojlanish tendensiyalarini, ishlab chiqarish ko‘rsatkichlaridagi o‘zgarishlarni va resurslardan foydalanish darajasini ilmiy asosda baholash imkonini beradi. 2015–2024 yillar oralig‘ida O‘zbekiston chorvachilik tarmog‘i bo‘yicha mavjud statistik ko‘rsatkichlar tarmoqning bosqichma-bosqich o‘sayotganini va tarkibiy jihatdan modernizatsiya jarayonlari kuchayganini 1-jadvalda ko‘rsatiladi.

Chorva bosh soni dinamikasi 2015–2024 yillar davomida chorvachilikning asosiy resursi bo‘lgan qoramol, qo‘y-yechki va parranda bosh soni barqaror o‘sish tendensiyasini namoyish etdi.

- Qoramol bosh soni o'rtacha yiliga 2,5–3% ga oshgan.
- Qo'y va echkilar bosh soni 1,8–2,2% o'sishni qayd etgan.
- Parranda bosh soni esa eng yuqori sur'atlarni ko'rsatib, ayrim yillarda 8–10% gacha o'sish kuzatilgan.

Yil	Qopamol bosh soni (ming dona)	Sut ishlab chiqarish (ming tonna)	Go'sht ishlab chiqarish (ming tonna)	Yillik o'sish sur'ati (%)
2015	4 200	2 500	900	—
2016	4 300	2 580	930	2.4%
2017	4 410	2 660	960	2.5%
2018	4 510	2 740	990	2.3%
2019	4 570	2 860	1 030	1.3%
2020	4 690	2 940	1 070	2.8%
2021	4 820	3 050	1 120	3.5%
2022	4 950	3 180	1 170	3.7%
2023	5 120	3 320	1 230	4.1%
2024	5 260	3 430	1 290	3.9%
2025	5 300	3 440	1 310	4.2%

1-jadval. 2015–2025 yillarda chorvachilik ko'rsatkichlarining dinamikasi (shartli statistik model)⁴³

Mazkur o'sish sur'atlari tarmoqda ozuqa etishtirish maydonlarining kengayishi, subsidiya va imtiyozli kreditlarning ko'payishi hamda kichik chorvachilik xo'jaliklarining ko'plab tashkil etilishi bilan izohlanadi.

Go'sht ishlab chiqarish 2015–2025 yillar davomida quyidagicha.

- Go'sht etishtirish umumiy hajmi 10 yilda taxminan 20–22% ga ko'paygan.
- Eng katta o'sish parrandachilik va qo'ychilik e'nalishlarida kuzatilgan.

Bu ko'rsatkichlar chorvachilikda mahsuldorlikka ta'sir etuvchi asosiy omillar ozuqa bazasi, veterinariya xizmatlari, seleksiya ishlarining takomillashuvi va texnologik yangilanishlar bilan bog'liq.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, chorvachilik tarmog'ining samaradorligini baholashda statistik tahlil iqtisodiy jihatdan muhim ahamiyatga ega bo'lib, tarmoqni rivojlantirish va resurslardan samarali foydalanish uchun asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. 2015–2025 yillar oralig'ida olib borilgan yillar kesimidagi tahlil chorva bosh soni, sut va go'sht ishlab chiqarish hajmlari, shuningdek mahsuldorlik darajasi barqaror o'sish sur'atlarini namoën qilganini

⁴³ Muallif ishlanmasi

ko'rsatadi. Xususan:

- Qoramol bosh soni o'rtacha yiliga 2,5–3% ga oshgan, bu tarmoqdagi asosiy resursning barqarorligini ta'minlaydi.
- Qo'y va echkilar bosh soni 1,8–2,2% ga, parranda bosh soni esa 8–10% gacha o'sish sur'atlarini ko'rsatgan.
- Sut ishlab chiqarish hajmi o'n yillik davrda 25–28% ga, go'sht ishlab chiqarish esa 20–22% ga oshgan.

Statistik tahlil asosida aniqlangan asosiy samaradorlik omillari quyidagilar: ozuqa resurslarining etarliligi, texnologik jihozlanganlik darajasi, veterinariya xizmatlari qamrovi va fermer xo'jaliklarining hajmi hamda ixtisoslashuvi. Masalan, ozuqa birligi 10% oshishi mahsuldorlikni o'rtacha 4–5% ga oshiradi, texnologik jihozlangan fermalarda tannarx 12–15% past bo'ladi, veterinariya xizmatlarining etarli bo'lmasligi esa mahsuldorlikni 7–8% ga kamaytiradi. Shu bilan birga, bozor infratuzilmasining rivojlanmaganligi va narxlarning mavsumiy tebranishi ayrim yillarda tarmoq samaradorligiga sezilarli ta'sir ko'rsatgan.

Yuqoridagi statistik tahlil chorvachilik tarmog'ini nafaqat ishlab chiqarish hajmi va mahsuldorlik jihatidan, balki iqtisodiy samaradorlik va hududiy rivojlanish nuqtai nazaridan baholash imkonini beradi.

Shunday qilib, statistik tahlil chorvachilik tarmog'ining iqtisodiy samaradorligini aniqlash, hududiy farqlarni tahlil qilish va strategik qarorlar qabul qilishda ilmiy asos yaratadi. Bu tarmoq nafaqat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, balki qishloq hududlarida bandlikni oshirish va agrar sektorni barqaror rivojlantirishga xizmat qiluvchi strategik ahamiyatga ega ekanligini tasdiqlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullaev S. H., "Chorvachilik iqtisodieti", Toshkent, 2021.
2. Шумпетер Й. Теория экономического развития. - М.: Прогресс, 1985. -159 с.
3. Макконнелл К.Р.. Экономикс. В 2-хт. Т-1. - М., 2003. - 399 с.,
4. Шумпетер Й. Теория экономического развития. - М.: Прогресс, 1985. -159 с.

**MINTAQAVIY INVESTITSION-INNOVATSION
JARAYONLARNING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRINI
EKONOMETRIK BAHOLASH (XORAZM VILOYATI MISOLIDA)**

**Xamrayev Quvvat Iskandarovich
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch
davlat Universiteti iqtisodiyot kafedrası
mustaqil izlanuvchisi
e-pochta: quvvat.x@urdu.uz**

Annotatsiya: Ushbu maqolada Xorazm viloyati misolida asosiy kapitalga investitsiyalar va korxonalarning innovatsion xarajatlarining yalpi hududiy mahsulot (YaHM) hajmiga ta'sirini ekonometrik usullar yordamida baholash va olingan natijalar asosida ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirish masalalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: investitsiya, innovatsiya, yalpi hududiy mahsulot, korrelyatsiya, regressiya.

Аннотация: В данной статье с помощью эконометрических методов анализируются вопросы оценки влияния капитальных вложений и инновационных расходов предприятий на объем валового регионального продукта (ВРП) и формулируются научно-практические выводы на основе полученных результатов на примере Хорезмской области.

Ключевые слова: инвестиции, инновации, валовой региональный продукт, корреляция, регрессия.

KIRISH

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlarning hozirgi bosqichida hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini jadallashtirish, mintaqalarning investitsion jozibadorligini oshirish hamda innovatsion faollikni rag'batlantirish ustuvor vazifalar qatoriga kiradi. O'zbekiston Respublikasini 2030-yilgacha rivojlantirish strategiyasida iqtisodiyotni barqaror sur'atlarda o'stirish, hududlar salohiyatidan samarali foydalanish va investitsiyalarni keng jalb qilish

masalalariga alohida e'tibor qaratilgan[1].

Mintaqaviy investitsion-innovatsion jarayonlar - bu hudud iqtisodiyotiga kapital qo'yilmalarni yo'naltirish hamda yangi texnologiyalar, mahsulotlar va boshqaruv usullarini joriy etish bilan bog'liq o'zaro uzviy jarayonlar majmuasidir. Investitsiyalar iqtisodiy o'sishning moddiy asosini yaratasa, innovatsiyalar ushbu o'sishning sifat omilini ta'minlaydi. Shu sababli ularning hududiy iqtisodiy o'sishga ta'sirini miqdoriy baholash mintaqaviy iqtisodiy siyosatni ilmiy asoslangan tarzda shakllantirishning muhim sharti hisoblanadi[2].

Mazkur tadqiqotning maqsadi - Xorazm viloyati misolida asosiy kapitalga investitsiyalar va korxonalarining innovatsion xarajatlarining yalpi hududiy mahsulot (YaHM) hajmiga ta'sirini ekonometrik usullar yordamida baholash va olingan natijalar asosida ilmiy-amaliy xulosalar shakllantirishdan iborat.

Tadqiqotda Xorazm viloyatining 2010-2024-yillardagi rasmiy statistik ma'lumotlaridan foydalanildi. Tahlil Stata 17 dasturiy paketi yordamida amalga oshirilib, tavsifiy statistika, korrelyatsion tahlil hamda eng kichik kvadratlar usuliga (OLS) asoslangan ko'p omilli regression tahlil qo'llanildi[3].

ASOSIY QISM

Xorazm viloyatining 2010-2024-yillardagi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili hududda barqaror o'sish tendensiyasi mavjudligini ko'rsatadi. Tahlil qilingan davrda viloyat yalpi hududiy mahsuloti 88 102,4 mlrd so'mdan 1 535 431,7 mlrd so'mga yetib, 17,4 barobardan ziyod o'sdi. Asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 16 463,7 mlrd so'mdan 507 490,2 mlrd so'mga (30,8 barobar), korxona va tashkilotlarning innovatsion xarajatlari esa 264,4 mlrd so'mdan 9 739,3 mlrd so'mga (36,8 barobar) ko'paydi[4]. Tavsifiy statistika natijalariga ko'ra, tahlil davrida YaHMning o'rtacha qiymati 544 059,6 mlrd so'mni, investitsiyalarning o'rtacha hajmi 146 430,7 mlrd so'mni, innovatsion xarajatlarning o'rtacha qiymati esa 6 460,7 mlrd so'mni tashkil etdi (1-jadval).

1-jadval. O'zgaruvchilarning tavsifiy statistikasi (2010-2024 yy., n=15)

Ko'rsatkich	O'rtacha	Std. og'ish	Minimal	Maksimal
Innovatsion xarajatlar, mlrd so'm	6 460,7	5 749,9	264,4	19 130,6

Investitsiyalar, mlrd so'm	146 430,7	146 972,1	16 463,7	507 490,2
YaHM, mlrd so'm	544 059,6	452 202,0	88 102,4	1 535 431,7

O'sish sur'atlari tahlili shuni ko'rsatadiki, YaHM butun davr mobaynida ijobiy o'sishni saqlab qoldi (yillik o'sish 15,8-33,9% oralig'ida), investitsiyalar esa ayniqsa 2017-2019-yillarda (40,8-72,2%) va 2024-yilda (42,5%) yuqori sur'atlarda o'sdi. Innovatsion xarajatlar dinamikasi esa sezilarli tebranishlar bilan tavsiflanadi: 2013-yilda keskin o'sish, 2016-yilda pasayish (-53,5%), 2021-yilda yana yuqori o'sish (158,9%) kuzatildi. Bu holat hududda innovatsion faoliyatning hali barqaror tizimli xarakter kasb etmaganligi va yirik loyihalarning davriy amalga oshirilishi bilan izohlanadi.

O'zgaruvchilar o'rtasidagi bog'liqlikni dastlabki baholash maqsadida korrelyatsion tahlil o'tkazildi (2-jadval). Natijalarga ko'ra, YaHM bilan investitsiyalar o'rtasida juda kuchli ijobiy bog'liqlik ($r = 0,9904$; $p < 0,001$), YaHM bilan innovatsion xarajatlar o'rtasida esa kuchli ijobiy bog'liqlik ($r = 0,7527$; $p = 0,0012$) mavjud. Barcha korrelyatsiya koeffitsiyentlari 5% ahamiyatlilik darajasida statistik jihatdan ishonchli.

2-jadval. Korrelyatsiya matritsasi

	Innovatsiya	Investitsiya	YaHM
Innovatsiya	1,0000		
Investitsiya	0,6895*	1,0000	
YaHM	0,7527*	0,9904*	1,0000

*Izoh: * - 5% darajada statistik ahamiyatli.*

Omillarning YaHMga ta'sirini miqdoriy baholash uchun logarifmik shakldagi ko'p omilli regression model qurildi[5]. Log-log spetsifikatsiya tanlangani koeffitsiyentlarni elastiklik ko'rsatkichlari sifatida talqin qilish imkonini beradi:

$$\ln(YaHM)_t = \beta_0 + \beta_1 \cdot \ln(INVEST)_t + \beta_2 \cdot \ln(INNOV)_t + \varepsilon_t$$

bu yerda: YaHM - yalpi hududiy mahsulot; INVEST - asosiy kapitalga investitsiyalar; INNOV - innovatsion xarajatlar; ε - tasodifiy xato hadi; t - vaqt (yil).

Baholash natijalari 3-jadvalda keltirilgan.

3-jadval. Regressiya natijalari (bog'liq o'zgaruvchi — ln YaHM)

O'zgaruvchi	Koeffitsiyent	Robust std. xato	t-statistika	P> t
ln(Investitsiya)	0,7280	0,0278	26,20	0,000
ln(Innovatsiya)	0,0637	0,0243	2,63	0,022
Konstanta	4,0665	0,2113	19,25	0,000
R ² = 0,9922; Adj. R ² = 0,9909; F(2,12) = 876,52; Prob > F = 0,0000; n = 15				

Model umuman olganda yuqori statistik ahamiyatga ega ($F = 876,52$; $p < 0,001$) bo'lib, determinatsiya koeffitsiyenti $R^2 = 0,9922$ ni tashkil etdi. Bu YaHM o'zgaruvchanligining 99,2 foizi tanlangan ikki omil bilan izohlanishini anglatadi.

Modelning sifatini tasdiqlash maqsadida diagnostik testlar o'tkazildi. Breusch–Pagan testi natijasiga ko'ra geteroskedastiklik muammosi aniqlanmadi ($\chi^2 = 0,05$; $p = 0,8201$). Ramsey RESET testi model spetsifikatsiyasida tushirib qoldirilgan o'zgaruvchilar muammosi yo'qligini ko'rsatdi ($F = 1,56$; $p = 0,2652$). Multikollinearlikni baholovchi VIF ko'rsatkichi 3,28 ga teng bo'lib, kritik chegaradan ($VIF < 10$) ancha past. Durbin–Watson statistikasi ($DW = 1,16$) qoldiqlarda ma'lum darajada musbat avtokorrelyatsiya ehtimolini ko'rsatganligi sababli, model mustahkam (robust) standart xatolar bilan qayta baholandi va xulosalar aynan shu natijalarga asoslandi[6].

Olingan natijalarning iqtisodiy talqini quyidagicha:

Birinchidan, asosiy kapitalga investitsiyalarning elastiklik koeffitsiyenti 0,728 ni tashkil etdi ($p < 0,001$). Bu boshqa omillar o'zgarmagan holda investitsiyalar hajmi 1 foizga oshganda Xorazm viloyati YaHMi o'rtacha 0,73 foizga o'sishini anglatadi. Demak, investitsiyalar hududiy iqtisodiy o'sishning yetakchi harakatlantiruvchi kuchi hisoblanadi.

Ikkinchidan, innovatsion xarajatlarning elastiklik koeffitsiyenti 0,064 ga teng bo'lib, robust baholashda 5% darajada statistik ahamiyatli ($p = 0,022$). Innovatsion xarajatlar 1 foizga oshganda YaHM o'rtacha 0,06 foizga o'sadi. Ta'sir kuchining nisbatan pastligi hududda innovatsion infratuzilmaning yetarli darajada rivojlanmaganligi, innovatsion xarajatlar hajmining investitsiyalarga nisbatan kichikligi (o'rtacha 22,7 barobar kam) hamda innovatsiyalar samarasining vaqt

kechikishi (lag) bilan namoyon bo'lishi kabi omillar bilan izohlanadi.

Uchinchidan, ikkala omil elastikliklari yig'indisi ($0,728 + 0,064 = 0,792$) birdan kichik bo'lib, bu hudud iqtisodiyotida resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish bo'yicha zaxiralar mavjudligini, ya'ni ekstensiv omillar bilan bir qatorda intensiv (sifat) omillarni kuchaytirish zarurligini ko'rsatadi.

XULOSA

O'tkazilgan ekonometrik tahlil natijalari Xorazm viloyatida investitsion va innovatsion omillarning yalpi hududiy mahsulotga statistik jihatdan ishonchli ijobiy ta'sirini tasdiqladi. Investitsiyalar 1% o'sganda YaHM 0,73% ga, innovatsion xarajatlar 1% o'sganda esa 0,06% ga o'sishi aniqlandi. Bu hududiy iqtisodiy o'sishda investitsiyalar hal qiluvchi rol o'ynashini, biroq innovatsion omilning salohiyati hali to'liq ishga solinmaganligini ko'rsatadi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin: birinchidan, hududga investitsiyalarni jalb qilishning faol siyosatini davom ettirgan holda, ularning tarmoq tarkibini texnologik yuqori qo'shilgan qiymatli yo'nalishlarga qaratish; ikkinchidan, innovatsion xarajatlarning barqaror o'sishini ta'minlash uchun mintaqaviy innovatsion infratuzilmani (texnoparklar, innovatsion markazlar, moliyalashtirish institutlari) rivojlantirish; uchinchidan, investitsion va innovatsion jarayonlarni yaxlit tizim sifatida muvofiqlashtiruvchi mintaqaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlarini takomillashtirish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentyabrdagi PF-158-son "O'zbekiston - 2030" strategiyasi to'g'risidagi Farmoni.
2. Schumpeter J.A. The Theory of Economic Development. - Cambridge: Harvard University Press, 1934.
3. Solow R.M. A Contribution to the Theory of Economic Growth // The Quarterly Journal of Economics. - 1956. - Vol. 70, No. 1. - P. 65–94.
4. Romer P.M. Endogenous Technological Change // Journal of Political Economy. - 1990. - Vol. 98, No. 5. - P. 71-102.
5. O'zbekiston Respublikasi Statistika agentligi ma'lumotlari. - www.stat.uz

6. Xorazm viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari (2010-2024 yy.).

ECONOMETRIC ANALYSIS OF INSTITUTIONAL MECHANISMS FOR SUSTAINABLE HUMAN CAPITAL FORMATION IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM

Rustamov Jasurbek Ravshanbek o'g'li

Independent Researcher, Department of Economics,

Abu Rayhan Beruni Urgench State University

jasurbek_rustamov2026@gmail.com

Abstract: This article develops the theoretical and methodological foundations for assessing the impact of higher education institution (HEI) performance on sustainable human capital formation. Based on a synthesis of human capital theory (G. Becker, T. Schultz), the sustainable development concept (SDG-4), and approaches to evaluating higher education effectiveness (BSC, DEA, KPI), five institutional mechanisms of HEI performance have been identified and their channels of influence on human capital components have been theoretically substantiated. The article proposes a multi-component conceptual model for evaluating HEI performance, a classification of indicators, and a methodology for calculating an integral rating index.

Keywords: human capital, sustainable development, higher education effectiveness, institutional mechanism, indicator system, min-max normalization, SDG-4.

In the modern economy, human capital is recognized as a fundamental component of production factors. According to the human capital theory developed by G. Becker (1962), investments in education increase labor force productivity and lead to income growth. T. Schultz (1961) interpreted education not merely as an individual investment but as a social one, substantiating its crucial role in national economic development.

The fourth goal of the United Nations Sustainable Development Goals (SDG-4) envisions developing human potential through ensuring quality education.

Higher education institutions (HEIs) serve as the primary institutional vehicles for achieving this goal. However, the question of which specific parameters of HEI performance directly influence the quality formation of human capital has not been sufficiently developed from a theoretical perspective.

The relationship between higher education and economic growth has been extensively studied in the existing literature. Agasisti et al. conducted a bibliometric analysis summarizing research on higher education and economic development from 1985 to 2022 [1]. Abrha and Weldeyohans theoretically analyzed the role of human capital in economic development, substantiating that investments in education, skills, and health generate long-term economic benefits [2]. Kireyeva's empirical study of Kazakhstan identified a strong positive correlation ($r = 0.820$) between education's contribution to GDP and R&D expenditure [3].

The purpose of the study is to theoretically substantiate the institutional mechanisms through which HEI performance influences sustainable human capital formation and to develop a methodological framework and indicator system for their econometric analysis.

The issue of human capital and higher education effectiveness has been studied within several theoretical frameworks. The existing approaches to evaluating HEI performance include three main methodologies. The Balanced Scorecard (BSC) approach, developed by Kaplan and Norton (1992), was applied by Camilleri (2021) in the higher education context to assess HEI performance across financial, customer, internal process, and development perspectives. The Data Envelopment Analysis (DEA) method, developed by Charnes, Cooper, and Rhodes (1978), measures HEI efficiency through analyzing the ratio of resources (inputs) to outcomes (outputs). The Key Performance Indicators (KPI) system, as confirmed in Teshome's (2025) systematic review, serves as an important tool for monitoring specific areas of HEI activity.

However, each of these approaches covers only certain aspects of HEI activity. BSC measures financial and strategic dimensions, DEA measures technical efficiency, and KPI tracks individual metrics. None of them fully reflects the

mechanism through which HEI performance influences human capital formation. Addressing this gap constitutes the primary objective of this article.

Based on theoretical analysis, five institutional mechanisms through which HEI performance influences human capital formation have been identified (Table 1). Each mechanism shapes specific components of human capital and is measured through its own set of indicators.

Table 1. Institutional mechanisms of HEI impact on human capital formation⁴⁴

Institutional Mechanism	Channel of Impact on Human Capital	Key Indicators
Education Quality Mechanism (Q)	Formation of knowledge and skills; labor market preparation	Student-to-faculty ratio; academic potential; graduate employment rate
Scientific Research Mechanism (R)	Generation of new knowledge; development of innovative thinking	Scopus/WoS publications; publications per faculty member; grant funding
Research Training Mechanism (S)	Training of highly qualified specialists; formation of scientific schools	Number of doctoral students; PhD/DSc defenses; defense efficiency rate
Innovation Ecosystem Mechanism (I)	Development of entrepreneurial skills; technology transfer	Number of startups; technoparks; incubators; patents
Internationalization Mechanism (G)	Formation of global competencies; adoption of international experience	International student share; exchange programs; international grants

The five mechanisms presented in Table 1 form an interconnected system. The education quality mechanism (Q) creates the foundational base of human capital. The scientific research mechanism (R) develops the innovative component. The research training mechanism (S) ensures the reproduction of highly qualified human capital. The innovation ecosystem mechanism (I) establishes channels for converting human capital into economic value. The internationalization mechanism (G) enhances global competitiveness.

⁴⁴ Developed by the author

Conceptual model. Based on the above mechanisms, a conceptual model reflecting the impact of HEI performance on human capital formation is proposed:

$$HC = f(Q, R, S, I, G) \quad (1)$$

where: HC — human capital quality, Q — education quality, R — scientific research, S — research training, I — innovation ecosystem, G — internationalization.

Each component is quantitatively assessed through its own set of indicators. For cross-institutional comparison and integral rating construction, the min-max normalization method is applied:

$$N_i = (X_i - X_{min}) / (X_{max} - X_{min}) \quad (2)$$

where: N_i — normalized value (0–1), X_i — actual indicator value of the HEI, X_{min} and X_{max} — minimum and maximum values, respectively.

The integral rating index is calculated as a weighted sum:

$$IR = \sum (w_k \times N_k), \quad k = 1, 2, \dots, n \quad (3)$$

where: IR — integral rating index (0–1), w_k — weight of the k-th indicator, N_k — normalized value, n — number of indicators.

Table 2. Indicator system for evaluating HEI performance and calculation formulas⁴⁵

Indicator	Formula	Unit	Mech.	Theoretical Basis
Academic potential	(DSc+PhD) / Faculty ×100	%	Q	Faculty quality determines education quality (Barro, 2001)
Student-to-faculty ratio	Students / Faculty	coeff.	Q	Individual approach enhances education effectiveness (OECD, 2024)
Scopus/WoS per faculty	Publications / Faculty	coeff.	R	Research productivity as a source of innovative capital (Romer, 1990)

⁴⁵ Developed by the author.

Defense efficiency	Defenses / Doctoral ×100	%	S	Scientific reproduction system efficiency (Hanushek, 2020)
Startup intensity	Startups / Students ×1000	coeff.	I	Entrepreneurial capital as an economic growth factor (Drucker, 1993)
International student share	Intl. stud. / Students ×100	%	G	Internationalization builds global competencies (UNESCO, 2015)
Dormitory provision	Dorm places / Students ×100	%	Q	Infrastructure as a prerequisite for education quality (Teshome, 2025)

The theoretical justification of the indicator system in Table 2 is based on the following logic. Academic potential (indicator 1) reflects the quality composition of the faculty, and according to G. Becker's theory, the qualification level of educators directly determines the quality of knowledge transferred to students [4]. The student-to-faculty ratio (indicator 2) measures the capacity for individualized instruction. Scopus/WoS publications per faculty member (indicator 3) is grounded in P. Romer's endogenous growth theory, wherein scientific knowledge production serves as a source of innovative human capital [5]. Defense efficiency (indicator 4) reflects the performance of the doctoral training system. Startup intensity (indicator 5) aligns with P. Drucker's knowledge economy concept [6]. International student share (indicator 6) and dormitory provision (indicator 7) capture the internationalization and infrastructure components, respectively.

The key distinctions of the proposed conceptual model from existing approaches are as follows. First, the model examines HEI activity not merely from the perspective of internal efficiency, but as a mechanism influencing external outcomes — specifically, human capital quality. Second, the identification of five institutional mechanisms enables accounting for the multifunctionality of HEI operations. Third, the application of min-max normalization and the weighted sum method creates the possibility of comparing indicators with different measurement

units on a unified scale.

The theoretical significance of the model lies in its integration of three existing approaches (BSC, DEA, KPI) into a holistic system oriented toward human capital formation. From BSC, the concept of multidimensional assessment across strategic perspectives is adopted; from DEA, the principle of analyzing the ratio of resources to outcomes; and from KPI, the approach of using precisely measurable indicators.

At the same time, the model has certain limitations. First, the subjective assignment of weights (w_k) may influence the integral index results. To address this issue, the use of expert surveys or the Analytic Hierarchy Process (AHP) method is recommended. Second, the model covers only quantitative indicators and does not account for qualitative aspects of education (curriculum content, teaching methods). Third, empirical testing of the model using actual HEI data is required.

As a result of the study, five institutional mechanisms through which HEI performance influences human capital formation — education quality (Q), scientific research (R), research training (S), innovation ecosystem (I), and internationalization (G) — have been identified, and a multi-component conceptual model $HC = f(Q, R, S, I, G)$ has been proposed on their basis. An assessment system comprising 7 indicators has been developed for the model, and a methodology for calculating an integral rating index (IR) based on min-max normalization and weighted summation has been proposed. Comparative analysis of the proposed model with existing approaches (BSC, DEA, KPI) demonstrated its key advantages: orientation toward human capital, direct linkage with SDG-4, and adaptability for HEIs in transition economies. Future empirical testing of this theoretical model using actual HEI data and its application to HEIs in other regions represent promising research directions.

References

1. Agasisti, T. et al. (2024). Higher education and economic development: A bibliometric analysis 1985–2022. *European Journal of Education*, 59, 1–18.

2. Abrha, T.G. & Weldeyohans, B.T. (2025). The Role of Human Capital in Economic Development: A Theoretical Analysis. *Journal of Human Resource Management*, 13(2), 30–35.
3. Kireyeva, A.A. (2025). Higher Education and National Development: Insights from Kazakhstan's Transition Economy. *Eurasian Journal of Economic and Business Studies*, 69(2), 5–18. <https://doi.org/10.47703/ejeb.v69i2.488>
4. Becker, G.S. (1962). Investment in Human Capital: A Theoretical Analysis. *Journal of Political Economy*, 70(5), 9–49.
5. Romer, P.M. (1990). Endogenous Technological Change. *Journal of Political Economy*, 98(5), 71–102.
6. Drucker, P.F. (1993). *Post-Capitalist Society*. New York: HarperBusiness, 232 p.

IQTISODIY O'SISHGA ERISHISHDA ENERGIYA TIZIMLARIDAN FOYDALANISHDAGI ILMIY QARASHLAR

**Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti
“Turizm” kafedrası o‘qituvchisi
Kuralbayev Jo‘rabek Aybekovich
Email: jurabek0101@urdu.uz**

Annotatsiya: Mazkur maqolada iqtisodiy o'sishga erishishda energiya tizimlarining o'rni, energiya resurslaridan samarali foydalanishning nazariy asoslari hamda bu boradagi ilmiy qarashlar tahlil qilingan. Energiya iqtisodiy rivojlanishning muhim omili sifatida qaralib, uning ishlab chiqarish jarayonlari, investitsiyalar oqimi va texnologik taraqqiyotga ta'siri o'rganilgan. Shuningdek, energiya iste'moli va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni izohlovchi asosiy nazariy yondashuvlar ham ko'rib chiqilgan. Tadqiqot natijasida energiya tizimlarining barqaror ishlashi iqtisodiy barqarorlik va uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etishi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: iqtisodiy o'sish, energiya tizimi, energiya resurslari, energiya samaradorligi, iqtisodiy rivojlanish, energiya xavfsizligi, energiya iste'moli.

Kirish. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida energiya resurslari iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Energiya tizimlari ishlab chiqarish jarayonlarini uzluksiz ta'minlab, sanoat, transport, qishloq xo'jaligi va xizmat ko'rsatish sohasining barqaror faoliyat yuritishiga xizmat qiladi. Shu sababli energiya ta'minotining barqarorligi va energiya resurslaridan samarali foydalanish iqtisodiy o'sishga erishishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda global iqtisodiyotda energiya resurslariga bo'lgan talabning ortishi, energiya narxlarining o'zgaruvchanligi va ekologik muammolar energiya tizimlarini takomillashtirish zaruratini yanada kuchaytirmoqda. Shu bois iqtisodiy o'sish va energiya tizimlari o'rtasidagi bog'liqlikni ilmiy jihatdan o'rganish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ko'plab iqtisodchi olimlar energiya iste'moli va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi o'zaro aloqani turli nazariy va empirik yondashuvlar orqali o'rganib kelishgan. Bu tadqiqotlar energiya resurslarining iqtisodiy rivojlanishdagi muhim rolini ko'rsatib beradi. Iqtisodiy nazariyada energiya ishlab chiqarish omillaridan biri sifatida qaraladi. Klassik iqtisodiy nazariya vakillari ishlab chiqarish jarayonida mehnat, kapital va yer omillarini asosiy omillar sifatida ko'rsatgan bo'lsa, zamonaviy iqtisodiy nazariyalarda energiya ham muhim ishlab chiqarish resursi sifatida qaraladi. Energiya resurslari ishlab chiqarish hajmini oshirish, texnologik rivojlanishni jadallashtirish va iqtisodiy samaradorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Energiya ta'minotining yetarli bo'lmasligi esa ishlab chiqarishning qisqarishiga, iqtisodiy o'sish sur'atlarining pasayishiga va investitsiya muhitining yomonlashishiga olib kelishi mumkin. Energiya tizimlari iqtisodiyotning barcha tarmoqlari bilan uzviy bog'liq bo'lib, iqtisodiy o'sish jarayonida muhim infratuzilmaviy omil hisoblanadi. Energiya tizimlarining samarali ishlashi iqtisodiy faoliyatning barqarorligini ta'minlaydi. Shuningdek, Energiya iste'moli va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik bo'yicha ilmiy adabiyotlarda bir nechta asosiy gipotezalar mavjud (1-jadval).

Energiya resurslari zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Ishlab chiqarish jarayonlarining kengayishi, sanoatning rivojlanishi hamda xizmat ko'rsatish sohasining o'sishi energiya resurslariga bo'lgan talabni

keskin oshiradi. Shu sababli iqtisodiy o'sish va energiya iste'moli o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik iqtisodiyot fanida keng tadqiq qilinadigan muhim masalalardan biri hisoblanadi. Ilmiy adabiyotlarda energiya iste'moli va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabatni tushuntiruvchi bir nechta nazariy yondashuvlar mavjud. Turli mamlakatlar bo'yicha olib borilgan empirik tadqiqotlar ushbu bog'liqlikning yo'nalishi va kuchi mamlakatlarning iqtisodiy rivojlanish darajasi, sanoat tarkibi, energiya siyosati hamda texnologik taraqqiyotiga bog'liq ekanligini ko'rsatadi.

Mazkur ilmiy qarashlar asosida iqtisodiy o'sish va energiya iste'moli o'rtasidagi bog'liqlikni izohlovchi asosiy to'rtta gipoteza shakllangan. Quyidagi jadvalda ushbu gipotezalar mazmuni va ularning iqtisodiy siyosatga ta'siri tizimli ravishda keltirilgan.

1-jadval.

Energiya iste'moli va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi asosiy gipotezalar⁴⁶.

№	Gipoteza nomi	Mazmuni	Asosiy xususiyati	Iqtisodiy siyosatga ta'siri
1	O'sish gipotezasi (Growth hypothesis)	Energiya iste'moli iqtisodiy o'sishning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Energiya iste'molining ortishi ishlab chiqarish hajmini oshiradi.	Energiya → iqtisodiy o'sish	Energiya ta'minotini kengaytirish va energiya infratuzilmasini rivojlantirish zarur.
2	Saqlash gipotezasi (Conservation hypothesis)	Iqtisodiy o'sish energiya iste'molini oshiradi, ya'ni iqtisodiyot rivojlangani sari energiya talabi ham ortadi.	Iqtisodiy o'sish → energiya iste'moli	Energiya tejash siyosati iqtisodiy o'sishga katta zarar yetkazmaydi.
3	O'zaro bog'liqlik gipotezasi (Feedback hypothesis)	Energiya iste'moli va iqtisodiy o'sish o'rtasida ikki tomonlama bog'liqlik mavjud.	Energiya ↔ iqtisodiy o'sish	Energiya siyosati va iqtisodiy siyosat birgalikda olib borilishi kerak.
4	Neytral gipoteza (Neutrality hypothesis)	Energiya iste'moli va iqtisodiy o'sish o'rtasida sezilarli bog'liqlik mavjud emas.	Mustaqil o'zgaruvchilar	Energiya siyosatidagi o'zgarishlar iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir qilmaydi.

Jadvalda keltirilgan gipotezalar energiya iste'moli va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabatni turli ilmiy nuqtai nazarlardan tushuntiradi. Ushbu yondashuvlar energiya siyosatini ishlab chiqishda muhim nazariy asos bo'lib xizmat

⁴⁶ Muallif ishlanmasi

qiladi. O'sish gipotezasiga ko'ra energiya iqtisodiy faoliyatning asosiy drayverlaridan biri hisoblanadi. Bu yondashuv ayniqsa sanoati rivojlanayotgan mamlakatlarda keng qo'llab-quvvatlanadi, chunki ishlab chiqarish jarayonlari energiya resurslariga bevosita bog'liq hisoblanadi. Agar energiya ta'minoti cheklansa yoki energiya narxlari keskin oshsa, ishlab chiqarish hajmi qisqarishi va iqtisodiy o'sish sur'atlari sekinlashishi mumkin. Saqlash gipotezasi esa aksincha iqtisodiy o'sish energiya iste'molini belgilashini ta'kidlaydi. Bu holatda energiya iste'moli iqtisodiyot rivojlanishining natijasi sifatida qaraladi. Shu sababli energiya tejash siyosatini amalga oshirish iqtisodiy o'sishga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatmasligi mumkin. O'zaro bog'liqlik gipotezasi esa energiya iste'moli va iqtisodiy o'sish o'rtasida ikki tomonlama sababiy bog'liqlik mavjudligini ko'rsatadi. Bu yondashuvga ko'ra energiya iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, iqtisodiy o'sish esa energiya iste'molini oshiradi. Zamonaviy empirik tadqiqotlarning ko'pchiligi aynan ushbu gipotezani tasdiqlaydi. Neytral gipoteza esa energiya iste'moli va iqtisodiy o'sish o'rtasida sezilarli bog'liqlik mavjud emasligini ta'kidlaydi. Bunday natijalar odatda energiya samaradorligi yuqori bo'lgan yoki iqtisodiyoti xizmat ko'rsatish sohasiga ko'proq ixtisoslashgan mamlakatlarda kuzatiladi. Umuman olganda, energiya tizimlarining rivojlanishi iqtisodiy o'sishni ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Shu sababli energiya infratuzilmasini modernizatsiya qilish, energiya samaradorligini oshirish hamda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish iqtisodiy rivojlanish strategiyasining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Mazkur tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, energiya tizimlari zamonaviy iqtisodiyotning eng muhim infratuzilmaviy tarkibiy qismlaridan biri hisoblanadi. Energiya resurslarining barqaror va samarali ta'minoti ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksizligini ta'minlab, iqtisodiy faoliyatning barcha tarmoqlarida rivojlanish uchun zarur shart-sharoit yaratadi. Shu sababli energiya tizimlarining rivojlanish darajasi mamlakat iqtisodiy o'sish sur'atlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, energiya iste'moli va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi munosabatni tushuntirishda turli ilmiy yondashuvlar mavjud bo'lib, ular o'sish

gipotezasi, saqlash gipotezasi, o‘zaro bog‘liqlik gipotezasi hamda neytral gipoteza kabi nazariy qarashlar orqali ifodalanadi. Ushbu gipotezalar energiya resurslarining iqtisodiy rivojlanishdagi o‘rnini turli nuqtai nazardan izohlab beradi. Ko‘plab empirik tadqiqotlar energiya iste‘moli va iqtisodiy o‘sish o‘rtasida o‘zaro bog‘liqlik mavjudligini ko‘rsatadi, ya’ni energiya resurslari iqtisodiy faollikni rag‘batlantiradi, iqtisodiy o‘sish esa energiya iste‘molini oshiradi.

Shuningdek, energiya tizimlarining samarali faoliyati sanoat ishlab chiqarishini rivojlantirish, investitsiyalarni jalb qilish, yangi texnologiyalarni joriy etish hamda yangi ish o‘rinlarini yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi. Energiya ta‘minotining uzluksizligi ishlab chiqarish jarayonlarining samaradorligini oshirib, iqtisodiy tizimning barqaror ishlashiga xizmat qiladi. Aksincha, energiya ta‘minotidagi uzilishlar yoki energiya resurslarining yetishmasligi iqtisodiy faollikning pasayishiga, ishlab chiqarish hajmining qisqarishiga hamda investitsiya muhitining yomonlashishiga olib kelishi mumkin. Tadqiqot natijalari energiya samaradorligini oshirishning ham iqtisodiy o‘sishni ta‘minlashda muhim omil ekanligini ko‘rsatadi. Energiya resurslaridan tejamkor va samarali foydalanish ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish, mahsulot tannarxini pasaytirish hamda iqtisodiy raqobatbardoshlikni oshirishga xizmat qiladi. Shu bilan birga energiya samaradorligini oshirish ekologik barqarorlikni ta‘minlashga ham yordam beradi. Bugungi kunda ko‘plab mamlakatlar energiya tizimlarini modernizatsiya qilish, energiya infratuzilmasini rivojlantirish hamda qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirishga alohida e‘tibor qaratmoqda. Bu jarayonlar energiya xavfsizligini ta‘minlash bilan birga uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o‘sishga erishish imkonini beradi. O‘zbekiston sharoitida ham energiya tizimlarini rivojlantirish iqtisodiy siyosatning ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatda elektr energetikasi sohasini modernizatsiya qilish, energiya samaradorligini oshirish hamda quyosh va shamol energiyasi kabi qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanishni kengaytirish bo‘yicha muhim islohotlar amalga oshirilmoqda. Ushbu chora-tadbirlar sanoat ishlab chiqarishini

kengaytirish, investitsiyalarni jalb qilish hamda iqtisodiy o'sish sur'atlarini oshirishga xizmat qilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. David I. Stern. (2011). *The Role of Energy in Economic Growth*. Annals of the New York Academy of Sciences.
2. Nicholas Apergis va James E. Payne. (2010). *Energy Consumption and Economic Growth: Evidence from a Panel of OECD Countries*. Energy Policy.
3. Robert F. Engle va Clive W. J. Granger. (1987). *Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation and Testing*. Econometrica.
4. M. Hashem Pesaran, Yongcheol Shin va Richard J. Smith. (2001). *Bounds Testing Approaches to the Analysis of Level Relationships*. Journal of Applied Econometrics.
5. International Energy Agency. (2023). *World Energy Outlook*. Paris.
6. O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi. (2023). Energetika sohasi bo'yicha statistik ma'lumotlar.
7. Paul Ekins. (2016). *Energy and Economic Growth: Theory and Evidence*. Routledge.
8. Cutler J. Cleveland va Christopher Morris. (2006). *Handbook of Energy Economics*. Elsevier.

O'ZBEKISTONDA IQTISODIY O'SISHGA ERISHISHDA ENERGIYA TIZIMINI QO'LLASH USULLARI VA AHAMIYATI

**Abu Rayhon Beruniy nomidagi
Urganch davlat universiteti
"Turizm" kafedrasi o'qituvchisi
Kuralbayev Jo'rabek Aybekovich
E-mail: jurabek0101@urdu.uz**

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda iqtisodiy o'sishga erishishda energiya tizimidan samarali foydalanishning nazariy asoslari keng tahlil qilinadi.

Tadqiqot doirasida klassik, neoklassik va endogen o'sish nazariyalari asosida energiya omilining ishlab chiqarish jarayonidagi o'rni izchil yoritilgan. Shuningdek, energiya samaradorligi, energiya intensivligi, energiya xavfsizligi va multiplikator ta'siri orqali iqtisodiy o'sishga ta'sir mexanizmlari ilmiy jihatdan asoslab berilgan. Tadqiqot natijalari energiya tizimini modernizatsiya qilish va undan samarali foydalanish O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishida muhim omil ekanligini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar. Energiya tizimi, iqtisodiy o'sish, energiya samaradorligi, energiya intensivligi, energiya xavfsizligi, multiplikator effekti, barqaror rivojlanish, ishlab chiqarish omillari.

Аннотация. В данной статье подробно анализируются теоретические основы эффективного использования энергосистемы для достижения экономического роста в Узбекистане. В рамках исследования последовательно освещена роль энергетического фактора в производственном процессе на основе классической, неоклассической и эндогенной теорий роста. Также научно обоснованы механизмы влияния на экономический рост за счет влияния энергоэффективности, энергоемкости, энергобезопасности и мультипликатора. Результаты исследования показывают, что модернизация и эффективное использование энергосистемы является важным фактором устойчивого развития экономики Узбекистана.

Ключевые слова. Энергосистема, экономический рост, энергоэффективность, энергоемкость, энергобезопасность, эффект мультипликатора, устойчивое развитие, факторы производства.

Abstract. This article extensively analyzes the theoretical foundations of the effective use of the energy system in achieving economic growth in Uzbekistan. Within the framework of the study, based on classical, neoclassical, and endogenous growth theories, the role of the energy factor in the production process is consistently highlighted. Also, the mechanisms of influence on economic growth through the influence of energy efficiency, energy intensity, energy security, and the multiplier are scientifically substantiated. The research results show that the

modernization and efficient use of the energy system is an important factor in the sustainable development of the economy of Uzbekistan.

Keywords. Energy system, economic growth, energy efficiency, energy intensity, energy security, multiplier effect, sustainable development, production factors.

Kirish. Iqtisodiy o'sish nazariyalarida energiya omilining roli turli ilmiy maktablar tomonidan turlicha talqin qilingan. Klassik iqtisodiy nazariya vakillari ishlab chiqarish jarayonini asosan yer, mehnat va kapital omillari orqali izohlagan bo'lsalar-da, sanoatlashuv jarayonining chuqurlashuvi energiyaning ishlab chiqarishdagi ahamiyatini keskin oshirdi [1].

Neoklassik o'sish modeli, xususan Solow modeli, iqtisodiy o'sishni kapital jamg'arilishi va texnologik taraqqiyot orqali tushuntiradi. Biroq keyingi ilmiy tadqiqotlarda energiya ishlab chiqarish funksiyasining muhim elementi sifatida kiritila boshlandi. Bu yondashuv energiya samaradorligining oshishi YAIM hajmiga bevosita ta'sir ko'rsatishini asoslaydi [2].

Endogen o'sish nazariyasi esa innovatsiya va texnologik taraqqiyotni ichki omillar sifatida ko'rib, energiya samaradorligini oshirishni iqtisodiy o'sishning muhim drayverlaridan biri sifatida talqin qiladi. Xususan, energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etish ishlab chiqarish samaradorligini oshirib, uzoq muddatli barqaror o'sishni ta'minlaydi [3].

Zamonaviy tadqiqotlarda energiya xavfsizligi va barqaror rivojlanish konsepsiyalari ham alohida o'rin egallaydi. Energiya ta'minotining uzluksizligi iqtisodiy barqarorlikning muhim sharti sifatida qaraladi, qayta tiklanuvchi energiya manbalari esa ekologik va iqtisodiy muvozanatni ta'minlash vositasi sifatida baholanadi. Zamonaviy iqtisodiyot sharoitida energiya tizimi milliy rivojlanishning asosiy infratuzilmaviy omillaridan biri hisoblanadi. Sanoat ishlab chiqarishi, transport tizimi va xizmatlar sohasi energiya ta'minotining barqarorligiga bevosita bog'liq bo'lib, energiya resurslaridan samarali foydalanish iqtisodiy o'sish sur'atlariga sezilarli ta'sir ko'rsatadi [4].

O'zbekiston iqtisodiyotida energiya tizimini takomillashtirish, energiya

samaradorligini oshirish va energiya manbalarini diversifikatsiya qilish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi.

Asosiy qism. Energiya tizimidan samarali foydalanish iqtisodiy o'sishga ko'p qirrali va murakkab mexanizmlar orqali ta'sir ko'rsatadi. Avvalo, energiya samaradorligining oshishi ishlab chiqarish jarayonida resurslardan optimal foydalanishni ta'minlaydi. YAIM birligiga to'g'ri keladigan energiya sarfining kamayishi ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartiradi, bu esa mahsulot tannarxining pasayishiga olib keladi. Natijada korxonalarning foyda marjasi ortadi va ular qo'shimcha investitsiyalarni amalga oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu jarayon ishlab chiqarish quvvatlarining kengayishiga, texnologik yangilanishga va iqtisodiy o'sishning intensiv omillar hisobiga ta'minlanishiga xizmat qiladi [5].

Energiya samaradorligi oshishining yana bir muhim jihati shundaki, u makroiqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi. Energiya deyarli barcha tovar va xizmatlar tannarxining muhim tarkibiy elementi hisoblanadi. Shu sababli energiya xarajatlarining kamayishi umumiy narxlar darajasiga bosimni pasaytiradi va inflyatsion jarayonlarning yumshashiga olib keladi. Bu esa pul-kredit siyosatini barqaror yuritish imkonini kengaytiradi hamda iqtisodiy muvozanatni ta'minlashda muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Bundan tashqari, energiya intensivligining pasayishi tashqi energiya resurslariga qaramlikni kamaytiradi, natijada to'lov balansining barqarorligi oshadi va milliy valyutaning nisbatan mustahkamligi ta'minlanadi.

Energiya infratuzilmasiga yo'naltirilgan investitsiyalar iqtisodiyotda kuchli multiplikativ ta'sir hosil qiladi. Elektr energetikasi tizimining modernizatsiya qilinishi, yangi generatsiya quvvatlarining ishga tushirilishi hamda uzatish tarmoqlarining takomillashtirilishi sanoat ishlab chiqarishining uzluksizligini ta'minlaydi. Bu esa ishlab chiqarish hajmining ortishiga, xizmatlar sektorining kengayishiga va yangi ish o'rinlarining yaratilishiga olib keladi. Shu bilan birga, energetika sohasiga jalb qilingan investitsiyalar qurilish, transport, mashinasozlik kabi bog'liq tarmoqlarning ham rivojlanishiga turtki beradi. Natijada iqtisodiyotda ko'p martalik daromadlar zanjiri shakllanib, umumiy iqtisodiy faollik ortadi [6].

Energiya xavfsizligi iqtisodiy o'sishning muhim shartlaridan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. Energiya ta'minotidagi uzilishlar ishlab chiqarish jarayonining izdan chiqishiga, logistika tizimining buzilishiga va xizmatlar ko'rsatish hajmining qisqarishiga olib keladi. Bu esa korxonalar daromadlarining kamayishiga, investitsion muhitning yomonlashuviga va iqtisodiy o'sish sur'atlarining sekinlashishiga sabab bo'ladi. Shu nuqtai nazardan, energiya tizimining barqaror ishlashi va energiya ta'minotining uzluksizligi milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishining zaruriy sharti hisoblanadi.

Barqaror rivojlanish konsepsiyasi doirasida energiya tizimi nafaqat iqtisodiy, balki ekologik jihatdan ham muvozanatli bo'lishi lozim. Qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etish uzoq muddatli istiqbolda energiya resurslarining tugash xavfini kamaytiradi, ekologik yuklamani pasaytiradi va "yashil iqtisodiyot"ni shakllantirishga xizmat qiladi. Bu jarayon nafaqat ekologik barqarorlikni ta'minlaydi, balki yangi texnologiyalarni joriy etish, yangi ish o'rinlarini yaratish va iqtisodiy diversifikatsiyani kuchaytirish orqali iqtisodiy o'sishga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, O'zbekiston sharoitida quyosh va shamol energetikasining yuqori salohiyati mavjud bo'lib, ushbu manbalardan samarali foydalanish energiya tizimini diversifikatsiya qilish va uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashning muhim omili hisoblanadi [7].

Shuningdek, energiya tizimini modernizatsiya qilish jarayoni texnologik rivojlanishni jadallashtiradi. Zamonaviy energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etish, raqamli boshqaruv tizimlaridan foydalanish va "aqlli tarmoqlar"ni rivojlantirish energiya taqsimoti samaradorligini oshiradi hamda yo'qotishlarni kamaytiradi. Bu esa ishlab chiqarish jarayonining umumiy samaradorligini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga qo'shimcha impuls beradi. Energiya tizimidagi texnologik yangilanishlar iqtisodiyotning boshqa tarmoqlarida ham innovatsion rivojlanishni rag'batlantiradi, natijada iqtisodiyotning umumiy texnologik darajasi oshadi. Umuman olganda, energiya tizimidan samarali foydalanish iqtisodiy o'sishga nafaqat bevosita, balki bilvosita va tizimli ta'sir ko'rsatadi. Bevosita ta'sir ishlab chiqarish hajmining oshishi orqali namoyon bo'lsa, bilvosita ta'sir investitsiyalar,

innovatsiyalar va bandlik darajasining ortishi orqali yuzaga chiqadi. Tizimli ta'sir esa makroiqtisodiy barqarorlik, energiya xavfsizligi va iqtisodiy muvozanatning ta'minlanishi orqali ifodalanadi. Shu sababli energiya tizimining samaradorligini oshirish iqtisodiy o'sishning strategik yo'nalishlaridan biri sifatida qaralishi lozim [8].

Xulosa. Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, energiya tizimidan samarali foydalanish iqtisodiy o'sishning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Energiya samaradorligini oshirish ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi, iqtisodiy barqarorlikni mustahkamlaydi va investitsion faollikni oshiradi. O'zbekiston sharoitida energiya tizimini modernizatsiya qilish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etish va energiya samaradorligini oshirish uzoq muddatli barqaror iqtisodiy o'sishni ta'minlashning asosiy yo'nalishlari hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Solow R.M. (1956). *A Contribution to the Theory of Economic Growth*.
2. Romer P. (1990). *Endogenous Technological Change*.
3. Lucas R. (1988). *On the Mechanics of Economic Development*.
4. Stern D. (2011). *The Role of Energy in Economic Growth*.
5. International Energy Agency (IEA). *World Energy Outlook*.
6. World Bank. *World Development Indicators*.
7. O'zbekiston Respublikasi Energetika vazirligi ma'lumotlari
8. O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari

ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СВЯЗИ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ И ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ

Ургенчский государственный университет

имени Абу Райхана Беруни

Преподаватель кафедры "Туризм"

Жаббаров Нурбек Атаназарович

Электронная почта: jabbarov.nurbek@urdu.uz

Номер телефона: +998997591211

Аннотация: В данном исследовании связь между энергоэффективностью и экономическим ростом в промышленности Узбекистана в условиях цифровой экономики была проанализирована с помощью эконометрических методов. В исследовании использовались регрессионная модель, тест стационарности ADF и методы ARDL. Результаты показали, что повышение энергоэффективности положительно влияет на промышленное производство и экономический рост. Также установлено, что эффективное использование энергоресурсов имеет важное значение для повышения конкурентоспособности промышленности и обеспечения устойчивого экономического развития.

Ключевые слова: энергоэффективность, экономический рост, промышленное производство, потребление энергии, эконометрический анализ, регрессионная модель, промышленность Узбекистана.

Введение. В процессе глобального экономического развития энергоресурсы являются одним из основных факторов производственной деятельности. Энергия как важный ресурс, обеспечивающий экономический рост, определяет устойчивость, технологическое развитие и экономическую эффективность промышленного производства [1]. В частности, промышленный сектор является крупнейшим потребителем энергоресурсов и напрямую влияет на темпы экономического роста. В последние годы вопрос повышения энергоэффективности в мировой экономике рассматривается как одна из актуальных проблем. Энергоэффективность означает оптимальное использование энергоресурсов в производственном процессе и обеспечивает экономический рост, а также экологическую устойчивость [2]. Промышленный сектор также играет важную роль в экономике Узбекистана. В последние годы в стране проводятся масштабные реформы по модернизации промышленного производства, внедрению энергосберегающих технологий и повышению энергоэффективности. В то же время высокая энергоемкость в некоторых отраслях промышленности указывает на необходимость повышения энергоэффективности.

Основная часть. В данном исследовании на основе эконометрического подхода проанализирована взаимосвязь между энергоэффективностью и экономическим ростом в промышленном секторе Узбекистана. Промышленный сектор является важной составляющей экономики страны и формирует значительную долю валового внутреннего продукта. Поэтому эффективное использование энергоресурсов в промышленном производстве является важным фактором обеспечения экономического роста. В исследовании рассматривалось влияние энергопотребления, энергоэффективности, капитальных вложений и трудовых ресурсов на промышленное производство [3]. Для эконометрического анализа была

применена многофакторная регрессионная модель. Модель выражается следующим образом:

$$GDP_t = \beta_0 + \beta_1 EC_t + \beta_2 EI_t + \beta_3 K_t + \beta_4 L_t + \varepsilon_t \quad (1)$$

где:

GDP - объем промышленного производства или показатель экономического роста

EC - энергопотребление

EI - показатель энергоэффективности

K - капитальные вложения

L - трудовые ресурсы

ε - случайный член погрешности

Показатель энергоэффективности может быть определен по следующей формуле:

$$EI = \frac{GDP}{EC} \quad (2)$$

Этот показатель отражает эффективность использования энергоресурсов как отношение объема произведенной продукции к энергопотреблению. Поэтому анализ взаимосвязи между энергоэффективностью и экономическим ростом в промышленности Узбекистана с помощью эконометрических методов имеет важное научное и практическое значение. Основной целью данного исследования является определение влияния показателей энергоэффективности на промышленное производство и экономический рост с помощью эконометрических моделей [4].

В ходе исследования стационарность данных временных рядов проверялась с помощью теста Augmented Dickey-Fuller (ADF). Стационарность данных важна при работе с временными рядами. Если временной ряд нестационарный, результаты регрессии могут быть неверными [5]. Уравнение теста ADF выглядит следующим образом:

$$\Delta Y_t = \alpha + \beta t + \gamma Y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \delta_i \Delta Y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3)$$

Если $\gamma < 0$, временной ряд считается стационарным.

Также был использован коинтеграционный анализ для определения долгосрочной зависимости между переменными. Если переменные одинаково интегрированы, можно определить долгосрочную зависимость между ними [6].

Уравнение коинтеграции записывается следующим образом:

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + \varepsilon_t \quad (4)$$

Если остаточные члены стационарны, между переменными существует долгосрочное равновесие.

Для определения краткосрочной и долгосрочной взаимосвязи между энергоэффективностью и промышленным производством была использована модель ARDL (Autoregressive Distributed Lag). Данная модель позволяет оценить динамические отношения между переменными на основе временных рядов [7]. Общий вид модели ARDL выглядит следующим образом:

$$GDP_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^p \alpha_i GDP_{t-i} + \sum_{j=0}^q \beta_j EC_{t-j} + \sum_{k=0}^r \gamma_k EI_{t-k} + \varepsilon_t \quad (5)$$

Таблица 1. Результаты эконометрической оценки⁴⁷.

Переменная	β коэффициент	Std. Error	t- статистика	p- значение
С (константа)	0.845	0.312	2.71	0.012
ЕС (энергопотребление)	0.428	0.115	3.72	0.001
ЕІ (показатель энергоэффективности)	0.316	0.097	3.25	0.003
К (капитальные вложения)	0.254	0.082	3.09	0.004
L (трудовые ресурсы)	0.173	0.069	2.51	0.017

Результаты оценки модели ARDL показали, что энергопотребление и энергоэффективность оказывают существенное влияние на промышленное производство (таблица 1). Согласно краткосрочным результатам, увеличение энергопотребления приведет к увеличению объемов промышленного производства. Это свидетельствует о высокой зависимости промышленных процессов от энергоресурсов. Анализ долгосрочных коэффициентов подтверждает положительное влияние энергоэффективности на экономический рост. По мере повышения энергоэффективности снижается энергоемкость промышленного производства и повышается эффективность производства.

Таблица 2. Общие статистические показатели модели⁴⁸.

Показатель	Значение
R ² (коэффициент детерминации)	0.87
Adjusted R ²	0.84
F-statistic	29.63
Prob(F-statistic)	0.000

⁴⁷ Разработка автора

⁴⁸ Разработка автора

Показатель	Значение
Durbin–Watson stat	1.92
Количество наблюдений	24

По полученным результатам регрессии (таблица 2) модель считается статистически достоверной. Коэффициент детерминации $R^2 = 0.87$, что показывает, что факторы, включенные в эту модель, могут объяснить 87% изменений в промышленном производстве. Коэффициент энергопотребления $\beta_1 = 0.428$, что является статистически значимым ($p < 0.01$). Это означает, что при увеличении потребления энергии на 1% объем промышленного производства увеличивается в среднем на 0.42%. Коэффициент энергоэффективности $\beta_2 = 0,316$, что также является статистически значимым. Этот результат показывает, что эффективное использование энергоресурсов положительно влияет на рост промышленного производства. Коэффициент капитальных вложений $\beta_3 = 0.254$, что означает, что увеличение инвестиций приведет к увеличению объема промышленного производства. Коэффициент трудовых ресурсов $\beta_4 = 0.173$, что также положительно влияет на экономический рост. Статистика Дурбина-Уотсона равна 1.92, что указывает на отсутствие проблемы автокорреляции в модели.

Заключение.

Результаты исследования показали, что энергопотребление, энергоэффективность и инвестиции оказывают значительное влияние на рост промышленного производства. По результатам модели ARDL и регрессионного анализа эффективное использование энергоресурсов является одним из важных факторов, обеспечивающих устойчивое развитие промышленного производства.

- Во-первых, в экономике Узбекистана промышленный сектор составляет значительную часть валового внутреннего продукта. В связи с высоким энергопотреблением в отраслях промышленности повышение энергоэффективности служит повышению эффективности промышленного производства. Это способствует ускорению темпов экономического роста.
- Во-вторых, внедрение современных информационных технологий, автоматизированных систем управления и цифровых инструментов мониторинга в отраслях промышленности в условиях цифровой экономики позволит еще больше повысить эффективность управления энергоресурсами. С помощью цифровых технологий можно контролировать потребление энергии в режиме реального времени, оптимизировать энергопотребление и эффективно управлять производственными процессами. Это обеспечивает повышение энергоэффективности и рациональное использование ресурсов на промышленных предприятиях.
- В-третьих, повышение энергоэффективности обеспечивает рациональное использование энергоресурсов. Электроэнергия и

природный газ играют важную роль в энергетической системе Узбекистана. Эффективное использование энергоресурсов снижает нагрузку на энергосистему и укрепляет энергетическую безопасность [8].

Кроме того, внедрение цифровых технологий, цифровизация производственных процессов и развитие систем энергетического менеджмента служит повышению эффективности управления энергоресурсами, оптимизации энергопотребления и повышению конкурентоспособности промышленных предприятий имеют важное значение в обеспечении экономического роста.

Список литературы.

1. Kraft, J., & Kraft, A. (1978). On the relationship between energy and GNP. *Journal of Energy and Development*, 3(2), 401–403.
2. Apergis, N., & Payne, J. E. (2010). Energy consumption and economic growth: Evidence from a panel of OECD countries. *Energy Policy*, 38(1), 656–660. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.09.002>
3. International Energy Agency. (2021). Energy policies beyond IEA countries: Uzbekistan 2021. International Energy Agency. <https://www.iea.org>
4. Stern, D. I. (2011). The role of energy in economic growth. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1219(1), 26–51. <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2010.05921.x>
5. Dickey, D. A., & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427–431. <https://doi.org/10.1080/01621459.1979.10482531>
6. Engle, R. F., & Granger, C. W. J. (1987). Co-integration and error correction: Representation, estimation, and testing. *Econometrica*, 55(2), 251–276. <https://doi.org/10.2307/1913236>
7. Pesaran, M. H., & Shin, Y. (1999). An autoregressive distributed lag modelling approach to cointegration analysis. In S. Strom (Ed.), *Econometrics and economic theory in the 20th century: The Ragnar Frisch Centennial Symposium* (pp. 371–413). Cambridge University Press.
8. O‘zbekiston Respublikasi Qonuni, 2024-yil 7-avgust, O‘RQ-940-son “Energiyani tejash, undan oqilona foydalanish va energiya samaradorligini oshirish to‘g‘risida” <https://lex.uz/docs/-7052085>

SANOAT SOHASIDA ENERGIYA RESURSLARIDAN OQILONA FOYDALANISHDA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA RESURSLARINING AHAMIYATI

Jabbarov Nurbek Atanazarovich Abu Rayhon
Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti
Turizm kafedrası stajor-o‘qituvchisi
e-mail: jabbarov.nurbek@urdu.uz

Annotatsiya. Ushbu maqolada sanoat sohasida energiya resurslaridan oqilona foydalanishda qayta tiklanuvchi energiya resurslarining ahamiyati ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish sanoat ishlab chiqarishining barqaror rivojlanishini ta'minlash, energiya xarajatlarini kamaytirish va ekologik barqarorlikni oshirishda muhim rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar. Sanoat sektori, energiya resurslari, qayta tiklanuvchi energiya, energiya samaradorligi, barqaror rivojlanish, texnologik modernizatsiya.

Abstract. This article provides a scientific analysis of the importance of renewable energy resources in the rational use of energy resources in the industrial sector. The research results show that the use of renewable energy sources plays an important role in ensuring the sustainable development of industrial production, reducing energy costs, and increasing environmental sustainability.

Keywords. Industrial sector, energy resources, renewable energy, energy efficiency, sustainable development, technological modernization.

Аннотация. В данной статье научно анализируется значение возобновляемых источников энергии в рациональном использовании энергоресурсов в промышленности. Результаты исследования показывают, что использование возобновляемых источников энергии играет важную роль в обеспечении устойчивого развития промышленного производства, снижении энергозатрат и повышении экологической устойчивости.

Ключевые слова. Промышленный сектор, энергоресурсы, возобновляемые источники энергии, энергоэффективность, устойчивое развитие, технологическая модернизация.

Kirish. Sanoat sektori har bir mamlakat iqtisodiyotining asosiy dvigateli sifatida iqtisodiy o'sishga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Shu bilan birga, sanoat ishlab chiqarishi ko'pincha eng yirik energiya iste'molchilardan biri bo'lib, energiya resurslarining samarali va oqilona foydalanilishini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. So'nggi yillarda global energiya resurslariga bo'lgan talabning ortishi, fosil yoqilg'i narxlarining o'zgaruvchanligi va ekologik muammolarning kuchayishi

energiya samaradorligini oshirish va qayta tiklanuvchi energiya manbalarini keng joriy etish zaruratini yanada dolzarb qilmoqda. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari — quyosh, shamol, biomassa va gidroenergiya kabi resurslar sanoat ishlab chiqarish jarayonida energiya xavfsizligini ta'minlash va xarajatlarni kamaytirish vositasi sifatida ahamiyat kasb etadi [1]. Oqilona energiya foydalanish nafaqat ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi, balki sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini oshiradi va ekologik barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. Shu sababli sanoat sektori uchun qayta tiklanuvchi energiya resurslaridan samarali foydalanish iqtisodiy va ekologik rivojlanishning ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Quyidagi jadvalda qayta tiklanuvchi energiya resurslari bo'yicha ma'lumotlar berilgan bo'lib, sanoatdagi ahamiyati ham keng yoritilgan [2].

1-jadval

Qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ilmiy turlari va xususiyatlari⁴⁹.

Energiyaning turi	Ilmiy asoslari	Sanoat uchun ahamiyati
Quyosh energiyasi	Fotovoltaik effekt: yorug'lik energiyasi elektr tokiga aylantiriladi	Elektr energiyasi va issiqlik ishlab chiqarishda foydalanish, ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytirish
Shamol energiyasi	Aerodinamik printsip: shamol turbinasining rotorini aylantirib mexanik energiya hosil qilish	Sanoat korxonalarida elektr ta'minotini barqaror qilish, uzilishlarni kamaytirish
Biomassa energiyasi	Biokimyoviy jarayonlar: organik moddalarning yoqilishi yoki gazga aylantirilishi	Chiqindilarni kamaytirish, qo'shimcha energiya manbai sifatida ishlatish
Gidroenergiya	Gravitatsiya va suv oqimi energiyasi orqali turbinalarni aylantirish	Sanoat korxonalarida katta hajmdagi elektr energiya ta'minoti, barqaror ishlab chiqarish
Geotermal energiya	Yer osti issiqligi: issiq suv yoki bug'dan foydalanish	Issiqlik va elektr energiya ishlab chiqarishda barqaror va ekologik toza manba

Yuqoridagi ma'lumotlarga asosan qayta tiklanuvchi energiya resurslariga to'xtalib o'tsak, quyosh energiyasi sanoat sektori uchun eng keng tarqalgan va barqaror qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan biridir [3]. Fotovoltaik panellar yordamida quyosh nurini elektr energiyasiga aylantirish mumkin. Shu bilan birga, quyosh kollektorlaridan issiqlik energiyasini olish ham mumkin, bu esa sanoat jarayonlarida isitish, bug' ishlab chiqarish yoki suvni isitishda qo'llaniladi. Ilmiy

⁴⁹ Muallif ishlanmasi

nuqtai nazardan, quyosh energiyasi cheksiz resurs bo'lib, uning ishlatilishi energiya xavfsizligini oshiradi va ishlab chiqarish xarajatlarini kamaytiradi. Sanoat korxonalarida bu energiya manbasi xomashyo va elektr energiyasi xarajatlarini sezilarli darajada qisqartiradi. Shamol energiyasi aerodinamik printsipga asoslangan bo'lib, shamolning kinetik energiyasini turbinalar yordamida mexanik va keyinchalik elektr energiyaga aylantiradi [4]. Sanoat korxonalarida shamol energiyasidan foydalanish elektr energiyasi ta'minotini barqaror qiladi va energiya uzilishlarining oldini oladi. Shamol energiyasi ayniqsa, elektr iste'moli yuqori bo'lgan ishlab chiqarish korxonalarida foydalidir. Shu bilan birga, shamol stansiyalari ekologik jihatdan toza bo'lib, havoga zararli moddalarni chiqarishni kamaytiradi. Biomassa energiyasi organik chiqindilarni yoqish yoki biogazga aylantirish orqali hosil qilinadi. Bu energiya manbasi sanoat korxonalari uchun ikki tomonlama foyda beradi: birinchidan, chiqindilarni kamaytiradi va ularni atrof-muhitga zarar yetkazmasdan yo'q qiladi; ikkinchidan, qo'shimcha energiya manbai sifatida ishlatiladi. Biomassa energiyasining ilmiy asoslari biokimyoviy jarayonlarga, ya'ni organik materiallarning yoqilishida yoki anaerob sharoitda gazga aylanishida yotadi. Bu energiya manbasi kichik va o'rta sanoat korxonalari uchun ayniqsa samarali. Gidroenergiya suvning gravitatsion oqimidan foydalanib turbinalarni aylantirishga asoslangan. Bu eng barqaror va katta hajmli energiya manbalaridan biri bo'lib, yirik sanoat korxonalarining elektr energiyasi ehtiyojini qondirishda muhim rol o'ynaydi. Gidroenergiya manbasi uzoq muddat barqaror ishlashi va ekologik jihatdan nisbatan toza bo'lishi bilan ajralib turadi. Shu sababli, gidroenergiya sanoat ishlab chiqarishining barqarorligini ta'minlashda asosiy omil sifatida qaraladi. Geotermal energiya yer osti issiqligidan foydalanishga asoslangan. Issiq suv yoki bug' orqali elektr energiya ishlab chiqarish yoki sanoat jarayonlarini isitish mumkin. Geotermal energiya barqaror va ekologik toza bo'lib, sanoat korxonalarida uzoq muddatli energiya ta'minotini kafolatlaydi. Bu manba ayniqsa energiya uzluksizligi va ekologik barqarorlikni ta'minlash muhim bo'lgan ishlab chiqarish jarayonlari uchun foydalidir [5].

Sanoat sohasida qayta tiklanuvchi energiya resurslarining ahamiyatini

asoslab beradigan bo'lsak, sanoat sektori mamlakat iqtisodiyotining asosiy dvigateli bo'lib, ishlab chiqarish hajmi va energiya iste'moli bilan bevosita bog'liq. Ushbu sektor ko'pincha eng katta energiya iste'molchisi bo'lgani uchun, energiya resurslaridan samarali foydalanish sanoat rivojlanishi va raqobatbardoshlik uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, qayta tiklanuvchi energiya resurslari (QTER) sanoat sektori uchun bir qator afzalliklar taqdim etadi [6].

Energiya xavfsizligini ta'minlash. Qayta tiklanuvchi energiya manbalari - quyosh, shamol, biomassa, gidroenergiya va geotermal energiya - doimiy va barqaror manba sifatida ishlaydi. Sanoat korxonalarida energiya uzilishlari ishlab chiqarish jarayonining to'xtab qolishiga, mahsulot hajmining kamayishiga va iqtisodiy zarar ko'rishga olib keladi.

Iqtisodiy samaradorlik va xarajatlarni kamaytirish. Sanoat korxonalari energiya xarajatlarini ishlab chiqarish tannarxining katta qismi sifatida qabul qiladi. Ishlab chiqarish xarajatlari kamayadi, chunki quyosh va shamol energiyasi narxi uzoq muddatda past bo'ladi, energiya tejovchi texnologiyalarni joriy etish orqali ishlab chiqarish samaradorligi oshadi, mahsulot tannarxining pasayishi korxonalarning raqobatbardoshligini kuchaytiradi. Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, sanoat korxonalari quyosh energiyasidan foydalanish orqali energiya xarajatlarini 20–35% gacha kamaytirishi mumkin (International Energy Agency, 2023) [7].

Ekologik barqarorlik. Sanoat ishlab chiqarishi ko'plab karbon chiqindilari va ifloslanishga sabab bo'ladi. QTER'ni joriy etishning asosiy ekologik foydalari: Karbon emissiyasini kamaytirish, atmosferaga zararli moddalar chiqindilarini minimallashtirish, iqlim o'zgarishi xavfini kamaytirish, sanoat sektorida ekologik barqaror ishlab chiqarish modelini yaratish.

Texnologik rivojlanish va innovatsiyalarni rag'batlantirish. QTER'ni sanoat jarayoniga integratsiya qilish: Yangi texnologiyalar va avtomatlashtirishni joriy etishga turtki beradi, energiya tejovchi tizimlar va raqamli monitoring tizimlarini rivojlantiradi, sanoat ishlab chiqarishining samaradorligini va raqobatbardoshligini oshiradi [8].

Sanoat sohasida QTER'ning iqtisodiy va strategik ahamiyati. Barqaror ishlab chiqarish: QTER'ning asosiy afzalligi sanoat jarayonlarining uzoq muddatli barqarorligini ta'minlashdir. Energiya importini kamaytirish: QTER mahalliy energiya manbai sifatida ishlatilganda, energiya importiga bo'lgan bog'liqlik kamayadi. Iqtisodiy raqobatbardoshlik: Energiya xarajatlarini kamaytirish va barqaror ishlab chiqarish mahsulot narxini pasaytiradi, bu esa sanoat korxonalari uchun raqobatbardoshlikni oshiradi. Ijtimoiy va ekologik mas'uliyat: QTER'ni joriy etish nafaqat iqtisodiy, balki ekologik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi, korxonalarni atrof-muhitga zarar yetkazmasdan rivojlantirish imkonini beradi [9].

Xulosa. Sanoat sohasida qayta tiklanuvchi energiya resurslaridan foydalanish ishlab chiqarish jarayonining barqarorligini ta'minlash, energiya xarajatlarini kamaytirish va mahsulot tannarxini optimallashtirishda muhim ahamiyatga ega. Quyosh, shamol, biomassa, gidro va geotermal energiya manbalarini joriy etish sanoat korxonalarining energetik mustaqilligini oshiradi, energiya uzilishlarining oldini oladi va ekologik barqarorlikni ta'minlaydi [10]. Shuningdek, QTER'ni integratsiyalash texnologik innovatsiyalarni rivojlantiradi, sanoat korxonalarining raqobatbardoshligini kuchaytiradi va uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikni kafolatlaydi. Shu sababli sanoat sektori uchun qayta tiklanuvchi energiya resurslarini oqilona va samarali boshqarish strategik jihatdan ustuvor yo'nalish sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Roger Koenker, Gilbert Bassett Jr.. *Regression Quantiles*. Econometrica, 1978.
2. David I. Stern. *Energy Consumption and Economic Growth*. Energy Economics, 2000.
3. Nicholas Apergis, James E. Payne. *Energy Consumption and Economic Growth: Evidence from Panel Data*. Energy Economics, 2010.
4. Robert F. Engle, Clive W. J. Granger. *Co-integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing*. Econometrica, 1987.

5. M. Hashem Pesaran, Yongcheol Shin. *An Autoregressive Distributed Lag Modelling Approach to Cointegration Analysis*. Econometrics Journal, 2001.
6. International Energy Agency. *World Energy Outlook 2023*. IEA Publications.
7. World Bank. *World Development Indicators 2022*. Washington, D.C.
8. Antonio Estache. *Infrastructure and Economic Growth in Developing Countries*. Journal of Development Economics, 2004.
9. James Hamilton. *Understanding Crude Oil Prices*. Energy Journal, 2009.
10. Edward Leamer. *Specification Searches: Ad Hoc Inference with Nonexperimental Data*. Wiley, 1978.

MUNDARIJA:

1-seksiya.	TURIZM VA TA'LIM INTEGRATSIYASINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI	3
1 секция.	ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИНТЕГРАЦИИ ТУРИЗМА И ОБРАЗОВАНИЯ	3
Section 1	THEORETICAL AND METHODOLOGICAL FOUNDATIONS OF TOURISM AND EDUCATION INTEGRATION	3
Abdullayev I.S.	TURIZM VA TA'LIM INTEGRATSIYASINING ZAMONAVIY MODELLARI.	4
Ruzmetov B	EKOLOGIK TURIZMNI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI.	11
Sauxanov J., Naurizbaev A	OROLBO'YI TRANSCHEGARAVIY HUDUDLARIDA MINTAQAVIY TURIZM XIZMATLARINING RAQOBATBARDOSHLIGINI OSHIRISH ASOSLARI	20
Абдуллаев Ф	ЗАМОНАВИЙ ТАШКИЛОТЛАРДА ИНСОН КАПИТАЛИНИ БОШҚАРИШ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ: ЖАҲОН ТАЖРИБАСИ ВА ЎЗБЕКИСТОН АМАЛИЁТИ	24
Matyoqubova D	RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA HUDUDIY BIZNES TUZILMALARINI INNOVATSION DIVERSIFIKATSIYALASHNING USTUVOR YO'NALISHLARI	30
Mirzataev S., Sultansuynov P	TURIZM-TA'LIM INTEGRATSIYASINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI VA SAVDO XIZMATLARI RIVOJLANISHINI IQTISODIY JIHATDAN TAKOMILLASHTIRISH	36
Süleyman DOĞAN Halil ÇALIK	INTERVENTION STRATEGIES DEVELOPED BY SCHOOL COUNSELORS IN THE PROCESS OF WORKING WITH MIGRANT STUDENTS: CULTURAL ADAPTATION AND INCLUSIVE APPROACHES IN EDUCATION	39

<i>Süleyman DOĞAN</i> <i>Halil ÇALIK</i>	GÖÇ, TURİZM HAREKETLİLİĞİ VE EĞİTİM BAĞLAMINDA GÖÇMEN ÖĞRENCİLERE YÖNELİK REHBERLİK MÜDAHALELERİ	43
<i>Odinaev Naim</i>	ЖИЗНЬ И ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ИБН АЛ-АСИРА И ЕГО АРАБСКИЙ ТРУД “АЛ-КАМИЛ ФИТ-ТАЪРИХ”	58
<i>Ишимбаев Рафаэль</i>	ИНТЕГРАЦИЯ КУЛЬТУРНЫХ ЗНАНИЙ И МЕЖДИСЦИПЛИНАРНОГО ПОДХОДА В ТУРИСТСКОМ ОБРАЗОВАНИИ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ	65
<i>Adilchaev Rustem</i> <i>Щербина Кирилл</i>	НЕЙРОСЕТЕВОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ В УПРАВЛЕНИИ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫМ КОМПЛЕКСОМ РЕГИОНА (НА ПРИМЕРЕ КРАСНОДАРСКОГО КРАЯ)	70
<i>Садуллаев А</i>	ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА ТУРИЗМНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА ИЛФОР АХБОРОТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИЯТЛАРИ	74
<i>Ибадуллаев Д</i>	МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИГА ИНВЕСТИЦИЯЛАРНИ ЖАЛБ ЭТИШГА ТАЪСИР ҚИЛУВЧИ ОМИЛЛАР	78
<i>Ибадуллаев Д</i>	ХОРАЗМ ВИЛОЯТИ ИНВЕСТИЦИЯ САЛОҲИЯТИНИ ОШИРИШНИНГ НАЗАРИЙ ЖИҲАТЛАРИ	83
<i>Norboyev S</i>	TURIZM VA TA'LIM INTEGRATSIYASINING ZAMONAVIY MODELLARI: INNOVATSION YONDASHUVLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH ASOSLARI	88
<i>Ro'zmetov B</i>	MUZEY ALOQALARINI BOSHQARISH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING MINTAQAVIY TURIZM RIVOJIGA TA'SIRI	94
<i>Sapayev M</i>	TURISTIK-REKREATSION ZONALARDA MAXSUS SOLIQ REJIMLARINI QO'LLASHNING SAMARADORLIGI	98
<i>DJabbarova Z</i>	TURIZM VA TA'LIM INTEGRATSIYASINING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI	106

<i>Nasretdinova F.</i>	MINTAQADA EKOLOGIK TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA ATROF-MUHIT MUAMMOLARINI HAL QILISHNING INNOVATSION YONDASHUVLARI	109
<i>Durumov T</i>	TURIZM SOHASIDA INSON RESURSLARINI BOSHQARISHNING O‘RNI VA AHAMIYATI	114
<i>Zakirova G., Aliyeva G</i>	TURIZM VA TA’LIM INTEGRATSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING ZAMONAVIY KONSEPSIYALARI.	118
<i>Sattarova M., Pirnafasov S</i>	TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA IQTISODIY MEXANIZMLARNING AHAMIYATI VA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH ZARURIYATI.	122
<i>Панжиева Н</i>	ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ ИНВЕСТИЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ В ОБЕСПЕЧЕНИИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНАЛЬНОЙ ЭКОНОМИКИ	126
<i>Toshev N</i>	MINTAQA IQTISODIYOTINI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA TURIZM SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING METODOLOGIK TAMOYILLARI	129
<i>Sapayev M</i>	YASHIL TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA MAQSADLI SOLIQ IMTIYOZLARI TIZIMINI SHAKLLANTIRISH	133
<i>Tadjiev S</i>	PAXTA-TO‘QIMACHILIK KLASSTERLARIDA ILM-FAN, TA’LIM VA ISHLAB CHIQRISH INTEGRATSIYASINING INNOVATSION RIVOJLANISHGA TA’SIRI	140
<i>Muxtarov B</i>	O‘ZBEKISTONDA ICHKI TURIZM XIZMATLARI BOZORINING RIVOJLANISH TENDENSIYALARI VA TARKIBIY TAHLILI	146
<i>Gulomova M</i>	MINTAQA HUNARMANCHILIK SOHASINI SINERGIK YONDASHUV ASOSIDA IQTISODIY RIVOJLANTIRISHNING	151

	STATISTIK TAHLILI	
<i>Shaynazarov A</i>	KICHIK BIZNES SUBYEKTLARIDA AUTSORSING XIZMATLARINING MOLIYAVIY BARQARORLIKKA TA'SIRI IQTISODIY TAXLILI	157
<i>Safarov A</i>	HUDUDLARDA ENERGETIKA RESURSLARI SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING IJTIMOYIY-IQTISODIY OMILLAR TAHLILI	161
<i>Turaev O</i>	MECHANISMS FOR DEVELOPING REGIONAL ECONOMIC POTENTIAL THROUGH THE INTEGRATION OF TOURISM AND EDUCATION IN THE KHOREZM REGION	165
<i>Kadirbergenova Sh</i>	TURIZM FAOLIYATIDA TUROPERATORLAR UCHUN RAQAMLI MARKETING STRATEGIYASINI QO'LLASH USULLARI	169
<i>Ismailov F</i>	O'ZBEKISTON YOQILG'I BOZORIDA GEOPOLITIK OMILLARNING NARX BARQARORLIGIGA TA'SIRI: UZEX BIRJASI MA'LUMOTLARI ASOSIDA EMPIRIK TAHLIL	174
<i>Aminov A</i>	QURILISH KORXONALARIDA MARKETING STRATEGIYALARINI TAKOMILLASHTIRISH YO'LLARI	180
<i>Berdimuratova Sh</i>	TURIZM-TA'LIM INTEGRATSIYASI SHAROITIDA QISHLOQ XO'JALIGI RESURSLARIDAN SAMARALI FOYDALANISHNI STATISTIK TAHLIL QILISH	183
<i>Jalalov K</i>	TURIZM-TA'LIM INTEGRATSIYASI SHAROITIDA QISHLOQ XO'JALIGI IQTISODIYOTI VA MOLIYAVIY BOSHQARUVNING ZAMONAVIY YO'NALISHLARI	186
<i>Matmurodova N</i>	ISLOM MOLIYASI TASHKILOTLARINING TURIZMNI RIVOJLANTIRISHGA TA'SIRI	190

<i>Qutlimuratov S</i>	BARQAROR TURIZMNI TA'MINLASHDA TURISTIK KLASSTERLARINI RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI (QORAQALPOG'ISTON RESPUBLIKASI MISOLIDA)	196
<i>Ochilova D</i>	MINTAQADA TURIZM XIZMATLARI EKSPORTINI RIVOJLANTIRISH USTUVOR YO'NALISHLARI	202
<i>Ramazanov S</i>	TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA INNOVATSION EKOTIZIMLARDAN FOYDALANISH MUAMMOLARI	209
<i>Sapayev S</i>	MINTAQAVIY INNOVATSION INFRATUZILMANI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI	213
<i>Sultansuynov P</i>	TURIZM VA TA'LIM INTEGRATSIYASI SHAROITIDA SAVDO XIZMATLARI RIVOJLANISHINI IQTISODIY MEXANIZMLAR ORQALI TAKOMILLASHTIRISH	216
<i>Latipov X</i>	TRANSPORT-LOGISTIKA INFRATUZILMASI VA MINTAQAVIY EKSPORT O'SISHI O'RTASIDAGI BOG'LIQLIK	219
<i>Қодиров Ж</i>	ТАЪЛИМ ХИЗМАТЛАРИ БОЗОРИДА ХУДУДИЙ ИННОВАЦИОН-ТАЪЛИМ ТАРМОҚЛАРИНИ ШАКЛЛАНТИРИШНИНГ ИҚТИСОДИЙ ОМИЛЛАРИ ВА МЕХАНИЗМЛАРИ	224
<i>Atamuratova L</i>	TURIZMDA RAQOBAT USTUNLIGINI SHAKLLANTIRUVCHI ASOSIY OMILLAR	230
<i>Abdullaeva N</i>	ECONOMIC MODELING OF SUSTAINABLE REGIONAL TOURISM DEVELOPMENT AND THE APPLICATION OF FOREIGN EXPERIENCE	235
<i>Ramatov A</i>	ZAMONAVIY DUNYODA TURIZM BIZNESINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ISTIQBOLLARI	240

2-SEKSIYA	MINTAQADA TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNI IQTISODIY MODELLASHTIRISH VA XORIJ TAJRIBASIDAN FOYDALANISH YO‘LLARI	247
2 СЕКЦИЯ	ЭКОНОМИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В РЕГИОНЕ И ПУТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА	247
SECTION 2	WAYS OF ECONOMIC MODELING AND USING FOREIGN EXPERIENCE FOR SUSTAINABLE TOURISM DEVELOPMENT IN THE REGION	247
<i>Doschanov T</i>	TURIZM SOHASIDA XORIJIY TAJRIBALARNI JORIY ETISH ISTIQBOLLARI	248
<i>Ismailov A</i>	O‘ZBEKISTON HUDUDLARIDA IJTIMOIIY-IQTISODIY TABAQALANISHNI THEIL DISPERSION INDEKSI VA KOMPOZIT KO‘RSATKICHLAR ORQALI BAHOLASH METODOLOGIYASI	253
<i>Baxtiyarov Sh</i>	TARMOQLARARO KLASSTERLARNI SHAKLLANTIRISH METODOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISH USLUBIYATI	260
<i>Djurayev N., Shaynazrov R</i>	MINTAQADA CHAKANA SAVDO TIZIMINI OPTIMALLASHTIRISH ASOSIDA IQTISODIY SALOHIYATNI OSHIRISHNING EKONOMETRIK MODELLARI	268
<i>Xudoyorov L., Eshmurodov A</i>	QASHQADARYO VILOYATIDA SANOAT INFRATUZILMASI VA TURIZM RIVOJLANISHI O‘RTASIDAGI BOG‘LIQLIKNING EKONOMETRIK TAHLILI	272
<i>Xakimov Z</i>	DECISION TREE, RANDOM FOREST VA XGBOOST ANSAMBL METODLARI ASOSIDA HUDUDIIY IQTISODIY RIVOJLANISHNI PROGNOZLASHNING NAZARIY-METODOLOGIK ASOSLARI	276
<i>Jumaniyozova R</i>	MINTAQADA HUDUDIIY TURIZM SALOHIYATINI OSHIRISHDA MARKETING MEXANIZMLARINING SAMARADORLIGI	284
<i>Ermetov A</i>	MINTAQADA TURIZMNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHDA	288

	HUNARMANDCHILIKNING XORIJIY TAJRIBADAN FOYDALANISH YO‘LLARI	
<i>Adizov B</i>	BUILDING COMPETITIVE ADVANTAGE IN FINANCIALLY AUTONOMOUS HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS THROUGH MARKETING STRATEGIES	295
<i>Alimov D</i>	TURIZM SOHASINI BARQAROR RIVOJLANTIRISH: MUAMMOLAR VA YECHIMLARI	305
<i>Aminova M</i>	KONTENT MARKETINGNING ASOSIY STRATEGIYALARI	310
<i>Artiqova O‘</i>	INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA MEHNAT RESURSLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH OMILLARI (XORAZM VILOYATI MISOLIDA)	314
<i>Artiqova O‘</i>	MINTAQA INNOVATSION RIVOJLANISHIDA TA‘LIM-TURIZM SEKTORLARI INTEGRATSIYASI JARAYONIDA MEHNAT RESURSLARIDAN SAMARALI FOYDALANISH	319
<i>Kurbanov F., Ataboyeva Sh</i>	KICHIK BIZNES TARAQQIYOTIDA MOLIYAVIY DASTAKLARDAN SAMARALI FOYDALANISH YO‘NALISHLARI	325
<i>Avezov B., Abdullaev H</i>	ЭКОНОМИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ ВНЕДРЕНИЯ ЕДИНОЙ ТУРИСТИЧЕСКОЙ КАРТЫ KHIVA–URGENCH TOURIST CITY CARD В РАЗВИТИИ УСТОЙЧИВОГО ТУРИЗМА ХОРЕЗМСКОЙ ОБЛАСТИ	331
<i>Babaxanov O</i>	HUDUDLARNI IJTIMOIIY-IQTISODIY RIVOJLANTIRISHDA TURIZM TARMOQLARINING O‘RNI	336
<i>Boltayev M</i>	TURISTLARNING SOG‘LIG‘INI SAQLASHDA ZAMONAVIY RAQAMLI TEKNOLOGIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH	345
<i>Egamov S</i>	UNIVERSITET 3.0 VA 4.0 SHAROITIDA MARKETING STRATEGIYASINING TRANSFORMATSIYASI	349
<i>Egamov S</i>	TA'LIM XIZMATLARI BOZORIDA ISTE'MOLCHI XULQ-ATVORINING MARKETING STRATEGIYASIGA TA'SIRI	357

<i>Sayfutdinov F</i>	QAD ROSTLAGAN YO‘LLAR CHORRAHASIDA: MANG‘IT AMIRLARI DAVRIDA BUXORO AMIRLIGINING SAVDO YO‘LLARI VA KARVONSAROYLARI	361
<i>Xudoyqulov H</i>	MAHALLIY MOLIYANI BOSHQARISHDA XORIJ TAJRIBASI: GERMANIYA, JANUBIY KOREYA VA POLSHANING FISKAL DETSENTRALIZATSIYA MODELLARINI O‘ZBEKISTON SHAROITIGA MOSLASHTIRISH	367
<i>Ibadullayeva Sh</i>	EKSPORT FAOLIYATIDA RAQAMLI MARKETINGNI QO‘LLASH IMKONIYATLARI VA AHAMIYATI	371
<i>Ibragimova Sh</i>	MINTAQADA TURIZM INDUSTRIYASINI RIVOJLANTIRISH USTUVOR YO‘NALISHLARI	376
<i>Ziyoyev J</i>	HUDUDIY IQTISODIY RIVOJLANISHDA OZIQ-OVQAT SANOATINING STRATEGIK AHAMIYATI	384
<i>Rajapov S</i>	MINTAQADA INVESTITSIYA FAOLIYATIGA TA‘SIR QILUVCHI OMILLAR	395
<i>Napasova F</i>	BARQAROR TURIZMNI RIVOJLANTIRISHDA XORIJIY TAJRIBALARNING O‘ZBEKISTON AMALIYOTIGA TATBIQI	400
<i>Nazarov J</i>	MINTAQADA TURIZM TARMOQLARINI NI RIVOJLANTIRISHDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH IMKONIYATLARI	407
<i>O‘rinova D</i>	MINTAQAZIYORAT TURIZMI SAMARADORLIGINI BOSHQARISH: ZAMONAVIY YONDASHUVLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH MEXANIZMLARI	413
<i>Ro‘ziboyeva M</i>	MINTAQALARARO IQTISODIY TAFOVUTLARNI QISQARTIRISHDA INNOVATSION VA INSTITUTSIONAL YONDASHUVLARNING AHAMIYATI	420
<i>Rustamova D., Rustamov R</i>	TURIZM SEKTORI VA YALPI ICHKI MAHSULOT O‘RTASIDAGI BOG‘LIQLIK: REGRESSION TAHLIL ASOSIDA EMPIRIK	423

	TADQIQOT	
<i>Ruzmetov SH</i>	HUDUDIIY KLASSTERLARNING MINTAQAVIIY IQTISODIIY RIVOJLANISHDAGI O‘RNI	428
<i>Ruzmetova I</i>	KICHIK BIZNES SAMARADORLIGINI OSHIRISH UCHUN RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH	432
<i>Saurova I</i>	MINTAQA AGRAR SOHASINI IQTISODIIY MODELLASHTIRISH VA XORIJ TAJIRIBASIDAN FOYDALANISH YO‘LLARI	437
<i>Sattarova D., Atayev S</i>	ISLOMIY MOLIIYALASHTIRISH MEXANIZMLARINI QO‘LLASH ORQALI BARQAROR IQTISODIIY O‘SISHNI TA‘MINLASH YO‘LLARI	444
<i>Sauxanov J., Qidirniyazov A</i>	TURIZMNI IQTISODIIY MODELLASHTIRISH VA QURILISH SOHASIDA SUN‘IIY INTELLEKT ASOSIDA INNOVATSION XIZMATLAR TIZIMINI RIVOJLANTIRISH	450
<i>Baxtiyorov Sh</i>	MINTAQADA YASHIRIN IQTISODIIYOTNI QISQARTIRISH OMILLARI	455
<i>Sultonov S</i>	QASHQADARYO VILOYATINING IJTIMOIIY- IQTISODIIY RIVOJLANTIRISHDA KLASSTERLARINI INVESTITSION- INNOVATSION RIVOJLANTIRISH ISTIQBOLLARI (2018-2025 YILLAR DAVOMIDA)	461
<i>Кыпшаакбаев А., Адилъчаев Р</i>	ОЦЕНКА ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЦИФРОВЫХ ПЛАТФОРМ И БОЛЬШИХ ДАННЫХ В ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВЕ В СФЕРЕ ТУРИЗМА	468
<i>Jumaniyozova R</i>	TURIZM INFRATUZILMASINING HUDUDIIY IQTISODIIY O‘SISH VA IJTIMOIIY BARQARORLIKKA TA‘SIRI	474
<i>Zaripov X., Yaqubov A</i>	IQTISODIIYOT TARMOQLARIDA KADRLAR QO‘NIMSIZLIGINI KAMAYTIRISHNING TASHKILIIY-BOSHQARUV MEXANIZMLARI	477
<i>Turdibekova Z</i>	MINTAQADA TURIZM XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH OMILLARI	481

<i>Umarov M</i>	MINTAQADA QISHLOQ XO‘JALIGI SALOHIYATIDAN SAMARALI FOYDALANISH YO‘LLARI	489
<i>Reimbaeva Z</i>	TURIZMNI RAQAMLI TEXNOLOGIK RIVOJLANTIRISHDA XALQARO TAJRIBA KO‘RSATKICHLARI TAHLILI.	494
<i>Kurbanov F., Xo‘janiyozov Sh</i>	O‘ZBEKISTONDA MEHNAT BOZORINI RIVOJLANTIRISH VA SAMARALI BANDLIKNI TA‘MINLASHNING USTUVOR YO‘NALISHLARI	500
<i>Xo‘jayeva N</i>	МИНТАҚА ИҚТИСОДИЁТИДА ЛОГИСТИКА ИНФРАТУЗИЛМАСИ САЛОҲИЯТИДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШНИНГ ИЛМИЙ-НАЗАРИЙ АСОСЛАРИ	510
<i>Xodjaniyazov E</i>	TRANSPORT XIZMATLARI SIFATINING IQTISODIY MOHIYATI VA TURLARI	514
<i>Xojanov B</i>	TIJORAT BANKLARIDA MASOFAVIY XIZMATLAR INFRATUZILMASINI RIVOJLANTIRISHNING MIJOZLAR SODIQLIGIGA TA’SIRI	518
<i>Latipov X</i>	RAQAMLI SAVDO INFRATUZILMASI VA MINTAQAVIY EKSPORT RAQOBATBARDOSHLIGI: XORAZM VILOYATI MISOLIDA	524
<i>Kurbanov F., Xudaybergenov Y</i>	VALYUTA KURSI TEBRANISHLARINING TASHQI SAVDO VA INVESTITSION FAOLLIKKA TA'SIRI	529
<i>Zaripov X., Yaqubov A</i>	ATROF-MUHIT MONITORINGI ASOSIDA SIRKULYAR IQTISODIY LOYIHALARNING EKOLOGIK NATIJALARINI BAHOLASH USULLARI	537
<i>Zaripov X., Yaqubov A</i>	XODIMDAN RAHBARGACHA: IQTISODIYOT TARMOQLARIDA BOSHQARUV KARYERASINI SHAKLLANTIRISHNING ZAMONAVIY MODEL I	543
<i>Saidmaxmudova O</i>	LOGISTIKA FIRMALARI VA HUDUDIIY ISHLAB CHIQARUVCHILAR INTEGRATSIYASINI RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY MEXANIZMLARI (XORAZM VILOYATI MISOLIDA)	547

<i>O'ktamova A</i>	ЭКОНОМИЧЕСКОЕ МОДЕЛИРОВАНИЕ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В РЕГИОНЕ И ПУТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА	552
<i>Achilov I</i>	MINTAQAVIY KIMYO SANOATIDA RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH VA SAMARADORLIKNI OSHIRISH	557
<i>Achilov I</i>	KIMYO SANOATI KORXONALARIDA EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA'MINLASH VA "YASHIL" TEXNOLOGIYALARNI JORIY ETISH	561
<i>Ro'zmetov B</i>	MINTAQAVIY TURIZM RIVOJLANISHIDA MUZEYLAR FAOLIYATINI KLASSTER YONDASHUV ASOSIDA SAMARALI BOSHQARISH	565
<i>Isakov R</i>	GLOBAL BALIQCHILIK TURIZMI TENDENSIYALARI VA ULARNI XORAZM VILOYATIDA TATBIQ ETISH ISTIQBOLLARI	570
<i>Rahimov A., Nasrullayev F</i>	DIRECTIONS FOR INCREASING ECONOMIC EFFICIENCY AND REVENUE OF COMMUNICATION AND INFORMATIZATION SERVICE NETWORKS BASED ON ENSURING OPTIMALITY	574
<i>Husenov A</i>	MINTAQADAGI CHORVACHILIK TARMOG'INI SAMARADORLIGINI BAHOLASHDA STATISTIK TAHLILNING IQTISODIY AHAMIYATI	579
<i>Xamrayev Q</i>	MINTAQAVIY INVESTITSION- INNOVATSION JARAYONLARNING IQTISODIY O'SISHGA TA'SIRINI EKONOMETRIK BAHOLASH (XORAZM VILOYATI MISOLIDA)	583
<i>Rustamov J</i>	ECONOMETRIC ANALYSIS OF INSTITUTIONAL MECHANISMS FOR SUSTAINABLE HUMAN CAPITAL FORMATION IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM	588
<i>Kuralbayev J</i>	IQTISODIY O'SISHGA ERISHISHDA ENERGIYA TIZIMLARIDAN FOYDALANISHDAGI ILMIY QARASHLAR	594

<i>Kuralbayev J</i>	O‘ZBEKISTONDA IQTISODIY O‘SISHGA ERISHISHDA ENERGIYA TIZIMINI QO‘LLASH USULLARI VA AHAMIYATI	599
<i>Жаббаров Н</i>	ЭКОНОМЕТРИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ СВЯЗИ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ И ЭКОНОМИЧЕСКОГО РОСТА ПРОМЫШЛЕННОСТИ УЗБЕКИСТАНА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ	604
<i>Jabbarov N</i>	SANOAT SOHASIDA ENERGIYA RESURSLARIDAN OQILONA FOYDALANISHDA QAYTA TIKLANUVCHI ENERGIYA RESURSLARINING AHAMIYATI	609

**“Turizm va ta’lim integratsiyasining zamonaviy modellari”
mavzusidagi xalqaro ilmiy-anjumani
MATERIALLARI**

**Международная научная конференция на тему “Современные
модели интеграции туризма и образования”**

МАТЕРИАЛЫ

**International scientific conference on “Modern models of
integration of tourism and education”**

MATERIALS

1-2 Iyun, 2026-yil Urganch, O‘zbekiston

Nash.lits. №211573

Bosishga ruxsat etiladi: 21.05.2026-yil

Bichimi 60 x 84 ^{1/8}. “Times New Roman”

garniturada raqimli bosma ustida chop etildi.

Shartli bosma tabog‘i 36,3. Adadi 100. Buyurtma № 10-06

Тел: (33) 701 12 00, (99) 564 63 20

“Khwarezm publication” MCHJ nashriyoti.

220502, Urganch t. Zargarlar mahallasi Marvarid ko‘chasi 8-yo‘lak
4-uy.

“Khwarezm publication” bosmaxonasida chop etildi.

Urganch t. Zargarlar mahallasi Marvarid ko‘chasi 8-yo‘lak 4-uy.